

**T.C.
MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ALPASLAN SAVUNMA BİLİMLERİ VE MİLLÎ GÜVENLİK
ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI**

**KENTSEL ALANLARDA ASKERİ HAREKÂT VE
OPERASYONLAR: GROZNI (I-II), DÖKME
KURŞUN, KORUYUCU KENAR, II. FELLUCE VE
MUSUL**

DOKTORA TEZİ

**FATİH TÜMLÜ
189605**

**(DANIŞMAN)
Doç. Dr. Cenker Korhan DEMİR**

**ANKARA
2022**

**T.C.
MİLLİ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ALPASLAN SAVUNMA BİLİMLERİ VE MİLLİ GÜVENLİK
ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI**

**KENTSEL ALANLARDA ASKERİ HAREKÂT VE
OPERASYONLAR: GROZNI (I-II), DÖKME
KURŞUN, KORUYUCU KENAR, II. FELLUCE VE
MUSUL**

DOKTORA TEZİ

**FATİH TÜMLÜ
189605**

**(DANIŞMAN)
Doç. Dr. Cenker Korhan DEMİR**

**ANKARA
2022**

ÖZGÜNLÜK RAPORU

Tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve ç) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 311 sayfalık kısmına ilişkin, 08/09/2022 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %5'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dâhil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Millî Savunma Üniversitesi Alpaslan Savunma Bilimleri ve Milli Güvenlik Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Usul ve Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Fatih TÜMLÜ

/ /2022

ETİK BEYAN

Millî Savunma Üniversitesi Enstitüleri Lisansüstü Tez Hazırlama Kılavuzu'nda yer alan kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir; aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Bu tezdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler bana aittir; Millî Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri, Jandarma Genel Komutanlığı, Millî Savunma Üniversitesi ve Alparslan Savunma Bilimleri ve Milli Güvenlik Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

Fatih TÜMLÜ

/ /2022

Sevgili eşim ve canım oğluma

TEŞEKKÜR VE ÖNSÖZ

Çalıőmalarımın her aşamasında yanımda olup bana güç veren, desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli eőime, özellikle tez sürecinde derin bilgileri ile yardımcı olan Prof.Dr. Sertaç Hami Baőeren, Doç.Dr. Nihat Ali ÖZCAN ve Doç.Dr. Cenker Korhan DEMİR'e önemli katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Ankara; Kasım 2022

Fatih TÜMLÜ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZGÜNLÜK RAPORU	
ETİK BEYAN	
TEŞEKKÜR VE ÖNSÖZ	
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	İX
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR	Xİ
ÖZ.....	XIV
ABSTRACT	XV
1. GİRİŞ.....	1
2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI	10
2.1.Kentlerde Yaşanılan Değişim ve Dönüşüm.....	13
2.1.1.Kent Kavramı ve Eşsiz Özellikleri ile Bir Sistem Olarak Kentler	16
2.1.2.Kentlerin Değişimine Neden Olan Etkenler	26
2.1.2.1.Sanayileşme, Teknolojik Gelişmeler ve Küreselleşme	26
2.1.2.2.Hızlı Nüfus Artışı	30
2.1.2.3.Kentleşme.....	35
2.1.3.Kentlerdeki Değişimin Ortaya Çıkardığı Sorun Alanları	41
2.2.Günümüz Kentlerin Çatışma Alanlarına Dönüşmesi ve DDSA'lar.....	48
2.2.1.Kentlerin DDSA'lar tarafından Kullanılmasının Nedenleri	58
2.2.2.DDSA Kavramı	67
2.2.3.DDSA'ların Özellikleri.....	70
2.2.4.DDSA'ların Taktik, Teknik ve Mücadele Esasları.....	73
2.2.4.1.Direnış ve Ayaklanma	73
2.2.4.2.Şehir Gerillacılığı	82
2.2.4.3.DDSA'ların Uyguladığı Taktik ve Teknikler	85
2.2.5.Kentsel Savaş ve Çatışmalarının Özellikleri.....	94
2.2.6.Kentlerin Askerî Harekât ve Operasyonlara Olan Etkileri	111
3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE METODOLOJİSİ	124
3.1. GZFT Analizi	124

3.2.	AHP Yöntemi	130
3.3.	Çalışmanın Metodolojisi	137
4.	KENTSEL ALANLARDA İCRA EDİLEN ASKERİ HAREKÂT VE OPERASYONLAR	146
4.1.	Rusya'nın Uyguladığı I. Grozni Harekâtı ve GZFT Analizi	146
4.1.1.	Güçlü Faktörler	150
4.1.2.	Zayıf Faktörler	152
4.1.3.	Fırsat Faktörleri.....	160
4.1.4.	Tehdit Faktörleri	162
4.2.	II. Grozni Harekâtı ve GZFT Analizi	169
4.2.1.	Güçlü Faktörler	171
4.2.2.	Zayıf Faktörler	174
4.2.3.	Fırsat Faktörleri.....	175
4.2.4.	Tehdit Faktörleri	179
4.3.	İsrail'in Uyguladığı Dökme Kurşun Harekâtı (Operation Cast Lead) ve GZFT Analizi	185
4.3.1.	Güçlü Faktörler	187
4.3.2.	Zayıf Faktörler	191
4.3.3.	Fırsatlar Faktörleri.....	193
4.3.4.	Tehditler Faktörleri	195
4.4.	Koruyucu Hat/Kenar Harekâtı (Operation Protective Edge) ve GZFT Analizi.....	205
4.4.1.	Güçlü Faktörler	206
4.4.2.	Zayıf Faktörler	209
4.4.3.	Fırsatlar Faktörleri.....	213
4.4.4.	Tehditler Faktörleri	216
4.5.	ABD'nin Uyguladığı II. Felluce Harekâtı ve GZFT Analizi	226
4.5.1.	Güçlü Faktörler	227
4.5.2.	Zayıf Faktörler	231
4.5.3.	Fırsatlar Faktörleri.....	234
4.5.4.	Tehditler Faktörleri	237
4.6.	Musul Harekâtı ve GZFT Analizi.....	245

4.6.1. Güçlü Faktörler	246
4.6.2. Zayıf Faktörler	249
4.6.3. Fırsatlar Faktörleri.....	252
4.6.4. Tehditler Faktörleri	256
4.7. Kentsel Askerî Harekât ve Operasyonları Etkileyen Faktörlerin Analizi ..	267
4.7.1. Nihai GZFT Matrislerinin Oluşturulması	267
4.7.2. Nihai GZFT Matrisi ile Tespit Edilen Faktörlerin AHP Uygulaması ile Önceliklendirilmesi.....	270
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	298
KAYNAKÇA.....	312
EKLER.....	343
Ek 1. Yarı Yapılandırılmış Mülakat Formu	343
Ek 2. Etik Kurul Mülakat İzin Formu	352
EK 3. Mülakat Verilerinin Değerlendirilmesi	CD
ÖZGEÇMİŞ	353

TABLolar LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1: 2020-2100 Dünya Üzeri Bölgeler Arası Nüfus Dağılımı.....	31
Tablo 3.1: İçsel ve Dışsal GZFT Faktörleri.....	126
Tablo 3.2: GZFT Matrisi.....	127
Tablo 3.3: GZFT Strateji Matrisi.....	129
Tablo 3.4: İkili Karşılaştırma Ölçeği.....	133
Tablo 3.5: Faktörlere İlişkin Örnek İkili Karşılaştırma Matrisi.....	134
Tablo 3.6: RI Rassal İndeks Değerleri.....	136
Tablo 3.7: Mülakat Katılımcıları ile İlgili Bilgiler.....	140
Tablo 3.8: Faktörlerin İkili Karşılaştırma Matrisi.....	141
Tablo 3.9: Alt Faktörler İkili Karşılaştırma Matrisi.....	141
Tablo 3.10: Görelî Önem Değerinin Bulunması.....	142
Tablo 3.11: Rassal İndeks Değerleri.....	143
Tablo 3.12: Sütun Vektör Değerinin Bulunması.....	143
Tablo 3.13: λ_{max} Değerinin Bulunması.....	144
Tablo 3.14: CR Tutarlılık Oranının Hesaplanması.....	144
Tablo 3.15: GZFT Analizi Faktörlerinin Önem Katsayılarına Göre Sıralanması.....	145
Tablo 4.1: I. Grozni Harekâtı GZFT Faktörleri	168
Tablo 4.2: II. Grozni Harekâtı GZFT Faktörleri.....	184
Tablo 4.3: Dökme Kurşun Harekâtı GZFT Faktörleri.....	204
Tablo 4.4: Korumucu Kenar Harekâtı GZFT Faktörleri.....	225
Tablo 4.5: II. Felluce Harekâtı GZFT Faktörleri.....	244
Tablo 4.6: Musul Harekâtı GZFT Faktörleri	266
Tablo 4.7: Nihai GZFT Faktörleri	269
Tablo 4.8: GZFT Analizi Faktör- Alt Faktör Değerleri ve Sıraları	271
Tablo 4.9: Faktörlerin Öncelik Değerine Göre ABC Sıralaması	273
Tablo 5.1: Tüm Alt Faktörlerin Önceliklerine Göre Sıralanması.....	302
Tablo 5.2: Her Faktör Açısından En Öncelikli Alt Faktörler.....	304

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1: Fiziksel Kent, Sokak/Cadde Modelleri.....	22
Şekil 2.2: Dünya Kırsal ve Kentsel Nüfus Eğilimi (1950-2050).....	32
Şekil 2.3: Dünya Kentleşmesinin Nüfusa Göre Dağılımı 1995-2035.....	34
Şekil 2.4: Kentsel Alanlarda Askerî Harekâtın Zorluğu	112
Şekil 3.1: AHP Hiyerarşik Yapısı.....	132
Şekil 3.2: Kentsel Alanlarda İcra Edilen Askerî Harekât ve Operasyonların GZFT-AHP Analiz Metodolojisi.....	138

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı
AHP	: Analytic Hierarchy Process
ASCOPE	: Areas-Structures-Capabilities-Organizations-People-Events
ATGM	: Anti-Tank Guided Missiles
ATTP	: Army Tactics, Techniques, and Procedures
BM	: Birleşmiş Milletler
CI	: Consistency Index
CNN	: Cable News Network
COMINT	: Communication intelligence
CR	: Consistency Ratio
ÇKKV	: Çok Kriterli Karar Verme
ÇNRA	: Çok Namlulu Roket Atar
DDSA	: Devlet Dışı Silahlı Aktör
DIME	: Dense Inert Metal Explosive
EOKA	: Ethniki Organosis Kiprion Agonistos
ERA	: Explosive Reactive Armor
EYP	: El Yapımı Patlayıcı
FM	: Field Manuel
GPS	: Global Position System
GZFT	: Güçlü-Zayıf-Fırsat-Tehdit
HAMAS	: Harakat al-Muqawama al-İslamiya
HIMARS	: High Mobility Artillery Rocket System
HUMINT	: Human Intelligence
IAF	: Israel Air Force
IED	: Improvised Explosive Device
ISF	: Iraq Security Force
İŞİD	: Irak Şam İslam Devletleri
IDF	: Israel Defence Force
IMINT	: Imagery Intelligence

İHA	: İnsansız Hava Aracı
JDAM	: Joint Direct Attack Munition
JP	: Joint Publication
JTAC	: Joint Terminal Attack Control
LWP-G	: Land Warfare Procedures- General
MANPADS	: Man-Portable Air Defence Systems
MENA	: Middle East North Africa
MDV	: Министерство внутренних дел Российской
MOUT	: Military Operations In Urban Terrain
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NMT	: Nordic Mobile Telephone
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
PCBS	: Palestinian Central Bureau of Statistics
PIJ	: Palestinian Islamic Jihad
PKK	: Partîya Karkerên Kurdistanê
PMU	: Popular Mobilization Units
RAND	: Research And Development
RF	: Rusya Federasyonu
RI	: Random Index
ROE	: Rules of Engagement
RPG	: Rocket-propelled grenade
SAİ	: Sivîl Asker İş birliği
SETA	: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
SIPRI	: Stockholm International Peace Research Institute
SIGINT	: Signal Intellegence
SİHA	: Silahlı İnsansız Hava Aracı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SVBIEDs	: Suicide Vehicle-Borne Improvised Explosive Devices
SWOT	: Strong-Weak-Opportunity-Threat
TDK	: Türk Dil Kurumu
OCHA	: Office for the Coordination of Humanitarian Affairs
TCÖ	: Tevhid ve Cihat Örgütü

TRADOC : Training and Doctrine Command
UHF : Ultra High Frequency
UN : United Nations
UNRWA : United Nations Relief and Works Agency
VHF : Very High Frequency
YPG : Yekîneyên Parastina Gel

ÖZ

Kentsel Alanlarda Askerî Harekât ve Operasyonlar: Grozni (I-II), Dökme Kurşun, Koruyucu Kenar, II. Felluce ve Musul

Fatih TÜMLÜ

Milli Savunma Üniversitesi Alpaslan Savunma Bilimleri ve Milli Güvenlik Enstitüsü
Ankara Kasım 2022

Her kentin kendine özgün özellik ve yapısının bulunması, kentlerde tehdit oluşturan Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin (DDSA) de farklılık ve etkinliklerinin artması sebebiyle uygulanacak askerî strateji ve yöntemler genel geçer olamayacak her durum ve şarta göre değişiklik arz edecektir. Bu bağlamda kentleşmenin etkileri, savaş ve çatışmaların kentlere kayması ile kentlerde asimetrik tehdit oluşturan DDSA'lara karşı kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonların uygulanmasında etkili olan ortak faktörlerin tespiti ve bu faktörlerin analitik olarak öncelik sırasının oluşturulabilmesi konu olarak ele alınmıştır.

Kentsel askerî harekât ve operasyonlarda etkili olan faktörlerin tespit edilmesinde Rusya, İsrail ve ABD tarafından kentsel alanlarda icra edilen altı askerî harekât örnek vakalar olarak incelenmiştir. Bu örnek vakalar GZFT (G/Güçlü, Z/Zayıf, F/Fırsatlar, T/Tehditler) analizinden geçirilerek Kentsel askerî harekât ve operasyonlarda etkili olan faktörler tespit edilmiştir. Bu tespit edilen faktörlerin analitik olarak değerlendirilmesinde hem saha hem de teorik bilgiye sahip jandarma personeli ile yüz yüze görüşme ve derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakat neticesinde elde edilen veriler AHP yöntemi ile değerlendirilerek kentsel askerî harekât ve operasyonları etkileyen faktörler öncelik sırasına göre sıralanmıştır.

Anahtar Sözcükler : Kentsel Askerî Harekât, Savunma ve Güvenlik, Devlet Dışı Silahlı Aktörler, GZFT, AHP.

Bilim Kodu : 114111

Sayfa Sayısı : 353

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Cenker Korhan DEMİR

ABSTRACT

Military Operations in Urban Areas: Grozny (I-II), Cast Lead, Protective Edge, II. Fallujah, Mosul

Fatih TÜMLÜ

Milli Savunma Üniversitesi Alpaslan Savunma Bilimleri ve Milli Güvenlik Enstitüsü
Ankara Kasım 2022

Due to the fact that each city has its own unique features and structure, Non-State Armed Actors (DDSA) that pose a threat in cities also differ and their effectiveness increases, the military strategies and methods that will be applied will vary according to each situation and condition that may not be valid in general. In this context, with the effects of urbanization, the activities of DDSAs, which create an asymmetric threat, and also conflicts have begun to occur intensely in urban areas. For this reason in this study, the determination of the common factors that are effective in the implementation of military operations to be carried out in urban areas and the analytical priority of these factors are discussed.

In determining the effective factors on the urban military operations six military operations carried out by Russia, Israel and the USA in urban areas were examined as case studies. By passing these case studies SWOT analysis, the factors affecting the urban military operation were determined. Then In the analytical evaluation of these identified factors, face-to-face interviews and in-depth interviews were conducted with gendarmerie personnel who have both field and theoretical knowledge. The data obtained as a result of the interview were evaluated with the AHP method and the factors affecting the urban military operations were listed in order of analytical priority.

Anahtar Sözcükler : Urban Military Operations, Defence and Security, Non-State Armed Actors, SWOT, AHP.

Bilim Kodu : 114111

Sayfa Sayısı : 353

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Cenker Korhan DEMİR

1. GİRİŞ

Son yüzyıl içerisinde gözlemlenen en önemli gelişmelerden birisi de dünya nüfusunun hızla artması ve buna bağlı olarak aynı ivme ile kentsel alanların her yönden gelişim ve değişim yaşamasıdır. Kentsel alanlarda görülen bu gelişim dünyanın hızla kentleşmesine ve nüfusun giderek kentlerde yaşar hale gelmesine neden olmaktadır. BM verilerine göre yaşanan bu nüfus artışı ve kentleşmenin ilerleyen zaman içerisinde devam edeceği ve 2030'da 8 milyarı aşacak olan dünya nüfusunun %60'ının, 2050 yılında da 9,5 milyarı aşacak dünya nüfusunun 2/3'nün kentlerde yaşayacağı değerlendirilmektedir.¹

Kentler, tarih boyunca coğrafi konumları, zenginlik, güç yoğunluğu veya sembolik değerleri bakımından askerî harekâtlarda stratejik bir rol oynamış ve tarihin çoğu çatışmasında stratejik hedeflerle yakından ilişkilendirilmiştir. Günümüzde kentlerde yaşanan değişim ve dönüşüm ivmesi, gelecekte dünya genelinde kentsel ortamlarda gerçekleşecek askerî harekât ve operasyonların olasılığını da artırmaktadır.

Küreselleşmenin etkisiyle pek çok alanda meydana gelen hızlı değişim, şehirlerde de çeşitli değişikliklerin yaşanmasına neden olmaktadır. Bu değişim ve dönüşüm içerisinde kentlerin, devletler ve Devlet Dışı Silahlı Aktör (DDSA)'ler arasında gerçekleşen savaş ve çatışma alanları halini aldığı görülmektedir. Kentsel alanlarda meydana gelen savaş ve çatışmalarda terör örgütlerinden, vekâlet savaşçılara, özel askerî şirketlerden, paralı askerlere, savaş ağalarına, suç örgütlerine çok değişik perspektifte aktörler görmek mümkündür. Kentlerde gerçekleştirilen bu savaş ve çatışmaların başlama ve bitiş zamanlarını da tam olarak kestirmek mümkün değildir. Tam bir muğlaklık arz eden kentsel savaş ve çatışmaların kavramsallaştırılması konusunda da pek çok çalışma yapılmakta olup şehir savaşları; hibrit/melez savaş, asimetrik savaş, düzensiz savaş, postmodern savaş, yeni savaş, üçüncü tür savaş,

---

¹United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2018), World Urbanization Prospects: The 2018 Revision, <https://population.un.org/wup/Download/> [Erişim Tarihi: 25.02.2022].

insanlar arası savaş, sınırsız savaş, dördüncü nesil savaş gibi isimlendirmeler içerisinde tutulduğu görülmektedir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Soğuk Savaş'ın ortaya çıkardığı dehşet dengesinin de etkisi ile devletlerin çıkarlarını korumak adına farklı çözüm arayışlarına yöneldikleri görülmektedir. Bu arayış içerisinde terörizmi kullanmak, konvansiyonel olmayan teknikler geliştirmek, ülkelerdeki yönetimlere muhalif olan veya başkaldıran devlet dışı aktörlerden yararlanmak, çeşitli asimetrik faaliyetler içerisinde bulunmak, organize suç örgütleriyle yakın ilişkiler kurmak, sivil itaatsizlikleri desteklemek gibi hibrit taktik, teknik ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu alternatif asimetrik yöntemlerin kullanılması, devletlere hem savaşların insanlar üzerindeki yıkıcılığı ve maliyeti açısından hem de kitle imha silahlarının kullanma riskini azaltması bakımından ve ayrıca uluslararası ilişkiler ile uluslararası hukuk alanından kaynaklı sorumluluk ve yaptırımlardan sıyrılma avantajı sağlamaktadır.

Güvenlik ve askerî açıdan kentsel alanlarda yaşanan bu hızlı gelişmelere ABD Müşterek Kentsel Operasyonlar Talimnamesinde (*Joint Urban Operations-JP 3-06*) de dikkat çekilmektedir. Dünya nüfusunun büyük bir kısmının yoğun kentsel alanlara ve yakın çevresine toplanmış olduğu, bu sebeple de ABD müşterek kuvvetlerinin çok daha yoğun bir şekilde kentsel harekât ve operasyonlar içerisinde kalacağı belirtilmektedir.² Bu ifadeler ile günümüzde olması muhtemel kentsel çatışma ve savaşlara vurgu yapılmaktadır.

Günümüzde insanların yoğun olarak yaşadığı yerler olan kentsel alanlarda şiddetli çatışmalar gerçekleşmekte ve 21. yüzyılda dünya tarihinde ilk kez kırsal alanlarda olduğundan daha fazla insan kentsel alanlarda yaşamaktadır. Küresel kentleşmenin bu değişimi çok hızlı gerçekleşmektedir. Kentleşme ve nüfus artışı küresel trendler olmakla birlikte, özellikle Sahra altı Afrika'da ve Asya'nın bazı bölgelerinde dünyanın en az gelişmiş ülkeleri, zengin muadillerine göre çok daha hızlı büyümekte ve kentleşmektedir.³

21'inci yy. da küresel dönüşümün yarattığı etkilerin en önemlilerinden bir tanesi de kırsal yaşamdan kentsel yaşama geçiştir. 20'nci yy. başında tüm dünyada %16 olan

---

² JP (Joint Publication) 3-06, *Joint Urban Operations*, (Washington Dc: Government Printing Office, 2013), I-4.

³ Margarita Konaev and J. Spencer, "The Era of Urban Warfare is Already Here", <https://www.fpri.org/article/2018/03/the-era-of-urban-warfare-is-already-here/> [Erişim Tarihi: 16.03.2020].

kentsel nüfus oranı, 2020 yılı itibariyle %55'e ulaşmış, diğer bir ifadeyle kırsal alanda yaşayan nüfus azalırken kentlerde yaşayan insanlar artmıştır. Kentlerde yaşanan değişim, bir olgu olarak insan yaşamı, düşünce özgürlüğü, toplumsal kalkınma, temel haklar vb. konularda önemli katkılar sağlasa da plansız ve hızlı bir şekilde meydana geldiğinde çeşitli güvenlik problemlerine de sebebiyet vermektedir. Kentler sadece yüzyıl kadar kısa bir sürede baş döndürücü hızla gelişmiş ve değişim geçirmiş olsa da siyasi, askerî, sosyal ve çevresel etkileri hâlen tam olarak anlaşılammaktadır. 21'inci yy. da kırsal bölgelerden daha iyi bir yaşam arayışıyla kentlere çok yoğun bir kayış görülmektedir.⁴ Kentlerde yaşanan bu hızlı değişim ve dönüşüm kentsel alanlarda suç, terörizm, ayaklanma ve diğer şiddet türlerine dayalı güvenlik sorunlarının yaygınlaşmasına da neden olmaktadır.

Endüstriyel büyümeye ve yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunması bakımından kentleşmenin genellikle olumlu bir olgu olduğu doğrudur. Ancak kentsel yönetim, güvenlik ve kamu hizmetleri gibi alanlarda hızlı nüfus artışına ayak uydurulamadığında devlet dışı aktörler için hükûmetlere karşı siyasi olarak rekabet etme ve askerî olarak meydan okuma fırsatlarına sebebiyet vermektedir. Bu nedenle Kahire, Lahore, Dakka ve Kinşasa gibi şehirlerde yaşandığı şekilde kentsel yoksulluk, yüksek nüfus yoğunluğu, azalan kaynaklar, zayıf yönetim, siyasi ve sosyal huzursuzluk, kentleri suça dayalı şiddet ve terörizme karşı özellikle savunmasız bırakmaktadır.⁵

Günümüzde kentsel alan kavramı ele alındığında; bir, iki ev ve müstemilatından başlayarak köyleri, kasabaları, ilçe ve kentleri, metropoller ile mega kentleri de kapsayacak şekilde insanların kalabalık olarak yaşadığı, yoğun kentleşme, ulaşım, iletişim, alt yapı ve üst yapılarının oluşturulduğu; iletişim, haberleşme, enerji hatları ile sanayi ve endüstri alanlarının birleşim ve kesişim alanlarını ihtiva ettiği basitten karmaşığa doğru pek çok bölgeleri ifade etmektedir. Kentlerin önemi, ihtiva ettiği bu karmaşık ve stratejik özellikleri sayesinde günden güne artmaktadır. Dünya üzerinde nüfus artışı ile ilgili yapılan çalışmalarda kentler bu önemine binaen ilgi merkezleri haline dönüştüğü ve yoğun göçler sayesinde önümüzdeki çok yakın zaman içerisinde

---

⁴ Mehmet Yüksel, "Kentleşme ve Asimetrik Askerî Mücadele: PKK Terör Örgütünün Silopi'de 'Kent Savaşı' Denemesi ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Mücadelesi", (Yüksek Lisans Tezi, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

⁵ Konaev ve Spencer, The Era of Urban.

dünya nüfusunun %60'ının şehirlerde yaşayacağı değerlendirilmektedir.⁶ Sahip olduğu bu çekim etkisi kentlerin güvenlik ve askerî önemini de aynı ölçüde artırmaktadır. Önceleri kentler askerî anlamda yoğun karmaşıklıklar ve tehlikeler içermesi sebebiyle ele geçirmekten ziyade kuşatılarak, çevresinden dolaşarak, tecrit edilerek kontrol edilme yoluna gidilirken; günümüzde hem sahip olduğu önem hem de savaş unsurlarındaki değişim ile sokak sokak, ev ev, oda oda ele geçirilmesi, kontrol edilmesi gereken bir duruma dönüştüğü görülmektedir.

Dünyanın en şiddetli çatışmalarının gittikçe yoğun nüfuslu kentsel alanlarda meydana geldiği günümüzde Halep, Rakka, Musul, Felluce, Gazze, Mogadişu, Marawi, Donetsk, Saana, Mariapol, Harkiv ve Herson gibi pek çok kentsel alanlarda sivililerin yoğun olarak zarar gördüğü kentsel çatışmalar yaşanmış ve yaşanmaktadır. Kentlerin şiddet ve çatışma alanları haline dönüşmesinde etkili olan diğer bir neden ise devlet dışı silahlı aktörlerin çeşit ve sayılarında meydana gelen değişimdir. Mary Kaldor, önceleri dağlık ve ormanlık alanlarda faaliyet gösteren DDSA'ların günümüzde kentsel alanlara kaydığını ve kent 'cangılı' (İngilizce Jungle; yoğun ormanlık alan) olarak ifade ettiği yoğun bina ve insan nüfusunun arasında faaliyet gösterdiklerini ifade etmektedir.⁷ Günümüzde asimetrik stratejiler, gerilla taktikleri ile düzensiz savaş yaklaşımı ortaya koyan pek çok DDSA kentsel alanlarda şiddet ve çatışmalar içerisinde bulunmaktadır. Önceleri güvenli alan olarak kırsal alanları tercih eden bu yapılar günümüzde kentlerde yaşanan gelişim ve değişim ile kentleri kendileri için güvenli alan haline getirdikleri görülmektedir.

Hızla kentleşen bir dünyada, silahlı gruplar kentsel alanlardaki varlıklarını oluşturmak için popüler hoşnutsuzluktan ve zayıf yönetişimden yararlanmayı öğrendiklerini ifade eden Konaev ve Spencer, kentsel alanlarda şiddetin artmasının kaynakları arasında zayıf devlet yapılarının olduğuna dikkat çekmektedirler. Bunun yanında, konvansiyonel devlet güçleri ile silahlı grupların arasındaki güç dengesinin giderek açılmasından dolayı DDSA'ların artan bir ivme ile kentlerde silahlı mücadeleye yöneldiğini vurgulamaktadırlar.⁸

Günümüzde artarak devam eden bir oranda DDSA'lar, düzensiz savaş kapsamında asimetrik yöntemler ve tekniklerle beraber kent üçlemesini (fiziksel alan, nüfus ve

---

⁶ UN World Urbanization Prospects 2018, a.g.r.

⁷ Mary Kaldor, Saskia Sassen, *Cities at war*, (New York: Columbia University Press, 2020), 9-22.

⁸ Konaev ve Spencer, *The Era of Urban*.

altyapı), karşılarındaki üstün askerî güçlere karşı dengeleyici bir araç olarak kullanma eğilimindedirler. Bu sebeple günümüzde kentlerin sağladığı bu dengeleyici özelliği bir araç olarak kullanan DDSA'lara karşı çok daha fazla sayıda askerî harekât ve operasyonların gerçekleştirileceği değerlendirilmektedir. Bu sebeple de kentsel askerî harekât ve operasyonlar askerî, siyasi, hukuki, ekonomik ve toplumsal yönleri ile derinlemesine düşünülmesi gereken geleceğin harekât çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde kentlerin şiddet ve çatışma alanları haline dönüşmesinde etkili olan diğer bir neden ise teknolojiye yaşanan gelişmelerdir. Teknolojide gelişim neticesinde ulaşımdan, haberleşmeye, pek çok alanda hızlı bir gelişim ve değişim yaşanmaktadır. Özellikle askerî teknolojiye yaşanan gelişmeler sayesinde düzenli devlet güçlerinin geldiği seviyeler devlet güçleri ile düzensiz DDSA'lar arasındaki boşluğun daha da genişlemesine neden olmaktadır. Bu nedenle çok üstün devlet güçlerine karşı yoğun kentsel alanlar, DDSA'lara karşı dengeleyici araç görevi görmektedir. Bu sebeple de günümüzde DDSA'lar tarafından hedeflerine ulaşmalarında kent tabanlı bir ayaklanmanın örgütlenmesini ve seferber edilmesini zorunlu hale getirmektedir.

Kentleşmenin ve kentlerde yaşanan değişimin etkisi sonucu günümüz kentlerinde DDSA'ların faaliyetlerinde, ayaklanma, direniş ve terörist eylemler ile asimetrik yöntemlerin uygulanmasında yoğun bir artış görülmektedir. Bu sebeple kentlerin önümüzdeki dönemde devlet ve DDSA'lar arasında yaşanabilecek anlaşmazlık ve çatışmaların gerçekleşeceği en yoğun yerler olacağı değerlendirilmektedir. Özellikle DDSA'lar şehirlerin sahip olduğu bu karmaşık yapısını, askerî açıdan daha kuvvetli olan aktörlere karşı asimetrik bir etki oluşturmak amacıyla kullandıkları dikkate alındığında ayaklanma ve ayaklanmalara karşı koyma teorisinin ortaya koyduğu esasların yol gösterici olarak kullanılabilmesi değerlendirilmektedir.

Kentsel ortamlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonların hazırlıklarının dinamik bir süreç olarak uzun zaman içerisinde yayılması gerekmektedir. Bu açıdan harekât ile ilgili hazırlıklar kapsamında çeşitli kurslar, alınacak kısıtlamalar, sınırlamalar, hangi kuvvet karışımlarının gerektiği, silahlı grupların taktik ve teknikleri, yasal faktörler ile kentlerin yapısı, karakteristiği gibi pek çok konu ele alınmalıdır. Bu bağlamda kentsel askerî harekât ve operasyonların yönetiminde ve icrasında standart bir yaklaşımın olmayacağı değerlendirilmektedir. Bu sebeple de kentsel ortamlarda icra edilecek her bir askerî harekât, kentlerin sahip olduğu

özelliklerine, yapısına, jeopolitiğine, etkilemiş olduğu karşı gücün imkân kabiliyetleri ile ulusal ve uluslararası politik ve hukuksal hususlara göre değişiklik gösterecektir.

Tüm bu gelişmeler çerçevesinde çalışmanın sorunsalı; her şehrin kendine özgü özellik ve yapısının bulunması, şehirlerde tehdit oluşturan DDSA'ların da farklılık ve etkinliklerinin artması sebebiyle uygulanacak askerî strateji ve yöntemlerin her durum ve şarta göre değişebileceği değerlendirilse de kentsel askerî harekât ve operasyonların icrasında etkili olan bazı genellenebilecek ortak özelliklerin olduğudur. Bu sorunsal bağlamında çalışmada ulaşılmak istenilen amaç; kentleşmenin etkileri, savaş ve çatışmaların şehirlere kayması ile şehirlerde asimetric tehdit oluşturan DDSA'lara karşı ortaya koyulan askerî harekât ve operasyonlarda etkili olan ortak faktörlerin tespit edilerek, önem derecelerine göre sıralandırılmasıdır. Bu sayede önem derecesine göre tespit edilen bu farklı faktörler çerçevesinde değerlendirme yapılarak harekât icra edilecek durum, şart, ortam ve zamana göre eksikliklerin giderilmesi, hazırlık, planlama ve hareket tarzlarının oluşturulması sağlanabilecektir.

Bu amaç kapsamında çalışmada ilk olarak literatür araştırması çerçevesinde kentleşme kavramı ele alınacak, kentlerin yaşadığı değişim, bu değişime sebep olan faktörler, kentleşmenin temel esasları, göstergeleri, kentleşmenin ortaya koyduğu sorunlar kentsel alan üçlemesi (Fiziki yapılar-insan nüfusu-altyapı) çerçevesinde ve betimleyici bir şekilde değerlendirilecektir.

Müteakiben düzensiz savaş kapsamında asimetric yöntemler ve tekniklerle beraber kent üçlemesini karşılarındaki üstün askerî güçlere karşı dengeleyici bir araç olarak kullanarak kentlerde asimetric tehdit oluşturan DDSA kavramı ele alınacaktır. Bu kapsamda DDSA'ların neler olduğu, DDSA'ların günümüzde bu kadar etkin olmasının sebepleri, DDSA'ların kentleri yoğun olarak kullanmalarının nedenleri, DDSA'ların kentsel alanlarda uyguladıkları taktik, teknik ve yöntemlerin neler olduğu ele alınacaktır. DDSA'ların kentsel savaş ve çatışmalarında ortaya koydukları esaslar açıklanırken ayaklanma (*insurgency*) teorisi ve şehir gerillacılığı konuları ele alınarak değerlendirilecektir. Bu bölümün devamında kentleşme ve kentlerde yaşanan değişim ile kentsel savaş ve çatışmalarının artan önemi, kentsel savaş ve çatışmalarının sahip olduğu özellikler ile askerî açıdan avantaj ve dezavantajları literatür araştırması çerçevesinde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Bu sayede önümüzdeki dönemde kentsel savaş ve çatışmalarının taşınacağı düzey, geçireceği dönüşüm ve alacağı form değerlendirilecektir.

Tez çalışmasının uygulama bölümünde ise; Rusya, İsrail ve ABD tarafından kentsel alanlarda icra edilen altı askerî harekât örnek vakalar olarak incelenecektir. Bu kapsam içerisinde incelenen örnek vakalar; Rusya'nın Çeçen direnişçilerine karşı icra ettiği 1994 ve 1999 Grozni Harekâtı, İsrail'in Gazze Şeridi'nde gerçekleştirdiği 2008 Dökme Kurşun ve 2014 Koruyucu Kenar/Hat Harekâtı ile ABD'nin Irak'ta icra ettiği 2004'te II. Felluce Harekâtı ile 2016'daki Musul Harekâtıdır. Bu altı örnek vaka daha önce yapılmış çalışmalardan yararlanılarak incelenecek ve özellikleri ortaya çıkarılacaktır.

Rusya, İsrail ve ABD tarafından gerçekleştirilen altı örnek vakada, kentsel askerî harekât ve operasyonların uygulanmasında etkili olan faktörlerin tespit edilmesi amacıyla G/Güçlü-Z/Zayıf-F/Fırsat-T/Tehtit (Strong-Weak-Opportunities-Threats) (GZFT) analiz yöntemi kullanılacaktır. GZFT analizi ile her ülke için ayrı ayrı içsel özellikler (G/Güçlü- Z/Zayıf) ve dışsal özellikler (F/Fırsatlar- T/Tehtitler) dört boyutta analiz edilerek askerî harekât ve operasyonların uygulanmasında etkili olan faktörler ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Müteakiben, GZFT analizi neticesinde tespit edilen faktörlerin nicel olarak değerlendirilmesi ve önem derecelerine göre sıralanması için Analitik Hiyerarşi Süreci (Analytic Hierarchy Process–AHP) yöntemi uygulanacaktır. AHP süreci konu ile ilgili mesleki bilgi ve tecrübeye sahip, şehir operasyonlarında görev almış Jandarma Genel Komutanlığı personeli ile yüz yüze görüşme ve derinlemesine mülakat yapılarak gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde toplanan veriler, nitel ve nicel analiz yöntemleriyle birleştirilerek analiz edilmiştir. Böylelikle her iki yaklaşımın kendine has avantajlarından faydalanılmaya çalışılmıştır. Örnek vakalarla ilgili GZFT analizi ve AHP yönteminin uygulanması ile ilgili ayrıntılı bilgi dördüncü bölümde yöntem ve metodoloji başlığı altında verilecektir.

Çalışma, konu ve kapsam itibarıyla bir takım sınırlılık ve kısıtlılıkları da ihtiva etmektedir. Çalışmanın en önemli sınırlılığı; konvansiyonel kuvvetler arasında yaşanan kentsel savaşımlardan ziyade özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası konvansiyonel kuvvetler dışında asimetrik güç ve tekniklerin yoğun olarak kullanıldığı, devlet dışı aktörlerin de savaşın aktörleri olarak yer aldığı kentsel savaş ve çatışmalarının kapsam olarak ele alınmasıdır. Diğer bir sınırlılık ise; çalışmada ele alınan yaşanmış örnek kentsel çatışmalardan İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD, Rusya ve İsrail tarafından icra edilen kentsel çatışmaların ele alınmasıdır. Çalışmada

örnek vakaların sadece ABD, Rusya ve İsrail olarak üç ülkenin ele alınmasındaki amaç ise bu üç ülkenin çok çeşitli yerlerde kentsel çatışmalar içerisinde olmaları ve bu çatışmalara yönelik hem alınan dersler bağlamında hem de geliştirilecek yöntem, tedbir ve hazırlıklar bağlamında teorik ve pratik çalışmalar gerçekleştirmeleridir. Ayrıca bu ülkelerin ayaklanmalara karşı koyma stratejileri ve kültürleri farklı olduğundan konunun ele alınmasında farklı boyutlara ışık tutacağı da değerlendirilmektedir.

DDSA'lara karşı kentsel alanlarda gerçekleştirilen askerî harekât ve operasyonlar kapsamında çalışma ile ilgili sınırlılık oluşturan bir diğer husus da incelenen vakaların ülkelerin tamamen kendi sınırları dışında, kendi yönetim ve kontrolünde olmayan kentsel alanlarda faaliyet yürüten DDSA'lara karşı gerçekleştirilmiş kentsel askerî harekât ve operasyonlar olmasıdır. Bu bağlamda bu tür harekât ve operasyonlar ülkelerin kendi sınırları içinde, kendi yönetim ve kontrolleri altındaki kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlara kıyasla özellikle siyasi, hukuki ve uluslararası ilişkiler bakımından temel bazı farklılıklara sahip bulunmaktadır. Ancak konu kapsamı açısından bu husus çalışmada ele alınmamış olup çalışmanın diğer bir sınırlılığını oluşturmaktadır.

Çalışmanın diğer bir kısıtlılığı ise; kentsel savaş ve çatışmalar, DDSA konularının açıklanması ve kentleşme ile ilgili bilgi ve verilere ulaşılmasında sadece açık kaynaklardaki güvenlik çalışmaları literatüründen ve özellikle de BM kaynaklarından yararlanılarak ele alınacak olmasıdır. Ayrıca üç ülkenin örnek vakalarıyla ilgili yapılacak inceleme ve analizlerde de literatüre yansıyan ve üzerinde uzlaşılan konular ele alınarak çalışmaya yansıtıldığından bazı konuların ve faktörlerin eksik kalabileceği de başka bir kısıtlılık olarak görülmektedir.

Çalışmanın uygulama yöntemi açısından önemli bir kısıtlılık ise yüz yüze görüşmelerinlenmesine mülakat uygulanılacak katılımcı grubun tespit edilmesidir. Çalışmada faktörlerin tespit edilmesinde analiz edilen altı vaka Rusya, İsrail ve ABD askerî güçleri tarafından gerçekleştirilen harekât ve operasyonlar olup bu ülke askerî personelinden mülakat uygulanabilecek katılımcıya ulaşamaması önemli bir kısıtlılık olarak görülmektedir. Bu bağlamda konu ile ilgili hem bilgi hem de saha tecrübesine sahip Jandarma Genel Komutanlığı'nda görevli, çeşitli yerlerde görev yapmış, personelden faydalanılmış olup, imkânlar dâhilinde oldukça geniş bir katılımcıya ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu açıdan ülkelerin farklı tecrübe ve bakış açısına sahip

güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilen harekât ve operasyonlardan elde edilen faktörlerin farklı kişiler tarafından değerlendirilmesinin sadece o kişilerin sahip oldukları tecrübe ve bakış açılarını yansıtacağı ve değerlendirmelerde birtakım farklılıkların olabileceği göz önünde bulundurulmaktadır.

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda etkili olan birbirinden farklı, pek çok faktör ve kriterin ele alınması gerekmekte olup bu kriter ve faktörler her durum ve şartta değişkenlik arz etmektedir. Bu tez çalışmasında da altı örnek vakanın incelenmesi ve analizi neticesinde kentsel askerî harekât ve operasyonların planlama, hazırlık ve icrasını etkileyen çok sayıda faktör tespit edilmiştir. Bu açıdan kentsel askerî harekât ve operasyonlarda genel geçer bir yaklaşım ortaya koyulamayacağından var olan bu çeşitlilik ve değişkenlik içinde genellenebilir, ortak faktörlerin tespitinde nitel ve nicel yöntemlere dayalı uygulamaya dönük bir çalışmanın hem literatür açısından hem de muhtemel harekât ve operasyonlar açısından örnek oluşturabileceği değerlendirilmektedir.

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlar son dönemde ele alınan bir konu olup özellikle Türkiye’de konu ile ilgili çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Bununla beraber konu ile ilgili yapılan çalışmaların genelini nitel olarak ele alınan betimsel çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu açıdan tez çalışmasının betimsellik yanında uygulamaya yönelik analiz ve sayısal değerlendirmeler ihtiva eden bir yöntem ortaya koyması alana katkı sağlamaktadır. Bunun yanında kentsel askerî harekât ve operasyonları etkileyen faktörlerin nitel olarak tespit edilerek, bu faktörlerin öncelik derecelerinin sayısal veriler kullanılarak sıralanmasının alanla ilgili çalışmaya özgünlük kattığı da değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak kentsel alanlar; fiziksel alan, toplum ve altyapı sistemlerinden oluşan ve sistemlerin sistemi olarak nitelenebilecek tamamen farklı ve kendine özgü özelliklere sahip canlı ve dinamik bir yapıya sahiptir. Bu bakımdan kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonların her kentsel alan için ayrı ayrı ele alınarak kentlerin sahip olduğu özellikler bakımından her seferinde hazırlık ve planlamaların yeni baştan yapılmasını ve farklı tedbirlerin geliştirilmesini gerektirmektedir.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Kentlerde yaşanan gelişim ve dönüşüme bağlı olarak kentsel alanların yoğun çatışma alanlarına dönüşmesi, asimetrik taktik, teknik ve stratejiler ile devletlerin üstün askerî güçlerine karşı DDSA'ların kırsal alanlardan kentsel alanlara kayarak bu alanları kendilerine mesken tutmaları sonucu kentsel alanlarda icra edilecek askerî operasyonlarla ilgili pek çok çalışma ortaya koyulmaktadır. Bu çerçevede güvenlik ve askerî açıdan kentsel alanlarda yaşanan bu hızlı gelişmeler bağlamında gerçekleşmiş veya gerçekleşmesi muhtemel kentsel çatışmalar ile askerî harekât ve operasyonlarla ilgili çeşitli çalışmalar yapılmaktadır.

Bu çerçevede konu ile ilgili Alice Hills, gelecekte meydana gelecek bütün savaşların kentlerde olacağını, kentlerin teröristler ve gerillalar için çok elverişli olduklarını belirtmekte, ancak buna karşın konvansiyonel doktrinlerin aksine asimetrik savaşlar kapsamında genel kabul görmüş bir doktrin olmadığını söylemektedir. 21'inci yüzyılda şehir savaşlarının artık kaçınılmaz olduğunu, uluslararası ve ulusal düzeyde en önemli güvenlik konusu haline geldiğini belirtmektedir.⁹

Stephen Graham "*Cities, War and Terrorism*" adlı eserde kentsel alanlarda meydana gelen değişim, gelişim ve dönüşüme dikkat çekerek, kentsel alanlarda ortaya çıkan güvenlik problemlerine dikkat çekmektedir. Hızlı nüfus artışı ve kentleşmeyle beraber kentlerin büyümesi sonucunda pek çok güvenlik sorunlarının ortaya çıktığına vurgu yaptığı çalışmasında şehir ve çatışma ilişkisi kapsamında kentleşmenin terör örgütlerinin strateji, taktik ve yöntemlerinde yarattığı değişimi incelemektedir.¹⁰

Somali, Afganistan ve Irak'ta saha tecrübesine sahip Avustralyalı eski bir asker olan David Kilcullen "*Out of Mountains*" adlı eserde çatışmaların kırsal alanlardan kentsel alanlara kaymasını konu olarak ele almaktadır. Kilcullen, çalışmasında kentlerin yaşamış olduğu değişimleri ele alarak kentlerde yaşanan değişim ve artan çatışmaların nedenlerini dört faktör olarak ifade etmektedir. Bunlar; dünya üzerindeki

---

⁹ Alice Hills, *Future War in Cities: Rethinking a Liberal Dilemma*, (Routledge. London 2004).

¹⁰ Stephen Graham, *Cities, War, and Terrorism: Towards an Urban Geopolitics*, ISBN: 978-1-405-11575- (Wiley-Blackwell, 2004).

insan nüfusunda yaşanan hızlı artış, hızlı nüfus artışının da etkisi ile şehirlerin büyümesi sonucu ortaya çıkan kentleşme, teknolojinin etkisi ile tüm dünyada bilgi ve iletişime bağlı karşılıklı etkileşim ile bağlılığın artması, son olarak da günümüzde şehirleşmenin deniz kıyılarına kayması ile artış gösteren kıyı şehirleşmesidir. Bu faktörlere bağlı olarak gelecek dönemde şehir gerillacılığının daha da artış göstereceğini ve bu kapsam çerçevesinde güvenlik adına gerekli çalışmaların yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.¹¹

Alvina Hoffman da kentlerin gelişim ve değişimi sonucu şiddet, tehdit ve güvenlik açısından problem sahası haline gelmeleri ile kentlerin çatışma ve savaş alanlarına dönüşmesini ele almaktadır. Hoffman hem kentsel alanlardaki dönüşüm ve gelişim hem de savaşların dönüşümü ile günümüz savaşlarının kentleştiğini ele aldığı “*Urbanization of Warfare*” adlı çalışmasında kentsel alanlarda meydana gelen savaş ve çatışmaları uluslararası insancıl hukuk açısından incelemektedir. Çalışmasında devletler tarafından kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonların insancıl hukuk kurallarına nasıl uyumlu hale getirilmesi gerektiğini vurgulamaya çalışmaktadır.¹²

Christian Aditya Niksch “*The Strategic Challenges of Urban*” adlı tez çalışmasında teknolojinin gelişimi ile teknolojinin savaş ve çatışmalar üzerindeki etkilerini ele almış ve günümüz modern savaşların yönetiminde etkili olan bir faktör olarak ifade etmektedir. Ancak Niksch çalışmasında kentsel alanlarda icra edilen savaş ve çatışmalarda başarılı olmak için teknolojiden çok taktik yeteneklerin başarılı bir şekilde uygulanması gerektiğini vurgulamaktadır.¹³

Amerikalı Albay Douglas Winton’un 2019 yılında yapmış olduğu “*Is Urban Combat a Great Equalizer?*” adlı tez çalışmasında devletlerin ne kadar üstün güç ve imkân kabiliyete sahip olursa olsun kentsel alanların istihbarattan, ulaşım, yüksek teknolojik araç ve gereçten, vurma kapasitesine kadar pek çok askerî imkân ve kabiliyetleri azalttığı bu bakımdan kentsel alanların devlet güçleri ile DDSA’lar arasındaki

---

¹¹ David Kilcullen, *Out of Mountains: The Coming Age of The Urban Guerilla*, (New York: Oxford University Press, 2013).

¹² Alvina Hoffmann, “The Urbanization of Warfare: Historical Development and Contemporary Challenges for International Humanitarian Law”, *St Antony’s International Review* C.12, S.2, (February 2017): 176-189.

¹³ Christian Aditya Niksch, “The Strategic Challenges of Urban Warfare”, *Electronic Theses and Dissertations*. 1285, (2017). <https://digitalcommons.du.edu/etd/1285> [Erişim Tarihi:25.12.2020].

çatışmalar bakımından çok önemli bir dengeleyici araç olduğu vurgusunu yapmaktadır.¹⁴

Türkiye’de kentsel çatışma, askerî harekât ve operasyonlarla ilgili gerçekleştirilen bir çalışmada ise H. Onur Şehitoğlu “*Güvenlik Yaklaşımları Perspektifinde Meskûn Mahalde Harekât*” adlı makalesinde tehdit değişimi ile meskûn mahalde muharebe, harekât ve yakın alan çatışmalarının 21’inci yy. da sürekli gündemde kalacak konular olduğunu varsaymaktadır. Bu çerçevede kazanılması gereken yetenekler kapsamında özellikle konsept, teşkilatlanma, liderlik, eğitim, teçhizat ve eğitim tesisleri konusunda farkındalık yaratılmasını amaçlamaktadır.¹⁵

Kentsel çatışmalarla ilgili yapılan başka bir çalışmada ise Murat Yeşiltaş, Necdet Özçelik tarafından “*PKK Terörünün Yeni Dinamikleri: Radikalleşme ve Şehir Çatışması*” SETA Analizinde PKK’nın yeni stratejisindeki şehir çatışmasının süreçlerini nasıl kullandığına odaklanılarak radikalleşme dinamiklerinin neler olduğu ele alınmaktadır. Bu kapsamda PKK’nın yeni terör stratejisinin hedefleri ve dinamikleri son dönemde gerçekleşen 440 PKK eylemi üzerinden analiz edilerek PKK’nın yeni terör stratejisinin hedefleri ve dinamikleri, şehir çatışması ve etnik radikalleşmenin yeni boyutları bağlamında incelenmektedir. Bu sayede PKK terörünün değişen karakterine dair bütüncül bir resmin çıkarılması hedeflenmektedir.¹⁶

Türkiye’de yapılan çalışmalar arasında diğer bir tanesi de Mehmet Yüksel tarafından “*Kentleşme ve Asimetrik Askerî Mücadele: PKK Terör Örgütünün Silopi’de “Şehir Savaşı” Denemesi ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Mücadelesi*” adlı yüksek lisans tez çalışmasıdır. Bu çalışmada Mehmet Yüksel savaşın karakterinde yaşanan değişim ve kentsel alanlara kaymasını açıklayarak savaşın asimetrik karakterli bir yapıya dönüştüğü değerlendirilmektedir. Özellikle kentsel savaşlar kapsamında tüm dünyada ve Türkiye’de meydana gelen hızlı kentleşmenin savaşın karakterine etkisi, asimetrik çatışmaların artan önemi ve bu bağlamda terör örgütlerinin strateji, taktik ve yöntemlerinde ne tür değişiklikler yarattığı incelenmektedir. Bu çerçevede PKK terör örgütünün kentleşmeye bağlı olarak strateji, taktik ve yöntemlerinde ne tür

---

¹⁴ Douglas Winton. “Is Urban Combat Great Equalizer?” (Yayınlanmamış Dr. Tezi. Johns Hopkins University School of Advanced International Studies, 2019).

¹⁵ Haydar O. Şehitoğlu, “Güvenlik Yaklaşımları Perspektifinde Meskûn Mahalde Harekât”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, C.5, S.1 (Mayıs 2016): 1-33.

¹⁶ Murat Yeşiltaş ve Necdet Özçelik, “PKK Terörünün Yeni Dinamikleri Radikalleşme ve Şehir Çatışması”, *SETA Analiz*, S. 157, (Nisan 2016).

değişiklikler olduğunun ortaya koyulabilmesi amacıyla 2015-2016 yıllarında Silopi’de icra edilen askerî harekât ve operasyonlar vaka çalışması olarak incelenmektedir.¹⁷

Başka bir çalışmada da Suat Begeç, 21.yüzyıl savaşlarının çoğunlukla meskûn mahallerde gerçekleşeceği varsayımından hareketle “*Meskûn Mahallerde Savaş Stratejisi*” adlı çalışmasında meskûn mahallerde muharebe ve bu savaşın amaçlarına ulaşılmasını sağlayacak stratejiler üzerinde durmaktadır. Suat Begeç kitabında kavramsal olarak meskûn mahal savaşlarını ve tarihi gelişimini ele alarak meskûn mahallerde savaşın temel özellikleri hakkında bilgiler vermekte ve meskûn mahallerde savaş stratejisini betimsel bir şekilde açıklamaktadır.¹⁸

Bu bölümün devamında literatürde ele alınan çalışmalar kapsamında kentlerde yaşanan değişim ve dönüşüm ile DDSA’lar ele alınmıştır. Bu çerçevede kentlerin özellikleri, yaşanan değişim ile ortaya çıkan sorun alanları, DDSA’ların özellikleri, imkân kabiliyetleri, kullandıkları taktik, teknik ve kentsel çatışmalar ile kentlerin askerî harekât ve operasyonlara olan etkileri literatüre bağlı kalarak ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

2.1. Kentlerde Yaşanılan Değişim ve Dönüşüm

Kentler günümüzde çok hızlı bir değişim ve gelişim geçirmektedir. Kentler sahip olduğu özellikler, barındırdığı kapasite, sahip olduğu alan, imkânlar, hizmetler, kabiliyetleri ve diğer pek çok etkileriyle birçok disiplini içinde barındırması nedeniyle disiplinler arası bir kavramdır. Kentler sahip oldukları bu yapıları sayesinde günümüz güvenlik konularında olumlu, olumsuz etki ve tepki oluşturabilecek güce sahip bulunmaktadır. Nitekim kentlerin son derece geniş kapsamlı ele alınması gereken bir konu olduğunu belirten Akova, kentlerin tam olarak anlaşılması için sadece tek bir bilim dalı yerine başta mimarlık olmak üzere tarih, ekonomi, hukuk, jeoloji, uluslararası ilişkiler, psikoloji, sosyoloji ve coğrafya gibi diğer birçok bilim dallarıyla beraber ele alınması gerektiğini ifade etmektedir.¹⁹

Günümüz güvenlik alanları olarak ele aldığımız çevre kirlilikleri, enerji güvenliği, sağlık sorunları, ekonomi problemleri ve diğer alanlar da düşünüldüğünde kentler

¹⁷ Yüksel, Kentleşme ve Asimetrik Askerî Mücadele.

¹⁸ Suat Begeç, *Meskûn Mahallerde Savaş Stratejisi*, (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020).

¹⁹ İsmail Akova, “Şehir Coğrafyası”, *Beşerî ve Ekonomik Coğrafya*, ed. Mesut Doğan, Özlem S. Doğan. (Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2018), 87-145.

tamamen bu güvenlik kavramlarının bizzat merkezinde yer almaktadır. Aslında kentler tüm alanların en önemli yapıtaşı ve temeli olan insan faktörüne ev sahipliği yapmaktadır. Bu nedenle kentler günümüz güvenlik alanında ele alınması gereken en temel kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle kentlerin yaşadığı gelişim ve değişim yanında DDSA'ların farklılıklarının ve çeşitlerinin artmasıyla beraber kentlerde yoğun faaliyetlerde bulunması ve kentlerin çatışma alanları haline gelmesi ele alınacaktır.

Yerleşim olgusu insanların bir arada yaşama zorunluluğundan kaynaklanmakta olup bu zorunluluk toplumsal karakterin oluşması ile kentleri oluşturmaktadır. Kentler insan doğasının bir ürünü olarak doğal hayatın bir parçası olmalarına rağmen kentlerin tanımlanması da bir o kadar zor ve karmaşıktır. Ancak toplum ve toplumsal olayların anlaşılması ve değerlendirilmesi kent ve kentleşmenin anlaşılması açısından oldukça önemlidir.²⁰

Kentlerin gelişiminde sanayi devriminin yeni bir dönem başlattığı açıktır. Kentlerin nüfuslarında çok büyük bir ivme yaşanmış, milyonlarla ifade edilen nüfuslara ulaşılmıştır. Kentlerle ilgili yapılan çalışmalarda kentlerde yaşanan bu gelişim ve dönüşüm ile ilgili birtakım faktörler ve etkenler üzerinde durulmaktadır. Tarih içerisinde kentlerin yaşamış olduğu gelişim ve dönüşümde en etkili olan etkenlerin başında sanayileşmenin geldiği pek çok kaynakta yer almaktadır.²¹

Kentler, Sanayi Devriminden sonra çok büyük bir gelişim göstermiş olup nüfus ve yerleşme alanlarının yoğunlaşması, insan hayatındaki fonksiyon alanlarının çeşitlenerek daha da canlanması ile hayatın daha da kolaylaşmasına yardımcı olmaktadır.²² Bununla beraber kentler sahip olduğu farklı kültürel ve ekonomik fonksiyonları ile kırsal yerleşmelerden giderek ayrılarak daha komplike yerleşim yerleri haline dönüşmektedir.²³ Günümüzde kentler sahip olduğu imkân ve kabiliyetler

---

²⁰ A. Korkut Tuna, "Kentlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, C. 3232, (1987):75.

²¹ Rüstem Erkan, *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, (Ankara: Bilimadamı Yayınları, 2002), 50; Erol Kaya, *Kentleşme ve Kentlileşme*, 1.bs. (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), 12; Esra Çelebi Zengin, "Kent ve Kentlileşme Sarmalında Türkiye", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.20, S.1, (2018); Margarita Konaev, "The Future of Urban Warfare in the age of Megacities", *Focus Strategique*, No.88, Ifri, (March 2019): 18. <https://www.ifri.org/en/publications/etudes-de-lifri/focus-strategique/future-urban-warfare-age-megacities> [Erişim Tarihi:22.01.2021].

²² Erol Tümertekin ve Nazmiye Özgüç, *Beşerî Coğrafya İnsan Kültür Mekân*, (İstanbul: Çantay Kitabevi, 2014), 396.

²³ Âdem Başbüyük, *Genel Coğrafya (Yerleşme Coğrafyası)*, (Ankara: Pegem Akademik Yayınları, 2012), 217.

sayesinde insanların her türlü ihtiyaçlarını karşılayabilecek kapasiteye sahip yerler konumundadır.

Kentlerdeki sosyal yapının karmaşık bir hal almasında; Sanayi Devrimi yanında diğer önemli bir etken de küreselleşme sürecidir. 20. yüzyılın sonlarına doğru küreselleşmenin ortaya çıkardığı etki ile günümüz dünyasının ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel her alanında değişim yaşanmakta ve toplumsal hayatın yeniden şekillenmesinde kentler dinamik bir rol oynamaktadır. Kentlerin yaşadığı yapılanma sürecinin bir göstergesi de kentlerin üretim merkezinden çıkarak tüketim merkezi halini almasıdır. Bu süreçle beraber kentler, 21. yüzyılda değişimlerin merkez üssü konumuna dönüşmekte ve Şafak Kaypak'ın ifadesi ile bu yüzyıl “*kentlerin yüzyılı*” olarak görülmektedir.²⁴

Son yüzyıl ile dünya oldukça hızlı bir değişim sürecinden geçmektedir ve küreselleşme ile de bu değişim hızlanmaktadır. Günümüzde yaşanan bu değişim, sadece belirli bir coğrafi bölge veya toplumla sınırlı kalmamakta toplumsal, teknolojik, siyasal, yönetsel, ekonomik ve kültürel olarak farklı alanlarda da gelişimini sürdürmektedir.²⁵ Nüfusun hızlı bir artış eğilimi göstermesi ile 2030'larda dünyada sekiz milyar insanın beş milyarı kentlerde yaşayacaktır. Bu nüfusun yaklaşık iki milyarı Orta Doğu, Afrika ve Asya'nın büyük kentsel alanlarında gecekondular mahallelerinde yaşayacaktır. Özellikle birçok büyük kentsel çevrenin de kıyı veya kıyı ortamlarında yer aldığı görülmektedir. Bu kapsamda dünya nüfusunun büyük bir kısmı yoğun kentsel alanlarda ve bunların yakın çevresine sıkışmış konumda yoğun karışıklık ve karmaşıklık içerisinde bir yaşam sürdürmektedir.²⁶

Bu çerçevede günümüz insan yaşamı içerisinde değişim ve dönüşümün temel alanı kentler haline geldiği görülmektedir. Yerleşim alanlarında meydana gelen bu değişim ve dönüşüm fiziksel/mekânsal, ekonomik, siyasal ve kültürel boyutlarda gerçekleşmektedir. Özellikle ekonomik kaynakların çeşitlenmesi sonucunda tarım sektörünün etkisini kaybedip yerini sanayi sektörüne bırakması değişimlerin temel görünümü olup bunun yanında şehirler, bilim, ticaret, mimari, güzel sanatlar, ekonomi ve siyaset merkezi olma özelliklerine de sahip yerler haline gelmektedir. Sanayi Devrimi ile başlayan bu büyük değişim ve dönüşüm kırsal alandan kentlere yönelik

---

²⁴ Şafak Kaypak, Kent Sosyolojisi, Basılı Ders Notu, (Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi, 2015).

²⁵ Ufuk Ayhan, *Metropol Alanlarda Kamu Güvenliği*, (Ankara: Kripto Yayınları, 2008), 15-19.

²⁶ JP 3-06., a.g.e.

göçlerin hızlanması ile yerleşim yerlerinin demografik yapısında da hızlı bir nüfus artışının yaşanmasına neden olmaktadır. Tüm dünya genelinde kırsal alanlardan kentlere göç, yerleşim alanlarını boyut ve nüfus olarak büyüttüğü gibi, şehirlerin sayısının artmasına ve ekonomik-sosyal hayat merkezine dönüşmesine imkân tanımaktadır. Tüm bu gelişmeler çerçevesinde her geçen gün daha çok insanın kentlerde yaşamasıyla daha da hızlı bir değişim ve dönüşüm süreci yaşanmaktadır.²⁷

Bu bağlamda kentlerin değişimi ile kent güvenliği kavramı güvenlik çalışmaları içerisinde ele alınması gereken önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde kentlerin yaşadığı değişim ve dönüşüm asimetrik tehditlerin, terör, ayaklanma, şiddet içeren eylem ve saldırıların birçoğunun kentlerde ve kent çevresinde gerçekleştiği gerçeğini de ortaya koymaktadır. Ayrıca günümüz savaş ve çatışmalarında da bir takım değişim ve dönüşüm yaşanılmaktadır. Bu değişim ve dönüşümde etkili olan bir hususun da muharebe sahası olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda hem savaş ve çatışmalarda yaşanan değişim hem de güvenlik sorunlarında meydana gelen yaygınlaşma kentlerin odak noktası haline gelmesine neden olmaktadır. Bu sebeple de çalışmada; kentler, DDSA'lar ile kentsel askerî harekât ve operasyonlar çalışmada birbirine bağlı önemli konular olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu kapsamda bu bölümde öncelikle kavramsal olarak kentler ele alınmıştır. Müteakiben kendilerine özgü karakteristik özelliklerinden yola çıkılarak kentler yaşayan dinamik bir sistem olarak incelenmiştir. Sonrasında ise kentlerin geçirdiği değişim, bu değişimde etkili olan faktörler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

2.1.1. Kent Kavramı ve Eşsiz Özellikleri ile Bir Sistem Olarak Kentler

Tarihi, medeniyet tarihi kadar eski olan kentler, insanın toplumsal yaşantıya duyduğu ihtiyacın bir sonucu olarak doğmuş mekânlardır. Kentler insanların bir araya gelerek oluşturdukları toplumların bir eseri olmaları sebebiyle ait oldukları toplumun özelliklerini yansıtacak şekilde kendilerine özgü özellikleri bulunmaktadır.²⁸ Kentler uygarlığa geçişin başlangıç noktası olması sebebiyle kentleşmenin ortaya çıkışı da çoğunlukla uygarlığın başlangıcı olarak görülmektedir. Tarımsal faaliyetlerin

²⁷ Hacı Duran, “Kent Kimliklerinden Küresel Kentlere: Kentli Hakları”, <http://www.yerelsiyaset.com/pdf/2008/3.pdf>, [Erişim: 12.11. 2020].

²⁸ Erol Kaya, *Kentleşme ve Kentlileşme*, 87.

yürütülmesi için insanların yerleşik hayata geçmesi pek çok kişi tarafından hem uygarlığın hem de kentleşmenin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.²⁹

Kentlerin ortaya çıkması için temel ön koşul, elbette bir medeniyetin varlığıdır. Kentler ve medeniyet kelimelerinin aynı Latin kökü paylaşması tesadüf değildir. Medeniyet, resmî kurumları içeren ve yabancıları merkezi bir otoritenin kontrolü altında uyumlu bir topluluğa organize eden karmaşık bir sosyokültürel organizasyon olarak tanımlanmaktadır. Kentler bir medeniyetten bağımsız olarak var olamazlar. Kentlerin oluşması için en önemli koşul olan bir medeniyetin varlığı yanında bazı birtakım koşulların bulunmasını da gerektirmektedir. Bu koşullardan ilki, geniş bir nüfusun savunma dâhil tüm ihtiyaçlarını sağlayacak uygun bir ekolojik ortamdır. Bunun yanında diğer bir koşul ise, tarım dışı nüfusları desteklemek ve sürdürmek için tarım, inşaat teknolojilerinde ilerlemeleri gerçekleştirilmesidir. Son olarak da gıda dağıtımı, inşaat ve sosyal faaliyetlerin yürütülmesinde kolektif organizasyon ile sosyal güç yapılarıdır. Kentler insanların güvenlik, din, sosyal, ticari ve benzeri bazı ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla oluşturulmuş olup medeniyetin ilerlemesiyle kentlerin sayısı ve karmaşıklığı da giderek artmıştır.³⁰

Türkçe kent veya kentsel alan olarak ifade edilen “*urban area*” terimi ile ilgili tüm dünya üzerinde genel geçer ortak kabul edilmiş bir tanımlama mevcut olmamakla beraber bazı genel tanımlar yapılmıştır. Ülkeden ülkeye ve zamana göre değişiklik gösterse de pek çok ülke, genel ifade ile 2500-25000 kişinin yaşadığı yerleşim yerlerini şehir veya kent olarak tanımlamaktadır.³¹ Bunun yanında kent, belli bir nüfusa sahip, insanların toplu olarak yaşadığı, sanayi ve hizmet sektörüne dayalı ekonomik yaşamın sürdüğü ve yönetsel bir organizasyona sahip yerleşim yeri³² olarak da ifade edilmektedir.

Kent ile ilgili diğer bir tanımda ise Ruşen Keleş kentleri, belirli büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varan, tarım dışı üretimin yapıldığı, dağıtım ve denetim işlevlerinin toplandığı mekânlar olarak tanımlamaktadır.³³ Kent kelimesinin

---

²⁹ Gordon Childe, *Kendini Yaratan İnsan*, (İstanbul: Varlık Yayınları, 1978), 146.

³⁰ John Spencer, “*The Destructive Age of Urban Warfare or How to Kill a City and How to Protect it*”, 28 March 2019, <https://mwi.usma.edu/destructive-age-urban-warfare-kill-city-protect/> [Erişim Tarihi: 12.01.2020].

³¹ Yüksel, *Kentleşme ve Asimetrik Askerî Mücadele*, 53.

³² Erol Kaya, *Kent Yönetiminde Yeni Yaklaşım Yerel Kalkınma Yönetimi*, (İstanbul: Okutan Yayıncılık, 2007).

³³ Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası*, (Ankara: İmge Yayını, 1996), 35.

etimolojik yapısına bakıldığında ise kent kavramı, tarihi süreç içerisinde Eski Yunan'da “*police*”, “*cite*” sözcükleri ile yakın anlamlarda kullanılmıştır. “*Kent devleti*” anlamındaki *police* (polis) sözcüğü köken olarak daha çok yönetsel ve siyasal bir niteliğe sahip “*politikos*” yani politika sözcüğünden gelmektedir. Yunanlıların yerleşim alanlarının küçükten büyüğe doğru nitelediği bu ifadeler sosyal, ekonomik ve siyasal açıdan bağımsız bir örgütlenmeyi, yani devleti açıklamaktadır. Bu bağlamda kentlerin devleti oluşturduğu ve devletlerin de temellerinin kentler üzerine kurulduğu ifade edilmektedir.³⁴

Türk Dil Kurumuna göre dilimizde kullanılan kent yani şehir kelimesi de Farsça'dan “*şehr*” kökeninden gelmekte olup genel manada tarımsal faaliyetlerden ziyade nüfusun sanayi, yönetim, ticaret veya hizmetle ilgili alanlarda iş gören nüfusun bulunduğu yerleşim alanı, kent ve site olarak ifade edilmektedir.³⁵ Eski Türk toplumlarında “*kend*” sözcüğü kale ve köy anlamında kullanmakta olup küçük büyük bütün yerleşim birimleri kend olarak ifade edilmiştir. Bunun yanında Farsça “*şar*”, “*şehir*” ve Arapça “*medine*” sözcükleri de kent için kullanılan ifadelerdir.³⁶

Avrupa Kentsel Şartı'nın ortaya koymuş olduğu kent tanımında ise; kentler, tarihi ve yasal bir oluşum olmaları bakımından toplumların temel çekirdeğini ve karakterini oluşturan, insanların ortak çıkarları ile bir araya geldiği, kendine özgü bir idari yönetim tarzına sahip, belli bir düzende kamusal hizmetlerin yerine getirildiği yaşam merkezleri olarak ifade edilmektedir.³⁷ Kentleşme ve nüfus değişimi ile ilgili çalışmalar ortaya koyan Dünya Bankası, kentsel alanları tarım dışı işgücü ve üretim sektörlerinin yoğun olduğu, fiziksel olarak yapılaşma ve nüfusun fazla olduğu yerler olarak ifade etmektedir. Bunun yanında Dünya Bankası kentlerin yönetimine de dikkat çekerek kentlerin yönetim açısından bir hükümet sistemine ve belirli bir yasal statüye sahip olduğunu da belirtmektedir.³⁸

Kentlerin tanımlanmasında pek çok farklı olguya vurgu yapılmış olsa da nüfusun büyüklüğü de kentlerin tanımlanmasında önemli bir yere sahiptir. Nüfus büyüklüğüne göre yerleşim birimlerinin ayrımının yapılması ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye

³⁴ Kürşat Bumin, *Demokrasi Arayışında Kent*, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998), 26.

³⁵ TDK, <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 15.04.2022].

³⁶ Eyüp. G. İşbir, *Kentleşme ve Meseleleri*, 2. bs. (Ankara: Gazi Büro Yayını, 1991), 175; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş* 1, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1978), 5.

³⁷ Kaya, Kent Yönetiminde, 154.

³⁸ World Bank, *World Development Report 1999/2000: Entering The 21st Century*, (New York: Oxford University Press, 1999).

farklılaşması yanında nüfusun büyüklüğü kadar yoğunluğu da kent tanımlanmasında önemli bir kriterdir. Japonya’da 30.000, Kore’de 40.000, ABD’de 2.500 kişilik nüfus kriteri bulunmakla beraber nüfus yoğunluğu bakımından da Fransa’da km²’ye 500 ve daha fazla, Almanya’da 2.500 ve daha fazla nüfus yoğunluğuna sahip yerler kentsel alanlar olarak ifade edilmektedir.³⁹

Yerleşim yerlerinin tanımlanmasında, nüfus büyüklüğü yanında ekonomik ve sosyal göstergeler de önem kazanmaktadır. Kent, yaşam biçimi ve işlevleriyle gelişmiş bir yerleşim birimi olup örgütlenmiş bir yaşamı ifade etmektedir. Bu alanlardaki işlevlere sanayi, ticaret ve hizmet sektörü hâkim olup kırsal alanlardan farklılık göstermektedir. Fiziksel olarak insan eli ile yapılmış çevre olan kentler, bilgi ve kültürün yıllarca biriktiği alanlar olmaları bakımından doğal çevreye göre üstünlüklere sahiptir. Bu bakımdan kent, sadece bir ekonomik örgütlenme ve fiziki çevre olarak değil, bireylerin sosyal yaşamdaki düşünce ve davranışlarına da etki eden farklı bir toplumsal düzeni ifade etmektedir.⁴⁰

Sezgin Kızılcılık ise kentlerin sahip olduğu özellikler ve işlevler bakımından geniş bir tanım ortaya koymaktadır. Bu tanımda kent; kültürel ve sosyo-ekonomik özellikleri içinde barındıran, yönetim yapısı ve nüfus bakımından kırsal alanlardan ayrıldığı gibi hem tarımsal hem de tarım dışı üretim, dağıtım ve denetim işlevlerinin gerçekleştiği yerlerdir. Ayrıca Kızılcılık’in tanımında kentler, sahip olunan teknolojik gelişim sayesinde belirli büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeyine ulaşmış; ikincil toplumsal ilişkilerin, hareketliliğin, uzmanlaşma ve toplumsal farklılaşmanın geliştiği, eğitim ve öğretimin yaygınlaştığı yerleşim alanlarıdır.⁴¹

Kentlerin, karmaşık sistemlerden oluşan bireysel varlıklar olarak kavramsallaştırma ve analiz etme konusunda uzun bir geçmişe sahip olduğu ifade edilmektedir. Kentler sıklıkla biyolojik sistemler, ekosistemler ve bireysel organizmalar ile karşılaştırılarak ele alınmaktadır. Bu tür karşılaştırmaların temel bir özelliği, kentsel metabolizmalar fikridir; girdileri (örneğin güneş ışığı, yiyecek, su ve hava) enerjiye ve yan ürün atığına dönüştüren biyolojik, metabolik süreçler gibi şehirlerde de benzer, kritik metabolizmalar ve akışlar olduğu ifade edilmektedir. Kentlerin de insanları, altyapıyı, araziye desteklemek ve sürdürmek için günlük temiz hava, su, yiyecek ve kaynak

---

³⁹ Kaya, Kentleşme ve Kentleşme, 5.

⁴⁰ Kaypak, Kent Sosyolojisi, 12.

⁴¹ Sezgin Kızılcılık, *Sosyoloji Yazıları 2*, (Ankara: Anı yayınları, 2000), 114.

girdilerine ihtiyaç duyan bir yapıda olduğu belirtilmektedir.⁴² Benzer bir anlamda Martin Krieger, kentsel alanı birçok katmana ve canlılığa sahip bir yapı olarak tanımlamaktadır.⁴³

Günümüzde yerleşim alanları arasında büyük çeşitlilikler yer almaktadır. Kentlerin kendi arasında çeşitli hususlarda benzerlikleri bulunsa da her birinin belirgin bireysel özellikleri vardır. Tarihsel ve kültürel bağlarından bölgesel ve uluslararası bağlantılarına, kaynak akışlarına, tehdit profillerine, sağlık, yapısal ve altyapı karmaşıklığına kadar geniş bir yelpazede şehirler farklı özelliklere sahiptir. Bu yerleşim alanları biyolojik organizmalar olarak düşünüldüğünde ise, varlıklarını sürdürmek için gerekli olan kritik bileşenlere (canlı bir organizmanın beyni, kalbi ve kanına benzer) ve hayati gereksinimlere (hava, su ve yiyecek) sahiptirler.⁴⁴

Şehirlerle ilgili tüm gerçekler arasında insan yaşamını sürdürmek için inşa edilmiş olmaları en önemli ve en temel ilke olarak görülmektedir. Kentler, insanlar tarafından belirli bir doğal çevreye müdahale olmadan ortaya çıkmadıkları için doğal varlıklar değildir. Şehirler kim tarafından inşa edilirse bölgenin şekli, yapısı, tasarımı ve işlevleri o kişilerin anlayışı çerçevesinde şekillenmektedir. Ayrıca hiçbir kent boş bir alanda tek başına yer almayıp diğer yerleşim alanlarının, kasabaların, köylerin, banliyölerin veya dış mahallelerin içinde bulunduğu fiziksel bir ağ içindedir. Bu alanlarda durağanlıktan ziyade kamu sistemlerinde arıza, felaketler, doğal afetler, sivil kargaşalar, suç, isyan, ayaklanma ile istila ve işgal gibi dinamik değişkenlikler fiziksel arazi, nüfus ve altyapıyla hem ilgili hem de bağlantılı bir şekilde gerçekleşmektedir.⁴⁵

Kentlerin artan boyut ve yaygın bağlantılarının bir sonucu olarak, kentler artık idari sınırlarında sona ermemektedir. Giderek artan nüfus, kesintisiz yerleşim alanları oluşturmakta ve şehirleri yavaş yavaş komşu kent merkezlerine bağlayan uzaktaki mahallelere sahip hale getirmektedir. Sonuçta siyasi sınırlarını aşmış birbirine bağlı, bütünleşmiş bir kentsel işlev gören yapılar ortaya çıkmaktadır. Kentlerin sahip olduğu hizmet sistemleri, ulaşım ve altyapı ağları gibi benzer yapılar da kentlerin sınırlarını genişletmektedir. Ayrıca toplumsal iletişim ve etkileşimi sağlayan sosyal ağları, ticari

---

⁴² Spencer, *The Destructive Age*.

⁴³ Martin H. Krieger, *Urban Tomographies*, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2011).

⁴⁴ John Spencer and John Amble, “*Every City Is Different. That’s Why a One-Size-Fits-All Approach To Urban Operations Won’t Work*”, 30 May 2019, <https://mwi.usma.edu/every-city-different-thats-one-size-fits-approach-urban-operations-wont-work/> [Erişim Tarihi:12.11.2020].

⁴⁵ JP 3-06, *a.g.e.*, II-1,2.

ağları, bilgi ağları ve benzeri ağların kentleri bir ucundan diğer ucuna hatta en uzaktaki kentleri ve kent nüfuslarını birbirine bağladıkları ifade edilmektedir.⁴⁶

Kentsel ortam, kapalı alanda yoğunlaşmış insan toplumlarını sürdürmek için gelişen işlevlere sahip, çok çeşitli yapılar, süreçler ve uyarlanabilir sistemlerden oluşmaktadır. Bu yapılar, kentsel toplumu simgeleyen çeşitli ailevi, kabilesel, profesyonel, ticari, yönetsel, sosyal, dini, eğitimsel ve medya kurumlarından oluşmaktadır. Süreçler kentsel yaşamın gelgiti içinde yer alan çeşitli resmi ve resmi olmayan sosyal, cezai, ekonomik, hükûmetle ilgili tüm bilgilendirici ve kültürel etkileşimleri içerir. İşlevsel olarak kentsel çevre yönetim, kültür merkezi, imalat merkezi, hizmetler, iş kaynakları ve mal ile hizmetler için bir pazar yerini muhteva eder. Bunlardan bazı yapılar, süreçler ve işlevler kentsel sistemin işleyişi ile temel insan ihtiyaçlarını karşılamak için esastır. Bu yapılar, süreçler ve işlevler genel olarak tüm kentsel çevreler için ortak olabilir, ancak her kentsel çevre kendi içinde benzersizdir. Bu görüşe göre kentsel alanların temel niteliği yalnızca insanların varlığı değil, sorunsuz çalışan yoğun toplumsal etkileşimin varlığıdır.⁴⁷

Kentler arasında fiziksel modelleri açısından da farklılıklar mevcut olup yerleşim yerlerinin dört farklı fiziksel yapıya sahip oldukları ifade edilmektedir. Bu dört farklı fiziksel model; uydu, ağ, doğrusal ve segment modelleri olarak ifade edilmektedir. Bu farklı modellerin oluşmasını da etkileyen faktörler olarak da Coğrafya, ticaret, din, iklim ve şehirlerin konumları olarak belirtilmektedir. Ayrıca Kentlerin fiziksel yapısı içinde bulunan sokak veya cadde modelleri de ıımsal, ızgara/şebeke ve düzensiz olarak üç model olarak açıklanmaktadır.⁴⁸ Fiziksel kent ve sokak/cadde modelleri Şekil 2-1'de gösterilmiştir.

Kentsel alanların diğer önemli bir yanı ise dinamik olması, sürekli hareket, değişim, gelişim ve dönüşüm içerisinde olmasıdır. Kentsel çevre karmaşık, dinamik ve sürekli gelişen olduğundan dolayı kentleri anlamak için, sürekli çalışma ve analiz gerektirmesi yanında kentsel alanın temeldeki özellikleri, modelleri, değişen dinamikleri ve çevre alanları ile birbirine bağlılığının anlaşılması gerekmektedir. Kentsel alanlar, gelişim

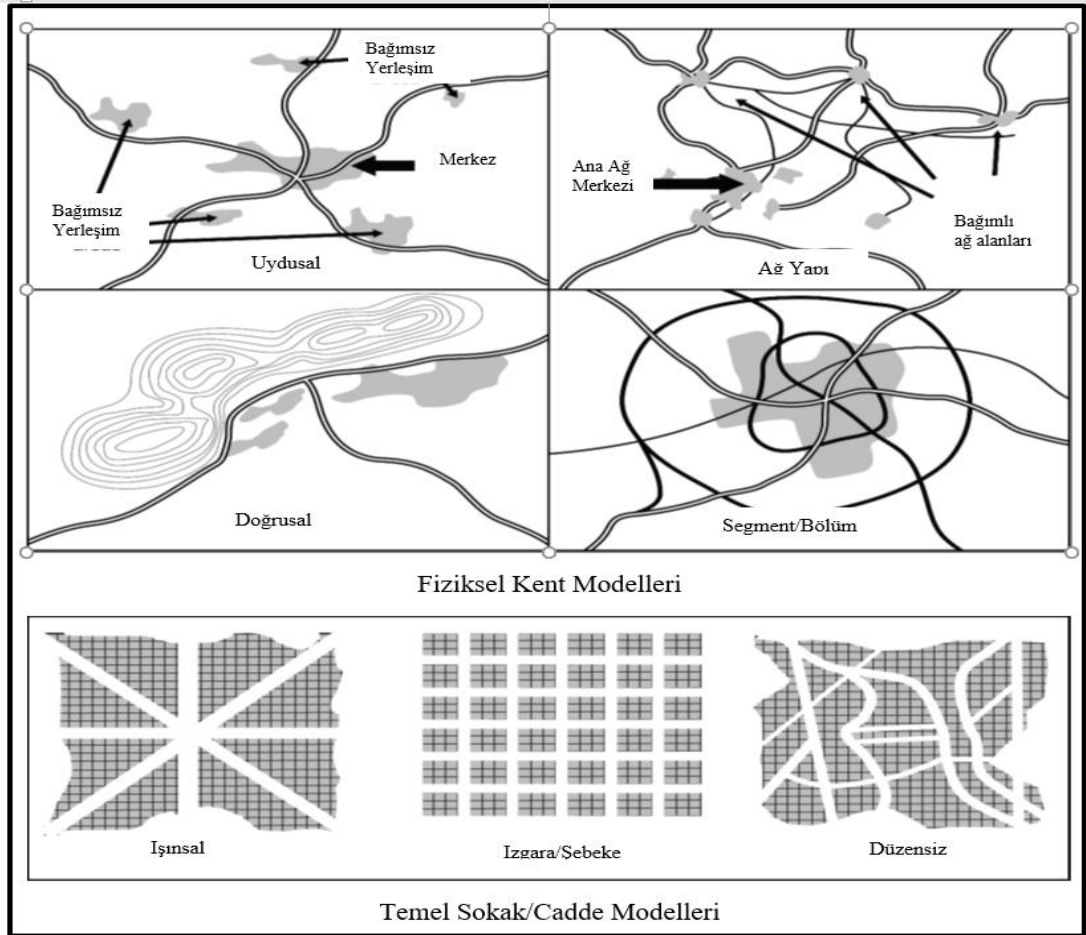
---

⁴⁶ Mark Lomedico and Elizabeth M. Bartels, "City As a System Analytical Framework: A Structured Analytical Approach to Understanding and Acting in Urban Environments", 08/04/2015, <https://smallwarsjournal.com/jml/art/city-as-a-system-analytical-framework-a-structured-analytical-approach-to-understanding-and> [Erişim Tarihi:28.08.2020].

⁴⁷ JP 3-06, *a.g.e.*

⁴⁸ ATP 3-06/MCTP 12-10B. *Urban Operation*. July 2022, 1-9, 10. <https://atiam.train.army.mil/catalog/dashboard>, [Erişim Tarihi:27.07.2022].

ve dönüşüm sayesinde oldukça iç içe geçmiş karmaşık bir ortam halini almıştır. Kentlerin sahip olduğu bu karmaşıklık, konum, tarih, ekonomik gelişme, iklim, mevcut yapı malzemeleri, üzerinde buldukları doğal arazi, inşa edilmiş yapılar, sakinlerinin kültürleri ve diğer birçok faktör gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanır. Bu faktörler ayrıca kentsel alanlara hem alt yapı hem de coğrafi alan olarak değişen, nüfus yoğunluğu, diğer kentsel merkezlere bağımlılık ve birbirine bağlılık gibi çeşitli konularda katkıda bulunur. Bu karmaşıklık her kentsel çevreyi eşsiz ve benzersiz yapmaktadır. Kentsel çevreyi etkileyen faktörlerle ilgili bir anlayışı çerçevelemenin birçok yolu vardır. Bunlardan biri kentsel çevreyi karmaşık insan yapımı fiziksel araziden, önemli bir yoğunlukta ve çeşitli sosyokültürel grupların oluşturduğu bir nüfus ve altyapıdan oluşan kentsel üçleme olarak ele almaktır.⁴⁹

Sekil 2.1: Fiziksel Kent, Sokak/Cadde Modelleri.

ATP 3-06/MCTB 12-10B Urban Operation s.1-10,11'den uyarlanmıştır.

⁴⁹ JP 3-06, a.g.e., I-2.

Bu kent üçlemesi yaklaşımının ilk özelliği karmaşık insan yapımı fiziksel arazidir. Kentler, mevcut doğal bir arazi şekline ve yapısına sahiptir. Bu fiziksel arazi, çeşitli türlerde, boyutlarda ve kimi zaman modern kimi zaman da eski bir çekirdek etrafında; çok yüksek katlı binalar ile bir veya iki katlı insan eliyle inşa edilmiş yapılarından oluşmaktadır. Üçlemenin ikincisi ise; önemli büyüklük ve yoğunluktaki insan nüfusudur. Bu nüfus insan yapımı ve doğal arazi içerisinde yaşar, çalışır ve ihtiyaçları için kentleri kullanmaktadır. Nüfus faktörü kentlerin tanımlanmasında da kullanılan bir boyut olarak da görev yapmaktadır. Nüfusun yoğunluğuna göre yerleşim alanları köy, kasaba, kent olarak tanımlanmaktadır. Üçlemenin son özelliği ise; kentlerin sahip oldukları alt yapı sistemleridir. Bir kent hem fiziksel yapının hem nüfusun sosyo-kültürel yapısının hem de insanların günlük kullanımı için hizmetler sunan insan eliyle inşa edilmiş alt yapıya da sahiptir.⁵⁰

İnsan boyutu kentsel çevrenin özü olup kültürel, politik, sosyal, ekonomik ve dini faktörler bu açıdan oldukça önemlidir. Kentsel alanlarda insanların yoğunlaşmasının kendine has demografik özellikleri bulunmaktadır. Nüfus yoğunluğu, mahalleler, fiziki yapılar, etnik köken, ırk, yaş, kentin içinde ve çevresinde günlük hareket ile kentin doğası ve davranışına dayalı diğer hususlar bu demografik özellikleri oluşturmaktadır. Din, siyasi eğilimler ve faaliyetler, ekonomi, klan veya aşiret bağlantıları, suç örgütleri ve faaliyetleri ile sınıfsal bölünmeler kentlerin diğer sosyokültürel özelliklerini oluşturmaktadır.⁵¹ Kent kültürel, siyasal, ekonomik, sosyal ve teknik yapının beraber yer aldığı bir mekân olup insan yaşamı açısından mekâna bağlı ilişkilere sahip karmaşık bir sosyal birimdir. Bir kent, yerel nüfusun fiziki yapılar ve birbirleriyle oluşturduğu ilişkiler içinde kent niteliği ve kimliği kazanmaktadır.⁵²

Her kent sahip olduğu belirli bir kimlik çerçevesinde ayırıcı özellikler ve kendine özgü vasıflar bulundurur. Sahip olunan farklı özelliklere bağlı olarak çeşitli kurumlar, mimari yapılar, yollar, kanalizasyon ve planlama gibi temel unsurlar vardır. Ancak kentlerdeki bu temel unsurlar ve fiziki yapıların örgütlenmesi tamamen farklı olup heterojen bir özellik göstermektedir.⁵³ Kentlerin sahip olduğu bu heterojen özellik kentsel nüfusun anlaşılmasında oldukça önemlidir. Kentlerin nüfusları her biri kendi çıkarlarına göre şekillenen çeşitli gruplardan oluşabilir. Kentsel nüfus alışkanlıklar,

---

⁵⁰ A.g.e., I-2.

⁵¹ A.g.e., I-2.

⁵² Kaypak, Kent Sosyolojisi.

⁵³ Kaya, Kentleşme ve Kentlileşme, 19.

yaşam koşulları, kanunlar, dini gelenekler ve inançlar gibi farklı kültürel eğilimlere sahip olabilmektedir.⁵⁴ Kentlerin sahip olduğu bu heterojen yapı sebebiyle aynı kentin her alanında farklı yöntem, uygulamalar ve tedbirlerin alınmasını gerektirdiğinden her alan için farklı planlamalar yapılmalıdır.

Bu yüzden kentler sahip olduğu toplumun bir göstergesidir. Bir toplumun gelişmişlik düzeyini yansıttığı gibi diğer tüm özelliklerini de en iyi şekilde gösteren sosyal bir yapı olarak görülmektedir. Kentler uygarlık yanında iş birliği, ekonomik faaliyetlerin gelişimi, ticaretin yayılması, toprağın değerli hale gelmesi ve siyasi yönetimlerin oluşması gibi önemli olguların da ortaya çıkmasında etkilidirler.⁵⁵ Kentler sahip olduğu siyasi, tarihi, kültürel, sosyal özellikleri fiziki mekân olmanın ötesinde karmaşık bir yapı olan inşadan kaynaklı karmaşık bir organizasyon ve sistemdir.⁵⁶

Kentler, tarih boyunca meydana gelen her türlü ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmelerin merkezinde yer almış olup sürekli dönüşüm içerisinde olan ve en zor zamanlarda dahi yenilenerek tekrar yaşamayı sürdüren canlı bir organizmadır.⁵⁷ Kentler gerek mimarisi gerekse kendine has özellikleriyle toplumsal yapının bir simgesidir. Benzer şekilde Spiller kentlerin insan eliyle şekillendirilen bir yapı olarak sadece insanların yaşadığı bir yer olmadığını, kentlerin kendilerine ait mimarisi, sistematığı, altyapısı, kültürü ve ruhuna sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu yanı sıra Spiller kentlerin kendilerine özgü farklı özelliklere sahip, yaşayan organizmalar olduğunu ve bu nedenle kentlerin de öldürülebilir yanları olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁸

Nüfusun büyüklüğü veya yoğunluğu, bir alanın kentsel arazi olup olmadığını belirleyen tek faktör değildir. O alanı kentsel arazi yapan diğer bir faktör ise, insan eliyle inşa edilmiş yapıların boyutu veya yoğunluğudur. Bu nedenle ıssız endüstriyel bir kompleks, büyük ve yoğun bir çiftlik evi, iyi gelişmiş bir yerleşim yeri veya ufak bir köy kentsel alan tanımına uymasalar da kentsel arazi olabilir. Bir kent; farklı ticari ve endüstriyel alanlar, yüksek katlı yapılar, çeşitli yerleşim bölgeleri, gecekondular, askerî alanlar, geniş parklar veya diğer açık alanlar, suyolları ile ulaşım altyapısı gibi

---

⁵⁴ JP 3-06., a.g.e.

⁵⁵ Bekir Parlak, “Bilgi Toplumunda Kent ve Kentleşmenin Dönüşen Paradigmaları”, *Uluslararası 7. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler*, 30 Ekim-1 Kasım 2009 (Yalova: Yalova Üniversitesi, 2009), 1254-1256.

⁵⁶ Kaya, Kentleşme ve Kentlileşme, 2.

⁵⁷ Şükrü Karatepe, *Kendini Kuran Kent*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2001), 11.

⁵⁸ Roger J. Spiller, “*Sharp Corners: Urban Operations At Century's End*”, (Kansas: Us Command And General Staff College, 1999).

çeşitli bileşenlere sahip bir çekirdek yapıdan oluşabilmektedir.⁵⁹ Ayrıca kentlerin sahip olduğu farklı türlerde, boyutlarda, bazen düzenli bazen rastgele bir şekilde düzenlenmiş, modern malzemeler ve yapılar olabileceği gibi eski bir çekirdek etrafında inşa edilmiş; çok yüksek bloklar, gökdelenler yanında üç kattan fazla olmayan insan eliyle inşa edilmiş fiziksel yapılar da bulunmaktadır.⁶⁰

Kentsel arazinin fiziksel özelliklerini anlamak çok boyutlu bir yaklaşım gerektirir. Kentsel arazi; yatay, dikey, iç, dış ve yeraltının karmaşık karışımı ile doğal peyzaj üzerine bindirilmiş farklı formlara sahiptir. Bu çerçevede kentsel alanlar sahip oldukları bu fiziksel farklı formlarla icra edilecek askerî harekât ve operasyonların icrasını etkileyen önemli hususlardan birisidir. ABD (ATTP 3-06.11) *Kentsel Alanlarda Müşterek Birlik Harekâtı* talimnamesinde kentlerin sahip olduğu fiziksel yapısı harekât ve operasyonlara olan etkileri bakımından yerüstü hava sahası, zemin ve yüzey alanları ile su ve zemin altı alanları olarak üç şekilde ifade edilmektedir.⁶¹

Kentlerin sahip olduğu yoğun nüfus ve fiziksel yapısı yanında diğer önemli bir özelliği ise insanların günlük kullanımı için hizmetler sunan insan eliyle inşa edilmiş alt yapı sistemleridir. Kentlerin sahip olduğu altyapının fiziksel arazi ve nüfusla beraber ortaya koyduğu etkileşim karmaşık ve dinamik bir sistem olan kentleri siyasi, askerî, ekonomik, sosyal, bilgi ve diğer bileşenleri ile benzersiz bir sistem haline getirmektedir.⁶² Kentlerdeki altyapılar insanlara hizmet sunulmasında kullanılan yapılar olup yol, su, kanalizasyon, elektrik, gaz, ulaşım, iletişim ve haberleşme ile çevre ve peyzaj gibi alanları düzenlemektedir.⁶³ Bu açıdan kentlerin sahip olduğu iç içe geçmiş fiziksel alanlar ve alt yapı sistemleri ile tüm bu yapı içinde sürekli faaliyet içinde olan insan unsuruyla dinamik bir organizma oluşturduğu görülmektedir.

Kentler açısından diğer önemli olan bir husus ise yoğunluktur. Bu yoğunluk, yapıların yoğunluğu, insan yoğunluğu ve altyapı yoğunluğu olarak dikkat çekmektedir.⁶⁴ Yapısal yoğunluk, çok sayıda insanı küçük bir coğrafi alana sıkıştırarak karmaşık sosyal ve politik etkileşimler yaratabilmektedir. Bunun yanında kentsel alanlar

---

⁵⁹ ATTP 3-06.11 (FM 3-06.11), “Combined Arms Operations in Urban Terrain”, Headquarters, Department of the Army, Washington, D.C., 2011, xiii.

⁶⁰ JP 3-06., a.g.e.

⁶¹ ATTP 3-06.11, a.g.e., xiii.

⁶² JP 3-06., a.g.e.

⁶³ Bobylev Nikolai and Jefferson Ian, “Integration Of Urban Physical Infrastructure into Land Use Governance”, 2014 World Bank Conference on Land and Poverty, March 24-27 2014, The World Bank-Washington Dc.

⁶⁴ ATP 3-06/MCTP 12-10B. a.g.e., 1-1.

dinamik olup sürekli bir hareketlilik hali mevcuttur. Kentsel çevreler sahip oldukları karmaşık, dinamik, gelişen ve yenilenen özelliklerinden dolayı kentlerin anlaşılmasında sürekli analiz ve değerlendirmelerin yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Belirli bir kentsel bölgeyi anlamak için ihtiva edilen temel özellikler, modeller, değişen dinamikler ile çevredeki yakın alanlarla olan bağıllık ve etkileşimin anlaşılması oldukça önemlidir.⁶⁵ Kentsel alanlar sahip oldukları birbirinden farklı fiziki yapıları; değişik özellik ve çeşitlilikte altyapı sistemleri; yoğunluk, gelişmişlik, dinsel, etnik ve kültürel gibi farklı niteliklere sahip insan faktörüyle birleştiğinde her kentsel alan farklı etkilere sahip ortamlar olarak değerlendirilmelidir.

2.1.2. Kentlerin Değişimine Neden Olan Etkenler

Kentlerin değişim geçirmesinde en etkili faktörlerden biri olarak sanayileşme dikkat çekmektedir. Özellikle 19.yy.'a kadar sanayileşmenin etkisi ile kentlerin günümüze kadar çok büyük bir değişim, gelişim ve dönüşüm süreci geçirdiği görülmektedir. Sanayileşmenin ortaya çıkardığı teknolojik yenilikler ile bilginin hızlı bir şekilde yayılımı ve küreselleşme kentlerin değişim ve gelişiminde etkili olmaktadır. Bu etkiler yanında hızlı nüfus artışı ile yoğun bir kentleşme sürecinin de 20.yy'dan itibaren kentlerin değişim ve dönüşüm geçirmesinde etkili olan diğer etkenler olduğu değerlendirilmektedir. Bu bakımdan bu bölümde kentsel alanlardaki değişim ve dönüşümde etkili olan etkenler olarak sanayileşme, hızlı nüfus artışı ve kentleşme süreci ele alınarak incelenmiştir.

2.1.2.1. Sanayileşme, Teknolojik Gelişmeler ve Küreselleşme

Kentler, tarihin her döneminde değişim ve gelişim yaşamaktadır. Kentlerin bu değişim sürecini yaşamasında en temel dinamiklerden biri olarak gösterilen sanayileşme, geleneksel tarım toplumundan modern sanayi toplumuna geçişin yaşandığı bir değişim süreci olup sanayi sektörünün gelişmesidir. Sanayinin gelişmesiyle beraber tarım ve hizmetler sektörü olumlu yönde etkilenmekte, ticari ve mali kesim ile diğer sektör faaliyetlerinde de gelişim yaşanmaktadır.⁶⁶

Sanayileşmenin ortaya koyduğu gelişmeler, insanların daha uygun çalışma alanlarına göç etmesine ve kentlerin giderek kalabalıklaşmasına yol açmıştır. Gerçekten de

---

⁶⁵ JP 3-06., *a.g.e.*, I-2-3.

⁶⁶ Taner Kavasoglu, "Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Araştırması", II. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, 25-26 Ekim 2007, İzmir, 6.

gelişmiş ülkelerde kentsel alanlar incelendiğinde, bu ülkelerde sanayileşmenin başlamasıyla kentsel alanlardaki yoğunlaşmanın hız kazandığı görülmektedir.⁶⁷

Ahmet Özer 18. Yüzyılda Batı Avrupa’da başlayan sanayi devrimi yani sanayileşmenin kentler üzerinde üç önemli etkisi olduğunu ifade etmektedir. Bunlar; üretimde yenilik, sosyal yapıda farklılık ve nüfusun hareketliliğidir. Bu üç önemli etkiyle beraber meydana gelen değişimler, siyasal ve ekonomik düzende milliyetçilik ve ulus devlet modeli gibi yeni yapılanmaların ortaya çıkmasına ve bu sayede yeni sınıfların, çelişkilerin ve çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca eğitim ve öğretimin öneminin artması ile doğuştan gelen statülerin yerine kazanılan statülerin öne çıkmasına, toplumda binlerce kurum, statü ve rol arasındaki ilişkileri düzenleyen bürokrasinin şekillenmesine yol açmıştır. Geleneksel aile, çekirdek kentsel aileye dönüşerek orta sınıf ve sosyal hareketlilik artmıştır. Ulaşım ve iletişimdeki yenilikler sayesinde kentler, yeni göçler için çekim alanları haline gelerek eski yapılarından kopmuş ve fiziki yoğunluk ile işleyiş bakımından yeni görünümde elde etmiştir.⁶⁸

Sanayi devrimi sonrası hızlı bir büyüme içerisine giren kentlerde geleneksel ve modern kent ayrımı ortaya çıkmıştır. Bu geleneksel ile modern kent pek çok açıdan farklılıklar göstermektedir. Bu farklar arasında; geleneksel kentler on binli nüfusa sahipken modern kentler milyonlara ulaşan nüfusa sahiptirler. Diğer bir farklılık ise alan açısından yaşamakta olup geleneksel kentler 2-4 km² alana sahipken modern kentler onlarca km²lik alana sahip olabilmektedir. Bunun yanında geleneksel kentlerde herkesin yararlandığı pek çok hizmet alanları kent merkezinde bulunurken modern kentlerde bu alanlar kentin pek çok değişik yerinde yer alabilmektedir. Ayrıca geleneksel kentlerde mahalle ve sokak kavramı insanlar için önemli sosyal ve kültürel alanlar iken, modern kentlerde artık mahalle ve sokak kavramları eski önemini yitirmiştir. Toplumsal yaşayış ile ilgili farklılık yaratan bir husus da geleneksel kentte, insanlar arasındaki ilişkilerde yüz yüze ilişki ve toplumsal birliktelik önemli iken, modern kentlerde toplumsal ilişkilerin azalarak bireysel yaşamın hâkim olduğu görülmektedir. Bu açıdan geleneksel kentlerde var olan kente bağlılık ve sahip çıkma

---

⁶⁷ İşbir, *a.g.e.*, 19.

⁶⁸ Ahmet Özer, “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Kentleşme (Me) Sorunu ve Yarattığı Sonuçlar Sosyolojik Bir Bakış”, *1.Ulusal Kentsel Altyapı Sempozyumu*, 20 Kasım 1997, 84-85. <https://www.imo.org.tr/TR,83351/1-ulusal-kentsel-altyapi-sempozyumu.html> [Erişim Tarihi: 25.06.2022].

duygularının modern kentlerde kalmayarak insanlar açısından kentlerin özel bir anlamının kalmadığı değerlendirilmektedir.⁶⁹

Sanayileşme sonrası üretim tarzının niteliğinde ve niceliğinde değişim meydana gelmiştir. Sanayileşmeyle birlikte öncelikle üretim tarzının niteliği değişerek geleneksel üretim kollarından modern üretim kurumlarına bir geçiş yaşanmıştır. Ayrıca yavaş ve tekil üretimden hızlı ve seri üretime geçilmiştir. Sanayileşmenin kentleşme üzerinde özellikle de insanlar arası ilişkiler ve toplumsal yapıda meydana getirdiği değişiklikler önemli yer tutmaktadır. Bu sayede kentlerde homojen toplum yapısından heterojen toplum yapısına geçiş, iş bölümü ile uzmanlaşmada artış ve çeşitlenmeler meydana geldiği ifade edilmektedir.⁷⁰

Kentlerin değişim yaşamasında Sanayi Devriminin etkisini artıran bir husus da teknolojik anlamda yaşanan gelişmelerdir. Özellikle buhar gücünün ve elektrik enerjisinin sanayide kullanılmaya başlaması, hidroelektrik santrallerinin yaygınlaşması, iletişim ve ulaşım imkânlarının daha kolay hale gelmesi ile bilgi teknolojilerindeki hızlı yayılım insanların ilgisinin kentlere kaymasında çok etkili olmuştur.⁷¹ Sanayi Devrimi ile başlayan teknolojik gelişmelerin etkisi ile üretim süreçlerinin düşük maliyetlerle çok fazla çıktı alınır hale gelmesi üretim tesislerinin hızla çoğalmasına neden olmuştur. Ayrıca her türlü ulaşım, iletişim ve satış tesislerinin sayılarının kentlerde giderek artması neticesinde buralardaki iş gücü açığının kapatılması açısından kentlerin daha fazla göçe tabii olduğu değerlendirilmektedir.⁷²

Sanayileşme ile teknolojik gelişmelerin kentlerin gelişimi açısından diğer bir etkisi ulaşım alanında olmuştur. Ulaşım tekniklerinde yaşanan gelişmeler öncelikle yetersiz ulaşım yüzünden içinde bulunduğu çevre dışına çıkamayan küçük işletmelerin, büyük üretim ve ticaret tesisleri halini almasını sağlamıştır. Bunun yanında ulaşımın daha kolay ve daha ucuz yapılı hale gelmesi insanlara kısa sürelerde yer değiştirme imkânları sağlamış ve kentlere ulaşım kolaylaşarak kentlerin ilgisi giderek artmıştır. Bu sayede ulaşımdaki değişim ve gelişimler kentsel yaşamın etkileşimini artırarak insan yaşantısını kolaylaştırdığı ifade edilmektedir.⁷³

---

⁶⁹ Kaya, *Kentleşme ve Kentleşme*, 13.

⁷⁰ Özer, a.g.e., 84-85.

⁷¹ Hilal Susmaz ve Cevdet Emin Ekinci, "Sağlıklı Kentleşme Süreci Esasları", e-Journal of New World Sciences Academy, Vol. 4, Num. 1, (2009):23.

⁷² Kaya, *Kentleşme ve Kentleşme*, 47.

⁷³ a.g.e., 47.

Sanayi Devrimi ile başlayan teknolojik gelişimle devam eden kentlerdeki değişim, teknolojinin daha da hızlı bir şekilde insan hayatında yer almaya başlaması ile kentleri, teknolojik yapı merkezleri haline getirmiştir. Bu sayede sanayiye dayalı üretimin bilgiye dayalı üretime bırakıldığı, bilgi toplumuna ait hizmet ve iletişim imkânlarının yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandığı bir döneme geçilmiştir.⁷⁴

Sanayi Devrimi ve teknolojik gelişimin etkisi ile üretim alanında kullanılmaya başlayan yeni uygulama ve yöntemler sayesinde yoğun işgücü ve yüksek maliyetle üretilen pek çok ürün kentlerde kurulan yeni tesislerde daha hızlı ve ucuz olarak üretilmektedir. Bu da kırsaldaki üretim tesislerinin kapanmasına ve boşa çıkan iş gücünün de kentlere yönelmesine neden olmuştur. Teknolojiyle beraber sanayi alanlarında yaşanan gelişmeler kentlerde ekonomik gelişmenin ve nüfus artışının hızlanmasını sağlamaktadır. Bu sayede kentlerde yeni iş kolları ortaya çıktığı gibi mevcut olan iş kollarında da artış meydana gelmektedir. Birbirleriyle etkileşim halinde gerçekleşen bu gelişmeler kentlerin bir yandan nüfusunu artırırken bir yandan da gelişim ve değişim yaşamasında etkili olmaktadır.⁷⁵ Üretim sisteminin tamamen kentler üzerinde kurulan bir düzene ulaşması sonucunda kentlerde görülen değişim, nüfus artışı ve kentleşmede Sanayi Devriminin ve teknolojinin ne kadar etkili olduğu açıkça görülmektedir.

Teknolojinin gelişimiyle birlikte sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam olanakları kentlerde artmaktadır. Bu sayede kent nüfusunun çoğunlukla sanayi ve hizmetler kesiminde çalışmasından dolayı kentlerde yaşayan insanların istihdam oranı kırsal yaşayan insanların istihdam oranlarından daha fazla olmaktadır. Kentlerde istihdam olanaklarının artması ve işgücü piyasasının genişliği kentleşme oranını arttırmaktadır. Kırsal nüfusunun kente göç etmesiyle birlikte, tarımsal yapı yerine endüstriyel yapıya dayalı iş sayısı artmaktadır. Bu sayede istihdam imkânlarının artış göstermesinin de kentlerin değişim ve gelişiminde etkili olduğu görülmektedir.

Genel olarak sanayileşmenin ve teknolojinin hem kentlerin gelişiminde etkili olduğu hem de birbirleri üzerinde karşılıklı etkileşim içinde oldukları görülmektedir. Bu kapsamda kentler pek çok alanda insan yaşayışında hem hız hem ucuzluk hem de kolaylık sağlaması ile insanların iş olanaklarından eğitime, sağlıktan temel ihtiyaçların

---

⁷⁴ Şafak Kaypak, "Kentsel Bir Sorun Olarak Kentsel Güvenlik", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 33, (2016): 39.

⁷⁵ Kaya, *Kentleşme ve Kentleşme*, 47.

karşılanmasına kadar insanlara kolaylıklar sağlamaktadır. Bu imkânlar sayesinde kırsal alanlara göre artan yaşam standartları kentleri çok büyük ilgi odakları haline getirmektedir. Bu sayede kırsal alanlardan kentsel alanlara yoğun göçlerin yaşanması, kentlerin hem nüfusunu artırdığı gibi hem de kentsel alanların genişlemesine sebep olmaktadır.

2.1.2.2. Hızlı Nüfus Artışı

Toplumsal, siyasi ve iktisadi her türlü gelişimin merkezinde insan faktörü yer almaktadır. Bu sebeple kentlerde yaşanan gelişim, değişim ve dönüşümde önemli rol oynayan diğer bir unsur da insandır. Bu bakımdan kentlerin yaşadığı değişim ve dönüşümün daha iyi anlaşılmasında insan faktörüne bağlı olarak ele alınması gereken diğer bir etken de hızlı nüfus artışıdır. TDK tarafından ortaya koyulan tanımda nüfus; *“Bir ülkede, bir bölgede, bir evde belirli bir anda yaşayanların oluşturduğu toplam sayı, popülasyon, ile ortak bir özellik gösteren kimselerin bütünü”*⁷⁶ olarak ifade edilmektedir.

Dünyada yaşayan insan nüfusunun tarihin ilk zamanlarından bu yana sürekli bir artış eğilimi içerisinde olduğu açık bir gerçektir. Özellikle kentlerin nüfusu ile ilgili yapılan çalışmalarda 19’uncu yüzyıldan sonra sanayileşmenin de etkisiyle kentsel nüfus artışında çok daha hızlı bir ivmenin yakalandığı görülmektedir.

Günümüzde kentlerin gelişim ve değişiminde önemli diğer bir etken olan hızlı nüfus artışı, özellikle dünya nüfusundaki artışla daha da hızlanma eğilimine girmiştir.⁷⁷ Ülkeden ülkeye bazı değişiklikler gösterse de yapılan çalışmalar hem ülke nüfuslarının hem de kentsel nüfusların genel bir artış eğiliminde olduğunu göstermektedir.

18’inci yüzyılda dünya üzerinde yaklaşık 700 milyon insan yaşarken 19’uncu yüzyılın başlarında dünya üzerinde yaşayan insan sayısı iki katına çıkarak 1,5 milyar rakamlarına ulaşmıştır. Milyonlarca insanın öldüğü iki dünya savaşının yaşandığı 20’nci yüzyılın daha ortalarında insan nüfusu 3 milyara ulaşmıştır. Dünya üzerinde görülen bu hızlı nüfus artışı 21’inci yüzyıl içerisinde de devam ederek 2000 yılında dünya nüfusunun 6 milyarı geçtiği, 2010 yılında 7 milyara, 2020 yılında da 7,7 milyara

⁷⁶ TDK, <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 23.09.2021].

⁷⁷ Duygu Bayat, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Nüfus Sorunu ve Türkiye Örneği”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 4.

ulaştığı, 2030 yılında 8,6 milyara ve 2050 yılında da yaklaşık 9,7 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir.⁷⁸

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığınca hazırlanan 2019 yılı dünya Nüfus Beklentileri Raporu'nda nüfus artışının hızlı bir eğilimle devam ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca raporda 2020 yılı itibariyle dünya üzerindeki nüfus yoğunluğunun yaklaşık %84'ünün daha az gelişmiş bölgelerde, geriye kalan %16'sının ise gelişmiş bölgelerde toplandığı kaydedilmektedir.⁷⁹ 2019 Nüfus Beklentileri Raporu'nda dünya üzerinde bölgeler arası nüfus dağılımı ile ilgili tahminler de Tablo 2.1'de gösterilmektedir.

Tablo 2.1: 2020-2100 Dünya Üzeri Bölgeler Arası Nüfus Dağılımı.

BÖLGELER	NÜFUS (Milyar)					
	2020	2030	2040	2050	2075	2100
Afrika	1,34	1,69	2,08	2,49	3,5	4,28
Asya	4,64	4,97	5,19	5,29	5,14	4,72
Avrupa	0,70	0,74	0,73	0,71	0,66	0,63
Latin Amerika ve Karayipler	0,66	0,70	0,74	0,76	0,75	0,68
Kuzey Amerika	0,37	0,39	0,41	0,43	0,46	0,49
Okyanusya	0,04	0,05	0,05	0,06	0,07	0,08
DÜNYA	7,75	8,54	9,20	9,74	10,58	10,88

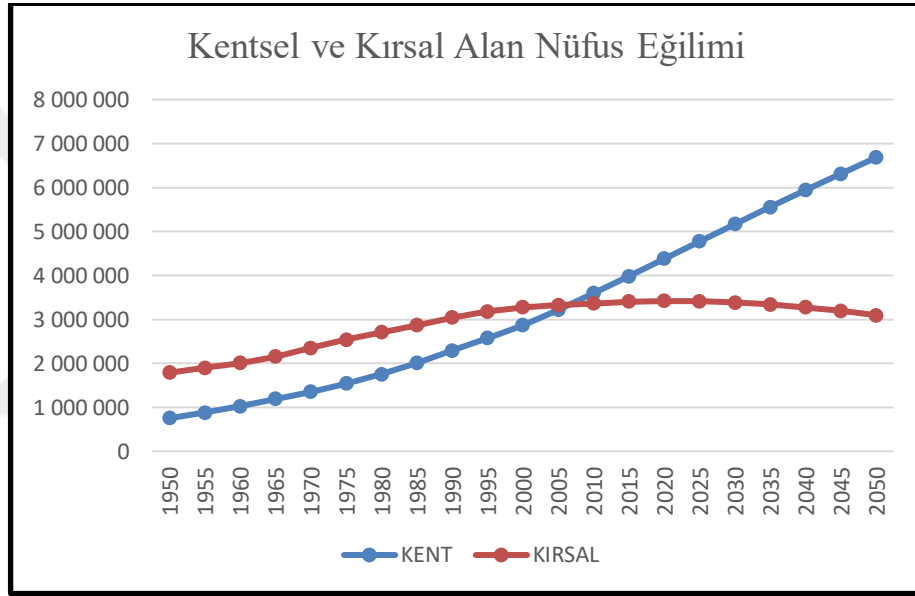
United Nations, World Population Prospects 2019, raporundan derlenmiştir. Detaylı bilgi için bkz. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). World Population Prospects 2019, Online Edition. Rev. 1. <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/> [Erişim tarihi: 25.02.2022].

Dünya'da yaşanan hızlı nüfus artışının ortaya çıkardığı diğer önemli bir husus ise kentsel nüfusun da artış göstermesidir. Dünya nüfusunda yaşanan artışa denk olarak kentlerde yaşayan nüfusta da artışlar yaşanarak insanlar kentlerde yoğunlaşmaktadır. 19'uncu yüzyıl başlarında yaklaşık 1 milyar olan dünya nüfusunun sadece %3'ü

⁷⁸ UN, World Population Prospects 2019, a.g.r.

⁷⁹ a.g.r.

kentlerde yaşarken 21'inci yüzyıl başında %47 seviyelerine ulaşmıştır. Bu yüzyılın ortalarında ise bu oran dünya nüfusunun %65'ni geçeceği değerlendirilmektedir.⁸⁰ BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi Nüfus ve Kalkınma Komisyonu'nun 2018 yılı "Dünya Kentleşme Beklentileri" raporunda 2018 yılı itibari ile dünya üzerinde kentleşme oranı %55,3 olarak ifade edilmektedir. Ayrıca kentlerde yaşayan insan nüfusunun artmasında önemli bir etkenin kırsaldan kentlere doğru bir nüfus akışı olarak ifade edilmektedir. Şekil 2.2'de BM 2018 "Dünya Kentleşme Beklentileri" raporuna göre derlenmiş kentsel ve kırsal alan arasındaki nüfus değişimi gösterilmekte olup bu rakamlara göre kırsal alanda yaşayan nüfus azalırken kentlerde yaşayan insan nüfusu artış göstermektedir.

Sekil 2.2: Dünya Kırsal ve Kentsel Nüfus Eğilimi (1950-2050).

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi Nüfus ve Kalkınma Komisyonu'nun 2018 yılındaki "Dünya Kentleşme Beklentileri" raporundan derlenmiştir. Detaylı bilgi için bkz. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2018). World Urbanization Prospects: The 2018 Revision, <https://population.un.org/wup/Download/> [Erişim Tarihi: 25.02.2022].

2030'lara kadar, dünyadaki sekiz milyar insanın beş milyarı şehirlerde yaşayacaktır. Bunların tam iki milyarı Orta Doğu, Afrika ve Asya'nın büyük kentsel kenar mahallelerinde yaşayacağı da değerlendirilmektedir. Bu nüfus artışı ile birçok büyük kentsel alan kıyı boyunca veya kıyılarına yakın ortamlarda yer alacaktır. Dünya şehirleri, kalabalık nüfusları ve gecekondulu mahalleleri ile hem fiziksel hem de kültürel olarak muazzam bir karışıklığa ve karmaşıklığa sahip yapılar haline gelmektedirler. Bu

⁸⁰ David Kilcullen, "The City as a System: Future Conflict and Urban Resilience", *The Fletcher Forum of World Affairs*, C.36, S.2. (2012): 20.

sebeple kentler barındırdıkları yoğun insan nüfusuyla hastalık ve pandemilerin yayılmasına, çatışmalar ile düzensizliklerin yaşanmasına ortam sağlamaktadırlar.⁸¹

Kentlerde yaşanan bu nüfus artışları neticesinde dünya üzerinde yoğun insan nüfusunun olduğu şehir sayıları da her geçen gün artmaktadır. Kilcullen çalışmasında da bu noktaya vurgu yaparak nüfusu 1 milyonu geçen kent sayısının 1950 yılında 83 iken, 2007'de bu sayının 468'e ulaştığını ifade etmektedir. Ayrıca dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin'in de 2011 yılı itibari ile nüfusunun yüzde 51,3'ünün kentlerde yaşadığını vurgulayarak dünya üzerindeki insan nüfusunun kentlere kaydığını, bu eğilimin artarak devam edeceğini ve kentlerin nüfuslarında yaşanan artışın etkisi ile dünya kentlerinin giderek metropolleşeceğini vurgulamaktadır.⁸²

Dünya'daki kentleşme eğilimlerinde görülen bu artış BM Dünya Kentleşme Beklentileri 2018 raporunda da belirtilmektedir. Rapora göre, nüfusun kentlere kayma eğiliminde olduğu, kentlerin giderek yoğun nüfusları barındıran megakentlere doğru evirildiği ve önümüzdeki dönemde de bu eğilimin devam edeceği öngörülmektedir.⁸³ Şekil 2.3'te kentlerin nüfuslarına göre oranları ve megakentlerin sayısındaki artış görülmektedir.

2021 yılı itibariyle dünya üzerinde kentleşme eğilimi açısından insan nüfusunun %43,6'sı kırsal alanlarda yaşarken, %27,3 nüfusu 500 binin altındaki kentlerde, %20,5 nüfusu 500 bin ile 10 milyon arasında olan kentlerde ve %8,3 nüfusu 10 milyon üzerinde olan megakentlerde yaşamaktadır. Bu veriler kapsamında dünyadaki kentleşme eğilimlerinden biri de megakentlerin sayılarında yaşanan artış eğilimleridir. Bu artış eğilimi açısından 2021 verilerine göre dünya üzerinde nüfusu 10 milyon üzerinde olan 36 tane megakent bulunmaktadır. Bu megakentler arasında Tokyo (39,1 milyon), Jakarta (35,4 milyon), Delhi (31,9 milyon), Manila (24,0 milyon), Sao Paulo (22,5 milyon), Seul (22,4 milyon), Mumbai (22,2 milyon), Şangay (22,1 milyon), Mexico City (21,5 milyon), Guangzhou-Foshan (21,5 milyon) olarak ilk on kenti oluşturmaktadırlar.⁸⁴ Bu kentler sahip oldukları yoğun insan nüfusu ile pek çok ülkeden daha fazla insanı bünyelerinde barındırmaktadırlar.

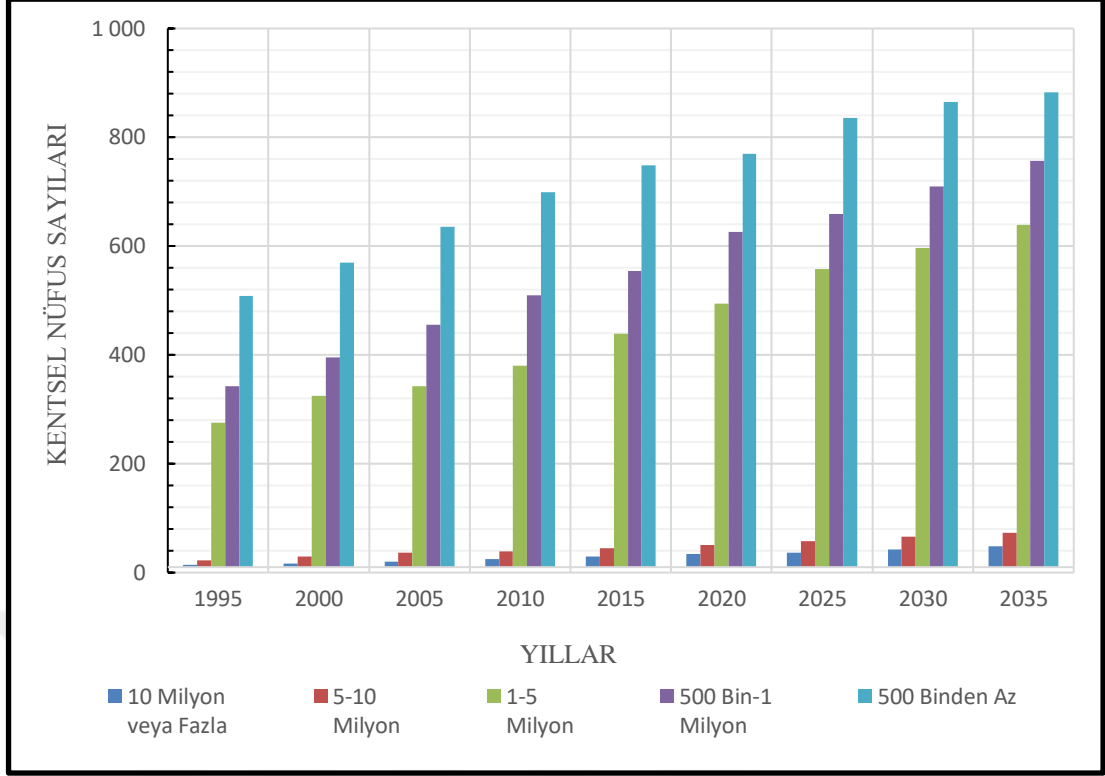
---

⁸¹ The Joint Operating Environment, USJFCOM Public Affairs, 1562 Mitscher Avenue, Suite 200, Norfolk, 2010, 58, <https://man.fas.org/eprint/joe2010.pdf> [Erişim Tarihi:23.12.2021].

⁸² Kilcullen, The City as a System, 20.

⁸³ United Nations, Population Division (2018), a.g.r.

⁸⁴ Demographia World Urban Areas, 17th Annual Edition June 2021, <https://www.newgeography.com/content/007127-focusing-world-megacities-demographia-world-urban-areas-2021> [Erişim Tarihi:22.02.2020].

Sekil 2.3: Dünya Kentleşmesinin Nüfusa Göre Dağılımı 1995-2035.

BM Dünya Kentleşme Beklentileri 2018 raporuna göre derlenmiştir. Detaylı bilgi için bakınız. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2018). World Urbanization Prospects: The 2018 Revision, <https://population.un.org/wup/Download/> [Erişim Tarihi:25.02.2022].

Dünya üzerindeki 36 megakente bakıldığında bunların yarısından fazlasının Asya’da olduğu görülmektedir. 2050 yılına kadar dünya nüfusunun yaklaşık üç milyar daha artacağı değerlendirilmekte olup bu artışın da büyük bir çoğunluğunun kentlerde ve özellikle de dünyanın daha az gelişmekte olan bölgelerinde olacağı değerlendirilmektedir.

Kentlerde bu şekilde bir nüfus artışının yaşanmasında etkili olan faktörlerden birisi de göç kavramıdır. Tarihin ilk zamanlarından itibaren toplumsal yaşantının her anında karşılaşılan bir kavram olarak göç çok çeşitli sebepler çerçevesinde ortaya çıkmakta olup günümüzde göçlerin oluşmasında en etkili faktör de ekonomik nedenler olarak görülmektedir. Sanayi Devriminin etkisi ile üretim araçlarında yaşanan gelişmeler neticesinde kırsal alanlardan kentlere doğru göç hareketlerin de artış meydana gelmektedir.⁸⁵

⁸⁵ Nail Yılmaz, “Farklılaştırıcı ve Ayrıştırıcı Bir Mekanizma Olarak Kentleşme”, *İstanbul Sosyal Siyaset Konferansları*, C.0, S.48, (2004): 250.

Bireyler, ekonomik durumlarını iyileştirmek, sağlık, eğitim vb. hayat standartlarını yükseltmek için kendi talepleri ile kentlere göç etmektedirler. Göç hareketlerinin sebebini sadece ekonomik olarak ifade etmek de doğru bir yaklaşım olmayıp sanayileşmeden sonra çoğunlukla ekonomik sebeplerle göç hareketleri meydana geldiğinden dolayı günümüzde ortaya çıkan göç hareketlerinin en belirgin nedeni ekonomik sebepler olarak görülmektedir.⁸⁶ Bunun yanında ekonomik sebeplerle insanların kendi ihtiyaçlarını karşılamak dışında diğer göç nedenleri savaş ve terör gibi can güvenliğini sağlama maksatlı zorunlu göçlerdir. Zorunlu sebeplerden dolayı yerlerinden olan insanların daha güvenli olan kentlere göç etmesi veya ettirilmesi kentlerin nüfusunu arttırmakta ve kentlerin daha da büyümesine yol açmaktadır.⁸⁷

Coğrafya açısından bakıldığında kentlerin kolay ulaşım yerleri üzerinde olması göçlere bağlı olarak nüfus artışını etkilediği gibi sanayiye dayalı endüstriyel faaliyetlerinde kentleri ilgi odağı haline getirerek cazibesinin daha da artmasına ve göçlerin hızlanmasına neden olmaktadır. Özellikle günümüzde yaşanan göç ve mülteci hareketliliklerinde kentlerin buldukları coğrafi konum, yol hatları ve kesişim yerlerine yakınlığının oldukça önemli olduğu görülmektedir.

İster kendi istekleri ister zorunlu sebeplerden kaynaklı olsun kentlere doğru oluşan sürekli insan akımı kentlerin her yıl %8 oranında büyümesine neden olmaktadır.⁸⁸ Günümüzde kentlerin yaşadığı bu hızlı nüfus artışı güvenlikten, sağlığa, ekonomiden, siyasete, hizmet sektöründen, eğitim ve iş olanaklarına kadar pek çok alanda kentlerde sorunlar yaşanmasına yol açmaktadır. Özellikle günümüzde bu artan sorunlarla beraber kentlerin suç örgütlerinden, terörist örgütlerine, ayrılıkçı ve direniş gruplarına kadar devlet dışı silahlı örgütler tarafından mesken tutulduğu görülmektedir.

2.1.2.3. Kentleşme

Günümüzde insan faktörüne bağlı olarak kentlerin yaşadığı değişim ve dönüşüm içerisinde etkili olan diğer bir etken ise kentleşmedir. Günümüze damga vuran bir gelişme olan kentleşme ile ilgili pek çok tanım ve açıklama ortaya koyulmaktadır. Bunun yanında dar anlamıyla kentleşme Erol Kaya tarafından dünya üzerinde kentlerin sayısının ve mevcut kentlerin nüfusunun hızla artması olarak

---

⁸⁶ Yüksel, Kentleşme ve Asimetrik Askerî Mücadele, 59.

⁸⁷ Mehmet S. Şahinalp, Veysi Günel, "Türkiye'de Kentleşme Hareketleri Üzerinde Terör Olaylarının Etkisi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Y. 4, S. 37, (2016): 30-42.

⁸⁸ Kaya, "Kentleşme ve Kentlileşme", 32.

tanımlanmaktadır.⁸⁹ Kentleşme ile ilgili farklı yaklaşımlarla ortaya koyulmuş çok çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Gerçekten de kentleşme en temelinde insan nüfusunun artışı ile ilgili olmasının yanında insanı ilgilendiren her alanı da etkileyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kürşat Bumin de benzer yaklaşımla kentlerin sosyoloji, ekonomi, askerî, mimari gibi pek çok alan içerisinde ele alınan bir olgu olarak interdisipliner bir yapısı olduğunu vurgulamaktadır.⁹⁰ Farklı bilimlerde de çalışma konusu olarak ele alınan kentleşme, başta coğrafya olmak üzere, kent ve bölge planlaması, sosyoloji, kamu yönetimi gibi bilimlerde çalışma konusu olarak ele alınmaktadır. Bu bilimlerin kendine özgü yaklaşımları, işleyiş ve metodolojileri olması nedeniyle de farklı kentleşme tanımları ortaya çıkmaktadır.⁹¹ Kentleşme kentlerin sayı ve nüfusunun artmasıyla ilgili yalnızca demografik bir olgu olmaktan ziyade ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel bir süreci ifade etmektedir.⁹² Bu açıdan kentlerde yaşanan nüfus artışıyla beraber ortaya çıkan sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi dönüşümler ile bunların yarattığı sonuçlar, günümüz toplumsal yaşamını derinden etkilemektedir.

Wagner'in yapmış olduğu kentleşme tanımına göre, belli bir ölçüt çerçevesinde kent olarak kabul edilen yerlerin sayısının artması ve bu yerlerin belirli bir zaman aralığı içerisinde hem nüfus olarak hem de yüzölçümü olarak artmasını sağlayan nüfus hareketidir.⁹³ Kentleşmeyi ekonomik ve sosyolojik anlamda iki yönden ele alan Sezal'a göre kentleşme ekonomik olarak herhangi bir bölgedeki temel ekonomik faaliyetlerin birincil sektörden ikincil sektöre evrilmesidir. Sezal'a göre sosyolojik olarak kentleşme ise, cemaat hayatından cemiyet hayatına ve örgütlenmeye geçilerek sosyal ilişkilerin gelişmesi olarak ifade edilmektedir.⁹⁴ Benzer şekilde Herbert ve Thomas, kentlerin nüfus ve alan olarak büyümesinin, kentlerin sahip olduğu ekonomik ve sosyal ilişkilerin yoğunlaşması yanında, kırsal ve kentsel yaşamın da belirgin olarak birbirlerinden ayrılmasını kentleşme olarak vurgulamaktadırlar.⁹⁵

---

⁸⁹ Kaya, "Kentleşme ve Kentleşme", 42.

⁹⁰ Bumin, *a.g.e.*, 20.

⁹¹ Şahinalp ve Günel, *a.g.m.*, 30-42.

⁹² Bülent Duru ve Ayten Alkan, *20. Yüzyıl Kenti*, (Ankara: İmge Kitabevi, 2002), 81.

⁹³ Luca N. Wagner, *Urbanization: 21st Century Issues and Challenges*. (New York: Nova Science Publish, 2008).

⁹⁴ İhsan Sezal, *Kentleşme*, (İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992), 22-24.

⁹⁵ David. T. Herbert and Colin. J. Thomas, *Urban Geography-A New Approach*, (New York: John Wiley&Sons, 1982), 75.

Carter ise kentleri ele aldığı çalışmasında kentleşmenin tek başına farklı toplulukların ve bireylerin bir arada yaşaması olmadığını, sosyo-ekonomik ve teknolojik ilişkilerin gelişmesinin de kentleşmenin temel ölçütleri arasında olduğunu ele almaktadır.⁹⁶ Yüksel Dinçer ise kentleşmeyi nüfusun alansal olarak yığılmasıyla beraber kent kültürü olarak ifade edilebilecek bazı değer yargıları, davranış kalıpları ve toplumsal eğilimlerin de yayılması olarak ifade etmektedir.⁹⁷

Bunun yanında Ruşen Keleş ise “*sanayi ve ekonomik gelişmeye koşturarak kent sayısının artması ve mevcut kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci*” ifadelerini kullanmaktadır.⁹⁸ Bu sayede Keleş, toplumun tüm unsurlarını içine alan geniş bir kentleşme tanımını ortaya koymaktadır. Kentleşme hem kırsal bir toplumdaki kentsel bir topluma dönüşüm süreci hem de kentsel alanlarda toplumsal yaşamın değişimi, evrimleşmesi sürecidir.⁹⁹ Kentleşme, yalnızca bir nüfus değişimine bağlı olmayıp toplumun, kent yaşamı içerisindeki tüm değişimlere uyum sağlaması olup en temel anlamda toplumun yaşamış olduğu siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşümü yansıtmaktadır.

Bu tanımlardan yola çıkılarak kentleşmenin dikkat çeken önemli bir özelliği, kentlerde yaşayan insan nüfusunun tüm ülke nüfusundan fazla artması ile kentlerin sayı ve alan olarak da artış göstermesidir. Şafak Kaypak da kentleşmeyi, kentlerde yaşanan alan, nüfus artışı ile ekonomik parametrelerde büyümenin Avrupa’dan başlayıp tüm dünyayı etkisine alan temel sosyal olgular ve süreçler bütünü olarak ifade etmektedir.¹⁰⁰

Kentleşmenin etkisi ile günümüzde yoğunluk, kentsel çevrenin en önemli yönlerinden biri haline gelmektedir. Kentlerde görülen bu yoğunluk yapıların yoğunluğu, insan yoğunluğu ve altyapı yoğunluğu şeklinde etkili olmaktadır. Yoğun kentsel alanlar, mekânsal doğayı ve zamansal ilişkileri ile kentlerin günümüzdeki anlayışını da değiştirmektedir. Kentlerin ortaya koyduğu yapısal yoğunluk, çok sayıda insanı küçük bir coğrafi alana sıkıştırarak karmaşık sosyal ve politik etkileşimler yaratabilmektedir.

---

⁹⁶ Harold Carter, *The Study of Urban Geography*, (London: Edward Arnold (Publishers) Ltd., 1973), 20.

⁹⁷ Yüksel Dinçer, *Kent, Kentleşme ve Kent Planlaması, Sivil Toplum İçin Kent, Siyaset ve Demokrasi Seminerleri*, Demokrasi Kitaplığı, (İstanbul: Wald Yayınları, 1999), 343.

⁹⁸ Keleş, *Kentleşme Politikası*, 22.

⁹⁹ Hüseyin Bal, *Kent Sosyolojisi*, (Sentez Yayıncılık, 2015), 52.

¹⁰⁰ Kaypak, *Kent Sosyolojisi*, 13.

Kritik altyapılar (fiziksel, ekonomik, resmi, sosyal vb.) çok yakın alan içinde iç içedir. Mesafelerin sıkışması ile görüş hattı sadece birkaç metreye kadar sınırlanabilmektedir. Çok küçük bir alan üç boyutlu derinlikte çok sayıda insanı içerisinde barındırmaktadır. Ayrıca kentsel alanlar zamansal anlamda da yüksek yoğunluğa sahip olup birim zaman içinde daha fazla faaliyet ve aktivite icra edilmektedir.¹⁰¹

Kentleşme ile ilgili çalışmalarda kentleşmeye neden olan etkenler itici, iletici ve çekici olarak da ifade edilmektedir. Zekeriya Çalışkan kentleşmeyi itici, iletici ve çekici güçlerin etkisinde oluşan bir nüfus hareketi olarak ifade ederek itici, iletici ve çekici etmenleri şu şekilde açıklamaktadır. İtici etmenler; nüfusu köyden ve tarımdan köy dışına iten etmenler, iletici etmenler; köyden kopan nüfusu kentlere, büyük merkezlere taşıyan ulaşım araçlarındaki ve imkânlarındaki gelişmeler ve çekici etmenler de kırsal kesimden ayrılanları kentlere doğru çeken iktisadi ve sosyal etmenlerdir.¹⁰²

Nüfusun kırsaldan kentlere doğru kayma eğilimi göstermesinde sadece kırsalın itici özelliği dışında kentlerdeki çekici faktörlerin de etkisinin olduğu göz ardı edilmemelidir. Kentler nüfus ve ekonomik büyüklüğü sebebiyle doğal olarak “etkileyen” konumdadır. Kentlerin günümüz insanına daha büyük bir oranda iş ve yerleşim olanakları sunması en büyük etkendir. Bunun yanında dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, insanları ve etkinlikleri bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi konumunda olan bir merkez olarak kırsal nüfusu kentlere doğru çekmektedir.¹⁰³ Kentlerin çekiciliği, yaşam ve çalışma şartlarındaki elverişlilik, kültür, eğlence, eğitim ve tüketim çeşitlilikleri ile oldukça iyi imkânlar sağlamaktadır. Çalışma ve yaşam şartlarındaki çeşitlilik ve elverişlilik özellikle kentleşme bakımından önemli katkılar sağladığı görülmektedir.¹⁰⁴

İnsanların kırsal alanlardan kentlere kayarak kentlerin nüfus yoğunluğunun artması kentleşmenin sadece şekilsel boyutunu oluşturmakta olup kentleşmenin ifade edilmesinde tek başına yeterli değildir. Kentleşmenin ifade edilmesinde şekil

---

¹⁰¹ JP 3-06, a.g.e.

¹⁰² Zekeriya Çalışkan, “Türkiye’de Kentleşme ve Gecekondulaşma”, Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi, C. 4, S.2, (2006): 58.

¹⁰³ Louis Wirth, Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme, 20.Yüzyıl Kenti, Der.ve çev. Bülent Duru, Alkan, Ayten, (Ankara: İmge Kitabevi, 2002), 78.

¹⁰⁴ İhsan Keleş, Türkiye’de Göç Eğilimleri ve Kentleşme Süreçleri, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.1, S.2, (1997).

boyutunu oluşturan demografik dönüşümü yanında sosyal ve ekonomik iki boyuttan daha söz edilmesi gerekmektedir.¹⁰⁵

Sosyal açıdan kentleşme, geleneksel topluluklardan çağdaş kent topluluğuna geçiş sürecinin de bir ifadesi olup toplumsal bir değişimin ortaya koyulmasıdır. Yani toplumun içerisinde farklılaşma, uzmanlaşma dâhil tüm örgütlenme süreçlerini kapsayan bir dönüşüm ve değişim biçimidir. Kentleşmenin sosyal boyutu eski geleneklerin yerine yenilerinin yer alması, insanların davranışlarını değiştirmesi, alt yapı ve hizmetlerin derece ve kalitesinin artması, kent ve kentli kültürünün oluşmasıdır.¹⁰⁶ Kentleşme sınıfsal yapı ve mekânsal olarak farklılaşmalara da sebep olabilmektedir. Nüfusun büyük kentlerde yoğunlaşması sonucunda toplumsal farklılaşma da arttığı gibi¹⁰⁷ aynı bölgede farklı düşünce ve farklı yaşam tarzlarına sahip kişilerin bir arada bulunmaları ile günümüz kentleri heterojen bir yapıya dönüşmektedir.¹⁰⁸

Ekonomik açıdan kentleşme ise, tarım dışı faaliyetlerin sanayi ve hizmetler sektöründe yoğunlaşması ve toplumların tarım toplumundan sanayi toplumuna doğru evrilmesidir. 18. ve 19. yüzyılda modern sanayi ve endüstrinin gelişmesiyle birlikte var olan sanayi dalları hammaddenin, enerji kaynaklarının, ulaşım araçlarının ve ucuz insan gücünün olduğu yerlerde kurulmuştur. Bunun sonucunda sermaye için işgücünün önemli bir role sahip olması ile kamu kaynakları ve kamu hizmetlerinin gelişimine yol açmıştır. Bu sayede üretim için işgücünün, sermaye içinse üretimin olması gerektiğinden en yüksek işgücü veriminin sağlanması için konut, eğitim, sağlık, kültür, ulaşım gibi hizmetlerin yaygınlaşmasını sağlayarak kentleşme sürecinin hızlanmasında etkili olmuştur.¹⁰⁹

Kentleşmenin artış göstermesine neden olan diğer bir etken ise; toplumda gelişim gösteren eğitim seviyesinin artmasıdır. Ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi ile toplumu oluşturan fertlerin genel eğitim seviyesi arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanmasında en önemli araçlardan biri, gerekli sayıda ve nitelikte insan gücü yetiştirilmesidir. İnsan gücünün bilgi ve

---

¹⁰⁵ Kaya, *Kentleşme ve Kentlileşme*, 43.

¹⁰⁶ a.g.e., 43-45.

¹⁰⁷ David Harvey, "Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı", *20'nci Yüzyıl Kenti*, der. Ayten Alkan ve Bülent Duru, (İstanbul: İmge Kitabevi, 2002), 160.

¹⁰⁸ Yılmaz, *Farklılaştırıcı ve Ayrıştırıcı Bir Mekanizma Olarak Kentleşme*, 251.

¹⁰⁹ Kaya, *Kentleşme ve Kentlileşme*, 45.

becerilerinin artırılması ile sosyal yaşama katılımın temeli olan okur-yazarlık oranı, kentlerin genel eğitim düzeyini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca ekonomik ve sosyal faaliyetler itibariyle çeşitlilik gösteren gelişmiş kentler, yükseköğretim görmüş nitelikli işgücü için çekim merkezi olmaktadır.¹¹⁰

Kentleşmenin gelişimini etkileyen diğer bir husus ise kentlerin sahip olduğu kalkınma düzeyleridir. Kalkınma düzeylerinde var olan eşitsizlikler kentleşme sürecinin devletten devlete, kentten kente hatta kent içinde ayrı bölgeler arasında dahi farklılıklar oluşmasını sağlamaktadır. Kalkınma düzeyi ne kadar ileride olursa kentleşme de aynı oranda gelişim göstermektedir. Kentleşmeyi etkileyen ve arasında bağlantı olan diğer bir faktör de rejim şeklidir. Burada özellikle rejim şekli denildiğinde kentleşme açısından etkili olarak demokratikleşmedir. Demokratikleşme kentlerin gelişimi açısından önemli bir rejim şekli olup kentlerin gelişiminde olumlu etkileri bulunmaktadır. Kentleşmeyi etkileyen bir başka faktör ise coğrafya ve iklimsel etkilerdir. Kentleşme süreci dünyanın değişik coğrafyalarında farklı şekilde gerçekleşmekte ve her bölgenin kentleşmesi bulunduğu bölgenin coğrafi ve iklimsel özelliklerine göre değişmektedir.¹¹¹

Kentleşmeyi etkileyen diğer bir etken ise sağlık sektörüdür. Bireylerin yaşamlarını sağlıklı sürdürebilmeleri bakımından, sağlık hizmetleri arzı ve bu hizmetlerden yararlanma potansiyeli, sosyal gelişme düzeyini yansıtan unsurlar arasında bulunmaktadır. Ayrıca, eğitilmiş işgücü olarak da nitelendirilebilecek sağlık personelinin gelişmiş kentler doğrultusundaki tercihi, kentlerin sosyo-ekonomik gelişme düzeyiyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenlerle on bin kişiye düşen hekim, diş hekimi, eczane ve hastane yatağı önemli sağlık göstergeleri olarak kullanılmaktadır.¹¹²

Özellikle sanayi devrimi ile kentleşmenin daha da hızlı bir şekilde artış yaşadığı görülmektedir. Bu durum nüfusun kırsal kesimden kentlere göç etmesinde de etkili olmakta ve nüfus artışı ile sanayileşme kentleşmenin hızlanmasında itici bir güç sağlamaktadır. Bu sayede 18'inci yy. da başlayan sanayileşme hareketinin yaşanması, teknolojinin gelişimi, endüstrinin artması, artış gösteren kentleşme ve hızlı nüfus artışı ile kentler demografik, sosyal ve ekonomik dönüşüm yaşamaktadır. Bu yaşanan süreç günümüzde de hızla devam etmektedir. Bu çerçevede çalışmanın devamında kentlerin

---

¹¹⁰ Kavasoglu, a.g.e., 4.

¹¹¹ Yüksel, *Kent, Kentleşme ve Kent Planlaması*, 63-65.

¹¹² Kavasoglu, a.g.e., 4.

yaşadığı değişim ve dönüşüm sürecinin ortaya koymuş olduğu sorunlar üzerinde durulacaktır.

2.1.3. Kentlerdeki Değişimin Ortaya Çıkardığı Sorun Alanları

Kent nüfusunun artması, sanayileşmenin de etkisi ile teknolojiye yaşanan gelişmeler ve insanların taleplerinde yaşanan artış hızlı bir kentleşmeye yol açmış ve kentler insanlar için önemli bir çekim merkezi haline dönüşmüştür. Bu dönüşüm sayesinde ortaya çıkan hızlı kentleşme sosyal, ekonomik ve kültürel yapıda da değişimlerin yaşanmasına etken olmuştur.¹¹³ Kentlerde hızlı nüfus artışı ve kentleşmeye bağlı meydana gelen değişim ve dönüşüm süreci beraberinde tüm dünya üzerinde önemli sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Kentlerin değişiminde etkili olan aşırı nüfus artışı ve kentleşmenin doğurduğu sorunlar çok çeşitli alanlarda kendini göstermekte olup Selahattin Çelik bu sorun oluşturan alanları; verimli tarım arazilerinin betonlaşması, gecekondulaşma, çevre kirliliği, konut sorunları, işsizlik, trafik, eğitim, sağlık ve güvenlik olarak ifade etmektedir.¹¹⁴ Erol kaya da kontrolsüz, aşırı ve hızlı değişim geçiren her olguda olduğu gibi, kentlerin de geçirmiş olduğu bu hızlı ve kontrolsüz değişimin pek çok sorunu da beraberinde getirdiğini ifade etmektedir.¹¹⁵

Parlak, kentlerin kontrolsüz bir şekilde büyümesi ve düzensiz kentleşmenin yol açtığı sorunları; gecekondulaşma, mekânsal ve kültürel yapılaşma, kentsel yabancılaşma, sosyal dokuda marjinal oluşumlar, cemaatleşme, mafyalaşma, sokak çocuklarının yaygınlaşması, gettolaşma, suç ve şiddette tırmanış, kayıt dışı ekonomik faaliyetler olarak sıralamaktadır.¹¹⁶ Diğer bir çalışmada ise kentlerin değişiminin ortaya koyduğu sorunlar ise yönetim, eğitim, sağlık, çevre, trafik, belediye hizmetleri, altyapı, güvenlik, mimari, köyden şehre göçün ortaya çıkardığı gecekondulaşma ve kayıt dışı istihdam olarak ifade edilmektedir.¹¹⁷ Hızlı nüfus artışı ve hızlı kentleşmenin öngörülemeyen seviyelerde gerçekleşmesi günümüzde kentlerde gerekli tedbirlerin alınarak düzenli bir gelişim ve değişim yaşanmasının önüne geçmektedir. Bu sebeple

---

¹¹³ Fatma Zeren ve Burcu Kılınç Savrul, “Türkiye’de Kentleşmeyi Etkileyen Faktörler: Mekânsal Ekonometri Analizi”, *Journal of Yasar University*, C.28, S.7, (2012): 4749 – 4765.

¹¹⁴ Selahattin Çelik, “Hızlı Şehirleşmenin Doğurduğu Sorunlar ve Çözüm Yolları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 12, S. 62, (2019): 314.

¹¹⁵ Kaya, *Kentleşme ve Kentlileşme*, 2.

¹¹⁶ Parlak, a.g.e.

¹¹⁷ Murat M. Yüceşahin, Bayar Rüya ve Özgür E. Murat, “Türkiye’de Kentleşmenin Mekânsal Dağılışı ve Değişimi”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, C.2, S.1, (2004): 24.

kentlerde hızlı bir gelişim yaşanırken pek çok sorun alanları oluşmakta ve problemler yaşanmaktadır.

Dünya nüfusunun büyük bir kısmı yoğun kentsel alanlara ve bunların yakın çevresine sıkışmış konumdadır. Nüfusları ve gecekondulu mahalleleriyle dünyanın şehirleri hem fiziksel hem de kültürel açıdan muazzam karışıklık ve karmaşıklık yerleri olma eğilimindedir. Bu karmaşıklıklar ve insanların nüfus yoğunluğu ile kentsel alanlar aynı zamanda hastalıkların yayılmasını sağlayacak birincil konumlar olarak da değerlendirilmektedir. Dünyadaki demografik eğilimler ve nüfus değişimleri kentlerin artan öneminin altını çizmeleri yanında kentsel peyzaj, karmaşıklık içinde istikrarlı bir şekilde büyürken, sokakları ve gecekonduları yaşlı ve genç nüfusla dolu bir hal almaktadır. Kentsel çevre su kıtlığına, artan kirliliğe, artan yiyecek ihtiyaçlarına ve yaşam maliyetleri ile işçilerin çok az haklara sahip olduğu işgücü piyasalarına da sahiplik yapmaktadır.¹¹⁸

Kentlerde yaşanan değişimin dünya üzerinde elbette ülkelerin durumuna göre de farklı etkileri olmaktadır. Bu açıdan gelişmiş ülkelerde sosyoekonomik ve sosyokültürel etkiler görülürken, gelişmekte olan ülkelerde alt yapı yetersizliği ve istihdam açığı en önemli problemler olarak dikkat çekmektedir.¹¹⁹ Kentlerin yaşadığı değişim süreci içerisinde kentlerin plansız, düzensiz, çarpık ve karmaşık yapılara dönüşmesine neden olan en önemli etki nüfus hareketleridir. Bu sebeple de öngörülemeyen nüfus hareketleri sonrasında artan insan nüfusuna uygun bir yaşam tarzı oluşturma çabaları yetersiz kalmaktadır. Nüfus akışı ile eş zamanlı önlemler alınmadığı için kontrolsüz artan nüfus sonrası kentler karmaşık ve düzensiz bir hale dönüşmektedir.¹²⁰

Kentlerde yaşanan değişimin neden olduğu sorunlara yönelik Tim Fox tarafından *NATO Review* dergisinde yayımlanan makalede pek çok kentsel alanda insanların üçte birinin temiz suya ve enerjiye ulaşımalarının çok güç veya hiç olmadığı gecekondulu ortamlarında yaşadıkları belirtilmektedir. Bu konu ile ilgili acil tedbirler alınmadığı takdirde milyarlarca insanın temel ihtiyaçlarının karşılanamayacağı ve yoğun çatışmalar içinde kalılabileceğini vurgulanmaktadır. Fox aynı çalışmada artan nüfus sebebiyle 40 yıl içinde tarımsal üretimin iki katına çıkacağını, bunun yanında su

---

¹¹⁸ JP 3-06., a.g.e., 2013.

¹¹⁹ Başbüyük, a.g.e., 226.

¹²⁰ Kaya, *Kentleşme ve Kentlileşme*, 50.

tüketiminde 2030 yılına kadar %30 oranında artışın olacağını ve 2050’li yıllarda üç milyar daha insanın yerleşmek için kentlere yöneleceğini ifade ederek¹²¹ konu ile ilgili gerekli tedbirlerin alınmasının önemini vurgulamaktadır.

Kentlerde yaşanan diğer sorun ise gecekondulaşmadır. İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana özellikle az gelişmiş ülkelerde hızlı nüfus artışı ve kontrolsüz kentleşmenin etkisi ile gecekondu olgusu ortaya çıkmıştır. Paris’te ve Londra’da 19. yüzyılda yaşanan konut sıkıntılarında sonra yaşanan gecekondu olgusu çarpık kentleşmenin en önemli özelliği haline gelmiştir.¹²² Kentlerin yoğun göçler sonrası nüfus yoğunluğunda yaşanan hızlı artış sebebiyle kent kültürü bozularak, sağlıksız ve düzensiz hayat şartlarının yaşandığı gecekondu alanlarının oluştuğu ve kentlerin giderek çarpık bir düzen aldığı yerler haline gelmiştir.¹²³

Yüksek nüfus artışı ve hızlı kentleşmenin bir etkisi olan gecekondulaşma yanında kentlerde görülen diğer bir sorun alanı ise yüksek yapılaşmadır. Hızlı nüfus artışında dar bir alanda yüksek yoğunluktaki insan nüfusunu barındırmanın bir yolu yüksek katlı binaların inşa edilmesidir. Christopher Alexander yüksek katlı yapıların kentlere olan olumsuz etkileri arasında kentlerde insanlar arasındaki sosyal hayatı olumsuz etkileyerek insan ilişkilerini ve bağlarını tahrip ettiğini bu yüzden de kentsel alanlardaki suçluluğun artmasına sebebiyet verdiğini ifade etmektedir. Ayrıca yüksek katlı yapılar çocukların yaşamlarını zorlaştırdığı gibi kent içindeki açık alanları tahrip ederek kentlerin görüntüsünü de bozmaktadır.¹²⁴

Nüfusun yoğun olduğu bir kentsel çevrede barınak sıkıntısı, su, yiyecek ve temizlik konusundaki yetersizlikler seyrek nüfuslu kırsal topluluklardan daha fazla can kaybına neden olmaktadır. Ayrıca yoğun nüfus aynı zamanda hastalıkların hızlı bulaşmasına da olanak sağlamaktadır. Yoksul kentsel alanlar; temel kaynaklara ulaşılmasında zorluklar, kirlilik, yüksek stres gibi nüfus yoğunluğundan dolayı bir takım özel problemlere de sebebiyet vermektedir. Ayrıca aşırı ideolojik ve terörist hareketler için

---

¹²¹ Tim Fox, “Population growth: the defining challenge of the 21st Century”, NATO Review, (14 February 2011), <https://www.nato.int/docu/review/articles/2011/02/14/population-growth-the-defining-challenge-of-the-21st-century/index.html> [Erişim tarihi: 12.01.2022].

¹²² Hamit İ. Hancı, “Gecekondulaşma ve Çocuk suçluluğu”, *Adli Tıp Dergisi*, 11, (1995): 55-62.

¹²³ İbrahim Atalay, *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya*, (İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri, 2011), 73.

¹²⁴ Alexander Christopher, *A Pattern Language*, (New York: Oxford Pres, 1977).

istismar alanları oluşturduğu gibi polislik ve sivil düzenin korunmasında sorunlar yaşanmasına da neden olabilmektedir.¹²⁵

Yaşanılan hızlı kentleşme, toplumsal yaşayış içerisinde var olan, insanların davranışlarını sınırlayıp, düzenleyerek sosyal değerlerin korunmasını sağlayan sosyal kontrol olgusunu da zayıflatmaktadır. Hızlı kentleşme sonucu insanlar arasında sosyal bağlar tam olarak kurulamamakta ve toplumda karşılıklı ilişkilerin gelişmesi sağlanamazken, komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin giderek zayıflamasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda kentlerde ortak bir değer, ortak bir kültür, ortak bir tarih birliği gelişmesi de zorlaşmakta ve sosyal değerler bozularak, kültürel çatışmaların yaşanmasına neden olmaktadır.¹²⁶

Hızlı ve kontrolsüz nüfus artışı ve dengesiz kentleşme sonucunda kentlerde insan sağlığı tehlikeye düşmüş olduğu gibi kentsel yaşam ekonomik ve sosyal yönlerden de kayıplara uğramaktadır. Aşırı insan kalabalıklarının dar bölgelerde toplanması sonucunda yeşil alanların kaybolmasına, havanın ve toprağın kirlenmesine neden olmaktadır.¹²⁷ Kentsel gelişim ve genişleme iklimin değişimine yol açtığı gibi su kaynaklarının kirlenmesine, tükenmesine ve su döngüsünün bozulmasına da neden olmaktadır.

Özellikle çeşitli umutlarla büyük kentlere göç eden insanlar çoğu kez alt yapısı olmayan, iskâna elverişsiz, sağlıksız, birçok hizmet ihtiyacının karşılanamadığı ve yoksul yaşam koşullarının bulunduğu bir ortam ile karşılaşmaktadırlar. Ayrıca insanların kırsal alanda tatmin edici olmasa da bir iş imkânına sahipken farklı umutlarla şehirlere göç etmeleri ile kentlerdeki işsizlik oranlarını artırmaktadırlar. Bunun yanında iş imkânı olsa da aşırı nüfus artışı ve yoğun kentleşmenin etkisi kentlerde ulaşım sorununu ortaya çıkarmaktadır. Kentlerde oluşan yoğun trafik nedeniyle insanlar evlerinden işyerlerine veya ihtiyaç duydukları başka yerlere giderken çok fazla zaman kaybı yaşayabilmektedirler.¹²⁸

Aşırı nüfus artışı ve yoğun kentleşmenin neden olduğu diğer bir sorun alanı ise kentteki yaşayan insanların eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Kırsal alanlardan kentlere göçlerle yer değiştiren nüfus büyük kentlerde mevcut okullara ek olarak, her

---

¹²⁵ JP 3-06., a.g.e., 2013.

¹²⁶ Erol Kaya, "Kent Güvenliğinin Sağlanması", 2008, 19-22, <http://www.yerelsiyaset.com/pdf/2008/4.pdf>, [Erişim Tarihi: 28.4.2020].

¹²⁷ Emrullah Güney, *Çevre sorunları Ortam Kirlenmesi*, (Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları, 1992), 127.

¹²⁸ Çelik, a.g.m., 317.

yıl onlarca yeni okula, binlerce dershaneye ve birçok yardımcı malzeme ihtiyacına neden olmaktadır. Bu durum eğitim alanında çok büyük maliyetlerle gerekli tedbirlerin alınmasını gerektirmesi yanında kırsal kesimden büyük kentlere yerleşip yeterince eğitilemeyen genç nüfusun suç örgütlerinin faaliyetlerine yönelmesine de sebep olmaktadır.¹²⁹

Günümüz kentlerinde değişimle beraber yaşanan diğer bir sorun alanı ise sağlıktır. Hızlı nüfus artışı ve yoğun kentleşme neticesinde sağlık kuruluşu, doktor ve diğer sağlık personeli başına düşen hasta sayısı artmakta ve sağlık hizmetlerinin kalitesi düşerek, sağlık imkânlarından yararlanma imkânlarını azaltmaktadır. Bunun yanında yoğun insan nüfusu sayesinde bulaşıcı hastalıklar büyük riskler oluşturduğu gibi salgın hastalıkların yayılmasına, yeterli sağlık hizmeti alamayan insanlarda huzursuzluk ve hoşnutsuzlukların oluşarak toplumsal bir düzensizliğe gitme ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.¹³⁰

Aşırı nüfus ve kentleşmenin sebep olduğu önemli bir sorun ise güvenlidir. Kentlerin göç alması, hızlı artan nüfus ve kentleşmeyle beraber, kentlerde görülen yoksulluk ve yoksunluk, denetim eksiklikleri ile alt yapı eksiklikleri günümüz kentlerinde güvenlik sorunlarının yaşanmasına neden olmaktadır.¹³¹

Göçlerle beraber kentlerde yaşanan yığılmalar, özellikle büyük kentlerde güvenliği olumsuz yönde etkilemektedir. Kentlerin güvenlik sorunları yaşamasında ana etkenlerden birisi, dar alanlarda sıkışan büyük insan kalabalıklarının olumsuz koşullarda devlet kontrolü ve denetiminden uzak bir düzen ortaya koymalarıdır.¹³² Devlet kurumlarının kontrol ve denetiminin olmadığı bu alanlarda kamu hizmetleri de tam olarak sağlanamadığından güvenlik de yeterli boyutlara taşınmamaktadır. Bunun etkisiyle kentler, sapkın davranışlardan, hırsızlık, gasp, dolandırıcılık, kumar, tecavüz, fuhuş, uyuşturucu madde kullanımına kadar çok ve birbirinden farklı suç türlerinin yayıldığı yerlere dönüşmektedir. Güvenlik hizmetlerinin oldukça zorlaştığı bu ortamda hırsızlık, gasp, dolandırıcılık, içki, kumar, fuhuş ve uyuşturucu madde kullanımı artmakta ve suç işleme oranları yükselmektedir.

---

¹²⁹ Çelik, a.g.m., 317.

¹³⁰ a.g.m., 318.

¹³¹ Kaya, "Kent Güvenliğinin Sağlanması", 21.

¹³² Kenan Arınç, *Doğal, Beşerî, İktisadi ve Siyasal Yönleriyle Ege ve Marmara Bölgeleri*, (Erzurum: Biyosfer Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2018), 187.

Kentleşme ve suç arasında özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından genellikle anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Kentleşme ve suç arasındaki ilişki açısından yapılan değerlendirmelerde kentleşmenin suçu artıran bir etken olduğu ifade edilmektedir. Düzensiz kentleşme süreci bireylerin kente tutunamamasına ve yalnızlaşmasına neden olduğundan onları suça ittiği vurgulanmaktadır.¹³³ Bunun yanında kentleşme ile artan nüfus yoğunluğu, toplumsal düzen ve sosyal yaşantı üzerinde doğrudan etkili olmakta, sosyal kontrol mekanizmasının zayıflamasıyla beraber suç oranlarında artış meydana gelmektedir. Ayrıca kentleşme toplumsal kesimler arasında farklılaşmalara ve ayrışmalara neden olabildiğinden, nüfus yoğunluğu ve suç arasında doğrusal bir orantı olduğu kentleşmenin suç oranlarını artıran bir rol oynadığı ifade edilmektedir.¹³⁴

Bununla birlikte kentlerde ortaya çıkabilecek diğer bir güvenlik sorunu ise kimliğe dayalı ayrışmanın ortaya çıkmasıdır. Kentlere gerçekleştirilen göçler sonucunda akrabalık ve hemşerilik ilişkileri, insanları kentlerde mevcut olan sosyal bağlarla bütünleşmeyi engelleyebilmektedir. Bu engelleyici etki sonucu farklı bir kimlik oluşturma, kentte biz ve onlar şeklinde ayrımın oluşmasına neden olmaktadır. Bu ayrımcılık ile kendi grupları dışındakilere olumsuz tutum ve davranışlardan düşmanca eylemlere kadar çeşitli sorunlara yol açabilmektedir.¹³⁵

Kentler zaman içerisinde çok farklı bölgelerden almış olduğu göçler sebebiyle birçok farklı sosyal ve kültürel bağlara, hemşerilik ve akrabalık temeline dayalı patronaj ilişkilere sahip alt kültür gruplarının bir araya geldiği alanlar haline gelmektedir. Zaman içerisinde kentin sahip olduğu toplumsal yaşama ayak uyduran gruplar olduğu gibi toplumsal yaşamla bütünleşmeyen, bütünleşemeyen veya bütünleşmeye engel olan gruplar da bulunabilmektedir. Kentlerde toplumsal bütünleşmeyi sağlayamayan bu gruplar özellikle kentlerin gecekondular ve kenar mahallelerinde dini, etnik, ideolojik ve ırksal meselelerden dolayı dışlanma ve farklılaşma ile kentlerde çeşitli sorunlu alanlar oluşturmaktadırlar. Bu alanlar eğitim seviyesinin düşük olduğu gibi zamanla kamu hizmetlerinin yetersiz sağlandığı, sapkın davranışların görüldüğü ve suç

---

¹³³ Gökhan Gökulu, "Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.24, S.1, (2010), 209.

¹³⁴ Timur Demirbaş, *Kriminoloji*, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2005), 191-192.

¹³⁵ Semra Yurtkan, "Kentleşme Sürecinde Geleneksel Yaşam Tarzının Değişimi: Ankara'da Yaşayan Tillolular Örneği", (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), 171.

oranlarının yüksek olduğu, güvenlik açısından çeşitli sorunlar ortaya koyan yerler halini almaktadır.¹³⁶

Kent ölçeği büyüdükçe, kentte yaşayan insanların güvenlik endişeleri de büyümektedir.¹³⁷ Kentte yaşayanların can, mal, namus başta olmak üzere güvenliklerin sağlanamaması ciddi soruna dönüşmekte ve kentlerin en önemli problemi haline gelmektedir. Kentlerin hem nüfus olarak hem alan olarak büyümesi kentlerdeki kontrolün azalmasına yol açarak kentlerde giderek güvensiz alanların oluşmasına yol açmaktadır. Kentlerin yaşadığı değişim sürecinde kentlerin yoğunluğu, toplumda yardımlaşma duygusunun azalması, suçluların saklanma imkânlarının artması, ulaşım imkânlarının artması ve hızlanması ile kentlerin birbirinden kopuk, ekonomik ve sosyal açıdan ayrı bölgelere ayrılması suç faaliyetlerine avantaj sağlamaktadır.¹³⁸ Nüfus ve karmaşık fiziksel yoğunluk suçluların kalabalık nüfus içerisine karışarak saklanmasına imkân vermektedir. Ayrıca bir şehir içinde sefalet, çürüme ve işsizlik gibi birçok faktör gençlerin suç örgütlerine dâhil edilmesine imkân sağlamaktadır.¹³⁹

Bir kentte insanların kendilerini güvende hissetmeleri için kentlerde istikrarın, güvenin ve öngörülebilirliğin yerleşmiş olması gerekmektedir. Kentlerde güvenliğin oluşturulması veya güvenlik problemlerinin aşılması hem ekonomik olarak hem de politik olarak iyi bir entegrasyonun sağlanması, çeşitli düzenleyici politikaların uygulanması ve idari sorumlulukların zamanında gerçekleştirilmesini gerektirir.

Nüfus artışı, hızlı kentleşme ve teknolojiye yaşanan gelişim neticesinde, bilginin zaman ve mesafe tanımadan hızlı bir şekilde yayımına imkân sağlamaktadır. Küresel ısınma yanında sağlık, enerji, ekonomik sorunlar yanında dini ve etnik ayrışmalar belirli bölgelerde yaşamın zorlaşmasına neden olmaktadır. 10 milyara yaklaşan dünya nüfusunun sınırlı kaynaklara muhtaç kalması; dünya üzerinde açlık, yoksulluk, hastalık, çevresel bozulma, göçler ve insanların yerinden edilmesine, protestolar, çatışmalar ve iç savaşların yaşanmasına neden olmaktadır.

---

¹³⁶ Kasım Karaman, "Türkiye'de Kentleşme Olgusu ve Gecekondu Sorunu", Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları 4, (2003): 115.

¹³⁷ Kaya, Kent Güvenliğinin Sağlanması, 19-22.

¹³⁸ Edward L Glaeser, Bruce Sacerdote, "Why is There More Crime in Cities?", *Journal of Political Economy*, C.107, S.6 (1999): 240-241.

¹³⁹ JP 3-06., a.g.e.

Kentlerde yaşanan düzensiz ve çarpık kentleşme, gecekondulaşma ve yoğun nüfusun yüz ölçüm olarak dar alanlarda toplanması her türden suç faaliyetleri yanında DDSA'lar içinde güvenli bölgeler oluşturmaktadır. Kentlerin ulaştığı bu durum DDSA'ların lojistik, barınma, istihbarat, karşı istihbarat, insanları kalkan olarak kullanma vb. her türden faaliyetleri için oldukça geniş imkânlar sağlamaktadır. Ayrıca insanların birbirinden uzaklaşması sosyal kontrolün ortadan kalkmasına ve güvenliğin azalarak DDSA'lar için istismar alanlarının oluşmasına neden olmaktadır.

Kentsel alanlardaki ve diğer karmaşık arazideki insanlar arasında güçlü devletlerin askerî avantajlarından kaçınmak ve şehirlerde faaliyet göstermek devlet dışı silahlı örgütler tarafından tercih edilir hale gelmiştir. Çünkü savaş ve çatışma politik bir fenomen olarak, doğası gereği doğrudan insan kaynaklı olması sebebiyle insanın içinde olduğu ve insanı doğrudan etkilediğinden yoğun nüfuslu kentsel alanlarda cereyan edeceği değerlendirilmektedir. Kentler büyüdükçe, birçok hükümet yeterli güvenlik, istihdam, altyapı ve hizmetler sağlamada yetersiz kalmaktadır. DDSA'lar bu şartlarda halkı kullanarak hoşnutsuzluktan ve zayıf yönetişimden istifade etmeye ve durumu fırsata çevirmeye çalışmaktadırlar. Neticede kentsel alanlar teröristler, isyancılar veya suç örgütleri için destek üsleri, faaliyet alanları ve güvenli sığınaklar haline gelmektedir.

Gelişim ve dönüşüm sürecinde olan kentlerde kontrolün olmadığı alanlar terörist gruplar dâhil tüm suç unsurları ve silahlı oluşumlar için saklanma, gizlenme, barınma vb. imkânlar sağlayan alanlara dönüşmektedir. Özellikle kentlerin geçirmiş olduğu değişim ve dönüşüm süreci içerisinde günümüz çatışmalarının, terör, ayaklanma, şiddet içeren eylemlerin tamamına yakınının kentlerde gerçekleştiği göz önüne alındığında dünyada herhangi bir şehrin sokaklarında her türden örgütün yer aldığı şiddet ve çatışmaların yaşanması ihtimalini canlı tutmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın bundan sonraki bölümünde günümüz kentlerin çatışma alanları haline dönüşmesi, DDSA kavramı ve kentlerin DDSA'lara sağladığı imkânlar üzerinde durulacaktır.

2.2. Günümüz Kentlerin Çatışma Alanlarına Dönüşmesi ve DDSA'lar

Coğrafi konumları, zenginlik, güç yoğunluğu veya sembolik değeri olan kentler tarihin çoğu çatışmasında stratejik hedeflerle yakından ilişkilendirildiğinden askerî harekâtlarda stratejik rol oynamışlardır. Geçen zaman içerisinde kentlerin sahip olduğu stratejik önem devam ederken yaşanan değişim ve gelişim içerisinde temel

altyapı, kritik hizmetler ve diğer askerî hususlar bakımından geleneksel kent kavramı oldukça aşılmaktadır. Kentlerde görülen büyüme sonucunda dünya üzerinde gerçekleşecek harekâtların kentsel ortamlarda gerçekleşme olasılığı artmaktadır. Bu duruma Türkiye Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Güler de dikkat çekmektedir. Orgeneral Yaşar Güler, dünya genelinde kentleşme oranlarının artması nedeniyle günümüz savaşlarının geleneksel harp sahalarının dışına çıkarak kentsel alanlarda gerçekleşeceğini beyan etmektedir.¹⁴⁰

Tarihsel örneklerden alınan dersler kentsel çevrenin önemli operasyonel zorluklar sunduğunu göstermektedir. Belirli bir kentsel alanın sahip olduğu bu karmaşık özelliklerin; planlama, karar verme, yürütme ve operasyonların değerlendirilmesini doğrudan etkilediği ifade edilmektedir.¹⁴¹ Kentsel alanların askerî harekât ve operasyonlar için oluşturduğu bu karmaşıklık; konum, yerleşilmiş olan doğal arazi yapısı, inşa edilmiş yapılar, mevcut yapı malzemeleri, tarih, ekonomik gelişme, iklim, yerel halkın kültürü ve diğer farklı türde faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu faktörler ayrıca kentsel alanlara boyut olarak değişen hem altyapı hem de kapsanan alan yoğunluğu, nüfus yoğunluğu, diğer kentsel merkezlere bağımlılık ve birbirine bağımlılık gibi çeşitli konularda katkı yapmaktadır. Bu karmaşıklık her kentsel çevreyi eşsiz ve benzersiz hale getirmektedir.¹⁴²

Askerî harekât ve operasyonlar açısından değerlendirildiğinde her kent eşsiz özellikleri ile farklıdır, kentte karşılaşılabilecek güç de aynı şekilde benzersiz ve farklıdır; bu nedenle her harekât ve operasyonun birbiri ile aynı olması beklenemez. Ancak aynı olmasa da yaşanmış tarihsel örnekler ve mevcut olan askerî doktrinler incelenerek kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ile ilgili yaklaşımlarda bazı ortak hususların belirlenebileceği belirtilmektedir.¹⁴³

Kentleşmenin dünya üzerinde istikrarsızlıkların ve çeşitli çatışmaların daha çok yaşandığı fakir bölgelerde daha hızlı bir şekilde gerçekleştiği ifade edilmektedir.¹⁴⁴ 2030'larda dünyadaki sekiz milyar insanın beş milyarı şehirlerde yaşayacağı ve bunların da yaklaşık iki milyarının Orta Doğu, Afrika ve Asya'nın büyük kentsel

---

¹⁴⁰ Abdülkadir Özkan, "Simetrik, Asimetrik ve Hibrit Tehditlere Karşı Her Türlü Tedbiri Alıyoruz", *M5 Savunma ve Strateji Dergisi*, Yıl:48, Sayı:370, (Mayıs 2022), 17.

¹⁴¹ JP 3-06, *a.g.e.*, I-1.

¹⁴² *a.g.e.*, I-2.

¹⁴³ Spencer, Why Militaries Must Destroy.

¹⁴⁴ John Amble, John W. Spencer, "Prepare The Army For Future Urban Battlefield", 16 May 2018, <https://www.ansa.org/articles/prepare-army-future-urban-battlefield>, [Erişim Tarihi: 12.11.2020].

gecekondu mahallelerinde yaşayacağı değerlendirilmektedir. Dünyadaki demografik eğilimler ve nüfus değişimleri şehirlerin önemini daha da artırmaktadır. Bunun yanında kentleşme ile ilgili bir diğer husus ise kentsel alanların deniz kıyısı olan yerlerde giderek artış göstererek sahil kıyısındaki kentlerin sayısının artmasıdır. Nüfusları ve gecekondu mahalleleriyle dünyanın şehirleri hem fiziksel hem de kültürel açıdan muazzam karışıklık ve karmaşıklık yerleridir. Kentler aynı zamanda nüfus yoğunluğu ile hastalıkların ve salgınların yayılmasını sağlayan birincil konumlar olarak öne çıkmaktadır. Kentsel peyzaj karmaşıklık içinde istikrarlı bir şekilde büyümekte olup kentsel çevre su kıtlığına, artan kirliliğe, artan yiyecek ihtiyaçlarına ve yaşam maliyetleri ile insanların çok az gelire sahip olduğu yerlere dönüşmektedir. Bütün bu çerçevede dünya nüfusunun büyük bir kısmının yoğun kentsel alanlara ve bunların yakın çevresine sıkışması ile gelecek dönemde kentsel alanlarda gerçekleştirilecek askerî harekât ve operasyonların kaçınılmaz olduğu değerlendirilmektedir.¹⁴⁵

Kentler tarih boyunca her savaşın stratejik hedefi konumunda olmuşlardır. Sahip oldukları coğrafi konumu, sembolik değerleri veya refah düzeyleri bakımından askerî hedefler arasına alınmış ve ihtiva ettiği fiziki yapılar, altyapı sistemleri, toplumsal hizmet ağları ile günümüz savaşları açısından muharebe ve çatışma alanlarına dönüşmüştür. Ülkelerin nüfuslarında yaşanan yoğun artışla beraber artış gösteren kentleşme küresel anlamda geleceğin savaşlarının kentsel alanlarda gerçekleşeceği emarelerini göstermektedir. Bu açıdan Suat Begeç 21'inci yüzyıl savaşlarının büyük bir bölümünün kentsel alanlarda gerçekleşeceğini değerlendirilmektedir.¹⁴⁶

Günümüz koşullarında artan kentleşme ve nüfus artışı daha fazla insanın daha iyi hayat beklentileri ile şehirlere akın etmesine yol açmaktadır. Daha fazla insanın kentlere akın etmesi işsizlik oranlarını yükselterek gitgide daha az iş bulma şansına yol açmaktadır. Bunun yanında dar alanlarda çok fazla insanın toplanması sağlık koşullarının kötüleşmesine, hastalıkların artmasına, yokluk içinde olan insanların çoğunlukta olduğu kenar mahalleler ile gecekondu yapıların artarak insanların hoşnutsuzluk içinde kalmalarına neden olmaktadır. Bu zor şartlarda hoşnutsuzluk yaşayan insanların kentsel alanlarda suç örgütlerine, silahlı gruplara katılmaları muhtemeldir. Bu sebeple

---

¹⁴⁵ JP 3-06, *a.g.e.*, I-4.

¹⁴⁶ Begeç, *a.g.e.*, XVI-XVII.

günümüz şartlarında güvenlik güçlerinin kentlerde karşılaşacağı problem sahalarını ve çatışma alanlarını bu ortamların oluşturacağı ifade edilmektedir.¹⁴⁷

Nüfusun artması ile kentlerin kapsadıkları fiziksel alan genişlemekte ve bunun neticesinde çoğunluğunun sokakları, adresleri bile olmayan en temel kamu hizmetlerinin bile yapılamadığı gecekondular ortaya çıkmaktadır. Günümüz Brezilya sokaklarında milyonlarca bakımsız, muhtaç çocuk bulunmaktadır. Ayrıca bu az gelişmiş kentsel alanlarda her türlü silaha istenilen miktarda çok kolay ulaşılabilmektedir. Örneğin Sao Paola'da genç yaştaki erkek ölümlerin %90'nının sebebi cinayet olduğu ifade edilmektedir. Bu tür yerleşim yerlerinde çeteler artık çocuklar için aile ve okulların yerini aldığı gibi bu ortamlar suç çeteleri, organize örgütler ve isyancı gruplar için kolay eleman temini sağlamaktadır. Günümüzde kentsel alanlar bu kontrolsüz ve düzensiz gelişim sayesinde yönetilemez yerler haline gelmektedirler. Bu sebeple de kırsal alanlarda saklanma ve mücadele etme imkânı bulamayan isyancı gruplar, terör örgütleri ve diğer suç oluşumları kentsel alanlara kayma eğilimi göstermektedir.¹⁴⁸

Güvenlik alanı ile ilgili çalışmalar yapan bilim insanlarının ana sonuçlarından biri, kentsel savaş taktikleri çok az değişmiş olsa da küreselleşme, demografi ve kentleşmenin bir sonucu olarak stratejik çerçevenin önemli ölçüde geliştiğidir. Aynı şekilde John L. Gaddis, 11 Eylül terör olaylarının neticesinde bireysel, ulusal ve uluslararası tüm güvenlik anlayışlarının tamamen değiştiğini ifade ederek yeni bir döneme geçildiğinin vurgusunu yapmaktadır.¹⁴⁹ Yaşanılan küreselleşme ve teknolojik gelişim ile Soğuk Savaş sonrası 11 Eylül saldırılarının gerçekleşmesi tehdit türlerinin ve bunlara karşı güvenlik yaklaşımlarının değişimine sebep olmuştur. Güvenlik yaklaşımlarındaki bu değişim günümüz çatışma alanlarının ve türlerinin de değişimine etki etmektedir.

Günümüzde konvansiyonel askerî güçlerin ileri teknoloji ve üstün silah sistemlerine sahip olması silahlı gruplar arasındaki güç dengesini oldukça değiştirmiş ve bu sayede direniş, çatışma ve muharebeleri oldukça radikal bir duruma sokmuştur. Bu radikal mücadele biçimleri son derece basit ve ucuz silahlarla etkili olabilme imkânı

---

¹⁴⁷ "The Urban Threat: Guerrilla and Terrorist Organizations", 2002,

<https://smallwarsjournal.com/documents/urbanthreat.pdf> [Erişim Tarihi:20.01.2022].

¹⁴⁸ Anthony James Joes, "Urban Guerrilla Warfare", The University Press of Kentucky, 2007, 2.

¹⁴⁹ John Lewis Gaddis, "Surprise, Security, and the American Experience", (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004).

verdiğinden çeşitli türde silahlı gruplar; ileri teknoloji ürünü, tesir kuvveti yüksek silahların kullanım alanlarını kısıtlamak ve güç eşitliğini dengeleyebilmek amacıyla kentsel alanları mücadele ve çatışma alanlarına dönüştürmektedirler. Son dönemde savaşın tabiatında yaşanan değişimin ışığında; sadece silahlı gruplar değil, birçok yönden üstün olan kuvvetlere karşı etki üstünlüğünü teknolojik açıdan sağlayamayacağını bilen ülkeler de bu yaklaşıma yönelebilmektedirler. Bu ülkeler karşı gücün üstünlüğünü en aza indirmek maksadıyla çatışma sahasını kentsel alanlarda kabul ederek asimetrik taktik ve teknik hazırlıklar içerisinde olabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca bu karşı gücün sahip olduğu üstünlüğe karşı devlet dışı silahlı aktörlerin de devletler tarafından bir araç olarak kullanılarak düzensiz savaş kapsamında asimetrik stratejilerin kentsel alanlarda yoğun olarak ele alınabileceği ihtimali de bulunmaktadır.

Niksich, savaş alanlarında teknolojik gelişmelerin etkilerinin çok olduğu gözlenirse de taktik seviyede piyade taktiklerinin önemine vurgu yapmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen pek çok çatışmanın kentsel alanlarda cereyan etmesine, bu çatışmalar içerisinde devlet dışı silahlı aktörlerin artış göstermesine, hibrit ve asimetrik taktik ve tekniklerin sıkça kullanılmasına dikkat çekmektedir. Bu sayede günümüz çatışma ve harekâtlarının ileri teknolojiye bağımlı stratejilerden kara manevralarına dönük piyade taktiklerine büyük ölçüde bağımlı hale geldiğini ifade etmektedir. Niksich, en nihayetinde teknolojinin gelişmiş olmasına rağmen kentsel alanlarda icra edilecek harekâtların piyade taktiklerine mecbur kalacağını değerlendirmektedir.¹⁵⁰

Sahip olduğu elverişli koşullar nedeniyle kentler; asimetrik etki sağlamak isteyen kuvvetlerce tercih edilmektedir. Bu husus; kentsel alanlarda gerçekleştirilen çatışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır.¹⁵¹ Çağımızda hızla büyüyen kentler, çeşitli şekillerde şiddet eylemlerinin, çatışmaların, askerî harekât ve operasyonların bir parçası haline gelmiştir. Ayrıca savaş ve çatışmalarda aktör bakımından yaşanan değişim yani devlet dışı aktörlerin günümüzdeki savaş ve çatışmalar da taraflardan biri haline gelmesi ve kentlerin bu DDSA'ların uyguladığı asimetrik teknikler açısından imkânlar sunması askerî harekât ve operasyonların kentsel alanlarda icra edilmesini kaçınılmaz hale getirmektedir.

---

¹⁵⁰ Niksich, a.g.t., 96.

¹⁵¹ Nihat Ali Özcan, "İşgal Sonrası Irak'ta Olanlar Güvenlik Sorunu mu?", *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, S. 1, (2004): 93-119.

Askerî teknolojideki gelişmeler, devlet orduları ve düzensiz gruplar arasındaki boşluğu da genişleterek, büyük ölçüde üstün hükûmet güçlerine karşı kent tabanlı bir ayaklanmanın örgütlenmesini ve seferber edilmesini zorlaştırmaktadır. Ancak bunun yanında siyasi, endüstriyel, ekonomik ve ticari faaliyetler ile iletişim ve kültürün merkezi olan kentler, devletin tam gücünü taşıyabileceği ulaşım ağlarıyla örülmüş durumdadır. Bu sebeple klasik isyanlar ve iç savaşlar için kentlerin kırsal alanlara göre daha kolay hedefler sunduğu iddia edilmektedir.¹⁵²

Harbin karakteri teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişmektedir. Muharebe sahasındaki belirsizlikler arttığı gibi bu belirsizliği gidermek adına çok çeşitli teknolojik kabiliyetler de geliştirilmektedir. Savaş, strateji ve şehrin geçmişten gelen ilişkisi, kırsaldan kente doğru küresel göçün arttığı son yüzyıl içinde giderek daha da karmaşıklaşmaktadır. Endüstri devrimi ile başlayan kentsel çatışmalar, 21'inci yüzyılda çatışma spektrumunun sınıflandırılmasında yerini almıştır. Günümüzde dış kaynaklı yapılan birçok çalışmada kentsel savaş ve çatışmaların mega kentler olarak ifade edilen nüfusu on milyonun üzerindeki kentlerde gerçekleşeceği tahayyül edilmektedir. Bu da günümüz savaş ve çatışmalarının kentsel odaklı bir hale geleceğinin bir göstergesidir. Bu durum Mary Kaldor ve Saskia Sassen tarafından savaşların kentleşmesi olarak da ifade edilmektedir.¹⁵³

Kentleşme dünyada yaygınlaştıkça, devlet dışı gruplar- ister suç çeteleri ister terör örgütleri olsun- için bu genişleyen kentsel alanlar mücadele alanı olarak belirginleşmektedir. Bu sebeple kentsel alanlarda verilecek mücadele tarzı önceden tecrübe edilmiş açık alan muharebe, çatışma ve mücadelelerinden her yönü ile farklılık arz etmektedir.¹⁵⁴

Clausewitz ve Sun Tzu'nun ortaya koyduğu şekilde kentler askerî operasyonlar gerçekleştirmek için kaçınılması gereken yerler olarak görülürken sürekli artan kentleşme oranı kaçınılmaz olarak politikacıların şehirlere müdahale etmek maksadıyla askerî güçleri kullanmasına yol açmaktadır. Yoğun nüfus, yoğun fiziksel alan ve altyapı ile kentsel alanları içine alan bir strateji geliştirmek kolay bir iş değildir. Kentlerin içinde barındırdığı pek çok farklı faktörün dikkate alınmasını

---

¹⁵² Konaev ve Spencer, *a.g.e.*

¹⁵³ Kaldor ve Sassen, *a.g.e.*

¹⁵⁴ Niksch, *a.g.t.*, 2.

gerektirmektedir.¹⁵⁵ Savaş ve çatışmalar tarihine bakıldığında kentsel alanlarda icra edilen savaş ve çatışmaların oldukça acımasız, yıkıcı ve kanlı bir şekilde geliştiği kaydedilmektedir. Bu sebeple kentsel alanlarda gerçekleştirilecek askerî harekât ve operasyonlarla ilgili verilecek kararların politikacılar tarafından ele alınması gerekmektedir.¹⁵⁶ Kentsel alanlarda askerî birlikler harekât icra ederken politikacıların harekât ile ilgili kararlara dâhil olması harekâtın icrasını zorlaştıran bir durum ortaya koymakta ve harekâtı daha da karmaşık hale getirmektedir.¹⁵⁷ Bu sebeple kentsel alanlarda başarılı bir harekât gerçekleştirmek, askerler ile politika yapımcılar arasında etkili bir koordinasyonu ve kararlarda eşgüdümü zorunlu kılmaktadır.

Gelecekte beklenen karmaşık ve bulanık güvenlik ortamında, yeni güçlerin yükselmesi, devlet dışı aktörlerin artan etkisi, ağır yıkımlara neden olan silahların ve diğer asimetrik tehditlerin yaygınlaşması ile devam eden sosyo-ekonomik kargaşa uluslararası düzen için büyük birer sorun olacağı değerlendirilmektedir. Bu açıdan yakın gelecekte konvansiyonel birliklerin karşı karşıya gelerek çatışmasından çok yüz yüze olmayan muharebelerin yaşanacağı tahminleri daha da artmaktadır.¹⁵⁸

Son dönemde meydana gelen savaş ve çatışmalara bakıldığında düzenli veya düzensiz bir yapıda da olsa savaş ve çatışmaların kentlerde meydana gelecek şekilde evirildiği görülmektedir. Bu kapsamda pek çok askerî uzman veya akademiysen kentsel alanlarda meydana gelecek savaş ve çatışmalar ile ilgili askerî anlamda pek çok tedbirlerin ve düzenlemelerin yapılması konusunda fikir birliğindedir.¹⁵⁹ Bunun yanında genel anlamda devlet silahlı güçleri tarafından kentsel alanlarda icra edilecek savaş ve çatışmalara yönelik mevcut doktrinlerin ötesinde gerçekçi çalışmalara çok

---

¹⁵⁵ Ralph Peters, "Our Soldiers, Their Cities", *The US Army War College Quarterly: Parameters* V. 26, N.1 (Spring 1996), <https://press.armywarcollege.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1768&context=Parameters> [Erişim Tarihi:21.12.2021].

¹⁵⁶ Sean J. A. Edwards, *Mars Unmasked: The Changing Face of Urban Operations*, (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2000), 75-78. https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1173.html. [Erişim tarihi:23.05.2021].

¹⁵⁷ Nicksch, *a.g.t.*, 61-62.

¹⁵⁸ USA Department Of Defence, *Unmanned Systems Integrated Roadmap FY2011-2036*, 3-4. <https://irp.fas.org/program/collect/usroadmap2011.pdf> [Erişim Tarihi:21.02.2021].

¹⁵⁹ David Kilcullen, *a.g.e.*; John Spencer, *Getting Beyond Door Kicking: Four Tasks For Urban Warriors*, 18 Sep 2018 <https://mwi.usma.edu/getting-beyond-door-kicking-four-tasks-urban-warriors/> [Erişim Tarihi:12.01.2020]; Alice Hills, *a.g.e.*; Begeç, *a.g.e.*; David Johnson, *Urban Legend: Is Combat in Cities Really in Evitable?*, 7 May 2019, *War on The Rocks*, <https://warontherocks.com/2019/05/urban-legend-is-combat-in-cities-really-inevitable/> [Erişim Tarihi:19.06.2022].

rastlanılmamakta olup yapılanlar sadece taktik ve teknik anlamdaki düzenlemelerle kısıtlı kalmaktadır.

Operasyonel ortam, kabiliyetlerin ve komutan kararlarının kullanımını etkileyen koşulların bir bileşimi olarak tanımlanır. Müşterek kentsel harekât fiziksel alanları (hava, kara, deniz ve uzay alanları) ve bilgi ortamını (siber uzay dâhil) ihtiva ettiği gibi bunlara düşman, dost ve tarafsız sistemler de dâhil olmaktadır. Bir sistem perspektifi aracılığıyla operasyonel ortamın temel yönlerini anlayarak, müşterek harekât çerçevesinde operasyonel hedeflere ulaşmak için dinamik yollar tespit edilmelidir. Kentin karmaşıklığı dikkat edilmesi gereken önemli bir husus olup herhangi bir askerî operasyonun istenmeyen veya öngörülemeyen etkilerini artıracığı ifade edilmektedir.¹⁶⁰

Alan Cowell kentsel alanlardaki çatışmalarla ilgili olarak bu tür çatışmaların günümüz Amerikan ordusunun büyük bir bölümünün eğitilmiş olduğu yüksek teknoloji ve az sayıda askere dayalı savaş ve çatışma yaklaşımlarının tam tersi bir durum yarattığını belirtmektedir. Günümüz orduların karşılaşacağı bu ortamları; düşük teknolojiye, yüksek sayıda asker gücüne ve zayıfa dayalı bir tür olarak ifade etmektedir. Ayrıca İrlanda Cumhuriyet Ordusu ile gerçekleştirdiği harekât ve çatışmalarda otuz yıllık deneyime sahip olan İngiliz Ordusunun bile, ne Irak'ta karşılaştığı Basra ve Bağdat gibi şehir ortamlarına ne de Iraklı silahlı grupların kullandığı teknik, taktik ve asimetrik yaklaşımlara aşina olmadığını belirtmektedir.¹⁶¹

Kilcullen kentsel savaşlardan artık kaçınılmasının zor olduğunu beden ve zihnen kentsel savaşlara hazırlıklı olmamız gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁶² Bunun yanında ABD Genel Kurmay Başkanı General Mark Milley'in kentsel alanlarda gerçekleşecek harekâtlar ve yaşanılacak çatışmalar için askerlerin eğitilmesi, yetiştirilmesi ve donatılması gerektiğini her fırsatta ifade ettiği vurgulanmaktadır.¹⁶³

Suat Begeç 2018'de OECD tarafından yayınlanan rapora göre son yıllarda AB ülkeleri ve OECD ülkelerine gerçekleşen göçlerin rekor seviyelere ulaştığını ve OECD ülkelerinde 128 milyon, AB ülkelerinde ise 58 milyon göçmenin yaşadığını ifade

---

¹⁶⁰ JP 3-06, *a.g.e.*, I-13.

¹⁶¹ Alan Cowell, "A Nation at War: House to House; Part of an Underdog's Down-to-Earth-Arsenal", New York Times, (17 August 2003), <http://www.nytimes.com/2003/03/27/world/nation-warhouse-house-urban-warfare-long-key-part-underdog-s-down-earth-arsenal.html>, [Erişim Tarihi:22.01.2022].

¹⁶² Kilcullen, *Out of the Mountains*, 262.

¹⁶³ Spencer, *Getting Beyond Door*.

etmektedir. Son on yıl içerisinde göçlerin OECD ülkelerinde %23, AB ülkelerinde de %28 artış gösterdiği belirtilmektedir. Bu haliyle kentlerde nüfus artışı ve kentleşmeyle beraber yaşanan gelişmeler sayesinde dünyanın her geçen gün küresel bir köyden küresel bir kente dönüştüğünü vurgulamaktadır.¹⁶⁴

Dünya üzerindeki nüfus artışı ve kentleşme hızlı bir oranda artmaya devam etmektedir. Bu hızlı ivme ile 2025 yılında dünyada beş milyar insanın kentlerde yaşayacağı ve bu nüfusun da yaklaşık %75'inin sahil bölgeleri ve yakın çevresinde yaşayacağı değerlendirilmektedir. Bunun yanında 2030 yılından sonra da büyük kentlerin farklı ulusları bünyesinde barındıran, çoklu yetki ve yönetim alanlarına sahip çeşitli yaşam bölgeleri oluşturacağı değerlendirilmektedir.¹⁶⁵

Bu gelişmeler yanında İkinci Dünya Savaşı'nda Avrupa kıtasında cereyan eden çatışmaların %40'ı kentsel alanlarda gerçekleşmiş olup ABD Deniz piyadelerinin gerçekleştirmiş olduğu 250 askerî harekâtın %90'ı farklı kentsel alanlarda icra edilmiştir.¹⁶⁶ Bütün bu değerlendirmeler çerçevesinde önümüzdeki dönemde kentsel alanların öneminin daha da artacağı ve çatışmaların daha çok kentsel alan odaklı olacağı varsayımında bulunmak çok da yanlış olmayacaktır.

Kentleşmenin genellikle olumlu bir olgu olduğu doğrudur çünkü endüstriyel büyümeye ve yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunmaktadır. Ancak, kentsel yönetim, güvenlik ve kamu hizmetleri hızlı nüfus artışına ayak uyduramazsa, devlet dışı aktörlerin siyasi olarak rekabet etme ve hükûmete askerî olarak meydan okuma fırsatlarını arttırmaktadır. Bu nedenle kentsel yoksulluk, yüksek nüfus yoğunluğu, azalan kaynaklar ve zayıf yönetim, kentleri siyasi ve sosyal huzursuzluk, suç şiddeti ve terörizme karşı özellikle savunmasız bırakmaktadır.¹⁶⁷

Kentlerde yaşanan düzensiz ve çarpık kentleşme, gecekondulaşma ve aşırı yoğun nüfusun yüz ölçüm olarak dar alanlarda toplanması her türden suç faaliyetleri yanında DDSA'lar içinde güvenli bölgeler oluşturmaktadır. Kentsel alanlarda güçlü devletlerin askerî avantajlarından kaçınmak ve şehirlerde faaliyet göstermek devlet dışı silahlı örgütler tarafından tercih edilmektedir. DDSA'lar bu şartlarda halkı da kullanarak

---

¹⁶⁴ Begeç, *a.g.e.*, 2.

¹⁶⁵ Gian Gentile ve diğ., *Reimagining the Character of Urban Operations for the U.S. Army How the Past Can Inform the Present and Future*, (Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, 2017), 8.

¹⁶⁶ Xiong You ve Diğ., "Survey on Urban Warfare Augmented Reality", *ISPRS International of Geo-Information*, no. 2: 46. (2018): 1. <https://doi.org/10.3390/ijgi7020046> [Erişim Tarihi: 22.01.2022].

¹⁶⁷ Konaev ve Spencer, *a.g.e.*

hoşnutsuzluktan ve zayıf yönetimden istifade etmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede kentsel alanlar teröristler, isyancılar veya suç örgütleri için destek üsleri, faaliyet alanları ve güvenli sığınaklar haline gelmektedir.

Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan çatışmalara bakıldığında daha çok devlet ve devlet dışı silahlı aktörler arasında veya devlet dışı silahlı aktörlerin kendi aralarında ve iç savaş tarzında meydana geldiği görülmektedir.¹⁶⁸ David Kilcullen “*Out of Mountains*” adlı çalışmasında tarihsel örneklerde kentsel alanlarda icra edilen çatışmaların daha çok kentlere yerleşen direnişçilere karşı mücadele şeklinde cereyan ettiğini ifade etmektedir.¹⁶⁹ Bunun yanında Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü’nün 1946-2020 yılları arasında gerçekleşen silahlı çatışmalar ile ilgili paylaşmış olduğu verilerde 2000-2020 yılları arasında dünya üzerinde gerçekleşen 855 silahlı çatışmanın sadece 23 tanesinin devletlerarasında gerçekleştiği geri kalan 832 tanesinin de taraflardan en az birinin DDSA olduğu çatışmalar olarak görülmektedir.¹⁷⁰

Oldukça karmaşık, bilinmezlik ve değişken yapısı ile kentsel askerî harekâtlar açısından kaynakların en etkin şekilde kullanılarak, hedeflere ulaşılmasında çevresel faktörler yanında kentleri mücadele alanı haline getiren DDSA’ların da çok iyi analiz ve tahlil edilmesi gerekmektedir. DDSA’lar devlet kontrolü dışında hareket eden silahlı gruplar olup devletin sahip olduğu düzenli ordu güçleri, devlet başkan muhafızları, polis, özel kuvvetler gibi resmi devlet kurumlarına dâhil olmayan ve hedeflerine ulaşmak güç kullanma istek ve kabiliyetine sahip oluşumlar olarak ifade edilebilir. Devletler tarafından da doğrudan veya dolaylı olarak desteklenebilen¹⁷¹ DDSA’lara karşı mücadelede özellikle kentlerde ortaya koydukları taktik, teknik ve metotları ile teşkilat yapıları ve imkân kabiliyetlerinin hem teorik hem de pratik olarak ortaya koyulması zorunludur. Bu kapsamda çalışmanın bu bölümünde DDSA kavramı literatüre bağlı kalarak betimsel bir şekilde açıklanmaya çalışılacaktır.

---

¹⁶⁸ Ulrich Scheckener, “Fragile Statehood, Armed Non — State Actors and Security Governance”, *Private Actors and Security Governance*, ed. A Bryden and M. Caparini, (Cenevre: LIT & DCAF, 2006), 25.

¹⁶⁹ Kilcullen, *Out of the Mountains*, 9.

¹⁷⁰ Uppsala Conflict Data Program, Department of Peace and Conflict Research, UCDP Dataset Download Center, <https://ucdp.uu.se/downloads/index.html#armedconflict>, [Erişim Tarihi:05.02.2021].

¹⁷¹ Scheckener, *a.g.e.*, 25.

2.2.1. Kentlerin DDSA'lar tarafından Kullanılmasının Nedenleri

Teröristlerin kullandığı güvenli bölgeler açısından ABD Dış İşleri Bakanlığı tarafından yayımlanan “Terörizme İlişkin Ülke Raporları”nda güvenli barınaklar şu şekilde ifade edilmektedir. Örgütlerin organize olabildikleri, planlama yapabildikleri, eleman temini, eğitim yapma, para kazanabilme, haberleşme faaliyetlerini yürütebildikleri, hükûmet kapasitesinin ve siyasi iradenin yetersizliği nedeniyle yönetim ve kontrolün yeterli sağlanamadığı fiziki alanlardır.¹⁷²

Günümüzde silahlı örgütler tarafından kullanılan güvenli alanlar hem kentleri hem kırsal alanları kapsamaktadır. Bununla birlikte her hareket destek almayı planladığı halk içerisinde ve karşısındaki silahlı gücün durumuna göre kolayca hareket edebildiği, faaliyetlerini rahatlıkla gerçekleştirebildiği alanlarda örgütlenmek durumundadır. Günümüz koşullarında DDSA'lar teknolojinin hızlı gelişimi ve küreselleşmenin de etkisiyle çok daha fazla imkân ve fırsatlar bulabilmektedirler. Bu bakımdan bu fırsatlardan istifade ederek çok farklı alanlarda örgütlenmeleri için güvenli alanlar oluşturabilmektedirler.

Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra güvenli bölgelerin tanımlanmasında fiziki alan kavramının yanında sanal barınak olarak da ifade edilebilen bilgi teknolojileri, internet ortamı da kullanılmaya başlanmıştır. Bu alanlar DDSA'lar için haberleşme, örgütlenme, bilgi toplama, propaganda gerçekleştirme ve eleman temininde çok daha fazla imkânlar sağlayarak çok kısa zamanda çok daha geniş alanlarda faaliyet gerçekleştirme imkânı vermektedir.¹⁷³ Bu bağlamda günümüz kentsel alanları DDSA'lara teknoloji dâhil pek çok imkân ve kolaylık sağlayacak araç ve ortamları ihtiva etmektedir.

Marighella, kentlerin güç merkezleri olduğu bilinciyle hareket ederek sosyo-politik devrime yol açan en önemli alan olarak kentlere odaklanmaktadır. Kentler hem gerillalar hem de devlet güvenlik güçleri için güçlü ve kritik zayıflıklar yaratan ağırlık merkezleridir. Ancak kentler askerî unsurlar açısından üstesinden gelmeleri gereken çok daha fazla zorluklara sahiptir. Bu zorluklar yanında sosyo-ekonomik faktörler ve

---

¹⁷² U.S. Department of State Country Reports on Terrorism: 2013, United States. Department of State. Bureau of Counterterrorism, (2013): 236. <http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2013/index.htm> [Erişim Tarihi: 11.02.2021].

¹⁷³ Richard Jackson, “Critical Reflections on Counter-Sanctuary Discourse”, *Denial of Sanctuary: Understanding Terrorist Safe Heavens*, ed. Michael A. Innes, (Santa Barbara: Praeger Security International, 2007), 26-27.

fiziksel özellikleri ile kentler çeşitli kırılmalıklara da sahip bulunmaktadır.¹⁷⁴ Bu nedenle bu zorluk ve kırılmalıkları askerî birliklere karşı istismar etme ve avantaja çevirme gayreti ile kentler DDSA'lar tarafından daha fazla tercih edilir hale gelmektedir.

Kentsel alanlar, zayıf olan DDSA'ların güçlü olan kuvvetlere karşı mücadele ortaya koyabileceği en öncelikli alan konumuna gelmiştir. DDSA'lar açısından düşman güçlerinin direncini azaltmak, savaşma azmini kırmak, çatışmaların süresini uzatarak zaman kazanmak, düşman güçlerinin moral ve motivasyonlarını azaltmak, düşman güçlerini siyasal, ekonomik, sosyal açıdan zor durumlara sokmak gibi kesin sonuçlu olmayan hedeflerle kentlerde mücadeleye yönelmektedirler. Çünkü kentler DDSA'ların bu hedeflerine ulaşmasına imkân sağlayacak insan yoğunluğu, fiziksel alan yoğunluğu ve alt yapı tesisleri gibi çok karmaşık ve iç içe geçmiş şartlara sahiptir.

Teröristlerin güvenli alanlarda örgütlenmesi ile ilgili tez çalışmasında Mehmet Kurum güvenli alanları “güvenli ortamlar” olarak ele alarak güvenli ortamları fiziksel, siber, bilişsel, finansal ve hukuki güvenli ortamlar olarak beş grup altında sınıflamaktadır. Bilişsel güvenli ortamlar örgütlerin belli bir mantık çevresinde fikirsel, düşünsel ve duygusal boyutlarda hedef kitleleri etkilemek için yararlandığı veya istismar ettiği alanlar olarak ifade edilmektedir. Finansal güvenli ortamlar ise; her silahlı örgütün faaliyetlerini sürdürmek, ihtiyaçlarını karşılamak için ihtiyaç duyduğu maddi kaynakların elde edilmesi ve kullanılması için istismar ettiği alanlardır. Bunun yanında başta internet olmak üzere her türlü iletişim ve bilgi araçları ile sosyal ağları kapsayan bir kavram olarak siber ortamın sağladığı imkânların kullanılabildiği veya istismar edilebildiği alanlar ise siber güvenli ortamlar olarak belirtilmektedir. Son olarak da silahlı örgütlerin ulusal veya uluslararası boyutlarda istismar edebildiği hukuksal boşluklar ise hukuki güvenli ortamlar olarak vurgulanmaktadır.¹⁷⁵

Bu kapsamda beş sınıf altında kavramsallaştırılan güvenli ortamlar açısından DDSA'lar coğrafi anlamda fiziksel alanların yanı sıra yatay ve dikey boyutlarda bilişsel araçlardan, finansal, hukuki ve siber araçlara kadar çok geniş bir çerçevede örgütlenme, varlıklarını devam ettirme ve faaliyetlerini sürdürme gayretindedirler. Günümüz şartlarında DDSA'ların tüm bu faaliyetlerini yürütebilme imkânını kentsel

---

¹⁷⁴ Niksch, *a.g.t.*, 41.

¹⁷⁵ Mehmet Kurum, “Terörist Örgütlerin Güvenli Ortamları ve Terörist Örgütleri ile Mücadelede Güvenli Ortamları Hedef Alma Yaklaşımı: PKK Terörist Örgütü Örneği”, (Doktora Tezi, Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, 2015), 102-170.

alanlarda çok daha kolay bulabilecekleri görülmektedir. Bu sebeple de DDSA'ların kentsel alanlarda örgütlenmelerini ve faaliyetlerini artırdıkları değerlendirilmektedir.

Kentsel alanlar askerî güçlerin manevra alanlarını kısıtlayarak DDSA'lara karşı sahip olduğu teknolojik, sayı ve organizasyonel üstünlüklerin dengelenmesinde DDSA'lara taktiksel avantajlar sağlamaktadır. Ayrıca hafif silahlı, daha küçük ve hareketli unsurlarla DDSA'lara istediği yer ve zamanda çatışmaya girme konusunda esneklik ve avantaj sağlamaktadır. Kentsel alanların özelliklerinden çok iyi bir şekilde yararlanarak askerî güçlerin zayıf olduğu yer ve zamanı kendi belirleyip pusularla, tuzaklarla, saldırılarla zayıf verdirirken, askerî güçlerin kuvvetli ve hazırlıklı olduğu yerlerde de çatışmaya girmekten kaçınarak, süratle bölgeden uzaklaşma imkânları bulabilmektedirler.

Mao'nun ortaya attığı gerilla stratejisinin halkın desteğinin kazanılmasıyla ilgili çok bilinen metaforunda; gerilla, su (halk) içerisindeki balığa benzetilmektedir. Balığın hayatını sürdürmek için suya ihtiyacı olduğu gibi gerilla hareketinin de varlığını sürdürmesi ve başarıya ulaşmasında halkın desteğine ihtiyacı vardır.¹⁷⁶ DDSA'lar tarafından halk desteğinin kazanılması açısından günümüz kentsel alanları çok daha uygun şartlar sağlamaktadır. Halkın desteğine ihtiyaç duyan silahlı örgütler insanların kırsaldan kentlere göç etmesi ile halktan uzaklaşmaya ve etkinliğini yitirmeye başlamaktadır. Bu bağlamda halkın desteğini kazanmak için halkla kolayca irtibat ve iletişimde olabileceği, halk üzerinde etki kurabileceği kentsel alanlar DDSA'lar tarafından tercih edilmektedir. Benzer şekilde O'Neill şehirleşme oranlarının yüksek olduğu bölgelerde kırsal alanda bulunan gerillanın etkisinin azalacağını çünkü halkın gerilladan çok devletin kontrolü altında olacağını ifade etmektedir.¹⁷⁷

2019 BM verilerine göre dünya nüfusu yaklaşık 7,8 milyar olup 2030 yılında 8,6 milyara ve 2050 yılında da yaklaşık 9,7 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir.¹⁷⁸ Bunun yanında kentlerde yaşayan insan nüfusu da artış göstermekte olup BM 2018 yılı "*Dünya Kentleşme Beklentileri*" raporunda 2018 yılı itibari ile dünya üzerinde kentleşme oranı 55,3 olarak ifade edilmektedir. 2030'da ise 8 milyarı aşacak olan

---

¹⁷⁶ James Kiras, "Irregular Warfare: Terrorism and Insurgency", *Strategy in Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies*, ed. John Baylis, James Wirtz, Eliot Cohen and Colin S. Gray, (Oxford: Oxford University Press, 2019), 189.

¹⁷⁷ Bard O'Neill, *Insurgency and Terrorism: From Revolution to Apocalypse*, 2. bs. (Washington: Potomac Book, 2005), 78.

¹⁷⁸ UN World Urbanization Prospects 2018, a.g.r.

dünya nüfusunun beş milyardan fazlasının kentlerde yaşayacağı tahmin edilmekte olup 2050 yılında da dünya nüfusunun 2/3'nün kentlerde yaşayacağı değerlendirilmektedir.¹⁷⁹ Bu kadar insanın yoğun şekilde yaşayacağı kentsel alanlarda askerî harekât ve operasyonların gerçekleşmesi kaçınılmaz hale gelecektir. Nüfus artışı ve kentleşme kentsel alanların daha fazla çatışma alanlarına dönüşmesine yol açacaktır. Bu sebeple de önümüzdeki dönemlerde kentsel ortamlarda hem düzenli hem de asimetrik yöntemleri kullanan DDSA'ların artış göstereceği değerlendirilmektedir.

DDSA'lar tarafından kentsel alanların avantajlı hale gelmesi açısından diğer bir neden ise güvenlik güçlerinin sahip olduğu yüksek teknolojikli uzaktan hedef izleme, takip ve tespit sistemleri ile hassas nokta vuruş imkânlarının artmasıdır. Güvenlik güçlerinin bu imkân kabiliyetlerini artırmaları nedeniyle DDSA'lar için kırsal alanlarda faaliyet yürütmek çok daha zor hale gelmektedir. Bu sebeple kentlerin sahip olduğu fiziksel alan, alt yapı sistemleri ve nüfus kalabalığı sayesinde çok daha fazla gizlenme imkânı bulan DDSA'lar güvenlik güçlerince tespit ve hedef olma ihtimalini azaltmaktadırlar. Ayrıca güvenlik güçlerince konvansiyonel silahların kullanımının kentsel alanlarda çok daha sınırlı ve zor olması sebebiyle kentsel alanlar DDSA'lar için çok daha cazip hale gelmektedir.

Günümüzde kentlerde yaşanan aşırı nüfus artışı ve kentleşme ile beraber çok farklı faktöre bağlı sorun alanlarının kentleri çok daha karmaşık ve kırılgan bir hale getirdiği görülmektedir. Kentlerde kültürel farklılıklar, toplumsal düzende yozlaşma, etnik rekabet, çevresel sorunlar ve kirlilik, enerji sorunları, salgın hastalıkların artması gibi toplumsal ve durumsal sorunlar artarak devam etmektedir. Ayrıca anarşi, hükûmetlerin yıkılması, dini ve ideolojik aşırılıklar, silahların hızlı yayımı, suç oran ve çeşitliliğinin artması, uyuşturucunun yayılımı, suç örgütlerinin, teröristlerin ve diğer silahlı grupların ortaklaşa hareket etmeleri, siber suç ve saldırıların artması gibi güvenlik sorunları da sıklıkla görülmektedir. Bu koşullarda DDSA'lar eleman temininden, tedarik faaliyetlerine, finansal kaynak elde etmeden, gizlenmeye her türlü faaliyetleri çok daha kolay gerçekleştirebilmektedir. Bu sayede kentler DDSA'lar için güvenliğin tam olarak sağlanamadığı, kanunların uygulanamadığı, yönetim kontrolünün olmadığı istismar alanlarına dönüştüğü ifade edilmektedir.¹⁸⁰

---

¹⁷⁹ UN World Urbanization Prospects 2018, a.g.r.

¹⁸⁰ James F. Miskel and P.H. Liotta, "Digging Deep: Environment and Geography as Root Influences for Terrorism", *The Making of a Terrorist: Recruitment, Training and Root Causes*, ed. James J.F. Forest, (Westport: Praeger Security Studies, 2006), 256-262.

Kentlerin DDSA'lar tarafından kullanılmasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Kentlerin terör faaliyetlerine sağladığı kolaylık ve çekicilik terörist grupların kentlere yönelmesinde etkili olmaktadır. Öncelikle kentler DDSA'lara eylem gerçekleştirmek için çok daha fazla hedef sunmaktadır. Bu hedefler, gerçekleştirilecek eylemlerin hem iç hem de dış kamuoyunda büyük yankı uyandırması sonucu örgütlerin seslerini çok geniş kitlelere ulaştırabilmesine de imkân vermektedir.¹⁸¹

Kentsel alanların silahlı gruplara sağlayacağı avantajlar şu şeklide ifade edilmektedir:¹⁸²

- Kentler hedef konusunda çok daha fazla sayıda, çeşitte ve daha yaygın etki bırakacak fırsatlar sunmaktadır.
- Kentler sahip olduğu fiziki yapı, demografik farklılık ve çeşitlilik ile silahlı gruplara çok daha rahat hareket etme ve gizlenme imkânı sağlamaktadır.
- Kentler ihtiyaç duyulan her türlü malzemeye çok daha kolay ve hızlı bir şekilde ulaşılmasına imkân tanımaktadır.
- Kentlerin sahip olduğu yoğun fiziki yapı, insan nüfusu ve alt yapı sistemleri askerî güçlerin harekâtlarını birçok yönden kısıtlamaktadır. Böylelikle askerî güçlerin sahip oldukları teknolojik, silah-teçhizat, organizasyon ve sayı üstünlüğünü dengeleyebilmektedir.
- Kentsel alanlar, olumsuz ve zor şartlar içinde yaşayan halk arasından çok daha kolay destekçi ve eleman temin etme fırsatı sunmaktadır.
- Kentsel alanlar, insanlar arasında yaşanan toplumsal ve refah düzeyi farklılıkları sebebiyle halk arasında yoksunluk, adaletsizlik ve eşitsizlik duygularının çok daha kolay ortaya çıkmasına ve istismar edilmesine imkân vermektedir.
- Kentsel alanlarda gerçekleştirilen eylemler medyada çok daha fazla yer alacağından propaganda etkisinin çok daha geniş alanlara yayılabilmesine imkân vermektedir.

---

¹⁸¹ Haluk Karadağ ve Kadir Tamer Türkes, "DDSA'lar ve Düzensiz Savaş", *Ortadoğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörler*, ed. Murat Yeşiltaş, Burhanettin Duran, (İstanbul: SETA Turkuaz Haberleşme ve Yayıncılık, 2018), 153-154.

¹⁸² Paul Wilkinson, *Terrorism and the Liberal State*, (Londra: The Macmillan Press, 1977), 61-64; Walter Laquer, *The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*, (Oxford, Oxford Press, 1999), 44-45; Gregory Raymond, "The Evolving Strategies of Political Terrorism", *The New Global Terrorism: Characteristics, Causes, and Controls*, ed. Charles W. Kegley, (New Jersey: Prentice Hall, 2003), 78; O'Neill, *a.g.e.*, 75-76.

Kentsel alanların direniş, isyan ve ayaklanmalarda kullanılması tarihsel olarak eski bir durum olmasına rağmen günümüzde kentlerin kullanımını biraz daha farklı boyutlarda gerçekleştirmektedir. Günümüzde DDSA'ların kentsel alanlardaki faaliyetleri çok değişken bir yelpazede farklı amaçları barındırmakta olup özellikle terör eylemleri ayrı bir yaklaşım olarak önemli derecede rol oynamaktadır.¹⁸³

Özellikle günümüzde kentlerde gerçekleştirilen terörist eylemler ile devletin güvenilirliğinin azaltılması hedeflenmekte olup devlet kaynaklarının ve dikkatinin başka yerlerde harcanması ile uluslararası sempati ve desteğin sağlanması gibi uzun vadeli hedeflere de ulaşılmaya çalışıldığı görülmektedir.¹⁸⁴ Bunun yanında teröristler tarafından devlet otoritesi zayıf gösterilerek kendilerini devlet otoritesine rakip bir güç olarak yansıtmaya, bu sayede faaliyet alanlarını genişletme ve halk üzerinde baskı kurularak devletten uzaklaştırma gibi amaçlar uygulanmaya çalışılmaktadır.¹⁸⁵ Bu çerçevede kentsel alanlarda kamu binaları ve çalışanları başta olmak üzere sivil halka, elektrik, haberleşme, su vb. altyapı sistemlerine ayrıca, yabancı ülke temsilciliklerine karşı terörist eylemler gerçekleştirilerek devlet otoritesinin yetersiz olduğu algısı yaratılmaya çalışılmaktadır.¹⁸⁶

Kentler aynı zamanda bireyler ve gruplar için kentsel çevreyi kullanarak, hükümet otoritesine aykırı olabilecek, daha geniş bir bağlamda güvenlik ve istikrarı sürdürme çabalarına meydan okuyabilecek amaç ve hedeflere ulaşmak için fırsatlar sunmaktadır.¹⁸⁷ Teröristler açısından kentsel alanların ilk kullanılması 19'uncu yüzyılda Rusya'da ortaya çıktığı ifade edilmektedir. O yıllarda mevcut Rus yönetimine karşı kentsel merkezlerde gerçekleştirilecek örgütlenme ve eylemler sayesinde yönetimin zayıflığının halk tarafından anlaşılacak yönetimin göstereceği sert tepkilerle halkın provoke edilip, ayaklanarak devrimin gerçekleştirilmesi düşünülmüştür.¹⁸⁸

Hızla kentleşen günümüz dünyasında da silahlı gruplar kentsel alanlardaki varlıklarını oluşturmak için popüler hoşnutsuzluktan ve zayıf yönetimden yararlanmayı öğrendiklerinden, zayıf devlet yapıları kentsel şiddetin kaynağı haline gelmektedir.

---

¹⁸³ Karadağ ve Türkeş, a.g.e., 144.

¹⁸⁴ Jeremy Bell, "Urban Insurgencies: A Study of its Effectiveness and its Future", (Yüksek Lisans Tezi, Hawai'i Pacific University, 2008), 3.

¹⁸⁵ Karadağ ve Türkeş, a.g.e., 153.

¹⁸⁶ Alan C. Lowe, "Todo o Nada: Montoneros Versus the Army: Urban Terrorism in Argentina", *Block by Block: The Challenges of Urban Operations*, ed. William G. Robertson and Lawrence A. Yates, (Kansas: U.S. Army Command and General Staff College Press, 2003), 380-381.

¹⁸⁷ Gentile ve diğ., a.g.e., 11.

¹⁸⁸ Raymond, a.g.e., 77.

Aynı zamanda silahlı grupların şehirlerde savaşma yönündeki bu artan eğilimi, kentsel çevrenin kendi içinde fiilen olmasa bile, geleneksel devlet güçleri ile silahlı devlet dışı gruplar arasındaki güç dengesini değiştirdiği gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Şehirler ayrıca hava istihbarat varlıklarını ve gelişmiş silahları önemli ölçüde daha az etkili hale getirerek konvansiyonel kuvvetlerin teknolojik avantajlarını ortadan kaldırma eğilimindedir. Bu nedenle, silahlı örgütler tespit edilmekten kaçınabildiği gibi manevra kabiliyeti kısıtlanan askerî unsurlara göre daha kolay hareket kabiliyeti bulabilmektedirler.¹⁸⁹

Kentler hedef kolaylığı sağlaması yanında silah, malzeme ve para temini bakımından DDSA'lara daha fazla imkân sağlamaktadır. Kentler istihbarat faaliyetlerinin yürütülmesi ve etkinliğinin daha kolay olmasına da imkân vermektedir. Günümüz kentlerinin kozmopolit yapısı sayesinde DDSA'lar halk arasında dikkat çekmeden faaliyet yürütebilmekte ve kentlerin sahip olduğu yoğun insan nüfusu arasında rahatça gizlenme ve faaliyette bulunabilmektedirler.¹⁹⁰

Kentlerin büyümesiyle beraber hükümetler güvenlik, istihdam, altyapı ve hizmetlerin sağlanmasında yetersiz kalabileceğinden silahlı gruplar halkta oluşacak hoşnutsuzluktan ve kentlerdeki yönetim zayıflığından faydalanma yoluna gidebileceklerdir. Bu açıdan kentsel alanların teröristler, isyancılar veya suç örgütleri için destek üsleri ve güvenli sığınaklar haline gelmesi muhtemeldir. 2030'da kentlerde yaşayan insan nüfusunun oranı %60'ları geçeceği değerlendirilmektedir. Savaş ve çatışmalar politik bir fenomen ve araç olarak doğası gereği insanların bulunduğu yerlerde meydana gelme eğilimi göstereceğinden DDSA'lar tarafından konvansiyonel güçlerin avantajlarından kaçınmak amacıyla kentsel alanlarda yoğun bir şekilde faaliyet gösterecekleri öngörülmektedir.¹⁹¹ Kentlerin yoğun nüfus almasıyla beraber 2030 yılında insan nüfusunun birçoğu kentlerde yaşayacağı dünya üzerinde nüfusu on milyonu aşan megakentlerin sayısının da kırk bire ulaşacağı bu sebeple de kentsel alanların büyük bir çoğunlukla çatışmalara, askerî harekât ve operasyonlara mesken olacağı kaçınılmaz olarak değerlendirilmektedir.¹⁹²

---

¹⁸⁹ Konaev ve Spencer, a.g.e.

¹⁹⁰ Karadağ ve Türkeş, a.g.e., 153-154.

¹⁹¹ Gentile ve diğ., a.g.e., 10.

¹⁹² Marine Corps Security Environment Forecast 2015, Futures 2030-2045, Future Directorate Future assesment Division, (3087A Roan Street Quantico VA 22134, 2015), vii.

DDSA'ların her türlü örgütsel hedeflerini yerine getirmek için kentlere yönelmelerinin bir nedeni de günümüz askerî güç unsurları arasındaki dengelerin ortadan kalkmasıdır. Bu askerî güçlerdeki eşitsizlik durumu çatışmaların daha çok kentsel alanlarda ve radikal silahlı mücadeleler şeklinde oluşmasına neden olmaktadır. Bu radikal çatışma yaklaşımları son derece basit ve ucuz silahlarla çok üstün askerî güçlere karşı mücadele edebilme imkânı sunmaktadır. Bu basit silahlara sahip DDSA'lar; ileri teknoloji ürünü, tesir kuvveti yüksek silahların kullanım alanlarını kısıtlamak ve kaybolmuş bulunan güç eşitliğini değiştirebilmek amacıyla kentsel alanlarda mücadeleye yönelmektedirler. Kentsel alanlar, sahip oldukları karışık ve karmaşık özellikler ile güçlü kuvvetlerin birçok avantajını ortadan kaldırmaktadır. Bunun yanında kentsel alanlarda var olan yoğun insan nüfusu güçlü kuvvetlerin sivillere zarar vermekten kaçınması sebebiyle DDSA'lar için istismar edilecek çok önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bu sebeple de sayı ve teknolojik olarak güçlü kuvvetler ile açık alanda mücadele etme imkân kabiliyetine sahip olmayan DDSA'lar kentsel alanları üstün askerî güçlere karşı mücadele aracı olarak kullanmayı tercih etmektedir.

DDSA'lar tarafından kentsel alanların avantajlı hale gelmesi açısından diğer bir neden ise yönetimler tarafından kırsal alanlarda ayaklanmalara karşı etkili mücadele yöntemlerinin ortaya koyulmasıdır. Kentlerin sahip olduğu yoğun nüfus, fiziki yapılar ve alt yapı sistemleri her türden silahlı örgütler için hedeflerine ulaşmalarında kentleri çok önemli kilit noktaları haline getirmektedir. Bu bağlamda DDSA'lar için çok daha fazla gizlenme imkânı sağlayan ve silahların kullanımının çok daha sınırlı ve zor olması nedenleriyle kentsel alanlar çok daha cazip hale gelmektedir.

DDSA'ların kentleri kullanmalarının tesadüf olmadığı görülmektedir. Kentsel alanlar insan nüfusu bakımından yoğundur ve DDSA'ların her türlü faaliyetleri ve eylemleri için barınma, iaşe, gizlenme ve kalabalık arasına saklanma imkânları sunmaktadır. İsyancılar, milisler ve teröristler dünyanın gelişen kentlerinin sunduğu gizlilik sayesinde kendilerini kolayca gizleyerek eylemlerini gerçekleştirebilmektedirler. Günümüzde cereyan eden terör eylem ve saldırıları, direnişler ile iç savaşlar açısından stratejik önem kazanan kentler, askerî harekât ve operasyonların icrasını daha da zorlaştırmaktadır. Hâkimiyet elde etme mücadelesi kentlerde yoğun şiddetin yaşanmasına neden olurken bu şiddetten en çok zararı da siviller görmektedir.¹⁹³

---

¹⁹³ Aşkın İnci Sökmen Alaca. "Şehir Savaşları ve Yeni Askerî Kentçilik", *Kamu Güvenliği Politikaları Yerelden Küresele*, ed. Hasan Acar (Ankara: Nobel Yayınevi, 2019), 205.

Kentlerin birbirleriyle olan bağlantılarından ve kentsel arazinin sağladığı alt ve üst yapılarından yararlanarak politik etkiler sağlayacak eylem ve saldırılar da yapabilmektedirler. Bu sayede kentsel coğrafya, yoğun bina örgüsü, iç içe geçmiş bilgi ortamı ve karmaşıklık silahlı grupların her türlü şiddeti gerçekleştirebilmesi için imkân sağlamaktadır.¹⁹⁴

Kentlerde savunma yapanlar, savunma planlarına dâhil olmaları için geniş kısıtlayıcı arazi alanları sağlama avantajına sahiptir. Savunma durumunda bulunan DDSA'lar, kentsel alanları askerî güçlerin tertiplenmesini parçalayan ve manevra yapma yeteneklerini sınırlayan yoğun alanlara yönlendirmek için de kullanabilmektedirler. DDSA'lar, tek bir keskin nişancı veya küçük bir grup ile her binayı tam anlamıyla bir savaş alanına dönüştürebilme imkânı bulabilmektedirler.¹⁹⁵

Uluslararası terörizmin geleceği, artan kentleşme oranı ile birlikte oldukça fazla etkilenecektir. Bu kapsamda Kilcullen, terörün internet ve küresel bilgi altyapıları ile büyük ölçüde bağlantılı olarak yürütüleceğini ifade etmektedir.¹⁹⁶ Son dönemde savaşın tabiatında yaşanan değişimin ışığında; gelecekte teknolojik açıdan üstün olan kuvvetlere karşı etki üstünlüğünü sağlayamayacağını bilen ülkeler, hasmının üstünlüğünü en aza indirmek maksadıyla muharebeleri açık alanlardan çok kentsel alanlarda kabul edecek, doktrinlerini bu yönde geliştirecek, birliklerini bu yönde tertipleyip, eğitebilecekleri tahayyül edilmektedir. Ayrıca bu hasmın sahip olduğu üstünlüğe karşı düzensiz savaş kapsamında asimetrik stratejilerle beraber yoğun olarak DDSA'ların bir araç olarak kullanılmaya çalışılabileceği de değerlendirilmektedir.

Konvansiyonel güçlerin yapısı, kuvveti, maksatları, niyeti ve hedefleri tahmin edilebilmekte veya çeşitli vasıtalarla öğrenilebilmektedir. Ancak DDSA tarzındaki düzensiz güçlerin ne yapacağı veya yapabileceği ile ilgili net fikirler ve kuvvetli tahminler oluşturmak zordur. Bu çerçevede DDSA'lar kentsel alanlarda bu avantajlarını çok daha fazla bir şekilde kullanabilme imkânı elde etmektedirler. Kentsel alanların günümüz koşullarında sağladığı bütün avantajlardan yararlanma gayretinde olan DDSA'lar çalışmanın devamında kavramsal olarak ele alınarak, sahip oldukları özellikleri, taktik, teknik ve yöntemleri ile mücadele esasları ayaklanma stratejisi ve şehir gerillacılığı çerçevesinde ortaya konulacaktır.

---

¹⁹⁴ JP 3-06, *a.g.e.*, I-4.

¹⁹⁵ Spencer, *Why Militaries Must Destroy*.

¹⁹⁶ Kilcullen, *Out of the Mountains*, 35-40.

2.2.2. DDSA Kavramı

Kavramsal olarak en basit şekliyle DDSA'lar, düzenli ve sistemli bir şekilde askerî anlamda şiddete yönelik eylem kapasitesine sahip silahlı yapılar olarak ifade edilmektedir.¹⁹⁷ DDSA'lar, siyasi veya sözde siyasi amaçlarına ulaşmak için güç kullanan, devlet kontrolü dışında faaliyet gösteren, temel bir komuta yapısına sahip, organize grup olarak ifade edilmektedir.¹⁹⁸ Benzer bir tanımda da Yeşiltaş ve Duran DDSA'ları belirli bir bölgede kendine özgü ideolojik ve eylemsel özelliklere sahip, siyasi hedefleri gerçekleştirmek veya etnik ve dini açıdan halk üzerinde kontrol sağlayabilmek amacıyla şiddeti bir araç olarak kullanan örgütsel bir yapı olarak tanımlamaktadırlar.¹⁹⁹

DDSA'ların açıklanmasında Westfalya tarzı bir devlete karşı meydan okuyan ve devletin hâkimiyeti altında olan topraklarda egemenlik iddiasında bulunan ve yarı devlet şeklinde hareket eden silahlı aktörlere işaret edilmektedir.²⁰⁰ Phil Williams da DDSA kavramını ifade ederken özellikle DDSA'ların günümüzde devletler için en önemli tehdit unsurları olduğunu ve Westfalya anlaşması çerçevesinde kurulmuş devlet yapılarının DDSA'lar tarafından kuşatma altında olduğunu vurgulamaktadır.²⁰¹

DDSA'lar ile ilgili diğer bir tanımda ise düzenli ve sistemli bir şekilde şiddet ve yıkıcı kapasiteleri ile insan haklarına, kamu güvenliğine, hukukun üstünlüğüne zarar veren devlet dışı silahlı örgütsel aktörler olarak ifade edilmektedir.²⁰² Bu bağlamda DDSA'ların tanımlanmasında üç karakteristik özellik ifade edilmektedir. Bu üç özellik; devletin hâkimiyetine ve güç kullanma tekeline meydan okumak, her türlü insancıl ve barış girişimlerini engellemek son olarak da devletin kontrolü dışında hareket etmek olarak belirtilmektedir.²⁰³

---

¹⁹⁷ Anthony Vinci, "Anarchy, Failed States, and Armed Groups: Reconsidering Conventional Analysis", *International Studies Quarterly*, C.52, S.2, (2008): 299.

¹⁹⁸ Anki Sjöberg, "Armed Non-State Actors and Landmines. Volume III: Towards a Holistic Approach to Armed Non-State Actors?", (Geneva: Geneva Call and the PSIO, 2007), 3.

¹⁹⁹ Murat Yeşiltaş ve Burhanettin Duran, "Ortadoğu'da DDSA'ların Yükselişi", *Ortadoğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörler*, ed. Murat Yeşiltaş, Burhanettin Duran, (İstanbul: SETA Turkuaz Haberleşme ve Yayıncılık, 2018), 14-15.

²⁰⁰ Keith Krause and Jennifer Milliken, "Introduction: The Challenge of Non-State Armed Groups", *Contemporary Security Policy*, C. 30, S. 2, (2009): 202.

²⁰¹ Phil Williams, "Violent Non-State Actors and International Security", *International Relations and Security Network (ISN)*, (2008): 4.

²⁰² Krause ve Milliken, a.g.m., 202.

²⁰³ Robert Ricigliano, "Choosing to Engage: Armed Groups and Peace Processes", Accord, Conciliation Resources, Issue 16, London 2005. https://rc-services-assets.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/Choosing_to_engage_Armed_groups_and_peace_processes_Accord_Issue_16.pdf [Erişim Tarihi: 09.04.2022].

Günümüzde özellikle Orta Doğu'da yaşanan hareketlilik kapsamında artış gösteren DDSA olgusu asimetrik stratejiler çerçevesinde ortaya koyduğu düzensiz savaş, terörizm, ayaklanma ve şiddet ile hem siyasi otoriteye karşı hem de diğer ülke, örgüt ve kurumlara karşı mücadele ortaya koymaktadır. Hofmann ve Schneckener devlet dışı silahlı aktörlerin günümüz konjonktüründe çok farklı türlere ve özelliklere sahip olmalarından dolayı genel olarak tam bir tanımının yapılmasının zor olduğunu ifade etmektedirler. Bunun yanında DDSA'ları genel olarak örgütsel amaçlarına ulaşmak için şiddet kullanmaya istekli ve kabiliyetli, devletin sahip olduğu resmi ordu, polis, muhafız ve özel kuvvet tarzı hiçbir resmî kurumlarına entegre olmayan, kaynaklar ve altyapı bakımından siyasi ve askerî olarak belirli bir özerkliğe sahip yapılar olarak ifade etmektedirler.²⁰⁴

Diğer yandan Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi tarafından yapılan tanımda ise DDSA'lar; siyasi, ideolojik veya ekonomik hedeflere ulaşmak için silah kullanma potansiyeline sahip, faaliyet gösterdikleri devletin kontrolü altında olmadıkları gibi diğer devletlerin, devlet ittifaklarının veya hükûmetler arası örgütlerin resmi askerî yapıları dâhilinde olmayan yapılar olarak ifade edilmektedir.²⁰⁵ Bir başka tanımda ise DDSA'lar sadece siyasi amaçlarla değil belli bir bölgede ideolojik ve etnik amaçlar çerçevesinde bulunduğu halkın desteğinin kazanılarak devlet kontrolü dışında düzensiz askerî taktikler uygulayan ve hiyerarşik bir örgütlenmeye sahip silahlı yapılar olarak ifade edilmektedir.²⁰⁶

Günümüzde DDSA'lar siyasi gücün tam olarak sağlanamadığı ülke toprakları üzerinde faaliyet gösteren yapılar olarak dikkat çekmekte olup Emrah Kekilli tarafından bu yapıların daha çok zayıf ve kırılğan devletlerde ortaya çıktığı ifade edilmektedir.²⁰⁷ Bu açıdan günümüz siyasi konjonktürü içerisinde çeşitli terör örgütlerinin, savaş ağalarının, isyancı ve direnişçi yapılar ile milis grupların özellikle Orta Doğu

²⁰⁴ Claudia Hofmann and Ulrich Schneckener, "Engaging Non-State Armed Actors in State and Peace-Building: Options and Strategies", *International Review of the Red Cross*, Vol. 93, Num. 883 (September 2011): 604. <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r28824.pdf> [Erişim Tarihi: 20.01.2022].

²⁰⁵ Gerard Mc Hugh and Manuel Bessler, "Humanitarian negotiations with armed groups: A manual for practitioners", (New York: United Nations, 2006), 87. <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/28BEC3628B99A532852571070071B4B3-unocha-30jan.pdf> [Erişim Tarihi:20.01.2022].

²⁰⁶ Willian Moraes Roberto and Ana Carolina Melo, "The Situation Regarding NonState Military Actors in the Middle East", UFRGSMUN, UFRGS Model United Nations C. 2, (2014): 247-249.

²⁰⁷ Emrah Kekilli, "Devrimden Parçalanmaya Libya'da DDSA'lar ", *Orta Doğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörler*, ed. Murat Yeşiltaş, Burhanettin Duran, (İstanbul: SETA Turkuaz Haberleşme ve Yayıncılık, 2018), 413.

coğrafyasında, Asya ve Afrika ile Orta ve Güney Amerika ülkelerinde yoğun bir şekilde faaliyet gösterdiği görülmektedir.²⁰⁸ Bu açıdan DDSA'lar günümüz ulus devletinin güvenliği ve meşruiyetine meydan okuyarak egemenlik yönünden zayıf ve başarısız devletlerin ortaya çıkmasına ve bölgesel güç dengelerinin değişerek güvenlik açısından sorunların daha da çeşitlenerek artmasına neden olmaktadır.²⁰⁹

DDSA'lar ile ilgili yapılan tanımlarda genel anlamda ön plana çıkan hususlar devlet kontrolü dışında olması, silahlı örgütsel bir yapıya sahip olması ve bir takım siyasi amaçları için güç kullanıyor olmasıdır. Bununla beraber DDSA'lar aşırı dinci gruplardan ırkçı militan gruplara, direnişçi silahlı muhalif yapılardan özgürlük savaşçılarına, terör örgütlerinden çıkar amaçlı suç örgütlerine, vekil güçler ve lejyonerlerden özel askerî şirketlere kadar farklı hedef, amaç ve motivasyonlara sahip aktörleri kapsayan geniş bir tipoloji ağına sahiptir.

Devlet dışı silahlı aktörlerin sınıflandırılması ile ilgili yapılan çalışmalarda DDSA'lar şu şekilde sınıflandırılmaktadır: *Savaş ağaları*; çoğu askerî geçmişe ve deneyime sahip belirli topraklar üzerinde askerî güçler aracılığıyla kontrol uygulayabilen karizmatik bireylerdir. *Milisler*; zayıf veya başarısız ülke topraklarında faaliyet gösteren düzensiz silahlı kuvvetlerdir. *Paramiliter güçler*; milislerle ayrımı çok net olmayıp en azından başlangıçta devlet güçlerinin uzantısı olan güçlerdir. *İsyancı gruplar*; silahlı ve devrimci olarak mevcut yönetimi değiştirme ve kontrolü ele geçirme siyasi amacıyla örgütlü gruplardır. *Terör Örgütleri*; siyasi hedefleri kapsamında sivil halk üzerinde korku ve panik yaratmak için sistemli şiddet eylemleri uygulayan yapılardır. *Suç örgütleri ve çeteler*; kabul edilebilir riskler çerçevesinde en yüksek kazancı sağlamak için suç eylemlerinden istifade eden örgütsel yapılardır.²¹⁰

DDSA'ların tipolojilerinin ortaya koyulması açısından Krause ve Milliken DDSA'ları beş grup olarak ifade etmektedir. Bunlar isyancı gruplar; militan gruplar; kentsel alanlardaki savaş ağaları ve çeteler; güvenlik şirketleri, polis ve milis yapılar; ulus aşırı gruplardır.²¹¹ Benzer şekilde DDSA'ların gruplanması ile ilgili Erdem Kaya'nın tez çalışmasında DDSA'lar; savaş ağaları, milis kuvvetler, terörist örgütler, direnişçi

---

²⁰⁸ Karadağ ve Türkeş, *a.g.e.*, 167.

²⁰⁹ Yeşiltaş ve Duran, *a.g.e.*, 11.

²¹⁰ Williams, *a.g.m.*, 9-15.

²¹¹ Krause ve Milliken, *a.g.m.*, 204-205.

hareketler, korsanlar ve uluslararası suç örgütleri olarak altı grup şeklinde ifade edilmektedir.²¹²

Vincent Durac da devlet dışı silahlı örgütleri incelerken devletin sahip olduğu kuvvet kullanma otoritesine karşı şiddet eylemleri uygulayan bu silahlı aktörleri farklı gruplar içerisinde olabileceğini ifade etmektedir. Durac'ın belirttiği bu gruplar ise; savaş ağaları, etniksel veya aşiretsel yapılar, ayaklanmacılar, teröristler, militanlar, sınır aşan terörist yapılar, uyuşturucu kaçakçıları, suç çeteleri ve diğer organize kriminal yapılardır.²¹³

2.2.3. DDSA'ların Özellikleri

DDSA'lar sahip oldukları birtakım etkenlere göre farklı yapılarda olabilmektedirler. Bu etkenler; sahip oldukları imkân ve kabiliyetleri ile güç ve kapsamı, aktörlerin motivasyon ve amaçları, kaynaklara ulaşma şekilleri, örgütlenmeleri, şiddet yöntemleri, diğer örgütler ve devlet yetkilileriyle ilişkileri ile üyelerini motive yöntemleri şeklinde olabilmektedir.²¹⁴ Bu çeşitlilik çerçevesinde DDSA'lar birbirinden farklı karakteristik özelliklere sahip oldukları gibi pek çok ortak özelliklere de sahip bulunmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde DDSA'ların sahip olduğu gerek farklı gerekse de ortak özellikleri üzerinde durulacaktır.

Öncelikle en genel anlamda kentsel alanlarda karşılaşılabilecek DDSA'ların en temel özellikleri şu şekilde ifade edilmektedir. İlk olarak, siyasi hedeflerine ulaşmak için şiddet araçları kullanmak zorunda olmalıdır. İkincisi, silahlanmış olmalı ve yarı- askerî ya da paramiliter bir yapıda örgütlenmiş olmalıdır. Üçüncüsü, düzensiz bir yapıda olması yani, devlet dışı bir yapıya sahip olmalıdır. Son olarak, grubun önemli bir kısım faaliyetlerini kentlerde gerçekleştirmesi (grubun kendisi esas olarak kırsal kesimde yerleşik olsa bile) gerekmektedir.²¹⁵

DDSA'lar öncelikle belli bir bölgede hem kontrol ve otoriteyi hem de halkın destek ve kontrolünü sağlamak gayretindedir. Bunun içinde ele geçirdikleri veya hâkimiyet

---

²¹² Erdem Kaya, "The Resistance Of States System Against Nonstate Violence: International Cooperation To Preserve State Monopoly Of Force" (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Siyasi Bilimler ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, 2010), 32.

²¹³ Vincent Durac, "The Role of Non-State Actors in Arab Countries after the Arab Uprisings", (Barcelona: European Institute of the Mediterranean (IEMed) Yearbook, 2015), 37 <https://www.iemed.org/wp-content/uploads/2021/04/Anuari-2015-EN.pdf> [Erişim Tarihi:10.04.2022].

²¹⁴ Williams, a.g.m., 8.

²¹⁵ "The Urban Threat: Guerrilla and Terrorist Organizations", 2002, <https://smallwarsjournal.com/documents/urbanthreat.pdf> [Erişim Tarihi:20.01.2022].

kurmak istedikleri bölgelerde hayatta kalmak için doğal kaynakları ve stratejik önemi haiz yerleri ele geçirerek kayıt dışı ekonomik bir ağ oluşturmaya çalışırlar. Bunun yanında toprak kontrolü sağlamak, baskıcı bir şiddet uygulamak veya kendi tarafında olmayan yerel halkı yerinden eden faaliyetler içerisinde bulunmaktadır. Bu sayede hâkimiyetine aldığı bölgelerde otoriteyi ve halkın kontrolünü sağlamaya çalışmaktadırlar. DDSA'ların bu amaçları yerine getirmek için kullandıkları en önemli vasıta ise terör ve kontrolsüz şiddettir.²¹⁶

Bölükbaş ve Ateş tarafından DDSA'ların sahip oldukları ortak özellikler de şu şekilde ifade edilmektedir. Öncelikle DDSA'lar devlet otoritesini ve meşruluğunu zayıflatmayı, yıkmayı hedeflemektedir. Halk desteği sağlanarak önemli eylemler, saldırılar gerçekleştirebilmektedirler. Silahlanma, haberleşme, istihbarat faaliyetlerinin yasadışı yollarla gerçekleştirilmesinde gizli örgütlenmelere sahiptirler. Örgüt içinde siyasi, ekonomik, dini ve kişisel her türlü hedeflerin gerçekleştirilmesinde güç ve şiddet kullanma en önemli araç olarak görülmektedir. Tüm faaliyet ve eylemlerinde uluslararası kurallar, hukukun üstünlüğü ve insan hakları kesinlikle dikkate alınmaz. Asimetrik taktikleri yoğun olarak kullanırlar ve propaganda amaçlı her türlü iletişim aracını ve sosyal medyayı kullanabilmektedirler. Zaman zaman kendi bölgeleri dışında, ülke sınırları ve hatta küresel çerçevede faaliyet yürütebilmekte, eylem gerçekleştirebilmektedirler.²¹⁷

Bununla birlikte, DDSA'lar milisler, paramiliterler, paralı askerler veya özel askerî şirketlerde sıklıkla görüldüğü üzere gizli veya açık devlet aktörleri tarafından bazen ideolojik nedenlerle (örneğin isyancıları gizli olarak desteklemek), bazen kişisel çıkarlar nedeniyle (siyasi kariyer, yolsuzluk, aile veya klan bağları, kayırmacılık ve kâr) doğrudan veya dolaylı olarak desteklenebilmekte veya araştırmalarılabilmektedirler.²¹⁸

Günümüz bazı DDSA'larında görülen diğer bir özellik ise, devletler tarafından zaman zaman vekil veya paramiliter milis kuvvetleri olarak kullanılan taşeron bir örgüt görüntüsüne sahip olmalarıdır. Bazı devletler ayaklanma, iç savaş gibi kimi nedenlerden dolayı merkezi kontrolü kaybettikleri bölgelerde denetimi sağlamanın tek yolu olarak aşırı güç kullanmayı görmelerinden dolayı bu bölgelerde kontrolü

²¹⁶ Yeşiltaş ve Duran, *a.g.e.*, 10.

²¹⁷ Özgün Özger Bölükbaş ve Davut Ateş, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Silahlı Grupları Kavramlarla Açıklama", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 32, (2014): 28-30.

²¹⁸ Hofmann ve Schneckener, *a.g.m.*, 604-605.

sağlamak için DDSA'ları vekil güç olarak kullanma eğilimi göstermektedirler.²¹⁹ Bu bakımdan DDSA'ların devletler tarafından kullanılan taşeron bir örgüt yapısına da sahip olabildikleri görülmektedir.

IŞİD terör örgütünün ortaya çıkardığı hibrit tehditten yola çıkılarak günümüzde DDSA'ların ortaya koyduğu genel özellikler şu şekilde de ifade edilmektedir. Konvansiyonel askerî araç, gereç, ekipman, silah ve mühimmatlara sahip olabilmektedirler. Farklı alanlarda faaliyet gösterebilen mobil hücrelere sahip olarak, gerilla taktik ve teknikleri çerçevesinde meydana gelen değişikliklere süratle uyum sağlayabilmektedirler. Aşırı şiddet içeren, oldukça acımasız terör saldırı ve eylemleri gerçekleştirebilmektedirler. Sosyal medyanın ve bilgi araçlarının sağladığı her türlü imkândan yoğun bir şekilde yararlanarak haberleşme, propaganda, mali destek, eleman temini gerçekleştirebilmektedir. Gelir elde etmek amacıyla uyuşturucu, kaçakçılık, insan ticareti gibi pek çok suç alanında faaliyet gösterebilmektedirler. Ayrıca uluslararası hukuk kurallarını hiç dikkate almadıkları gibi devletleri kısıtlayan bir araç olarak hukuk kurallarını istismar edebilmektedirler.²²⁰

DDSA'lar teknoloji ve iletişim ağlarının sağladığı imkânlar sayesinde sürekli yeni kabiliyetleri çok daha ucuz ve kolay bir şekilde elde edebilmektedirler. Her geçen gün yeni yeteneklere hem de ucuz maliyetle elde etme imkânı bulabilmektedirler. Günümüzde internet ağlarının çok hızlı yayılımı ve tüm dünya üzerinde kolay erişim sağlaması sayesinde mini İHA sistemlerinden, telsiz, dinleme ve takip cihazlarına kadar teknik ekipman çok farklı ülkelerden sipariş verilerek elde edilebilmektedir. Bu sayede DDSA'lar ihtiyaç duydukları her türlü teknik cihaz ve ekipmanlara ucuz bir maliyetle, çok daha kolay bir şekilde erişebilmektedirler.²²¹ DDSA'lar için internet ve kitle iletişim araçları siyasi amaçlarına ulaşmak için birer forum alanı olarak kullanılabilir. Özellikle günümüz kentsel alanları sahip olduğu teknik imkânlar ve bilginin hızlı akışı ile DDSA'lara çok daha fazla imkânlar sağlamaktadır.²²²

DDSA'lar için faaliyetlerini sürdürebilme ve kurulan yapının idamesinin sağlanabilmesi adına en önemli hususlardan birisi de mali imkânlarla sahip olmaktır.

---

²¹⁹ Yeşiltaş ve Duran, *a.g.e.*, 17-18.

²²⁰ Scott Jasper ve Scott Moreland, "The Islamic State is a Hybrid Threat: Why Does That Matter?", *Small Wars Journal*, (12 Şubat 2014), <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/the-islamic-state-is-a-hybrid-threat-why-does-that-matter> [Erişim Tarihi:22.01.2022].

²²¹ Merve Seren, Murat Aslan, "DDSA'lar ve İstihbarat", *Ortadoğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörler*, ed. Murat Yeşiltaş, Burhanettin Duran, (İstanbul: SETA Turkuaz Haberleşme ve Yayıncılık, 2018), 55.

²²² The Joint Operating Environment, *a.g.e.*, 58.

Bu konuda DDSA'lar için mali kaynaklar yurt dışından diğer devlet veya gruplardan sağlanan yardımların yanında özellikle hem yurt dışı hem de yurt içi kurulan suç dayalı finans araçlarının kullanılmasıdır. Bu suç faaliyetleri arasında fuhuştan uyuşturucu ticareti, silah ve insan kaçakçılığına kadar birçok eylem içinde bulunabilmektedirler.²²³

DDSA'lar meşruiyet kalıplarına uygun olabilmek hem manevi hem de maddi destek kazanımlarının devamını sağlayabilmek için gayret göstermektedirler. Bu sebeple de şiddeti acımasız ve kural tanımaz bir şekilde kullanabilmelerine rağmen etnik veya dini bir takım inanç öğelerine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu kapsamda sahip olunan veya kurulan aidiyet bağlarının devamı için dogmatik inanç kalıplarına, çok sıkı ideolojik yapılara, hedeflere ve her türden meşruiyet araçlarını kullanmaya ihtiyaç duymaktadırlar.²²⁴

İster direnişçi silahlı gruplar ister milisler ister terör örgütleri veya suç örgütleri olsun tüm DDSA'lar devletlerin sahip olduğu kaynaklara tam olarak sahip olmamalarından dolayı normalin dışında, daha marjinal, daha farklı asimetrik teknik ve taktikler ortaya koyabilme gayretindedirler. Bu çerçevede kentsel alanlar sahip oldukları karmaşıklık sayesinde DDSA'lara kullanabilecekleri asimetrik imkânlar sağlamaktadır. Bu nedenle, bu karmaşık kentsel ortamlarda devletler için başarı kolay değilken DDSA'lar için bu alanların savunulması çok daha kolay olmaktadır.²²⁵

2.2.4. DDSA'ların Taktik, Teknik ve Mücadele Esasları

Çalışmanın bu bölümünde DDSA'lar tarafından kentsel alanlarda ortaya koyulan mücadelenin esasları öncelikle direniş ve ayaklanma stratejileri çerçevesinde daha sonra da şehir gerillacılığı çerçevesinde ele alınarak DDSA'ların askerî güçlere karşı kentsel alanlarda uygulamış olduğu taktik ve teknikler üzerinde durulacaktır.

2.2.4.1. Direniş ve Ayaklanma

DDSA'ların genel olarak ortaya koydukları strateji ayaklanma/direniş teorisi olarak açıklanmaktadır. Esasları Lawrence, Gwyn, Galula, Thompson, Becket, Marighella,

---

²²³ Therese Pettersson and Peter Wallensteen, "Armed Conflicts, 1946-2014", *Journal of Peace Research*, C.52, S.4, (2015): 536-550.

²²⁴ Yeşiltaş ve Duran, *a.g.e.*, 12.

²²⁵ Niksch, *a.g.t.*

Kilcullen²²⁶ tarafından ortaya koyulan bu teoriye göre ayaklanma kavramı; bir ülkenin bir bölümündeki toprak ve kaynakları kontrol etmeye, ülkede mevcut düzeni yıkmaya veya mevcut yönetime alternatif yönetimler kurmaya yönelik silahlı şiddet eylemleri olarak ifade edilmektedir. Bu eylemlere karşı bütün imkânların kullanılarak tehditlere karşı koyulması, kalıcı istikrarı sağlamaya yönelik gerekli koşulları oluşturarak silahlı şiddet eylemlerinin oluşumuna neden olan sorunların çözülmesi, güvenliğin sağlanması, silahlı şiddet olaylarının tekrarlanmasına engel olmak maksadıyla siyasi, ekonomik, sosyal ve güvenlik önlemlerinin alınması da ayaklanmalara karşı koyma olarak tanımlanmaktadır.²²⁷

David Kilcullen ise DDSA'lar tarafından ortaya koyulan bu stratejiyi devlet veya devletler otoritesine karşı çıkan bir veya daha fazla devlet dışı silahlı gruplar tarafından sürdürülen siyasi hâkimiyet mücadelesi olarak ifade etmektedir.²²⁸ O'Neill ise ayaklanmayı yönetime sahip olan güce karşı siyasal eylemlerle beraber şiddet kullanılarak yönetimi değiştirme mücadelesi olarak ifade etmektedir.²²⁹ En genel anlamıyla siyasi saiklerle mevcut yönetimi ortadan kaldırmak veya değiştirmek maksadıyla silahlı güç kullanılması dâhil her türlü asimetrik taktik ve tekniklerin kullanılmasıdır.

Ayaklanmaların ortaya çıkmasında genel olarak üç koşul üzerinde durulmaktadır. Bunlardan birincisi; belli bir toplum içerisinde mağduriyetlerin ve yoksunlukların varlığı ile ilgili düşüncelerin hâkim olması ve bu durumun mevcut yönetim tarafından giderilemeyeceğine inanılmasıdır. Ayaklanmaya sebebiyet veren diğer koşul ise mevcut ülke yönetiminin birtakım yetersizlikler ve zafiyetler göstermesidir. Son olarak da ayaklanan yapının belli bir toplumsal desteğe sahip olmasıdır.²³⁰

---

²²⁶ Thomas E. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, eBooks@Adelaide 2006 <http://etext.library.adelaide.edu.au/l/lawrence/te/seven/complete.html> [Erişim Tarihi:20.03.2022]; Charles Gwyn, *Imperial Policing*, (London: Macmillan and co, 1939); David Galula, *Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice*, (Westport: Praeger Security International, 1964); Robert F. Thompson, *Defeating Communist Insurgency: Experiences from Malaya and Vietnam*, (Londra: Macmilan Press, 1987); Ian F.W. Becket, *Modern Insurgencies and Counter-Insurgencies*, (Londra: Routledge, 2001); Carlos Marighella, *Şehir Gerillasının El Kitabı*, (İstanbul: Eriş Yayınları, 2003); David Kilcullen, *Counterinsurgency*, (Londra: C. Hurst and Co. Ltd, 2010).

²²⁷ R. Scott Moore, "The Basics of Counterinsurgency", *Small Wars Journal*, (2007): 14. <https://smallwarsjournal.com/documents/moorecoinpaper.pdf> [Erişim Tarihi:01.03.2022].

²²⁸ David Kilcullen, "Three Pillars of Counterinsurgency", US Counterinsurgency Conference in Washington DC, 28 Eylül 2006.

²²⁹ O'Neill, *a.g.e.*, 15.

²³⁰ Steven Metz and Raymond Millen, "Insurgency and COIN in the 21st Century: Reconceptualizing Threat and Response", U.S. Army Strategic Studies Institute, (November 2004). <https://publications.armywarcollege.edu/pubs/1691.pdf> [Erişim Tarihi:20.01.2022].

DDSA'lar tarafından ortaya koyulan ayaklanma stratejisinde siyasi otoriteye karşı kullanılan bir takım sorun alanları bulunmaktadır. Bunlar İngiliz Ayaklanma Karşı Koyma talimnamesinde şu şekilde ifade edilmektedir.

- Siyasi otoriteye karşı oluşturulmuş aşiretsel, kültürel, etnik ve milliyetçi kimlik temeline dayalı ayrılıkçı hareketler,
- Ayrılıkçı bir durum olarak dinsel kimlik faktörü,
- Ekonomik nedenlere dayalı sınıfsal farklılık ve eşitsizlikler,
- Ülkenin sömürü altında izlenimi veren yabancıların ülke üzerindeki ekonomik kontrolü ve yabancı birlik veya üslerin varlığı,
- Siyasi otoritenin uyguladığı yanlış yönetim, baskı ve ayrımcılık,
- Toplum içerisinde belli bir kesimin iyi yaşam beklentilerinin karşılanamaması yani elit memnuniyetsizliği,
- Ülkeyi yıpratmak maksatlı bazı dış devletlerin destek ve kışkırtmalarıdır.²³¹

Mockaitis bir ayaklanmanın toplum içerisinde yaygınlık gösteren hoşnutsuzluk, ideoloji ve örgütlenme neticesinde ortaya çıktığını ifade etmektedir.²³² C. Korhan Demir tarafından da uzun süreli bir mücadele olarak ayaklanmaların öncelikle halk desteğine, bir ideoloji çerçevesinde örgütlenmiş bir yapıya ve istismar edilebilecek mağduriyetlere gereksinim duyulduğunu ifade etmektedir.²³³

DDSA'lar tarafından birtakım araçlar sayesinde örgüt içi birliktelik sağlanmaktadır. Örgütün iç dinamiklerinin şekillenmesinde kullanılan araçlar şu şekilde ifade edilmektedir; örgütün birlikteliğini sağlayan lider ve liderlik, örgüt içi birlik ve beraberliğin oluşumunda etkili olan ideoloji, ulaşılmak istenen net hedeflerin bulunması, örgüt üyelerinin ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri çevre ve coğrafi alan, sağlanan dış destek ve yabancı ülkelerde sığınma alanlarıdır.²³⁴

ABD Savunma Bakanlığının Ayaklanmaya Karşı Koyma El Kitabında ayaklanmalara karşı mücadelenin ilk esası halkın desteğinin kazanılması olarak ifade edilmektedir. Bu durum sadece ayaklanmaya karşı koyanlar için değil ayaklananlar açısından da

---

²³¹ British Army Field Manual, "Countering Insurgency", Vol:1, Part: 10, Army Code 71876, (October 2009): 2-3. http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/16_11_09_army_manual.pdf [Erişim Tarihi:22.01.2022].

²³² Thomas R. Mockaitis, "Resolving Insurgencies", Monographs, Books, and Publications. 578. (2011): 8-10. <https://press.armywarcollege.edu/monographs/578> [Erişim Tarihi:03.02.2022].

²³³ Cenker, Korhan Demir, *Ayaklanmalar ve Ayaklanmalara Karşı Koyma: Kavramlar, Stratejiler ve Ülke Tecrübeleri*, 1.bs. (Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2017), 20.

²³⁴ ABD Savunma Bakanlığı, "U.S. Army Counterinsurgency Handbook", (New York: Skyhorse Publishing, 2007), 1-13.

oldukça önemli bir husus olup halkın desteğinin kazanılmasında uygulanacak beş araç şu şekilde ifade edilmiştir. Bunlar ikna teknikleri, baskı yöntemleri, taraflarca yapılan hatalı uygulamaların istismarına karşı tedbirler, yurt dışı desteğin sağlanması, siyaset dışı motivasyon araçlarıdır.²³⁵

Ayaklanmada halkın desteğinin kazanılması ve desteğin devam ettirilmesi önemli bir husus olup hükûmet güçlerinin ayaklanmaya karşı koyma mücadelesinin hedeflerine ulaşmasında da oldukça önemlidir. Yerel halkın ihtiyaçları karşılanmadığı, sorunları giderilemediği müddetçe taktik seviyede alınacak askerî başarılar yerel halkın isyancılara olan desteğin azalmasını veya onlara yardımını engelleyememektedir.²³⁶

Örgütsel açıdan ayaklanmaların sürdürülebilmesinde birtakım sorun alanları da bulunmaktadır. Bu sorun alanlarının ilki eleman temini ve bu elemanların örgütle bağının kurulmasıdır. Bu noktada özellikle teşvik edici ve zorlayıcı etkenler kullanılmaktadır. Örgüte bağlılığın sağlanmasında ideoloji ve manevi duygulara bağlı birliktelik kurulabilirken bazı durumlarda örgütsel şiddetin kullanıldığı ifade edilmektedir. Diğer bir sorun alanı kontrolün sağlanması olup örgüt içinde disiplinin sağlanması, imkânların, kabiliyetlerin ve kaynakların doğru bir şekilde ve zamanında kullanılmasıdır. Üçüncü sorun alanı ise yerel halkın yönetilmesidir. Halkın yönetilmesi yanında ayaklanmanın sürdürülebilmesinde ve başarıya ulaşmasında en önemli etken halkın desteğinin sağlanması olup örgütsel anlamda halkın desteğinin kaybedilmemesi için gayret gösterilmelidir. Diğer bir sorun alanı ise şiddetin yönetilmesidir. Hem örgüt içi hem de örgüt dışı şiddetin kullanımında amaç dışına çıkılmamasına dikkat edilerek gerek örgüt üyelerinin gerekse de halkın tepkisini çekmeyecek ve desteğini kaybetmeyecek ancak hedefe ulaştırabilecek şiddet seviyesi ayarlanmalıdır. Son olarak örgütlerin ayaklanmanın gerçekleştiği alan içerisinde meydana gelen değişim ve dönüşümlere ayak uyduracak bir esnekliğe ihtiyaç duyulmasıdır.²³⁷

Brian Jenkins kentlerdeki ayaklanmaların beş safhada gerçekleştiğini ifade etmektedir. Birinci safha; sembolik hedeflere karşı şiddet ve terör eylemlerinin gerçekleştirilerek hareketin tanıtılmasıdır. İkinci safha; eylemlerin daha karmaşık ve ses getirici hale

---

²³⁵ "U.S. Army Counterinsurgency Handbook", *a.g.e.*, 1-8.

²³⁶ Daniel Marston and Carter Malkasian, *Counterinsurgency in Modern Warfare*, (New York: Osprey Publishing, 2008), 16-17.

²³⁷ Jeremy M. Weinstein, *Inside Rebellion: The Politics of Insurgent Violence*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 42-45.

getirilerek halk desteğinin elde edilmesi, bir üs tesisi, eleman kazanma, silah, teçhizat, patlayıcılar vb. kaynakların elde edilerek örgütsel gelişimin sağlanmasıdır. Üçüncü safha ise; güvenlik güçlerine saldırılar gerçekleştirilmesiyle halktan ayrıştırılıp, uzaklaştırılarak kentsel alanlarda belirli yerlerin kontrolünün sağlanmasıdır. Dördüncü safha; artan şiddet nedeniyle yönetim tarafından halka karşı baskı ve zorlayıcı tedbirlerin alınarak halkın kitlesel olarak harekete geçmesinin sağlanmasıdır. Bu sayede dördüncü safhada yönetimin halktan daha da uzaklaştırılması amaçlanmaktadır. Son safha ise; halkın açıktan ayaklanmaya katılmasının sağlanması, terörist ve şiddet eylemlerinin kitlesel hareketler ve halk isyanıyla birleştirilerek kentsel isyanın oluşturulmasıdır.²³⁸

Ayaklanmaların sahip olduğu özellikler ise şu şekilde ifade edilmektedir. Ayaklanmalar da asimetrik bir şiddet kullanımı vardır. Bunun yanında ayaklanmalar karmaşık coğrafi yapı ve özelliklere sahip bölgelerde cereyan etmektedir. Yürütülen eylemler, taktik ve teknikler bakımından uzun süreli bir mücadeleyi esas almaktadır. Kullanılan yöntemler bakımından psikolojik harp unsurlarını muhteva etmektedir. Siyasi amaç ve hedeflerin elde edilmesinde legal araçlarla beraber legal olmayan araçlarda kullanılmaktadır. Ayrıca önemli bir özellik olarak ayaklanmalarda mücadelenin sürdürülmesinde halkın desteğinin sağlanması esastır.²³⁹

Ayaklanmalar politik hedeflere ulaşmada şiddet eylemlerine yer verdiği için ayaklanmalar içerisinde terör veya gerilla eylemlerini barındırabilmektedir.²⁴⁰ Bu nedenle de ayaklanma halkın desteğinin sağlanarak terör ve gerilla taktiklerinin politik hedefler kapsamında kullanılması olarak da ifade edilmektedir.²⁴¹

Gerilla savaşını yıkıcı veya devrimci bir savaş olmaktan ziyade modern savaş olarak ifade eden Trinquier, günümüz savaşlarına atıf yaparak günümüz savaşlarının konvansiyonel kuvvetler arasında gerçekleşmediği gibi sınırları ve hatları da belli olmayan bir tarzda olduğunu vurgulamaktadır.²⁴² Gerçekten günümüz savaşları

---

²³⁸ Brian M. Jenkins, *The Five Stages of Urban Guerrilla Warfare: Challenge of the 1970s*, (Santa Monica, Calif.: Rand Corp., 1971).

²³⁹ Steven Metz, *The Future of Insurgency*, (US Army War College Press, 1993), 37.
<https://press.armywarcollege.edu/monographs/275> [Erişim Tarihi:12.02.2021].

²⁴⁰ O'Neill, *a.g.e.*, 36, 37.

²⁴¹ Steven Sloan, "The Changing Face of Insurgency in The Post Cold War Era: Doctrinal and Operational Implications" *Saving Democracies: US Intervention in Threatened Democratic States* ed. A.J. Joes, (WestportCT: Praeger, 1999), 67-80.

²⁴² Roger Trinquier, *Modern Warfare: A French View of Counterinsurgency*, (Westport: Praeger Security International, 2006), 5.

devletleri ve hükümetleri yıkma amacıyla siyasetten, toplumsal yaşama, ekonomiden, psikolojiye çok farklı boyutlarda mücadelelerin yaşandığı bir şekilde cereyan etmektedir. Bu sebeple de günümüz savaşlarında askerî yapı ve eylemler dışında çok daha farklı yapı ve eylemlerin olduğu düzensiz ve sınırsız bir hal ortaya çıkmaktadır.

En genel anlamda türleri açısından ayaklanmalar ile ilgili; ülke içinde yönetimi elinde bulunduran iktidar gücüne karşı kimlik, ideolojik, etnik, dini, ekonomik ve siyasi nedenler çerçevesinde ortaya çıkan iç ayaklanmalar birinci türü oluşturmaktadır. İkinci tür ayaklanmalar ise ülkedeki işgalci bulunan bir güce karşı bağımsızlıkların kazanılması amacıyla ortaya koyulmuş özgürlükçü türde ayaklanmalardır.²⁴³

Bunun yanında hedef ve motivasyonlarına göre ayaklanmalar ile ilgili farklı türde sınıflandırmalar yapılabilmektedir. Siyasi sistemlerin ne olursa olsun değiştirilemeyeceğini bu sebeple ortadan kaldırılması gerektiğini inanan anarşist ayaklanmacılar bunlardan biridir. Ayrıca dini ve ailevi değer yargılarına vurgu yaparak modernleşmeye karşı bir duruş sergileyen gelenekselciler olduğu gibi hakların tamamen tek bir merkezden kontrol ve dağıtımının gerekliliğini ortaya koyan eşitlikçi veya marksist ayaklanmacılar da ifade edilmektedir. Bu üç türe ilave olarak devletten ayrılıp ayrı bir devlet kurma hedefinde olan ayrılıkçılar, bireysel özgürlüklerin savunucusu olan çoğulcular, ekonomik ve siyasi araçların tekrar dağıtılmasına inanan reformcular, değişime her türlü şekilde karşı çıkan mevcut statükonun korunması yanında tavır sergileyen korumacı ayaklanma türleri de belirtilmektedir.²⁴⁴

Başarılı bir ayaklanmanın ön koşulları Galula tarafından şu şekilde ifade edilmektedir. Birincisi; halkın ayaklanmanın dayanağını oluşturan siyasi, ekonomik, sosyal, etnik ve dini sebeplere destek vermesidir. İkinci koşul; mevcut yöneticilerin ve güvenlik güçlerinin sergilemiş oldukları yetersizlik ve zayıflıklardır. Üçüncüsü; coğrafi olarak bölgenin bazı imkânlar sağlaması yani belli ülkelere sınırı olması, dağlık, ormanlık gibi belli fiziksel şartlara sahip olması gibi imkânlardır. Dördüncü koşul ise; ayaklanmaya verilen dış destektir.²⁴⁵

Ayaklanmalar başlangıcından son aşamasına kadar çok çeşitli faktörlerin etkileri çerçevesinde gelişerek eylem göstermektedir. Bu faktörler arasında uluslararası kamuoyunda hâkim olan ideolojiler, metodolojiler, uygulanan şiddetin etkisi ve

---

²⁴³ Metz ve Millen, *a.g.e.*, 2-3.

²⁴⁴ Metz, *a.g.e.*; O'Neill, *a.g.e.*, 20-29.

²⁴⁵ Galula, *a.g.e.*, 11-28.

çeşitliliği yabancı savaşçı desteği veya yabancı ülke kurumlarının örgütsel destekleri yer almaktadır.²⁴⁶

Ayaklanmaların genel özellikleri bakımından ele alındığında ayaklanmalar uzun süreli mücadeleyi esas almaktadır. Ayaklanmaların süreleri ile ilgili yapılan çalışmalarda ayaklanma sürelerinin ortalama 9,7 yıl olduğu ifade edilmektedir.²⁴⁷ Zamanın ayaklanmalar açısından önemini Kiras şu şekilde açıklamaktadır. Öncelikle zaman içerisinde örgütün kendini gizlemeye ihtiyacı vardır. Bu gizleme örgütün bir yandan devletten kendini korurken diğer yandan halkın desteğini sağlaması, eleman temini, elemanların eğitilmesi için oldukça önemlidir. Örgütlenme belli bir aşamaya geldikten sonra güvenlik güçleri ile çatışmaların yaşanması ve bazı bölgelerde kısa süreli kontrol alanları oluşturularak devletin otoritesinin zayıflatılmasına gayret edilmektedir. Daha ilerleyen zaman içerisinde örgütlenmenin daha da güçlü bir hale gelmesi ile devlete karşı tam anlamıyla saldırıya geçilerek devletin savunma pozisyonuna geçirilmesi, bunun da geçilmesi sonrasında devlet kontrolünün ele geçirilmesidir. Bu aşamaların başarılı bir şekilde yerine getirilmesinde sabırla gerçekleştirilen uzun süreli bir mücadele esastır.²⁴⁸

Ayaklanma hareketleri açısından diğer önemli bir husus ise faaliyetlerin yürütülmesinde belirli bir alana, güvenli bölgeye sahip olunmasıdır. Kırsal alanlar veya yerleşim alanları olsun bu alanların büyüklüğü veya küçüklüğünden çok ayaklanma hareketine sağladığı imkânlar çok daha fazla önem arz etmektedir. Bu güvenli alan konusu genel anlamda coğrafi olarak bir alan akla getirirse de günümüz teknolojik şartlarında coğrafi bölgeler yanında çeşitli alanların da kullanıldığı görülmektedir. Ayaklanmacı hareketlerin coğrafi alanın yanında dikey ve yatay çerçevede finansal, hukuki, siber ve bilişsel anlamda istismar edebileceği ve kullanabileceği çeşitli alanlar günümüzde gittikçe çoğalmaktadır.²⁴⁹ Bu açıdan ayaklanmacı hareketler belli bir alana sıkışıp kalmadan dünya üzerinde çok geniş bir alana yayılmış ağ örgütlenmeleri ile aynı anda farklı bölgelerde, farklı faaliyetler içinde etkili olma imkân ve kabiliyetine sahip olabilecek duruma gelmişlerdir.

---

²⁴⁶ Nejdet Özçelik, "Düzensiz Savaş, Ayaklanma ve Terörizmin Çatışma Kavramı", *Ortadoğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörler*, ed. Murat Yeşiltaş, Burhanettin Duran, (İstanbul: SETA Turkuaz Haberleşme ve Yayıncılık, 2018), 140.

²⁴⁷ Max Boot, *Görünmeyen Ordular*, çev. Fethi Aytuna, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014), 503-519.

²⁴⁸ Kiras, *a.g.e.*, 189-190.

²⁴⁹ Demir, *a.g.e.*, 61-65.

Ayaklanma hareketleri açısından bir başka önemli husus ise; ayaklanmanın sürdürülmesinde ihtiyaç duyulan silah, teçhizat, eleman, maddi kaynak vb. konularda destek sağlanmasıdır. Ayaklanma hareketine sağlanacak destek içeriden olabileceği gibi dışarıdan da sağlanabilmektedir. İç destek ayaklanmaya karşı halkın sağladığı destek olup ayaklanmanın başarıya ulaşmasında oldukça önemlidir. Halkın desteği açısından ülkede sağlanacak sadece %2'lik bir desteğin bile halkın diğer kesiminin tepkisizliği ile başarı getirebileceği ifade edilmektedir.²⁵⁰

Ayaklanmalara sağlanan dış destek ise siyasi tanınma, güvenli alanlar sağlama, maddi destek temin etme, uluslararası kamuoyunda ayaklanmanın lehine girişimlerde bulunma şeklinde olabilmektedir.²⁵¹ Devletlerin uluslararası arenada meydana gelen ayaklanmalara karşı takındıkları tavır o ayaklanmaların meşru bir hal almasında etkili olmaktadır. Bu devletlerin ayaklanmalara sağladığı destek ayaklanmanın başarıya ulaşmasında önemli bir etken olabilmektedir. Bu sayede devletlerin ayaklanmayı desteklemeleri ayaklanmanın başarıya ulaşmasında etkili olurken ayaklanmaya karşı devletler tarafından tavır alınması ise ayaklanmayı terör yaklaşımına dönüştürebilmektedir. Bunun yanında devletler tarafından ayaklanan gruplara verilecek düzensiz ve dengesiz destekler ayaklanmaların uzamasına ve daha yıkıcı olmasına da neden olabilmektedir.²⁵²

Yaşanmış ayaklanmalara bakıldığında sağlanan dış desteğin azımsanamayacak kadar çok olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle ülkeler açısından sağlanan dış destek konusunda ABD, İngiltere ve Fransa'nın 19, Rusya'nın ise 18 ayaklanmada direnişçilere dış destek sağladıkları ortaya koyulmaktadır. Jones'in çalışmasına göre İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelmiş olan ayaklanmaların %35'i bağımsızlıkların kazanılması veya mevcut yönetimlerin değişmesi ile sonuçlandığı, %36'sında ise devlet güçlerinin ayaklanmaları bastırdığı ifade edilmektedir.²⁵³

Ian Beckett tarafından günümüz ayaklanmalarında görülen hususlar ise şu şekilde ifade edilmektedir. Günümüz ayaklanmalarında siber ortam yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Küreselleşme, hızlı şehirleşme ve insan nüfusunda artış yaşanması

---

²⁵⁰ Metz ve Millen, *a.g.e.*, 9; Ian F. W. Beckett, *Modern Insurgency and Counter-Insurgency: Guerrillas and Their Opponents since 1750*, (New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2001), 19-20.

²⁵¹ Kiras, *a.g.e.*, 172.

²⁵² Özçelik, *Düzensiz Savaş*, 140.

²⁵³ Seth G. Jones, *Waging Insurgent Warfare: Lessons From the Vietcong to the Islamic State*, (e-kitap), (New York: Oxford University Press, 2017).

günümüz ayaklanmalarını etkileyen diğer hususlar olup karmaşık silah ve teknolojik sistemlere ulaşımın kolaylaştığı, çocuk savaşçıların sayılarında da artış olduğu belirtilmektedir. Ayrıca günümüz şartlarında iki kutuplu dünya konjonktürünün sonlanması ile kimliğe dayalı politikaların önem kazanmaya başladığı, internetle beraber medya ve sosyal medyanın etkinliğinin arttığı bu sebeple ayaklanmacı hareketlerin zayıf devlet seviyelerine ulaştığı bir döneme geçildiği ifade edilmektedir.²⁵⁴

Ayaklanmalar hangi amaç, şekil ve türde ortaya çıkarsa çıksın en önemli ortak noktaları şiddeti ihtiva etmeleridir. Ayaklanmalarda uygulanan şiddet Brian Crozier tarafından ortaya koyulan ayaklanma paternine göre terörizmden iç savaşa kadar değişen bir çerçevede ortaya çıkabilmektedir.²⁵⁵ Ayaklanmalarda şiddetin toplumsal çerçevede yayılması ve bu şiddetin hedefler bağlamında kullanılmasında çeşitli stratejiler uygulanmaktadır.

Günümüzde ayaklanma stratejileri denildiğinde ilk akla gelen gerilla savaşı stratejileri, teknik ve taktikleri olmaktadır. Boot'un ifadesi ile daha güçlü bir düşman ile mücadele etmek zorunda olan tarafın uyguladığı strateji ²⁵⁶ olarak gerilla taktikleri ayaklanmacılar için alternatif bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Gerilla savaşları çok geniş bir yelpaze içerisinde kullanılan taktikler ve teknikler bakımından örgütlü, münferit bir kalkışma olarak küçük ölçekli taktiksel saldırı eylemleri çerçevesinde gerçekleşebilmektedir. Bunun yanında düzenli ordularla beraber yürütülen çok daha büyük ölçekli harekâtlar ve çatışmalar çerçevesinde işgalci güçlere karşı da gerçekleşebilmektedir.²⁵⁷

Ayaklanma stratejileri ile ilgili çeşitli şekillerde sınıflandırmalar yapılmaktadır. O'Neill ayaklanma stratejilerini; komplo stratejisi, askerî odaklı strateji, uzun süreli halk savaşı stratejisi ve son olarak da şehir savaşı stratejisi olarak dört şekilde sınıflandırmaktadır.²⁵⁸ Diğer bir sınıflandırmada ise Jones geleneksel savaş, gerilla savaşı ve cezalandırma stratejileri olarak üç şekilde bir sınıflandırma yapmaktadır.²⁵⁹

---

²⁵⁴ Ian F.W. Beckett, "The Future of Insurgency", *Small War and Insurgency*, C.16, S.1, (2005): 26-32.

²⁵⁵ Brian Crozier, *The Rebels*, (Boston: Beacon Press, 1962), 127.

²⁵⁶ Boot, *a.g.e.*, 30.

²⁵⁷ Joes, *a.g.e.*, 11.

²⁵⁸ O'Neill, *a.g.e.*, 46-62.

²⁵⁹ Jones, *a.g.e.*

Tüm bu sınıflandırmalara bakıldığında ayaklanma stratejilerinin genel olarak gerilla stratejileri çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Korhan Demir de konu ile ilgili günümüzde ayaklanma stratejileri denildiğinde ilk akla gelenin gerilla savaşı stratejileri, teknik ve taktikleri olduğunu ifade etmektedir.²⁶⁰ Bu sayede kendilerinden her yönden üstün güce karşı ayaklanma hareketleri için en iyi alternatif yaklaşımın gerilla taktik ve tekniklerinin olduğu görülmektedir.

Gerilla savaşı stratejileri kapsamında üç strateji en genel anlamda öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki Mao tarafından kuramsallaştırılan uzun süreli halk savaşı stratejisi olup daha çok kıra dayalı bir gerilla mücadelesini ihtiva etmektedir. İkincisi; Che Guevara ve Regis Debray tarafından ortaya atılan askerî odaklı gerilla stratejileri ve son olarak da Carlos Marighella ve Johannes Most tarafından geliştirilen şehir gerillacılığı stratejisidir.²⁶¹ Çalışmanın konu kapsamı kentsel alanlar olduğundan çalışmanın bundan sonraki bölümünde şehir gerillacılığı üzerinde durulacaktır.

2.2.4.2. Şehir Gerillacılığı

Carlos Marighella, kurulu hükûmete karşı savaşımaya odaklanan ilk şehir gerilla teorisyeni olarak değerlendirilmektedir. En ünlü kentsel gerilla olarak, Brezilya şehirlerinde gerilla savaşı taktiklerini uygulamıştır. Marighella, gerilla grupları tarafından kullanılması gereken strateji, operasyonel prosedürler ve kentsel taktikler hakkında taslak oluşturmuştur. Politika ve siyasi amaçlarla ilgili olarak Marighella, Che Guevara'yı siyasi ilhamın ana kaynağı olarak gördüğünü ve gerilla hareketinin ana stratejik hedefinin de siyasi değişim getirmek olduğunu vurgulamaktadır.²⁶²

Kentsel alanlarda terör, ayaklanma, direniş, isyan vb. eylemlerden kaynaklı çatışmalar günümüzde artış göstermiş olsa da kentsel alanların bu faaliyetler içerisinde bulunması daha eskilere dayanmaktadır. Tarihsel açıdan kentlerin silahlı gruplar tarafından kullanılmasına bakıldığında kentlerde gerçekleştirilen terörist ve gerilla eylemleri ile ilgili ilk ciddi çalışma bir Alman sosyalist olan Johannes Most tarafından yapılmıştır. Most 1884'te yazdığı *İhtilal Savaşının Bilimi: Nitrogliserin, Dinamit, vb. İmalatı ve Kullanımına Yönelik Talimat El Kitabı (Science of Revolutionary Warfare: A Handbook of Instruction Regarding the Use and Manufacture of Nitroglycerine,*

---

²⁶⁰ Demir, *a.g.e.*, 38.

²⁶¹ *a.g.e.*, 39.

²⁶² Robert Moss, *Urban Guerrilla Warfare: With an Appendix: Mini-manual of the Urban Guerrilla* (International Institute for Strategic Studies, 1971).

Dynamite, etc.) adlı eserinde propaganda ve terörist faaliyetlerin şehirlerde nasıl olması gerektiğine yönelik görüşlerini ifade etmiştir. İrlandalı teorisyen James Connolly de yaptığı çalışmada şehrin doğasından kaynaklanan problemleri, konvansiyonel askerî birimlerin bu ortamda verdiği mücadelenin zorluğunu ve şehir ayaklanmasına yönelik görüşlerini ortaya koymuştur.²⁶³

Kentlerin direniş hareketlerine sahne olması ile ilgili yakın tarihteki en önemli örneklerden birisi de 20. Yüzyılın başlarında İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun (IRA) Dublin'de Paskalya Ayaklanmasını başlatmalarıdır.²⁶⁴ Her ne kadar direniş fiiliyatta başarıya ulaşmamış olsa da İngilizlerin isyana karşı gösterdiği sert müdahale ile İrlandalıların İngilizlere karşı gösterdiği direniş kentsel alanlarda gerçekleştirilen direniş ve direnişe karşı koyma eylemleri açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

Bunun yanında İrgun ve Lehi gibi Yahudi örgütleri 1940-1960 arasında İngilizlere karşı Filistin topraklarında başarılı kentsel çatışmalar gerçekleştirmiştir. Benzer şekilde *Ethniki Organosis Kiprion Agonistos* (EOKA) da 1955-1959 arasında İngilizlere karşı mücadelelerinde hedeflerine ulaşmak için kentleri kullanmışlardır. O tarihler içerisinde Cezayir (1954-1965), Venezuela (1963-1965) ve Güney Yemen (1963-1965) gibi diğer bölgelerde de benzer olarak kentsel alanlarda çatışmalar meydana gelmiştir.²⁶⁵

Ernesto Che Guevara'nın kırsal alana dayalı "*foco*" stratejisinin 1959-1973 arasında Arjantin, Brezilya, Bolivya, Kolombiya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador ve Peru'da başarısızlığa uğraması 1960'larda Latin Amerika'da şehir gerillacılığının yaygınlaşmasına yol açmıştır. İsyancıların kentsel alanlara odaklanması ile 1960 ve 1970'lerde Latin Amerika'da çok sayıda kent ayaklanması meydana gelmiştir.²⁶⁶

Aynı dönemde *Şehir Gerillasının Felsefesi* adlı çalışmanın yazarı Abraham Guillen kırsal ve meskûn mahallerin ortak kullanıldığı karma bir direnişi ortaya koymuş ve şehir gerillasının stratejisinde, nüfus yoğunluğu şehirlerde yaşayan bir ülkede halk ihtilali ve devrimci savaşın merkezinin şehirler olması gerektiğini vurgulamıştır.²⁶⁷

---

²⁶³ Walter Laqueur, *Guerrilla Warfare: A Historical and Critical Study*, 5. bs. (New Jersey: Transaction Publishers, 1998), 174.

²⁶⁴ Lewis H. Gann, *Guerrillas in History*, (Stanford California: Hoover Institution Press, 1971), 57.

²⁶⁵ Karadağ ve Türkeş, *a.g.e.*, 147-148.

²⁶⁶ James Kohl and John Litt, *Urban Guerrilla Warfare in Latin America*, (Cambridge: MIT Press, 1974), 6-7.

²⁶⁷ Abraham Guillen, *Philosophy of the Urban Guerrilla: The Revolutionary Writings of Abraham Guillen*, çev. Donald C. Hodges, (New York: William Morrow and Company, 1973), 238.

Şehir Gerillasının El Kitabı yazarı Brezilyalı Carlos Marighella ise şehir gerillasını; askerî dikta yönetimine karşı yasadışı yöntemlerle mücadele veren devrimci, vatansever, halkçı ve özgürlükçü olarak ifade etmiştir. Ayrıca şehir gerillasının hedefini de kır gerillasına destek olmak ve silahlı kuvvetleriyle birlikte yepyeni bir devrimci, sosyal ve politik bir yapı kurmak olarak belirtmiştir.²⁶⁸

Güçlü düşman ile karşı karşıya kalmadan yıpratma stratejisine dayanan gerilla savaşının öncelikli harekât alanı kırsal coğrafya olup bu kapsamda Afganistan, Çin, Filipinler ve Kolombiya gibi ülkelerin coğrafi koşulları uzatılmış gerilla savaşı için uygun imkânlar sunmaktadır. Erişmesi zor arazi kesimleri, sınırlı ulaşım yolları, seyrek nüfus ve haberleşme imkânlarının kısıtlı olduğu bu gibi yerlerde kır gerillacılığı kuvvetli düşmana karşı uygulanacak iyi bir yöntemdir. Ancak coğrafi koşullar kırsal gizliliği sağlayamadığında, kısmen veya tamamen endüstrileşmiş alanlarda kır gerillacılığı etkili ve sürdürülebilir olamamakta ve yerini şehir gerillacılığı almaktadır. Şehir gerillacılığı açısından Cezayir, Uruguay, Kuzey İrlanda, Irak ve Suriye'deki gerilla savaşları bu çerçevedeki faaliyetler olarak görülmektedir. PKK terör örgütü de kurulduğu ilk yıllarda kırsal alanlarda şiddet yaratarak halkı harekete geçirme eğilimdeyken son zamanlarda şiddeti kentsel alanlara yayarak halkı şiddetin aktörü haline getirme uğraşı içerisinde olduğu değerlendirilmektedir.²⁶⁹

Şehir gerillacılığının maksatları şu şekilde de ifade edilmektedir; itaatsizlik geliştirme, devlet düzenini bozma, etnik veya mezhepsel şiddet yaratma, halkı korkutma ve sindirme, devlet yetkililerini ve kendine muhalif kişileri öldürme ile güvenlik güçlerini savunmada bırakmadır.²⁷⁰ Şehir gerillası için en önemli hususlardan birisi yerel halk desteğidir. Gerillaya destek sağlayan yerel halk, gerillanın ihtiyaç duyduğu barınma, yiyecek, tıbbi destek, silah, teçhizat ve savaşıya erişim imkânı sunmaktadır. Bu maddi destek yanında yerel halk gerillaya oldukça önemli olan istihbarat desteği de sağladığı gibi güvenlik güçlerine gerilla ile ilgili yanlış bilgiler vererek de destek sağlamaktadır. Bunun yanında kentsel alanlarda yerel halk içinde faaliyet yürüten gerilla için halkın desteğinin tam olarak sağlanamaması durumunda bir kişi tarafından gerilla hakkında güvenlik kuvvetlerine verilecek ufak bir bilgi bile tüm yapının çözülmesine yol açabilmektedir. Bu sebeple kentsel alanlarda gerilla çoğu zaman güvenlik endişeleri

---

²⁶⁸ Marighella, *a.g.e.*, 66.

²⁶⁹ Yeşiltaş ve Özçelik, *a.g.e.*, 9-10.

²⁷⁰ *Urbano Fighting in the Streets a Manual of Urban Guerilla Warfare*, (Miami: J. Flores Publication, 1991), 10-11.

içinde olabilmektedir.²⁷¹ Ancak günümüz kentlerinde uygulanan şehir gerillacılığı ile Marighella ve diğerlerinin ortaya koyduğu şehir gerillacılığının amaç bakımından farklılaştığı görülmektedir. Günümüzde DDSA'ların uyguladığı şehir gerillacılığında amaç; arzulanan hedeflere ulaşmak için kentler üzerinde belli bir alanda kontrolü ele geçirmek, kurtarılmış alanlar oluşturmaktır.

Carlos Marighella, şehir gerillasının en önemli avantajlarından birisini bulunduğu kentsel alanı çok iyi bilmesi olarak ifade etmektedir. Şehir gerillası kullanabileceği her yolu, gidebileceği her yeri, sokakları, tüm köşeleri ve çatlakları, zemin özelliklerini, tünelleri, kanalizasyonları ayrıntısına kadar bilmeli, ona göre rahatlıkla saklanarak güvenlik güçlerini tuzak ya da pusuya maruz bırakabilmeli ve kolayca oradan kaçabilmelidir.²⁷² Diğer bir avantajı ise gerilla kentsel alanlarda çok daha kolay hedef bulabilmektedir. Gerçekleştirilen saldırılar kentsel alanlarda devlet otoritesinin güçlü olduğu yerlerde gerçekleştirilerek çok daha büyük etki yaratabildikleri gibi tüm saldırı ve eylemler kentsel alanlarda herkesin gözü önünde yapıldığından çok daha fazla ses getirici olabilmektedir.

Şehir gerillası çok küçük unsurlar halinde teşkilatlanmakta olup bu unsurlar sürekli hareket halindedirler. Süratli, daha az koordinasyon ve hazırlık gerektiren eylemler gerçekleştirerek güvenlik güçlerinin kısa sürede müdahale etmesine olanak vermemektedir. Bu bakımdan şehir gerillası için eylemlerde araç kullanımı çoğu zaman ön plana çıkmaktadır.²⁷³

2.2.4.3. DDSA'ların Uyguladığı Taktik ve Teknikler

DDSA'lar kentler de uzun süreli bir asimetrik çatışma ortamı yaratmak için gayret ederler. Kentsel alanda sokaklar, caddeler ve evler arasında tünel ağları kurarlar. Sokak ve caddeleri barikatlar, hendekler kullanarak hem geçişe engel olmaya hem de askerî birlikleri belli noktalara yönlendirerek pusuya düşürmeye çalışırlar.

Ayrıca DDSA'lar kentsel alanda çok iyi hazırlanmış bir savunma ve doğru ekipmanla, tek bir binayı askerî birliklerin saldırılarına karşı bir kaleye dönüştürülebilmektedir. Kentsel alanların savunulması açısından tarihsel örneklerden en çok yer tutanı Stalingrad'da çavuş Yakov Pavlov liderliğindeki bir grup Sovyet askerinin tank, top

---

²⁷¹ Yeşiltaş ve Özçelik, *a.g.e.*, 11.

²⁷² Marighella, *a.g.e.*, 79-80.

²⁷³ Yeşiltaş ve Özçelik, *a.g.e.*, 11.

desteğine sahip çok çok üstün Alman birliğine karşı yaklaşık iki ay boyunca tek bir apartmanı savunmasıdır.²⁷⁴ Benzer şekilde günümüz şartlarında DDSA unsurları yerel çevreyi çok iyi tanımaları sayesinde çok çevik saldırı ekipleri ile karmaşık ve çok yönlü saldırılar gerçekleştirerek sayısal azlıklarını karşılarındaki yoğun konvansiyonel güçlere karşı etkili bir şekilde kullanmaya gayret etmektedirler.

DDSA'ların kentsel alanlarda uyguladığı taktik ve teknikler bakımından öncelikle üzerinde durulması gereken husus DDSA'ların kente çok iyi uyum sağlamaları, kenti uzunca süre savunmak için gerekli her türlü hazırlıkları almaları ve kentin sağladığı yoğunluk içerisinde çok iyi gizlenmeleridir. Bu husus askerî birlikler açısından oldukça zor bir durum yaratmaktadır. Kentsel alanlarda harekâta başlayan askerî birliklerin yaşadığı ilk zorluk net bir şekilde DDSA militanlarını görememeleri, tam olarak tespit edememeleridir. DDSA'lar kentsel alanlarda çok iyi gizlendikleri gibi hareketlerini tamamen görüntü vermeyecek şekilde kentlerin yeraltı sistemlerinden veya kendi hazırladıkları yeraltı tünelleri ile evden eve geçiş imkânı sağlayan deliklerden sağlamaktadırlar.

Savunma hazırlıkları çerçevesinde çok yoğun ve ayrıntılı bir çalışma gerçekleştirilmektedir. Bazı yerlerde, karanlık evlerin içlerini çok sayıda propanla, büyük benzin bidonları ve mühimmat ile doldurarak askerler binaya girdiğinde tek bir kişi tarafından uzaktan kumandayla patlatılabilen tuzaklar hazırlanabilmektedir. Binaların kapı ve pencereleri, araçlar, patlayıcı ve mühimmatlarla hazırlanmış bubi tuzakları ile döşenebilmektedir. Yüksek binaların çatıları, merdiven boşlukları betonla örüldüğü gibi, yollar, sokaklar, caddeler bariyerlerle, hendek ve barikatlarla kapatılmaktadır.²⁷⁵

IŞİD terör örgütünün kentsel alanlarda ortaya koyduğu ana taktikleri patlayıcıların kullanılması, keskin nişancıların kullanılması, kontrol altına aldığı alanların sert savunmalarla güçlendirilmesi ve farklı bölgelerde karşı saldırılar gerçekleştirmek olarak ifade edilmektedir. Bu taktikler arasında patlayıcıların kullanılması IŞİD'in kentsel alanlarda kullandığı en temel saldırı ve savunma taktiğidir. IŞİD bu taktiğini el yapımı patlayıcılar, araç kaynaklı el yapımı patlayıcılar, bubi tuzakları ve kara mayınları şeklinde kullanmışlardır. IŞİD açısından bu patlayıcıların kullanılması hem

---

²⁷⁴ Spencer, *Getting Beyond Door*.

²⁷⁵ David Bellavia and John Bruning, *House to House: A Tale of Modern War*, (New York, Free Press, 2008), 336.

daha az maliyetli hem de daha az riskli bir taktik olarak değerlendirilmektedir. Bu taktiğin kullanılması halkın desteğinin kazanılması veya kaybedilmesi noktasında netlik ortaya koymasa da kentsel merkezlerde kullanılan bir saldırı modeli haline gelmiştir.²⁷⁶ Günümüzde DDSA'lar tarafından oldukça yoğun bir şekilde patlayıcılar kullanılmaktadır. Pentagon "EYP'lerle Müşterek Mücadele Organizasyonu" başkanı John Johnson ile yapılan bir röportajda DDSA'ların EYP'leri hedeflerine ulaşmak için ana silah olarak kullandıkları ifade edilmektedir.²⁷⁷

DDSA'lar kentsel alanda kendilerine karşı ilerleyen askerî güçlerin ilerlemelerini engellemek, yavaşlatmak ve zayıf verdirerek direncini kırmak amacıyla ilerleme istikametlerinde patlayıcı maddeleri yoğun bir şekilde kullanmaktadırlar. Özellikle yollarda zırhlı araçların ve tankların ilerlemelerini engellemek için hendek ve barikat hazırladıkları gibi bu barikat ve hendeklere yaklaşılmasına veya bunların kaldırılmaya çalışılmasına karşı bu engellerin önünde veya arkasında EYP'ler yerleştirme yoluna gitmektedirler. Askerî birlikler aynı şekilde kentsel alanlarda yollardan ve açık alanlardan ilerleyerek keskin nişancı atışından ve pusulardan etkilenmemek için evlerin içinden *fare deliği taktiği*²⁷⁸ olarak adlandırılan bir teknik uygulamaktadır. Bu taktiği kullanarak odalardan delik açarak ilerlemeye ve evlerin kontrolünü yapmaya çalışan askerî unsurları da durdurmak, engellemek ve zayıf verdiremek için DDSA'lar tarafından evlerin çeşitli yerlerine EYP'ler ve bubi tuzakları yerleştirilmektedir.

DDSA'ların kentsel alanlarda askerî güçlere karşı patlayıcıları çeşitli şekillerde kullandıkları görülmektedir. En genel anlamda uzaktan kablo ile komuta edilen patlayıcılar kullanıldığı görülmektedir. Araçların geçeceği yollar üzerine, askerî birliklerin ilerleme istikametlerine, binaların iç kısmına, barikat ve hendeklerin ön ve arkasına yerleştirilen patlayıcılar emniyetli bir yere çekilen kablo ile komuta edilerek patlatılmaktadır. Ancak kablolu düzeneklerde hazırlanan patlayıcıların kablonun zarar

---

²⁷⁶ İhsan Gündüz, "The Islamic State of Iraq and al-Sham and Its Urban Warfare Tactics", FMSO Foreign Military Studies Office (18.04.2017): 2, <https://community.apan.org/wg/tradoc-g2/fmso/m/fmso-monographs/195102> [Erişim Tarihi:22.01.2022].

²⁷⁷ Paul McLeary, "On the Road to Mosul: Iraq Buys IED-Detecting Vehicles", *DefenseNews*, (2015), <https://www.defensenews.com/opinion/intercepts/2015/02/24/ontheroadtomosuliraqbuysieddetectingvehicles/#:~:text=WASHINGTON%20E2%80%94%20As%20Iraqi%20security%20forces,the%20roads%20for%20its%20troops>, [Erişim Tarihi:22.01.2022].

²⁷⁸ Fare Deliği Taktiği: Kentsel askerî hareket ve operasyonlarda askerî birliklerin evlere girişlerde ve yollarda açıktan ilerleyip ateşe maruz kalmamak için evden eve geçişlerde kullanmak maksadıyla evlerin duvarlarında açılan deliklerdir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: ATTP 3-06.11 (FM 3-06.11), *Combined Arms Operations in Urban Terrain*, (Washington: Headquarters, Department of the Army, 2011).

görmesi veya askerî unsurlar tarafından kablonun kesilmesi suretiyle patlayıcının devre dışı kalması ihtimalleri yüzünden kablolu patlayıcılar yanında radyo frekansları ile çalışan uzaktan komutalı patlayıcılar da kullanılmaktadır. Ayrıca tökez teli ile hazırlanan çekme veya gergiden kurtulma düzenekli, basma düzenekli ve harekete duyarlı sensör düzenekli şekilde askerî unsurların hareketi ile tetiklenen patlayıcılar da kullanılmaktadır. Bununla beraber daha çok yaya askerî unsurlara karşı kullanılarak daha fazla zayıt verdirmek için içi çivi, bilye gibi demir parçaları ile doldurulabilen çeşitli demir kaplardan el bombası tarzında fitilli olarak hazırlanan patlayıcılarda kullanılabilir.

Bu tip patlayıcılar aynı anda hem kablolu hem harekete duyarlı hem de uzaktan komutalı olarak kullanıldığı gibi tek komuta düzenekli olarak da kullanılabilir. DDSA'lar tarafından kullanılan patlayıcılar kimi zaman tonlarca patlayıcı karışımına sahip olurken kimi zamanda aynı yer içerisinde yerleştirilmiş birden fazla patlayıcının aynı anda infilak ettirmeye çalışıldığı da görülmektedir. Ayrıca bir patlatmanın hemen arkasından takviye kuvvetleri ve yaralı tahliyesini engellemek bununla beraber zayıtı da artırmak için arka arkaya birden fazla patlayıcıyı kullanılabilirler. DDSA'lar tarafından patlayıcılar uzaktan, risksiz ve az bir çaba ile hem zayıt hem de psikolojik olarak etkili bir silah olarak yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu patlayıcıların kullanılması ile askerî birliklere zayıt verdirilerek ilerlemenin ve harekâtın sekteye uğratılması amaçlanmaktadır.

DDSA'ların askerî güçlere karşı kullandıkları diğer bir taktiksel araç ise keskin nişancılarıdır. Çok iyi gizlenmiş, geniş görüş ve ateş sahasına sahip bir keskin nişancı uzunca bir süre kara birliklerinin ilerleyişini durdurabilir. Kara birliklerinin ilerlemesini durdurmasının yanında askerî güçlerin hareketini, manevralarını takip ederek bilgi verdiği gibi askerî birliklere zayıtlar verdirerek çok az bir kuvvetle uzunca bir süre çok daha büyük bir askerî gücü olduğu yerde ilerlemeden hareketsiz bırakabilir. Özellikle keskin nişancıların yerleşmesinde rahatlıkla gözetleme ve ateşleme yapabilecek birçok yaklaşma istikametini görebilen bina çatıları veya üst katları olabileceği gibi, orta katlar veya bodrum katları da kullanılabilir. Tertiplenilen yerde hem gözetleme hem de ateşleme yaparken kendini ve silahın namlusunu göstermeyecek şekilde anahtar deliği tekniği kullanılarak delikler ve mazgallar açılmaktadır.

Silahlı gruplar kentsel alanlarda her yeri tutacak her yeri savunacak şekilde sahip olduğu tüm kuvveti tüm alana yayarak tertiplenme yapmaktan ziyade kademeli bir şekilde hareketli alan savunması uygulama gayretindedirler. Askerî birliklerin ilerlemesini yavaşlatmak, engellemek ve belli bölgelere kanalize olmasını sağlamak amacıyla geçiş imkânı sağlayan her yol, sokak, cadde, boş arsa, park, evler arası alanlar, boşluklar mümkün olduğunca barikatlar, hendekler, patlayıcı maddeler, tuzaklar ile kapatılmaya çalışılarak belli bir engel hattı oluşturulmaktadır. Bu engel hatlarının hemen gerisinde de askerî birliklerin hareketlerinin takip edildiği, gözetlendiği nöbet yerleri, keskin nişancı noktaları bulundurulmaktadır. Bu hatların gerisinde de silahlı grupların beklediği, dinlendiği takviye noktaları bulundurulur. Eğer askerî birlikler bu bölgelerde ilerleme, manevra yapma gayretinde olurlarsa ilerleme hattı üzerinde yerleştirilmiş uzaktan kumandalı patlayıcılar ateşlenerek, keskin nişancılar ve roket nişancıları tarafından ateş altına alınarak askerî birliklerin ilerlemesi durdurulmaya çalışılmaktadır.

Eğer askerî birliklerin hareket ve ilerlemeleri tam olarak durdurulamamışsa o bölgeye takviye noktalarından kaydırmalar yapılarak bölgede kuvvet toplamasına gayret gösterilmektedir. Bu şekilde askerî birliklerin açık ve zayıf oldukları noktalardan saldırılar gerçekleştirmeye, askerî birliklere zayıat verdirilerek ilerlemesi durdurulmaya çalışılmaktadır. Gerektiğinde belli direnek noktalarında çok sayıda militanla olmasa da askerî birliklerle yakın temasa girmekten çekinilmemektedir. Ancak her şartta geriye çekilme, sıyrılma istikametleri belli olduğundan, bu bölgeler hem uzaktan kumandalı hem de harekete duyarlı patlayıcılarla tuzaklanarak bölgeden sıyrılmaya çalışılırken patlayıcılar infilak ettirilerek temastaki veya kendilerini takip eden askerî unsurlara zayıat verdirilmeye çalışılmaktadır.

Özellikle silahlı gruplar tarafından askerî birliklere zayıat verdirmek, ilerlemesini durdurmak, belli bir bölgede toplanmasına imkân vermemek, tertip ve düzeninin bozularak geri çekilmesini sağlamak maksadıyla hem araçlı hem yelekli olarak vücuda takılan intihar bombalı saldırılar yoğun olarak kullanılmaktadır. Özellikle bu intihar saldırıları Musul'u Kurtarma harekâtında koalisyon güçlerine karşı IŞİD militanları tarafından çok etkili bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle IŞİD'in kullandığı bombalı araç saldırılarının (*SVBIEDs -suicide vehicle-borne improvised explosive devices-*) harekât içerisinde adeta IŞİD tarafından en büyük psikolojik ve taktik silahlarından

biri olarak kullanıldığı ifade edilmektedir.²⁷⁹ Doğu Musul'da çatışmalar devam ederken günde 10'a yakın bombalı saldırılar²⁸⁰ düzenleyen IŞİD'in harekât süresince 600'den fazla bombalı araç saldırısı düzenlediği ifade edilmektedir.²⁸¹

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda DDSA'lar tarafından uygulanılan bir hareket tarzı da askerî birliklerin dikkatini dağıtarak, tertip ve düzenini bozmak maksatlarıyla geri emniyet bölgelerinde çeşitli saldırılar gerçekleştirmektedir. Silahlı gruplar askerî birliklerce ele geçirilip kontrol ve emniyet altına alınan bölgelerde önceden gizlenerek veya sızarak anlık pusu ve saldırılar gerçekleştirebildikleri gibi geri emniyetli bölgelere uzak mesafeli havan ve roketli atışlar ile intihar saldırıları yapabilmektedirler.

Musul'u kurtarma harekâtında IŞİD tarafından ölü hücrelerle veya sızdırılan unsurlarla kontrol altına alınan bölgelerde pusu ve saldırılar gerçekleştirildiği gibi geri bölgedeki birliklerin üzerine sivil yerleşim yerlerinden özellikle araçlara monte edilmiş veya sivillerin boşaltmış olduğu evlerden havan ve roketlerle saldırılar gerçekleştirmeye çalışılmıştır.²⁸² İsrail'in Gazze Harekâtlarında da Filistinli silahlı gruplar sahip oldukları *Kassam Grads* ve özellikle *ws-IE* roketleri *Ashqelon*, *Ashdod* ve *Rehovot* kentleri de dâhil olmak üzere Güney İsrail'in çoğunu hedef alacak şekilde kullanarak İsrail vatandaşlarını tehdit altında bırakmışlardır. Ayrıca bu roketlerin menzillerinin artmasıyla beraber sadece İsrail vatandaşlarını değil limanlar, arıtma tesisleri ve elektrik santralleri gibi İsrail'in anahtar altyapılarını da hedef altına almaya çalışmışlardır.²⁸³ Musul Harekâtı'nda Aralık 2016'da da yaşanan bir olayda ise El Selam mahallesinin merkezinde koalisyon güçlerince ele geçirilen bir hastane hava desteğinin de sağlanamaması sebebiyle IŞİD militanları tarafından kuşatılmış ve çok sayıda zayıat verdirilerek koalisyon güçlerini geri çekilmek zorunda bırakmıştır.²⁸⁴

---

²⁷⁹ Brian Glyn Williams and Robert Troy Souza, "The Fall of a Jihadist Bastion: A History of the Battle of Mosul (October 2016 – July 2017)", Jamestown Foundation, (12 October 2017). <https://www.refworld.org/docid/59e5ce2f4.html> [Erişim Tarihi: 21.04.2022].

²⁸⁰ Renad Mansour, "Musul harekâtı neden en zorlu dönemecine girdi?", 23 Şubat 2017. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39064721>. [Erişim Tarihi: 18.04.2021].

²⁸¹ Bartu Eken, "Musul: 'Dünyanın Gördüğü En Şiddetli Savaş'", 16 Aralık 2018, <https://www.stratejikortak.com/2018/12/detaylariyla-musul-savasi.html> [Erişim Tarihi:24.04.2020].

²⁸² Tim Lister, "The Mosul Campaign: From Here to the Horizon", *The CTC Sentinel, Combating Terrorism Center*, C. 9, S. 11, (November/December 2016): 33.

²⁸³ David E. Johnson, *Hard Fighting: Israel in Lebanon and Gaza*, (Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, 2011), 109.

²⁸⁴ Ronen Zeidel, "The Battle for Mosul: A Situation Report", *Telaviv University Telaviv Notes*, V. 10, N. 20 (December 29, 2016), <https://dayan.org/content/battle-mosul-situation-report> [Erişim Tarihi:26.04.2021].

Silahlı gruplar tarafından uygulanan diğerk bir hareket tarzı da askerî birliklerin dikkatini dağıtarak takviyelerin farklı yerlere kaydırılması ve harekâta farklı cephelerin açılmasını sağlamak gibi maksatlarla harekât bölgesinin dışında saldırılar gerçekleştirilmesidir. IŞİD koalisyon güçlerinin Musul harekâtını sekteye uğratmak için Bağdat şehrinde çok sayıda terör saldırısı gerçekleştirmiş, koalisyon güçleri ile cepheyi genişletmek için Anbar'da bulunan Rutba iline saldırı düzenleyerek bu kenti ele geçirmiştir.²⁸⁵ II. Felluce Harekâtı'nda direnişçiler koalisyon saldırılarının düzenini bozmak maksatlı Anbar ve kuzey Babil'in bazı kesimlerinde direnişçiler yerleştirerek harekâta ikinci bir cephe açmayı planlamışlardır.²⁸⁶

DDSA'lar kentsel alanlarda teknolojinin sağladığı imkânlardan en iyi şekilde yararlanmaya gayret etmektedirler. Kentsel alanlarda mevcut olan güvenlik kamera sistemlerini birliklerin hareketlerini takip etmek için kullandıkları gibi bu sistemlerden yararlanarak uzaktan komutalı EYP'lerin patlatılmasını da gerçekleştirebilmektedirler. Savunmalarının her kademesinde ve her yerinde el yapımı uzaktan kumandalı patlayıcılar modifiye edilmiş patlayıcı yüklü araçlar, yine patlayıcı yüklü dronelar silahlı gruplar tarafından sıkça kullanılır hale gelmektedir. Özellikle IŞİD tarafından araba kumandası, *playstation* kumandası tarzında uzaktan kumandalardan yararlanarak şehrin pek çok yerinde hareketli patlayıcılar ile uzaktan komuta edilen el üretimi makineli tüfekler ve bazukaları da kullanmışlardır.²⁸⁷ Ayrıca askerî birliklerin hareketlerini gözetleyebilecek ve patlayıcı yüklü olarak da yararlanabildikleri insansız hava araçlarını da kullanmışlardır.²⁸⁸ Özellikle teknolojik gelişimler çerçevesinde en başta terör örgütleri olmak üzere DDSA'ların çeşitli seviyelerde insansız hava araçlarını kullanabilme imkân kabiliyetine sahip oldukları görülmektedir.

DDSA'ların kentsel alanlardaki diğerk bir harekât tarzı yoğun bir şekilde tünel ağlarının kullanılmasıdır. Silahlı gruplar savunmalarını oluşturup harekâtın başlamasıyla beraber çoğunlukla oluşturdukları tünel ağlarını kullanarak yer altında hareket etme gayretindedirler. Tünellerin kullanılması ile askerî birliklerin keşif, gözetleme ve ateşinden korundukları gibi, çok kolay ve hızlı bir şekilde bölgeden uzaklaşma ile bölgeye sızarak saldırılar gerçekleştirme imkânları bulabilmektedirler. Bunun yanında

---

²⁸⁵ Eken, *a.g.e.*, 2018.

²⁸⁶ Joel D. Rayburn and Frank Sobchak, "The U.S. Army in the Iraq War", (Carlisle PA: United States Army War College Press, 2019), 349-350.

²⁸⁷ Eken, *a.g.e.*

²⁸⁸ Williams ve Souza, *a.g.e.*

motosiklet ve araçların dahi geçebileceği genişlikte hazırlanan tünel ağları ile takviye, ikmal, yaralı tahliyesi, ulaştırma gibi faaliyetler gerçekleştirilebilmektedir.

IŞİD militanları Musul şehrini yoğun bir tünel ağı ile örerek sığınma ve korunma amacıyla Musul'un merkezinden batıya, batıdan doğuya çok uzun kapalı ve yarı kapalı hendek ve tünel hatları oluşturmuştur. Bu tünel hatlarında IŞİD militanlarınca oldukça fazla sayıda kullandıkları motosikletlerle de çok rahat gidip geldikleri ve tünellerin uçlarının binaların altına bağlanarak görünmeden korunaklı bir şekilde hareket etmişlerdir.²⁸⁹ Diğer yandan İsrail'in Gazze'de Filistinli silahlı gruplara karşı gerçekleştirdiği harekât ve operasyonlarda karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi de silahlı gruplar tarafından kullanılan tünel ağlarıdır. Tespit edilmeden hareket etmek için tünelleri yoğun bir şekilde kullanan Filistinli silahlı gruplar, beklenmedik zaman ve yerde özellikle İsrail sınırların içerisinde saldırı gerçekleştirme imkânı bulmuştur. Kentsel ortamlarda tünelleri kullanarak farklı binalardaki çatışma pozisyonları arasında görünmeden hareket edebilmeleri Hamas'a askerî açıdan taktiksel üstünlük sağladığı gibi, IDF'ye ve İsrail vatandaşlarına karşı psikolojik bir silah görevi de görmüştür.²⁹⁰ Koruyucu Kenar harekâtı süresince IDF, 32 tane sınır ötesi tünel de dâhil olmak üzere Gazze'nin içinde 100 km'lik tünel ağı tespit etmiştir.²⁹¹

DDSA'ların kentsel alanlarda tehdit oluşturan diğer bir husus ise sivilleri yoğun olarak kullanmalarındır. DDSA'lar tarafından kentte hendek, barikat kazılmasında, malzemelerin taşınması, dağıtılmasında her türlü faaliyette sivilleri kullanabilmektedirler. Bunun yanında askerî birlikler için tehdit oluşturan diğer bir husus ise sivillerin askerî birliklere karşı kalkan olarak kullanılmalarıdır. Harekât esnasında kent içinde bulunan binlerce insan kalkanının arkasına gizlenerek savunmasına devam ederken sivillerin arkasından ve insanların günlük hayatlarını devam ettirdikleri yerlerden saldırılar gerçekleştirebilmektedirler. Bu şekilde sivilleri kalkan olarak kullanarak hem askerî birliklerin hareket ve ilerlemelerini engellemeye hem de saldırılar ile sivil zayıat gerçekleştiğinde kamuoyunda sivillere zarar veriliyor propagandasını kullanmaya çalışılmaktadır.

---

²⁸⁹ Lister, a.g.m., 33.

²⁹⁰ Michael Kim, B, *The Uncertain Role of the Tank in Modern War: Lessons from the Israeli Experience in Hybrid Warfare*, The Institute of Land Warfare, No:109. (Arlington, VA: The Association of the United States Army, 2016), 10.

²⁹¹ Daniel Rubenstein, " Hamas' Tunnel Network: A Massacre in the Making", *The Gaza War 2014: The War Israel Did Not Want and the Disaster It Avoided*, ed. Hirsh Goodman and Dore Gold, (Jerusalem: Jerusalem Center for Public Affairs, 2015), 127.

İŞİD özellikle Musul'da çok yoğun olarak sivillerden istifade etmiştir. Her türlü işte kullandığı gibi koalisyon güçleri ilerledikçe sivilleri daha küçük bir alanlara doğru çekerek çok daha küçük alanlarda yoğun sivil nüfusun toplanmasına çalışmıştır. Ayrıca bu insanları bölgeden ve hatta evlerinden çıkararak ölümle tehdit ederek, yeri geldiğinde evlerin kapılarını dahi demir bloklarla kaynakladıkları ifade edilmiştir.²⁹² İŞİD tarafından kentteki pek çok okul, hastane ve cami sığınak, barınak, silah teçhizat deposu olarak kullanıldığı gibi çatışmalar sırasında mevzi ve karargâh olarak da kullanılmıştır. Bu nedenle de harekât esnasında çatışma ve insancıl hukuk bakımından korunması gereken pek çok yer hedef alınmış, zarar görmüş ve tahrip edilmiştir. Ayrıca İŞİD sivilleri silahlı olarak askerî birliklere karşı da kullanmışlardır. Bunun bir örneği ise "*Halifeliğin Yavruları*" olarak bilinen zorla askere alınmış çocuk askerlerden, harekât boyunca koalisyon güçlerine karşı kullanılmalarıdır.²⁹³

DDSA'ların sahip olduğu imkân kabiliyet açısından diğer bir husus ise askerî güçlere karşı kentsel alanlarda savunan silahlı grupların arasında diğer ülkelerden gelen yabancı savaşçıların veya eski askerlerin bulunabilmesidir. Grozni Harekâtlarında Ruslara karşı Çeçen direnişçilerin saflarında Afganistan'da eğitilmiş savaşçıları olduğu gibi İslam Dünyasından, Ukrayna'dan ve Baltık'tan gönüllüler de bulunmuştur.²⁹⁴ II. Felluce Harekâtı'nda Iraklı Sünni isyancılar ve diğer ülkelerden cihat düşüncesi ile savaşmak ve direnişe destek olmak isteyen yabancı militanlar kente gelmiştir. Iraklıların yanında Çeçen, Suudi, Libyalı, Suriyeli ve Filipinli yabancıların da olduğu istihbarat raporlarında geçmiştir.²⁹⁵ Bu gruplar içerisinde militanların yaklaşık 2/3'ü yerel Saddam zamanı Irak ordusunda görev yapmış askerler olup diğerleri ise hem yabancı hem de diğer bölgelerden gelmiş savaşma tecrübesine sahip militanlardı.²⁹⁶

DDSA'ların imkân kabiliyetleri ile ilgili diğer bir husus DDSA'ların dış desteği elde etmeleridir. Hamas İsrail'e karşı çeşitli şekillerde dış destek almıştır. İran, Gazze'deki grupların İsrail karşısındaki direnişlerini sürdürme kararlılığını uzun süredir destekleyici bir rol oynamaya devam etmektedir. Filistinli gruplara silah, mühimmat,

---

²⁹² Patrick Cockburn "The world's lack of outrage over tens of thousands of civilian deaths in Mosul is shameful", (21 July 2017). <https://www.independent.co.uk/voices/west-mosul-mass-civilian-casualties-death-isis-iraq-us-coalition-aleppo-russia-a7853586.html>. [Erişim Tarihi: 14.04.2021].

²⁹³ Williams ve Souza, *a.g.e.*, 10-14.

²⁹⁴ Sebastian Smith, *Allah'ın Dağları: Çeçenistan'da Savaş*, çev. Hadiye Nugay, 1.bs., (İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2002).

²⁹⁵ Bellavia ve Bruning, *a.g.e.*

²⁹⁶ Malcolm W. Nance, *The Terrorists of Iraq: Inside the Strategy and Tactics of the Iraq Insurgency 2003–2014*, (CRC Press, 2014), 265.

para ve eğitim desteklerini Dökme Kurşun Harekâtı sonrasında da sürdürmeye devam etmiştir.²⁹⁷ Ayrıca bu dönem içerisinde Hamas bölgede istikrarı sağlama fırsatını yakalamasının yanında Katar ile ilişkilerini sıkılaştırmış ve Doha'nın cömert askerî yardımlarını elde etmiştir.²⁹⁸ Hamas militanları çoğunlukla Lübnan'da Hizbullah, İran ve Suriye tarafından eğitilmektedirler. Ayrıca tanksavar roketlerin, omuzdan atılan uçaksavar füze ve roketlerin kullanımı konusunda Hizbullah özel eğitim vermektedir.²⁹⁹

2.2.5. Kentsel Savaş ve Çatışmalarının Özellikleri

Kentsel alanlarda cereyan eden askerî harekât ve operasyonlar başlı başına birçok zorluklara ve kendine has karakteristik özelliklere sahiptir. Bu sebeple kentsel alanlarda askerî harekât ve operasyon gerçekleştirmek için kentsel alanların sahip olduğu özellikler bakımından operasyonlara olan etkileri ile gerçekleştirilecek harekât ve çatışmaların yapısı, ortamı ve özelliklerinin ortaya koyulması oldukça önemlidir.

Kentsel savaşlar, doğası gereği açık arazideki tempolu manevra savaşlarından oldukça farklı bir harekât tipi ortaya koymaktadır. II. Dünya savaşında Stalingrad'da yaşananlar yaklaşık 50 yıl sonra aynı şekilde Grozni'de yaşanmıştır. Bu, kentsel savaşın belirli yönlerinin aradan geçen yaklaşık yarım asra rağmen çok az değiştiğini gösteren bir durum olarak ifade edilmektedir.³⁰⁰

Savaş ve çatışmalar üzerine yapılan çalışmalarda şehir savaşları daima çok riskli bir tür olarak görülerek bu tür harekât, çatışma ve savaşlardan kaçınılması gerektiği tavsiye edilmektedir. Bu tavsiyelerin ilk örneği Çin askerî teorisyeni Sun Tzu tarafından yapılmış olup Sun Tzu, şehirlere saldırmanın en kötü politika tercihi

²⁹⁷ Richard Kemp, "Operation Pillar of Defence Israel Strategic Objectives", 21st November 2012, <https://rusi.org/commentary/operation-pillar-defence-israel%E2%80%99s-strategic-objectives> [Erişim Tarihi: 27.11.2020].

²⁹⁸ Siboni Gabi, "Operations Cast Lead, Pillar of Defense and Protective Edge: A Comparative Review", *The Lessons of Operation Protective Edge*, ed. Anat Kurz and Shlomo Brom, INSS Institute for National Security Studies, (2014): 29. https://www.inss.org.il/he/wpcontent/uploads/sites/2/systemfiles/SystemFiles/Operations%20Cast%20Lead,%20Pillar%20of%20Defense,%20and%20Protective%20Edge_%20A%20Comparative%20Review.pdf [Erişim Tarihi:09.06.2020].

²⁹⁹ Johnson, *a.g.e.*, 107.

³⁰⁰ Viktor Villner, "Fighting in the Streets Testing Theory on Urban Warfighting", (Master's Thesis, Swedish Defense University International Master's Programme in Politics and War, 2017), 36.

olduğunu, şehirlere yalnız elde başka bir alternatif kalmadığında saldırılması gerektiğini ifade etmektedir.³⁰¹

Kentsel alanlarda icra edilen çatışmalar ile askerî harekât ve operasyonlar açısından Berlin ve Stalingrad Muharebelerinin çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Muharebelerin kentsel alanlara kayması ile muharebe ve çatışmalarda liderlik, moral, dayanıklılık, inisiyatif alma, hızlı karar verme gibi yetenekler ön plana çıkmaktadır. Bu sayede kentsel askerî harekâtın icra seviyeleri takım ve tim gibi daha küçük birlik seviyelerine odaklanmaktadır. Bu nedenle kentsel çatışmaların niteliğinin her şeyden önce bu çatışmalara katılan askerlerin birey olarak eğitim ve moral durumlarına bağlı olacağı ifade edilmektedir. Bunun yanında hava bombardımanlarının moral üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri de göz ardı edilmemekte olup, askerler kentsel alanlarda iletişim, koordinasyon ve yön bulmakta çok daha fazla gayret göstermek zorunda kalmaktadırlar.³⁰²

Kentsel alanlarda cereyan eden savaş ve çatışmalar pek çok yaygın ve askerî talimnamelerde meskûn mahallerde muharebe şeklinde ifade edilmektedir. Bu tez çalışmasında konu kapsamı olarak kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonların ele alınması sebebiyle bu bölümde kentsel alanlarda icra edilen çatışmalar üzerinden konu ele alınmıştır. Bu bağlamda kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonlar, kentsel savaş ve çatışmaların karakteristik yapıları, özellikleri, askerî bakımdan avantaj ve dezavantajları üzerinden incelenmiştir.

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlar kendi ülke topraklarında gerçekleştirilebileceği gibi yabancı bir ülke sınırları içerisinde de gerçekleştirilebilmektedir. Kendi ülke topraklarında kendi vatandaşlarına zarar verme ihtimali çok fazla iken, daha hızlı ve daha fazla destek imkânları ile bilgi, istihbarat, iletişim ve koordinasyon kolaylıklarına da sahiptir. Bunun yanında diğer ülke topraklarında ise hem halkın desteği, bilgi elde etme hem de lojistik destek gibi pek çok zorluklar bulunmaktadır.

Konvansiyonel harekâtlar için geçerli olan silahlı çatışmaların kuralları çoğu zaman kentsel alanlarda geçerli olamamaktadır. Savunma hatlarının neresi olduğu tam olarak

---

³⁰¹ Mark R. Mcneilly, *Sun Tzu and Heart of Business: Six Strategic Principles for Managers*, çev. Murat Demirekin, (İstanbul: İmak Ofset Basım Yayım, 2019), 55.

³⁰² Gerhard L. Weinberg, "Stalingrad and Berlin: Fighting in Urban Terrain", *Soldier in cities: Military Operations on Urban Terrain*, ed. Michael C. Desch, (Strategic Studies Institute, 2001), 18-19, <https://publications.armywarcollege.edu/pubs/1595.pdf> [Erişim Tarihi:22.01.2021].

bilinemediği gibi düşmanın tanımlanması da aynı şekilde zor olup düşmanın dengesini bozmak bir yana bozulacak bir denge dahi bulmakta zorlanılmaktadır. Kentsel alanlarda çok sayıda karmaşıklık vardır. Bu sebeple çatışmaların yönetimi, taktik ve kurallarla gerçekleştirmek oldukça zordur. Harekât gerçekleştiren askerî güçler ne kadar çok kurallara uymaya çalışsa da karşısında kurallara uymak bir yana kuralları hiçe sayan güçlerle mücadele etmek zorundadır.³⁰³ Kentsel alanların askerî harekâtları etkileyen diğer bir özelliği ise silahların kullanılmasını kısıtlamasıdır. Kentlerde yoğun bir sivil nüfus bulunmakta olup bu sivil nüfus günlük rutin yaşantısına devam etmektedir. Bu sebeple kentsel alanlar askerî harekât ve operasyonlarda Çatışma /Angajman Kuralları (*Rules of Engagements*³⁰⁴) çerçevesinde silahların kullanılmasını zorunlu kılmaktadır.³⁰⁵ Çatışma kurallarının dışına çıkılması ise harekâtın her türlü başarısını ve meşruiyetini boşa çıkaracak bir duruma sebebiyet verebilmektedir.

Kentsel alanlar taarruzdan çok savunma stratejilerine uygun şartlar barındırmaktadır. Suat Begeç kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonları bulanık suda balık avlamak olarak ifade ederek halkın desteğini almış, savunan bir gücü etkisiz hale getirmenin zorluğuna dikkat çekmektedir.³⁰⁶ Kentsel alanların savunan tarafa taarruz eden güçlere oranla daha fazla avantaj sağladığı net bir şekilde vurgulanmaktadır.³⁰⁷ Kentsel alanlar sahip oldukları fiziksel yapılar, yoğun insan nüfusu ve altyapı sistemleri ile askerî harekât ve operasyonlarda savunan silahlı gruplara daha fazla avantaj sağlamaktadır.

Kentler silahlı gruplara herhangi bir hat, sınır ve düzene bağlı kalmadan savunma gerçekleştirmesine imkân sağlarken gizli olarak yaklaşma ve kaçma imkânı vererek

---

³⁰³ Begeç, *a.g.e.*, 33.

³⁰⁴ Angajman Kuralları; askerî bir harekâta, harekâta katılan birimlere politik direktifler vermeyi, sınırlamalar getirmeyi mümkün kılan bir sistem olup, silahlı gücün kullanılmasında, kuvvetin kapsam ve derecesinin belirlenmesindeki politik direktiflerin birlik komutanlarına verilerek askerî gücün hukuk ve demokrasi çerçevesinde kalmasını mümkün kılmaktadır. İlk kez ABD’de 1958 yılında Askerî ve Ortak Terimler Sözlüğünde kullanılmıştır. Bu sözlükte angajman kuralları “askerî makamlar tarafından yayımlanan ve ABD silahlı kuvvetlerinin (kara, deniz, hava tüm unsurları ile) düşman kuvvetlerle ne şekilde çatışmaya gireceğini ve çatışmanın sürdürülme şart ve sınırlamalarını belirleyen direktifler” şeklinde tanımlanmaktadır. Bakınız; Department of Defence Dictionary of Military and Associated Terms, s. 270. Department of Defence Dictionary of Military and Associated Terms, 08 November 2010. Yayına internette ulaşmak için bkz. http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf [Erişim Tarihi:31.03.2021].

³⁰⁵ LWP-G 3-9-6 Land Warfare Procedures-General, Operations in Urban Environments, Developing Doctrine, Amendment list number 1, Commonwealth of Australia (Australian Army, 2008): 1-18. https://australianarmycadets.files.wordpress.com/2017/06/lwpg_396_operations_in_urban_environment.pdf, [Erişim Tarihi:22.01.2022].

³⁰⁶ Begeç, *a.g.e.*, 32.

³⁰⁷ JP 3-06, *a.g.e.*, I-7.

askerî birliklere karşı saldırma kolaylığı da sağlamaktadır. Bunun yanında sokaklar, caddeler, bina ve yapıların askerî birlikleri kanalizasyon etmesi ile çok daha rahat pusuya düşürme, patlayıcılar yerleştirme, tuzaklar içerisine çekme imkânı bulabilmektedirler. Kentsel alanların sahip olduğu fiziksel yapılar silahlı gruplar için doğal mevzi, korugan ve sığınak özelliği sağladığı gibi yoğun sivil nüfus silahlı gruplar tarafından kalkan olarak kullanılarak koruma sağlamaktadır. Ayrıca kentsel alanların sahip olduğu bu yoğunluk sayesinde silahlı gruplar askerî birliklerin her türlü hareketini kolaylıkla takip edebildiklerinden çok daha hızlı ve farklı bir yaklaşımla reaksiyon gösterebilme imkânı bulabilmektedirler.

Alan Cowell, Berlin, Beyrut, Saraybosna çatışmalarında ve Rusların Grozni'de düzenlediği saldırılar neticesinde büyük kentsel alanların moloz yığınları haline dönüştüğünü ifade etmektedir. Ancak kentler moloz yığınları haline dönüşse de silahlı grupların kentsel araziye aşına olmaları, her ayrıntısına kadar kentleri çok iyi bilmeleri ve her şartta yeniden süratle tertiplenebilme imkânları sayesinde askerleri her fırsatta pusuya, sürpriz saldırılara düşürebilme imkânları olduğuna vurgu yapmaktadır.³⁰⁸

Kentsel alanlar harekât gerçekleştirecek askerî güçlerin teknolojik üstünlüğünü azaltacak etkilere sahiptir.³⁰⁹ Kentsel alanlar sahip olduğu fiziksel yapı ve alt yapı tesisleri ile askerlerin gözetleme ve ateş sahalarını kısıtlamaktadır. Bunun yanında yüksek teknoloji ile uydu sistemleri, İHA'lar, çeşitli sensörler, termal görüntüleme cihazları, yeraltı görüntüleme cihazları ile hassas güdümlü, termobarik ve nüfuz edici etkiye sahip silahların SİHA'lar ile kullanılabilmesine rağmen kentlerde var olan sivil nüfus ve fiziksel yapılar tüm bu üstün sistemlerin kullanımını kısıtlamaktadır.

Kentlerin askerî güçlerin üstünlüğünü azaltan bu özelliği ABD güçlerince Irak harekâtı öncesinde planlama safhasında ele alınarak değerlendirilmiştir. Irak'ta gerçekleştirilecek şehir savaşının koalisyon güçlerinin teknolojik avantajını ortadan kaldıracığı, Iraklı direnişçilerin ara sokakları kullanarak, düşük teknolojili silahlar ile evden eve çatışma eğiliminde olacakları ve bu tür mücadelelerin askerî güçler için çok maliyetli olabileceği ifade edilmiştir.³¹⁰

Kentsel alanlar sahip oldukları özellikler bakımından askerî birlikleri kısıtlaması nedeniyle kentsel harekât ve operasyonlarda taktik seviye birlikler için daha fazla yük

---

³⁰⁸ Cowell, *a.g.e.*

³⁰⁹ JP 3-06, *a.g.e.*, I-5.

³¹⁰ Cowell, *a.g.e.*

ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan askerî birlikler kentsel harekât ve operasyonlarda çok daha küçük birlik seviyesinde icraya yönelmektedir. Kentsel askerî harekât ve operasyonlar tim, manga, takım ve bölük seviyesinde birlik komutanlarının inisiyatif olarak harekât sürdürülmesine yöneldiğinden taktiksel açıdan askerî birliklerin yeterlilikleri başarıya doğrudan etkili etmektedir. Amerikalı General Charles C. Krulak tarafından hazırlanan bir analizde geleceğin savaş ve çatışmalarının çok daha karmaşık ve ölümcül olacağını, bu şartlarda başarının alt seviye birlik liderlerinin elinde olduğuna vurgu yapmaktadır. Krulak analizinde ast seviye liderlerin verdiği taktik kararların harekât ve operasyonların sonucu üzerinde doğrudan etkili olduğunu ifade etmektedir. Özellikle kentsel alanlarda taktik seviyedeki liderlerin verdikleri kararların, siyasi ve stratejik sonuçlar doğurabileceğini belirterek yapılacak çok küçük bir hatanın bile harekâtın başarısında olumsuz etkileri olabileceğini vurgulamaktadır.³¹¹

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlar sivil ve askerî zayıat oranlarında artışa neden olabilmektedir.³¹² Uluslararası Kızılhaç Komitesi tarafından Polonya’da düzenlenen 2022 Dünya Kent Forumunda Dünya üzerinde yaklaşık 50 milyon insanın kentsel alanlardaki çatışma ortamlarından etkilendiği ifade edilmektedir.³¹³ Uluslararası Kızılhaç Komitesi tarafından 2018’de yapılan diğer bir çalışmada; Mart 2017-Temmuz 2018 tarihleri arasında Irak ve Suriye’deki dört şehir çatışmalarında diğer bölgelerde devam eden çatışmalardan sekiz kat daha fazla sivil ölümünün gerçekleştiği ifade edilmektedir.³¹⁴ Kentsel alanların sahip olduğu kısıtlayıcı hususlar arasında belki de en önemlisi kentlerde bulunan sivil nüfus yoğunluğudur. Askerî birliklerin karşılaştığı önemli bir sorun kentsel alanlarda yaşayan sivillerin silahlı gruplardan ayırt edilmesinde yaşanan güçlüktür. Kentsel alanlarda harekât devam ederken kentte bulunan siviller de yaşamlarını sürdürmek, ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olduklarından günlük yaşam da devam etmektedir.

---

³¹¹ Charles C. Krulak, “The Strategic Corporal: Leadership in the Three Block War”, Center For Army Lessons Learned Fort Leavenworth Ks Virtual Research Library, 01.01.1999, <https://apps.dtic.mil/docs/citations/ADA399413> [Erişim Tarihi:05.03.2022].

³¹² JP 3-06, *a.g.e.*, I-6; Alice Hills, *a.g.e.*, 11.

³¹³ International Committee of The Red Cross, ICRC, “The ICRC at the World Urban Forum: Cities’ resilience is key in armed conflict and violence”, <https://www.icrc.org/en/document/icrc-world-urban-forum-2022>, [Erişim Tarihi:18.10.2022].

³¹⁴ International Committee of the Red Cross, ICRC, “New research shows urban warfare 8 times more deadly for civilians in Syria and Iraq”, 01 Oct. 2018. <https://www.icrc.org/en/document/new-research-shows-urban-warfare-eight-times-more-deadly-civilians-syria-iraq>. [Erişim Tarihi:27.07.2022].

Bunun yanında silahlı gruplar da sivillerin arasına karışmakta ve sivil yerleşim yerlerini faaliyet alanları olarak kullanmaktadır. Ayrıca kendi faaliyetlerinde sivilleri zorla çalıştırabilmekte, onlar üzerinde baskı kurmak için tehdit, şiddet ve saldırılar gerçekleştirebilmekte ayrıca askerî birliklere karşı sivilleri kalkan olarak kullanabilmektedirler. Alan Cowell da kentsel alanlarda silahlı grupların sivil kayıplar veya sivilleri canlı kalkan olarak kullanma konusunda çok az çekinceye sahip olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan askerî güçlerin ise hem iç hem de dış kamuoyu açısından kararsızlık yaşayabileceklerini ve yoğun askerî güç kullanma yeteneklerini kısıtlayabilecek görüşlerle karşı karşıya kalabileceklerini ifade etmektedir.³¹⁵

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekâtlarda başarının diğer bir önemli noktası yerel halk üzerinde meşruiyetin kazanılmasıdır. Meşruiyeti kazanmak ve korumak için, askerî güçler her türlü faaliyetlerinde yerel nüfusu düşünerek hareket etmeli, onların şikâyetlerini ve sorunlarını en büyük ölçüde azaltmaya gayret etmelidir.³¹⁶ Kentsel alanlarda sivillerin korunması, sivil yaşamın devamının sağlanması, yiyecek, içecek, sağlık, enerji gibi ihtiyaçlarının karşılanması, elektrik, su, kanalizasyon ve diğer alt yapı sistemlerin korunarak işlevselliğinin devam ettirilmesi günümüz kentsel harekât ve operasyonlarını normal askerî çatışma mantığından çok daha ileri boyutlara taşımaktadır.

Bu açıdan kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda sivillerin silahlı gruplardan ayrılması, sivillerin korunması, temel ihtiyaçlarının karşılanması, sosyal hayatın düzenlenmesi, çatışmalardan zarar görmemesi, silahlı grupların saldırılarından, tehdit ve baskılarından korunması için her türlü tedbir ve düzenlenmenin harekât başlamadan ele alınması, planlamalara dâhil edilmesi gerekmektedir. Bu sayede yerel halkın gözünde hedefin kesinlikle o bölgenin halkı veya toplumu olmadığı hedefin net bir şekilde silahlı gruplar olduğu insanlara fiilen gösterilmelidir. Amerikan müşterek kentsel operasyon talimnamesinde yer alan George C. Wilson'ın halkın kazanılması noktasında yaptığı şu vurgu aslında durumu tam olarak özetlemektedir. *“İçinde bulunduğunuz toplumu anlayamazsanız, o toplumda kararların kimler tarafından verildiğini, alt yapı sistemlerinin nasıl dizayn*

---

³¹⁵ Cowell, *a.g.e.*

³¹⁶ Nicksch, *a.g.t.*

edildiğini ve o toplumun değer ve tabularındaki eşsiz özelliklerin neler olduğunu anlayamaz ve başarılı olamazsınız.”³¹⁷

Kentsel askerî harekât ve operasyonlar diğer alanlarda gerçekleştirilen askerî harekât ve operasyonlara göre çok daha kısıtlayıcı olabilmektedir.³¹⁸ Yukarıda ifade edildiği gibi kentsel alanlarda sivillerin bulunması, günlük yaşantının devam etmesi, silahlı grupların sivillerin arasına karışması, sivil yerleşim yerlerinin, ibadethane, okul, hastane gibi yerlerin silahlı gruplar tarafından kullanılması ve bunun yanında yoğun fiziksel yapı nedeniyle silahların kullanılması oldukça sınırlanmaktadır. Bunun yanında kentsel alanların yoğun fiziki yapısı nedeniyle askerî birlikler arasında iletişim, irtibat ve koordinasyon da kısıtlanmaktadır. Bu durumda dost ateş zayıfına sebebiyet vermemek için silahların kullanılmasında kısıtlayıcı ve sınırlayıcı kuralların uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Kentsel alanlar, askerî harekât gerçekleştiren güçler için her türlü tehlikeyi içinde barındıran yerler konumundadır. Bu özelliği ile kentsel alanlarda tehlikenin nereden geleceğinin bilinmesi zordur.³¹⁹ Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonların ortaya koyduğu bir diğer özellik ise; kentsel operasyonların çok boyutlu bir yapı göstermesidir. Kentsel alanlarda operasyonlar eş zamanlı olarak yatay, dikey, fiziksel yapıların iç ve dış yüzeyleri, yer altı ve hava olarak çok boyutlu bir özelliğe sahiptir. Kentsel alanların sahip olduğu fiziksel yoğunluk ve alt yapı sistemleri silahların ve mühimmatların etkinliğini azaltıcı bir durum ortaya çıkarmaktadır. Kentlerin sahip olduğu fiziksel yapılar ve alt yapı sistemleri silahlı gruplara doğrudan bir korunak imkânı sağlamaktadır. Bu sebeple çok katlı beton yapılar içerisinde direnek noktası oluşturup savunma yapan silahlı gruplara tesir edebilecek nüfuz edici mühimmatlara olan ihtiyacı artırmaktadır.

Kentsel alanlar sahip oldukları yüksek binalar, dar sokak ve caddelerle uçak, helikopter ve SİHA/İHA kullanımını da kısıtlamaktadır. Ayrıca kentlerdeki sokak ve caddeler direk ateş sahasına engel olması sebebiyle yatık atış yollu silahlar yerine havan, top gibi dik yollu silahların kullanılmasına olanak vermektedir. Ancak bu durumda da sivil ve dost zayıfın, istenmeyen ikincil hasarların oluşmasına neden olabilmektedir. Bu şartlarda askerî birlikler açısından müşterek istihbarat

---

³¹⁷ JP 3-06, *a.g.e.*, II-1.

³¹⁸ *a.g.e.*, I-6.

³¹⁹ Begeç, *a.g.e.*, 32-33.

faaliyetlerinin özellikle de insan istihbaratının çok iyi yapılmasını gerektirmektedir. Harekât öncesinden istihbarat kaynaklarının harekât bölgesinde yoğun bir şekilde kullanılarak ayrıntılı ve nokta hedef havuzlarının oluşturulması, bu hedeflerin sürekli güncellenerek, nokta vuruşlarla etkisiz hale getirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu şekilde bir yaklaşım taktik seviyede askerî unsurların yaşayacağı riski ve iş yoğunluğunu azaltabileceği değerlendirilmektedir.

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda askerî birlikler merkezi yapıdan uzaklaşmaktadır.³²⁰ Kentsel alanlar sahip olduğu yoğun fiziksel yapılar nedeniyle askerî birliklerin çok geniş ve karmaşık alan içerisinde birbirlerinden ayrılarak yayılmalarına ve dağılmalarına yol açmaktadır. Bu durumda da birliklerin irtibat ve koordinasyonu azalmakta ve birliklerin en alt seviyeye kadar inisiyatif olarak tek başlarına hareket etmeleri gereken durumlara yol açmaktadır. Bu şartlar altında askerî birliklerin merkezden uzak olarak tek başlarına hareket edebileceği, birçok muharebe ve muharebe destek ihtiyaçlarını karşılayabileceği müşterek bir teşkilatlanmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Kentsel alanlarda askerî birliklerin harekât ve operasyonlarda ihtiyaç duyulan bu müşterek yapının istihkâm, zırhlı, piyade ve topçu kuvvetlerinin aynı anda hareketini sağlayacak bir yapı da olması gerektiği ifade edilmektedir.³²¹ Askerî birliklerin teşkilatlanma formasyonlarında istenilen tüm etkiyi sağlayacak merkezi olmayan bir yapı içerisinde ulusal düzeyde istihbarat dâhil tabur ve tugay karargâhının elinde olan yeteneklere anında erişim sağlayabilmelidir.³²² En alt seviyede hareket eden takım ve mangaların ihtiyaç duyacakları silahlı unsurlar dâhil siber, elektronik harp, sivil asker işbirliği timleri ve istihkâm kabiliyetleri de ihtiva edecek bir teşkilatlanma sağlanmalıdır.

Kentsel askerî harekât ve operasyonlar, yoğun mühimmat kullanımını gerektirmektedir. Ancak yoğun mühimmat kullanımı sivil ve dost zayıatını artırabilmektedir. Bunun yanında kentsel harekât ve operasyonlar kentteki DDSA'ların etkisiz hale getirilmesi için operasyonlar devam ederken yerleşim

---

³²⁰ JP 3-06, *a.g.e.*, I-5.

³²¹ TRADOC Pamphlet 525-3-1, The U.S. Army in Multi-Domain Operations 2028, Appendix D, D-4, <https://adminpubs.tradoc.army.mil/pamphlets/TP525-3-1.pdf> [Erişim Tarihi:21.06.2022].

³²² John Spencer, "What an Army Megacities Unit Would Look Like," *Modern War Institute*, 4 December 2017, <https://mw.usma.edu/armymegacitiesunitlooklike/#:~:text=A%20megacity%2Dfocused%20military%20intelligence,a%20highly%20dynamic%20urban%20environment.> [Erişim Tarihi:11.03.2021].

yerlerinin ve sivillerin de korunmasını gerektirecek askerî unsurları çelişki içerisinde bırakan durumları ihtiva etmektedir.³²³ Kentsel askerî harekât ve operasyonlarda planlama aşamasından başlayarak her türlü şartlara karşı hazırlıklı olunmalıdır. Suat Begeç de harekât başlayınca değişebilecek tüm şartlara hızlıca uyum sağlayabilmenin en temel husus olduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple de karşılaşılabilecek her türlü durum için muhtemel hareket tarzları ortaya koymak ve bunların uygulanabilmesi için hazırlıklı olmak gerektiğini belirtmektedir.³²⁴ Kentsel askerî harekât ve operasyonlarda taktiksel seviyede angajman kurallarının ihlali, istenmeyen zayıflık ve sivillerin hedef alınması ihtimallerini artırmaktadır. Bu sebeple kentsel alanlarda operasyon yürütülürken, yerel nüfus üzerindeki etkilerini en aza indirecek tedbirler alınmalıdır.³²⁵

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekâtlar sivil ve askerî zayıflıkların fazla olması yanında kentler açısından oldukça yıkıcı olabilmektedir. John Spencer belli bir kentsel alanda askerî gücün şehrin geri kazanılması veya silahlı grupların ortadan kaldırılması gerektiğine karar verdiğinde en yıkıcı kentsel çatışmaların yaşandığını ifade etmektedir. Özellikle de bu çatışmaları sert askerî güce sahip ordu birlikleri ile her türlü hazırlığı yapmış, askerî eğitim ve kapasiteye sahip, iyi teçhiz edilmiş, suç örgütleri, karteller, terörist gruplar ve devlet dışı paramiliter yapıdaki direniş güçleri arasında gerçekleştiğinde bu yıkıcılık daha da artmaktadır.³²⁶ Kentsel alanlarda harekât icra edecek askerî birlikler kentsel alanların sınırlayıcı özelliklerini, yoğun ateş desteği ve zırhlı birliklerin darbe gücüyle telafi etmeye çalıştıklarında harekât sonrası kentlerden geriye büyük bir yıkım kalmaktadır.³²⁷

Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi (OCHA) tarafından yapılan bir açıklamada, Dünyanın pek çok yerindeki çatışma bölgelerinde, sivillerin rutin olarak öldürüldüğü, yaralandığı veya sakat kaldığı ayrıca kasabalar, köyler ve şehirlerin hasar görerek yok edildikleri ifade edilmektedir. Bunun yanında bu çatışmalar yüzünden insanların yiyecek, su ve diğer hayati temel malzemelerden mahrum bırakıldıkları da belirtmektedir. Kentsel alanların bombalanması nedeniyle sivillerin zarar gördüğü,

---

³²³ JP 3-06, *a.g.e.*, I-8.

³²⁴ Begeç, *a.g.e.*, 82.

³²⁵ Niksch, *a.g.t.*, 63.

³²⁶ Spencer, *Why Militaries Must Destroy*.

³²⁷ Haluk Özdemir, "11 Eylül: Post Modern Savaşın Miladı ya da Dış Politika Mücadelelerinin Görünmeyen Boyutu", *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.7, S.1, (2002): 161.

evlerinin ve yaşam yerlerinin tahrip edildiği vurgulanarak 2017 yılında meydana gelen çatışmalarda ölen dört kişiden üçünün sivil olduğu ifade edilmektedir.³²⁸

Kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonlar oldukça yoğun asker gücünü gerektirmektedir.³²⁹ Alice Hills kentsel alanlarda gerçekleştirilen harekât ve operasyonları her zaman zor, yıkıcı ve insan gücü yoğun çatışmaların yaşandığı harekât tipi olarak ifade etmektedir.³³⁰

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlar aynı anda çok geniş alanda çok farklı operasyonlar icra edilmesini gerektirebilmektedir. Tüm harekât çerçevesinde bir yerde direnişçi unsurlarla yakın temas içerisinde çatışmalar devam ederken diğer bir yanda oda oda ev araması, aranan evlerin detaylı kontrol ve emniyet altına alınması faaliyetleri gerçekleştirilebilir. Aynı zamanda başka bir yerde sivillerin kontrol işlemlerinin yapılması, kentte giriş çıkış yollarının kontrol edilmesi, belirli bölgelerde kordonlar oluşturulması, tespit edilen patlayıcıların emniyetli patlatılması veya etkisiz hale getirilmesi faaliyetleri de eş zamanlı olarak yürütülebilecektir. Ayrıca geri bölge emniyetinin sağlanması, yaralıların tahliyesi, kurtarma veya hasar görmüş araçların bölgeden çekilmesi, birliklerin takviye edilmesi, lojistik desteğin sağlanması faaliyetleri de aynı zaman içerisinde yürütülmesi gerekebilecektir. Bunun yanında sivillerin tahliyesi, sivillerin temel ihtiyaçlarının karşılanması, insani yardım faaliyetlerinin düzenlenmesi, uluslararası sivil kuruluşların ve örgütlerin faaliyetlerin düzenlenmesi, hasar gören alt yapı sistemlerinin tamir edilmesi, medya ile ilişkilerin düzenlenmesi de harekâtle beraber eş zamanlı icra edilmesi gereken faaliyetlerdir. Bu nedenle tüm bu faaliyetlerin yerine getirilmesinde oldukça yoğun iş gücüne ihtiyaç duyulacaktır.

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlar açısından piyade unsurları diğer unsurlar açısından daha önemli bir yere sahip olup asıl sonuca kara birlikleri ile gidildiği ifade edilmektedir.³³¹ Kentsel alanlarda icra edilen harekâtın en önemli özelliği yakın teması, ev ve oda içinde çatışmayı ve yeri geldiğinde göğüs göğse muharebeyi gerektirmesidir. Stalingrad'da Ruslara karşı Almanların, elinde teknolojik silah ve mühimmat olsa da içerideki düşmanın çıkarılması için piyade gücünün

---

³²⁸ OCHA, "5 ways to protect civilians in conflict zones", (2018), <https://www.unocha.org/story/5-ways-better-protect-civilians-conflict-zones> [Erişim Tarihi:05.03.2022].

³²⁹ JP 3-06, *a.g.e.*, I-5.

³³⁰ Hills, *a.g.e.*, 244-245.

³³¹ JP 3-06, *a.g.e.*, I-7.

kullanılarak göğüs göğse yakın muharebeye girmesi gerekmiştir. Her türlü teknolojik silah sistemleri, hava gücü, İHA/SİHA, ateş destek sistemleri kentsel askerî harekât ve operasyonlar açısından oldukça önemli unsurlardır. Ancak bunların yanında asıl vazife, doğrudan kentin içine giren, direk yakın çatışma içinde bulunan ev ev, oda oda, yer altı sistemleri, tüneller ve tüm alanın en ince ayrıntısına kadar kontrol, temizlik ve emniyetini sağlayan piyade unsurlarınınadır. Her ne kadar uzaktan yoğun ateş baskısı da oluşturulsa, nokta isabetlerle silahlı grupların tüm noktaları vurulmuş dahi olsa gidip orada son noktayı koyacak olan daima piyade unsurları olmak zorundadır.

Kentsel harekât ve operasyonlar açısından diğer önemli bir husus da keskin nişancı tim ve unsurlarının kullanılmasıdır. Yoğun kentsel alanlarda harekât ve operasyonların keskin nişancılarla desteklenmesinin, hem sivil ve dost zayıatının önüne geçilmesinde, hem hedeflerin gözetlenmesi ve doğru tarif edilmesinde hem de silahlı grupların keskin nişancıları ve saldırı grupları üzerinde baskı oluşturulmasında avantaj sağlamaktadır. Jeffrey E. Dearolph tarafından yapılan analizde de keskin nişancı unsurlarının kullanılmasının kentsel yoğunluğun sebep olduğu yoğun asker gerekliliğini azaltarak maliyetleri düşürmesi yanında hem sivil zayıatın azaltılması hem de silahlı grupların etkisiz hale getirilmesinde etkili bir araç olduğunu ifade etmektedir.³³²

Kentsel harekât ve operasyonlarda ortaya koyulan mücadele oldukça yıkıcı olmaktadır. Bu sürpriz olmamakla beraber insan eliyle inşa edilmiş yapıların yoğunluğu arttığında, operasyonların yıkıcılığı da artmaktadır. Kentsel savaş ve çatışmalar oldukça yakın mesafeden mücadeleyi gerektirdiğinden tecrübe, eğitim, motivasyon ve kurnazlığın teknolojik ilerlemelerden veya doktrinel yeniliklerden daha önemli olduğu bir harekât türünü ortaya koymaktadır. Bu sebeple de askerın kişisel becerilerinin ön plana çıktığı bu tür çatışmalarda eğitimin önemi oldukça önemlidir. Eğitim sayesinde kentsel alanlarda etkili mücadele ortaya koyulacak beceriler kazanılabilmektedir.³³³

---

³³² Jeffrey E. Dearolph, "Enemy Inside the Gates: Snipers in Support of Military Operations on Urbanized Terrain", School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College, (Kansas: 2002), <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA402701.pdf> [Erişim Tarihi: 22.01.2021].

³³³ Hills, *a.g.e.*, 256-257.

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda çok daha geniş ve çok daha etkili istihbarat gereksinimlerine ihtiyaç duyulmaktadır.³³⁴ Kentsel alanlar yoğun fiziksel yapıları, sivil nüfusu, alt yapı sistemleri ile bu özelliklerden en üst seviyede yararlanan silahlı gruplarla beraber pek çok belirsizlikler içermektedir. İcra edilecek askerî harekâta başarılı olmanın en önemli hususlarından biri de kentlerin sahip olduğu bu belirsizliklerin en az seviyeye indirilmesidir. Bu belirsizliklerin aşılması istihbarat kaynaklarının etkili bir şekilde kullanılması ile gerçekleştirilebilir. ABD FM 2-91.4 Kentsel Operasyonlar İstihbarat Desteği (*Intelligence Support to Urban Operations*) talimnamesinde kentsel çevre ile ilgili etkili bir istihbarat çalışmasının yapılmasında göz önüne alınması gereken faktörler; arazi (*Areas*), yapılar (*Structures*), yetenekler (*Capabilities*), örgütler (*Organizations*), insanlar (*People*) ve olaylar (*Events*) olarak ASCOPE kısaltılması şeklinde ifade edilmektedir.³³⁵

Harekât öncesinden başlayarak harekâtın sonuna kadar en ayrıntılı bilgilerin askerî unsurlara aktarılması ve bu bilgiler çerçevesinde hareket tarzlarının belirlenerek uygulanması harekâtın başarıya ulaşmasında oldukça önemlidir. Görüntü istihbaratı, teknik istihbarat, sinyal istihbaratı, açık kaynak istihbaratı ve insan istihbaratı eş zamanlı ve koordineli bir şekilde uygulanarak en doğru bilgiye en güncel şekilde ulaşılması sağlanmalıdır. Kentsel askerî harekâtlarda istihbarat kaynakları açısından insan istihbaratı oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü diğer kaynaklardan alınan bilgilerin doğrudan sahadan en güncel şekilde teyidinin yapılması ve diğer kaynaklarla ulaşılması zor olan, korunaklı yerlerdeki bilgilere ulaşılabilmesinde insan istihbaratı çok önemli katkı sağlamaktadır. Bu sebeple harekât bölgesinde iyi bir insan istihbaratı ağının kurulması harekâtın başarısını doğrudan etkileyecek önemli bir husus olarak ele alınmalıdır. Alice Hills de kentsel savaş ve çatışmalarda en önemli faktörün halen istihbarat olduğunu belirterek askerî birlikler tarafından çok zor olan kentsel alan askerî harekât ve operasyonlarla ilgili yeterli istihbaratın sağlanmasının günümüz ve geleceğin harekât ve operasyonlarında da en önemli faktör olmaya devam edeceğini ifade etmektedir.³³⁶

---

³³⁴ JP 3-06, *a.g.e.*, I-8.

³³⁵ FM 2-91.4 *Intelligence Support To Urban Operations*, (Headquarters Department of the Army, Washington, DC, 20 March 2008), <https://irp.fas.org/doddir/army/fm2-91-4.pdf>, [Erişim Tarihi: 21.01.2020], 1-1.

³³⁶ Hills, *a.g.e.*, 23.

Kentsel askerî harekât ve operasyonlar kentlerin sahip olduğu farklı ve eşsiz özelliklerinden dolayı her sokak ve cadde de farklı yaklaşımların, teknik ve taktiklerin kullanılmasını gerektirebilmektedir.³³⁷ Her kentsel alanın kendine özgü özellikleri olması yanında kentsel alan içinde bulunan yapılar, bina türleri, bina malzemeleri, sokaklar, caddeler, parklar, yol kavşakları, endüstriyel alanlar, nehir, göl gibi doğal coğrafi yapılar ve daha niceleri ile askerî harekâtın her anında farklı yaklaşımlar, teknik, taktik ve hareket tarzları uygulanmasını gerekli kılabilmektedir. Bu sebeple planlama safhasında harekâtın detaylı bir şekilde ele alınarak aşamalandırılması ve her aşamanın sınırlarının çok iyi belirlenerek, uygulanacak yaklaşımların ayrıntılı olarak belirlenmesi gerekmektedir.

Kentlerde icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda kentsel alanların içi, dışı, yerleşim bölgeleri, kırsal alanlar, diğer dağlık, ormanlık alanlar vb. bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir.³³⁸ Kentsel alanlarda gerçekleştirilen askerî harekâtlar sadece kentsel alanın içini etki altına alacak şekilde gerçekleştirilmemelidir. Silahlı grupların yerleşim alanların dışında kırsal alanda, ulaşım ve iletişim sağlandığı diğer kenar mahalleler, köyler ve meskûn alanları da dikkate alacak şekilde planlamalar gerçekleştirilmelidir. Çünkü silahlı gruplar bu bölgelerden takviye, destek alabilir, askerî birliklerin ulaşım, lojistik destek, takviye, tahliye faaliyetlerini engellemeye çalışabilmektedirler. Ayrıca diğer çevre bölgelerde saldırılar gerçekleştirerek askerî unsurların dikkatini ve konsantrasyonunu farklı yönlere çekmeye çalışabilir veya geri emniyet bölgelerine sızmalar, saldırılar gerçekleştirerek bu bölgede zayıf verilmesine neden olabilmektedirler. Bu sebeple kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonlarda kentler tüm çevresi ile etki ve ilgi alanları şeklinde detaylı tespit ve planlama içerisine alınmalıdır.

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda normalin dışında ulaşım yolları, güzergâhlar, ilerleme, manevra istikameti ve mihverlerinin belirlenmesi gerekebilmektedir.³³⁹ Kentsel alanlar sahip oldukları fiziksel yapılar, binalar, caddeler, sokaklar ve diğerleri ile askerî birlikleri belli bir istikamete, belli bir ilerleme ve manevra şeklini uygulamaya kanalize etmektedir. Kentsel alanların sağladığı bu özellik silahlı gruplar tarafından çok iyi bir şekilde kullanılmakta bu ilerleme ve

---

³³⁷ JP 3-06, *a.g.e.*, I-8.

³³⁸ *a.g.e.*, I-8.

³³⁹ *a.g.e.*, I-8.

manevra alanları kimi zaman engellerle, kimi zaman hendek ve barikatlarla kapatılarak geçiş ve ilerleme imkânlarının sekteye uğratılmasına çalışılmaktadır. Ayrıca askerî birliklerin ilerlemelerinin başka bir yöne kanalize edilmesine bu sayede de belli bölgelerde kurulan pusu ve saldırı noktalarına çekilmesine gayret edilmektedir. Bunun en iyi örneği 1994 Aralık ayında Birinci Grozni’de Çeçen direnişçiler tarafından Rus zırhlı ilerleme kollarının pusuya düşürülerek ağır zayıatlar verdirmeleridir. Kendall D. Gott, tarafından ifade edildiğine göre istasyon bölgesinde pusuya düşürülen Maikop Tugayı iki gün içerisinde 26 tankının 20’sini, 120 piyade taşıyıcısının 102’sini ve 1000 personelinin tugay komutanı da dâhil 800’ü ölü, 74’ü esir olacak şekilde kaybetmiştir.³⁴⁰

Kentsel alanlarda sıkça kullanılan taktik ve teknikler silahlı gruplar tarafından tespit edilerek müteakip zamanlarda bu taktik ve tekniklere yönelik tedbirler alınmasına neden olmaktadır. Bu bakımdan kentsel alanlarda gerçekleştirilecek askerî harekât ve operasyonlar bakımından önemli bir özellik de aldatmadır.³⁴¹ Askerî birlikler açısından gerçekleştirilecek her hareket için bir aldatma manevrası, kesinlikle planlanmalı ve her hareket tam bir gizlilik içerisinde yapılmalıdır. Kentsel alanlarda pek çok avantaja sahip olan DDSA’lar askerî birliklerin hareketini anladığı anda hemen hareketin yapılacağı bölgede tertiplenmekte, o bölgede askerî birliklerin ilerlemelerine karşı tedbirler almakta ve gerektiği noktada pusularla, çeşitli silah ve patlayıcılarla saldırılar gerçekleştirebilmektedir.

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlar çok uzun süreli olarak oldukça fazla zaman alıcı faaliyetlerden oluşmaktadır.³⁴² Kentsel alanlar sahip oldukları karmaşık yapı içerisinde yukarı da ifade edilen birbirinden çok farklı ve çok sayıdaki faaliyetin gerçekleştirilmesi için çok fazla zamana da ihtiyaç gerektirmektedir. Ayrıca bu yoğun faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde detaylı bir planlama, hazırlık, komuta, icra, kontrol ve emniyet hepsi ayrı ayrı zaman gerektiren aşamalardan geçmesi gerekmektedir. Bu sebeple kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonların uzun süreli olacağı dikkate alınarak hem iç hem de dış kamuoyu zemini bu şartlara göre oluşturulmalıdır.

---

³⁴⁰ Kendall D. Gott, *Breaking The Mold Tanks in The Cities*, (Kansas: Combat Studies Institute Press, 2006), 79-80.

³⁴¹ Begeç, *a.g.e.*, 31.

³⁴² JP 3-06, *a.g.e.*, I-5.; Hills, *a.g.e.*, 157.

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonların sınırlarını çizebilmek diğer klasik askerî harekât ve savaş türlerinden çok daha zordur. Klasik savaş türlerinde fiziki sınırlar belli iken kentsel alanlarda bu sınırları belirleyebilmek zordur. Düşmanın direniş bölgelerinin sınırları, çatışmaların gerçekleşme yer ve sınırları belirsizdir. Silahlı gruplar askerî birliklerden çok daha iyi gözetleme imkânlarına sahip olup askerî birliklerin hareketlerini kolaylıkla takip edebilirler. Buna karşın silahlı grupların tepkileri tam olarak bilinemediğinden ihtimal planları üzerinden hazırlık yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Harekât başlayınca en temel husus değişebilecek tüm şartlara hızlıca uyum sağlayabilmektir. Bu sebeple de karşılaşılabilecek her türlü şart için muhtemel hareket tarzları ortaya koymak ve bunların uygulanabilmesi için hazırlıklı olmak gerekmektedir.³⁴³

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda da her türlü şarta uyumlu hareket etmek değişen şartlara uygun hareket tarzları ortaya koyabilmek esastır. Silahlı grupların savunma düzeni ve mevcudu belirsiz olup her türlü sürprize açık bir ortamla karşılaşılabılır. Askerî harekât ve operasyonlar uzadıkça birlikler yıpranır ve tükenir. Aklın akılla mücadelesine dönüşen kentsel askerî harekât ve operasyonlarda normal, bilinen yöntem ve uygulamaların dışında farklı yaklaşımların sergilenmesini gerektirebilmektedir. Tek elden planlama yapılırken bu planların farklı yer ve zamanda farklı unsurlar tarafından uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan farklı unsurlar arasında da çok iyi bir koordinasyonun kurulması planların başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde oldukça önemlidir. Bu açıdan kentsel askerî harekât ve operasyonlar yüksek hayal gücü, önsezi, durumsal farkındalık, çabuk karar verme, empati ve her seviyede üstün liderlik gerektirmektedir.³⁴⁴

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonların diğer bir özelliği ise tüm faaliyetlerin iç ve dış tüm kamuoyu tarafından ayrıntılı bir şekilde takip edilmesidir. ABD Müşterek Kentsel Operasyonlar Talimnamesinde kentsel alanlarda askerî harekât ve operasyonların her türlü basın ve medya araçlarının faaliyet alanları içerisinde gerçekleştiği ifade edilmektedir. Bu sebeple kentsel alanlar hem basın ve medya kuruluşları açısından hem de mobil ağlar ve sosyal medya araçları açısından doğru veya yanlış her türlü bilgi ve haberin kolaylıkla yayılabileceğine imkân

---

³⁴³ Begeç, *a.g.e.*, 82.

³⁴⁴ *a.g.e.*, 89-90.

sağladığı belirtilmektedir.³⁴⁵ Daha harekât başlamadan medya kaynaklarında harekâtla ilgili pek çok haber ve bilgi paylaşılmaktadır. Harekâtın zamanı, aşamaları, birliklerin nevisi ve kabiliyetleri, intikalleri gibi pek çok bilgiyi haber kaynaklarından görmek mümkündür. Ayrıca askerî birliklerin bu bilgileri yanında silahlı grupların veya destekçilerinin vasıtasıyla propaganda amaçlı pek çok bilgi, haber, görüntü kullanılarak hem iç hem de dış kamuoyu etkilenmeye çalışılmaktadır.

Bu durum özellikle I. Grozni harekâtı sırasında Rusları çok zor durumda bırakmıştır. Harekât bölgesinde kontrolsüzce dolaşan iç ve dış basın mensupları harekâtın gelişimini, yaşanan zorlukları, askerlerin yaşadığı sıkıntıları çatışmaların en ön saflarından tüm dünyaya haber etmişlerdir. Bunun yanında Çeçen direnişçiler harekât bölgesine kontrolsüz bir şekilde giren bu basın mensuplarını istedikleri gibi yönlendirerek Rus birliklerinin yaşadığı sorunları, esir alınan Rus askerlerinin durumlarını paylaştıkları gibi kendi lehlerine de pek çok haber yaptırarak Rusların zor durumda kalmasına neden olmuşlardır.³⁴⁶ ABD ise medya ile iş birliğinin önemini anlayarak Körfez Savaşından itibaren harekât ile ilgili haber akışının kontrollü sağlanması açısından askerî birliklerle beraber akredite edilmiş iliştirilmiş gazeteciler kullanmıştır. Bu kullanım sonrası CNN etkisi³⁴⁷ denilen medyanın gücünün ve etkileme kabiliyetinin askerî harekâtın gelişimini de etkileyecek şekilde kullanılması ve kontrollü haber akışının sağlanması ortaya konulmuştur.

Ulusal, uluslararası ve bölgesel kuruluşlar, örgütler, sivil toplum kuruluşları, özel kurum ve kuruluşlar tüm etkinlik ve faaliyetleri ile kentsel askerî harekât ve operasyonlar üzerinde etkili olabilmektedirler.³⁴⁸ NATO, BM, AGİT gibi uluslararası örgütlerin desteğinin alınarak gerçekleştirilen bir harekâtın hem meşruiyeti hem de başarı sağlamasında etkisi oldukça önemlidir. Bunun tersi bir durumda da bu örgütlerin desteğinin alınmadan veya en azından gerekli başvuru, girişim ve temasların yapılmadan gerçekleştirilecek bir harekâtın da hem meşruiyetinde hem de başarıya ulaşmasında sorunlar yaşanabilmektedir. Ayrıca böyle bir durum da bu örgütlerin harekât üzerindeki kontrol ve baskıların artmasına neden olunabileceği gibi saha da elde edilen başarının masada kaybedilebilmesine, haklıyken haksız duruma

---

³⁴⁵ JP 3-06, *a.g.e.*, I-7.

³⁴⁶ Timothy L. Thomas, "The Battle of Grozny: Deadly Classroom for Urban Combat" *Parameters* 29(2), (1999), 88.

³⁴⁷ Etyan Gilboa, "The CNN Effect: The Search for a Communication Theory of International Relations", *Political Communication*, C.22, S.1, (2005): 27-44.

³⁴⁸ JP 3-06, *a.g.e.*, I-8.

düşülebilmesine yol açabileceği göz önüne alınmalıdır. Bu sebeple de bu husus daha planlama aşamasında gözden kaçırılmaması gereken önemli bir husus olarak görülmektedir. Diğer açıdan bu uluslararası örgütlerin desteğinin alınması silahlı gruplara sağlanan dış desteğin azaltılmasına, gerekli baskı ve girişimlerin sağlanarak durdurulmasına ve silahlı grupların dış destekten mahrum kalmasına neden olabilecektir. Bütün bunlar yanında ayrıca harekât esnasında gereksinim duyulan bir takım askerî, idari, sosyal, ekonomik ihtiyaçlarında bu örgütler vasıtasıyla elde edilmesine de imkân sağlayabilmektedir.

Kentsel askerî harekât ve operasyonlarda bulaşıcı hastalıkların yayılması, zehirli endüstriyel maddelerin yayılımı ile nükleer, biyolojik ve kimyasal maddelere maruz kalma durumları yaşanabilir.³⁴⁹ Kentsel alanlar sahip olduğu endüstriyel bölgeler, alt yapı sistemleri, enerji hatları gibi yapılar sebebiyle askerî harekât esnasında yaşanılacak çatışmalardan kaynaklı meydana gelebilecek tahribat ve hasarlar karşısında zehirli endüstriyel maddeler ile nükleer, biyolojik, kimyasal maddelerin yayılması ve çeşitli bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkması durumları ile karşılaşılabilir. Bunun yanında silahlı gruplar tarafından bu tür etkiye sahip maddelerin askerî ve sivil unsurlara karşı tehdit, caydırma veya doğrudan saldırı maksatlı kullanılma ihtimali de bulunmaktadır.

NATO Araştırma ve Teknoloji Organizasyonu (*Research and Technology Organizations*) tarafından yapılan bir çalışmada günümüz şartlarında aşırı askerî ve sivil zayıt tehdidi oluşturan bu araçların silah olarak kullanılması ihtimalinin daha da arttığı ve kentsel alanlarda kullanılma ihtimalinin kentsel harekât ve operasyonları çok daha zor bir hale getireceği ifade edilmektedir.³⁵⁰ Bu sebeple harekât öncesinde bu tür tehdit oluşturabilecek alanlar, bölgeler belirlenerek bu bölgelerin gerek askerî unsurların gerçekleştireceği atışlarda gerekse de silahlı unsurlar tarafından gerçekleştirilebilecek saldırı ihtimallerine karşı tespiti ve korunması ile ilgili ayrıntılı çalışmaların yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

---

³⁴⁹ JP 3-06, *a.g.e.*, I-8.

³⁵⁰ NATO Research and Technology Organization, RTO-TR-071 AC/323(SAS-030) TP/35, "Urban Operations in the Year 2020", RTO Studies, Analysis and Simulation Panel Study Group SAS-030, (Neuilly-Sur-Seine Cedex: April 2003), 6. <https://citeserx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.214.7989&rep=rep1&type=pdf>, [Erişim Tarihi:21.02.2020].

Günümüz kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonların sahip olduğu diğer bir özellik ise kentsel çatışmalarda DDSA'lar tarafından sıklıkla tünel ağlarının kullanılmasıdır. Özellikle günümüzde teknolojik araç ve gereçlerin gelişimi ile kentlerin sahip olduğu fiziksel yapı içerisindeki tünel ağları gerçekleşen kentsel alan çatışmalarında DDSA'lara üstün askerî güçler karşısında çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Tünel ağları ve DDSA'lar tarafından kullanılan asimetrik taktikler kentsel askerî harekât ve operasyonları doğrudan etkilemektedir. Bu kapsamda İsraili General Nechemya Sokal, bu tür harekâta yeni operasyonel konseptlerin geliştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.³⁵¹

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda askerî taktik, teknik ve yöntemler ile politik hedef ve stratejiler arasında göz ardı edilmemesi gereken ilişki ve bağlar vardır.³⁵² Sahada uygulanan taktik ve teknikler politikacılar tarafından ortaya koyulan politik ve stratejik hedeflerin başarısında çok çok etkili olmaktadır, bu sebeple uygulanacak taktik ve tekniklerin belirlenmesinde ulaşılmak istenen politik ve stratejik hedeflerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Hem politika yapıcıları hem de askerî karar vericilerin çok koordineli bir yönetim ortaya koyması, hareket tarzlarının, yöntemlerin, uygulamaların ve yaklaşımların hep birlikte eş zamanlı takip edilerek belirlenen hedefler dışına çıkılmaması önem arz etmektedir. Kentsel alanlarda taktik seviyede yapılacak çok küçük bir hata stratejik seviyede telafisi olamayacak sonuçlara yol açabileceğinden bu eşgüdüm ve koordinenin kurulması oldukça elzemdir.

2.2.6. Kentlerin Askerî Harekât ve Operasyonlara Olan Etkileri

Kentsel alanlarda gerçekleştirilen çatışma ve mücadeleler en yıkıcı savaş türü olarak ifade edilmektedir. Yoğun nüfuslu arazi, insan yaşamını destekleyen karmaşık sistemler, bu koşullara göre optimize edilmemiş askerî silahlar ve asimetrik yakın mesafeli savaş taktikleri, harekât ve operasyon içerisinde olan tüm tarafları tamamıyla etkilemektedir. Kentsel alanlarda askerî etkilerle fiziksel yapıların, nüfusun ve altyapısının istenerek veya istenmeyerek tahrip edilmesi ve yıkıma uğratılması kimi durumlarda çok uzun yıllar hissedilecek etkiler bırakmaktadır.³⁵³

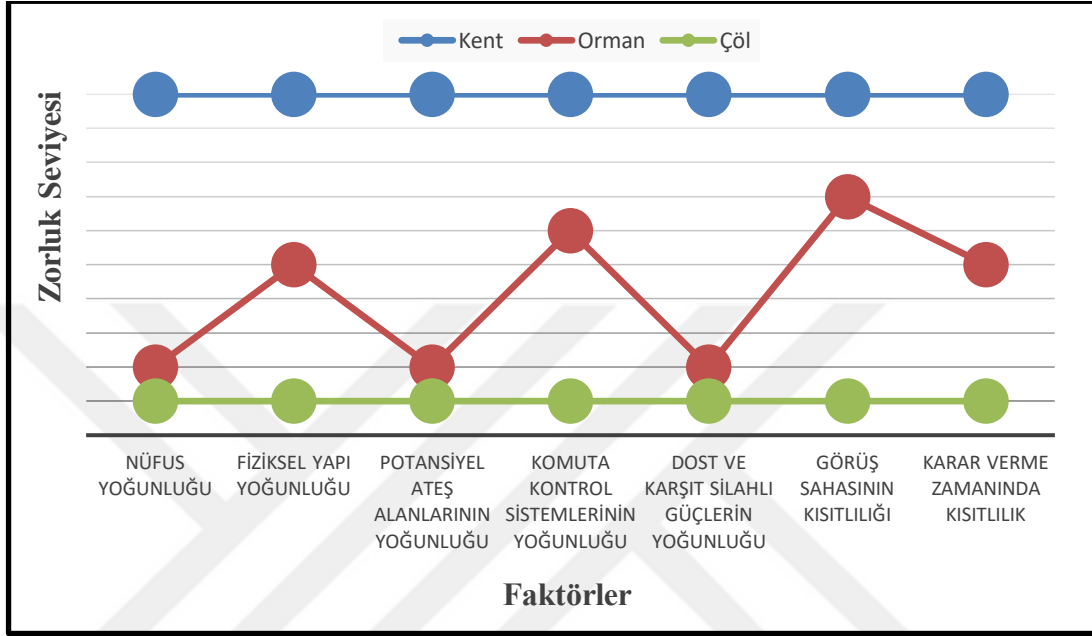
---

³⁵¹ Jake Miraldi, "MWI Podcast: Tunnel Warfare and Robots with IDF Brig. Gen. Nechemya Sokal," Modern War Institute, (February 15, 2017). <http://mwi.usma.edu/mwi-podcast-tunnelwarfare-robots-idf-brig-gen-nechemya-sokal/>. [Erişim Tarihi:26.12.2020].

³⁵² Niksch, *a.g.t.*

³⁵³ Spencer, *The Destructive Age*.

Kentsel alanlar sahip olduğu iç içe geçmiş karışık özellikleri bakımından askerî harekât ve operasyonları yoğun bir şekilde etkilemektedir. Kentsel alanların ortaya koymuş olduğu bu zorluklar Russel W. Glenn tarafından orman ve çöl ortamları ile kıyaslanarak aşağıda şekil 2.4'te gösterilmiştir.

Şekil 2.4: Kentsel Alanlarda Askerî Harekâtın Zorluğu.

Russel W. Glenn. *Heavy Matter: Urban Operations' Density of Challenges*, (RAND Arroyo Center, 2000), s.10.'dan uyarlanmıştır.

Kentsel alanların icra edilen askerî harekât ve operasyonlara olan etkileri bakımından dağlık araziye benzer şekilde, manevralar kentsel alanlarda sıklıkla kanalize edilmektedir. Kentsel alanın genişliği ve sahip olduğu karmaşıklık genellikle savunucuya belirgin avantajlar ve inisiyatifi sürdürme yeteneği sağlamaktadır.³⁵⁴ Kentsel alanların fiziki yapısının savunan güçlerce kullanılarak karşı gücün güçlü yanlarının dengelenmesinde ve avantajlarının azaltılmasında etkili bir savunma imkânı sağlamaktadır. Stalingrad'da Pavlov'un evi örneği bunun en güzel örneklerindedir. Pavlov askerlerini evin en alt katına ve en üst 4. katına yerleştirerek Alman tanklarının yükseklik ve alçaklık atış kabiliyetlerini etkisiz hale getirmiştir.³⁵⁵ Bu durum teknolojik üstünlüğün dezavantaja çevrilerek nasıl dengeleyici bir etki sağladığını

³⁵⁴ Gentile ve diğ., *a.g.e.*, 119.

³⁵⁵ Beevor, Antony, *Stalingrad*, çev. Nurettin Elhüseyni, 2.bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014); William Craig, *Enemy at the Gates*, (New York: Open Road, 2004), 137.

göstermektedir. Rusların gerçekleştirmiş olduğu bu teknikler yaklaşık 50 yıl sonra Çeçen direnişçiler tarafından Grozni’de bu sefer kendilerine karşı kullanılmıştır.

Betz ve Standford kentsel alanlarda savunmada olan silahlı grupların bu avantajının ortadan kaldırılması için askerî birliklerin en düşük seviyeden başlayarak hızlı karar verip, hızlı hareket ve manevralar ile aynı anda pek çok yerde saldırı durumunda bulunması gerektiğini belirtmektedirler. Bu sayede savunmada olan silahlı gruplar askerî birliklerin ilerleme ve manevralarını tespit edemeyerek niyet ve maksadını tam olarak anlayamayacak ve gerekli tedbirleri alamayacaktır. Neticede savunan silahlı gruplar askerî birliklere karşı koymak yerine hayatta kalma mücadelesi içerisinde olacaklarını belirtmektedirler.³⁵⁶

Gerçekten kentsel askerî harekât ve operasyonlarda ara vermeden süratli hareket ve belirlenen tüm sahada, paylaşılan tüm sektörlerde eş zamanlı ilerleme DDSA’ların buldukları alanda, birbirlerine destek olmadan dağınık bir şekilde ve ayrı kuvvetler halinde savunma ve direniş göstermelerine yol açacaktır. Bu durumda oluşturulan savunma, Betz ve Standford’un belirttiği gibi DDSA’ların güçlü bir direniş göstermelerinden ziyade buldukları alanda hayatta kalma mücadelesi göstermeleri şeklinde cereyan edecektir. Aksi takdirde askerî birlikler ilerleme ve manevralarında duraksama göstermeleri, eş zamanlı ilerleme sağlayamamaları DDSA’lara kuvvetlerini bir bölgede toplayıp askerî birliklere sağlam bir direniş gösterme ve belli bölgelerde askerî birliklerin ilerlemesini durduracak, ağır zayıatlar verdirecek hatta geri çekilmelerine yol açacak saldırılara bile imkân sağlayabilmektedir.

Kentsel alanlarda askerî harekâtları sınırlayan ve kısıtlayan en önemli özelliklerden birisi de yoğun sivil nüfusun bulunmasıdır.³⁵⁷ Kentsel alanlarda yüksek sivil kayıp tehdidi her yerde ve her an mevcuttur. Temel hizmetler ve kaynak gereksinimleri, askerî hedeflerin üstünde bir karmaşıklık katmanı sağlamakta olup silahlı gruplar sivil yerel halkın arasına kolayca karışıp, gizlice hareket edebilmektedir.³⁵⁸ Özellikle DDSA’ların sivillerin arasına karışması, sivil gibi giyinip onlar gibi davranış göstermesi, kimi zaman sivilleri kalkan olarak kullanması ve sivil yerleşim alanlarında

---

³⁵⁶ David Betz and Hugo Stanford-Tuck, “The City Is Neutral: On Urban Warfare in the 21st Century”, *Texas National Security Review*, V.2, I.4, (August 2019): 75. <https://tnsr.org/2019/10/the-city-is-neutral-on-urban-warfare-in-the-21st-century/> [Erişim Tarihi:12.11.2020].

³⁵⁷ LWP-G 3-9-6, *a.g.e.*, 1-21.

³⁵⁸ John Amble and John Spencer, “The Army Can Avoid Fighting in Megacities” May 16, 2017, <https://mwi.usma.edu/think-army-can-avoid-fighting-megacities/> [Erişim Tarihi:12.01.2020].

faaliyet yürütmeleri askerî birlikler açısından hem tespiti zorlaştırmakta hem de silahların kullanımını kısıtlamaktadır.

David Betz ve Hugo Stanford tarafından kentsel ortamda sivillerin varlığı, askerî, siyasi en alttan en üst seviyelere kadar askerî harekât ve operasyonları karmaşık hale getiren bir sorun olarak ifade edilmektedir. Kentleri diğer çatışma alanlarından ayıran önemli faktörlerden birinin sivil yaşamla iç içe olması olarak vurgulanmaktadır.³⁵⁹ Kentsel çevrenin insan unsuru savaşı taraflar için eşsiz fırsatlar ve engeller yaratmaktadır. DDSA'lar, askerleri maskeleyerek, pusuya düşürmek ve sivil nüfusa karışarak istihbarat toplamak için aldatıcı taktikler kullanmaktadırlar. Kentlerde gerçekleştirilen harekât ve operasyonların diğer bir etkisi ise insanlara vermiş olduğu büyük acılardır. Stalingrad'dan Mogadişu'ya, Grozni'den Felluce'ye, Lübnan'dan Gazze'ye ve günümüzde Suriye'de kentlerde siviller orantısız bir şekilde, ayırım gözetmeyen bombalamalara maruz kalmaktadırlar. Ayrıca hem sivil kayıplar açısından hem de toplumsal yaşamı destekleyen su, elektrik, enerji gibi altyapının yok edilmesi yoluyla sivil nüfusa oldukça fazla zarar vermektedir.

Kentlerin sahip olduğu sivil nüfus açısından diğer bir önemli husus ise sosyal hiyerarşinin tanımlanmasıdır. Sosyal hiyerarşik yapı kentlerdeki nüfusun eylemlerini etkilemektedir. Nüfus içerisinde lider konumundakiler dışında toplumu yönlendiren daha başka liderler bulunabilir. Ayrıca dünyanın bazı kentlerinde anlaşmazlıklarla ilgili konularda hukukun üstünlüğünün dışında daha çok geleneksel kurallar çerçevesinde etnik sadakat, dini bağlılık, kabile üyeliği veya toplumsal bütünlük gibi yapılar uygun davranışı belirleyebilmektedir. Bu bağlamda belirli bir nüfusun sosyal adetlerini veya kurallarını görmezden gelmek veya ihlal etmek o harekâtın meşruiyetini doğrudan zedeleyebilecek etkiye sahiptir.³⁶⁰ Bu sebeple kentsel harekât ve operasyonların planlama ve icrasında o toplumun sahip olduğu değer yargılarının, kurallarının dikkate alınması askerî başarıya katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Kentsel alanlar ihtiva ettiği fiziksel ve toplumsal yaşamın sahip olduğu yoğunluk içerisinde çatışmalarda çok fazla sayıda örtü ve gizleme sağlamaktadır.³⁶¹ Askerî literatürde gizleme düşmanın hem ateşinden hem de gözünden yani düşmana görülmeyi engelleyen yapılar, engeller ortaya koyması iken örtü ise düşmanın sadece

---

³⁵⁹ Betz ve Stanford-Tuck, a.g.m., 65.

³⁶⁰ ATTP 3-06.11, a.g.e., xv.

³⁶¹ LWP-G 3-9-6, a.g.e., 1-19-20.

gözünden korumaktadır. Bu açıdan kentsel alanlarda askerî unsurlar tarafından bu husus çok iyi bilinmeli nelerin örtü nelerin gizleme sağlayacağı doğru bir şekilde değerlendirilmelidir. Ancak yoğun kentsel alanlarda kullanılabilir ateş ve ısı gücü fazla patlayıcı ve bombaların mevcut yapılarla gizleme dahi yapamayacağı durumlarda yapay gizleme sağlayacak ekipmanların kullanılması özellikle dikkate alınmalıdır.

Kentsel alanlar; yapıları, kapsadığı alan, ihtiva ettiği toplumsal yaşam, yer altı ve yer üstü sistemleri ile birbirinden çok farklı özelliklere sahip bulunmaktadırlar. Kentsel alanlar kendilerine özgü özellikleri, sokaklar, yollar, caddeler, mahalleler, siteler, çatı katları, bodrumlar, metro sistemleri, kanalizasyon ağları ve diğer yapılar ile askerî güçler açısından tam bir labirent özelliği göstermektedir. Askerî güçlerin bu labirent yapılar içerisinde uygun ilerleme istikametlerini tespit etmesi oldukça zordur. Bu özelliği ile kentsel alanlar çok ciddi tehlikeler ihtiva ettiğinden her cadde, her sokak, her bina ve yapı askerî güçler tarafından özel olarak planlama, teşkilatlanma ve dikkat gösterilmesi gereken alanlara dönüşmektedir.³⁶² Kentsel alanlar sahip olduğu yoğun fiziksel çevrenin etkisi ile askerî harekâtlarda üç boyutlu bir tehdit söz konusudur. Düşman yukarıdan, aşağıdan ve 360° içerisinde her yerden tehdit yaratabilmektedir.³⁶³

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonların askerî güçlere karşı zorluk oluşturan olumsuz özellikleri Betz ve Stanford tarafından şu şekilde ifade edilmektedir; kentsel alanlarda çatışmalar çok yakın mesafelerde gerçekleşmekte olup çok fazla sayıda gizlenme ve örtü alanları mevcuttur. Kentsel alanlarda fiziksel güç, istihbarat, iletişim, koordinasyon, çatışma mevcudiyeti çok üst seviyededir. Çatışma atmosferinin süreklilik arz etmesi yüzünden askerler sürekli fiziksel faaliyetler ile dikkatini yüksek seviyede tutma gerekliliği yüzünden bedeni ve zihni yorgunluklar yaşamaktadırlar. Kentsel alanlar sahip olduğu fiziksel yapı yoğunluğundan dolayı muhabere ve iletişimin zayıflamasına, komuta kontrolün zorlaşmasına yol açmaktadır. Ayrıca askerî birliklerin eğitilmiş, bedeni yetenekleri fazla, iyi teçhiz edilmiş ve inisiyatif kullanabilme kabiliyetine sahip askerler ile teşkilatlanması gerekmektedir. Bunun yanında kentsel alanlar sahip olduğu hem fiziksel hem de sivil nüfus yoğunluğundan dolayı silahların etkili bir şekilde kullanılmasını sınırladığı gibi istihbarî bilgilerin elde edilmesini de zorlaştırmaktadır.³⁶⁴

---

³⁶² Russel W. Gleen, *Combat in Hell A Consideration of Constrained Urban Warfare*, (Santa Monica: Rand Publishing, 1996), 28.

³⁶³ LWP-G 3-9-6, *a.g.e.*, 1-20.

³⁶⁴ Betz ve Standford-Tuck, *a.g.m.*, 63-65.

Kentlerin askerî harekât ve operasyonlara olan diğer bir etkisi ise tek er seviyesinde sayıca fazla asker gücüne ihtiyaç gerektirmesidir. Kentsel alanların askerî harekâtlarda askerî zayıflığın yüksek olmasına, askerler arasında bedeni ve zihni yorgunlukların oluşmasına ve ele geçirilen hemen hemen her binanın sürekli olarak güvenlik ve emniyet ihtiyacı gerektirmesi nedeniyle kentlerin son derece insan gücü yoğun harekâtlara sebebiyet verdiği ifade edilmektedir.³⁶⁵ Ayrıca ülkelerin otonom teknolojilerdeki gelişimle beraber askerî güçlerinde küçülmeye gittikleri ancak direnişçilere karşı kentlerde gerçekleştirilecek askerî harekât ve operasyonlarda rakamsal askerî üstünlüğün hala önemli bir husus olduğu belirtilmektedir.³⁶⁶

Konu ile ilgili, ABD'nin *ATP 3-06/MCTP 12-10B Urban Operation* yayınında DDSA'lara karşı icra edilecek askerî harekât ve operasyonların açık ve kırsal alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonlara kıyasla sayısal olarak üç ile beş kat daha fazla asker üstünlüğünün olması gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca kentsel alanda savunma için hazırlanmış DDSA'lara karşı gerçekleştirilecek taarruzi bir harekâta askerî olarak 9:1 ile 15:1 oransal üstünlüğün olması gerektiği de vurgulanmaktadır.³⁶⁷

Kentsel askerî harekât ve operasyonlar askerlerin fiziksel yorgunlukları yanında psikolojik sorunlar ve travmalar yaşamalarına neden olabilmektedir.³⁶⁸ Kentsel alan çatışmalarında yaşanan stres ve yaşanan psikolojik sorunlarla ilgili Timothy Thomas, Grozni harekâtında askerler açısından yaşanan psikolojik stresin ve etkilerinin ders alınması gereken çok önemli bir husus olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca kentsel askerî harekât ve operasyonların psikolojik etkisi ile travmatik sonuçlarını tespit etmek için Grozni harekâtına katılmış 1312 asker ile yapılan akademik çalışmanın sonuçlarında askerlerin %28'inin sağlıklı olduğunu, diğer %72'nin ise bazı psikolojik bozukluklara sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu psikolojik sorunların belirtileri hakkında %46'sının astenik depresyon, uykusuzluk, motivasyon eksikliği, kaygı, nöro-duygusal stres veya yorgunluk belirtilerini gösterdiğini diğer %26'sının ise yüksek kaygı veya saldırganlık gibi psikotik

---

³⁶⁵ Konaev ve Spencer, *a.g.e.*

³⁶⁶ Anthony King, "Urban insurgency in the twenty-first century: Smaller Militaries and Increased Conflict in Cities", *International Affairs*, 98: 2, (2022), 628.

³⁶⁷ ATP 3-06/MCTB 12-10B, *a.g.e.*, 5-22.

³⁶⁸ JP 3-06, *a.g.e.*, I-8.

reaksiyonlar, ahlaki değerlerin bozulması veya kişiler arası ilişkilerde heyecan veya depresyon sıkıntılarının görüldüğü açıklanmaktadır.³⁶⁹

Kentsel alanlarda gerçekleştirilen harekât ve operasyonlarda çatışma atmosferinin süreklilik arz etmesi yüzünden askerler sürekli fiziksel faaliyetler ile dikkat ve motivasyonunu yüksek seviyede tutmaya çalışmaktadır. Yoğun stres ve fiziksel faaliyet içerisinde harekâtın uzaması askerlerin hata yapmasına, istenmeyen kazaların yaşanmasına sebebiyet verebilecektir. Bu sebeple kentsel askerî harekât ve operasyonlarda birlikler ve personel arasında belirli periyotlarla değişim yapılmasını sağlayacak planlamalar yapılmalıdır.

Kentsel alanların askerî güçlere karşı oluşturduğu diğer bir olumsuzluk son teknoloji ile en iyi şekilde planlanmış askerî harekâtları bile kısıtlayıcı ve engelleyici özelliğe sahip olmasıdır. Hatta günümüz koşullarında çok daha büyük kentler askerî birlikleri kısıtlamak veya sınırlamaktan öte onları adeta yutabilecek yapıya sahiptir. Ayrıca kentsel alanlar askerî harekâtlarda ateş ve gözetleme sahalarını kısıtlamaktadır. Binaların cadde ve sokaklara paralel bir şekilde inşa edilmesi ile sadece istikamet kontrolüne imkân tanımaktadır. Bu sebeple kentlerde çok taraflı gözetleme ve kontrole imkân sağlayacak bir yapıda konuşlanmaya önem verilmelidir. Bunun yanında kentsel alanlar binalar, odalar, bodrumlar, tüneller, dolaplar, kilerler çatı araları, yer altı kanalizasyon sistemleri gibi doğrudan ateşlerle kapatılamayan pek çok ölü bölgeler oluşturmaktadır. Bu bölgeler aynı zamanda gizlenme, ilerleme, sızma imkânları sağladığından ateş tutmayan bu alanlar ayrıntılı bir şekilde kontrol edilip, emniyet altına alınmalıdır.³⁷⁰

Yüksek binaların ve diğer yapıların dikey arazisi, görünürlüğü, gizlemeyi, saha hattını ve uydu navigasyon ile iletişim ekipmanını engelleyen veya zorlaştıran kentsel kanyonlar oluşturmaktadır. Karmaşık sokak ve sokak ağları potansiyel düşman yollarını büyük ölçüde arttırırken, her cephedeki pencereler, kapılar ve çatılar dikkat edilmesini gerektirecek potansiyel tehdit yerleri oluşturmaktadır.³⁷¹ Ancak bunun yanında DDSA'lar kentsel alanlarda kapı, pencere gibi bilinen yerler dışında tüneller,

---

³⁶⁹ Timothy L. Thomas, "Combat Stress in Chechnya: The Equal Opportunity Disorder", Army Medical Department Journal, (Jan-Mar 2000). https://3A%2F%2Fcommunity.apan.org%2Fcfse-file%2F__key%2Fdocpreviews%2F0000034355%2F2000_2D00_03_2D00_01CombatStressinChechnya_2D00_The-Equal-Opportunity-Disorder-_2800_Thomas-and-O_2700_Hara_2900_.pdf, [Erişim Tarihi:21.02.2020].

³⁷⁰ LWP-G 3-9-6, *a.g.e.*, 1-19.

³⁷¹ Spencer, What an Army Megacities Unit Would Look Like.

hendekler veya uzaktan kolaylıkla fark edilmeyen açılmış delikleri kullanarak tehdit oluşturabilmektedirler.

Kentsel alanların askerî harekâtlara etki ettiği diğer bir özellik ise; kentlerin sahip olduğu binalar, sokaklar, yollar, köprüler gibi fiziki yapının ateş ve manevraları belli ve dar bir alana kanalize etmesidir.³⁷² Kentsel alanlarda sokaklar, yollar caddeler araçları kanalize etmesi yüzünden bu yolların yeri belli olması sebebiyle silahlı gruplar açısından en öncelikli pusu alanları sağlayan ideal arazi ve ortamlardır. Ruslar bu durumu Grozni'de çok derin bir şekilde tecrübe etmişlerdir. Rus zırhlıları Grozni caddelerinde Çeçenler tarafından yanlardan, geri ve üstlerden pusuya düşürülerek yolların vurulmuş zırhlılarla kapanmasına, manevra, geri çekilme ve ilerleme imkânının kalmamasına neden olmuştur.³⁷³ Bunun yanında özellikle zırhlı araçlar bu alanlardan gitmek zorunda olduğundan kentsel alanı savunan karşı unsurlar tarafından bu alanlar barikat, hendek ve çeşitli patlayıcılarla kapatılmaya çalışıldığı gibi askerî birlikleri tuzağa ve pusuya düşürmek amacıyla da kullanılmaktadır. Bu sebeple bu mecburi alanlar doğrudan kullanılmadan alternatif yollar veya ilerleme istikametleri oluşturulmalı ya da yollar çeşitli şekillerde genişletilmeli ya da direk kullanılmak zorunda ise alanın sislenmesi veya ateşle desteklenmesi yoluna gidilmelidir.

Kentsel alanların sahip olduğu fiziksel yapı ve nüfus yoğunluğu ile tali hasar ve çok sayıda sivil kayıp potansiyeline sebebiyet verdiğinden ölümcül araçların kullanımını engellemektedir.³⁷⁴ Bu sebeple kentlerin askerî harekâtları olumsuz yönde etkileyen diğer bir husus silah kullanımını sınırlamasıdır. Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekâtlarda çatışmalar çok kısa mesafelerde ve çok dar alanlarda gerçekleşmesi nedeniyle kentsel alanlar silahların geri tepmesi ve geri tehlikeli bölge özelliklerinden dolayı kullanılmasını kısıtlamaktadır. Kentsel yapıda yoğun bir şekilde bulunan beton ve düz zeminler ateşlenen silah mermilerinin sekmesine yol açmaktadır. Ayrıca bu seken mermilerin ve mermi parçalarının etkisi ile kentsel alandan kopan diğer beton, cam, çelik ve demir vb. parçalar düşman unsurlara olduğu kadar dost unsurlara da zarar verebilmektedir.³⁷⁵ Bu sebeple silahların sahip olduğu bu özellikler her asker tarafından çok iyi bilinmeli ve yoğun çatışma anında dost ateşinden kaynaklı zayıfların oluşmasını engellemek adına oldukça dikkatli kullanılmalıdır.

---

³⁷² LWP-G 3-9-6, *a.g.e.*,1-19.

³⁷³ Press, *a.g.e.*

³⁷⁴ The Joint Operating Environment, *a.g.e.*

³⁷⁵ LWP-G 3-9-6, *a.g.e.*, 1-19.

Bununla birlikte kentsel arazide, uzun menzilli silahların kullanımı da oldukça zordur. Kentsel alanlardaki çeşitli engel sistemleri görüş açısını kapatmakta ve silahlı grupların binalardan yararlanarak saklanmasına, ilerleme ve manevralar yapmasına imkân vermektedir.³⁷⁶ Bu açıdan kentsel alanların harekâtlara olan diğer olumsuz etkisi de hava ve kara ateş desteğinin kullanımının kısıtlanmasıdır. Kentsel alanlarda fiziksel alanların yoğunluğu ile birliklerin birbirlerine yakınlığı, temasın çok yakın mesafeler içerisinde gerçekleşmesi, DDSA'ların sivillerin arasına karışması veya askerî birliklere çok kısa mesafeler içerisine girmesi gibi nedenlerle etkili bir şekilde kullanımı gerçekleştirilememektedir.

Kentsel alanlarda gerçekleştirilen diğer bir önemli husus ise hava ve kara ateş desteğinin kullanımının kısıtlanmasıdır. Alçak irtifada uçuş yapan uçaklar, omuzdan ateşlenen yerden havaya füzelere ve roketlere karşı savunmasızdır. Bunun yanında çok yakın mesafedeki angajman dolayısı ile topçu ve hava desteğinden kaynaklı dost ateş zayıflığının gerçekleşmesi olasılığı da yüksektir. Kentsel araziden kaynaklanan konumlama, yer tespit/navigasyon ve iletişim zorlukları birimlerin kendi konumlarını bilmek ya da dost-düşman kuvvetlerinin konumlarını bildirmekte güçlük çekilmesine sebebiyet verdiği için etkili ateş desteğini zorlaştırmaktadır.³⁷⁷

Kentsel alanlardaki askerî harekât ve operasyonların yakın hava desteğinin sağlanması da kısıtlanmaktadır. Hem kentin yüksek yapılarının hava araçlarının yaklaşımına engel olması hem de özellikle helikopterlerin destek amacıyla irtifalarını düşürmeleri DDSA'lar tarafından vurulma riskini doğurduğundan hava desteğinin sağlanması oldukça sınırlanmaktadır. Nitekim 1993'te Mogadişu'da kentsel alanda düşürülen iki ABD helikopteri bunun en açık örneğini oluşturmaktadır.

Kentsel alanların sahip olduğu bu yoğun örtü ve gizleme imkânının askerî harekâtlar açısından diğer bir etkisi de çatışmaların oldukça yakın mesafeler içerisinde gerçekleşmesidir.³⁷⁸ Bu durum hedeflerin çok yakın mesafelerde bulunmasına, çatışma mesafelerinin çok kısılmasına neden olabilmekte, kimi zaman aynı bina içerisinde hatta aynı oda içerisinde çatışmak durumunda kalılabilmektedir. Bu şartlarda askerî unsurlar sürekli üst seviye kovantrasyon içerisinde olmasını

---

³⁷⁶ Daryl G. Press, "Urban Warfare: Options, Problems And The Future", The summary of a conference sponsored by the MIT Security Studies Program, (Hanscom Air Force Base, Bedford, Massachusetts, January 1999).

³⁷⁷ Press, *a.g.e.*

³⁷⁸ LWP-G 3-9-6, *a.g.e.*, 1-20.

gerektirdiği gibi koruma sağlayan teçhizat ve ekipmanlar ile yakın mesafede kullanabileceği silah ve mühimmatı da her an yanında bulundurması gerekmektedir. Bu şekilde yoğun temas hali veya ihtimali askerler üzerinde hem fiziksel hem de zihinsel yorgunluğa yol açabileceği gözden kaçmamalıdır. Bu sebeple askerlerin bu yakın mesafede yoğun stres ve bedeni yorgunluk altında çok hızlı karar verip reaksiyon gösterebilecek hem bireysel hem de toplu eğitimleri alması gerekmektedir.

Kentsel araziye nasıl kullanacağını bilen ve bir hedef uğrunda kararlı DDSA'lara karşı yürütülecek askerî harekât ve operasyonlarda ihtiyaç duyulan önemli şeylerden birisi de bilgi ve istihbarattır. Bu açıdan kentsel alanlarda düşman, çevre ve sivil halkla yakın temas içerisinde olunarak durumsal anlayış ve farkındalığın geliştirilmesi gerekmektedir.³⁷⁹

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda istihbarat özellikle de insan istihbaratı çok önemli bir yere sahiptir. Düşmanın hazırlıkları, tertiplenmeleri, kullandığı yollar, binalar vb. daha pek çok husus bir şehirde bir operasyon planlarken bilinmesi zorunlu bilgilerdir. Kentsel alanlarda DDSA'ların direnek nokta, karargâh yerleri, depoları, nöbet mevzileri, ulaşım şekilleri ve hatları vb. pek çok bilgi harekâtın icrasında çok önemli bilgilerdir. Bu harekâtın gelişiminde etkili olan bilgiler harekât öncesi ve harekât sırasında görüntü, sinyal, teknik gibi diğer istihbarat kaynaklarından da temin edilebilir. Ancak DDSA'lar tarafından gizleme, örtü ve aldatma teknikleri ile bu istihbarat kaynaklarından alınabilecek bilgilere engel olunma ihtimali de bulunduğu ve bunun için özellikle DDSA'lar tarafından tedbirler alındığı da bir gerçektir. Bu açıdan insan istihbaratı diğer istihbarat kaynaklarının engellendiği veya bu kaynaklarca tespit edilen bilgilerin teyit edilmesinde çok önemli bir role sahiptir. Scott Gerwehr ve Russel Glenn, "*Art of Darkness*" adlı kitaplarında kentlerin sahip olduğu bu karmaşık yapı ve yoğunluğun istihbarat teminini ne kadar zorlaştırdığı üzerinde durmaktadırlar. Dahası, kentsel arazinin her yönüyle istihbarat bakımından zengin olduğunu, ancak aldatma veya yanlış yönlendirmeye karşı daha büyük bir koordinasyon gerektirdiğini ifade etmektedirler.³⁸⁰

Kentsel alanların sahip olduğu bu yoğun fiziksel alanlar askerî birlikler arasında ayrılmalara, birbirlerinden kopmalarına ve izole olmalarına da yol açmaktadır.³⁸¹ Bu

³⁷⁹ Gentile ve diğ., *a.g.e.*, 17-18.

³⁸⁰ Gerwehr, Scott & Russel W Glenn, *The Art of Darkness: Deception and Urban Operations*, (Santa Monica: RAND Corporation., 2000), 44-54.

³⁸¹ LWP-G 3-9-6, *a.g.e.*, 1-20.

da birlikler arasında irtibat ve koordinasyonun azalmasına kontrolün güçleşmesine kimi zaman tamamen kaybolmasına yol açabilir. Askerî unsurlar bu durumlara her zaman hazırlıklı olmalı böyle olası durumlar prova edilerek askerlerin her türlü ihtimallere karşı kendi başlarına hareket edebilecek inisiyatifte sahip olmaları sağlanmalıdır. Bu nedenle ABD müşterek talimnamesinde kentsel ortamlardaki operasyonların merkezi olmayan yapıda komuta ve kontrol, istihbarat, keşif, gözetleme, ateş desteği ve havacılığı zorunlu hale getirdiği ifade edilmektedir. Bu açıdan kentsel alanlarda harekât ve operasyonların icrasında liderlerin âdemi merkezîyetçiliğe devam etmesi ve taktik liderlerin bağımsız hareket edebilecekleri seviyede olmaları gerektiğine vurgu yapılmaktadır.³⁸²

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekâtlarda kentler iletişim kurulmasında da olumsuz etkilere sahiptir. Yoğun kentsel alanlarda navigasyon zordur. Global konumlandırma sistemi (GPS) cihazları en az üç uydu ile temas gerektirdiğinden binaların içinde veya yüksek binalar arasında cihazların doğru çalışması çok mümkün değildir. Telsizler görüş hattı ile aktarım imkânına sahip olduğundan yerleşim alanlarında özellikle binaların içinde engelleme oldukça fazladır.³⁸³ Yoğun fiziksel yapı askerî birlikler arasında çok yakın mesafelerde dahi iletişimin kurulmasına engel olabilmektedir. Ultra yüksek frekans (UHF) telsizleri genellikle çok yüksek frekans (VHF) telsizlerden çok daha iyi performans sağlamaktadır. Bu konu teknolojik ilerlemelerle gelişim kaydetse de kentsel alanların sahip olduğu kapalı alanlar, tüneller, metro ve kanalizasyon sistemleri iletişim ve haberleşmeyi zorlaştıran yerler olarak harekâtı sekteye uğratabilmektedir.

Kentsel alanlar sahip olduğu bu olumsuz etkiler sayesinde çok fazla kaynak kullanımına da neden olmaktadır. Mühimmat, teçhizat, yiyecek, içecek kentsel alanlarda çok çabuk tüketilmektedir.³⁸⁴ Bu açıdan harekâtın sekteye uğramadan hızlı bir şekilde devam etmesi için lojistik desteğin sağlanması, harekât boyunca devam ettirilmesi konusu da oldukça önemlidir. Yoğun karmaşıklığa sahip olan kentsel harekâtlarda lojistik desteğin planlanması, harekât boyunca birliklerin tüm ihtiyaçlarının kesintisiz bir şekilde karşılanması için gerekli tedbirlerin alınmasını gerektirmektedir. Lojistik destek askerî anlamda tüm harekât nevelerinde önemli bir

---

³⁸² The Joint Operating Environment, *a.g.e.*, 58.

³⁸³ Press, *a.g.e.*

³⁸⁴ LWP-G 3-9-6, *a.g.e.*, 1-21.

husus olması yanında özellikle kentsel alanlarda her türlü malzemenin çok çabuk tüketilmesi nedeniyle harekâta en yakın noktadan desteklenecek lojistik destek üslerinin kurulması ve harekâtın her anında birliklerce ihtiyaç duyulan her türlü desteğin sağlanması harekâtın başarısını doğrudan etkili olacak öneme sahiptir.

Kentlerin askerî harekâtlar açısından diğer bir etkisi ise yangın riskinin olmasıdır.³⁸⁵ Kentsel yapı malzemeleri, binaların içerisindeki yaşam malzemeleri çatışmalar esnasında mermilerin, patlamaların etkisiyle kolayca tutuşup yangına dönüşme riskine sahiptir. Bu durum her seviyedeki askerî unsurlar tarafından dikkat edilmesi gereken bir husus olup yapılacak bir hata istenmeyen zayıflara ve harekâtın sekteye uğramasına neden olabilmektedir.

Kentsel alanlarda gerçekleştirilen askerî harekât ve operasyonlar kaçınılmaz olarak yıkıcı etkilerinden dolayı insani, güvenlik, yardım ve yeniden yapılanma faaliyetleri ile dengelenmeyi gerektirecektir. Ayrıca meydana gelen bu yıkım ve sivil zayıflar özellikle medyanın her yerde bulunması göz önüne alındığında, muhtemel siyasi baskılara da neden olabilmektedir.³⁸⁶ Kentlerde bilgi akışını kontrol etmek özellikle zordur. Daha küçük kentsel alanlarda bile, eylemler hızla yankılanarak öngörülemeyen etkileri olabilmektedir. Örneğin, 2015'te ABD'nin kazara Afganistan'ın Kunduz kentinde bir hastaneyi bombalaması haberi hızla yayılmış ve hem uluslararası hem de yerel öfkeye sebebiyet vermiştir.³⁸⁷

Kentsel alanların askerî harekâtlara olan olumsuz etkilerinin yanında bazı avantajlar da sağlamaktadır. Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekâtların planlamasında yerel liderlerle koordinasyon geliştirilmesine ve yerel liderlerin bilgi, görgü ve tecrübesinden yararlanılmasına imkân verebilmektedir. Ayrıca bazı durumlarda, resmi olmayan lider veya yerel yetkililerden daha iyi bilgi ve istihbarat sağlanabilmektedir. Etnik ve dini topluluk liderleri kentsel alandaki pek çok bilinmezlik hakkında faydalı ve etkili bilgiler sunabilmektedir.³⁸⁸ Benzer şekilde harekâtın ilerleyen safhalarında kentsel alanda bulunan sivillerden özellikle de çocuklardan silahlı gruplar hakkında çok ayrıntılı anlık bilgiler de alınabilmektedir.

---

³⁸⁵ LWP-G 3-9-6, *a.g.e.*, 1-21.

³⁸⁶ The Joint Operating Environment, *a.g.e.*, 58.

³⁸⁷ Michael D. Shear and Somini Sengupta, "Obama Issues Rare Apology Over Bombing of Doctors Without Borders Hospital in Afghanistan", *New York Times*, (7 October 2015).

³⁸⁸ Jerome J. Lademan and Alexander Thew, "Objective Metropolis: The Future of Dense Urban Operational Environments", *Modern War Institute*, (2 June 2017).

Kentsel alanların askerî harekât ve operasyonlara sağladığı diğer bir avantaj ise kentlerin sahip olduğu fiziksel yapılar askerî güçlerce savunma amaçlı kullanılabilirdiği gibi, barınma dinlenme, istirahat etme, gizlenme amaçları ile de kullanılabilir. Benzer şekilde kentsel alanlar askerî güçler içinde çatışmalarda iyi bir örtü ve gizleme özelliği sağlamaktadır. Ayrıca askerî güçler açısından kentsel alanlarda mevcut olan su şebekeleri, elektrik şebekeleri ihtiyaçların karşılanmasında kullanılabilir. Kentsel alanlarda mevcut olan ulaşım sistemleri askerî birliklerin hızlı ve kolayca ilerlemesini sağladığı gibi takviyelerin, lojistik desteğinde harekât bölgesine taşınmasını kolaylaştırmaktadır. Ancak askerî güçler kentsel alanlarda kendilerine avantaj sağlayan bu hususları dikkatle tespit etmeli ve onları korunmasına yönelik de gerekli tedbirleri almalıdır.

3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE METODOLOJİSİ

Çalışmada kentsel askerî harekât ve operasyonlarda hedef ve amaçlara ulaşabilmek adına gerekli hazırlıkların ve planlamaların yapılması, tedbirlerin alınması ile uygun stratejilerin seçilmesi aşamasında etkili olan faktörlerin tespiti ve bu faktörlerin önem derecelerine göre sıralanması amaçlanmıştır. Bu kapsamda kentsel askerî harekât ve operasyonlarda etkili olan faktörlerin tespitinde Güçlü-Zayıf-Fırsat-Tehdit (GZFT/SWOT *Strong-Weak-Opportunity-Threat*) analizinden, tespit edilen bu faktörlerin nicel bir şekilde değerlendirilmesi ve önem derecelerine göre sıralanmasında ise Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP/*Analytic Hierarchy Process*) çok kriterli karar verme (ÇKKV) yönteminden yararlanılmıştır.

3.1. GZFT Analizi

GZFT analizi; karar verme durumlarında iç ve dış çevrenin analiz edilerek sistematik bir yaklaşım ortaya koyulmasında yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. GZFT analizi kapsamında organizasyonların geleceği için önemli olan iç ve dış faktörlerin tespiti gerçekleştirilmekte ve bu faktörlerle uyumlu olacak stratejiler geliştirilmektedir.³⁸⁹

GZFT analizi, Albert S. Humphrey'nin Standford Üniversitesinde 1960 ve 1970 yılları arasında ABD şirketlerinin değişim yönetimi ile ilgili gerçekleştirmiş olduğu araştırma ve çalışmalar neticesinde ortaya çıkmış bir yöntemdir. İçsel ve dışsal faktörlerin tespit edilerek bu faktörlerin değerlendirilmesi neticesinde alternatiflerin belirlenmesi ve bu alternatiflerle ilgili stratejilerin ortaya koyularak kararların verilmesi üzerine kurulu bir analiz yöntemidir.³⁹⁰

Orijinal adıyla SWOT analizi olarak bilinen GZFT; *Strengths* (Güçlü yönler), *Weaknesses* (Zayıf yönler), *Opportunities* (Fırsatlar), *Threats* (Tehditler) kelimelerinin

---

³⁸⁹ Kurtilla, M., Pesonen, M., Kangas, J. ve Kajanus, M., "Utilizing the analytical hierarchy process (AHP) in SWOT analysis- A hybrid method and its application to a forestcertification case", *Forest Policy and Economics*, C.1, S.1, (2000): 42.

³⁹⁰ Tim Friesner. "History of SWOT Analysis", September 3, 2008, <https://www.marketingteacher.com/history-of-swot-analysis/> [Erişim Tarihi: 23.03.2022].

baş harflerinden üretilmiş bir kısaltmadır.³⁹¹ GZFT analizi, işletmeler, sektörler, ülkeler hatta bireyler bazında planlama ve stratejiler belirlenmesinde kullanılabilen bir yöntem olarak ifade edilmektedir.³⁹² Bu bakımdan GZFT analizinin kullanım alanı; ülke, bölge ve kurum içi değerlendirmelerden kişisel planlamalara kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.³⁹³

GZFT; bir sektörü, kuruluşu, organizmayı, yapıyı veya herhangi bir sistemi etkileyen içsel olarak güçlü ve zayıf faktörler ile karşı karşıya kalınan fırsatlar ve tehdit unsurları gibi dışsal faktörlerin tespit edilme çalışmasıdır. Bu uygulamalar mevcut durumunun ortaya konması anlamına geldiğinden GZFT analizine “*mevcut durum analizi*” de denilmektedir. Diğer taraftan uygulamalar açısından ileriye dönük belirli durumların tespit ve değerlendirilmesine yardımcı olması bakımından da “*gelecek durum analizi*” olarak adlandırılmaktadır. Bu kapsamda GZFT’yi mevcut ve gelecekteki durum hakkında çeşitli bilgiler sağlaması yönüyle sistem anlayışı içerisinde bütünsel bir analiz imkânı sağlayan bir değerlendirme süreci olarak ifade etmek mümkündür.³⁹⁴

Karar verme süreçleri açısından önemli bir aşama olan strateji belirlemek herhangi bir metodolojiye dayanmadığı zaman oldukça zor bir aşama olabilmektedir. Güçlü yönlerin, zayıf yönlerin, fırsatların ve tehditlerin belirlenmesinden oluşan GZFT analizi stratejilerin ortaya koyulmasında oldukça önemlidir. Çünkü her etkili strateji, güçlü yönler üzerine inşa edilirken zayıflıklar ve tehditlerin en aza indirilmesi ve avantaj sağlayacak fırsatlardan istifade edilmesi üzerine kurulacaktır.³⁹⁵ Bu sayede planlamalarda GZFT analizinin kullanılması ile tespit edilen iç ve dış faktörler arasında uyumlu stratejilerin belirlenmesi amaçlanmaktadır.³⁹⁶ Mevcut durumunun incelenmesi çerçevesinde içsel olarak sahip olunan güçlü ve zayıf yönler ile organizasyonun kendisi dışında dışsal çevre ile ilgili fırsat ve tehdit unsurları ortaya konulmaktadır.

---

³⁹¹ Kangas, J. Pesonen, M. Kurttila. M. Kajanus. M. “A’wot: Integrating The Ahp With Swot Analysis”. Switzerland: 6th Isahp 2001 Proceedings, Berne, (2001): 189.

³⁹² Ali Görener. “A SWOT-AHP Approach for Assessment of Medical Tourism Sector in Turkey”, *Alphanumeric Journal The Journal of Operations Research, Statistics, Econometrics and Management Information Systems*, V. 4, I. 2, (2016): 160.

³⁹³ Suat Abdurahman, “Makedonya’nın Enerji Arz Güvenliğinin İncelenmesi ve Sayısallaştırılmış Swot Analizi ile İrdelenmesi”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Enerji Enstitüsü, 2015), 55.

³⁹⁴ Ahmet Kandakoğlu, “Strateji Geliştirme ve Değerlendirme Yaklaşımı ve Uygulaması”, (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2006), 4-5.

³⁹⁵ John Ad. Bryson, “A Strategic Planning Process for Public and Non-profit Organizations”, *Long Range Planning*, Vol. 21, No. 1, (1988): 76.

³⁹⁶ Kangas ve diğ., a.g.m., 189.

GZFT'nin uygulanmasında, içinde bulunulan mevcut durum ile gelecekteki eğilimlere bağlı olarak hem iç çevrenin hem de dış çevrenin analizi ve etkili olan faktörlerin listelenmesi yapılmaktadır. Bu listelemede kullanılan ifadeler öznel görüşlere bağlı genel ve kısa ifadelerdir.³⁹⁷ GZFT analizi, bulunulan ortama bağlı olarak dış çevresindeki unsurların incelenmesi neticesinde fırsatlar ve tehditler sunan faktörler ile iç çevre analizi sonucunda ise sahip olunan üstünlüklerin ve zayıflıkların belirlenmesine imkân sağlamaktadır.³⁹⁸

GZFT analizi ile güçlü, zayıf, fırsat ve tehditler ile ilgili faktörlerin belirlenmesinin ardından alana uygun stratejilerin belirlenmesini kolaylaştırmak adına genel bir matris çıkartılır. Matrisin bir tarafında organizasyonun içsel faktörleri olan güçlü ve zayıf yönler, diğer tarafında ise organizasyonun dışsal faktörleri olan fırsat ve tehditler yer almaktadır.³⁹⁹ Tablo 3.1'de içsel ve dışsal GZFT faktörlerinin genel görünümü verilmektedir. Bu bağlamda GZFT, içsel ve dışsal özellikler çerçevesinde ortaya koyulan stratejilerin karşılaştırılarak en uygun hareket tarzının belirlenmesini sağlayan bir analiz yöntemidir.

Tablo 3.1: İçsel ve Dışsal GZFT Faktörleri.

	OLUMLU	OLUMSUZ
İÇSEL	GÜÇLÜ FAKTÖRLER	ZAYIF FAKTÖRLER
DIŞSAL	FIRSAT FAKTÖRLERİ	TEHDİT FAKTÖRLERİ

Hayri Ülgen ve Kadri Mirze, *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, (İstanbul: Literatür Yayınları, 2004), 161.

Güçlü yönler bir yapı veya sistemi diğerlerinden ayıran ve onun nispi olarak öne geçmesini sağlayan özelliklerdir. Diğer bir açıdan sistemin başarılı olduğu yanlarının tespit edilmesidir. Zayıf yönler ise, bir sistem veya yapının alandaki diğer yapılara göre yetersiz kaldığı, iyi ve etkili olmadığını yani rakiplerine göre daha az başarılı olduğu

³⁹⁷ Vasantha Wickramasinghe and Shin-ei Takano, "Application of combined SWOT and Analytic Hierarchy Process (AHP) for tourism revival strategic marketing planning: A Case of Sri Lanka tourism", *Journal of the Eastern Asia Society for Transportation Studies*, Vol. 8, (2010): 955.

³⁹⁸ Nicholas Jewczyn, "Integrative Business Policy With a SWOT Analysis of Southwest Airlines: What Are They Doing Right in Today's Economy?", *Journal of Business Leadership Today*, C. 1, S. 8, (2010): 1-12.

³⁹⁹ Wickramasinghe ve Takano, a.g.m., 954-969.

özelliklerdir. Bunun yanında zayıflık dinamik ortamlarda değişikliklere ayak uyduramamak, günceli yakalayamamak olarak da ifade edilebilmektedir. Fırsat yönleri ise, yapının hedeflerine ulaşmasında imkân ve olanak sağlayan, işlerini kolaylaştıran, yapının veya sistemin dışında gelişen her türlü çevresel durum ve gelişmelerdir. Fırsat genel anlamda dışa bağlı olarak sosyal çevre, teknoloji, piyasa, politik işleyiş gibi alanlarda ortaya çıkabilmektedir. Tehdit ise, yapı veya sistemin hedeflerine ulaşmasında engel olan, zorluklar çıkaran, faaliyetlerin yerine getirilmesini güçleştiren, yavaşlatan durumlar olarak ifade edilmektedir. Tehdit genel olarak, sistemin başarısını engelleyen ve zararına sebep olan her türlü etken olarak da belirtilebilir. Tehdit unsurları olarak daha üstün teknolojiye sahip, yeni ve daha güçlü rakipler, demografik, toplumsal ve politik değişiklikler ile sınırlamalar olabilmektedir.⁴⁰⁰ İçsel yönler açısından güçlü ve zayıf faktörlerin dışsal açıdan fırsat ve tehdit faktörlerinin tespiti ile aşağıda Tablo 3.2’de gösterilen GZFT matrisi oluşturulmaktadır.

Tablo 3.2: GZFT Matrisi.

İÇSEL FAKTÖRLER	
Güçlü Yönler (G)	Zayıf Yönler (Z)
G1-	Z1- .....
G2-	Z2- .....
G..-	Z..- .....
G..-	Z..- .....
Gn-	Zn- .....
DIŞSAL FAKTÖRLER	
Fırsatlar (F)	Tehditler (T)
F1-	T1- .....
F2-	T2- .....
F..-	T..- .....
F..-	T..- .....
Fn-	Tn- .....

Ali Görener, Kerem Toker, Korkmaz Uluçay, “Application of Combined SWOT and AHP: A Case Study for a Manufacturing Firm”, 8th International Strategic Management Conference, Procedia- Social and Behavioral Sciences 58, (2012), s.1530’ dan uyarlanmıştır.

⁴⁰⁰ Kandakoğlu, *a.g.t.*, 6-8.

GZFT analizinin sağladığı bir diğer husus ise mevcut durum ile ilgili içsel ve dışsal faktörlerin tespiti sonrası bu faktörler çerçevesinde belirli stratejilerin oluşturulmasıdır. Yukarıdaki GZFT matrisinde de görüldüğü üzere içsel faktörler olarak güçlü ve zayıf alt faktörleri, dışsal faktörler olarak fırsat ve tehdit alt faktörleri ayrı ayrı tespit edilerek sıralanır. Bu sayede muhtemel stratejilerin ortaya konulmasında gerçekleştirilen analiz neticesinde tespit edilen olumlu olan alt faktörlerin etkisini artıracak veya daha fazla yararlanılacak, olumsuz olan alt faktörlerin de etkilerini azaltacak veya daha az etkilenecek yaklaşımlar oluşturulmaktadır. Neticede ortaya çıkan bu yaklaşımlar o yapının muhtemel stratejilerini oluşturmaktadır.

GZFT analizinden yararlanılarak alternatif stratejilerin belirlenmesinde Weichrich tarafından dört farklı yaklaşım önerilmektedir. Bu yaklaşımlar çerçevesinde alternatif stratejiler aşağıdaki gibi önerilmektedir.

(1) ZT (Zayıf-Tehdit/mini-mini) Stratejisi: Bu strateji, faktörler çerçevesinde tespit edilen zayıflıkların ve tehditlerin organizasyona minimum zararı olacak ve olumsuzlukların üstesinden gelinebilecek yaklaşımların oluşturulmasıdır.

(2) ZF (Zayıf-Fırsat/mini-maxi) Stratejisi: Bu strateji çerçevesinde fırsat oluşturan dışsal faktörler kullanılarak zayıflıkların üstesinden gelmeye gayret edilmektedir. Bu amaçla tespit edilen zayıflıkları en aza indirip minimum zarar ile fırsatlardan en üst seviyede yararlanılarak maksimum kazancı sağlayacak yaklaşımlar oluşturulmaktadır.

(3) GT (Güçlü-Tehdit/maxi-mini) Stratejisi: Bu stratejide güçlü olunan içsel faktörler artırılıp en üst seviyede istifade edilerek organizasyona tehdit oluşturan dışsal faktörlerin üstesinden gelmeye çalışılır. Bu çerçevede güçlü faktörlerden maksimum kazancı sağlarken tehdit oluşturan hususları minimize edecek yaklaşımlar ortaya konulmaktadır.

(4) GF (Güçlü-Fırsat/maxi-maxi) Stratejisi: Bu strateji ise hem organizasyona güç veren içsel faktörler artırılırken hem de fırsat oluşturan dışsal faktörlerden en üst seviyede yararlanılmaya çalışılmaktadır. Bu sayede fırsat oluşturan faktörlerden maksimum şekilde yararlanılarak içsel olarak güçlü faktörlerden elde edilecek yararı maksimuma çıkaracak yaklaşımlar oluşturulmaktadır.⁴⁰¹ Tablo 3.3'te GZFT strateji matrisi gösterilmektedir. Weichrich tarafından oluşturulan bu alternatif strateji matrisinin en

---

⁴⁰¹ Heinz Weichrich, "The TOWS matrix: a tool for situational analysis", Journal of Long Range Planning, V.15, No:2, (1982): 60.

önemli dezavantajı GZ (Güçlü-Zayıf) ve FT (Fırsat-Tehdit) kombinasyonlarının ele alınmamış olması olarak ifade edilmektedir.⁴⁰²

Tablo 3.3: GZFT Strateji Matrisi.

İçsel Dışsal	Güçlü Yönler (G)	Zayıf Yönler (Z)
Fırsatlar (F)	GF: Maksi-Maksi Stratejisi Hem fırsatlar hemde güçlü faktörler kullanılarak maksimum etki sağlanır.	ZF: Mini-Maksi Stratejisi Fırsatlardan yararlanılarak zayıf faktörlerin etkisi azaltılır.
Tehditler (T)	GT: Maksi-Mini Stratejisi Güçlü faktörlerin etkisi artırılarak tehditlerin etkisi azaltılır.	ZT: Mini-Mini Stratejisi Hem tehditler hem de zayıf faktörlerin etkisi azaltılır.

Weichrich, a.g.m., s.60'tan uyarlanmıştır.

GZFT analizi, çok geniş bir yelpazede pek çok farklı organizasyonda kullanılabilir bir yöntem olsa da yapısal olarak birtakım kısıtlılıklara da sahip bulunmaktadır. Özellikle faktörlerin ifadesinde belirsizliklerin bulunması, faktörlerle ilgili ifadelerin veri ve analizlerle doğrulanamaması, faktörlerin analitik bir değerlendirilmesinin yapılamaması, faktörlere öncelik verme veya ağırlıklandırma imkânının bulunamaması gibi nedenlerden seçim veya karar verme noktasında güçlükler yaşanmaktadır.⁴⁰³

Bir konu hakkında GZFT analizi uygulandığında iç ve dış faktörlere bağlı kriterlerin tespit edilmesine kadar yapılan çalışmaların hepsi niteldir. GZFT nesnel bir analiz yöntemi olarak bu nitelikten kurtulmak, hangi faktörün ve stratejinin daha önemli olduğunu analitik bir şekilde ortaya koyarak daha objektif kararlar verebilmek adına ÇKKV yöntemlerinden yararlanılmaktadır.⁴⁰⁴ Bu çerçevede GZFT analizi ile tespit edilen faktör ve alt faktörlerin sayısal olarak analiz edilerek önem derecelerine göre

⁴⁰² Wickramasinghe ve Takano, a.g.m., 956.

⁴⁰³ Terry Hill and Roy Westbrook, "SWOT analysis: It's Time for a Product Recall", *Long Range Planning*, C.30, S.1, (1997): 50-51.

⁴⁰⁴ Fatma Gökçe Önen, "Swot Analizi ve Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri ile Strateji Geliştirme", (Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2016), 11-15.

sıralanmasında literatürde AHP yönteminin beraber uygulanması ile ortaya koyulan ve A'WOT olarak da adlandırılan hibrit bir yöntem kullanılmaktadır.⁴⁰⁵

GZFT analizi, faktörlerin olduğu gibi karar alternatiflerinin değerlendirilmesinde de analitik bir yaklaşım ortaya koyamamaktadır. Sonuçta GZFT analizi analitik bir değerlendirme ve önceliklendirmeden ziyade iç ve dış faktörlerin listelenmesi olarak ifade edilmektedir. Ancak fazla faktörlerle ilgili analiz ve değerlendirme yapılırken bu faktörlerin önemlilik durumların tespiti gerekmektedir. Bu durumda AHP yöntemi faktörlerin ikili karşılaştırmalarının yapılarak analitik olarak önceliklendirilmelerine imkân vermektedir.⁴⁰⁶

3.2. AHP Yöntemi

Thomas L. Saaty tarafından 1971-1975 yılları arasında geliştirilen⁴⁰⁷ AHP karmaşık çok kriterli karar verme problemlerini analiz etmek için kullanılan bir yöntem olup hem nitel hem de nicel konularda bazı matematiksel ve psikolojik temellere dayalı genel bir ölçüm teorisi olarak ifade edilmektedir.⁴⁰⁸ AHP yöntemi, her kriter ve faktörün sistem yaklaşımı içinde bir bütün olarak ele alınarak çok ölçütlü değerlendirme yapılmasını sağlamaktadır. Bu açıdan AHP, karar problemlerinde nitel ve nicel faktörlerin bir arada kullanıldığı, çeşitli uygulamalara sahip, tecrübi ve bilgi kriterlerinin sonuca olan etkisinin değerlendirildiği, kişisel problem sahalarından karmaşık kararlara kadar çok geniş bir alanda kullanılabilen bir yöntemdir. Bu yöntemin başarısı uygulamanın basitliği ile sonuçların tutarlı ve sağlam olmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁰⁹ Çok kişili, çok kriterli ve çok periyotlu karışık problemlerle ilgili karar vermede bu yöntem kullanılarak problemler hiyerarşik olarak yapılandırılmaktadır.⁴¹⁰ AHP yöntemi, karar vericinin öznel ve nesnel değerlendirme yapabilmesine imkân tanınması yanında, kurulan hiyerarşik yapı vasıtasıyla karar probleminin detaylı bir şekilde ele alınabilmesini sağlamaktadır.⁴¹¹

---

⁴⁰⁵ Kurtilla ve diğ., a.g.m., 50.

⁴⁰⁶ Kangas ve diğ., a.g.m., 189-190.

⁴⁰⁷ Roozan, W. Saaty, "The Analytic Hierarchy Process-What It Is And How It Is Used", *Mat/d Modelling*, Vol. 9, No. 3-5, (1987): 161.

⁴⁰⁸ Kurtilla ve diğ., a.g.m., 43.

⁴⁰⁹ Luis G. Vargas. "An Overview Of The Analytic Hierarchy Process and Its Applications", *European Journal Of Operational Research*, 48, (1990): 2.

⁴¹⁰ Patric T. Harker and Luis G. Vargas, "The theory of ratio scale estimation: Saaty's analytic hierarchy process", *Management Science*, 33, (1987): 1383.

⁴¹¹ Kurtilla ve diğ., a.g.m., 44.

AHP yöntemi, birden fazla karar verici ile belirli ya da belirsiz ortamlarda, nitel ve nicel faktörlerin beraber değerlendirilerek bireysel ve grup kararlarının verilmesine imkân tanımaktadır. AHP yönteminde karar uygulamaları kendi içinde çeşitli adımları barındıran hiyerarşik tasarım ve değerlendirme şeklinde iki genel safhadan oluşmaktadır. AHP yönteminin uygulanmasında öncelikle hiyerarşik yapı oluşturulmaktadır. Daha sonra değerlendirme safhası olarak hiyerarşik yapı içerisindeki her faktör seviyesinde ikili karşılaştırmalar oluşturularak her bir hiyerarşik sıra içerisindeki faktörler arasında sıralamalarının yapılması amacıyla katkıları veya önemleri açısından göreceli olarak karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırma süreci, faktörlerin öncelikleri veya ağırlıkları ile ilgili göreceli bir ölçüm ölçeği vermektedir. AHP yönteminin bu değerlendirme ile ilgili kullanışlı olan bir özelliğinin ise somut olmayan faktörlerin somut olan faktörlerle beraber değerlendirmeye alınabilmesidir.⁴¹²

Karmaşık problemlerin basit hiyerarşik yapılara dönüştürülerek kolay bir şekilde çözümüne yönelik bir yöntem olarak AHP safhalarının uygulanmasını Saaty şu adımlarla ifade etmektedir;⁴¹³

Adım 1: Problemin tanımlanması,

Adım 2: Karar Hiyerarşisinin Yapılandırılması,

Adım 3: Çift Yönlü İkili Karşılaştırma Matrislerinin Oluşturulması,

Adım 4: Faktör Ağırlıklarının ve Önceliklerinin Belirlenmesi.

AHP yönteminin uygulanmasında ilk adım; karar probleminin tanımlanmasıdır. Daha sonrasında belirlenen problemle ilgili etkili olan birbirlerine bağlı unsurlar arasında hiyerarşik bir yapılanma ortaya çıkarılır. Bu hiyerarşik yapı genelde üç seviyeden oluşmaktadır. Birinci seviye, amaç seviyesi olup karar problemiyle ilgili amaç ve hedeflerin yer aldığı en üst seviyedir. Bir alt seviye, amaca ulaşmak için dikkate alınması gereken kriterlerin yer aldığı seviyedir. Üçüncü seviye ise, karar problemi ile ilgili alternatiflerin yer aldığı seviyedir.⁴¹⁴

AHP genel olarak sayısal bir karar verme tekniği olup bu teknik ile ortaya konulan hiyerarşik yapı çerçevesinde bir hedef ortaya konulur ve o hedefi etkileyen faktörler

---

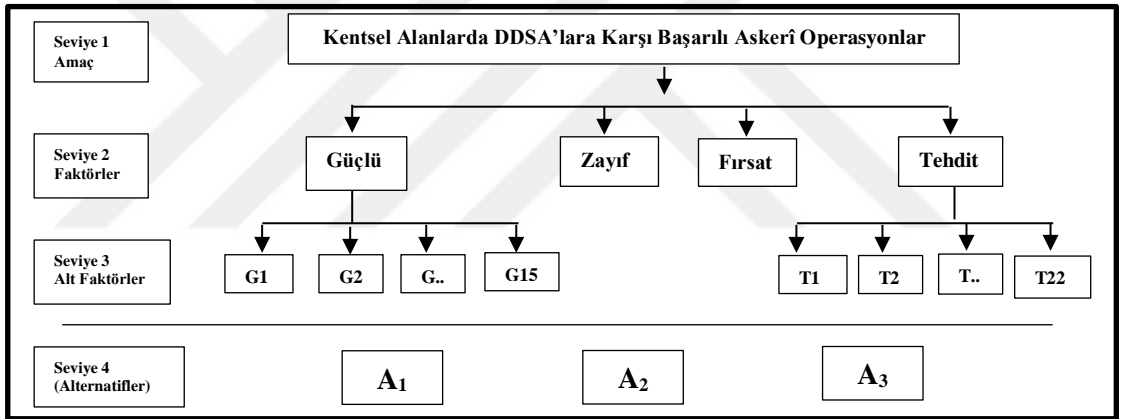
⁴¹² Vargas, a.g.m., 2.

⁴¹³ Thomas L. Saaty. "Decision Making with the Analytic Hierarchy Process", Int. J. Services Sciences, Vol. 1, No. 1, (2008): 85.

⁴¹⁴ Gang Kou, Daji Ergu, Yi Peng, Yong Shi, "Data Processing for the AHP/ANP", Quantitative Management, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, (2013): 13.

belirlenmektedir. Belirlenen faktörlerle beraber her bir faktörün kendi içinde etkili olan alt faktörler de ele alınmaktadır. Bu sayede hedef yolunda karar üzerinde etkili olacak her bir faktör ve alt faktörler tespit edilmektedir. Kararda etkili olan bu faktör ve alt faktörlerin değerlendirilmesi neticesinde alternatifler arasında seçim gerçekleştirilmektedir.⁴¹⁵

AHP yönteminin uygulanmasında problemle ilgili oluşturulan hiyerarşik yapı karar verenlere sunduğu etkinlik ve esneklik özellikleri ile oldukça önemli bir kolaylık sunmaktadır. Problemle ilgili karar verme üzerine çok fazla veri bir araya getirilebilmekte, farklı performans seviyelerinin beraber ele alınabilmesini ve farklı unsurlar arasında değerlendirme yapılabilmesine imkân sağlamaktadır.⁴¹⁶ Karar verme probleminin ele alınmasında AHP yönteminin uygulanması ile ilgili kullanılan en basit hiyerarşik yapı Şekil 3.1’de görülmektedir.

Şekil 3.1: AHP Hiyerarşik Yapısı.

Önen, a.g.t., s.16.

AHP uygulamasının diğer bir adımında aynı seviyedeki faktörlerin ve alt faktörlerin ikili karşılaştırılması gerçekleştirilmektedir. Bu ikili karşılaştırma işleminde nitel kavramlar belirlenen sayısal ölçek çerçevesinde değerlendirilerek görece önem dereceleri ortaya konulmaktadır.⁴¹⁷ AHP yönteminde faktör ve alt faktörlerin ikili karşılaştırma işlemlerinin yapılmasında Saaty tarafından ortaya konulan ikili

⁴¹⁵ Önen, a.g.t., 16.

⁴¹⁶ Kandakoğlu, a.g.t., 9.

⁴¹⁷ Kou, Ergu, Peng ve Shi, a.g.m., 13.

karşılaştırma ölçeği kullanılmaktadır.⁴¹⁸ İkili karşılaştırma ölçeği Tablo 3.4'te görülmektedir.

Tablo 3.4: İkili Karşılaştırma Ölçeği.

Önem Derecesi	Tanım
1	Eşit önemli
3	Bir kriter diğeri üzerinde orta derece önemli
5	Bir kriter diğ erinden fazla önemli
7	Bir kriter diğ erinden çok fazla önemli
9	Bir kriter diğ erinden tamamıyla önemli
2, 4, 6, 8	Ara değerler

Görener ve diğ., *a.g.e.*, 2012, s.1527'den uyarlanmıştır.

AHP yönteminin uygulanmasında karşılaştırma yapan kişinin kişisel görüşleri çerçevesinde faktör ve alt faktörler karşılıklı olarak karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırmada her bir satırdaki faktör veya alt faktörler, her bir sütundaki faktör veya alt faktörlere kendi aralarındaki görece önemlilik durumlarına göre Tablo 3.4'teki ölçeğe göre sayı değerleri verilir. Eğer satırdaki bir faktör sütundaki diğ er faktöre göre orta derece önemli ise 3, fazla önemli ise 5, çok fazla önemli ise 7, tamamıyla önemli ise 9 değeri verilmektedir. Bunun tam tersi durumlarında ise yani sütundaki faktör veya alt faktör satırdakine göre daha önemli ise 1/3, 1/5, 1/7, 1/9 değeri verilmektedir. Bunun yanında satır ve sütundaki iki faktör birbirine göre eşit öneme sahip olduğunda da 1 değeri verilmekte olup bunun bir göstergesi olarak aynı faktörlerin satır ve sütunda karşılıklı denk geldiği matris köşegenlerindeki değeri ise doğrudan 1 olmaktadır. Tüm bir matrisin karşılaştırılmasında n satır ve n sütunlu bir kare matriste toplam olarak

⁴¹⁸ Thomas, L., Saaty. "A scaling method for priorities in hierarchical structures", Journal of Mathematical Psychology, Vol. 15, No. 3, (1977): 246.

$n(n-1) / 2$ adet ikili karşılaştırma gerçekleştirilmiş olmaktadır.⁴¹⁹ Karşılaştırma yapılırken faktörlerle ilgili ara önem derecelerinin kullanılması gerektiğinde 2, 4, 6, 8 değerleri verilmektedir. Bu çerçevede değerlendirmelerin alınması ile oluşturulan n sayıda tespit edilen faktörler ve alt faktörler için karşılaştırma matrisleri oluşturulmaktadır. Tablo 3.5’te örnek ikili karşılaştırma matrisi görülmektedir.

Tablo 3.5: Faktörlere İlişkin Örnek İkili Karşılaştırma Matrisi.

	F1	F2	.....	.....	Fn
F1	F1/F1	F1/F2	.....	.....	F1/Fn
F2	F2/F1	F2/F2	.....	.....	F2/Fn
.....	.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....	.....
Fn	Fn/F1	Fn/F2	.....	.....	Fn/Fn

Luis G. Vargas, “An Overview Of The Analytic Hierarchy Process And Its Applications”, European Journal Of Operational Research, 48, (1990), s. 4’ten uyarlanmıştır.

İkili karşılaştırmalar matrisinin oluşturulmasının ardından bir sonraki aşamada faktör ağırlıklarının ve önceliklerinin belirlenmesi yapılmaktadır. Bu amaçla matrislerde her bir sütun değeri, sütun toplamına bölünerek matris değerleri normalize edilmektedir. Daha sonra normalize matriste yer alan satır elemanlarının aritmetik ortalaması alınarak faktör ağırlıklarını ifade eden görelî önem değerleri elde edilmektedir.⁴²⁰

Elde edilen karşılaştırma matrislerinin değerlendirmeye alınması için matrislerin belli bir oranda tutarlı olması da gerekmektedir. Karşılaştırma matrisleri, öncelik değerlendirmelerinin yapılmasından önce tutarlılık testinden geçirilmektedir. Bu test sonucu karşılaştırma matrisleri tutarsız çıktığında matrislerin ya revize edilmesi gereklidir ya da analiz sonucunda anlamsız sonuçların elde edilmesine neden

⁴¹⁹ Ali Görener, “Türkiye’de Medikal Turizm Sektörünün Değerlendirilmesinde Bütünleşik SWOT-AHS Yaklaşımı”, *Alphanumeric Journal*, C. 4, S.2, (2016): 162. <http://dx.doi.org/10.17093/alphanumeric.277740> [Erişim Tarihi:24.06.2021].

⁴²⁰ Mahmut Bakır, Hilal Tuğçe Bal, Şahap Akan, “Türk Sivil Havacılık Sektörünün Değerlendirilmesinde Bütünleşik SWOT-AHS Yaklaşımı”, *Journal of Aviation*, C.1, S.2, (2017): 159.

olmaktadır.⁴²¹ Bu çerçevede AHP yöntemi uygulanırken karşılaştırma matrislerinin elde edilmesinde katılımcıların öznel değerlendirmelerinin ele alınmasından dolayı birtakım tutarsızlıklar oluşabilmektedir. Bu sebeple ele alınan matrislerin tutarlılık oranlarının hesaplanarak belli bir tutarlılık değerine sahip olan matris verileri değerlendirilmeye alınmaktadır.⁴²² Elde edilen matrislerin tutarlı olduğunun kabul edilmesi için geçerli olan tutarlılık oranı (*Consistency Ratio* CR) %10 veya daha küçük olması gerektiği ifade edilmektedir.⁴²³

Matrislerle ilgili tutarlılık oranının (CR) bulunmasında n sayıda faktöre sahip bir matriste tutarlılık indeksinin (*Consistency Index* CI) n sayıdaki faktör sayısına denk gelen Rassallık İndeksine (*Random Index* RI) bölünmesi ile bulunmaktadır. Tutarlılık oranının bulunması (1.1)'de formül ile gösterilmektedir.⁴²⁴

$$CR = CI / RI(n) \quad (1.1)$$

Yukarıdaki (CR) değerinin bulunmasında kullanılan formülde (CI) tutarlılık indeksini ifade etmekte olup bu değerın hesaplanması için aşağıda (1.2)'deki formül kullanılmaktadır.⁴²⁵

$$CI = (\lambda_{\max} - n) / (n - 1) \quad (1.2)$$

Faktörlerin daha önce bulunan görelî önem değerleri matristeki her bir satır değeri ile çarpılarak yeni bir sütun vektörü elde edilmektedir. Sonrasında elde edilen bu sütun vektörünün her bir elemanı kendisine karşılık gelen değerle yani son vektörün birinci elemanı görelî önem vektörünün birinci elemanı ile ikinci elemanı yine aynı şekilde ikinci elemanla ve diğerleri de aynı şekilde karşılık gelen elemanlarla bölünmektedir.

---

⁴²¹ Kou, Ergu, Peng ve Shi, a.g.m., 16.

⁴²² Bakır, Bal, Akan, a.g.m., 159.

⁴²³ Yoram Wind and Thomas L. Saaty, "Marketing Applications of the Analytic Hierarchy Process", *Management Science*, Vol: 26, No: 7, (1980): 646.

⁴²⁴ Matteo Brunelli, "Introduction to the Analytic Hierarchy Process", *SpringerBriefs in Operations Research* (2015): 27. <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-12502-2> [Erişim Tarihi:28.01.2022].

⁴²⁵ Kurtilla ve diğ., a.g.m., 45.

Bu sayede tespit edilen değerlerin aritmetik ortalamalarının alınması ile en büyük öz değer olan $\lambda_{\max}$ elde edilmektedir.⁴²⁶

Tutarlılık oranının bulunmasında $\lambda_{\max}$ değerinin bulunmasıyla beraber tutarlılık endeksi (CI)'nin hesaplanması yapılmaktadır. Tutarlılık oranı (CR)'nin bulunması için ihtiyaç duyulan diğer bir veri ise Rassallık İndeksi (RI)'dir. (RI) değeri de çeşitli şekillerde geliştirilmiş rassal indeks tablolarından yararlanılarak bulunmaktadır. Karşılaştırma matrislerinde kullanılan faktör sayısına ve kullanılan simülasyon yöntemine göre çeşitli rassal indeksleri bulunmaktadır. Tablo 3.6'da araştırmacılar tarafından 15 faktöre kadar hesaplanmış RI değerleri gösterilmektedir. Bu bağlamda yapılan çalışmaya uygun rassal indeks kullanılarak tutarlılık oranının hesaplanması yapılabilmektedir.

Tablo 3.6: RI Rassal İndeks Değerleri.

	Oak Rinde	Wharton	Golden Wang	Laine, Verdini	Forman	Noble	Tumala, Wan	Aguaron ve diğ.	Alonso, Lamata
	100	500	1000	2500		500		100000	100000
3	0.382	0.58	0.5799	0.52	0.5233	0.49	0.500	0.525	0.524
4	0.946	0.90	0.8921	0.87	0.8860	0.82	0.834	0.882	0.8815
5	1220	1.12	1.1159	1.10	1.1098	1.03	1.046	1.115	1.1086
6	1032	1.24	1,2358	1.25	1.2539	1.16	1.178	1.252	1.2479
7	1.468	1.32	1.3322	1.34	1.3451	1.25	1.267	1.341	1.3417
8	1.402	1.41	1.3952	1.40		1.31	1.326	1.404	1.4056
9	1.350	1.45	1.4537	1.45		1.36	1.369	1.452	1.4499
10	1.464	1.49	1.4882	1.49		1.39	1.406	1.484	1.4854
11	1.576	1.51	1.5117			1.42	1.433	1.513	1.5141
12	1.476		1.5356	1.54		1.44	1.456	1.535	1.5365
13	1.564		1.5571			1.46	1.474	1.555	1.5551
14	1.568		1.5714	1.57		1.48	1.491	1.570	1.5713
15	1.586		1.5831			1.49	1.501	1.583	1.5838

José Antonio Alonso and Teresa Lamata, "Consistency in The Analytic Hierarchy Process: A New Approach", World Scientific, International Journal of Uncertainty, Fuzziness and Knowledge-Based Systems, Vol. 14, No. 4 (2006): 449.

⁴²⁶ Ayten Topel, "Analitik Hiyerarşi Prosesinin Bulanık Mantık Ortamındaki Uygulamaları-Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 25.

Tutarlılık oranının hesaplanmasında son aşamada yukarıda formülü verildiği şekilde (RI) değerinin (CI) değerine bölünmesi ile (CR) değeri elde edilmektedir. Tutarlı sonuçlar için son adımda elde edilen (CR) değerinin 0,10 veya daha küçük olması gerekmektedir.⁴²⁷

Tutarlılık testinin yapılması sonucunda tutarlı olduğu görülen matrislerde faktör ve alt faktör ağırlıkları hesaplanarak değerleri bulunur. Faktörler için bulunan değerler faktör içi değerler olup faktör değerleri ile alt faktör değerlerinin çarpılması ile de faktörler arası değerler bulunarak tüm faktörler arası önem derecesi elde edilmiş olmaktadır. Bu bağlamda karar hiyerarşisinde yer alan her alt faktör hiyerarşide bağlı olduğu bir üst faktörün önem derecesi ile çarpılarak tüm hiyerarşik yapı içerisindeki önem katsayısı elde edilmektedir. Bu sayede tüm faktörlerin yapı içerisindeki nihai önem dereceleri ve önem sıraları ortaya koyulmuş olmaktadır.⁴²⁸

GZFT analizi ve AHP yönteminin beraber kullanıldığı çalışmalarda, AHP yönteminin uygulanması aşamasında kriter sayısının artması durumunda tutarsızlık yaşama ihtimali arttığı için, çalışma kapsamında ortaya konulan GZFT analizi en önemli olduğu düşünülen faktörlerden oluşturularak bu tutarsızlığın oluşması engellenmeye çalışılmaktadır. AHP yöntemi ile gerçekleştirilen hesaplama işlemlerinde *Super Decisions* ve *Microsoft Excel* programları gibi programlar kullanılarak işlemler basit bir şekilde sonuçlandırılabilir.⁴²⁹

3.3. Çalışmanın Metodolojisi

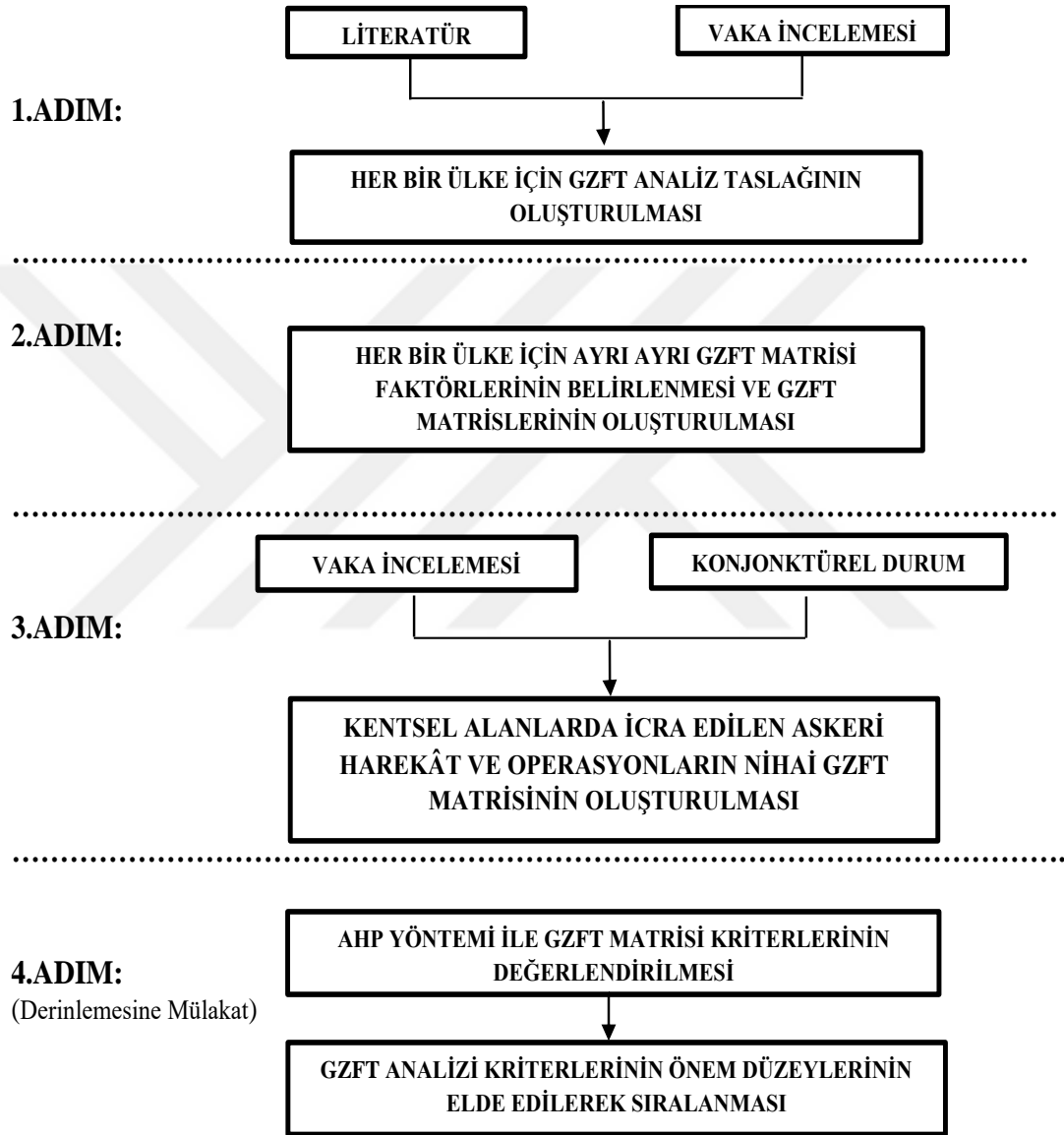
Çalışmada öncelikle ABD, Rusya ve İsrail'in kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlardan örnek olarak seçilen altı harekât literatüre bağlı olarak vaka incelemesi şeklinde detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu vaka incelemesi neticesinde üç ülkenin kentsel askerî harekât ve operasyonları GZFT analizinden geçirilmiş ve bu analiz neticesinde kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda etkili olan güçlü ve zayıf yönler ile fırsatlar ve tehditler ile ilgili faktörler belirlenmiştir. Güçlü ve zayıf yönler ile fırsatlar ve tehditler ana faktörleri oluşturmakta olup bu ana faktörler içerisinde tespit edilmiş her bir faktör ise alt faktörleri oluşturmaktadır. Alt faktör olarak tespit edilen bu faktörlerin analitik bir süzgeçten geçirilerek daha bilimsel bir çalışma

⁴²⁷ Kurttila ve Diğ., a.g.m., 46; Wind ve Saaty, a.g.m., 646.

⁴²⁸ Bakır, Bal, Akan, a.g.m., 160.

⁴²⁹ a.g.m., 161.

ortaya koymak ve tespit edilen bu faktörlerin görece önemliliklerinin tespit edilerek, sıralamalarını yapmak amacıyla AHP yöntemi kullanılmıştır. Bu sayede kentsel askerî harekât ve operasyonlarda etkili olan faktörlerin önem derecesine göre sıralanmasına, bu sıralamaya bağlı olarak en uygun stratejilerin belirlenmesine, hazırlıkların ve planlamaların yapılmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Çalışma kapsamında ele alınacak metodoloji Şekil 3.2’de gösterilmiştir.

Şekil 3.2: Kentsel Alanlarda İcra Edilen Askerî Harekât ve Operasyonların GZFT-AHP Analiz Metodolojisi.

Şekil 3.2’de gösterildiği gibi ilk olarak mevcut literatürde Rusya’nın 1994-1999 yıllarında Çeçen silahlı direnişçilerine karşı gerçekleştirdiği I. ve II. Grozni, İsrail’in 2008-2014 yılları arasında Gazze’deki silahlı direnişçilere karşı gerçekleştirdiği Dökme

Kurşun ve Koruyucu Kenar ile ABD'nin 2004'te Iraklı silahlı direnişçilere karşı II. Felluce ve 2016'da IŞİD terör örgütüne karşı gerçekleştirmiş olduğu Musul'u Kurtarma harekât ve operasyonları incelenmiştir. Bu inceleme ile üç ülkenin icra etmiş oldukları askerî harekât ve operasyonlarla ilgili GZFT analiz taslağı oluşturulmuştur. GZFT analiz taslağı kapsamında üç ülke öncelikle sahip olduğu askerî güç, politik durum, ekonomik güç, sosyolojik yapı ve iç kamuoyunun durumu gibi içsel özellikler bakımından güçlü ve zayıf faktörler tespit edilmiştir. Müteakip olarak askerî harekât ve operasyonlarda karşı karşıya oldukları uluslararası kamuoyu, uluslararası hukuk, uluslararası örgütler, bölgesel ve küresel ekonomi, siyasi çıkarlar, karşı gücün imkân kabiliyetleri gibi dışsal hususlar göz önüne alınmıştır. Ayrıca diğer çıkarı olan devlet, devlet dışı yapılar ve müttefikler, kentsel alanların jeopolitik ve coğrafi yapısı, kentsel alanlardaki halkın durumu gibi ülkelerin kendi kontrollerinin dışındaki dışsal özellikler bakımından fırsat ve tehdit faktörleri tespit edilmiştir.

Bir sonraki adımda incelemeler neticesinde her bir ülkenin ortaya koyduğu harekât ve operasyonlarla ilgili ülke içi özellikler bakımından güçlü ve zayıf faktörler ile ülke dışı özellikler bakımından fırsat ve tehdit faktörlerinin değerlendirilmesi yapılmış ve her bir ülke için ayrı ayrı GZFT faktörleri tespit edilmiştir. Ardından da her ülke için kentsel alanlarda DDSA'lara karşı gerçekleştirmiş oldukları harekât ve operasyonlar için ayrı ayrı tespit edilen GZFT faktörlerinin nihai olarak tespiti yapılmıştır.

Nihai faktörler tespit edilirken üç ülkenin icra ettiği örnek vakalar o harekâtlarla ilgili özellik oluşturan hususların dışında genel anlamda kentsel askerî harekât ve operasyonlarda etkili olabileceği değerlendirilen faktörler tespit edilerek nihai GZFT matrisi oluşturulmuştur. Burada analiz edilen örnek vakalarda her vakanın askerî, sosyal, siyasal, ekonomik, hukuk, kentsel fiziki yapı ve hava durumu gibi iç ve dış çok farklı dinamiklere sahip olduğundan çok sayıda farklı alt faktör tespit edilmiştir. Ancak AHP yönteminin uygulanması sırasında gereğinden fazla alt faktörün kullanılması hem yöntemin tutarlılık derecesini hem de mülakatın uygulanma süresi ve doğruluğunu olumsuz etkileyebileceği değerlendirilmiştir. Bu kapsamda nihai GZFT matrisi oluşturulurken tespit edilen alt faktörler diğer vakalardaki faktörleri de kapsayacak şekilde genel ifadelerle yazılarak daha tutarlı bir hale getirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın son adımında nihai GZFT matrisi içerisinde yer alan faktör ve alt faktörlerin AHP yöntemi ile değerlendirilmesi ve önem derecelerine göre sıralanması gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada hem güvenlik alanında teorik bilgiye sahip hem de ülke

içi ve dışı çeşit görevlerde bulunmuş, saha bilgisine sahip, tecrübeli jandarma personeli ile yüz yüze görüşme ve derinlemesine mülakat yapılmıştır. Mülakata; %90'ı on yıldan daha fazla süreyle Jandarma teşkilatının çeşitli görev yerlerinde çalışmış, % 64'nün yaş ortalaması 41 ve üzeri olan, %57'si lisans, %44'ü lisansüstü eğitim görmüş, başta meskûn mahal operasyonları olmak üzere çeşitli harekât ve operasyonlarda bulunmuş, tez çalışmasının konusu bakımından taktik, operatif ve stratejik değerlendirmeler yapabilecek 101 jandarma personeli katılmıştır. Mülakat gerçekleştirilen kişilerle ilgili mesleki tecrübe, yaş ve öğrenim durumları ile bilgiler Tablo 3.7'de gösterilmiştir. Yapılan mülakatta katılımcılardan güçlü, zayıf, fırsat ve tehdit faktörleri ile nihai GZFT matrisinde tespit edilen alt faktörlerin ayrı ayrı ikili karşılaştırmalarının yapılarak, sayısal değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcılarla gerçekleştirilen mülakat değerlendirmesi ile ilgili kullanılan yarı yapılandırılmış mülakat formu Ek-1'de sunulmuştur.

Tablo 3.7: Mülakat Katılımcıları ile İlgili Bilgiler.

Mesleki Tecrübe		Yaş Durumu		Eğitim Durumu	
1-5 Yıl	10	26-30 Yaş	8	Üniversite	57
6-10 Yıl	1	31-40 Yaş	29	Lisansüstü	44
10 ve Üzeri	90	41-50 Yaş	63		
		50 ve Üzeri	1		

Mülakat formunda katılımcılardan öncelikle GZFT ana faktörlerin ikili karşılaştırmalarının yapılması istenmiştir. Bu kapsamda örnek GZFT ana faktörlerinin ikili karşılaştırma matrisi Tablo 3.8'de, gösterilmiştir. Ayrıca her bir ana faktör içinde tespit edilen alt faktörlerin ikili karşılaştırmalarının yapılması içinde Tablo 3.9'da örnek olarak gösterilen alt faktör karşılaştırma matrislerinin doldurulması istenmiştir.

Ayrıca bu ikili karşılaştırma işlemlerinde Saaty⁴³⁰ tarafından geliştirilen Tablo 3.4'te gösterilen karşılaştırma ölçeği kullanılmıştır. Mülakat neticesinde elde edilen veriler

⁴³⁰ Saaty, *A scaling method*, 246.

AHP yönteminin uygulanması için işleme konulmuştur. AHP uygulamasında mülakat sonucu alınan verilere göre öncelikle GZFT analizi ile tespit edilen her faktör grubunun önem derecelerini gösteren katsayılarının tespiti yapılmıştır. Ardından da nihai GZFT matrisinde tespit edilen her bir faktör grubu içindeki alt faktörlerin önem derecesini belirler katsayıların tespiti yapılmıştır.

Tablo 3.8: Faktörlerin İkili Karşılaştırma Matrisi.

	G	Z	F	T
G	G/G	G/Z	G/F	G/T
Z	Z/G	Z/Z	Z/F	Z/T
F	F/G	F/Z	F/F	F/T
T	T/G	T/Z	T/F	T/T
TOPLAM	.....	.....	.....	.....

Tablo 3.9: Alt Faktörler İkili Karşılaştırma Matrisi.

	G1	G2	.....	.....	Gn
G1	G1/G1				G1/Gn
G2	G2/G1				G2/Gn
.....	.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....	.....
Gn	Gn/G1	Gn/G2	.....	.....	Gn/Gn
TOPLAM	.....	.....	.....	.....	.....

Mülakat formları ile ikili karşılaştırma matrislerinin alınmasının ardından faktör ve alt faktör ağırlıklarının tespiti işlemi gerçekleştirilmiş ve faktörler ile alt faktörlerin önem dereceleri ve alternatif sonuçları hesaplanmıştır. Bu hesaplama işlemleri gerçekleştirilirken farklı ağırlıklara sahip olan faktör ve alt faktörlerin tek bir ağırlık düzeyinde değerlendirilmelerinin yapılması maksadıyla her matriste her bir sütun değeri, sütun toplamına bölünerek normalize edilmiş ve bu normalize değerlerin

aritmetik ortalaması alınarak faktör ağırlıkları elde edilmiştir. Faktörlerin görelî önem değerlerinin hesaplanması Tablo 3.10'da örnek olarak gösterilmektedir.

Faktörlerin daha önce bulunan görelî önem değerleri matristeki her bir satır değeri ile çarpılarak yeni bir sütun vektörü elde edilmektedir. Sonrasında elde edilen bu sütun vektörünün her bir elemanı kendisine karşılık gelen değerle yani son vektörün birinci elemanı görelî önem vektörünün birinci elemanı ile ikinci elemanı yine aynı şekilde ikinci elemanla ve diğerleri de aynı şekilde karşılık gelen elemanlarla bölünmektedir. Bu sayede tespit edilen değerlerin aritmetik ortalamalarının alınması ile en büyük öz değer olan λ_{max} elde edilmektedir.⁴³¹

Tablo 3.10: Görelî Önem Değerinin Bulunması.

	Faktör Değerleri					Normalize Değerler				Görelî Önem Değerleri
	A	B	C	D		A	B	C	D	
A	1,00	2,00	3,00	1,00	A	1,00/2,83= 0,35	2,00/4,00= 0,50	3,00/7,00= 0,43	1,00/5,00= 0,20	(0,35+0,50+0,43+0,20) /4 = 0,37
B	0,50	1,00	2,00	2,00	B	0,50/2,83= 0,18	1,00/4,00= 0,25	2,00/7,00= 0,29	2,00/5,00= 0,40	(0,18+0,25+0,29+0,40) /4 = 0,28
C	0,33	0,50	1,00	1,00	C	0,33/2,83= 0,12	0,50/4,00= 0,13	1,00/7,00= 0,14	1,00/5,00= 0,20	(0,12+0,13+0,14+0,20) /4 = 0,15
D	1,00	0,50	1,00	1,00	D	1,00/2,83= 0,35	0,50/4,00= 0,13	1,00/7,00= 0,14	1,00/5,00= 0,20	(0,35+0,13+0,14+0,20) /4 = 0,21
TOP.	2,83	4,00	7,00	5,00	TOP.	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

Faktörlerin daha önce bulunan görelî önem değerleri matristeki her bir satır değeri ile çarpılarak yeni bir sütun vektörü elde edilmektedir. Sonrasında elde edilen bu sütun vektörünün her bir elemanı kendisine karşılık gelen değerle yani son vektörün birinci elemanı görelî önem vektörünün birinci elemanı ile ikinci elemanı yine aynı şekilde ikinci elemanla ve diğerleri de aynı şekilde karşılık gelen elemanlarla bölünmektedir. Bu sayede tespit edilen değerlerin aritmetik ortalamalarının alınması ile en büyük öz değer olan λ_{max} elde edilmektedir.⁴³²

Tutarlılık oranının bulunmasında λ_{max} değeriyle beraber $(\lambda_{max} - n) / (n-1)$ formülü kullanılarak CI bulunmaktadır. Tutarlılık oranı CR'nin bulunması için ihtiyaç duyulan diğer bir veri ise RI'dir. Çalışma kapsamında tutarlılık testinin yapılmasında Alonso ve

⁴³¹ Topel, a.g.t., 25.

⁴³² a.g.t., 25.

Lamata'nın 15 ve üzerinde faktöre bağlı olarak yapılan ikili karşılaştırma matrislerinin tutarlılık oranının hesaplanmasında ortaya koydukları rassallık indeksi kullanılmıştır.⁴³³ Çalışmada ikili karşılaştırma matrislerinde karşılaştırılan faktör sayısına denk gelen n (15, 16, 22) sayısının karşılığı rassal değerler Tablo 3.11'de gösterilmektedir.

Tablo 3.11: Rassal İndeks Değerleri.

n	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
RI	<u>1.5838</u>	<u>1.5978</u>	1.6086	1.6181	1.6265	1.6341	1.6409	<u>1.6470</u>	1.6526	1.6577

José Antonio Alonso and Teresa Lamata, "Consistency in The Analytic Hierarchy Process: A New Approach", World Scientific, International Journal of Uncertainty, Fuzziness and Knowledge-Based Systems Vol. 14, No. 4, (2006): 454'ten uyarlanmıştır.

Tutarlılık oranının hesaplanmasında son aşamada yukarıda da formülü verildiği şekilde RI değerinin CI değerine bölünmesi ile CR değeri elde edilmektedir. Tutarlı sonuçlar için son adımda elde edilen CR değerinin 0,10'dan küçük olması gerekmektedir.⁴³⁴ Çalışma kapsamında faktör ve alt faktör ikili karşılaştırma matris değerlerinin ve tutarlılık oranlarının hesaplanması ile ilgili işlemler sırasıyla aşağıda Tablo 3.12, Tablo 3.13 ve Tablo 3.14'te gösterilmektedir.

Tablo 3.12: Sütun Vektör Değerinin Bulunması.

	Faktör Değerleri				Görelİ Önem Değerleri (C)	Sütun Vektörü				Sütun Vektör Değeri (T)	
	A	B	C	D		A	B	C	D		
A	1,00	2,00	3,00	1,00	0,37	A	1,00X0,37= 0,37	2,00X0,28= 0,56	3,00X0,15= 0,44	1,00X0,21= 0,21	A+B+C+D= 1,57
B	0,50	1,00	2,00	2,00	0,28	B	0,50X0,37= 0,19	1,00X0,28= 0,28	2,00X0,15= 0,29	2,00X0,21= 0,41	A+B+C+D= 1,17
C	0,33	0,50	1,00	1,00	0,15	C	0,33X0,37= 0,12	0,50X0,28= 0,14	1,00X0,15= 0,15	1,00X0,21= 0,21	A+B+C+D= 0,61
D	1,00	0,50	1,00	1,00	0,21	D	1,00X0,37= 0,37	0,50X0,28= 0,14	1,00X0,15= 0,15	1,00X0,21= 0,21	A+B+C+D= 0,86
TOP.	2,83	4,00	7,00	5,00	1,00						

⁴³³ José Antonio Alonso and Teresa Lamata, "Consistency in The Analytic Hierarchy Process: A New Approach", World Scientific, International Journal of Uncertainty, Fuzziness and Knowledge-Based Systems Vol. 14, No. 4, (2006): 454.

⁴³⁴ Kurttila ve Diğ., a.g.m., 46.

Tablo 3.13: λ_{max} Değerinin Bulunması.

Faktör	Görelİ Önem Değerleri (C)	Sütun Vektör Değeri (T)	T/C	λ_{max}
A	0,37	1,57	1,57/0,37= 4,24	(4,24+4,19+4,20+4,20) /4= 4,21
B	0,28	1,17	1,17/0,28= 4,19	
C	0,15	0,61	0,61/0,15= 4,20	
D	0,21	0,86	0,86/0,21= 4,20	

Tablo 3.14: CR Tutarlılık Oranının Hesaplanması.

λ_{max}	CI ($\lambda_{max} - n$) / (n-1)	RI	CR (CI / RI)
4,21	(4,21 X 4) / 3=0,07	0,90	0,07/0,9=0,08

Bu aşamanın sonunda her grup için ayrı ayrı tespit edilen AHP matrislerinin tüm alt faktörlerin bütünleşik önem derecelerinin tek bir matris içerisinde gösterilmesi gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda karar hiyerarşisinde alt faktörlerin önem derecesi ve bağlı oldukları üst faktör önem derecesi çarpılarak bütünleşik önem katsayısı elde edilmektedir. Böylece tüm faktörlerin bütün bir yapının tamamı içerisinde nihai önem derecelerine ilişkin bilgiler elde edilmiş olmaktadır. Bütünleşik olarak kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda etkili olan faktörlerin AHP uygulaması neticesinde önem katsayılarına göre sıralanması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda örnek sıralama matrisi Tablo 3.15'te gösterilmektedir. Çalışmada yapılan bütünleştirme işlemlerinde geometrik ortalamalar alınarak işlem yapılmış olup, AHP yöntemi ile gerçekleştirilen hesaplama işlemlerinin tümü *Microsoft Excel* programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3.15: GZFT Analizi Faktörlerinin Önem Katsayılarına Göre Sıralanması.

Faktörler	Faktör Katsayıları	GZFT FAKTÖRLERİ	Alt Faktör Lokal Ağırlıkları	Alt Faktör Nihai Ağırlıkları	Sıralama
Güçlü Yönler (G)		G1 ..... G2 ..... G3 .... Gn			
Zayıf Yönler (Z)		Z1 ..... Z2 ..... Z3 .... Zn.....			
Fırsatlar (F)		F1 ..... F2 ..... F3 .... Fn			
Tehditler (T)		T1 ..... T2 ..... T3 .... Tn			

4. KENTSEL ALANLARDA İCRA EDİLEN ASKERİ HAREKÂT VE OPERASYONLAR

Çalışmada kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonların uygulanmasında etkili olan faktörlerin tespit edilmesi amacıyla Rusya, İsrail ve ABD tarafından kentsel alanlarda icra edilen altı askerî harekât örnek vakalar olarak incelenmiştir. Bu kapsam içerisinde incelenen örnek vakalar; Rusya'nın Çeçen direnişçilerine karşı icra ettiği 1994 ve 1999 Grozni Harekâtı, İsrail'in Gazze Şeridi'nde Filistinli silahlı gruplara karşı gerçekleştirdiği 2008 Dökme Kurşun ve 2014 Koruyucu Kenar/Hat Harekâtı ile ABD'nin 2004'te Iraklı direnişçilere karşı icra ettiği II. Felluce Harekâtı ve 2016'da IŞİD'e karşı gerçekleştirdiği Musul Harekâtıdır. Bu altı örnek vaka daha önce yapılmış çalışmalardan yararlanılarak araştırılmış ve analiz edilmiştir.

Bu bölümde kentsel alanlarda DDSA'lara karşı icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda etkili olan faktörler GZFT analizi ile tespit edilmiş ve müteakip olarak elde edilen faktörlerin görece önem derecelerinin analitik olarak elde edilmesi için AHP yöntemi uygulanmıştır. Bu sayede kentsel alanlarda DDSA'lara karşı gerçekleştirilecek askerî harekât ve operasyonların başarılı bir şekilde icra edilmesinde etkili olan öncelikli faktörler tespit edilmiştir.

4.1. Rusya'nın Uyguladığı I. Grozni Harekâtı ve GZFT Analizi

Grozni harekâtı ile ilgili birçok bilimsel çalışma yapılmış ve raporlar hazırlanmıştır. Bu çalışmalarda savaşın nedenleri arasında bölgede uzun süredir devam eden Moskova'nın baskın olduğu Rus yönetimine karşı duyulan kızgınlık, yıllarca devam eden Çeçenlerin etnik olarak marjinalleştirilmelerine tepki göstermeleri, Çeçenistan'da etnik olarak ayrıcalıklı konumda olan Rusların varlığı ile doğal ve ekonomik kaynaklar üzerinde Çeçenlerin daha fazla kontrol sahibi olma istekleri sayılabilmektedir.⁴³⁵ Ayrıca Çeçenistan'ın jeostratejik, jeopolitik önemi ve bölge ile ilgili Sovyet sisteminin tarihsel

---

⁴³⁵ Sezai Özçelik, "Kuzey Kafkasya Çatışmaları: Çeçenistan ve Dağıstan Örnek Olayları", Yeni Türkiye, Kafkaslar Özel Sayısı-9, sayı: 79, (Temmuz-Aralık 2015): 359-369.

ve yapısal mirası⁴³⁶ bölgede oluşan bu gerginlik halinin, askerî harekât ve operasyonların önemli nedenlerini oluşturmaktadır.

1980’li yılların sonuna doğru Sovyetler Birliği’nde etnik çatışmalar boy göstermeye başladığında yönetim, olası isyanın önüne geçmek için Kuzey Kafkaslarda birbiri ardına siyasi reformlar yapmıştır. İlk defa yerli halktan idarecilerin Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyetinde atanabilmelerine imkânlar sağlanmıştır. Ancak bu tedbirler genel anlamda Kafkaslar’da özelde ise Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti içinde oluşan hareketliliği engelleyememiştir. Sovyet lider Gorbaçov’a yönelik gerçekleştirilen başarısız darbe girişimi nedeniyle meydana çıkan siyasi kaos, problem ve mücadelelerden yararlanılarak, 15 Ekim 1991’de Cahar Dudayev önderliğindeki bağımsızlık yanlıları yönetimi ele geçirmiştir. 27 Ekim’de Dudayev başkan seçilmiş ve 1 Kasım’da Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği’nden bağımsızlığını ilan etmiştir.⁴³⁷

Bu nedenle Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından RF’nin bağımsızlığını ilan etmesi ile Kuzey Kafkasya’da ilk karşılaştığı sorun Çeçenistan olmuştur. RF eski başbakanı ve dışişleri bakanı olan Primakov, Rusya’nın en büyük sorunlarından birinin, Çeçenistan kaynaklı sorunlar olduğunu kendi çalışmasında ifade etmiştir.⁴³⁸ Avrasyacılık hareketinin düşünsel lideri Dugin de Kafkasya’daki jeopolitik yoğunluğun merkezinin Çeçenistan olduğunu belirterek bölgedeki tüm jeopolitik ve stratejik dönüşümün sembolü ve değişiminin dinamik merkezinin yine Çeçenistan olduğunu ifade etmiştir.⁴³⁹

Çeçenistan pek çok farklı etnik kimliğe sahip insanların yaşadığı; Kuzey Kafkasya’da yer almaktadır. Bu bölge, jeopolitik konumu, stratejik değeri ve sahip olduğu çeşitli yer altı zenginlikleri sebebiyle Rusya açısından önemli topraklar olarak değerlendirilmektedir.⁴⁴⁰ Bölgenin Rusya açısından sahip olunan önemi ile Bakü-Novorossisk petrol boru hattının geçtiği Grozni’yi içine alacak şekilde bağımsız bir

---

⁴³⁶ Matthew Evangelista, *Chechen Wars: Will Russia Go the Way of the Soviet Union*, (Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2002), 3.

⁴³⁷ Mesut Uyar, “Çeçenistan: Siyasi ve Askerî Kısırdöngü”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, yıl:14, Sayı: 28, (2018): 288.

⁴³⁸ Primakov Yevgeniy, *11 Eylül ve Irak’a Müdahale Sonrası Dünya*, çev. Fatma-Serdar Arıkan (İstanbul: Doğan Ofset, 2004), 177-188.

⁴³⁹ Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği-Avrasyacı Yaklaşım*, çev. Vügar İmanov, 5.bs. (İstanbul: Küre Yayınları, 2005), 368.

⁴⁴⁰ Erol Taymaz, *Çeçenistan’da Gelişen Olayların Tarihsel Arka Planı*, (Ankara: İnsan Yayınları, 1995); Özcan Özen-Osman Akınhay (Der.), *Çeçenistan: Yok Sayılan Ülke*, (İstanbul: Everest Yayınları, 2002).

Çeçenistan'ın ilanı RF için bölgede bir Rus müdahalesinin gerçekleştirilmesini kaçınılmaz kılmıştır.⁴⁴¹

Aleksandr Dugin tarafından Çeçenistan merkezli ortaya koyulan bu jeopolitik ve stratejik dönüşümün Rusya'ya karşı ABD'nin çıkarları lehine Rusya topraklarının bir kısmını Moskova'dan kopararak oluşturulacak bir devletle huzursuz bir çatışma ortamının yaratılmak istendiği ifade edilmiştir.⁴⁴² Bu bağlamda Rusya'nın gerçekleştirdiği I. Grozni harekâtının en temel hedefi; ABD çıkarları lehine hareket edecek Rusya karşıtı yeni bir devletin kurulmasının engellenmesidir. Rus ordusu, 09 Aralık 1994 günü Başkan Yeltsin'in emriyle bağımsızlığını ilan eden Çeçenistan'da suçluları kontrol altına alarak, Rus otoritesini tekrar sağlamak ve anayasal düzeni yeniden tesis etmek için, hedef Grozni olmak üzere, Çeçen topraklarına girmeye başlamıştır.⁴⁴³

Başkan Yeltsin'in 9 Aralık 1994 günü yasadışı grupların silahsızlandırılması emrini vermesi ile yaklaşık 40.000 kişilik bir ordu zırhlı konvoylar eşliğinde sınırı geçerek harekete başlamıştır. Rus ordusunun hazırlıksız olduğunu ileri süren bazı üst düzey generaller harekâta görev almayı reddetmişlerdir.⁴⁴⁴ İç kamuoyunda yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal sıkıntılardan ötürü Rus halkı Çeçenistan'a karşı yapılacak muhtemel bir askerî harekâtın gerçekleştirilmesinden yana olmamakla beraber Çeçenistan'ın iki saate ele geçirileceğini düşünen bazı askerî ve politik liderler harekâtın yapılması gerektiğine inanmışlardır.⁴⁴⁵

1979'da Afganistan'ın işgali sırasında “*Bronegruppa Doktrini*” olarak adlandırılan zırhlı araçlarla Afgan mücahitleri kovalama taktiği ile gayri nizami harekâta zırhlı birlikleri etkin bir şekilde kullanıldığı çıkarımını yapmışlardır.⁴⁴⁶ Bu çıkarım ve aynı yaklaşımla Ruslar Grozni sokaklarında Çeçen direnişçilere karşı zırhlı araçlardan oluşan bir güç oluşturmuşlardır.

Ruslar, 1994 Kasım ayında çok kısa zaman içerisinde yetersiz hazırlık, eksik kuvvet, eksik istihbarat ve kendilerine fazlaca güvenerek zırhlı kuvvetlerin ağırlıkta olduğu bir

---

⁴⁴¹ Pontus Sirén, “The Battle For Grozni: The Russia Invasion of Chechnia, December 1994-December 1996”, *Russia and Chechnia The Permanent Crisis*, ed. Ben Fowkes (London: Macmillan Press Ltd, 1998), 87-169.

⁴⁴² Dugin, *a.g.e.*, 368.

⁴⁴³ Gott *a.g.e.*, 72.

⁴⁴⁴ Smith, *a.g.e.*

⁴⁴⁵ Muhammet C. Budak, İsmail Ermağan, “Tarihten Günümüze Çeçenistan-Rusya İlişkileri: Putin ve Kadirovlar Dönemi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 119, S. 235 (Temmuz- Ağustos 2018): 185-204.

⁴⁴⁶ Şehitoğlu, *a.g.m.*, 11.

güç ile harekâta başlamıştır. Harekâta tanklar önde onların arkasında personel taşıyıcı zırhlı araçlar olacak şekilde 2. Dünya savaşında elde ettikleri tecrübelerden yola çıkılarak Çeçenlerin fazla direniş göstermesine fırsat vermeden hedeflerine ulaşmayı düşünmüşlerdir. Ancak durum Rusların bekledikleri gibi olmamış karşılarında çok hazırlıklı ve Grozni şehrinin sağladığı her türlü asimetrik etkiyi çok iyi kullanıp hatlara dayalı savunma yerine Rus güçleri yıpratarak onların savaşma azim ve iradesini kırmaya çalışan Çeçen direnişçiler bulmuşlardır. Timothy Thomas, Rusların bu harekât yaklaşımı neticesinde Çeçen pusularına maruz kalarak beklenilmeyen zayıflar verdiğini ifade etmektedir.⁴⁴⁷ Çeçen direnişçiler sabit bir noktada savunmanın Rusların ateş gücü karşısında çaresiz kalacağından, Rusların sahip olduğu üstün ateş gücüne karşı hareketli, vur-kaç taktiklerine dayalı bir savunma ortaya koymayı tercih etmişlerdir.⁴⁴⁸

I. Grozni harekâtı 9 Aralık 1994'te başlamış, 6 Mart 1995'te şehrin güneyindeki Çernoreçe mahallesinin Rus güçleri tarafından ele geçirilmesi⁴⁴⁹ ve 7 Mart tarihinde Rusların şehrin tamamen kontrol altına alındığını duyurması ile sonlandırılmıştır. Her ne kadar Grozni şehri Ruslar tarafından kontrol altına alınmış olsa da bölgedeki Çeçen direnişi tam olarak sonlandırılmamış ve Çeçenlerin eylemleri uzunca bir müddet devam etmiştir.⁴⁵⁰

Çeçenlerin gerçekleştirdiği direniş neticesinde Grozni'yi Çeçenlerden kurtaramayacaklarını anlayan Ruslar, Khasavyurt Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmışlardır. Ancak bu antlaşma istendiği şekilde hayata geçirilemediğinden, aradaki problemler çözüme kavuşmamış ve 1999 yılında Rusya'nın gerçekleştirmiş olduğu II. Harekâta kadar devam etmiştir.⁴⁵¹ Çeçenler için anlaşmanın asıl önemi, Çeçenlerin bağımsızlığının bu anlaşma ile Ruslar tarafından fiilen tanınmış olmasıdır.⁴⁵²

Rus liderleri, güçlü Rus kuvvetleri karşısında Çeçenlerin çok zayıf bir direniş göstereceğine, kısa süre içinde operasyonun tamamlanacağına ve Prag, Kabil başarılarının tekrarlanacağına inanmışlardır. Ancak, Grozni harekâtı Rus liderlerinin

---

⁴⁴⁷ Timothy L. Thomas, *The 31 December 1994-8 February 1995 Battle for Grozni, Block by Block: The Challenges of Urban Operations*, Fort Leavenworth, (Kansas: U.S. Army Command and General Staff College Press, 2003), 169-188.

⁴⁴⁸ Olga Oliker, *Russia's Chechen Wars 1994-2000: Lessons from Urban Combat*, (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2001), 21. https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1289.html. [Erişim Tarihi:05.01.2021]; Edwards, *a.g.e.* 28.

⁴⁴⁹ Smith, *a.g.e.*

⁴⁵⁰ Gott, *a.g.e.*, 82.

⁴⁵¹ *a.g.e.*, 83; Oliker, *a.g.e.*, 30-31.

⁴⁵² Anıl Çeçen, *Çeçenistan Dosyası*, (Ankara: Yeni Avrasya, 2002).

beklentilerinin aksine, bir direniş gücünün konvansiyonel bir kuvvete karşı nasıl başarılı olduğunu gösteren ve günümüzün hızlı gelişim trendi içerisinde olan kentleşme, kentsel savaş ve çatışmaları açısından çok önemli bir örnek teşkil etmektedir. Grozni harekâtı kent savaşları açısından pek çok tecrübeye sahip olan Rus ordusunun kendisinden kat ve kat zayıf durumda olan düzensiz bir direniş gücüne karşı uğradığı hüsranın bir belgesi olmuştur. Savaş sonunda Çeçenler resmi olarak kaybetmiş olsalar da Ruslara karşı gösterdikleri direniş, şehirlerin sağladığı imkânlar, asimetrik etkiyi en iyi şekilde kullanabilme becerisi ve düzensiz savaş mücadelesi ile Ruslara çok ağır kayıplar verdirerek Rus işgal hareketini tüm dünyaya başarısız bir kentsel harekât olarak göstermişlerdir.

Birçok analiste göre, şehir içerisinde düzenli ve büyük ölçekli birlikler kullanılarak yapılan Grozni harekâtı, modern askerî harekâtların ele alınmasında kesinlikle göz ardı edilemeyecek bir kentsel askerî harekât emsali oluşturmaktadır. Teknolojik olarak gelişmiş bir ordunun hem sayı hem teknolojik olarak daha zayıf düzensiz bir askerî güç tarafından savunulan büyük bir şehirde yaptığı bu harekâtın, günümüz kentsel askerî harekâtları açısından dünya ordularında etkileri olmuş ve olmaktadır.⁴⁵³

Çalışmanın bu bölümünde Rusya'nın 1994'te Grozni'de ortaya koyduğu harekât ve operasyonlar GZFT analizinden geçirilerek Rusya'nın sahip olduğu içsel (ülke içi) özellikleri bakımından güçlü ve zayıf faktörler ile dışsal (ülke dışı) özellikleri bakımından fırsat ve tehdit faktörleri tespit edilmiştir. Rusya'nın I. Grozni kapsamında askerî, politik, sosyolojik, iç kamuoyu ve ekonomi açısından içsel özelliklerin incelenerek Çeçen silahlı gruplara karşı sahip olduğu güçlü yönler ve zayıf yönler ortaya konulmuştur. Aynı şekilde I. Grozni kapsamında Çeçen silahlı grupların imkân ve kabiliyetleri, coğrafi, hukuki, kültürel, insani ve uluslararası ilişkiler ile diplomasi açısından dışsal özelliklerin incelenerek harekât ve operasyonların icrasında fırsat ve tehdit oluşturan olumlu ve olumsuz hususlar belirlenmiştir.

4.1.1. Güçlü Faktörler

Rusya'nın icra ettiği I. Grozni harekâtında Çeçen silahlı güçlerine karşı içsel olarak güçlü olduğu yönler bakımından ilk incelenecek konu askerî faktörlerdir. Rusya askerî açıdan incelendiğinde Dünya'nın güçlü ordularına sahip ülkeleri arasındadır. Özellikle soğuk savaş yıllarında NATO'ya karşı dengeleme ve caydırıcı olma amacıyla nitelik,

---

⁴⁵³ Edwards, *a.g.e.*, 22.

nicelik ve teknolojik bakımdan güçlü bir ordu yapısına sahip bir ülke olma gayretinde olmuştur. Bu sahip olunan güçlü ordunun vermiş olduğu özgüvenle 1994 yılı sonunda Çeçen direnişçilere karşı bir askerî harekât icra etmiştir.

Rusya'nın sahip olduğu askerî güç ile 1984-1995 yıllarında dünya üzerinde silah tedarikçisi ülkeler arasında Rusya birinci sırada yer almıştır. Bu yıllar içinde Rusya silah türleri bakımından dünya piyasasında tanklarda %42; topçu sistemlerinde %15; zırhlı personel taşıyıcılarında %38; saldırı botlarında %41; denizaltılarda %8; süpersonik taarruz uçaklarında %38; sübsonik taarruz uçaklarında %26; helikopterlerde %36; satıhtan havaya füze sistemlerinde %42; satıhtan satha füze sistemlerinde %81; gemi savar füze sistemlerinde %23 olacak şekilde üstün niteliklerde askerî güce sahip bulunmaktadır.⁴⁵⁴

Rusların askerî açıdan harekât kapsamında güçlü olduğu hususlardan birisi; sayı ve nicelik bakımından sahip olduğu zırhlı araçlarıdır. Çeçenistan'da Ruslar T80 ve T72 tanklarını kullanmışlardır. T80 tankı Rusların envanterindeki, dönemin en modern tankı olup; genellikle reaktif patlayıcı (ERA/explosive reactive armor) ile güçlendirilmiş, yüksek seviye korumalı bir zırha sahiptir.⁴⁵⁵ Rusya harekât kapsamında zırhlı birliklerin ağırlıkta olduğu bir kuvvet yapısında harekâta başlamıştır. Bu kapsamda Rusya'nın süratli bir taarruz ile şok etkisi yaratmayı planlayarak, tanklar önde hızlı bir ilerleme ile şehrin merkezindeki kritik hedeflerin ele geçirilmesine yönelmişlerdir. İlerleme hızını yavaşlatmamak için piyadeleri araçlardan indirmemişler veya indirilen yerlerde tanklar ve diğer zırhlı araçlar piyadelerin önünde kalmıştır.⁴⁵⁶

Rusların askerî bakımdan güçlü oldukları diğer bir faktör ise üstün niteliklerde hava kuvvetlerine sahip olmasıdır. Harekât kapsamında Su-24 ve Su-25 uçakları ile Mi-24 helikopterleri kullanılarak günlük normal 25 sorti yapıldığı kaydedilmektedir. Şubat ayı ortaları itibari ile sadece sabit kanatlı hava araçları ile 8000 üzerinde sorti yapılmıştır. Bununla beraber hava araçları ateş desteğinin yanı sıra keşif maksatlı, elektronik harp maksatlı, iletişim maksatlı ve arama-kurtarma ile tahliye maksatlı da kullanılmıştır.⁴⁵⁷

---

⁴⁵⁴ U.S. Arms Control and Disarmament Agency, "World Military Expenditures and Transfers 1996", (Washington DC.: Us. Government of Printing Office, 1997), 24-25.

⁴⁵⁵ Michael Orr, "Second Time Lucky," *Jane's Defence Weekly*, (March 8, 2000). <https://www.globalsecurity.org/military/library/report/2000/JIRArticle.htm> [Erişim Tarihi:01.02.2021].

⁴⁵⁶ Thomas, *The 31 December 1994-8 February 1995 Battle for Grozni*, 169-188.

⁴⁵⁷ Olikier, *a.g.e.*, 53-54.

Kara birliklerinin desteklenmesi ve harekât bölgesinin şekillendirilmesi maksadıyla toplar, havanlar, roketler dâhil ateş destek vasıtalarından çok yoğun bir şekilde yararlanılmıştır. Harekât kapsamında ateş destek vasıtalarının imkân kabiliyetlerinden yararlanılarak Ruslar tarafından Grozni kenti çok yoğun bombalanmıştır.⁴⁵⁸ Bunun yanında Ruslar harekâta katılacak birliklerin teşkil edilmesinde farklı bakanlık ve kuruluşa (Savunma Bakanlığı, MVD, Federal Güvenlik Bürosu, vb.) dâhil hava, kara, paraşütçü ve spetsnaz kuvvetlerini içeren karma birlik teşkilatlanmasını oluşturmuşlardır.⁴⁵⁹

Kentsel alanlarda ev ev, sokak sokak yoğun çatışmalarda yakın temas riskinin fazla olmasından yola çıkılarak Afganistan'da mağaraların arama ve temizlenmesinde kullanılan ve çok faydalı olduğu tecrübe edilen alev silahları Ruslar tarafından Grozni kentinde de kullanılmıştır. Alev silahlarının sağladığı etkiden yola çıkılarak termobarik etkiye sahip diğer silah ve mühimmatların da kullanımı artırılmıştır. Bunun yanında kentsel alanlarda yakın temas riskinin azaltılması maksadıyla Ruslar tarafından Grozni harekâtında özellikle ilerleme ve manevra alanı içerisindeki ev ve odaların keşfinin yapılmasında uzaktan komutalı keşif araçları da kullanılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Rusların diğer bir güçlü yanı ise sahip oldukları gece görüş silah, teçhizat ve diğer imkân kabiliyetleri ile gece kurtarma, keşif ve saldırı icra edebiliyor olmalarıdır.⁴⁶⁰ Yukarıda açıklanan bu üstün hususlar çerçevesinde Rusya'nın uyguladığı harekât kapsamında Çeçen direnişçilere karşı sahip olduğu güçlü faktörler Tablo 4.1'de gösterilmiştir.

4.1.2. Zayıf Faktörler

Ruslar başlangıçta zırhlı kuvvetlerin ağırlıkta olduğu bir güç hazırlayıp şehre üç ayrı koldan girerek süratli bir zırhlı taarruz planlamışlardır. Bu sayede Çeçenlerin fazla direniş göstermesine fırsat vermeden hedeflerine ulaşmayı düşünmüşlerdir. Grozni kentinin fiziki yapısını kullanarak gerilla tarzında yıpratma ve uzun süreli bir direnişe hazırlanan Çeçenlere karşı zırhlı birliklerle bir saldırıyı öngören Rusların harekâtın ilk safhaları planladıkları gibi olmamıştır.

Rusların Çeçenlerin imkân ve kabiliyetlerini hesaba katmadan ortaya koydukları bu yaklaşımla beraber harekâta katılan birliklerdeki askerlerin durumu ikinci zayıflıklarını oluşturmuştur. Harekâta katılan birlikler genelde çok genç, eğitimsiz ve tecrübesiz

---

⁴⁵⁸ Gott, *a.g.e.*, 80.

⁴⁵⁹ Oliket, *a.g.e.*, 14.

⁴⁶⁰ *a.g.e.*, 23-26.

askerlerden teşkil edilmiş olup askerlerin çoğunun temel eğitimlerinin dışında atış dahi yapmadıkları, tankçıların ferdi eğitimleri ve mürettebat eğitimlerinin de eksik olduğu ifade edilmektedir. Bu eğitimsiz ve tecrübesiz askerler yoğun kentsel alanların ortaya çıkardığı psikolojik baskılara karşı koyabilecek yeterlilikte olmadıklarından ilk zamanlar harekâtın gidişatını daha da kötüleştirdiği belirtilmektedir.⁴⁶¹

Rus Ordusu Sovyetler Birliğinin dağılması ile maddi olarak sıkıntılar yaşamaya başlamıştır. Bütçe sıkıntılarında dolayı tugay ve tümen seviyesinde iki yıldır herhangi bir saha tatbikatı gerçekleştirilememiştir. Tabur seviyesinde ise ancak senede bir tatbikat gerçekleştirilebilmiştir. Tank piyade iş birliği sağlanamamış olup küçük birlik liderlerinin inisiyatif olarak muharebe etmesini gerektiren kentsel alanlardaki bu tarz harekâtlara hiç hazır olmadıkları, kendi birlik komutanlarını dahi tanımadıkları ifade edilmektedir.⁴⁶²

Hazırlık ve planlamalar eksik olduğu gibi birliklerin teşkili, silah, mühimmat hazırlıkları da tam olarak yapılmamıştır. Özellikle gece görüş sistemlerinin dağıtılmasındaki zafiyetler sebebiyle gece şartlarında birliklerin hareket etmesi engellenirken, Çeçenler tarafından gece saldırılar gerçekleştirilmiştir.⁴⁶³ Ayrıca hazırlıkların acele yapılması ile zırhlı araçların kentsel alanda kullanıldığında kolayca takılabilecek ve korumasını artıracak amatör teçhizatlar; metal kafesler ya da anti tank silahlarının etkisini azaltmak için kullanılacak içi taş, tuğla parçaları doldurulmuş torba ya da kutular kullanılmamıştır.⁴⁶⁴ Harekâta katılan birliklerde inisiyatif kullanabilecek ast birlik liderleri bulunmadığı gibi eğitimsizlikten dolayı birçok teknolojik silah ve mühimmat etkili bir şekilde kullanılamamıştır.

Askerî olarak bir diğer zayıflık ise Rusların harekât kapsamında kullandığı tanklar ve zırhlı araçlarda yaşanmıştır. Rus ordusu envanterinde çok gelişmiş reaktif zırha sahip tanklar olmasına rağmen harekâta katılan tanklarda reaktif zırh bulunmadığı belirtilmektedir. Ruslar tarafından kullanılan T80 tankları süratli, manevra kabiliyeti

---

⁴⁶¹ Simon Saradzhyan, "Army Learned Few Lessons From Chechnya", The Moscow Times, (March 9, 2005). <https://www.worldpress.org/Europe/2043.cfm> [Erişim Tarihi:17.05.2020].

⁴⁶² Anatol Lieven, *Chechnya: Tombstone of Russian Power*, (London: Yale University Press, 1998), 92; Gott, *a.g.e.*, 85; Thomas, *The 31 December 1994-8 February 1995 Battle for Grozni*, 174; Olikier, *a.g.e.*, 23-26.

⁴⁶³ Saradzhyan, *a.g.e.*

⁴⁶⁴ Olikier, *a.g.e.*, 24-25.

yüksek, atış sürati fazla ve direk atışlara karşı koruma kabiliyetinde olmasına rağmen yukarıdan yapılan atışlara karşı oldukça korumasızdır.⁴⁶⁵

Zırhlı araçlar halinde ilerleyen Rus güçler şehrin dar sokak ve caddelerinde, tankların uzun namlularının dönmemesi nedeniyle sadece önlerini ateş altına alabilmişlerdir. Bunun yanında Çeçenlerin ilerleyen zırhlı kollarda ilk ve son araçların pusuya düşürmesi ile tanklar ve diğer zırhlı araçlar hareket edememiş ve kolayca ateşe maruz kalmışlardır.⁴⁶⁶ Bu hareket tarzı neticesinde harekâtın ilk ayında Ruslar 62 tank kaybetmişlerdir. Hareket tarzındaki hatanın yanında tank kayıplarının diğer bir nedeni de ifade edildiği gibi reaktif zırh koruması olmayan tankların kullanılmış olmasıdır.⁴⁶⁷ Zırh korumasının tankın üzerinde ve gerisinde zayıf oluşu, RPG'leri yoğun bir şekilde kullanan Çeçenler için fırsatlar ortaya koymuştur.⁴⁶⁸ Bu konu açısından harekâtın ilk başlangıcında Maikop tugayının kent merkezinde yaşamış olduğu pusu sonucu ağır zayıatlar vermiştir. Maikop Tugayı iki gün içerisinde 26 tankının 20'sini, 120 piyade aracının 102'sini ve 1000 personelinin tugay komutanı da dâhil 800'ünü ölü, 74'ünü esir olarak kaybetmiştir.⁴⁶⁹

Harekât kapsamında Rus birliklerinin özellikle tabur seviyesinde personel oranları %55 veya daha az seviyelerde kaldığı ifade edilmektedir. Ruslar, şehir çatışması için yaklaşık 12.000 Çeçen kuvvetine karşılık 1'e 5 üstünlük sağlayacak şekilde 60.000 Rus kuvvetini öngörmüş olmalarına rağmen harekâta Ruslar bu üstünlüğü tam olarak kuramamışlardır. Sayıca tam üstünlüğün kurulamaması askerler arasında moral ve motivasyonu önemli derecede etkileyen düzenli bir rotasyonun sağlanamamasına neden olmuştur. Rus Ordusu'nun soğuk savaş dönemine göre, eğitim, disiplin, lojistik ve teçhizat hazırlık oranı düşük kaldığı vurgulanmış ayrıca Rus gençliğinin yaklaşık %85'i askere alınmaktan muaf tutulduğu ya da askerlik görevlerinin ertelendiği ifade edilmiştir. Bunun yanında Rus Ordusunun harekâta, kendi subaylarını ve askerlerini hem yetiştirme hem de iase ve ibate konusunda güçlükler yaşadığı da belirtilmiştir.⁴⁷⁰

---

⁴⁶⁵ Olikier, *a.g.e.*, 35-36.

⁴⁶⁶ Gott, *a.g.e.*, 85.

⁴⁶⁷ Lester W. Grau, *Russian-Manufactured Armored Vehicle Vulnerability in Urban Combat: The Chechnya Experience*, (Fort Leavenworth: KS. Foreign Military Studies Office, 1997), <http://www.fas.org/man/dod-101/sys/land/row/rusav.htm> [Erişim Tarihi:21.09.2021].

⁴⁶⁸ Gott, *a.g.e.*, 85; Grau, *Russian-Manufactured Armored*.

⁴⁶⁹ Gott, *a.g.e.*, 79-80; Edwards, *a.g.e.*

⁴⁷⁰ Lester W. Grau, "Changing Russian Urban Tactics: The Aftermath Of The Battle For Grozni", *INSS Strategic Forum*, number 38, (July 1995).

Kentsel alanlarda gerçekleştirilen askerî harekât ve operasyonların uzun bir planlama ve hazırlık süresine ihtiyaç duyması gerekirken çok kısa bir zamanda birliklerin harekâta başlamalarının emredilmiş olduğu görülmektedir. Rus güçleri Grozni'ye gerçekleştirilecek harekâtı planlarken, 1968'de Çekoslovakya'da başarılı olunan harekât çerçevesinde benzer bir performans ve plan hazırlığında olmuşlardır. Bu bağlamda Çeçenlerin RF gibi güçlü bir devlete ve askerî gücüne psikolojik olarak karşı koymayacağı varsayımında bulunmuşlardır. 30 yıl önce icra edilmiş Çek işgalinde bile yapılan hazırlıklar birkaç ay sürmüş, harekât öncesinde operasyonlar, hava savunma, lojistik ve diğer unsurlar ile geniş kapsamlı tatbikatlar yapılmıştır.⁴⁷¹ Çek işgalinden sonraki dönem içerisinde askerî teknoloji ve stratejiler açısından bazı değişimler yaşanmış olsa da askerî harekât ve operasyonların karakteristiğinde detaylı planlama, uzun süreli hazırlık ve birlik teşkilatlanmalarının oluşturularak bunlarla ilgili eğitim ve tatbikatların gerçekleştirilmesi günümüzde dahi önemli konular arasındadır. Ancak Grozni gibi yoğun kentsel ortamda icra edilecek karmaşık bir harekât için dahi Rusların çok kısa bir zaman içerisinde hazırlıklar yaparak harekâta başladığı görülmektedir.

Rusların Grozni'de icra ettiği harekâta karşılaştıkları diğer bir zayıf durum ise görev yoğunluğundan dolayı askerlerin yoğun stres yaşamaları, moral, motivasyon ve disiplinlerinin olumsuz etkilenmesidir. Kentsel alanlarda icra edilen bir askerî harekât dinamik bir süreci ihtiva ettiğinden Rusların sürekli değişim için yeni birliklere, takviye kuvvetlere ve yeterli rezervlere ihtiyacı bulunmuştur. Ruslar, ocak ayı ile Grozni şehrine yeni takviye birlikler göndermiş olsalar da birçok analiste göre yoğun kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât için yeterli sayı üstünlüğüne ulaşamamıştır.⁴⁷² Sayıca yeterli üstünlüğün kurulamaması, takviye ve destek kuvvetlerin de yaşanan sorunlar nedeniyle askerler arasında düzenli bir rotasyonun sağlanamadığı ifade edilmektedir. Bu da zaten yoğun, yorucu ve stresli olan harekâtı askerler için daha da zor hale getirmiştir. Neticede askerlerin moral seviyelerinin düşmesine, birliklerde disiplinsizliklerin ve başıbozuklukların oluşmasına neden olmuştur. Hatta bazı kaynaklarda birtakım askerlerin düşman direnişçi unsurlarla kendi silah ve mühimmatları üzerinden para, yiyecek, içecek hatta uyuşturucu karşılığında pazarlığa dahi girdikleri aktarılmaktadır.⁴⁷³

---

⁴⁷¹ Graham Turbiville, "Soviet Bloc Maneuvers", *Military Review*, 58 (August 1978): 19-35.

⁴⁷² Olikar, *a.g.e.*, 23.

⁴⁷³ *a.g.e.*, 35-36.

Ruslar açısından zayıflık oluşturan diğer bir husus ise; Grozni kentinin fiziksel yapısını tam olarak bilemedikleri gibi çok ayrıntılı şehir haritalarına da sahip olamamalarıdır. Harekât süresince Ruslar 1:50.000 ve 1:100.000 ölçekli haritalar kullanmaya çalışmış olup bu haritalar kentsel alanlarda kullanımı çok yetersiz olduğu gibi 1: 25.000 veya 1: 12.500 gibi daha büyük ölçekli haritalar da bulunmamakta olduğu ifade edilmektedir.⁴⁷⁴

Diğer bir askerî zayıflık ise Rusların harekâta farklı bakanlıklara dâhil çeşitli birliklerden oluşan karma bir teşkilatla harekâta katılmış olmaları ve birliklerinin arasında iletişim sistemleri açısından farklılıklar bulunması yüzünden haberleşme ve koordinasyon sorunlarının yaşanmasıdır. İletişim sistemlerinin yetersizliği ve uyumsuzluklar askerî birliklerin eylemlerini koordine etmesini zorlaştırmış dost ateşinden kaynaklı veya ateş ve takviye taleplerinin tam olarak iletilmemesine bağlı olarak yüksek zayıflıkların yaşanmasına neden olmuştur.⁴⁷⁵

Ayrıca planlama harekâtın kısa sürede biteceği varsayımına dayandığından hava durumunun kötüleşeceği ve harekâta olumsuz etkileri olacağı hesaba katılmamıştır. Bu nedenle sadece Su-24M saldırı uçakları ile hava harekâtı gerçekleştirilebilmiştir.⁴⁷⁶

Harekâtı etkileyen diğer önemli zayıflık ise Ruslar tarafından düşman istihbaratının tam olarak yapılmamış olmasıdır. Askerî istihbarat tarafından hava ve topçu kuvvetleri için hedefler belirlenememiş, Çeçenlerin lider kadroları ile ilgili yeterli bilgi elde edilememiş ve Çeçenlerin güçlü noktaları ortaya çıkarılamamıştır.⁴⁷⁷ Ayrıca Çeçenlerin kenti uzun süreli bir savunma için hazırladıkları, kentte çeşitli önlemler aldıkları, Ruslar için pusu ve direnek noktaları oluşturdukları ile ilgili hiçbir bilgi elde edilememiştir.⁴⁷⁸

Ruslar, şehirdeki durum ve özellikle yerel halk hakkında neredeyse hiçbir bilgiye sahip olmamış, onların desteğinin kazanılması ve yararlanılması konusunda herhangi bir faaliyet içerisinde bulunmamışlardır.⁴⁷⁹ Askerî gücün desteklenmesi kapsamında askerî birliklerin beka kabiliyetlerinin artırılması, yerel desteğin sağlanması, insan istihbaratının elde edilmesi, durumsal farkındalığın geliştirilmesi ve vekil güçler oluşturulması bakımından Rusların bölge halkından yararlanamadığı değerlendirilmektedir. Ayrıca halkın desteğinin kazanılması noktasında sivil asker iş

---

⁴⁷⁴ Grau, *Changing Russian Urban Tactics*.

⁴⁷⁵ Saradzhyan, *a.g.e.*, 14.

⁴⁷⁶ Olikier, *a.g.e.*, 16.

⁴⁷⁷ *a.g.e.*, 21.

⁴⁷⁸ Thomas, *The Battle of Grozny*, 94.

⁴⁷⁹ Olikier, *a.g.e.*, 21.

birliği yetersizliği de dikkat çekmektedir. Ruslar I. Grozni harekâtında bölgedeki sivil kuruluşlar, ülke temsilcileri, etnik grup liderleri ve sözü geçen kişiler gibi diğer aktörlerle irtibat ve etkili iletişimin kurulmadığı görülmektedir.

Rusların harekât kapsamında yaşadıkları bir başka zayıflık ise dost ateş zayıatlarının oldukça fazla olmasıdır. Çeçenler, Rus kuvvetlerine çok yaklaşarak “sarılma” (*hugging*) adı verilen bir taktik kullanmışlardır. Bu taktik çoğu zaman Rus topçu kullanımını kısıtlamış ve ateş gücünün seyreltilerek parça parça kullanılmasına neden olmuştur.⁴⁸⁰ Kimi zaman da Çeçenlerin uyguladığı bu taktik sonucu Rus birlikleri dost ateşine maruz kalmışlar ve harekât süresince çok zayıat vermişlerdir. Hatta savaşa katılan bir Rus tarafından Rusların I. Grozni harekâtındaki zayıatlarının %60’ının dost ateşi kaynaklı olduğu aktarılmaktadır.⁴⁸¹

Rusların harekâta yaşadığı diğer bir zayıflık ise hava saldırıları için hassas mühimmatların kullanılmamış olmasıdır. Rus kuvvetleri Grozni’de askerî birlikler içerisinde çok az ateş destek koordinatörleri ve ileri hava kontrolörleri bulundurmuş, bu nedenle de hassas ateş desteğinin sağlanmasında problemler yaşanmıştır. Rus topçusunun, kara birliklerinin ilerleme istikametini hassas ateşlerden ziyade yoğun ve kitlesel ateşler yapmaya yöneldiği belirtilmektedir. Ancak Grozni harekâtında Rus uçaklarının hassas atış kabiliyetlerini kullanamamasından dolayı saldırı atışları daha çok uçaklar için tahsis edilmiş “serbest atış” bölgelerinde yoğunlaştığı ifade edilmektedir.⁴⁸² Rusların hassas mühimmatlar konusundaki zayıflıkları harekât süresince yoğun bir şekilde Grozni kentini bombalamalarına yol açmıştır. Bu bombardımanlar da Rusların hiçbir surette hedef gözetmediği, kentin harabeye dönmesine ya da sivillerin zarar görmesine dikkat etmedikleri belirtilmektedir.⁴⁸³

Nitekim Çeçenlerin de ortaya koymuş olduğu asimetrik taktik ve teknikler ile Grozni kentini Rusların üstün askerî gücüne karşı dengeleyici bir araç olarak kullanmaları, Rusları kenti yoğun bir şekilde bombalayarak karşılık vermeye itmiştir. Bu sayede Ruslar Çeçen direnişini yüksek ateş gücünü kullanarak engellemeye çalışmıştır. Bu durum askerî terminolojide “yanmış toprak (*scorched earth*)” taktiği olarak ifade edilmekte olup Grozni, Rus hava kuvvetleri tarafından yoğun bir bombardıman

⁴⁸⁰ Thomas, *The Battle of Grozny*, 94.

⁴⁸¹ Olikier, *a.g.e.*, 16.

⁴⁸² Grau, *Changing Russian Urban Tactics*.

⁴⁸³ Gott, *a.g.e.*, 86; Olikier, *a.g.e.*, 83.

neticesinde harabeye çevrilmiştir.⁴⁸⁴ Neticede Grozni harekâtı sonunda en büyük zararı siviller görmüş olup net sayı tam olarak bilinmezken, 30 bin Çeçen sivilin öldüğü tahmin edilmektedir.⁴⁸⁵

Rusların harekât kapsamında diğer bir eksiklikleri ise birliklerin teşkili sırasında veya harekât esnasında dinleme, irtibat, koordinasyon, Çeçenlerle iş birliği, diyalog vb. amaçlarla kullanılabilir Çeçen dilini bilen sivil veya askerî personel bulundurmamaları olmuştur. Harekât süresince Çeçen direnişçiler, sahip oldukları Rus telsizleri ve elde taşınan telsizler sayesinde hem birbirleriyle iletişim kurabilmiş hem de Rus muhaberesini takip edebilmişlerdir. Çeçen direnişçiler için kendi iletişimleri açısından, el tipi telsizler kullanmışlar ve iletişimi güvende tutmak için sadece ana dillerinde konuşmaları yeterli olmuştur. Çünkü Ruslar bu konu ile ilgili herhangi bir tedbir veya hazırlık yapmamış ve açıktan görüşme yapan Çeçenlerin iletişimi takip edilememiştir.⁴⁸⁶

Rusların bu harekât kapsamındaki diğer önemli bir zayıflığı ise Sovyetlerin dağılmasından sonra yaşamış olduğu ekonomik dar boğazdır. Bu ekonomik zayıflık özellikle Rus ordusunun ikame, idame ve devamlılık konularında sıkıntılar yaşanmasına neden olmuştur. Ülkenin yaşamış olduğu maddi sıkıntılar Rus ordusunu da olumsuz etkilemiş, eskiyen araçların yenilenmesinde, araçların ve silahlarının bakımının yapılmasında, arızalarının giderilmesinde, yedek parça temininde sıkıntılar yaşanmasına neden olmuştur. Birliklerin temel eğitimleri dışında pek çok eğitimlerinin yapılamadığı ve çoğu birliklerin gece harekât icra etmesine sahip olacak sistemlerin eksik kaldığı ifade edilmektedir.⁴⁸⁷ Ayrıca ekonomik sıkıntılar Rusların sahip oldukları uyduların kullanımını etkilemiş hava fotoğrafları ve güncel istihbarat bilgileri Rus uydularının tasarruf kapsamında kapatılması sebebiyle elde edilememiştir. Bunun yanında Rus Ordusu, birliklerin harekât bölgesinde iâşe ve ibate konusunda da güçlükler yaşamıştır.⁴⁸⁸

Rusya'nın harekât kapsamında göstermiş olduğu diğer bir zayıf faktör ise medyanın kontrolü ve harekât ile ilgili bilgilendirmenin tek bir elden yapılamamasıdır. Harekât

---

⁴⁸⁴ The Economist, Grozni Rules in Aleppo, 1 Ekim 2016,

<https://www.economist.com/leaders/2016/10/01/grozny-rules-in-aleppo>. [Erişim Tarihi:30.05.2021].

⁴⁸⁵ Emil Pain, "From the First Chechen War Towards the Second", *The Brown Journal of World Affairs*, Vol. 8, No. 1 (Kış/Bahar 2001): 7.

⁴⁸⁶ Thomas, The Battle of Grozny.

⁴⁸⁷ Lieven, *a.g.e.*, 92; Gott, *a.g.e.*, 85; Thomas, *a.g.e.*, 174; Olikier, *a.g.e.*, 82.

⁴⁸⁸ Grau, Changing Russian Urban Tactics.

süresince gazetecilerin harekât bölgesine girişlerinde engelleme veya sınırlama yapılmamış bu nedenle de yerli ve yabancı gazeteciler kolaylıkla şehre girip çıkabilmişlerdir. Bunun yanında Moskova ise harekât hakkında bilgilendirme yapılması ile ilgili herhangi bir çaba sarf etmediğinden Çeçenler her türlü röportaj, görüntü ve bilgilendirmeyi ön hatlara kadar gelen yerli ve yabancı basın ve medya görevlilerine servis etmişlerdir. Bu durumun hem halkın üzerinde hem de askerler üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Moral yönünden negatif etkiler bıraktığı gibi halkın güveninin de azalmasına sebebiyet vermiştir.⁴⁸⁹

Rusya'nın diğer bir zayıflığı ise iç kamuoyunun harekâta sıcak bakmamasıdır. İçerdeki ekonomik, sosyal ve siyasal sıkıntılardan ötürü Çeçenistan'a karşı yapılacak bir askerî müdahalenin bu sıkıntıları arttıracığını düşünen halk olası bir operasyona olumlu yaklaşmamıştır. Bu bakımdan harekât kapsamında iç kamuoyunun desteğinin alınmasından ziyade Rusların politik saiklerle hareket ettiği ifade edilmektedir.⁴⁹⁰

Harekât ile ilgili Ruslar siyasi olarak da bir takım baskı ve aceleci kararlar yüzünden sorunlar yaşamıştır. Rusya Savunma Bakanı Pavel Grachev, harekât öncesinde çok gizli bir direktifte Rus kuvvetlerinin bazı sorunlarını ifade etmiştir. Silahlı kuvvetlerin savaş yeteneklerinin düşük, mobilizasyona hazırlık düzeyinin zayıf, operasyonel planlama yeteneğinin yetersiz ve askerlerin yeterli eğitimlerinin olmadıklarını belirtmiştir. Ancak durumu bu kadar net bilmesine rağmen Bakan Pavel Grachev basına karşı yaptığı açıklamada Grozni şehrinin bir hava indirme tugayı ile iki saat içerisinde alabileceğini ifade etmiştir.⁴⁹¹

Bu değerlendirmeler kapsamında bazı yüksek rütbeli Rus generallerin hazırlıkların tam olarak yapılmadığını beyan ederek harekâta katılmak istememelerinin yanında Rus politikacıların çok kısa süre de Grozni'nin ele geçirileceği beklentisi ile süratli bir plan yapıldığı değerlendirilmektedir. Rus politikacılar tarafından Çeçenistan'a bir an evvel harekât yapılması konusunda oluşturulan baskılar ve aceleci kararlar harekâtın icra zamanının erkene alınmasına ve harekâta olumsuzlukların yaşanmasına neden olmuştur. Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde Rusya'nın uyguladığı harekât kapsamında Çeçen direnişçilere karşı sahip olduğu zayıf faktörler Tablo 4.1'de gösterilmiştir.

---

⁴⁸⁹ Olikier, *a.g.e.*, 34-35; Thomas, *The Battle of Grozny*, 88.

⁴⁹⁰ Budak ve Ermağan, *a.g.m.*, 198.

⁴⁹¹ Thomas, *The Battle of Grozny*, 90.

4.1.3. Fırsat Faktörleri

Rusya'nın icra etmiş olduğu I. Grozni Harekâtında coğrafi ve bölgesel, hukuki, kültürel, insani ve uluslararası ilişkiler ile diplomasi gibi ülke dışı özellikler bağlamında birtakım avantaj sağlayan fırsat faktörleri bulunmaktadır. Öncelikle Grozni kenti özelinde Çeçenistan her ne kadar ülke sınırları dışında bir bölge olarak düşünülse de Sovyetler Birliği dağılana kadar Rus idaresinde kalmıştır. Coğrafi olarak çok kritik bir noktada bulunan Çeçenistan, doğuda Dağıstan, güneyde Gürcistan, batıda İnguşetya ve kuzeyde Stravropolski'yi birbirine bağlayan önemli kavşaklardan birisini oluşturmaktadır. Doğu ve Batı Kafkaslar arasındaki karayolu ve demiryolu akışı Çeçenistan'dan geçmekte, ulaşım ağlarının tam merkezinde yer alması ekonomik önemini artırmaktadır.⁴⁹² Çeçen topraklarının da bulunduğu Kuzey Kafkasya; Rostov-Bakü karayolu ve demiryollarının ana geçiş noktası üzerinde bulunmakta, Kuzey Rusya ile Trans-Kafkasya ve Doğu Avrupa ile Orta Asya, İran ve Kafkasya arasındaki bağlantı noktalarında yer almaktadır.⁴⁹³ Tüm bu durumlar, Rusya'nın bu bölgeye ulaşması, sevkiyat yapması, birlik kaydırması için fırsatlar sağlayan bir husustur. Bu sebeple Grozni'nin her türlü ulaşım hatlarına yakın olması Rusya'nın istediği şekilde rahatça ve en hızlı şekilde birlik, mühimmat sevkinin gerçekleştirilmesine fırsat tanıyacak imkânlarla sahip olduğu değerlendirilmektedir.

Grozni şehri yerleşim alanı olarak 250 km²'lik bir alana yayılmış olup önemli bir endüstri ve petrol merkezi konumundaydı. Sahip olduğu yer altı sistemleri, elektrik sistemleri, hizmet ağları vb. kolaylık tesisleri ile kendi halinde modern bir şehir görüntüsü vermekteydi. 1980'li yıllarda inşa edilen yüksek binalarıyla, geniş yollarıyla, mimarisiyle bölgedeki en güzel kentler arasındaydı.⁴⁹⁴ Modern bir kent olarak Grozni'nin sahip olduğu büyük ve geniş caddeleri ile zırhlı araçların süratli ilerleme ve manevra yapmaları açısından fırsat oluşturduğu değerlendirilmektedir.

Rusya'ya fırsat sağlayan diğer bir husus da Grozni kenti içinde Rus birliklere her türlü desteği sağlayabilecek 120.000 Rus kökenli kişinin yaşamasıdır.⁴⁹⁵ Bu husus özellikle askerî gücün desteklenmesi, askerî birliklerin beka kabiliyetlerinin artırılması yanında yerel desteğin sağlanması, insan istihbaratının elde edilmesi, durumsal farkındalığın

---

⁴⁹² Dash, P. L., "Chechnya: War Has No End", *Economic and Political Weekly*, Vol.35, Iss.10. (2000): 1518.

⁴⁹³ Özçelik, Kuzey Kafkasya Çatışmaları, 360.

⁴⁹⁴ Gott, *a.g.e.*, 73.

⁴⁹⁵ Smith, *a.g.e.*

geliştirilmesi ve vekil güçler oluşturulması bakımından Ruslar için avantaj sağlayan bir faktördür.

Diğer bir fırsat faktörü oluşturan durum da Çeçenistan ile Rusya arasında yaşananların Rusya'nın kendi iç meselesi olarak değerlendirilerek ABD, AB veya BM tarafından herhangi bir girişimin olmamasıdır. Gerçekleştirilecek bir müdahale ve harekât Rusya'nın egemenliğine karşı yapılan bir tecavüzün bertaraf edilmesi olarak algılanmıştır.⁴⁹⁶ Bu açıdan uluslararası kamuoyunda Rusya'ya karşı engelleyici bir durum meydana gelmemiştir.

Harekât ile ilgili diğer fırsat oluşturan faktör ise harekât öncesinde sıkıyönetim ilan edilmesi olmuştur. 15 Ekim 1991'de Cahar Dudayev önderliğindeki bağımsızlık yanlıları yönetimi ele geçirmiş, 27 Ekim'de Dudayev başkan seçilmiş ve 1 Kasım'da Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ilan etmiştir. Çeçenya Cumhuriyeti'nin bağımsızlık kararı, Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin tarafından tanınmayarak Çeçenistan'ın tamamını kapsayan bir sıkıyönetim ilan edilmiş ve İçişleri Bakanlığına bağlı özel birlikler başkent Grozni'ye gönderilmiştir.⁴⁹⁷ Bu sayede Rusya iç hukuk çerçevesinde harekât ile ilgili gerekli olan her türlü tedbiri alarak müdahale gerçekleştirebilmek için yasal zemini hazırlama gayretinde olmuştur.

Bölgede Rusya'ya fırsat oluşturan başka bir husus ise Çeçen lider Dudayev'e karşı muhaliflerin olması ve bunların Çeçen yönetimine karşı desteklenmesidir. Bu çerçevede Rusya bölgede Usman Avturkhanov ve Ruslan Hasbulatov gibi Dudayev muhaliflerini destekleyerek Çeçen yönetimine karşı kullanma imkânı elde etmiştir.⁴⁹⁸

Rusların uluslararası kamuoyunun bilgilendirilerek, harekâtın meşruiyetini artırmak konusunda fırsat sağlayan bir husus ise Çeçenlerin harekât süresince silahlı çatışma hukuku ile ilgili gerçekleştirdiği ihlallerdir. Rus kaynaklarda Çeçen direnişçiler tarafından binaların içlerinin mayınlarla, el yapımı patlayıcılar ve bubi tuzakları ile tuzaklandığı hatta yaralanan ve ölen Rus askerlerinin dahi bubi tuzakları ile tuzaklandığı ifade edilmektedir. Bunun yanında Çeçenler kimi zaman Kızılhaç görevlilerinin kılığına bürünüp kollarında bantlar taşıyarak kimi zaman da sivil vatandaş görünümünde hareket etmişler, şehir içinde belli bölgeler arasındaki ulaşımı sağlamak için sivil araçlar kullanmışlardır. Ayrıca iyi Rusça bilen Çeçenlerin bazıları Rus üniforması giyerek ya

---

⁴⁹⁶ German, Tracey, *Russia's Chechen War*, (New York: Routledge, 2003), 147-148.

⁴⁹⁷ Uyar, a.g.e. 288-289.

⁴⁹⁸ a.g.e., 291.

da bir sivil gibi davranarak, Rus birliklerini hazırlanan tuzak bölgelerine doğru çekmeye ve Rus birliklerini pusuya düşürmeye çalışmışlardır.⁴⁹⁹ Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde Rusya'nın uyguladığı harekât kapsamında sahip olduğu fırsat faktörleri Tablo 4.1'de gösterilmiştir.

4.1.4. Tehdit Faktörleri

Kentlerin sahip olduğu nüfus yani insan faktörü harekâtın başarılı bir şekilde icra edilmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan sivillerin yoğun bir şekilde bulunduğu kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonlar diğer askerî harekât nevelerine göre oldukça kısıtlayıcı ve zorlayıcı olmaktadır.

Rusya'nın harekât icra ettiği Grozni kenti açısından bakıldığında 1994'te 250 km²'lik bir alana yayılmış önemli bir endüstri ve petrol merkezi olan Grozni'de yaklaşık 500.000 kişi⁵⁰⁰ yaşamakta olup bu nüfusun neredeyse 1/4'ünü Rus kökenliler⁵⁰¹ oluşturmaktaydı. Sahip olduğu yer altı ve elektrik sistemleri, hizmet ağları gibi kolaylık tesisleri ile kendi halinde modern bir şehir görüntüsü vermekteydi.⁵⁰² Harekât alanında bulunan yoğun sivil nüfus Ruslar için hem sivil zayiata engel olmak hem binaların, yapıların ve şehrin alt yapısının tahrip edilmesini önlemek amacı açısından harekâtı oldukça zor hale getirmiştir. Grozni harekâtında şehirdeki siviller, harekâtın gelişimi ve hedeflere ulaşılması açısından oldukça önemli bir konu olup askerî harekât devam ederken sivillerle ilgili gerekli tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Sivillerin durumu Rusya açısından uluslararası çatışma hukuku çerçevesinde de sorun oluşturmuştur. Rusya tarafından hedef ve ayırım gözetmeksizin, orantısız bir güç kullanılması ve bu kullanım sonucunda sivillerin zarar görmesi çatışma kuralları (*jus in bello*) açısından Rusya'yı sorumlu tutacak bir durum yaratmaktadır. Bunun yanında hukuksal açıdan diğer bir tehdit oluşturan durum ise silahlı çatışmalarda angajman kurallarına (*Rules of Engagement/ROE*) uygun hareket edilmemesidir. Bu konu ile ilgili olarak Rusya harekât için kuvvetlerini Grozni'ye doğru gönderdiğinde askerlerin silahlarını nasıl ve ne zaman kullanacakları konusunda kesin bir talimat verilmediği, silah kullanma yetki ve sınırlılıklarının tam olarak belirlenmediği belirtilmektedir.⁵⁰³

⁴⁹⁹ Thomas, The Battle of Grozny; Gott, *a.g.e.*; Edwards, *a.g.e.*, 28.

⁵⁰⁰ Gott, *a.g.e.*, 73.

⁵⁰¹ Smith, *a.g.e.*, 2002.

⁵⁰² Gott, *a.g.e.*, 73.

⁵⁰³ Olikier, *a.g.e.*, 24-25.

Ayrıca sivillerin yoğun bir şekilde yaşadığı kentsel ortamlarda Rus kuvvetlerin, kontrol altına aldıkları yerlerde yeraltı geçitleri dâhil bubi tuzakları kurarak potansiyel düşman yaklaşma istikametlerini ve saldırı eksenlerini mayınladıkları ifade edilmiştir.⁵⁰⁴ Bu durumlar angajman kurallarına uygun olmayıp uluslararası hukuk bakımından Rusya'yı sorumlu tutabilecek tehditler ortaya koymuştur.

Ayrıca Grozni'de kentsel alanların sahip olduğu fiziksel yapı ve Rusların yoğun bombardımanı ile yıkılan binalar ve oluşan döküntüler Rus birliklerin ilerlemesini, manevralarını olumsuz etkilemiştir. Bunun yanında Çeçenler kurdukları pusularda Rus konvoyların ilk ve son araçlarını tuzağa düşürüp imha etmiş, arada kalan araçlar ise cadde ve sokaklarda imha edilen araçlar yüzünden rahat manevralar yapamamışlardır. Cadde ve sokaklarda tank toplarının yükselişleri, ikinci katların üzerindeki hedeflere angaje olmayı engellediğinden Çeçenler yüksek katlı binaların üst katlarına mevzilenerek Rusların ateş gücünden etkilenmemiş ve üst katlardan Rus araçlarına saldırılar gerçekleştirmişlerdir.⁵⁰⁵ Harekât ve operasyonlarda kentlerde gerçekleştirilen yoğun kitlesel hava ve topçu ateşleri kara birliklerin ilerleme istikametinde yoğun bir yıkıntı ve moloz bırakabilmektedir. Bu da kara birliklerinin ilerleme ve manevralarını engellemesi ile DDSA'ların savunmasını güçlendirmesi açısından tehdit oluşturan çevresel faktörler arasındadır.

Ruslar açısından harekâta tehdit oluşturan diğer husus ise Çeçenlerin sahip olduğu imkân kabiliyet, hazırlık seviyesi ve Ruslara karşı uyguladığı asimetrik taktik ve tekniklerdir. Çeçenler güçlü noktalara sahip olmaktan ziyade tamamen hareketli olmanın ve şehir içerisinde kolayca tespit edilmeden çatışmalara devam etmenin daha iyi olacağını değerlendirerek vur-kaç taktiklerine dayalı bir hareket tarzı ortaya koymuşlardır. Neticede Rusların ilerleyişini ve doğru ateş desteği kullanımını olumsuz etkileyerek ateş gücünün topluca kullanmasından ziyade seyreltilmiş ve sadece parça parça kullanılması zorunlu hale getirilmiştir.⁵⁰⁶ Grozni'de Çeçenler uygulamış oldukları hareketli savunma ile hatlara bağlı kalmadan yıpratma harbi taktikleri kullanarak taktik seviyede asimetrik etki ile Rusların ilerlemesini durdurmaya çalışmışlardır.⁵⁰⁷

---

⁵⁰⁴ Grau, *Changing Russian Urban Tactics*.

⁵⁰⁵ Harris Michael J., *Tanks: Fulfilling A Role In Military Operations In Urban Terrain (MOUT)*, Fort Leavenworth, (Kansas: U.S. Army Command and General Staff College Press, 1998), 30; Gott, *a.g.e.*, 78.

⁵⁰⁶ Thomas, *The Battle of Grozny*, 94.

⁵⁰⁷ Şehitoğlu, *a.g.m.*, 13.

Rusların ilerleyişini olumsuz etkileyen diğer bir husus da Çeçenlerin Grozni'yi çok iyi bilmeleri ve Ruslara karşı kentte çeşitli düzenlenmeler yapmalarındır. Rus kaynaklarına göre Çeçenler harekâtın başlamasından 3-4 ay öncesinde hazırlık yapmaya başlamışlardır. Bu süre zarfında Çeçenler savaş planlarını geliştirmiş, sorumluluk alanları paylaşılmış, milisler eğitilmiş ve etkili bir iletişim-haberleşme sistemi kurulmuştur. Bunun yanında şehir planlamacıları ve şehir yöneticilerinden de destek alınarak şehir çeşitli alanlara bölünerek savunma, direnek ve pusu bölgeleri oluşturulmuştur.⁵⁰⁸

Çeçen planı, şehre giren Rusları küçük gruplar halinde, çevreleyerek tecrit etmek ve sonunda hareketli timler ile vur-kaç taktiği kullanarak imha etmeye dayanmıştır. Her cadde lideri, şehri çok iyi bilmenin avantajıyla, uygun hedeflere uygun yer ve zamanda küçük savaşçı gruplarıyla pusu kurmanın fırsatlarını kollamışlardır. Bunun için çok sayıda bubi tuzağı hazırlanmış, Rusların aralarından geçebilmek, gerilerine sızabilmek için geçitler, yıkıntı binalar, kanalizasyon sistemleri düzenlenmiştir.⁵⁰⁹

Çeçenler savaştıkları zemin katları ve bodrumları güçlendirerek sığınağa dönüştürmüşlerdir. Bu bodrumlarda açtıkları mevzilerle Rusların tank, top atışlarından korundukları gibi farklı istikametlerden tankları ve zırhlıları ateş altına alarak silahçının hedef seçmesine ve hareket halindeki tank ile düzgün bir atış yapmasını engellemeye çalışmışlardır. Bunun ötesinde direnişçiler şehri çok iyi bildiklerinden hareketlerini kısıtlamayacak hafif silahlar kullanarak şehirde yeraltı dâhil kurdukları ulaşım hatları ile oldukça gizli hareket etme fırsatı bulmuşlardır.⁵¹⁰

Savunan taraf olarak Çeçenlerin de Grozni'de büyük bir avantajı olduğu açıktır. Sadece şehrin kanalizasyon, metro ve tramvay sistemlerini yakından tanıdıkları değil, aynı zamanda arka sokakları, binaları ve diğer tüm yapıları da çok iyi biliyorlardı. Bunun yanında Rusları yanıltmak için sokak ve cadde tabelalarını da değiştirmişlerdir. Rus kuvvetler ise Grozni şehri ile ilgili bilgilere sahip olmayıp şehir ile ilgili ayrıntılı haritaları da yoktu. Bu sebeple şehre giren birlikler çoğu zaman kaybolmuşlar ya da kendilerini Çeçen pusuları içinde bulmuşlardır.⁵¹¹

---

⁵⁰⁸ Olikar, *a.g.e.*, 16-19.

⁵⁰⁹ Gott, *a.g.e.*; Edwards, *a.g.e.*, 28.

⁵¹⁰ Olikar, *a.g.e.*, 17-20.

⁵¹¹ Thomas, *The Battle of Grozny*, 90-91.

Harekât ile ilgili Ruslar açısında tehdit oluşturan bir önemli husus da Çeçen direnişçiler içerisinde Sovyetler zamanında Rus ordusunda görev yapmış çok sayıda savaşçının bulunmasıdır. Thomas, Çeçenlerin büyük çoğunluğunun Rus silahlı kuvvetlerinde görev yapmış, Rus üniformalarına sahip ve Rusça konuşan savaşçılardan oluştuğunu bu sayede Çeçenlerin Rus taktiklerini ve planlarını rahatlıkla anlayıp karşılık verebildiğini ifade etmektedir.⁵¹²

Ruslar açısından diğere bir tehdit oluşturan husus ise Çeçenlerin dış güçler tarafından desteklenmesidir. Çeçenler içerisinde Afganistan’da eğitilmiş savaşçılar olduğu gibi İslam Dünyasından, Ukrayna’dan ve Baltık’tan gönüllülerin bulunduğu ifade edilmektedir.⁵¹³ Ayrıca Müslüman halka destek olmak için, özellikle Suudi Arabistan’dan gelen yabancı savaşçıların olduğu, 1995’te Çeçenistan’da savaşan 300 civarındaki yabancı savaşçıdan 80’inin Orta Doğu ülkelerinden gelenlerin oluşturduğu belirtilmektedir.⁵¹⁴

Ruslar için tehdit oluşturan başka bir husus Çeçenlerin Ruslara karşı beslemiş oldukları kin, nefret ve güvensizliktir. Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda sivil halkın desteğinin kazanılması hedeflere ulaşılmasında en önemli etkenler arasındadır. Sivil halkın desteklenmesinde temel amaç, yerel halkın kalplerini ve zihinlerini kazanarak desteklerinin sağlanması, harekât kapsamında personelin muhtemel tehdit ve tehlikelere karşı gerekli tedbirleri alabilmesine imkân sağlayarak kuvvet koruma kapasitesini ve devamlılığını artırmasıdır. Sivil halkın desteğini kazanmak adına gerçekleştirilecek uygulamalar, askerî harekât ve operasyonlar açısından yerel olarak insan istihbaratının elde edilmesi, durumsal farkındalığın geliştirilmesi ve yerel güçler oluşturulması ile askerî unsurlara karşı muhtemel tehditlerin önlenmesi bakımından olumlu imkânlar sağlamaktadır. Bu da gerçekleştirilen harekâtın taktik, operatif ve stratejik seviyedeki etkililiğini artırmaktadır.⁵¹⁵ Bütün bu sebepler çerçevesinde Çeçenlerin Ruslara karşı beslemiş oldukları kin, nefret ve güvensizlik Grozni’ye gerçekleştirilen harekât açısından önemli bir tehdit unsuru oluşturmuştur.

---

⁵¹² a.g.e., 88.

⁵¹³ Smith, a.g.e.

⁵¹⁴ Gunaratna, a.g.e., 350.

⁵¹⁵ Yunus Öztürk, “Sivil-Asker İş birliği Uygulamaları ve Askerî Etkililik: “Yeni” Bir Kuvvet Çarpanı mı?”, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, C. 25, S. 2, (Aralık 2015): 109-139.

Çeçen direnişçiler Grozni içinde ya sivil kıyafetlerle ya da Rus askerî kıyafetleri giyerek siviller içerisinde dolaşmışlar, şehir içinde belli bölgeler arasındaki ulaşımı sağlamak için de sivil araçları kullanmışlardır.⁵¹⁶ Çeçenler ayrıca Rusların silah ve ateş üstünlüğünü ortadan kaldırmak için sivilleri mümkün olduğu kadar kendi yanlarında tutmaya çalışmışlardır. Bu sayede Ruslar Çeçen direnişçilerle beraber sivillere de zarar vermişlerdir. Bu durumda Çeçenler hem siviller arasında gizlenebilmiş hem de sivillerin Çeçen direnişçilere olan desteğinin devamını sağlamışlardır.⁵¹⁷

Bunun yanında Ruslar I. Grozni harekâtında bölgedeki diğer aktörler olan sivil kuruluşlar, diğer ülke temsilcileri, etnik grup liderleri veya sözü geçen kişiler ile irtibat ve etkili iletişimin kurulmasında da etkisiz kalmışlardır. Özellikle Timothy Thomas tarafından Çeçenlere esir düşen Rus askerlerinin görüntülerinin Çeçenlere taraf TV kanallarına servis edilmesi neticesinde esir olan Rus askerlerinin kurtarılması ile ilgili ne yerel ne bölgesel ne de uluslararası boyutlarda herhangi bir girişim ortaya koyamamıştır. Bu sebeple de esir askerlerin aileleri oğullarının serbest kalmaları için bizzat harekât bölgesine giderek, çatışmalar içerisinde çocuklarını kurtarmak için kendi başlarına çaba sarf ettikleri ifade edilmiştir.⁵¹⁸

Ruslar açısından tehdit oluşturan diğer bir husus ise Çeçen direnişçilerin mobil TV istasyonlarını ve internet araçlarını kullanmalarıdır. Çeçenler harekât süresince mobil TV istasyonlarını kullanarak Cumhurbaşkanı Dudayev'in mesajlarını doğrudan halka iletmeye ve Ruslara karşı direncin devamlılığını sağlamaya çalışmışlardır. Ayrıca Çeçenler internet vasıtalarını haberleşme ve bilgi akışını sağlamak, özellikle de yurt dışından para ve yardım toplamak amacıyla kullanmışlardır.⁵¹⁹

Planlama eksikliklerinden dolayı harekâtın uzun süreceği ve hava şartlarından etkileneceği hesaba katılmamıştır. Bu nedenle harekât içerisinde Rus Hava kuvvetlerinin çabaları önemli ölçüde kötü hava koşulları nedeniyle kısıtlanmıştır.⁵²⁰ Bu nedenle de hava durumunda yaşanılacak olumsuzluklar hesaba katılmadığından Rus birliklerinin ikmalinde, takviyesinde, iaşe ve ibatesinde sıkıntılar yaşanmıştır.⁵²¹

---

⁵¹⁶ Gott, *a.g.e.*; Edwards, *a.g.e.*, 2000, 28.

⁵¹⁷ Thomas, *The Battle of Grozny*, 90-91.

⁵¹⁸ *a.g.e.*, 88.

⁵¹⁹ Thomas, *The Battle of Grozny*, 92-93.

⁵²⁰ Olikier, *a.g.e.*, 16.

⁵²¹ *a.g.e.*, 35-36.

Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde Rusya'nın uyguladığı harekât kapsamında sahip olduğu tehdit faktörleri Tablo 4.1'de gösterilmiştir.

I. Grozni Harekâtı sonucunda en büyük zararı siviller görmüştür. Çeçen zayıatı ne kadar olduğu tam olarak bilinmezken, Ruslar ise binlerce kayıp vermiştir. 200'ün üzerinde Rus tank ve zırhlı aracı imha olmuştur.⁵²² Verilen kayıplara rağmen Rus ordusu Grozni'yi kontrolü altına alabilmiş ve bu sayede de gerçek anlamda savaşı kazanan taraf olarak görünmüştür. Ancak bunun yanında harekât ekonomik açıdan çok büyük bir maliyete yol açtığı gibi Rusların Çeçenistan'ın özerkliğine engel olamayarak en önemli hedeflerinden birini gerçekleştirememesine sebep olmuştur.

---

⁵²² Gott, *a.g.e.*, 83.

Tablo 4.1: I. Grozni Harekâtı GZFT Faktörleri.

I. Grozny Harekâtı GZFT Faktörleri			
1. Güçlü Faktörler (G)		2. Zayıf Faktörler (Z)	
1	Sayı ve teknolojik olarak çok üstün konvansiyonel bir askeri güce sahip olması,	1	Askerlerin tecrübe ve eğitim yetersizliği,
2	Gece ve gündüz kullanıma imkân kabiliyetine sahip hava gücüne sahip olması,	2	Reaktif zırh korumasına sahip olmayan tankların kullanılması ve tank ve zırhlıların yakın emniyetinin tam olarak alınmaması,
3	Çok sayıda tank ve zırhlı araçlara sahip olması,	3	Kentsel alanlarda gerçekleştirilen askeri harekât ve operasyonların uzun bir planlama ve hazırlık süresine ihtiyaç duyması,
4	Çok yoğun ateş desteğine sahip olması,	4	Kentsel harekât ve operasyonlarda görev yoğunluğundan dolayı askerlerin yoğun stres yaşamaları, moral, motivasyon ve disiplinlerinin olumsuz etkilenmesi,
5	Kentsel alanlarda harekât icra etmek maksadıyla ordu güçleri dışında diğer güvenlik unsurlarının da katıldığı karma birlik yapısının teşkil edilmesi,	5	Bölge hakkında yeterli haritaya sahip olmaması,
6	Ruslar harekât kapsamında Spetsnaz tarzı özel kuvvet birlikleri ile hava indirme gibi özel eğitimli birliklerden ve keskin nişancı timlerinden yoğun bir şekilde istifade edilmesi,	6	Koordinasyon, haberleşme ve muhabere irtibatının yetersizliği,
7	Harekâtı iyi bir şekilde takip analiz ve değerlendirme ile planlarda, uygulanan taktik ve tekniklerde süratle güncelleme ve yenileştirmeye gidebilme imkân ve kabiliyetine sahip olması,	7	Düşman istihbaratının yeterli yapılmaması,
8	Harekâtı her an destekleyecek yedek parça, mühimmat ile silah ve teçhizata sahip olması,	8	Yerel halktan faydalanılmaması, halkın desteğinin kazanılmasına yönelik tedbir alınmaması,
9	Örtü ve gizleme tedbirlerinin kullanılması,	9	Rusların çok fazla dost ateşinden zayıf vermeleri,
10	Termobarik etkiye sahip silah ve mühimmat kullanılması,	10	Hassas, nokta atış yapılmasını sağlayan mühimmatların kullanılmaması,
11	Uzaktan komutalı keşif araçlarının kullanılması,	11	Çeçen dilini bilen sivil veya askeri personelden istifade edilememesi,
12	Gece görüş sistemlerine sahip olması,	12	Rusya'nın ekonomik olarak sıkıntılar yaşaması,
		13	Medyanın kontrol altına alınmaması, kamuoyuna bilgi akışının tek elden yapılamaması,
		14	Harekât alanının tam olarak tecrit edilmemesi, çepeçevre emniyetin sağlanmaması, giriş çıkışların kontrol edilmemesi,
		15	Rusya'da yaşanan ekonomik, sosyal, siyasal sorunlar nedeniyle iç kamuoyunun harekâta olumlu bakmaması,
		16	Harekâtın icrasında siyasi baskı ve aceleci kararların etkili olması,
3. Fırsat Faktörleri (F)		4. Tehdit Faktörleri (T)	
1	Grozny kentinin bölgede her türlü kara ve demiryolu ağlarının merkezinde yer alması,	1	Bölgede yoğun sivil nüfusun olması,
2	Grozny kenti büyük geniş caddeler ve sokaklar, yüksek katlı binaları ile modern bir kent olarak askeri harekâtları daha az kısıtlayıcı özellikte olması,	2	Sivilere karşı ayırım gözetmeden güç kullanılması,
3	Grozny'i kenti içinde Rus birliklere her türlü desteği sağlayabilecek 120.000 Rus kökenli kişinin yaşaması,	3	Harekât kapsamında orantısız ve aşırı güç kullanılması,
4	Harekât ile ilgili Rusya'ya karşı uluslararası tepki ve baskının olmaması,	4	Silahlı çatışma angajman kurallarının ihmal edilmesi,
5	Rusya'nın her türlü tedbiri alabilme ve müdahale gerçekleştirebilme için bölgede sıkıyönetim ilan etmesi,	5	Çeçen direnişçilerin Grozny kentinin fiziki yapısını asimetric bir etki olarak kullanması ile harekâtın yorucu ve yıpratıcı hale gelmesi,
6	Rusya'nın bölgede Çeçenlere karşı kullanabileceği muhaliflerin bulunması,	6	Kentin fiziki yapısının harekâtı zorlaştırması, yavaşlatması ve manevraları engellemesi,
7	Çeçen direnişçilerin hukuksuzluklarının kamuoyuna bildirilmesi,	7	Çeçen direnişçilerin hareketli savunma tarzında, vur-kaç taktiklerine dayalı asimetric taktik ve teknikleri uygulamaları,
		8	Çeçen direnişçilerin Rus ilerleyişine karşı kentin fiziki yapısını savunma için düzenlemesi,
		9	Çeçen direnişçilerin içerisinde Rus ordusunda görev yapmış çok sayıda savaşı bulunması,
		10	Çeçen direnişçilerin dış güçler tarafından desteklenmesi,
		11	Çeçen halkının Ruslara karşı kin ve nefret beslemeleri,
		12	Sivil halkın Çeçen direnişçileri desteklemesi,
		13	Çeçen direnişçilerin sivil halkın arasına karşı sivilileri kalkan olarak kullanmaları,
		14	Bölgedeki sivil kuruluşlar, etnik grup liderleri veya sözü geçen kişiler ile irtibat ve etkili iletişim kurulmaması,
		15	Çeçen direnişçilerin mobil TV istasyonlarını ve internet araçlarını kullanmaları,
		16	Hava durumunun Rusların harekâtını olumsuz etkilemesi,

4.2. II. Grozni Harekâtı ve GZFT Analizi

SSCB'nin dağılmasının ardından her alanda büyük zorluklar yaşayan, Moskova hükûmeti 1994'te Çeçen tehdidini güç kullanarak bertaraf etmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. 1996 yılında imzalanan Khasavyurt Anlaşması ile de soruna tam çözüm getirilememiş ve Çeçenistan'ın statüsünün belirlenmesi 2001 yılına bırakılmıştır.⁵²³

Bu zaman içerisinde Dağıstan'da halk desteği ile bir devrim hareketi gerçekleştirilmek istenmiştir. Bu devrim hareketine Çeçenler destek vermiş bunun üzerine Rus Federal askerî güçleri Dağıstan'a müdahale ederek olayları bastırmış ancak Dağıstan'a destek veren Çeçenler saldırgan durumuna düşmüştür.⁵²⁴ Ayrıca bu zaman içerisinde meydana gelen diğer önemli bir olay ise Rusya'da gerçekleştirilen terör olayları olmuştur. Rusya'da 4-16 Eylül 1999 tarihleri arasında Moskova, Buynaksk ve Volgodonsk kentlerinde sivillerin yaşadığı bazı binalarda bombalama eylemleri gerçekleştirilmiş ve bu olaylar sonrası 300'ün üzerinde sivil yaşamını yitirmiştir. Çeçenler bu olayların sorumluluğunu kabul etmeseler de Rus yönetimi Çeçenleri bu olaylardan sorumlu tutmuştur. Dağıstan'daki gelişmeler ve ardından Rus kentlerinde yaşanan eylemler Rusya'da güvenlik açısından bir tedirginlik yaratmış tekrar RF'nin çözülme sürecine gireceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan bu olaylar Rus siyasetçileri tarafından bir fırsat olarak değerlendirilmek istenmiştir. Yeni başbakan olarak atanmış Vladimir Putin, Rus halkı tarafından tepki gören bu terör eylemlerinden istifade ederek başkanlık yarışında bir avantaj elde edebileceği düşüncesine girmiştir. Çeçenlere karşı alınacak kesin bir zafer Putin için siyasi hedeflerine ulaşması açısından önemli bir hamle olmuştur.⁵²⁵

Eylül 1999'da Rus şehirlerinde patlayan bombalar sonucu yüzlerce Rus vatandaşın ölmesi ve Dağıstan köylerinde yaşananlar, Rusya'da olağanüstü hâl durumunu ortaya çıkarmıştır. Putin, ısrarla olayların faili olarak Çeçenleri sorumlu tutmuştur. Rusya'da birçok terör eylemi yaşanmış ise de Eylül 1999'da yaşanan saldırılar, Putin'in Çeçenlere karşı ikinci müdahalesini, diğer bir yaklaşımla terörle mücadelesini başlatmasına neden olmuştur. Bu gerçekleştirilen müdahale ve ortaya çıkardığı sonuçları itibariyle Rusya

⁵²³ German, *a.g.e.*, 147- 148.

⁵²⁴ Yuri Zarakhovich, "A Nightmare War in a Remote Land", *Time*, (23 Ağustos 1999). <http://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,991815,00.html>. [Erişim Tarihi:29.06.2021].

⁵²⁵ Uyar, *a.g.e.*, 299-300.

tarafından tartışmasız terör saldırıları olarak kabul edilerek RF için bir milat olmuştur.⁵²⁶ Dağıstan'a gerçekleştirilen Çeçen müdahalesi, öteden beri Çeçenistan'a karşı planlar yapan Rusya için beklediği bir fırsat yaratmıştır. Çeçen müdahalesini bahane olarak kullanmak isteyen Ruslar 1996'da imzalanan Khasavyurt Anlaşması'nın Çeçenistan tarafından ihlal edildiğini öne sürerek 30 Eylül 1999'da ikinci kez Grozni'de harekât başlatmıştır.⁵²⁷

Bu bağlamda Rusya'nın gerçekleştirmiş olduğu II. Grozni Harekâtının en temel hedefi: merkezi otoritenin yeniden tesis edilmesi adına ülkenin iç güvenliğini tehdit eden terörist faaliyetlerin engellenmesidir. Bu ana hedef çerçevesinde Rusya'nın gerçekleştireceği harekât ile iç güvenliği tehdit eden her türlü terör saldırısının engellenmesi, terörist faaliyetlerin ortadan kaldırılması, teröristlerin barınma, eğitim, finansal konularda her türlü iç ve dış desteğin engellenmesi, Çeçenistan'da merkezi otoritenin yeniden tesis edilerek Rus yanlısı bir yönetimin kurulması amaçlanmıştır.

II. Grozni Harekâtının sonuçları Çeçenler için son derece ağır olmuştur. Bağımsız bir devlet olma amacıyla hareket ederek I. Harekât sonrası süreçte de belirli bir seviyede bu amaçlarına ulaşırken II. Harekât sonrası Çeçenler için tam bir kayıp olmuştur. Bağımsız bir devlet hedefinden geriye yerinden edilmiş, hayatını kaybetmiş veya yaralanmış binlerce sivil halk ve enkaza dönmüş bir kent kalmıştır.

Rus askerî liderlerinin önceki savaştan bazı dersler almış olmaları mümkündür. Ancak Rusların gerçekleştirmiş olduğu bu harekât ile ilgili çeşitli tecrübeler ve dersler çıkarılmış olsa da en önemli dersin öğrenilemediği ifade edilmektedir. Bu önemli ders de bir bölgede direnişle mücadele harekâtı sürdürülürken zaferin bölgeyi tamamen kontrol altına almak olmadığını asıl zaferin ise bölgedeki yerel halkın güveninin kazanılması olduğunu belirtmektedir.⁵²⁸

---

⁵²⁶ Ahmet Sapmaz, "Rusya Federasyonu'nun Terörle Mücadele Stratejisinin Kuzey Kafkasya'nın İstikrarı Üzerine Etkileri", *Savunma Bilimleri Dergisi The Journal Of Defense Sciences*, C.12, S.2, (Kasım/November 2013): 5.

⁵²⁷ Mokhmad Akhiyadov, İkinci Çeçen-Rus Savaşı'nın Yıl Dönümü ve Hatırlattıkları. https://insamer.com/tr/ikinci-cecen-rus-savasinin-yil-donumu-ve-hatirlattiklari_2409.html [Erişim Tarihi:17.05.2020].

⁵²⁸ Emil Pain, "The Second Chechen War: The Information Component", çev. Robert R. Love, *Military Review*, (July-August 2000). <https://community.apan.org/wg/tradoc-g2/fmso/m/fmso-monographs/243760> [Erişim Tarihi:11.02.2021].

Çalışmanın bu bölümünde Rusya'nın 1999-2000'de Grozni'de icra ettiği ikinci harekât GZFT analizinden geçirilerek Rusya'nın sahip olduğu içsel (ülke içi) özellikleri bakımından güçlü ve zayıf faktörler ile dışsal (ülke dışı) özellikleri bakımından fırsat ve tehdit oluşturan faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Rusya'nın II. Grozni kapsamında askerî, politik, sosyolojik, iç kamuoyu ve ekonomik gibi içsel özelliklerin incelenerek Grozni'deki Çeçen silahlı gruplara karşı sahip olduğu güçlü yönler ve zayıf yönler ortaya konulmuştur. Aynı şekilde Rusya'nın icra ettiği harekât ve operasyonlar kapsamında coğrafi, hukuki, kültürel, insani ve uluslararası ilişkiler ile diplomasi gibi dışsal özelliklerin incelenerek harekât ve operasyonların icrasında fırsat ve tehdit oluşturan faktörler tespit edilmiştir.

4.2.1. Güçlü Faktörler

Rusya'nın güçlü olduğu faktörler bakımından ele alınacak ilk husus askerî gücüdür. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) tarafından yayınlanan 2001 yılı raporunda 1999-2000 yılları arasında Rusya'nın askerî harcamalarının çok fazla bir oranda artış gösterdiği ve dünya üzerinde gerçekleştirilen askerî harcamaların %6'sının Rusya tarafından gerçekleştirilmiş olduğu ifade edilmektedir.⁵²⁹

Rusya'nın sahip olduğu bu askerî gücün içerisinde II. Grozni harekâtı kapsamında en önemli yeri hava gücü oluşturmaktadır. Ruslar 1994 yılındaki ilk harekâta edindikleri tecrübelerle 1999 yılında icra edilen ikinci harekâta daha hazırlıklı, daha planlı ve şehrin Çeçenlere sağladığı avantajları da dikkate alarak harekât icra etmeye gayret etmişlerdir. Rus ordusunun planlamalarında öncelikle kara birlikleri kente tam olarak girmeyip kentin tam bir abluka altına alınması ve Çeçen direnişçilerin tecrit edilmesi planlanmıştır. Kara birlikleri şehri kuşatırken hava kuvvetleri ise şehri yoğun bir şekilde bombalayarak Çeçenlerin savaşma iradesinin kırılacağı değerlendirilmiştir.⁵³⁰

Rusların şehri, yoğun bombardıman altında uzun süreli bir kuşatmaya alma yaklaşımı ile ilgili Rus askerî planlamacılar, özellikle hava bombardımanın önemine vurgu yaparak yoğun bir hava bombardımanının düşman direnişini kıracağı ve kara birliklerinin ilerlemelerinin çok daha kolay olacağını vurgulamışlardır. Öte yandan hava gücünün askerî harekâtlarda kullanımının hedeflere ulaşmadaki etkisi Robert Pape

⁵²⁹ SIPRI, "SIPRI Yearbook 2001 Armaments, Disarmament and International Security", <http://www.sipri.org/yearbook/2001/04> [Erişim Tarihi: 28.10.2021].

⁵³⁰ Uyar, *a.g.e.*, 300-301.

tarafından beş örnek olay üzerinden ele alınan bir çalışmada, hava gücünün etkili olduğu ancak tek başına yeterli olmadığı değerlendirilmiştir.⁵³¹ Hava gücüne önem veren Ruslar birinci harekâtta hava gücünün iki katı sayıda olacak şekilde 300'ün üzerinde savaş uçağını bu harekâta görevlendirmişler ve harekât süresince 30000'den fazla sorti gerçekleştirmişlerdir.⁵³² Ruslar birinci harekâta kullandığı şekilde ikinci harekâta da hem üstün zırh korumasına hem de termal görüntüleme özelliğine sahip T80 ve T72 tanklarını kullanmışlardır.⁵³³

Ruslar Çeçenlerin direnişini kırmak ve onların savaşma azmini ortadan kaldırmak için karadan ve havadan yoğun ateş baskısı oluşturmuştur. Bu çerçevede Ruslar şehri, havadan ve karadan bombardıman altında uzun süreli bir kuşatmaya almışlar ve daha yavaş bir ilerleme ortaya koymuşlardır.⁵³⁴ Rus ordusunun yavaş ilerlemesi, Çeçen direnişçileri ile sıcak temastan kaçınarak şehir merkezlerinin kontrolünün sağlanması ile şehir içi çatışmaların ve verilecek kayıpların azaltılması hedeflenmiştir.⁵³⁵ Bu sayede piyade birliklerinin doğrudan kullanımından mümkün olduğunca kaçınılarak, hava kuvvetleri, topçu ve havan silahları ile Çeçen direnişinin tamamen yok edilmesi müteakiben de fiili işgale başlanılmasının planlandığı değerlendirilmektedir.

Topçu desteği, Rusların harekâta gece-gündüz, açık kapalı her türlü hava şartlarında Rus birliklerini yakın temasa girmekten korumak amacıyla kullandığı en temel saldırı aracı olmuştur. Topçu atışları kara birlikleri için hem hedef bölgeye girmeden önce hedefin yumuşatılmasını hem de direnişle karşılaşıldığında hemen destek talebinde bulunabilecekleri bir araç olarak motive etmiştir. Ateş desteğinin yoğun bir şekilde kullanılmasının yanında hedefe kilitlenen hassas güdümlü mühimmatlarında kullanılması ile ikinci harekâta sivil kayıplarda azalma yaşanırken aynı zamanda ilk harekâttan daha iyi bir komuta, kontrol ve koordinasyonun sağlanmasına yönelik ekipmanlar kullanılarak dost zayıtının da önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁵³⁶

---

⁵³¹ Robert A. Pape, *Bombing to Win: Airpower and Coercion in War*, (Ithaca and London: Cornell University Press, 1996).

⁵³² Robert d. Evan, "Russian Airpower in the Second Chechen War", Fort Leavenworth, Kansas: School of Advanced Military Studies U.S. Army Command and General Staff College, (2001): 16, 19, 28.

⁵³³ Olikier, *a.g.e.*, 35-36.

⁵³⁴ *a.g.e.*, 41-42.

⁵³⁵ Uyar, *a.g.e.*, 300-301; Arda Şensoy, "Rusya'nın Hibrit Savaş Stratejisi ve Suriye Örneği", (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü, 2018), 27.

⁵³⁶ Bettina Renz, Russian Military Capabilities after 20 Years of Reform, *Global Politics and Strategy*, Vol. 56, No. 3, (2014): 67.

İkinci harekâta birlik rotasyonlarının daha sık gerçekleştirilmesi ve birliklerin lojistik açıdan desteklenerek moralleri yüksek tutulmaya çalışılmış, özellikle ikinci harekât kapsamında 100 bin civarında askerin Kuzey Kafkasya ve Grozni çevresine gönderilerek gerekli askerî takviye, harekât başlamadan önce sağlanmıştır. Özellikle kuzey Kafkasya bölgesine önemli birlik yığınaklanmaları gerçekleştirilmiş ve bu birliklere uzun süreli direnişle mücadele eğitimleri verilmesi sağlanmıştır.⁵³⁷

En genel anlamda 1994'teki birinci harekâtın aksine ikinci harekâta Rus birlikleri daha iyi eğitilmiş, daha iyi teçhiz edilmiş ve iyi desteklenmiş kuvvetlerden oluşmuştur.⁵³⁸ Rus birliklerinin teşkilatlanmasında ordu ve polis teşkilatının seçme ve eğitilmiş birlikleri harekât için tahsis edilmiştir. Bu birlikler mevcut en iyi silah ve teçhizatla donatılmış ayrıca Rusya ortalamasının üstünde maaş ve ikramiye ile motivasyon ve savaşma azimleri arttırılmaya çalışılmıştır.⁵³⁹

İlk harekâta katılan askerlerin büyük çoğunluğu tecrübesiz ve genç askerlerden oluşması sebebiyle ilk harekâta özellikle lider seviyesinde çok fazla zayıf verilmiştir. Bu sebeple ikinci harekâta daha tecrübeli ve eğitilmiş askerler bölgeye sevk edilmiştir. Ayrıca bu savaşta özel birliklerin de kullanılmasına gayret edilerek Spetsnaz ve hava indirme tarzı özel birlikler ile diğer kara birlikleri takviye edilmiştir.⁵⁴⁰

Harekât ile ilgili diğer bir güçlü faktör ise özel elektronik savaş ekipmanlarının bölgeye yerleştirilerek hem Çeçen iletişimini tespit hem de engelleme amaçlı olarak kullanılması olmuştur. Ayrıca ikinci harekâta Rus birlikleri tarafından Çeçen dili ve Arapça çözümlemesi için çeşitli tercümanlar kullanılmıştır.⁵⁴¹ Bu sayede Ruslar ilk harekâta karşılaştıkları güçlüklerden ders alarak birlikler arasında daha iyi bir iletişim ve koordinasyon kurmaya çalışmışlardır.

Harekâtın tek bir merkezden yönetiminin sağlanması da diğer bir güçlü faktör olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda ikinci harekât kapsamında farklı birlikler arasında koordinasyonun geliştirilmesi için harekâtın politik ve askerî açıdan tek bir merkez ve komuta altında idaresi tesis edilmeye çalışılmıştır. Bütün askerî ve sivil kurumlar kendi emir-komuta sistemleri içinde doğrudan Başbakan Vladimir Putin'e bağlı olarak

---

⁵³⁷ Olikier, *a.g.e.*, 35-37.

⁵³⁸ *a.g.e.*, 81-82.

⁵³⁹ Uyar, *a.g.e.*, 300-301.

⁵⁴⁰ Olikier, *a.g.e.*, 59-60.

⁵⁴¹ *a.g.e.*, 52.

faaliyetlerini icra etmeleri planlanmıştır.⁵⁴² Tek bir komuta kontrol sisteminin sağlanması stratejik seviyede birliklerin senkronizasyonuna, eşgüdümlü hareket edilmesine ve koordinasyonun geliştirilmesine katkı sağlayan bir husus olarak dikkat çekmektedir. Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde Rusya'nın uyguladığı harekât kapsamında sahip olduğu güçlü faktörler Tablo 4.2'de gösterilmiştir.

4.2.2. Zayıf Faktörler

Her ne kadar hazırlık kapsamında eğitim ve tatbikatlara ağırlık verilse de Çeçen direnişçilerine karşı hazırlıklar bağlamında özellikle 1998 yılında icra edilen eğitim ve tatbikatlarda kentsel alan muharebe eğitimleri ihmal edilmiştir. Bu eğitimler planlamalara alınmış olsa da tatbikat ve eğitimler açık ve dağlık arazide muharebe harekâtına odaklanmıştır. Bunun yanında I. Grozni Harekâtının yaratmış olduğu etki sebebiyle Rus planlamacı ve subayların kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ile ilgili üzerinde durdukları ortak kanı, bu harekâtlardan mümkün olduğunca kaçınılması ve bu harekâtların gerçekleştirilmesine gerek kalmadan çözüme ulaştıracak yaklaşımların ortaya konulmasıdır. Bu yüzden de planlamalara alınan meskûn mahal muharebe eğitimleri zaman ve para kaybı olarak değerlendirilmiştir.⁵⁴³

Rus birliklerinde harekât süresince gözlemlenen diğer bir zayıf faktör gece görüş teçhizatındaki eksikliklerdir. Gece görüş teçhizatı piyade ve tank birliklerine seyrek olarak dağıtılmıştır. Bu sebeple Ruslar karanlık çöktüğünde ilerlemeyi durdurup tamamen savunmaya çekilmişlerdir. Rus birliklerinin sabah şafakla beraber topçuların yumuşatma atışları ile ilerlemeye başladığı, gün içerisinde eğer başarılı olunursa bir veya iki blok ele geçirilip bölgede tertiplendiği ve gece boyunca da topçu ve hava desteği ile bulunan bölgelerin savunulmaya çalışıldığı ifade edilmektedir.⁵⁴⁴ Rusların geceleri hareketsiz kalmasından istifade eden Çeçenler ise Rus üniformaları içerisinde geceleri Rus mevkillerine saldırılar düzenledikleri hatta bu saldırıların bir kısmını kayda alarak propaganda amacıyla kullandıkları ifade edilmektedir.⁵⁴⁵

İkinci harekât ile ilgili Rusların diğer bir zayıf oldukları husus muhabere sistemlerindeki eksikliklerdir. Harekât süresince Rusların eski sistemleri kullanmalarına ve muhabere

---

⁵⁴² Uyar, *a.g.e.*, 300-301.

⁵⁴³ Olikier, *a.g.e.*, 37-38.

⁵⁴⁴ *a.g.e.*, 62.

⁵⁴⁵ Marcus Warren, "Grozni Will Be an Easy Victory, Say Russians," *London Daily Telegraph*, (November 23, 1999); Olikier, *a.g.e.*, 42.

teçhizatı bakımından yetersiz olmalarına rağmen Çeçenlerin NMT-450 hücreli analog ağa sahip iki tane ekipmana sahip oldukları ve bunlarla rahatlıkla Rusya Federasyonu'nun herhangi bir yerinde muhabere edebildikleri belirtilmiştir. Bunun yanında Çeçenler, Batı ve Asya menşeli *Motorola*, *Kenwood*, *ICOM* marka cihazlara da sahip olup kısa dalga ve amatör telsizler ile kablolu ağlar kullanmışlardır.⁵⁴⁶ Diğer harekât nevelerinin dışında kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda kentlerin sahip olduğu yoğun fiziksel yapılar birlikler arasındaki muhabereyi olumsuz etkilediğinden normal sistemler dışında ilave muhabere sistemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla beraber Çeçenler Ruslara göre daha iyi muhabere edecek sistemler kullandığı ve Rusların harekât süresince muhabere konusunda sorunlar yaşadığı değerlendirilmektedir.

Dost ateşinden kaynaklı zayıf ilk harekâta göre azaltılmış olsa da ikinci harekâta da dost ateşine engel olunamamıştır. Rus birlikleri ile Çeçen birlikleri arasında koordinasyon ve iletişim sorunları yaşanmış, bazı iletişim sistemlerinde eksikler ortaya çıkmıştır. Ayrıca bazı birlik komutanları tarafından destek ateşlerinin yönlendirilmesinde zafiyetler yaşanmış, en üst seviyede emir komuta tek bir komutanda olsa da alt seviyede çok fazla general olması birlikler arasında iş birliği ve koordinasyonda problemlere yol açmıştır.⁵⁴⁷ Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde Rusya'nın uyguladığı harekât kapsamında sahip olduğu zayıf faktörler Tablo 4.2'de gösterilmiştir.

4.2.3. Fırsat Faktörleri

Harekât kapsamında Ruslar açısından fırsat unsuru olarak değerlendirilecek ilk husus Dağıstan'da yaşanan ayrılıkçı hareket ve bu harekete Çeçenlerin vermiş olduğu destektir. Dağıstan'ın Ruslara karşı Çeçenistan'dan yardım talebine Çeçenler olumlu yaklaşmış ve Dağıstan'a girerek bazı noktaları ele geçirmişlerdir.⁵⁴⁸ Dağıstan'da halk desteğini sağlayarak bir devrim hareketini ihraç etmek amacıyla başlayan Dağıstan mücadelesi sadece birkaç köyün ele geçirilmesini sağlamış ancak Rus Federal askerî ve Dağıstan polisinin müdahalesi sonucu⁵⁴⁹ yeterli halk desteği bulamayan Çeçenler başarısız olarak saldırgan durumuna düşmüştür.

---

⁵⁴⁶ Olikier, *a.g.e.*, 69.

⁵⁴⁷ *a.g.e.*, 51.

⁵⁴⁸ Akhiyadov, *a.g.e.*

⁵⁴⁹ Zarakhovich, *a.g.e.*

Rusya’da 4-16 Eylül 1999 tarihleri arasında Moskova, Buynaksk ve Volgodonsk kentlerinde sivillerin yaşadığı bazı binalarda bombalama eylemleri gerçekleştirilmiş ve bu olaylar sonrası 300’ün üzerinde sivil yaşamını yitirmiştir. Çeçenler bu olayların sorumluluğunu kabul etmeseler de Rus yönetimi Çeçenleri bu olaylardan sorumlu tutmuştur. Yeni başbakan olarak atanmış Vladimir Putin, Çeçenlere karşı alınacak kesin bir zaferin siyasi hedeflerine ulaşmasında önemli bir fırsat sağlayacağını değerlendirmiştir.⁵⁵⁰

Eylül 1999’da Rus şehirlerinde patlayan bombalar sonucu yüzlerce Rus vatandaşın ölmesi ve Dağıstan köylerinde yaşananlar, Rusya’da olağanüstü hâl durumunu ortaya çıkarmıştır. Eylül 1999’da yaşanan saldırılar, Putin’in Çeçenlere karşı ikinci müdahalesini, diğer bir yaklaşımla terörle mücadelesini başlatmasına neden olmuştur.⁵⁵¹ Sonuçta bu eylemler iktidar mücadelesinin yoğunlaştığı Rusya’da siyasetçiler açısından iç kamuoyunun desteğinin sağlanmasında bir fırsat ortaya çıkarmıştır.⁵⁵²

Bunun yanında Ruslara fırsat oluşturan diğer bir husus, Putin’in 11 Eylül 2001 saldırıları öncesinde uluslararası alanda terörizme karşı bir tepki oluşturan tek lider olmasıdır.⁵⁵³ Bu sayede Putin’in Çeçen sorununu, terörle mücadeleye indirgeyen bir strateji benimsemesi ile iç kamuoyu kadar dış kamuoyunda da özellikle de Batı ülkelerinde yükseliş gösteren terör soruna karşı mücadele ediliyor rolünün yaratılması RF’nin elini güçlendirmiştir.⁵⁵⁴

İkinci harekât kapsamında uluslararası kamuoyunu etkilemek adına, etkin bir dış kampanya yürütülmüş, Çeçenlere sempati duyan devletler baskı altına alınmaya çalışılarak maddi ve manevi yardımların önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁵⁵⁵ Ayrıca Rus yönetimi Çeçenistan Cumhurbaşkanı Dudayev’in, bazı Müslüman ülkelerden yardım istemesini⁵⁵⁶, ülke dışından Vahhabilik akımının etkisi ile pek çok yabancı savaşçının

---

⁵⁵⁰ Uyar, *a.g.e.*, 299-300.

⁵⁵¹ Sapmaz, *a.g.e.*, 5.

⁵⁵² Uyar, *a.g.e.*, 299-300; Sapmaz, *a.g.e.*, 14-15.

⁵⁵³ Shuster, Simon, “How The War On Terrorism Did Russia A Favor”, (2011). <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2093529,00.html> [Erişim Tarihi:26.06.2021].

⁵⁵⁴ Pavel K. Baev, “Has Russia Achieved a Victory in Its War Against Terror?”, International Peace Research Institute (PRIO), Oslo, PONARS Policy Memo No. 415, (2006). http://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/ponars/pm_0415.pdf [Erişim Tarihi:04.07.2021].

⁵⁵⁵ Uyar, *a.g.e.*, 301.

⁵⁵⁶ Merve İrem Yapıcı, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler*, (Ankara: USAK Yayınları, 2010), 250.

bölgeye gelmesine dikkat çekerek kamuoyunda Çeçen sorununu terörle mücadele sorunu olarak gösterme gayretleri içerisinde olmuştur.⁵⁵⁷

Çeçen direnişi ile ilgili diğer bir fırsat oluşturan husus direnişçilerin içindeki yabancı savaşçılardır. Bazı Rus kaynaklarda bu yabancı savaşçıların Sudan'dan, Nijerya'dan, Nijer'den, Fildişi Sahilinden bazılarının ise Uluslararası İslami Yardım Kuruluşunun öncülüğünde Ürdün, Suriye ve Pakistan'dan Khatab İslam Şirketi vasıtasıyla geldikleri ifade edilmiştir. Hatta bazı kaynaklarda ise Çinli savaşçıların da olduğu ifade edilmiştir.⁵⁵⁸ Bu raporların pek çoğunun Ruslar tarafından dezenformasyon amaçlı yayınlanmış olabileceği düşünülse de Çeçen direnişçiler içerisinde kimi para amaçlı, kimi İslami ideolojilerle kimileri de eski Sovyetlerden kalma Rus düşmanlığından kaynaklı yabancı savaşçıların olduğu değerlendirilmektedir. Bu yabancı savaşçı durumu, Ruslar tarafından uluslararası kamuoyunda teröristlere karşı özellikle de batı ülkelerinde giderek tehdit oluşturmaya başlayan sözde İslami teröristlere karşı mücadele görüntüsü verilerek harekâtın meşruluğu için kullanılmıştır.

1994'teki ilk harekâta yoğun konvansiyonel kuvvet kullanımına başvuran ve oluşan sivil zayıflıkların sonucunda uluslararası toplumdan ve iç kamuoyundan gelen baskıyı tecrübe eden Rusya daha sonraki müdahalelerinde güvenilir vekil kuvvetler kullanarak bu problemi aşmayı hedeflemiştir.⁵⁵⁹ Ruslar kendi birliklerinin zayıflık vermesinin önüne geçmek amacıyla savaş yükünün bir kısmını yüklenen Vostok taburları tarzı paramiliter, yerel vekil güçleri kullanmışlardır. Vekil güçlerin kullanılması konvansiyonel askerî eksiklikler ve iç siyasi muhalefet göz önüne alındığında oldukça değerli bir araç olarak görülmüştür.⁵⁶⁰

Ayrıca ilk harekâta kullanılan konvansiyonel kuvvetlerin harekât ortamında lojistik destek ve ikmalinde yaşanan sorunlar ile devlete getirdiği mali yük ikinci harekâta Rusların yerel unsurları etken olarak kullanmasına yönlendirmiştir. Kremlin'in konvansiyonel askerî müdahalenin kısıtlı ve doğrudan yönetiminin sorunlu olacağı uluslararası ilgi ve baskının fazlaca olduğu açık saldırı durumlarında vekil milisler

---

⁵⁵⁷ Oldberg Ingmar, "The War on Terrorism in Russian Foreign Policy", *Swedish Defence Research Agency Defence Analysis, Stockholm*, (2006): 5- 43.

⁵⁵⁸ Olikar, *a.g.e.*, 72.

⁵⁵⁹ "Little Green Men: A Premier On Modern Russian Unconventional Warfare, Ukraine 2013-2014" (Rapor, The United States Army Special Operations Command, 2015), 9-11, <https://publicintelligence.net/usasoc-little-green-men/> [Erişim Tarihi: 10.01.2019].

⁵⁶⁰ Thomas D. McGeady, "Outsourced Combatants: The Russian State and the Vostok Battalion", (Yüksek Lisans Tezi, Virginia Polytechnic Institute, 2017), 32.

kullanmayı ekonomik ve politik açıdan kısa vadeli bir çözüm olarak görmüştür.⁵⁶¹ Harekât kapsamında Ruslar tarafından para ile Çeçen ve komşu halklardan işbirlikçi unsurlar kazanmaya çalışıldığı, bu çabalar içerisinde mafya ve diğer suç örgütlerinden de yararlanmaktan geri durulmadığı ifade edilmektedir.⁵⁶²

Harekât süresince Rusya'nın yanında yer alan, silahlı ve bölgeyi tanıyan tecrübeli milisleri kullanmak, konvansiyonel kuvvet kullanmaktan daha etkin ve ekonomik sonuçlar doğurmuştur.⁵⁶³ Vekil yerel güçlerin kullanımı kapsamında en etkili güç olarak eski Grozni Belediye Başkanı Gantamirov ceza evinden çıkarılarak kendi askerleriyle beraber Rus saflarında yer verilmiştir.⁵⁶⁴ Ruslar açısından diğer fırsat yaratan durum ise Çeçenistan'da yaşanan sosyo-politik sorunlar olup özellikle I. Harekât sırasında Ruslar tarafından Çeçen lider Cahar Dudayev'in öldürülmesi sonrasında Çeçen yönetiminde siyasi sorunlar yaşanmasıdır.⁵⁶⁵

1997'deki cumhurbaşkanlığı seçimini kazanıp yönetime gelen Aslan Mashadov, bazı askerî birliklerin başındaki komutanları kontrol etme hususunda ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Bununla beraber Çeçenistan müftüsü olarak görev yapan Ahmet Kadirov Rusya'ya karşı yürütülen mücadele konusunda Mashadov'dan farklı görüşlere sahip olup Çeçenistan siyasetinde Mashadov'a karşı önemli bir güç hâline gelmiştir.⁵⁶⁶ Çeçenler arasında Rus yanlısı Kadirov ile onu vatan haini olmakla suçlayan Mashadov ve Basaev arasında mücadeleler yaşanmıştır.⁵⁶⁷ Birinci harekât sonrası dönem içerisinde Çeçenistan'da savaş ağalarının ve İslami yabancı savaşçıların etkisi oldukça artmış ve başkanın gücü azalmıştır. Çeçenistan'da gelinen bu durum müdahale planları içerisinde olan Rusya için Çeçenistan'ın suçlularla, teröristlerle anarşik bir hale geldiğini ve kendi güvenliği için müdahale edilmesi gerekliliğini ortaya koymasına fırsat tanımıştır.⁵⁶⁸

Harekâtın gelişimi açısından Ruslara fırsat sağlayan diğer bir husus ise Çeçen sivillerin birçoğunun kentten ayrılmaları olmuştur. Kaynaklarda Şubat 2000'de şehirde sadece 21

---

⁵⁶¹ McGeady, *a.g.e.*, 21.

⁵⁶² Uyar, *a.g.e.*, 300-301.

⁵⁶³ McGeady, *a.g.e.*, 9.

⁵⁶⁴ Robyn Dixon and Mayerbek Nunayev, "Chechen Militia Leads Russian Raids on Grozny", Los Angeles Time, 24 Dec. 1999, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1999-dec-24-mn-47023-story.html>; [Erişim Tarihi:25.06.2021]; Tanrısever, *a.g.e.*, 186.

⁵⁶⁵ Timetürk, "Çeçen Komutan Vehhabiliğe Karşı Uyarıyor", (22.06.2014), <https://www.timeturk.com/tr/2014/06/22/cecen-komutan-vehhabilige-karsi-uyariyor.html>, [Erişim Tarihi:18.06.2020].

⁵⁶⁶ Akhiyadov, *a.g.e.*

⁵⁶⁷ Jennifer Cayias, "A Strategic Analysis of The Chechen Wars: The Keystone of Good Leadership", (Master Thesis, The Ohio State University, 2012), 64-65.

⁵⁶⁸ Cayias, *a.g.e.*, 63.

bin sivilin yaşadığı ifade edilmektedir.⁵⁶⁹ Harekât sebebiyle sivillerin zarar görmesinin önüne geçilmek amacıyla şehri boşaltmaları için gerekli koridorların oluşturulacağı Rus otoritelerce duyurulmuştur.⁵⁷⁰ Sonuç olarak, duyuru ve bildirimler sonrası siviller harekâttan etkilenmemek için şehri terk etmiştir. Sivillerin büyük çoğunluğunun kenti terk etmeleri Ruslara harekât süresince daha rahat hareket etme imkânı sağlamıştır. Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde Rusya'nın uyguladığı harekât kapsamında avantaj sağlayan fırsat faktörleri Tablo 4.2'de gösterilmiştir.

4.2.4. Tehdit Faktörleri

Ruslar için ikinci harekât kapsamında tehdit oluşturan ilk husus kentte bulunan sivil nüfustur. II. Grozni Harekâtının başladığı 1999 yılı itibari ile Çeçenistan'ın başkenti Grozni kentindeki nüfus ile ilgili net bilgiler bulunmamakla beraber tahmini olarak 150-200 bin kişinin yaşadığı değerlendirilmektedir. Harekât alanında bulunan siviller, Ruslar için harekâtı oldukça zor hale getiren bir faktördür. Rusların harekât boyunca kenti yoğun olarak bombalamaları sonucunda 2000 yılı başlarında şehirde sadece 15-30 bin sivilin yaşadığı ifade edilmektedir.⁵⁷¹

Sivillerin yoğunluğu yanında harekâtın gelişimini tehdit eden diğer bir husus ise Grozni kentinin sahip olduğu yoğun fiziksel yapısıdır. Ruslar ikinci harekâta Grozni şehrini 15 sektöre ayırmış, Rus kuvvetlerin yoğun topçu ve hava desteğinde örümcek ağına benzer şekilde tüm şehre yayılarak, şehri kontrol altına almayı planlamışlardır. Rusların yoğun bombardımanla beraber örümcek ağı şeklinde şehri kontrol altına alma planları harekâtın evden eve, bloktan bloğa olacak şekilde cereyan etmeye başlamasına neden olmuştur. Bu planlama çerçevesinde ocak ayı içinde çatışmalar Ruslar ve Çeçenler arasında Minutka Meydanı, Sunzha nehri köprüsü ve Staropromislovsk bölgelerinin kontrol altına alma mücadelesi şeklinde geçmiştir. Özellikle Minutka Meydanı'ndaki çatışmalar çok kanlı olmuş, meydandaki stratejik öneme sahip yüksek binaları kontrol altına almak amacıyla iki tarafta çok büyük gayret ve mücadeleler göstermiştir.⁵⁷²

Ruslar açısından ilk harekâta olduğu gibi ikinci harekâta da tehdit oluşturan önemli bir husus fazla zayıf verme riskidir. Ruslar fazla zayıf vermemek için bilinçli olarak yavaş

---

⁵⁶⁹ The Wall Street Journal, "How Russia Responds to Cities That Rebel", (10 Nov. 2016), <https://www.wsj.com/articles/how-russia-responds-to-cities-that-rebel-1478811150> [Erişim Tarihi:05.06.2021].

⁵⁷⁰ Olikier, *a.g.e.*, 42-43.

⁵⁷¹ The Wall Street Journal, *a.g.e.*

⁵⁷² Olikier, *a.g.e.*, 45-46.

ilerlemeye ve Çeçenlerle yakın temasa girmemeye özen göstererek kent merkezini kontrol etmeye gayret etmiştir.⁵⁷³ Kara birlikleri ilerlemeleri esnasında temasa girdiklerinde temas bölgesi süratle terk edilerek bölge topçu veya hava unsurlarınca yoğun bir şekilde ateş altına alınmıştır. Bu sayede dost ateşleri kullanılarak askerlerin daha fazla zayıat vermesi engellenmeye gayret edilmiştir.⁵⁷⁴ İkinci harekâtın ana stratejisinin Rus birliklerin çok fazla zayıat vermeden şehrin karadan ve havadan hava kuvvetleri, topçu, ÇNRA ve havan gibi ateş destek silahları ile yoğun bir şekilde bombalanarak Çeçen direnişinin kırılması ve kentin kara birliklerince daha kolay bir şekilde işgal ve kontrol altına alınması şeklinde olduğu ifade edilebilir.

Ruslar yüksek zayıat sayıları sebebiyle iç kamuoyundan tepki almamaya özen göstermiştir. Konu ile ilgili Rusların zayıat sayılarının azaltılarak harekâtın en az zayıatla yerine getirilmek istendiği ifade edilmiştir.⁵⁷⁵ Ruslar açısından ise II. Harekâta, yaklaşık 5-6 bin civarı Federal Rus askerinin öldüğü ve yaklaşık 10 bin Rus askerinin de yaralandığı ifade edilmiştir.⁵⁷⁶ Ancak diğer Rus kaynakları bu rakamların gerçekte iki katı olduğunu da iddia etmişlerdir.⁵⁷⁷ Rus hükûmeti açısından önemli bir sorun alanı olarak görülen zayıat durumu, harekât boyunca oldukça gizli ve büyük bir titizlikle yürütüldüğü, tahliyeler ve cenaze törenleri büyük bir denetim altında gerçekleştirilmiş olduğundan harekâta katılan birlik komutanlarının bile gerçek zayıat rakamlarını tam olarak bilmediği ifade edilmektedir.⁵⁷⁸

Ruslar ilk harekâta olduğu gibi bu harekâta da sivillere karşı orantısız, ayırım gözetmeksizin ve rastgele güç kullanarak kenti ağır bombardıman altına almışlardır. İlk harekâta her bir Çeçen savaşçıya karşılık yaklaşık 10 sivil ölmüştür. II. Harekâta bu oran tam olarak bilinmemekle beraber, göstergeler durumun çok az değiştiğini veya hiç değişmediğini göstermiştir. Rusların orantısız saldırılarına örnek olarak Rus insan hakları derneği başkanı Oleg Orlov Moskova'da uluslararası bir konferansta Rusların Basayev'i öldürmek için evine yapılan hava saldırısı neticesinde Basayev'in evi ile

---

⁵⁷³ Uyar, *a.g.e.*, 300-301.

⁵⁷⁴ Olikier, *a.g.e.*, 51.

⁵⁷⁵ *a.g.e.*, 45-46.

⁵⁷⁶ Saradzhyan, *a.g.e.*

⁵⁷⁷ Alexey Malashenko, *What the North Caucasus Means to Russia*, ifri Russia/NIS Center, (July 2011).

<https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ifricaucasianimpactmalashenkoengmai2011.pdf>

[Erişim tarihi:26.06.2021].

⁵⁷⁸ Uyar, *a.g.e.*, 300.

içinde masum sivillerin bulunduğu çok katlı beş bloğun daha yıkıldığını ve Basayev'in saldırıdan yara almadan kurtulduğunu ifade etmiştir.⁵⁷⁹

Ruslar Grozni şehrini ele geçirmeden önce saatte 4500-5000 mermilik bir yoğunlukta şehri bombardımana tutmuşlardır. Hava araçlarının da kullanıldığı bu yoğun bombardıman sırasında herhangi bir angajman kuralı uygulanmamış, hedef altına alınan bölgede herhangi bir ayırım gözetilmemiş, sivil yerleşim yerleri, hastaneler, okullar, tarihi yerler, tahrip edilmiştir. Toplam sivil kaybı tam olarak bilinmemekle birlikte on binlerin üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁸⁰ Şubat 2000'de Rus birlikleri başkent Grozni'yi ele geçirdiklerinde kentin büyük çoğunluğu tahrip edilmiş durumda olup⁵⁸¹ tam bir harabe yığına dönen kent BM tarafından 2002 yılında dünyanın en yıkık şehri olarak ilan edilmiştir.⁵⁸²

Ruslar tarafından yerleşim yerlerinin bombalanmasının yanında sivillere karşı kötü muamelelerin yapıldığı da ifade edilmektedir. Sivillerin kurşuna dizildiği, otobüslerle bölgeden kaçmaya çalışanların vurulduğu, 10-30 yaş arası her Çeçen erkeğin savaşçı olabilme ihtimaline karşı kamplara konulduğu, evlerinden edilen yüzbinlerce sivilin mülteci kampında yaşamak zorunda bırakıldığı ve bu kamplarda her gün yaklaşık 100 kişinin soğuktan, hastalıktan ve yetersiz beslenmeden öldüğü ifade edilmektedir.⁵⁸³ Ayrıca Uluslararası Af Örgütü tarafından harekât süresince Ruslar tarafından insanlık dışı, onur kırıcı, zalimane ve kötü muamelelerin; yargısız infazlar, tecavüzler, yağmalamalar ve işkencelerin gerçekleştirildiği ifade edilmektedir.⁵⁸⁴ Bu bağlamda Ruslar her ne kadar harekâtı uluslararası olmayan silahlı çatışmalar hukuku kapsamına sokarak terörle mücadele harekâtı olarak yansıtırsa da insancıl hukuk kurallarına çok da riayet etmedikleri görülmektedir.

Bir şehri kuşatmak ve kapatmak, zor ve çok miktarda insan gücünü gerektirmektedir. Ayrıca bir şehri çevrelemek yeterli olmayıp kentler savunan güçlere her yönden avantaj

⁵⁷⁹ Pain, *The Second Chechen War*.

⁵⁸⁰ Özcan, *a.g.e.*, 115-118.

⁵⁸¹ Sait Yılmaz, "*Kuzey Kafkasya'nın Çalınmış Savaşları*", (11 Ekim 2017).

<http://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirmalar-merkezleri/rusya-slav-arastirmalari-merkezi/kuzey-kafkasyanin-calinmis-savaslari>. [Erişim Tarihi:20.05.2020].

⁵⁸² BBC NEWS, "Chechen problem far from over", (16 Apr. 2009), <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7974652.stm> [Erişim Tarihi:05.06.2021].

⁵⁸³ Chechen Parliamentarians, Briefing of the Commission on Security and Cooperation in Europe, 106th Congress, 2nd Session, (February 2, 2000), <https://webharvest.gov/peth04/20041016193546/csce.gov/pdf.cfm?file=020200brf.pdf> [Erişim Tarihi:17.06.2021].; Paul Quinn-Judge, *A.g.e.*, 2000.

⁵⁸⁴ Uluslararası Af Örgütü, Rapor-Rusya Federasyonu: Adaletin Reddi, (30 Ekim 2002): 5-7 <https://m.bianet.org/bianet/print/14255-rusya-federasyonu-adaletin-reddi>. [Erişim Tarihi:25.06.2021].

sağlamaktadır. Grozni için de Çeçen silahlı gruplar bu avantajları Ruslara karşı kullanmışlardır.⁵⁸⁵ İkinci harekâta Çeçenlerin sahip olduğu tünel ağları ile ilgili Rus Kuzey Kafkas müşterek komutanı Tuğgeneral Gennadi Troshev Rus taarruzunun öncelikli amacının sadece Grozni şehrinin yol hattı olmayıp insanların içinde rahatça hareket edebildiği kadar geniş olan kanalizasyon ve tünel sistemleri olduğunu belirtmiştir.⁵⁸⁶

Harekât ile ilgili Ruslar için tehdit oluşturan diğer bir husus ise Çeçen silahlı gruplar içinde var olan yabancı savaşçılardır. Çeçenlerin Afganistan ve Pakistan dâhil olmak üzere Arap ve Müslüman ülkeler tarafından hem maddi olarak fonlanan hem de çeşitli eğitim kamplarında eğitilen çok sayıda savaşçı ile direnişe hazırlandıkları belirtilmiştir. Hatta Usame Bin Ladin tarafından Afganistan, Yemen ve diğer yerlerden Çeçenistan'daki savaşa katılmak amacıyla savaşçı gönderildiği ifade edilmiştir.⁵⁸⁷

Çeçen silahlı gruplar ile ilgili diğer bir husus ise hem mali hem de askerî dış destek almalarıdır. Çeçen silahlı gruplar çeşitli eğitim kamplarında çok sayıda yabancı eğitmenler tarafından gerilla taktikleri ve nişancılık, ağır silah eğitimi, psikolojik ve ideolojik savaşı eğitimleri, oyalama ve terörist taktikleri gibi çeşitli konularda eğitimler aldıkları ifade edilmektedir. Bu eğitim alanlarında ayrıca Müslüman Kardeşler ile bağlantıları devam eden Hizb-ul Mücahit'lere ek olarak Çeçenlere eğitim veren ve silah sağlayan Al' Badr, Lashkar-e-Taiba, Sepakhe Pakistan ve Uluslararası İslam Cephesi gibi diğer Pakistanlı grupların da bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca Taliban'ın da Çeçen direnişçilere 25 milyon dolar mali destek sağladığı⁵⁸⁸ ve I. Harekât sonrası dönemde yaklaşık 2 bin savaşçının iki-üç aylık sürelerle Afganistan'daki kamplarda askerî eğitim aldıkları da ifade edilmektedir.⁵⁸⁹

Kentsel askerî harekâtların icrasında ele alınması gereken diğer bir husus ise harekât ile ilgili bilgi akışının kontrolüdür. Ruslar, ikinci harekâta basın ve medya üzerinde sıkı kontrol, akreditasyon ve eskortluk yapma gibi tedbirler uygulamış; Rus birliklerinin çevresine kesinlikle hiçbir basın mensubu yaklaştırmamıştır.⁵⁹⁰ Operasyonların resmi

---

⁵⁸⁵ Olikier, *a.g.e.*, 85-86.

⁵⁸⁶ *a.g.e.*, 85-86.

⁵⁸⁷ Olikier, *a.g.e.*, 40; Deane Searle, "Low Intensity Conflict: Contemporary Approaches and Strategic Thinking", (Doctorate Thesis, University of Waikato, 2006), 41-44.

⁵⁸⁸ Searle, *a.g.e.*, 41-44.; Olikier, *a.g.e.*, 40.

⁵⁸⁹ Rohan Gunaratna and Aviv Oreg, *The Global Jihad Movement*, (New York, NY: Rowman & Littlefield, 2015), 352.

⁵⁹⁰ Olikier, *a.g.e.*, 63-64.

olarak bilgilendirilmesinin yapılarak medyaya servis edilmesi amacıyla düzenli basın brifingleri hazırlanmak üzere özel bir bilgi merkezi kurulmuştur. Aynı zamanda Kavkaz web sitesi gibi Çeçen isyancı haber merkezlerini baskı altına almak için çaba harcanmıştır.⁵⁹¹ Kentsel alanlarda medya ile ilişkiler, haber akışının ve sosyal medyanın kontrolünün sağlanması için ne kadar tedbir alınırsa alınsın oldukça zordur. Özellikle de günümüzde bilginin hızla yayıldığı teknolojik çağda harekât ile ilgili doğru veya propaganda amaçlı yanıltıcı, aldatıcı ve sahte bilgilerin yayılmasının önlenmesi için çok fazla çaba harcanmalıdır. Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde Rusya'nın uyguladığı harekât kapsamında tehdit oluşturan faktörler Tablo 4.2'de gösterilmektedir.

---

⁵⁹¹ Saradzhyan, a.g.e.

Tablo 4.2: II. Grozni Harekâtı GZFT Faktörleri.

II. Grozny Harekâtı GZFT Faktörleri			
1. Güçlü Faktörler (G)		2. Zayıf Faktörler (Z)	
1	Sayı ve teknolojik olarak çok üstün konvansiyonel bir askeri güce sahip olması,	1	Kentsel askeri harekât ve operasyonlar için eğitim ve eğitim alanı yetersizliği,
2	Gece ve gündüz kullanılma imkân kabiliyetine sahip hava gücüne sahip olması,	2	Gece görüş teçhizatında eksikliklerin olması,
3	Çok sayıda tank ve zırhlı araçlara sahip olması,	3	Muhabere sistemlerinde eksikliklerin olması,
4	Çok yoğun ateş desteğine sahip olması,	4	Dost ateşinden kaynaklı zayıflığın fazla olması,
5	Bölgeye yakın üs bölgelerine sahip olması,	5	Birlikler arası işbirliği ve koordinasyonda sorunların yaşanması,
6	Harekât kapsamında karma birlik teşkilatlanmasının yapılması,	6	Harekât sonrası kentin yeniden yapılanması ve istikrar faaliyetlerinin ihmal edilmesi,
7	Harekât kapsamında birliklerin eğitim ve tatbikatlarının tamamlanması,		
8	Harekâtın tek bir merkezden idare edilmesi,		
9	İç kamuoyunun desteğinin alınması,		
3. Fırsat Faktörleri (F)		4. Tehdit Faktörleri (T)	
1	Çeçenlerin Dağıstan'da meydana gelen olaylara destek sağlaması,	1	Bölgede sivil yoğunluğun fazla olması,
2	Rusya'da meydana gelen bombalama olaylarının sorumluluğunun Çeçenler olarak gösterilmesi,	2	Grozny kentinin yoğun fiziksel yapısının harekâtın gelişimi olumsuz etkilemesi,
3	Çeçen sorununun terörle mücadele sorunu olarak iç ve dış kamuoyuna yansıtılması,	3	Zayıflığın fazla olması,
4	Uluslararası kamuoyunu etkilemek için etkili bir dış kampanyanın yürütülmesi,	4	Sivillere karşı ayırım gözetmeden güç kullanılması,
5	Çeçen silahlı gruplar arasında terörist yabancı savaşçıların bulunması,	5	Harekât kapsamında orantısız ve aşırı güç kullanımı,
6	Rusların harekât kapsamında Çeçenlerden vekil güç kullanması,	6	Silahlı çatışma/angajman kurallarının ihmal edilmesi,
7	Çeçenistan'da politik ve sosyo-politik sorunların yaşanması,	7	İnsancıl hukuk kurallarının ihlal edilmesi,
8	Çeçenler arasında tam bir birlikteliğin olmaması,	8	Çeçen silahlı grupların Rus ilerleyişine karşı kentin fiziki yapısını savunma için düzenlemesi,
9	Çeçenler arasında mücadelelerin yaşanması,	9	Çeçen silahlı grupların savunma için tünel ağlarından istifade etmeleri,
10	Sivillerin yerleşim yerlerini terk etmesi,	10	Çeçen silahlı gruplar içinde yabancı savaşçıların bulunması,
		11	Çeçen silahlı grupların dış destek almaları,
		12	Medya ile ilişkiler, haber akışının ve Sosyal medyanın kontrolünün güç olması,

4.3. İsrail'in Uyguladığı Dökme Kurşun Harekâtı (Operation Cast Lead) ve GZFT Analizi

İsrail kurulduğu 1948 yılından bu yana Arap ülkeleri ile olan savaşlar yanında Filistin toprakları içinde ve Gazze'de Hamas, Hizbullah ve Filistinli direnişçilere karşı pek çok askerî harekât ve operasyon gerçekleştirmiştir. Arap ülkeleri ile yaşadığı savaşlar dışında diğer harekât ve operasyonlar, kentsel alanlarda ve devlet dışı unsurlara karşı gerçekleştirilen karşı direniş harekâtı şeklindeki faaliyetler olmuştur.

Çalışmanın bu bölümünde İsrail'in Gazze'de Filistinli direnişçilere karşı icra ettiği askerî harekât ve operasyonlar kapsamında 2008 yılında gerçekleştirdiği Dökme Kurşun Harekâtı ve 2014 yılında gerçekleştirdiği Koruyucu Kenar/Hat Harekâtı örnek vakalar olarak incelenmiştir. Bu harekât ve operasyonlar açık kaynaktan ve literatürden elde edilen bilgiler çerçevesinde detaylı bir şekilde incelenerek elde edilen bu ayrıntılı veriler GZFT analizine tabii tutulmuştur. İsrail'in kentsel alanlarda icra ettiği askerî harekât ve operasyonların iç ve dış kriterleri bağlamında güçlü-zayıf faktörleri ile fırsat-tehdit faktörleri ve bunların alt faktörleri tespit edilmiştir.

İsrail, Hamas ve Gazze'deki diğer Filistinli silahlı gruplarla Dökme Kurşun Harekâtından altı ay önce gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde 19 Haziran 2008'de yürürlüğe giren anlaşma uyarınca, her iki taraf da İsrail ile Gazze Şeridi arasındaki fiili sınır olan Yeşil Hat boyunca düşmanlıkları durdurmayı kabul etmişlerdir.⁵⁹² Ancak tarafların ateşkes şartlarına uymaya çalışırken 4 Kasım 2008'de sekiz Hamas üyesinin İsrail tarafından öldürülmesi ve Hamas'ın da buna cevap olarak Kassam ve Grad füzeleriyle karşılıklı bulunması ateşkesin uzatılması konusundaki tarafların isteksizliklerini etkilemiş ve ateşkesin sona erdirilmesinde etkili olmuştur.⁵⁹³

İsrail ablukasının Gazze'de ağırlaştırdığı koşullar, gerilimi iyice tırmandırması ile Hamas 19 Aralık'ta ateşkese son vererek İsrail topraklarına roket atışları gerçekleştirmiştir. Bu gerçekleştirilen roket atışları neticesinde 27 Aralık 2008'de İsrail Gazze'yi bombalayarak Gazze'de askerî bir harekât başlatmıştır.⁵⁹⁴ 27 Aralık 2008 saat

⁵⁹² Institute of Middle East Understanding, "Operation Cast Lead", Articles, <https://imeu.org/article/operation-cast-lead> January 04, 2012 [Erişim Tarihi: 26.05.2020].

⁵⁹³ Mehmet Dalar, "Gazze Sorunu: İsrail Ablukasısı, Uluslararası Hukuk, Palmer Raporu ve Türkiye'nin Yaklaşımı", *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Rapor No: 71, (2011): 9.

⁵⁹⁴ Selin M. Bölme, "Gazze'de Katliam Türkiye, Ortadoğu ve Filistin Sorunu", *SETA Analiz*, S.3, (2009): 3-4.

11:30'da İsrail hava kuvvetleri (IAF) orta ve kuzey Gazze'de Hamas'a ait silahlı unsurları, devlet daireleri, silah depoları, fabrikalar ve diğer kritik altyapıları hedef alacak şekilde hava bombardımanları gerçekleştirmiştir.⁵⁹⁵

Harekâtın ikinci gününde, IDF Genelkurmay Başkanı Dan Harel, harekâtın amacının sadece silahlı gruplara karşı yapılmadığını siyasi liderleri dâhil Hamas'ın tüm kademelerine karşı gerçekleştirildiğini ifade etmiştir.⁵⁹⁶ Bununla beraber IDF sözcüsü Tuğgeneral Avi Benayahu da benzer şekilde harekât ile ilgili olarak Hamas ile ateşkes yapmaktan ziyade, Hamas'ı yok etmek motivasyonu ile savaştıklarını açıklamıştır.⁵⁹⁷ İsrail yetkililerinin açıklamaları ile Gazze Şeridinde icra edilecek harekâtın en temel gerekçesi Gazze sınırlarından İsrail topraklarını vuran Hamas'ın "terörist eylemlerine" son vermek olarak ifade edilmiştir.⁵⁹⁸

Dökme Kurşun Harekâtı iki aşamada ilerlemiştir. İlk aşama, bir hafta yoğun hava bombardımanı; ikinci aşama ise, 3 Ocak 2009'da İsrail ordusunun Gazze Şeridini kuzeyden ve doğudan işgal ettiği iki hafta süren ortak hava ve kara saldırıdır.⁵⁹⁹ Dökme Kurşun Harekâtının ilk aşaması, 27 Aralık 2008 saat 11: 30'da İsrail hava kuvvetlerinin 100 civarı uçak ve taarruz helikopteri ile 100'e yakın hedefe gerçekleştirdiği saldırılar ile başlamış ve Hamas tamamen sürpriz içinde bırakılmıştır.⁶⁰⁰

Genel anlamda IDF'nin harekâtı ile ilgili üç ana hat ortaya çıkmaktadır; ilki yıkıcı bir hava saldırısı ve müteakiben kara harekâtı icra edilerek Hamas ve diğer Gazze merkezli Filistinli grupların askerî yeteneklerinin ortadan kaldırılmasıdır. İkincisi Hamas liderlerini (*Izz Al-Din Al-Qassam* Tugayları gibi özellikle askerî kanadına ait) etkisiz hale getirmek amacıyla nokta operasyonların icra edilmesidir. Üçüncüsü de Hamas'ın Aksa İntifadasından beri İsrail'e yönelik gerçekleştirdiği roket saldırılarının engellenmesini sağlamak, her türlü lojistik ve önemli alt yapı tesislerine karşı hem hava hem de kara saldırılarının gerçekleştirilmesidir. Bu saldırılarda Mısır-Gazze sınırındaki

---

⁵⁹⁵ Sergio Catignani, "Variation on a Theme Israel's Operation Cast Lead and the Gaza Strip Missile Conundrum", *Rusı Journal*, Vol.154, No.4, (2009): 66-73.

⁵⁹⁶ Tova Dadon, "Deputy Chief of Staff: Worst still ahead", *Yediot Ahronot*, (29 December 2008). <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3646462,00.html> [Erişim Tarihi:08.08.2021].

⁵⁹⁷ Catignani, a.g.m., 66-73.

⁵⁹⁸ Bölme, a.g.e., 3-4.

⁵⁹⁹ Institute of Middle East Understanding, a.g.e.

⁶⁰⁰ Catignani, a.g.m., 66-73.

tüneller, silah depoları, roket üretim alanları, hükûmet binaları, güvenlik birimlerin merkezleri ile askerî amaçlı kullanılan sivil binalar hedef olarak alınmıştır.⁶⁰¹

Üç hafta ağır bombardmana ve iki hafta da kara harekâtına rağmen, İsrail, Hamas'la uygun bir ateşkes anlaşması yapamamış ayrıca Hamas'ın roket ve havan fırlatma yeteneklerine engel olamamıştır. Sonuçta hedeflerine tam olarak ulaşamayan İsrail uluslararası baskılarla beraber 18 Ocak 2009 tarihinde Mısır'ın ortaya koymuş olduğu ateşkes teklifini kabul ederek askerî güçlerini Gazze'den çekmiştir.⁶⁰²

Çalışmanın bu bölümünde İsrail'in Gazze'de icra ettiği harekât ve operasyonlar kapsamında askerî, politik, sosyolojik, iç kamuoyu ve ekonomik gibi içsel özelliklerin incelenerek Gazze'deki silahlı güçlere karşı sahip olduğu güçlü faktörler ve zayıf faktörler ortaya konulmuştur. Aynı şekilde Dökme Kurşun Harekâtı kapsamında coğrafi, hukuki, kültürel, insani ve uluslararası ilişkiler ile diplomasi gibi dışsal özelliklerin incelenerek harekâtı etkileyen fırsat ve tehdit faktörleri tespit edilmiştir.

4.3.1. Güçlü Faktörler

İsrail gerçekleştirdiği Dökme Kurşun harekâtı kapsamında Gazzeli gruplara karşı gerek teknolojik gerek sayı gerekse de nitelik olarak kıyaslanamayacak kadar üstün askerî güce sahip konumdadır. İsrail'in sahip olduğu askerî üstünlük içerisinde en önemli etkiye sahip güç hava kuvvetleri olarak dikkat çekmektedir. 27 Aralık'ta başlatılan ilk hava saldırılarında, 88 IAF uçağı 220 saniyede 100 adet önceden planlanmış hedefi vurmuştur. Bu hava saldırısının, 1967 Altı Gün Savaşı'ndan bu yana en büyük IAF hava saldırısı olduğu aktarılmaktadır.⁶⁰³ Ayrıca harekât süresince her tugaya hava destek koordinasyon birimi tahsis edilerek karargâhı dâhil tugayın tabur ve daha alt birimlerine ihtiyaç duyulan anlık hava desteğinin taarruz helikopter ve uçaklarından verilmesi sağlanmıştır.⁶⁰⁴ Harekât sırasında saldırı gerçekleştiren uçakların, Hamas silahlı unsurlarını aldatmak için Akdeniz'den ticari uçuş yollarını kullanarak Gazze'ye yaklaştıkları ifade edilmektedir.⁶⁰⁵

---

⁶⁰¹ Jeffrey White, "The IDF in Gaza: Operational Concepts, Lines of Effort and Effects", *Policy Analysis PolicyWatch 1457*, The Washington Institute for Near East Policy, (14 January 2009). <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/idf-gaza-operational-concepts-lines-effort-and-effects> [Erişim Tarihi: 27.05.2020].

⁶⁰² Catignani, a.g.m., 66-73.

⁶⁰³ Johnson, a.g.e., 113.

⁶⁰⁴ Catignani, a.g.m., 69.

⁶⁰⁵ Anthony H. Cordesman, "The Gaza War, a Strategic Analysis", *CSIS Center for Strategic & International Studies*, Burke Chair in Strategy, (February 2, 2009): 15.

İsrail harekâtta hava gücü kapsamında sadece uçaklardan değil, her ne kadar uçaklara göre daha yavaş hareket etseler de yakın hava desteği kapsamında İsrail kara birliklerine destek sağladıkları gibi belirlenen hedeflerin ateş altına alınmasında da taarruz helikopterlerinden yararlanmışlardır. 27 Aralık'ta gerçekleştirilen hava saldırılarında uçakların yanında onlarca helikopter de saldırılara destek vermiş ve 100'e yakın hedef vurulmuştur.⁶⁰⁶ Harekât süresince, IAF toplam 20.650 uçuş saati için 5.650 sorti gerçekleştirmiştir. Bunların 1.700 tanesi sabit kanatlı hava araçlarından ve 1.150 tanesi saldırı helikopterinden gerçekleştirilmiş olup toplam 3.430 hedef ateş altına alınmıştır. Hava unsurları ile kullanılan 5.500 mühimmatın %81'i hassas güdümlü mermilerden oluşurken bu oranın İkinci Lübnan Savaşı'nda sadece %36 olduğu belirtilmektedir.⁶⁰⁷

Helikopterler ve uçakların yanında ayrıca İHA'lar da IAF'nin hedef doğrulamasını beklemeden kara birliklerinin kullanımına verilmiştir. İHA'lar ilerleyen birimlerin 500 metre önünde uçarak, gerçek zamanlı görüntülerle ileride karşılaşılabilecek tehditlerle ilgili uyarı ve ikaz görevi de görmüştür. İHA'ların sağladığı hava keşifleri ile diğer silahlı hava araçlarının yakın hava desteği kentsel alanda mücadele veren birliklere gerçek zamanlı destek sağlamıştır.⁶⁰⁸

İsrail'in diğer bir hava üstünlüğü ise anlık bilgi aktarımını sağlayan keşif uyduları ve uçaklarının etkili kullanımınıdır. Bu kapsamda İsrail, Haziran 2007'de kullanıma sürdüğü *Ofeq-7* keşif uydusu ve Ekim 2007'de kullanıma sürdüğü TecSAR radar keşif uydusunu harekât kapsamında etkili bir şekilde kullanmıştır.⁶⁰⁹ Ayrıca İsrail havadan yere operasyonların yanı sıra, tüm hava varlıklarını koordine etmek için elektronik olarak taranan üç büyük dizi radarına sahip Gulfstream G550 erken uyarı ve kontrol uçaklarını da aktif bir şekilde kullanmıştır.⁶¹⁰

IAF'nin sürpriz saldırı için operasyondan birkaç ay önce hava, insan ve sinyal istihbarat vasıtalarından elde edilen bilgilerle harmanlandığı büyük bir hedef bankasını kullandığı belirtilmektedir. İsrail'in gerçekleştirdiği hazırlıklar içerisinde en önemlisinin Hamas tarafından kullanılan konum, bina, alt yapı ve tesisi içeren 603 büyük hedefin bulunduğu

---

⁶⁰⁶ Catignani, a.g.m., 68.

⁶⁰⁷ Dan Harel, "81% of the Fire—Precision Guided Munitions", *Israel Defense*, Vol.1, (February–March 2011, 20).

⁶⁰⁸ Catignani, a.g.m., 69.

⁶⁰⁹ "Institute for National Security Studies" [http://www.inss.org.il/upload/\(FILE\)1245235226.pdf](http://www.inss.org.il/upload/(FILE)1245235226.pdf) [Erişim Tarihi:15.08.2021].

⁶¹⁰ Catignani, a.g.m., 70.

hedef havuzunun olduğu belirtilmektedir.⁶¹¹ Harekât esnasında tespit edilen hedeflere yapılan hava saldırılarında IAF 5.000 kiloluk lazer güdümlü “*Bunker-buster*” GBU-28 bombaları ile 4.400 kiloluk delici savaş başlığına sahip bombaları kullanmışlardır.⁶¹²

Harekât kapsamında insan ve elektronik sensör vasıtaları ile toplanılmış çok boyutlu istihbarat önemli rol oynamıştır. Bu amaçla da HUMINT (*Human Intelligence*/insan istihbaratı), COMINT (*Communication intelligence*/iletişim istihbaratı), SIGINT (*Signal Intelligence*/ Sinyal İstihbaratı) ve IMINT (*Imagery Intelligence*/ Görüntü İstihbaratı) istihbarat kaynaklarından son derece ayrıntılı ve gerçek zamanlı bilgiler elde edilerek sürekli güncellenmeleri sağlanmıştır.⁶¹³

İsrail ordusu, 2002 “Savunma Kalkanı” ve 2006 “İkinci Lübnan Savaşı” sonrasında yapılan araştırmalar neticesinde IDF’nin modern bir şehir savaşı eğitimi ihtiyacını karşılamak için bir eğitim tesisi inşa etmeye karar vermiş ve “Tze’elim Kentsel Harp Eğitim Merkezi” inşa etmiştir. Eğitim merkezi, bir çöl şehri simüle eden 600’den fazla yapıdan oluşmaktadır. Merkezin içerisinde sekiz katlı binalar, harabe halinde barakalar, okullar, mağazalar, kamu binaları ve pazar yerlerine kadar çeşitli yapılar bulunmakta olup İsrail askerleri burada karşılaşılabilecek her senaryoya karşı yoğun bir eğitim görmektedirler.⁶¹⁴

IDF harekât kapsamında 70 ton ağırlığında üstün zırh korumasına sahip *Merkava* MK IV ana muharebe tankları ile *Namer* Zırhlı personel taşıyıcılarını kullanmışlardır. İki araç da harekâta İsrail askerlerine Filistinli direnişçiler tarafından atılan havan ve ATGM (*Anti-Tank Guided Missiles*)’lere karşı oldukça iyi koruma sağlamıştır. 2006 Lübnan Savaşında yaşanan kayıplardan dersler çıkaran İsrail zırhlı araçların hem zırh korumasını artırmış hem de harekât esnasında hız ve ateş gücünü etkili bir şekilde kullanmaya gayret etmiştir.⁶¹⁵ Dökme Kurşun Harekâtında nokta istihbaratıyla IDF’nin ortaya koyduğu operasyonel tempo Hamas için çok ezici olmuş, doğrudan çatışmak

---

⁶¹¹ Cordesman, *a.g.e.*, 15-16.

⁶¹² Catignani, *a.g.m.*, 68.

⁶¹³ Cordesman, *a.g.e.*, 15-16.

⁶¹⁴ “Urban Warfare Training Center – Simulating the Modern Battle-Field”, Israel Defence Force, Articles, <https://www.idf.il/en/articles/training-and-preparation/urban-warfare-training-center-simulating-the-modern-battle-field/> [Erişim Tarihi: 15.08.2021].

⁶¹⁵ Yaakov Katz, “IDF applying lessons of war to improve use of tanks”, <https://www.jpost.com/israel/idf-applying-lessons-of-war-to-improve-use-of-tanks> [Erişim Tarihi: 15.08.2021].

yerine İsrail saldırılarından kaçınmaya veya İsrail ordusunun konvansiyonel kuvvetleri ile karşı karşıya kalmamaya çalışmıştır.⁶¹⁶

İsrail güçlerinin güçlü yönlerinden bir tanesi de gece görüş imkân kabiliyetleri olup harekât süresince Hamas güçlerinin bu yeteneklerinin az olmasından istifade edilerek geceleri ilerlemişlerdir.⁶¹⁷ Ayrıca İsrail Gazze Şeridi'ni uzunca bir süredir kontrol altında tuttuğundan bölgede harekât anında ihtiyaç duyacağı her türlü malzemenin tedarikini sağlayacağı yakın üs bölgelerine sahiptir. Bu sayede birliklerin ihtiyaçları en hızlı şekilde karşılanarak harekâtın süratle devam ettirilmesi sağlanmıştır.

Dökme Kurşun Harekâtı sırasında IDF kentsel terörist ve isyancı tehditleri ile başa çıkmak, kuvvetin çok az bir kısmını konvansiyonel yapıda tutup kuvvetin büyük kısmını kentsel alanda isyancılara karşı bağımsız olarak yüksek inisiyatifle hareket edebilecek şekilde teşkilatlanmıştır. Kara birliklerinin inisiyatifle hareket etmelerini sağlamak için gerekli destek unsurlarıyla takviye edilmiştir. Bu çerçevede harekât esnasında bubi tuzaklarını ve EYP'leri patlatmak için füze ile sevk edilen patlayıcı sistemleri ve özel yetişmiş istihkâm birliklerini kullanmışlardır. Ayrıca IDF bubi tuzaklarından, mayın ve EYP'lerden kurtulmak için D9 buldozerlerini kullanarak evlerin içinden veya farklı yönlerden geçen geçitler açmışlardır.⁶¹⁸

Harekâtın hedeflerine ulaşılması açısından diğer önemli bir husus da iç kamuoyu desteğinin sağlanmasıdır. Bu kapsamda IDF harekât boyunca kamu desteğini yakalamak ve sürdürmek için oldukça gayret sarf etmiştir. Örneğin, Tel Aviv Üniversitesi, Tami Steinmetz Barış Araştırmaları Merkezi tarafından harekâtın ilk haftası İsrail kamuoyunda gerçekleştirilen bir ankete göre kamuoyu desteğinin yüzde 90 civarında olduğu ve harekâtle ilgili olumlu değerlendirmelerin yapıldığı ifade edilmektedir.⁶¹⁹

İsrail hükümet yetkilileri Gazze'ye karşı yapılacak bir harekâta Gazze kaynaklı terör eylemlerinin artacağını değerlendirdiklerinden İsrail halkının korunmasına yönelik tedbirler almıştır. İsrail terör kaynaklı korku ve insanların toplu halde hedef alanlarından kaçmalarının önüne geçmek için yeterli pasif savunma önlemleri ile güçlendirilmiş

---

⁶¹⁶ Catignani, a.g.m., 70.

⁶¹⁷ Cordesman, a.g.e., 41.

⁶¹⁸ Catignani, a.g.m., 70-71.

⁶¹⁹ Ephraim Yaar and Tamar Hermann, "War and Peace Index – December 2008", The Tami Stein7 Center for Peace Research and the Evens Program in Mediation and Conflict Resolution of Tel Aviv University. http://www.yan-systems.co.il/peace/files/peaceindex2008_12_3.pdf [Erişim Tarihi:08.08.2021].

barınaklar ve erken uyarı sistemleri tesis etmiştir.⁶²⁰ Bu durum özellikle iç kamuoyunun kazanılması, harekâta yönelik oluşacak tepki ve itirazların önüne geçilmesi veya azaltılması açısından oldukça önemlidir. Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde İsrail'in uyguladığı harekât kapsamında sahip olduğu güçlü faktörler Tablo 4.3'te gösterilmiştir.

4.3.2. Zayıf Faktörler

Siyonist hareket 1800'lü yıllarda başlamış olup⁶²¹ o günden günümüze Yahudiler sürekli bir mücadele, savaş, çatışma ve gerginlikler içerisinde hayat sürdürmektedirler. İsrail, kurulduğu 1948 yılından bu yana Arap ülkeleri ile olan savaşlar yanında Filistin toprakları içinde ve Gazze'de Hamas, Hizbullah ve diğer direnişçi gruplara karşı pek çok askerî harekât ve operasyon içerisinde bulunmuştur. İsrail halkı uzun yıllardır savaş, çatışma ve gerginlikler içerisinde olmanın vermiş olduğu yorgunluk ve tehdit hali ile yaşamak zorundadır. Bu durum İsrail açısından uzun süreli bir harekâta girişmesinde zorlayıcı içsel bir zayıflık olarak görülmektedir.

İsrail'in Gazze'de gerçekleştirdiği harekât ve operasyonlar kapsamında bölgedeki silahlı aktörlere karşı tam bir sayı üstünlüğünü sağlayamadığı görülmektedir. Ancak bu üstünlüğün oluşturulamamasının İsrail'in harekâtı tüm Gazze Şeridi'ni kapsayacak şekilde almamasına, belli bölgelere girmeler yaparak kısıtlı bir harekât gerçekleştirmiş olmasına bağlanabilir. Diğer taraftan iç kamuoyundaki zayıflara karşı oluşan tepkiden dolayı da asker sayılarının tam bir üstünlük sağlayamayacak şekilde sınırlı tutulmuş olabildiği de değerlendirilebilmektedir.

Harekât kapsamında ortaya çıkan diğer bir zayıf faktör ise İsrail tarafından vekil aktörlerin kullanılmamasıdır. İsrail harekât süresince kara safhasında hem farkındalık ve bilgi elde edilmesi hem de İsrail askerlerinin zayıfların önüne geçilmesi açısından avantajlar sağlayacak yerel veya bölgesel vekil aktörlerden yararlanılmamıştır.

İsrail açısından diğer bir zayıf faktör ise propagandaların önüne geçmek amacıyla harekât kapsamında haber akışının istenilen şekilde yayımının sağlanması ve kontrolsüz bilginin yayımını engelleyecek ön hatta hareket edebilen iliştilenmiş gazetecilerin

---

⁶²⁰ Catignani, a.g.m., 66-73.

⁶²¹ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmanlı (İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları, 2008), 268-269.

kullanılmamasıdır. Doğru bilginin kontrollü bir şekilde tek bir merkezden yapılması harekâtın başarısına doğrudan etki eden faktörler arasındadır. Hem içerden hem de dışarıdan çeşitli kurum, kuruluş, örgüt ve silahlı gruplar tarafından harekâtın meşruluğunu zedeleyici, yalan, uydurma olumsuz algı yaratacak pek çok propaganda amaçlı haber yayımlanabilmektedir. Bu propaganda amaçlı algı yaratacak her türlü olumsuz bilgi ve haberin yayımlanması uluslararası kamuoyunda haksız baskıların ve çeşitli konularda suçlanmaların yapılmasına imkân verebilmektedir. Bu açıdan harekât ile ilgili doğru haber ve bilgilerin kontrollü bir şekilde ön hatlardan ve anlık olarak iliştilmiş gazeteciler kullanılarak yayılması harekâtın başarısı açısından göz ardı edilmemesi gereken bir faktördür.

Diğer bir zayıf faktör ise harekât kapsamında sivil işler birimlerinden yararlanılmamış olmasıdır. İsrail, halkın desteğinin sağlanması kapsamında bölgede sivillerin desteklenmesi, ihtiyaçlarının karşılanması ve askerî güce destek sağlanması gibi amaçlarla sivil asker iş birliği birimlerinden yararlanmamıştır. İsrail'in Filistinlilerin desteklenmesi veya desteğinin kazanılması gayreti içerisinde olmadan doğrudan askerî güç kullanımı içerisinde hareket ettiği bu nedenle Gazzelilerin güvenini kazanmaktan ziyade sert askerî güç uygulayarak bölgede baskı ve caydırıcılığın devamına yönelik uygulamalar gerçekleştirdiği görülmektedir.

Dökme Kurşun Harekâtının İsrail'de yapılacak erken seçimler açısından da önemli bir yeri bulunmaktadır ki Hamas'a vurulacak darbenin önemli bir seçmen desteği sağlayacağına dikkat çekilmektedir.⁶²² 10 Şubat 2009 tarihinde yapılacak olan seçimin, harekâtın devamı veya sonlandırılmasında etkili olacağı değerlendirilmiştir. Harekâtın devam ettirilmesi seçimin ertelenmesine neden olabileceken hem koalisyon hükûmetinin ortakları hem de muhalefetteki sağcı partiler harekâtın kendilerine oy kazandıracığını düşündüklerinden seçimin ertelenmesini istememişlerdir.⁶²³ Bu sebeple iç kamuoyunun nabzı önem arz etmekte olup sürekli kontrol altında tutmaya gayret edilmiştir. Bu açıdan çeşitli kamuoyu anketleri ile harekâta olan destek ve tepkiler ölçülmeye çalışılmıştır. Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde İsrail'in uyguladığı harekât kapsamında sahip olduğu zayıf faktörler Tablo 4.3'te gösterilmiştir.

---

⁶²² Bölme, *a.g.e.*, 6.

⁶²³ Serhat Erkmen, "İsrail-HAMAS Çatışmasının Taraflar Açısından Sonuçları", 28.01.2009. <https://www.orsam.org.tr/tr/israil-Hamas-catismasinin-taraflar-acisindan-sonuclari/> [Erişim Tarihi:15.02.2021].

4.3.3. Fırsat Faktörleri

BM Yardım ve Çalışma Örgütüncü yapılan tespite göre dar bir sahil şeridi olan Gazze'nin ihtiva ettiği Filistinli nüfusun %75,7'si mülteci konumundadır. Gazze Şeridi içerisinde sekiz mülteci kampı bulunmakta olup bölgede yaşayan 772 bin mültecinin 423 bini bu kamplarda yaşamını sürdürmektedir.⁶²⁴ Mülteci kampları sivillerin harekât bölgesinden uzaklaştırılması, ihtiyaçlarının sağlanması ve zarar görmelerinin engellenmesi açısından İsrail için fırsat oluşturmuştur. Bu sayede sivillerin korunması ve zarar görmesinin önüne geçilmesi harekâtın meşruiyetini artırıcı bir durum yaratmaktadır.

İsrail açısından bölgede fırsat sağlayan diğer bir husus ise Filistinlilerin yaşamış olduğu ekonomik sorunlardır. Yaşanılan ekonomik sıkıntılar içerisinde bölgede hayatı asgari düzeyde de olsa sürdürebilmek için ihtiyaç duyulan temel gereksinimler Mısır'a açılan tünellerden karşılanmaktadır. Ayrıca diğer ekonomik faaliyetlerin de %90'ı tüneller aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.⁶²⁵ Bu çerçevede İsrail tarafından alınacak ekonomik tedbirlerin silahlı grupların hareket kabiliyetini kısıtlayabileceği değerlendirilebilmektedir.

Gazze Şeridi, çok kısıtlı bir alan olması bakımından yerleşim yerleri arasındaki ulaşım sınırlı yollar ile yapılabilmektedir. Ulaşımın bu şekilde kısıtlı olması İsrail'in bölgeyi çevreleme ve kontrol altına alma imkânını artırmaktadır. Örneğin, harekât sırasında Refah ve Han Yunis'ten Gazze şehrine giden yolları kapatmak için Netzarim kavşağına ilerlenmiş ve böylece Hamas'ın güneydeki tünellerden ikmal hatları kesilmiştir. Kuzey Komutanlığı'nın iki bölgesel tugayı da Gazze şehrinin güneyinden itibaren İsrail ile Şerid arasındaki sınır hattını kontrol altına almıştır.⁶²⁶ Bu sayede İsrail kara harekâtı hedeflerine ulaşmak için Gazze şehrini ve Gazze şeridini tamamen çevrelemiştir. Ayrıca bu yollardaki hareketliliğin kısıtlanması ve kontrol altına alınması harekâtın güvenliği ile işleyişi açısından da İsrail'e kolaylıklar sağlamaktadır.

Bunun yanında İsrail sadece Gazze Şeridinin iç bölgelerini değil dışarıdan da her türlü giriş ve çıkışları kontrol altında tutmaktadır. Bu kapsamda İsrail 2005 yılında Gazze'den çekilmesinin ardından 15 Haziran 2007'de Gazze'ye tüm giriş çıkışları kapatarak abluka

⁶²⁴ Sevinç Alkan Özcan, "Filistinli Mülteciler", *Filistin Çıkmazdan Çözüme*, Haz: M. İbrahim Turhan, (İstanbul: Küre yayınları, 2003), 327.

⁶²⁵ Dalar, a.g.r., 8.

⁶²⁶ Johnson, a.g.e., 116.

ve ambargo uygulamaya başlamıştır.⁶²⁷ İsrail'in Gazze'yi havadan, karadan ve denizden abluka altına alması ile yurt dışına açılan tek çıkış kapısı olan Refah sınır kapısını Mısır'ın kapatması sonucunda Gazze'nin dış dünya ile olan bağlantısı tamamen kesilmiştir. Gazze'ye yönelik her türlü mal giriş ve çıkışını durdurmasıyla birlikte tıbbi malzemeler de dâhil en temel gereksinimlerin karadan, denizden ve havadan abluka sebebiyle girişini tamamen kontrol etmekte ve istediği zaman engelleyebilmektedir.⁶²⁸ İsrail'in Gazze'ye karşı uyguladığı ambargoya dış dünyadan da destek gelmesi⁶²⁹ ile bu durumu harekât süresince fırsata çevireceği bir husus olarak değerlendirilmektedir.

Diğer bir fırsat faktörü ise; Filistinli güçler arasındaki ayrışmalardır. Bu açıdan özellikle Hamas hükûmetine bağlı güçlerle Filistin Yönetimi başkanı Mahmut Abbas'a bağlı güçler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar neticesinde gruplar arasında çatışmalar yaşanmış ve İsrail işgali nedeniyle zaten coğrafi olarak ayrı olan Batı Şeria ve Gazze'nin otorite olarak da birbirinden ayrılmasına neden olmuştur.⁶³⁰

Ayrıca Orta Doğu'da iyice su yüzüne çıkan fikir ayrılıkları da İsrail için birtakım fırsatlar ortaya koymaktadır. Katar, Suriye ve İran gibi ülkeler Hamas'ın yanında yer alırken ABD, Mısır ve Suudi Arabistan gibi ülkeler ile AB'nin Fetih'in yanında yer alması diplomatik bölünmüşlüğü yanında stratejik bölünmüşlüğü de ifade ettiğinden, İsrail için avantajlı bir durum yaratmaktadır. Bu sebeple İsrail açısından lehine bir durum yaratan Hamas ile Fetih arasındaki bölünmüşlük ve mücadele ileri dönemde de İsrail için kullanılabilecek bir argüman olarak durmaktadır.⁶³¹

İsrail tarafından harekât kapsamında fırsat oluşturan diğer bir husus ise silahlı gruplar tarafından Gazze'den İsrail'e yönelik gerçekleştirilen roket ve havan saldırıdır. İsrail'in harekât gerçekleştirmesindeki en önemli nedenlerden biri Gazze'den İsrail'e gerçekleştirilen roket ve havan saldırıları olduğu İsrail tarafından ifade edilmiştir. İsraili yetkililerin de açıklamaları ile Gazze Şeridinde icra edilecek harekâtın en temel gerekçesi Gazze sınırlarından İsrail topraklarını vuran Hamas'ın "terörist eylemlerine" son vermek olarak ifade edilmektedir.⁶³² Bu açıdan İsrail'e yapılan roket saldırıları

---

⁶²⁷ M. Serkan Taflıoğlu. "Direniş'ten Hükümet'e; Hamas'ın Hükümet Tecrübesi", *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, C.4, S.14, (2012): 137-139.

⁶²⁸ Sara Flounder, "The Tunnels of Gaza", (Feb. 8, 2009), https://www.workers.org/2009/world/gaza_0212/ [Erişim Tarihi:10.08.2021].

⁶²⁹ Bölme, *a.g.m.*, 5.

⁶³⁰ Taflıoğlu, *a.g.e.*, 143.

⁶³¹ Erkmen, *a.g.e.*

⁶³² Bölme, *a.g.m.*, 3-4.

İsrail'in güvenliğini sağlamak adına bir harekât gerçekleştirilmesi için meşru sebep oluşturmaktadır.

İsrail'e yönelik Gazze'ye karşı gerçekleştirilen roket ve havan saldırılarına bakıldığında 2007'de Hamas 1115 Kassam roketi ve 1435 havan ateşlerken 2008'in Aralık ayına kadar 1540 Kassam roketine 1600 havan atışı ile 40 tane de uzun menzilli Grad füzesinin ateşlendiği ifade edilmiştir.⁶³³ İsrail bu şekilde harekâtın icra edilme nedeninin Gazze'den İsrail'e yönelik gerçekleştirilen roket ve havan saldırıları şeklindeki terör eylemleri olduğunu ifade ederek hem bu saldırılara karşı meşru müdafaa hakkını kullanma hem de terörizme karşı mücadele fırsatı sağlayarak meşruiyet sağlayan bir husus oluşturmaktadır.

İsrail'in harekât kapsamında meşruiyet hususunda fırsat oluşturan diğer bir faktör ise Gazzeli silahlı örgütlerin İsrail'e karşı bazı devletler tarafından desteklenmesidir. Hamas, El-Kassam Tugaylarını yarı askerî bir oluşum şeklinde düzenlerken Gazze'deki güçlerinin bir kısmını kendi eğittiği gibi bir kısmını da Suriye, İran ve Lübnan'a göndererek eğitim görmelerini sağlamıştır. Hamas militanları çoğunlukla Lübnan'da Hizbullah, İran ve Suriye tarafından eğitilmektedirler. Ayrıca tanksavar roketlerin, omuzdan atılan uçaksavar füze ve roketlerin kullanımı konusunda Hizbullah özel eğitim vermektedir.⁶³⁴ Özellikle İran siyasi çıkarları için Orta Doğu, Orta Asya, Orta ve Güney Amerika dâhil silahlı örgütleri ekonomik, askerî ve lojistik anlamda desteklemektedir. Orta Doğu Bölgesinde tehdidi uzaktan karşılamak amacıyla Hizbullah, Hamas, Filistin İslami Cihat, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve El Aksa Şehitleri Tugayı gibi örgütleri de çeşitli şekillerde desteklemektedir.⁶³⁵ Bu çerçevede silahlı örgütlerin İsrail'e karşı desteklenmesinin icra ettiği harekâtın meşruluğu açısından bir fırsat faktörü oluşturduğu görülmektedir. Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde İsrail'in uyguladığı harekât kapsamında avantaj sağlayan fırsat faktörleri Tablo 4.3'te gösterilmiştir.

4.3.4. Tehdit Faktörleri

Harekât açısından tehdit oluşturan ilk husus yoğun sivil nüfusedir. Dökme Kurşun Harekâtı başladığında Gazze Şeridi'nde yaklaşık bir milyon sivilin yaşadığı tahmin

---

⁶³³ Cordesman, *a.g.e.*, 9.

⁶³⁴ Johnson, *a.g.e.*, 107-108.

⁶³⁵ Nathaniel, F. Manni, "Iran's Proxies: State Sponsored Terrorism in the Middle East", *Global Security Studies*, C.3, S.3, (2012): 36-39.

edilmekte olup 360 km² bir alana sahip⁶³⁶ Gazze Şeridi metre kareye düşen 12 bin kişiyle dünyanın en yoğun nüfuslu bölgesidir.⁶³⁷ Gazze Şeridi'nin yoğun nüfusu ve fiziki yapıları sivillere zarar vermeden operasyon yapmayı zorlaştırmaktadır. Bu sebeple de Hamas İsrail'in olası her türlü müdahalesine karşı Gazze'nin sağlamış olduğu bu zor ve karmaşık durumdan yararlanmaya çalışmıştır. Hamas tüm silah, mühimmat, askerî güçlerini binalardan ve sivillerden yararlanarak gizlemek ve zamanı geldiğinde kent ortamından bunları kullanabilmek adına hazırlıklar yapmıştır.⁶³⁸

Gazze'deki insani durumu bir trajediye dönüştüren İsrail'in kuşatma eyleminin, Hamas'ın Gazze'yi kontrol etmesinden önce özellikle 2006'dan itibaren başladığı kabul edilmektedir. Giriş ve çıkıştaki denetimlerin sıkılaştırılması, kısa süreli hava ve kara operasyonlarının düzenlenmesi, gıda, sağlık ve enerji ihtiyaçlarının karşılanmasında zorluklar çıkarılması gibi uygulamalar 2006'dan sonra artmıştır.⁶³⁹ İsrail tarafından ortaya koyulan kuşatmanın gerekçesi Hamas tarafından İsrail'e yönelik roket saldırıları olarak gösterilmiştir. Bir buçuk milyonluk nüfusunun yaklaşık yarısının temel ihtiyaçları tamamen uluslararası insani yardımlara bağlı olan Gazze'de, gıda ve ilaç gibi temel insani yardım sevkiyatları aksamıştır. Nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu da dikkate alındığında Gazze'nin İsrail tarafından tam bir açık hava cezaevine dönüştürüldüğü ve bir insanlık trajedisi baş gösterdiği ifade edilmektedir.⁶⁴⁰

Bu sayede dış dünyaya geçişi olmayan Gazze'deki insani durum her geçen gün kötüleşmeye başlamıştır. Gıda fiyatlarının çarpıcı bir biçimde artması, sokakların çöp yığınlarıyla dolup taşması, gittikçe daha fazla çocuğun yetersiz beslenmesi, Gazzelilerin yakıt ve diğer ihtiyaç maddelerinin yokluğu nedeniyle temel sağlık hizmetlerine ulaşamaz hale gelmesi dünya kamuoyunda tepkilere neden olmuştur.⁶⁴¹

İsrail'in Gazze'yi sürekli biçimde abluka altında tutması, askerî saldırılar düzenlenmesi ve giriş çıkışların tamamen denetim altında olması; İsrail'in bölgede işgalci konumunda

⁶³⁶ Yuval Shany, "Faraway, so Close: The Legal Status of Gaza after Israel's Disengagement", Hebrew University International Law Research Paper No. 12-06, Yearbook of International Humanitarian Law, Vol. 8, (2006): 5. <https://ssrn.com/abstract=923151> [Erişim Tarihi:21.06.2022].

⁶³⁷ Sara Roy, *The Gaza Strip, The Political Economy of De-development*, (Washington, DC: Institute for Palestine Studies, 1995), 15.

⁶³⁸ Steven Erlanger, "A Gaza War Full of Traps and Trickery," NYTimes.com, (January 11, 2009). <https://www.nytimes.com/2009/01/11/world/middleeast/1lhamas.html> [Erişim Tarihi:08.08.2021].

⁶³⁹ Norman Finkelstein, "The facts about Hamas and the war on Gaza", (2009). <http://www.middle-east-online.com/English/?id=29692>. [Erişim Tarihi:15.02.2021].

⁶⁴⁰ Davut Ateş, "Gazze ve Soykırım Tartışması", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 8, S.1, (2011), 610.

⁶⁴¹ Dalar, a.g.r., 9.

bulduğunu gösteren yeterli kanıt olarak ifade edilmektedir.⁶⁴² Bu açıdan bakıldığında Gazze, bağımsız bir devlet olmaktan ziyade işgal altında bir toprak konumunda bulunmakta ve İsrail'in Gazze ile ilgili her türlü sorumluluk içerisinde gerekli olan tüm insancıl tedbirleri alması gerektiği görülmektedir.

Yahudi yerleşimciler bölgede %25 toprağa, %40 ekilebilir araziye ve kıt su kaynaklarının büyük çoğunluğuna sahipken, yerli Filistinliler büyük çoğunluk olmalarına rağmen günlük iki dolardan az bir gelire yokluk ve sefalet içinde yaşamlarını sürdürmek zorunda bırakılmışlardır.⁶⁴³ Bu iki kesim arasındaki eşitsizlikler, İsrail yönetimi açısından Filistinlilerin düşmanlığının artmasına ve İsrail'e karşı mücadelelerin yaşanmasına neden olan diğer bir tehdit unsurudur.

Askerî anlamda İsrail için tehdit oluşturan hususlardan birisi; Hamas'ın askerî yapılanmasını oluşturan İzzettin El-Kassam Tugayları olup takımlar, bölükler, taburlar ve tugaylar olmak üzere çeşitli askerî ve yarı askerî kademelerde teşkilatlanmaya sahiptir. Ayrıca Hamas, askerî yapılanmasının yanında esas görevleri Gazze Şeridi'nin emniyet ve asayiş yönünden kontrolünü sağlamak ve Hamas liderlerini korumak olan iç güvenlik birimlerine de sahiptir. Polis gücü, ani müdahale birimi, güvenlik ve koruma birimi ile kıyı güvenliği ve sivil savunma birimleri olarak görev yapan bu birimler ve üyeleri, bir savaş veya başka bir acil durum zamanlarında El-Kassam Tugaylarına katılmak için çağrılabilirler.⁶⁴⁴

IDF'nin geri çekilmesinden sonra Hamas, El-Kassam Tugaylarını yarı askerî oluşumlarla yeniden düzenlemiş, komuta ve kontrol yeteneklerini geliştirmiştir. Hamas militanları çoğunlukla Lübnan'da Hizbullah, İran ve Suriye tarafından eğitilmektedirler. Bunun yanında El-Kassam militanları camilerde düzenlenen ideolojik eğitimler de almaktadırlar. Şii İran'ın Sünni Hamas'ı İsrail'e karşı desteklemesi de asırlardır kullanılan "*düşmanımın düşmanı dostumdur*" atasözünü yansıtan bir durum olarak ifade edilmektedir.⁶⁴⁵

Hamas özellikle kentsel alanların sahip olduğu karmaşık yapıdan yararlanmaya gayret etmiştir. Özellikle Gazzeli siviller içerisinde gençleri ve kadınları şiddet eylemlerinde

---

⁶⁴² Ateş, *a.g.e.*, 619.

⁶⁴³ Dalar, *a.g.r.*, 8.

⁶⁴⁴ Israel Ministry of Foreign Affairs, *Hamas's Military Buildup in the Gaza Strip*, (April 8, 2008): 46 <https://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/Terrorism/Pages/Hamas%20military%20buildup%20in%20the%20Gaza%20Strip%20-%20Apr%202008.aspx> [Erişim Tarihi:15.08.2021].

⁶⁴⁵ Johnson, *a.g.e.*, 107-108.

kullanabilmek için eğitmiş ve bu kabiliyetini geniş çapta kullanmaya çalışmıştır. Bu durum İsrail askerleri açısından Gazze’de kimin savaşçı olup olmadığı konusunda belirsizliğe katkıda bulunmuştur. Hamas İsrail’in hareket ve manevra kabiliyetini azaltmak ve zayıflığını artırmak amacıyla Gazze Şeridi’nin pek çok yerine el yapımı patlayıcılar, keskin nişancılar ve tanksavar kullanıcıları yerleştirmiştir. Kentel alanların bu şekilde kullanılması Hamas’ın sivillerin hayatını tehlikeye attığı değerlendirmelerine neden olmuştur.⁶⁴⁶ İzzeddin Kassam Tugayları sahip olduğu yaklaşık 15 bin elemanı ile kent derinliğinde mücadeleyi temel almıştır. Bu sayede kent sahip olduğu karmaşık yapıyı kullanarak İsrail ordusunun gücünü dengeleme gayretinde olmuştur.⁶⁴⁷

Hamas tüm silah, mühimmat, askerî güçlerini binalardan ve sivillerden yararlanarak gizlemek ve zamanı geldiğinde kent ortamından bunları kullanabilmek adına hazırlıklar yapmıştır.⁶⁴⁸ İsrail, Hamas’ın bir terör örgütü olduğunu ve Gazze içerisinde tüm faaliyetlerini siviller ve sivil yerleşim alanları içerisinde gerçekleştirerek İsrail kuvvetlerine karşı sivilleri kalkan olarak kullanıldığını birçok kez iddia etmiştir.⁶⁴⁹ Çatışmaların şehre doğru kayması ile de Hamas savaşçıları üniformalarını çıkarmış, sivil kıyafetleri giyerek sivil halkın içerisine karışmış ve sahada çok küçük birimlere ayrılarak şehrin içerisine dağılmışlardır.⁶⁵⁰

Hamas ayrıca dünya çapında nam salmış geniş bir tünel ağı geliştirmiştir. Mısır sınırına Gazze dışından silah, mühimmat ve diğer malları kaçırmak için tüneller kazmıştır. Hamas’ın kazdığı tüneller sadece kaçakçılık amacıyla değil bunun yanında sığınak olarak, IDF personelini yanıltarak tuzağa düşürmek ve çeşitli saldırılar gerçekleştirmek için kullanılmaktadır.⁶⁵¹ İsrail ambargosu ve ablukası altında Hamas, silahları, patlayıcıları, patlayıcı yapımında kullanılan maddeleri ve roket fırlatıcılarını Mısır sınırındaki tüneller vasıtasıyla Gazze’ye daha kolay sokma imkânı bulabilmektedir.

---

⁶⁴⁶ Jeffrey White, “Examining the Conduct of IDF Operations in Gaza”, March 27, 2009.

<https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/examining-the-conduct-of-idf-operations-in-gaza> [Erişim Tarihi: 27.05.2020].

⁶⁴⁷ “Hamas şehir savaşına hazır”, 06 Ocak 2009. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/Hamas-sehir-savasina-hazir-32948> [Erişim Tarihi:29.01.2020].

⁶⁴⁸ Erlanger, *a.g.e.*

⁶⁴⁹ Ateş, *a.g.e.*, 62-63.

⁶⁵⁰ Yoram Cohen and Jeffrey White, “Hamas in Combat The Military Performance of the Palestinian Islamic Resistance Movement”, The Washington Institute, Policy Focus 97, (October 2009): 15. <https://www.washingtoninstitute.org/media/3416> [Erişim Tarihi:21.06.2022].

⁶⁵¹ Johnson, *a.g.e.*, 108.

Bunun yanında Refah bölgesinde kazmış olduğu tünellerden havan topları, tanksavar silahları ve bazı uçaksavar silahlarının da geçirildiği belirtilmektedir.⁶⁵²

Hamas, İsrail güçlerine karşı EYP'leri yollara, evlere, okullara, camilere vb. yerlere yerleştirerek IDF'nin ilerlemesini yavaşlatmak ve engellemek amacıyla olmuştur. Hamas militanlarının IDF askerlerine zarar vermek için sivillerin evlerinde bubi tuzaklarını hazırladıkları ifade edilmiştir. Hamas üyelerince birçok ev patlayıcılar ile tuzaklanmış, bazı evlerde ise gazlar açık bırakılarak askerler eve girdiğinde patlatılacak şekilde tuzaklandığı belirtilmiştir.⁶⁵³ Şehir çatışmalarında büyük zayıatlardan kaçınmak için IDF kuvvetleri dar geçitlerden, kapalı alanlardan uzak durmuşlardır. IDF uzun süreli molalar vermeden yüksek tempoda hareket etmeye gayret etmişlerdir.⁶⁵⁴

Hamas, İsrail'i vurmak için daha çok kendi üretimi roketler kullanmaktadır. Hamas, Dökme Kurşun harekâtından önce de Hizbullah, İran ve Suriye'nin yardımıyla mühimmat, silah ve roketler satın almıştır.⁶⁵⁵ Gazze Şeridi'nde Hamas, İsrail'e karşı kullanılmak üzere el yapımı ya da kaçak olarak Gazze'ye getirilmiş değişik roketlere sahiptir. Kısa menzilli Kassam roketi ilk olarak 2001 yılında geliştirilmiştir. Menzili 4 kilometre olan bu roketten sonra Kassam 2, Kassam 3 ve bunun gibi modifiye edilmiş modelleri ile menzilleri zamanla 15 kilometreye kadar çıkarılmıştır.⁶⁵⁶

İsrailliler için özellikle endişe verici olan durum ise Kassam roketlerinin dışında *Grads* ve özellikle *WS-1E* roketlerinin kullanılmaya başlanılmış olmasıdır. Sovyetler Birliği döneminde üretilen ve Rusçada "*dolu fırtınası*" anlamına gelen *Grads* roketleri Çariçe Katerina'nın adından esinlenen *Katyuşların* en son modelleridir. Bu tip roketler İran'ın da envanterinde olup Hamas'ın İran tarafından da bu roketlerle desteklendiği iddia edilmektedir.⁶⁵⁷ *Grads* ve *WS-1E*'ler, uzun menzilleri, güvenilirliği ve ağırlıkları göz önüne alındığında kısa menzilli Kassam roketlerine göre daha fazla sıkıntı yaratacak özelliktedirler.⁶⁵⁸

Filistinli gruplar bu roketlerin gelişimi ile Ashkelon, Ashdod ve Rehovot kentleri de dâhil olmak üzere Güney İsrail'in çoğunu menzil içerisine almış ve bir milyondan fazla

---

⁶⁵² "Hamas şehir savaşına hazır", *a.g.e.*

⁶⁵³ Hanan Greenberg, "Top officer: Activity efficient for limited amount of time", (13 January 2009), <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3655094,00.html> [Erişim Tarihi:15.08.2021].

⁶⁵⁴ Catignani, a.g.m., 70-71.

⁶⁵⁵ Shapir, Hamas' Weapons, 53-55.

⁶⁵⁶ "Hamas şehir savaşına hazır", *a.g.e.*

⁶⁵⁷ *a.g.e.*

⁶⁵⁸ Shapir, Hamas' Weapons, 53-55.

İsrail vatandaşını tehdit eder duruma gelmiştir.⁶⁵⁹ Bu roketlerin menzillerinin artmasıyla beraber sadece İsrail vatandaşları değil limanlar, arıtma tesisleri ve elektrik santralleri gibi İsrail'in anahtar altyapıları da hedef altına alınmaya başlanmıştır.⁶⁶⁰ Hamas ayrıca İsrail'i uzaktan atışlarla tehdit ettiği 9 km ile 13 km arasında menzile sahip havanları da (81 mm, 82 mm ve 120 mm) kullanmışlardır.⁶⁶¹ Hamas'ın ayrıca az sayıda da olsa SA-7 MANPADS tarzı omuzdan atılan yerden havaya alçak irtifa füzeleri ile intihar bombacıları için kullanılacak bazı küçük teknelere de sahip olduğu bilinmektedir.⁶⁶²

Hamas hem kendi birimleri hem de Filistin halkı arasında moral yükseltmek, azim ve kararlılığını artırmak amacıyla ortaya koydukları eylemlerin görüntülerini yaymaya çalışmıştır. İsrail askerlerinin planlarında ve hareketlerinde karışıklık ve yavaşlatmaya yönelik oluşturdukları "*Hayalet Şehitler*" adlı grup ile dezenformasyon faaliyetleri uygulamaya çalışmıştır.⁶⁶³

Gazze Şeridi'nin yoğun fiziksel yapısı da İsrail açısından tehdit oluşturan diğer husustur. Kentsel alanlarda icra edilecek harekâtlar hedef tespiti, koordinasyon, iletişim güçlükleri ve askerlerin yoğun hareketlilik sebebiyle çabuk yorulmalarına bağlı olarak muhakeme ve karar verme yeteneğini olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple de aceleci davranma, hedef tespit ve teşhisinde hataların yapılmasına yol açacağı değerlendirilmektedir. IDF ateş koordinesine ve dost hasarına sebebiyet vermemeye operasyon boyunca çok dikkat etmiş olsa da 9 Ocak'ta Gazze şehrinin Tofah bölgesinde Tel Al-Shakef'teki IDF birliklerinin bulunduğu bir binanın yanlışlıkla bir tank mermisi ile vurulması sonucu üç Golani Tugayı askeri ölmüş ve yirmiden fazlası yaralanmıştır.⁶⁶⁴

Harekâtı zamansal boyutuyla etkileyen diğer bir durum ise ABD başkanlık seçimleri ile İsrail'e karşı gerçekleştirilen dış baskılardır. Erkmen, AB ülkeleri de dâhil olmak üzere İsrail'e dünyanın birçok yerinden tepki geldiğini bunun yanında İsrail hükûmetinin ABD yönetiminden baskı görmemek için harekâtı sonlandırdığını vurgulamaktadır. Nitekim yeni ABD yönetiminin Hamas'la diyalog kurulmasına yönelik düşünceleri olduğu değerlendirilmesinden hareketle yeni seçilen ABD Başkanı Barack Obama

---

⁶⁵⁹ Shapir, Hamas' Weapons, 55.

⁶⁶⁰ Cordesman, *a.g.e.*, 8.

⁶⁶¹ Shapir, Hamas' Weapons, 53-55.

⁶⁶² Israel Ministry of Foreign Affairs, *a.g.e.*

⁶⁶³ Johnson, *a.g.e.*, 119.

⁶⁶⁴ Catignani, *a.g.m.*, 70.

göreve başlamadan bir gün önce harekât durdurulmuştur. Harekâtın uzaması halinde yeni ABD yönetimi Hamas'ın da dâhil olduğu bir ateşkes sürecinin başlatılması için İsrail'e baskı yapabileceği değerlendirilmiştir. Bu açıdan İsrail, Bush yönetiminin kayıtsız şartsız desteğine karşı, Obama yönetiminin tavrının tam olarak bilinemediğinden ABD'nin yapabileceği baskı ihtimaline karşı harekât tek taraflı olarak sonlandırılmıştır.⁶⁶⁵

İsrail açısından harekâtla ilgili diğer bir tehdit ise angajman kurallarına uyulmasının zorluğudur. Bu bakımdan harekât süresince IDF'nin sivillerin öldürülmesi ve yaralanmasıyla sonuçlanan eylemleri angajman kuralları dışında kullandığı ve bu eylemlerin bazı durumlarda da “savaş suçları” oluşturduğu iddia edilmiştir.⁶⁶⁶ 27 Aralık 2008-18 Ocak 2009 arasında İsrail'in Gazze'ye karşı düzenlediği Dökme Kurşun Harekâtında hastaneler, okullar, ambulanslar, camiler, yardım konvoyları, BM yerleşkeleri vurulmuştur. İsrail, çatışma sırasında korunması gereken yerleri hedef yaparak, riayet edilmesi gereken temel kuralları ihlal etmiştir. Ayrıca, Şerid'i kuşatan İsrail, sivil nüfusun ciddi fiziki zarar görmesine veya yok olmasına yol açabilecek saldırılar yapmış, Gazzelileri toplu cezalandırmaya tabi tutmuştur.⁶⁶⁷

İsrail, harekât kapsamında uluslararası hukuk bakımından olumsuzlukların önüne geçmek, çatışma kurallarına uygun hareket edebilmek adına birtakım tedbirler almıştır. Bu alınan tedbirler İsrail'in harekâtın meşruluğunu artıran fırsat unsurları olarak dikkat çekmektedir. Bu kapsamda sivil zayıatın azaltılmasına yönelik tedbirler alınmıştır. İsrail harekât çerçevesinde sivilleri bilgilendirmek ve hedef bölgelerden uzaklaşmalarının sağlanması için medya yolu ile çağrılar yapılmış, 19000 telefon araması gerçekleştirilmiş ve havadan sivillere notlar dağıtılmıştır.⁶⁶⁸ Ayrıca sivilleri uyarmak için “çatı tıklatma” tekniği olarak ifade edilen bir yöntemde uygulanmıştır. Bu teknik ile asıl saldırıdan önce hedefler uyarı amaçlı içinde patlayıcı olmayan mühimmatlarla, vurularak bölgede bulunan sivillerin ikaz edilerek bölgeden uzaklaşmaları sağlanmaya çalışılmıştır.⁶⁶⁹ Bu sayede aldığı bu tedbirlerle harekât süresince sivilleri doğrudan

---

⁶⁶⁵ Erkmen, a.g.e.

⁶⁶⁶ White, *Examining the Conduct of IDF Operations in Gaza*.

⁶⁶⁷ Ateş, a.g.m., 630.

⁶⁶⁸ “Livni: We won't let thugs rule Mideast”, Ynetnews, Articles, <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3648381,00.html> [Erişim Tarihi:15.08.2021].

⁶⁶⁹ Raphael S. Cohen ve diğ., *From Cast Lead to Protective Edge Lessons from Israel's Wars in Gaza*. (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2017). https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB9975.html. [Erişim Tarihi:27.02.2021].

hedef almadığını, sivillerle savaşın arasında ayırım yapmaya çalıştığını göstermeye gayret ettiği değerlendirilmektedir.

Nisan 2009'da BM İnsan Hakları Konseyi, Dökme Kurşun Harekâtı sırasında işlenen olası uluslararası hukuk ihlallerini araştırmak için bir misyon kurmuştur. Bu misyona Ruanda ve eski Yugoslavya savaş suçları savcısı olan Güney Afrika Anayasa Mahkemesi eski hâkimi Richard Goldstone liderlik etmiştir.⁶⁷⁰ Misyonun dört üyesi mayıs ayının sonlarında ve Haziran 2009 başında Gazze'yi ziyaret ederek orada ve Cenevre'de duruşmalar yapmış, 188 ayrı görüşme gerçekleştirmiş, 10.000 sayfadan fazla belge, 30'dan fazla video ve 1.200 fotoğrafı incelemişlerdir. İsrail ise misyon görevlileri ile iş birliği yapmayı reddetmiştir.⁶⁷¹

BM İnsan Hakları Konseyi'nin görevlendirdiği Goldstone ve ekibi, IDF ile ilgili 36 olayı araştırmıştır. İsrail askerlerinin ölümcül sonuçları olan sivillere doğrudan saldırılar düzenlediği 11 olay tespit edilmiş olup bunlar; sivillerin kasıtlı olarak hedef alınması, hastanelerin ve ambulansların direk hedef alınarak vurulması, un değirmenleri, kanalizasyon işleri ve su kuyuları gibi askerî öneme sahip olmayan yerlerin vurularak sivilleri temel ihtiyaçlardan mahrum etme çabasındaki olaylardır. Sonuç olarak, 575 sayfalık rapor İsrail hükûmeti operasyonlarının sivil bir nüfusu cezalandırmak, aşağılamak ve terörize etmek için kasıtlı olarak orantısız bir saldırı olduğu sonucuna varmıştır.⁶⁷²

Filistin yetkililerince Dökme Kurşun Harekâtının vermiş olduğu zarar 1,9 milyar dolar olduğu ifade edilmiştir. İsrail kuvvetlerince harekât boyunca 1300 Filistinli öldürülmüş olup bunların pek çoğu kadın ve çocuklardır. Ayrıca 7000 civarında da sivil yaralanırken 4000 ev ile Gazze'nin pek çok alt yapı ve tesisleri yıkılmıştır. Üçü sivil olmak üzere 13 İsraili ölmüştür. Harekâtın sonucunda 36 olay hakkında soruşturma yapılmış olup bu soruşturma ile ortaya koyulan Goldstone raporunda sivillerin hedef alınmasında IDF'nin sorumlu olduğu, Gazze şehrinde kritik alt yapı ve üst yapıların yıkıldığı, beyaz fosfor gibi silahların nüfus yoğunluğu olan bölgelerde kullanılması gibi uluslararası insancıl hukukun ihlal edildiği ifade edilmiştir.⁶⁷³ Ayrıca harekât sırasında İsrail

---

⁶⁷⁰ Institute of Middle East Understanding, *a.g.e.*

⁶⁷¹ *a.g.e.*

⁶⁷² Avi Shlaim, "Ten years after the first war on Gaza, Israel still plans endless brute force", <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/jan/07/ten-years-first-war-gaza-operation-cast-lead-israel-brute-force> [Erişim Tarihi: 26.05.2020].

⁶⁷³ "Operation Cast Lead", <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/operation-cast-lead.htm> [Erişim Tarihi:03.05.2020].

saldırıları sonucu sivillerde çok fazla yaralanmalara yol açan DIME (*Dense inert Metal Explosive*) tarzında sivillerin uzuvlarını koparacak kadar güçlü basınç dalgaları oluşturabilecek tungsten alaşımlı silahların kullanıldığı tespit edilmiştir.⁶⁷⁴ Bunun yanında çok geniş alanlara tesir etkisi bulunan msket bombalarının da İsrail tarafından Gazze'ye karşı kullanıldığı ve sivillerin zarar görmesine neden olduğu rapor edilmiştir.⁶⁷⁵

İsrail harekât neticesinde 107 UNRWA kurumuna zarar vermiş, sekiz anaokulu olmak üzere 18 okulun yıkılmasına neden olmuştur. Gazze'deki sivil altyapının tahrip edilmesinin araştırılmasından sonra, İnsan Hakları İzleme Örgütü İsrail ordusunu Dördüncü Cenevre Konvansiyonunda bulunan “*ahlaksız yıkım*” konusundaki uluslararası yasağı ihlal etmekle suçlamıştır.⁶⁷⁶ Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde İsrail'in uyguladığı harekât kapsamında tehdit oluşturan faktörler Tablo 4.3'te gösterilmektedir.

---

⁶⁷⁴ Amira Hass, “Norwegian doctor: Israel used new type of weapon in Gaza”, *Haaretz*, 19 January 2009, <https://www.haaretz.com/1.5064515> [Erişim Tarihi:15.08.2021].

⁶⁷⁵ Atul Aneja, “40 die in Israeli strike at school”, Online edition of India's National Newspaper, <http://hindu.com/2009/01/07/stories/2009010754191700.htm> [Erişim Tarihi:15.08.2021].

⁶⁷⁶ Institute of Middle East Understanding, *a.g.e.*

Tablo 4.3: Dökme Kurşun Harekâtı GZFT Faktörleri.

Dökme Kurşun Harekâtı GZFT Faktörleri			
1. Güçlü Faktörler (G)	2. Zayıf Faktörler (Z)		
1	Sayı ve teknolojik olarak çok üstün konvansiyonel güce sahip olması,	1	İsrail'in kurulduğu ilk günden beri bölgede savaş, çatışma ve gerginlikler içerisinde olması,
2	Gündüz ve gece kullanıma imkân kabiliyetine sahip muharip uçaklara sahip olması,	2	İsrail kamuoyunun fazla zayıflığa tahammülü olmaması,
3	Gündüz ve gece kullanıma imkân kabiliyetine sahip taarruz helikopterlerine sahip olması,	3	İsrail harekât kapsamında Filistinli gruplara karşı yeterli sayıda askeri üstünlük sağlayamaması,
4	Gündüz ve gece kullanıma imkân kabiliyetine sahip İHA/SİHA'lara sahip olması,	4	Harekât içerisinde birlikleri destekleyecek vekil aktörlerin kullanılmaması,
5	Gündüz ve gece kullanıma imkân kabiliyetine sahip keşif uçaklarına sahip olması,	5	Askeri birliklerin yanında sivil işler ile ilgili birimlerin bulunmaması,
6	Kentsel alanlarda icra edilen askeri harekât ve operasyonlar bakımından tecrübeli ve eğitilmiş personele sahip olması,	6	Harekât süresince birliklerle beraber hareket eden iliştilmiş gazetecilere yer verilmemesi,
7	Modern tank ve zırhlı araçlara sahip olması,	7	Harekâtın siyasi gerekçelere öncelik verilerek sürdürülmesi,
8	Bölgeye yakın lojistik üs bölgelerine sahip olması,	4. Tehdit Faktörleri (T)	
9	Uydu istihbaratına sahip olması,	1	Bölgede yoğun sivil nüfusun olması,
10	İsrail'in harekâtı karşılayabilecek güçlü bir ekonomisinin olması,	2	İnsani yardım ve yerel halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması konusunda tedbir alınmasının zorunluluğu,
11	Gece operasyon gerçekleştirme imkân kabiliyetinin olması,	3	Dış dünyaya geçişi olmayan Gazze'deki insani durumun her geçen gün kötüleşmesi,
12	Harekât için büyük ve ayrıntılı bir hedef bankası oluşturulması,	4	Bölgedeki Yahudi yerleşimciler ve yerli Filistinliler arasındaki eşitsizliklerin olması,
13	İstihbarat kabiliyetlerinin en iyi şekilde kullanılması,	5	Yıpratıcı ve uzun vadeli bir harekât olması,
14	Nüfuz edici etkiye sahip yeterli sayıda hassas güdümlü mühimnata sahip olması,	6	Hamas'ın 2005 yılından itibaren örgütlenmesini güçlendirmesi,
15	Gazze Şeridi'nin yoğun kentsel alanlarında kullanılabilir kama birlik yapısının oluşturulması,	7	Hamas dışında bölgede diğer Filistinli silahlı grupların mücadele etmesi,
16	Pasif savunma ve sivil korunma tedbirleri alınması,	8	Hamas'ın Filistinli gençleri ve kadınları eğiterek İsrail'e karşı kullanması,
17	Psikolojik Harp tekniklerinin uygulanması,	9	Direnişçi güçlerin sivillerin arasına karışması ve sivilleri kalkan olarak kullanılması,
18	İç kamuoyunun desteğinin sağlanması,	10	Filistinli Gruplar tarafından yoğun bir şekilde tünellerin kullanılması,
3. Fırsat Faktörleri (F)		11	Gazze Şeridi'nin pek çok yerinin EYP ve patlayıcılarla tuzaklanması,
1	Bölgede kurulmuş mülteci kamplarının bulunması,	12	Filistinli grupların çok sayıda ve çeşitli ebat ve menzillerde roket ve havana sahip olması, Güney İsrail'i de tehdit eder hale gelmesi,
2	Gazze Şeridi'nin ekonomik olarak sorunlar yaşamaması,	13	Filistinli grupların yerden havaya alçak irtifa füzeleri ile intihar saldırıları için kullanılmak üzere küçük teknelere sahip olması,
3	Ulaşım sisteminin az olması sayesinde Gazze'nin kontrolünün kolay olması,	14	El-Kassam Tugaylarının diğer bölgesel devletlerden destek alması,
4	Gazze'nin Mısır ve İsrail dışında dışarı ile bağlantısının bulunmaması,	15	İsrail askeri Gilad Şalit' in Hamas'ın elinde esir tutulması,
5	Diğer ülkelerden İsrail'e verilen ambargo desteği,	16	Hamas'ın algı ve propaganda faaliyetleri yürütmesi,
6	Hamas ve El Fetih arasındaki bölünmüşlük ve anlaşmazlıkların olması,	17	Dost ateşi riskinin ve zayıflıklarının fazla olma riski,
7	İsrail'in sivil kentlerine roket saldırılarının gerçekleştirilmesi,	18	UA kamuoyundan İsrail'e karşı baskıların oluşması, Uluslararası ve bölgesel kamuoyu desteğinin alınmaması,
8	Bölgedeki diğer ülkelerin Hamas'ı hem askeri hem maddi anlamda desteklemeleri,	19	Harekât ve operasyonların başlaması ile diğer bölgelerde terör eylemlerinin, saldırıların gerçekleştirilme ihtimali,
		20	Hukuka uyma zorunluluğu,

4.4. Koruyucu Hat/Kenar Harekâtı (Operation Protective Edge) ve GZFT Analizi

2012 Kasım ayında sekiz gün süren Savunma Sütunu Harekâtı sonrasında Mısır aracılığı ile bir ateşkes sağlanmıştır. Bu ateşkes, İsrail'in hava, kara, deniz kaynaklı saldırılarda bulunmayacağı ve sınırlarda geçişlerin kolaylaştırılarak yerel halkı kısıtlayacak her türlü hareketten kaçınacağı bunun yanında Filistinli silahlı grupların da İsrail'e karşı gerçekleştirdiği her türlü saldırıları sonlandıracağı ile ilgili maddeleri ihtiva etmiştir.⁶⁷⁷ Bu anlaşma uyarınca taraflar arasında yaklaşık iki yıla yakın bir süreyle durgunluk yaşanmıştır. Ancak 2014 yılından itibaren taraflar arasında yaşanan gerginlikler neticesinde bölgede yeniden karşılıklı saldırılar yaşanmaya başlamıştır.⁶⁷⁸

Haziran 2014'te işgal altındaki Batı Şeria'da üç İsraili gencin kaçırılıp öldürülmesi, temmuz ayı başlarında bir Filistinli gencin öldürülmesi ile İsrail'in güneyini giderek artan bir şekilde tehdit eden roket atışları neticesinde IDF, 07 Temmuz 2014'te Gazze'de askerî bir harekâtın başladığını duyurmuştur. Koruyucu Hat Harekâtı, İsrail'in Hamas'a karşı 2008'de Dökme Kurşun Harekâtı ve 2012'de Savunma Sütunu Harekâtı gibi artan şiddete sert bir karşılık vermede kararlı olduğunu gösterdiği bir harekât olmuştur.⁶⁷⁹

İsrail askerî üst düzey yetkililer Koruyucu Hat Harekâtının tarihini tam olarak bilmeseler de Hamas'a karşı olası bir harekât beklentisi ile oldukça öncelenden hazırlıklara başladığını ifade etmişlerdir. Çok öncelenden hazırlıklara başlanmasında Hamas ile olan gerginliğin ve yaşananların eninde sonunda bir çatışmaya dönüşeceği düşüncesi olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca İsrail'in Hamas'a karşı kesin bir zafer yerine uyguladığı “çimleri biçmek”⁶⁸⁰ stratejisi göze alındığında İsrail'in belli aralıklarla

⁶⁷⁷ Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center, “Operation Pillar of Defense, Update No. 8,” (November 22, 2012). https://www.terrorism-info.org.il/Data/articles/Art_20433/E_239_12_1270310492.pdf, [Erişim Tarihi:13.07.2021].

⁶⁷⁸ Nick Logan, “Mourning, Military Strikes after Israeli Teens Found Dead”, *Global News*, (July 1, 2014). <https://globalnews.ca/news/1426608/mourning-military-strikes-after-israeli-teens-found-dead/> [Erişim Tarihi:13.07.2021].

⁶⁷⁹ Global Security, “Operation Protective Edge, Week 1, 7-13 July 2014”, <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/operation-protective-edge-1.htm> [Erişim Tarihi: 01.11.2020].

⁶⁸⁰ *Çimleri Biçmek Stratejisi*; İsrail'in Hamas'ın tam olarak güçlenmesine imkân vermeden belli aralıklarla hedef alınarak yıpratmayı hedefleyen bir stratejidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Efraim Inbar & Eitan Shamir, “Mowing the Grass: Israel's Strategy for Protracted Intractable Conflict *Journal of Strategic Studies*”, *Journal of Strategic Studies*, (2013). <https://doi.org/10.1080/01402390.2013.830972> [Erişim Tarihi:21.06.2022].

Hamas'ın güçlenmesini engellemek ve caydırıcılığını sürdürmek amacıyla yeni bir harekâtın gerçekleştirilmesi yüksek bir ihtimal olarak değerlendirilmiştir.⁶⁸¹

IAF Savunma Sütunu Harekâtında olduğu gibi, ABD'nin uyguladığı “şok ve korku”⁶⁸² konseptine benzer bir şekilde yoğun hava saldırıları ile Koruyucu Hat Harekâtına başlamış ve buna müteakip kara safhası için uygun koşullar yaratabilme hedefinde olmuştur.⁶⁸³ Koruyucu Kenar Harekâtı, 8 Temmuz'da IAF'nin Gazze Şeridi'nde 223 hedefi vurması ile başlamış ve ertesi gün de 326 hedef vurulmuştur.⁶⁸⁴

Harekâtın ateşkes sürecine girmesi ile Hamas ve İsrail'in harekât boyunca istedikleri ana hedeflerden uzak kaldıkları görülmektedir. İsrail açısından Hamas ve Gazze kaynaklı diğer grupların silahsız hale getirilmesini sağlanamadığı diğer yandan Hamas'ın da İsrail'in uygulamış olduğu ablukayı kaldıramadığı görülmektedir.⁶⁸⁵ Koruyucu Kenar Harekâtı 8 Temmuz 2014'te İsrail Hava Kuvvetlerinin gerçekleştirdiği hava saldırıları ile başlamış ve 50 gün devam ederek 26 Ağustos'ta Mısır tarafından ortaya koyulan ateşkesin iki tarafça da kabul görmesi ile harekât son bulmuştur.⁶⁸⁶

İsrail'in Gazze'de icra ettiği harekât ve operasyonlar kapsamında askerî, politik, sosyolojik, iç kamuoyu ve ekonomik gibi içsel özelliklerin incelenerek Gazze'deki silahlı güçlere karşı sahip olduğu güçlü ve zayıf faktörler ortaya konulmuştur. Aynı şekilde İsrail'in icra ettiği harekât ve operasyonlar kapsamında coğrafi, hukuki, kültürel, insani ve uluslararası ilişkiler ile diplomasi gibi dışsal özelliklerin incelenerek harekât ve operasyonların icrasında fırsat ve tehdit oluşturan faktörler tespit edilmiştir.

4.4.1. Güçlü Faktörler

Dökme Kurşun Harekâtında da ifade edildiği gibi İsrail, Filistinli silahlı gruplarla karşılaştırıldığında her yönden üstün bir askerî güce sahiptir. İsrail daha önceki askerî

---

⁶⁸¹ Cohen ve diğ., From Cast Lead to Protective Edge, 84.

⁶⁸² Şok ve Korku Konsepti: düşmanın savaş alanı algısını felç etmek ve savaşa isteklerini yok etmek için ezici bir güç kullanımına dayanan askerî bir taktiktir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Harlan Ullman and James P. Wade, *Shock and Wawe: Achieving Rapid Dominance*, (Washington DC: National Defence University, 1996).

⁶⁸³ Cohen ve diğ., From Cast Lead to Protective Edge, 90-91.

⁶⁸⁴ Karen Yourish and Josh Keller, “The Toll in Gaza and Israel, Day by Day”, *New York Times*, (August 8, 2014). <https://www.nytimes.com/interactive/2014/07/15/world/middleeast/toll-israel-gaza-conflict.html> [Erişim Tarihi: 11.07.2021].

⁶⁸⁵ Tia Goldenberg and Ibrahim Barzak, “Israel, Hamas Dig In as Gaza Talks Go On in Cairo”, *Associated Press*, (August 7, 2014).

⁶⁸⁶ Herb Keinon, “Outline of Protective Edge cease-fire agreement with Hamas”, *The Jerusalem post*, (28 Ağustos 2014), <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/outline-of-protective-edge-cease-fire-agreement-with-hamas-372560> [Erişim Tarihi: 22.07.2021].

tecrübelerine dayanarak manevra odaklı kara kuvvetleri birliklerine dayalı bir strateji uygulamak yerine uzak mesafeli ateş sistemlerinin, hassas güdüm sistemlerinin, en gelişmiş istihbarat ve siber sistemleri ile özel kuvvet birimlerinin kullanılmasına ağırlık vermiştir.⁶⁸⁷

Koruyucu Kenar Harekâtı kapsamında 8 ile 16 Temmuz arasında günde ortalama 190 toplamda 1700 hava saldırısı gerçekleştirilmiştir.⁶⁸⁸ İsrail'in üstün hava gücünü çok etkili bir şekilde kullanarak düşmanı baskı altına alıp en hızlı şekilde teslim olmaya yöneltecek bir strateji ortaya koymaya çalıştığı ifade edilmektedir.⁶⁸⁹ Ayrıca hava, insan ve sinyal istihbarat vasıtalarından yararlanılarak Hamas ile ilgili elde edilen bilgilerle harmanlanmış büyük bir hedef bankası oluşturulmuştur.⁶⁹⁰

İsrail Hamas'ın roket saldırılarına karşı hava savunması sağlayan Demir Kubbe sistemini etkili kullanmıştır. Daha önceki harekâtlarda savaşın kraliçesi lakabını kazanmış⁶⁹¹ olan Demir Kubbe sistemi, tamamı yoğun nüfuslu sivil bölgelere doğru yönlendirilen yüzlerce roketi durdurarak %90 başarı oranına ulaşmıştır.⁶⁹² Demir Kubbe bataryalarının komuta kontrol sistemleri ile füze bataryaları arasındaki iletişim ve koordinasyon geliştirilmiş, hedefi vurma kapasitesi artırılmış, gece ve kötü hava şartlarında operasyon kabiliyetleri çok üst seviyelere çıkarılmıştır.⁶⁹³ Demir Kubbe sistemi İsrail tarafından geliştirilmeye devam edilmiş olup Koruyucu Kenar Harekâtının başlangıcında dokuz batarya kullanılabilir seviyede olup bunların iki tanesi harekâtın başlaması nedeniyle biraz aceleci bir şekilde hizmete geçirilmiştir.⁶⁹⁴

IDF birliklerinin askerî tertiplenmeleri birleşik ve kombine yapıda olup kentsel alanlarda münferit harekât icra edebilecek şekilde teşkil edilmiştir. Tugayların içerisinde zırhlı, mekanize, piyade ve topçu unsurları bulunup karma birlik yapısında

---

⁶⁸⁷ Eitan Shamir, "The 2014 Gaza War: Rethinking Operation Protective Edge", *Middle East Quarterly*, Vol.22 Iss.2. (2015): 7. https://www.meforum.org/5084/rethinking-operation-protective-edge#_ftn8 [Erişim Tarihi:10.05.2021].

⁶⁸⁸ Yourish ve Keller, *a.g.e.*

⁶⁸⁹ Shamir, *The 2014 Gaza War*, 4.

⁶⁹⁰ Ann Rogers, "Investigating the Relationship Between Drone Warfare and Civilian Casualties in Gaza", *Journal of Strategic Security*, Vol. 7, No. 4, Article 8, (2014): 101.

⁶⁹¹ Yiftah S. Shapir, "Iron Dome: The Queen of Battle", *In the Aftermath of Operation Pillar of Defense*, ed. Shlomo Brom, *Institute for National Security Studies*, (November 2012): 43.

⁶⁹² "Operation Pillar of Defense", *Global Security*, <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/operation-pillar-of-defense.htm> [Erişim Tarihi: 01.11.2020]; Shamir, *The 2014 Gaza War*, 5-6; Elad Popovich, "A Classical Analysis of the 2014 Israel-Hamas Conflict", *CTC Sentinel*, Vol. 7, No. 11, (November/December 2014): 21.

⁶⁹³ Yaakov Lappin, "More Iron Dome Batteries to Be Deployed Across Counter," *Jerusalem Post*, (July 13, 2014).

⁶⁹⁴ Popovich, *a.g.m.*, 21.

hareket etmişlerdir. Bunun yanında harekât esnasında IDF birlikleri *Sayeret Matkal* birimleri ve *Shayetet* birimleri gibi özel kuvvet birimleri, savaş arama-kurtarma birimleri, Shaldag IAF özel keşif birimleri, kara keşif takımları, özel istihkâm taburları ve kentsel alanlarda kilit rol oynayan *Oketz* özel köpek timleri ile de desteklenmiştir.⁶⁹⁵

Dünya üzerindeki en büyük şehir savaş ve çatışmaları eğitim alanına sahip olan İsrail, harekâta katılacak tüm birliklerin eğitimlerinin idame ettirilmesine gayret etmiştir. Harekât kapsamında İsrail istihbarata dayalı nokta operasyonlarla özel kuvvet birimlerinin kullanılmasına gayret göstermiş olup⁶⁹⁶ bunların yanında kapsamlı bir harekât için 86.000 yedek askeri silahaltına alarak harekât bölgesinde konuşlandırmıştır.⁶⁹⁷ Konuşlandırılan her birlik yedek askerler dâhil harekât ile ilgili eğitim süreçlerini işletmiştir. Görevlendirilen birlikler özellikle çağırılan yedek personel için buldukları ve tertiplendikleri alanlarda tazeleme ve kentsel harekât eğitimleri almaları için planlar yapmıştır. 19 Temmuz'da Gazze'ye girene kadar her 24 saatte bir güncellenen 48 saatlik eğitimler planlanarak birliklerin eğitim almalarının sağlandığı ifade edilmektedir.⁶⁹⁸

İsrail harekât kapsamında iç kamuoyunun desteğini sağlamış ve bunu harekât süresince kontrol etmiştir. Örneğin, İsrail'in *Channel 10* televizyonunda 27 Temmuz 2014'te yayımlanan bir ankette, katılımcıların %87'sinin Hamas devrilene kadar operasyonlara devam edilmesi gerektiği düşüncesinde oldukları açıklanmıştır. *Jerusalem Post* gazetesinde yayımlanan başka bir ankette, katılımcıların %86,5'inin Hamas'ın roketli saldırılarının sonlandırılmadan ateşkes yapılmasına karşı çıktığı ifade edilmiştir.⁶⁹⁹

Koruyucu Kenar Harekâtında IDF'nin taktik istihbarat kabiliyetini artırdığı görülmüştür. Dökme Kurşun ve Koruyucu Kenar harekâtları arası dönemde tugay istihbarat kısımları dikkate değer şekilde geliştirilmiştir. Tugay istihbarat kısımları SIGINT, HUMINT ve anlık görüntü takibi yapan İHA birimlerinden oluşmuştur. Bu gelişmeler sayesinde tugay seviyesinde anlık bilgi akışı ve farkındalığın artması

---

⁶⁹⁵ Cohen ve diğ., *From Cast Lead to Protective Edge*, 87.

⁶⁹⁶ Shamir, *The 2014 Gaza War*, 7.

⁶⁹⁷ Sudarsan Raghavan, William Booth ve Ruth Eglash, “*Israel, Hamas Agree to 72-Hour Humanitarian Cease-Fire*” *Washington Post*, (2014), https://www.washingtonpost.com/world/israel-presses-ahead-with-gaza-offensive-calls-up-16000-more-reservists/2014/07/31/40281e0d-819f-4ebf-9a7c-5f36bda97e36_story.html [Erişim Tarihi:15.08.2021].

⁶⁹⁸ Cohen ve diğ., *From Cast Lead to Protective Edge*, 90.

⁶⁹⁹ Global Security, “*Operation Protective Edge Week 3, 21-27 July 2014*”, <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/operation-protective-edge-3.htm> [Erişim Tarihi: 01.11.2020].

sağlanmıştır.⁷⁰⁰ İsrail harekât kapsamında siber teknolojiden de yararlanmıştır. Özellikle harekât süresince gerçekleştirilen siber saldırılara karşı IDF oldukça etkili siber savunma uygulamıştır.⁷⁰¹

İsrail harekât kapsamında tespit edilen hedeflerin ateş altına alınmasında hava ve kara ateş destek vasıtalarının yanında deniz kuvvetleri unsurlarından da yararlanmıştır. IAF ve kıyı hattında bulunan İsrail gemileri tarafından harekât öncesinde tespit edilen yaklaşık 1000 hedef ilk iki-üç gün içerisinde vurulmuştur.⁷⁰² Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde İsrail'in uyguladığı harekât kapsamında sahip olunan güçlü faktörler Tablo 4.4'te gösterilmiştir.

4.4.2. Zayıf Faktörler

İsrail halkının uzun yıllar savaş, çatışma ve gerginlikler içerisinde olmasının vermiş olduğu yorgunluk ve tehdit hali, İsrail hükûmetinin iç kamuoyunun desteğinin kazanılması ile ilgili tedbirlerin alınmasını zorunlu hale getirmektedir.

Nitekim operasyonlarda gerçekleşen zayıf sayıları arttığına İsrail iç kamuoyunda tepkiler artmaktadır. Koruyucu Kenar Harekâtı'nda halkın desteği ile ilgili yapılan anketlere göre harekât başında %80'lerde olan destek harekâtın sonunda %38'lere kadar düşmüştür.⁷⁰³ Anket sonuçlarının da gösterdiği şekilde harekât başında iç kamuoyunun desteğini sağlamış olan İsrail harekâtın devamı süresince İsrail'e karşı gerçekleştirilen saldırıların sona erdirilememesi ile verilen sivil ve askerî zayıflar iç kamuoyu desteğinin azalmasına neden olmuştur.

2021 yılı verilerine göre İsrail ordusu 140 dünya ülkesi içinde askerî gücü bakımından 20. sırada olup İsrail ordusunun askerî gücünün %72'si yedeklerden oluşmaktadır.⁷⁰⁴ İsrail harekâtın gelişimine göre olası ihtiyaçlar kapsamında yedek askerleri kademeli bir şekilde göreve çağırıştır.⁷⁰⁵ İsrail her harekât süresince yedek personelin planlanması

⁷⁰⁰ Cohen ve diğ., From Cast Lead to Protective Edge, 139-140.

⁷⁰¹ Tova Lazaroff, "Netanyahu: Iran Behind Cyber Attacks on Israel", *Jerusalem Post*, (September 14, 2014). <https://www.jpost.com/israel-news/watch-live-netanyahu-addresses-cyber-security-conference-375290> [Erişim Tarihi:31.05.2022].

⁷⁰² Ron Tira, "Operation Protective Edge: Ends, Ways and Means and the Distinct Context", *Infinity Journal*, (September 10, 2014): 2.

⁷⁰³ Raphael Cohen and Gabriel Scheinmann, "The Grim Lessons Of "Protective Edge", The Long War, (August 31, 2014). <https://www.the-american-interest.com/2014/08/31/the-grim-lessons-of-protective-edge/> [Erişim Tarihi:31.10.2020].

⁷⁰⁴ Global Fire Power, 2021 Israel Military Strength, https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=israel [Erişim Tarihi:05.11.2021].

⁷⁰⁵ Raghavan, Booth ve Eglash, *a.g.e.*

gerekliliğini yaşamaktadır. Bu çerçevede öncelikle yedek personelin çağrılması için İsrail Kabinesi tarafından karar alınması gerekmektedir. Ayrıca harekât için binlerce yedek personelin çağrılması, bunların eğitime tabii tutulması, görevlendirilmesi hem ayrı bir iş yükü ve masraf olduğu gibi hem de binlerce İsrailinin işini gücünü bırakıp göreve gitmesi aileleri ile İsrail halkının günlük yaşantısını olumsuz etkilemektedir. Bu harekât kapsamında da İsrail 86.000 yedek askerî silahlı olarak harekât bölgesinde konuşlandırmıştır.⁷⁰⁶

Her ne kadar istihbarat yeteneklerini geliştirse de IDF'nin stratejik seviyede Hamas'ın niyet ve maksadının tespiti, ne kadar direnç göstereceği gibi yeterli değerlendirmelerin yapılamaması ile imkân kabiliyetleri ve tünel ağlarını tam olarak tespit edememiş olması sebebiyle istihbarat açısından başarı sağlayamamıştır.⁷⁰⁷ İsrail için en önemli sorun oluşturan husus ise diğer istihbarat araçlarından alınan bilgilerin bölgeden elde edilecek insan istihbaratı ile desteklenmesi olup bu konu da başarı sağlanamamıştır. Harekât esnasında Filistinli silahlı gruplar tarafından İsrail güvenlik servisleriyle iş birliği yaptıklarından şüphelenilen bazı Filistinlilerin öldürüldüğü ile ilgili haberler yapılmıştır.⁷⁰⁸ İsrail'in istihbarat kaynağı olarak Filistinlilerden yararlanmaya çalıştığını gösteren bu haberler, İsrail'in harekât ve operasyonlar için daha net ve doğru bilgiye ulaşmak adına insan istihbaratı çalışmalarına önem verdiğini gösterse de insan istihbaratı ile ilgili tam olarak başarı sağlanamamıştır.

İsrail'in harekât kapsamında zayıf kaldığı bir diğer husus kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda silahlı gruplar tarafından gerçekleştirilen ATGM saldırıları ve EYP'li tuzaklara karşı koruma sağlayan zırhlı personel taşıyıcılara duyulan ihtiyaçtır. İsrail harekât kapsamında zırhlı personel taşıyıcıları olarak Merkava tanklarının gövdesinden dönüştürülmüş *Namer* aktif zırh korumasına sahip personel taşıyıcılar yanında daha eski, zırh koruması daha az olan M113 personel taşıyıcıları kullanmışlardır.⁷⁰⁹ IDF harekâtın kara safhasında M113 zırhlı personel taşıyıcıları ile yapılmış intikal ve ilerlemelerde silahlı grupların RPG ve ATGM saldırıları ile karşılaşmışlar ve M113'lerin zayıf zırh korumasından dolayı çeşitli zayıatlar vermişlerdir. Özellikle Şucaie bölgesinde ilerleyen Golani tugayı silahlı grupların

⁷⁰⁶ Raghavan, Booth ve Eglash, *a.g.e.*

⁷⁰⁷ Cohen ve diğ., From Cast Lead to Protective Edge, 139-140.

⁷⁰⁸ Global Security, "Operation Protective Edge Week 7, 20- 27 August 2014"

<https://www.globalsecurity.org/military/world/war/operation-protective-edge-7.htm> [Erişim Tarihi: 01.11.2020].

⁷⁰⁹ Cohen ve diğ., From Cast Lead to Protective Edge, 104.

yoğun RPG ve ATGM saldırılarına maruz kalmıştır. Bu saldırılarda aktif koruma sistemleriyle donatılmış olan araçlar oldukça iyi performans göstermiş ancak zırh koruması zayıf olan bir M113 personel taşıyıcısının isabet alması sonucu yedi İsrail askeri hayatını kaybetmiştir.⁷¹⁰ İsrail açısından asker kaybının iç kamuoyunda hassasiyet yaratan bir durum ihtiva ettiği düşünüldüğünde yukarıda ifade edilen tek bir olayda verilen yüksek zayıt operasyonlarda zırh korumalı araçların kullanılmasının önemine vurgu yapmaktadır.

Bu kayıplarla beraber Koruyucu Kenar Harekâtında kentsel alanlarda silahlı gruplar tarafından gerçekleştirilen her türlü saldırıya karşı koruma sağlayacak zırhlı araçların eksikliği görülmüş ve bu konu da çeşitli çalışmaların yapılması ve eskiyen M113'lerin değiştirilmesi gündeme alınmıştır. Hatta kentsel alanlarda kullanılacak *Namer* gibi aktif koruma sistemine sahip ancak paletli olmayan tekerlekli, daha hızlı, biraz daha hafif ve daha ucuza mal edilen *Eitan* zırhlı personel taşıyıcısının geliştirilerek envantere geçirilmesi planlanmıştır.⁷¹¹

İsrail'in daha önceki operasyonlarda yaşamış olduğu ulaştırma sorunları bu harekâta da devam etmiştir. Özellikle *Merkava IV* tanklarını ve G9 zırhlı buldozerlerinin görev bölgelerine taşınmasında taşıyıcı kamyon eksikliğinin giderilmemesinden dolayı zorluklar yaşanmıştır. Kuzey İsrail'deki Golan Tepelerinden güneye doğru zırhlı birimlerin hareket ettirilmesi hem maliyet açısından hem de zaman açısından sorunlar yaşanmasına neden olmuştur.⁷¹²

Harekât kapsamında İsrail'in göstermiş olduğu diğer bir zayıflık ise silahlı gruplar tarafından kullanılan tünel ağlarını etkisiz hale getirmek için bir çözüm yolu ortaya koyamamasıdır. Bu tünel ağlarıyla kaçakçılık faaliyetleri yürütülmekte, silah depolama ve İsrail'e karşı saldırılar gerçekleştirilmektedir.⁷¹³ Bu tünel sistemleri içerisinde Hamas'ın üç tür tünel kullandığı ifade edilmektedir. Bunlar sınır hattından İsrail içlerine kadar uzanarak İsrail'e karşı saldırılarda kullanılan saldırı tünelleri; Gazze içerisinde

⁷¹⁰ Amos Harel, "Soldiers Killed in Gaza Were Deployed in 50-Year-Old APC," *Haaretz*, (July 20, 2014). <https://www.haaretz.com/2014-07-20/ty-article/.premium/soldiers-killed-in-gaza-were-deployed-in-50-year-old-apc/0000017f-dc5b-d3ff-a7ff-fdfb05690000> [Erişim Tarihi:20.02.2021].

⁷¹¹ Yaakov Lappin, "IDF's first wheeled armored personnel carrier unveiled", *The Jerusalem Post*, (August 1, 2016), <https://www.jpost.com/israel-news/watch-defense-ministry-unveils-idfs-first-wheeled-armored-personnel-carrier-462936> [Erişim Tarihi:06.11.2021]. ; DSIAC Defence Systems Information Analysis Center, "Israel Unveils Wheeled, Actively Protected Armored Carrier", (2 August 2016), <https://dsiac.org/articles/israel-unveils-wheeled-actively-protected-armored-carrier/> [Erişim Tarihi:06.11.2021].

⁷¹² Cohen ve diğ., *From Cast Lead to Protective Edge*, 88.

⁷¹³ Johnson, *a.g.e.*, 108.

pek çok noktayı birbirine bağlayarak Hamas'ın saklanma, korunma, beka ve devamlılığını artırdığı savunma tünelleri ile Hamas'ın %40-75 arasında gelirini sağladığı Mısır'a açılan kaçakçılık tünelleridir.⁷¹⁴ Bu üç tünel çeşidi uygulamada Gazze içerisinde tam bir yeraltı ağı oluşturmaktadır.

Bu tünel stratejisi ile Hamas, İsrail tarafından yoğun nüfuslu kentsel alanlarda gizlenen, yerin altında kazmış olduğu tünellerde beka kabiliyetini artırmaya çalışan bir örgüt olarak tanımlanmıştır. İsrail için Hamas, daha önceki operasyonlardan ders alarak öğrenen bir örgüt olarak geliştirdiği tünel sistemleri ve yerleşim alanlarının yoğunluğu içerisinde çok daha iyi gizlenerek faaliyet yürüten önemli bir tehdit haline gelmiştir. Bu sebeple de İsrail gizli tünel ağlarının tespit ve etkisiz hale getirilmesi sırasında oluşabilecek sivil hasarın önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını zorunlu gereklilik olarak tespit etmiştir.⁷¹⁵

Harekât kapsamında İsrail silahlı grupların kullanmış olduğu tünellerle ilgili üç yönlü zorluk yaşamıştır. İlk olarak, algılama ve tespit sorunu olup IDF, tünelleri bulmak için birkaç farklı teknoloji denemesine rağmen tatmin edici sonuç sağlayamamıştır.⁷¹⁶ Tüneller konusunda IDF'nin karşılaştığı diğer bir sorun alanı ise tünelleri tespit ettikten sonra, IDF'nin onları temizlemek zorunda kalmasıdır. Dökme Kurşun Harekâtı'nın ardından, IDF doktrini bölük seviyesinde askerlere tünelleri nasıl belirleyip güvenlik altına alacakları ile eğitimlerin verilmesini ele almıştır. Ancak Koruyucu Kenar harekâtı sırasında, IDF askerleri tünel içlerinde savaştan kaçınmışlar ve tabur komutanı seviyesinde olacak şekilde birçok zayıt vermişlerdir.⁷¹⁷ Tünellerle ilgili son sorun alanı ise, tünellerin temizlenip, ağ haritası çıkarıldıktan sonra bu tünellerin yok edilmesidir. İsrail harekât süresince karşılaşılan bu sorunların üstesinden gelebilecek net bir çözüm bulamamıştır.⁷¹⁸

İsrail harekât kapsamında askerî güç olarak sadece kendi ordu birliklerini kullanmış olup herhangi bir şekilde bölgesel veya yerel vekil aktörlerden yararlanmamıştır. Diğer

⁷¹⁴ Eado Hecht, "The Tunnels in Gaza," Testimony before the UN Commission of Inquiry on the 2014 Gaza Conflict, (February 2015): 7-8-20; Rubenstein, *a.g.e.*, 127; Yiftah S. Shapir and Gal Perel, "Subterranean Warfare: A New-Old Challenge", *The Lessons of Protective Edge*, ed. Anat Kurz and Shlomo Brom, *Institute for National Security*, (2014): 52.

⁷¹⁵ Cohen ve diğ., *From Cast Lead to Protective Edge*, 84-85.

⁷¹⁶ State of Israel, *The 2014 Gaza Conflict (7 July–26 August 2014): Factual and Legal Aspects*, Israel Ministry of Foreign Affairs, (May 2015). <http://mfa.gov.il/ProtectiveEdge/Documents/2014GazaConflictFullReport.pdf> [Erişim Tarihi:10.02.2021], 42.

⁷¹⁷ Cohen ve diğ., *From Cast Lead to Protective Edge*, 100.

⁷¹⁸ Shapir ve Perel, *a.g.e.*, 55.

bir zayıf husus ise Filistinli sivillerin kalp ve zihinlerinin kazanılmasıyla ilgili tedbirlerin alınmayarak sivillerin sağlayacağı desteğin göz ardı edilmesi olmuştur. Gazze'deki siviller harekâtın gelişimi ve başarısı açısından oldukça önemli bir konu olup askerî harekât devam ederken sivillerle ilgili gerekli tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır.⁷¹⁹ Bu bakımdan sivillerin dikkate alınmadığı, korunmadığı, desteklenmediği ve onların güveninin, desteğinin kazanılmadığı bir harekâtın başarılı olma şansı oldukça azalmaktadır.

Diğer bir zayıf faktör ise İsrail'in SAİ birimlerinin kullanılmamış olmasıdır. Sivillerin yoğun bir şekilde bulunduğu kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonlarda SAİ uygulamalarına ağırlık verilmesi gerekmekte olup dünyanın en fazla nüfus yoğunluğuna sahip⁷²⁰ yeri olan Gazze Şeridi'nde icra edilen Koruyucu Kenar Harekâtında askerî birimlerin yanında SAİ birimlerine yer verilmemiştir.

Harekât kapsamında İsrail tarafından göz ardı edilen diğer bir husus ise harekât ile ilgili haber ve bilgi akışının en doğru şekilde aktarılmasını sağlayacak iştirilmiş basın mensuplarından yararlanılmamış olmasıdır. Harekât ile ilgili doğru bilginin kontrollü bir şekilde yayımı yanında bölgedeki silahlı grupların ve diğer dış güçlerin harekâtın meşruluğunu zedeleyici, yalan, uydurma pek çok propaganda amaçlı haberin yayılmasına da engel olunmalıdır. Harekât ile ilgili asılsız haberlerin yayılması uluslararası kamuoyunda haksız baskıların yapılmasına ve suçlu duruma düşürülmesine imkân verebilmektedir. Bu açıdan harekât ile ilgili doğru haber ve bilgilerin kontrollü bir şekilde yayılması harekâtın başarısına etki eden bir faktördür. Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde İsrail'in uyguladığı harekât kapsamında sahip olunan zayıf faktörler Tablo 4.4'te gösterilmiştir.

4.4.3. Fırsat Faktörleri

İsrail açısından fırsat oluşturan bir husus bölgedeki uluslararası politik dengelerin değişmesidir. Hamas'ın en önemli dış müttefiki konumundaki Müslüman Kardeşleri destekleyen Mursi liderliğindeki Mısır hükûmeti darbeye devrilmiş ve yerine Hamas'ı, Mısır'ın güvenlik sorunlarının çoğundan sorumlu olarak gören El-Sisi Temmuz 2013'te Mısır'ın yeni Cumhurbaşkanı olmuştur. El-Sisi, başa geçmesi ile Hamas'a karşı daha

⁷¹⁹ Shamir, The 2014 Gaza War, 7.

⁷²⁰ UN-Habitat, Gaza Urban Profile: Gaza Crisis (December 2014). <https://unhabitat.org/palestine-documents> [Erişim Tarihi:21.05.2021].

sert bir duruş sergilemiş, Mısır ve Gazze arasındaki sınırdaki sınırda onlarca tüneli kapatmıştır.⁷²¹ Mısır'ın tünel kapatma faaliyetleri Hamas'a on milyonlarca dolara mal olmuş ve bütçesi yarı yarıya düşmüştür.⁷²²

2014 Nisan'ın da Hamas ve Filistin yönetimi arasında gerçekleştirilen temaslar neticesinde bir uzlaşma anlaşması imzalanmıştır.⁷²³ Ancak 12 Haziran 2014'te üç İsraili öğrencinin Batı Şeria'da otostop yaparken kaçırılması Batı Şeria ve Kudüs'te gerilimin artmasına neden olmuştur. Filistin hükümet Başkanı Mahmud Abbas kaçırma olayından Hamas'ı sorumlu tutarak bu eylemi Hamas'ın Filistin liderliğini baltalama girişimi olarak görerek gerçekleştirilen uzlaşma anlaşmasını iptal etmiştir.⁷²⁴ Filistin yönetimi ile anlaşmanın iptal olması ve Mısır'ın tünellere müdahale etmesinin ardından Suriye'deki gelişmeler sebebiyle İran'dan sağlanan destekte de azalma olması Hamas başta olmak üzere Gazze'deki silahlı grupların durumunu daha da zorlaştırmıştır.⁷²⁵ Hamas'ın bu nedenle bölgesel destekçilerini kaybetmesi İsrail açısından fırsat yaratan bir durum oluşturmuştur.

Harekât kapsamında İsrail açısından fırsat oluşturacak başka bir husus bölgede BM kontrolü altında mülteci kamplarının bulunmasıdır. Gazze Şeridinde bulunan sekiz mülteci kampı bölgede yaşayan 772 bin mültecinin 423 binine barınma sağlamaktadır.⁷²⁶ Bu kamplar İsrail tarafından desteklenerek, güvenlik ve düzenin sağlanması ile harekât esnasında sivillerin zarar görmemesi için birçoğunun buralara yönlendirilerek zor durumda kalmalarının önüne geçilebilecek fırsat yaratmaktadır. Bu sayede İsrail sivillerin korunması ve harekâttan en az şekilde etkilenmeleri sağlanarak harekâtın uluslararası kamuoyunda meşruluğu konusunda olumlu bir tavır sergileme şansı oluşturmaktadır.

---

⁷²¹ Hirsh Goodman, "Israel's Narrative—An Overview", *The Gaza War 2014: The War Israel Did Not Want and the Disaster It Avoided*, eds. Hirsh Goodman and Dore Gold, Jerusalem Center for Public Affairs, (2015): 11.

⁷²² Cohen ve diğ., From Cast Lead to Protective Edge.

⁷²³ Peter Beaumont, "Palestinian Unity Government of Fatah and Hamas Sworn In," *The Guardian*, June 2, 2014. <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/02/palestinian-unity-government-sworn-in-fatah-hamas> [Erişim Tarihi:07.07.2021].

⁷²⁴ Benny Avni, "Peace on Hold as Kidnapping of Israeli Teens Divides Palestinians," *Newsweek*, (June 24, 2014). <https://www.newsweek.com/2014/07/04/peace-hold-kidnapping-israeli-teens-divides-palestinians-256032.html> [Erişim Tarihi:13.07.2021].

⁷²⁵ Eran Yashiv, "The Economics of the Gaza Situation: A Crucial Element in the Conflict and the Resolution," blog post, INSS Insight No. 585, Institute for National Security Studies, (August 6, 2014). <https://www.inss.org.il/publication/the-economics-of-the-gaza-situation-a-crucial-element-in-the-conflict-and-the-resolution/> [Erişim Tarihi:07.07.2021].

⁷²⁶ Özcan, Filistinli Mülteciler, 327.

İsrail açısından fırsat faktörü olarak değerlendirilecek diğer bir husus ise Gazze Şeridinde yaşanan ekonomik sorunlardır. Gazze nüfusunun %70-80'nin yoksulluk sınırının altında olduğu ifade edilmektedir. Gazzelilerin %47'si gıda güvenliğinden yoksun olup işsizlik %47'lere ulaşmıştır.⁷²⁷ Enerji ve elektriğe erişim açısından çok fazla problem yaşayan Gazze'nin dış dünya ile olan bağlantısı tamamen Mısır üzerinden olup, yoğun nüfus ve finansal kaynak eksikliği yanında eğitim, sağlık hizmetleri ve bir dizi çevresel sorunla da karşılaşmaktadır.⁷²⁸

İsrail açısından fırsat oluşturan diğer bir faktör ise Hamas'a yönelik uluslararası kamuoyunda oluşan tepkilerdir. Örneğin, savaş dışı yerlerin özellikle BM tarafından desteklenen okulların Hamas tarafından kullanılmaları BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bunların potansiyel askerî hedeflere dönüştürülmesi ya da sığınak olarak kullanılması, masum çocukların, bu tesislerde çalışanların ve diğer herkesin hayatını tehlikeye atması sebebiyle kınanmıştır.⁷²⁹ Ayrıca ABD Başkanı Barack Obama da Hamas'ın saldırılarına tepki göstermiştir. ABD Başkanı hiçbir ülkenin, vatandaşlarına yönelik gerçekleştirilen roket ve füze saldırılarına müsamaha göstermek zorunda olmadığını bu nedenle de İsrail'in meşru müdafaa hakkı olduğunu ifade etmiştir.⁷³⁰

İsrail açısından harekât ile ilgili fırsat oluşturan diğer bir husus Gazze Şeridi'nde ulaşım altyapısının çok kısıtlı olmasıdır. Ulaştırma altyapısı açısından, ulaşım tamamen karayolu taşımacılığına bağlı olup Gazze'de ne bir havaalanı ne bir liman ne de bir demiryolu sistemi bulunmamaktadır.⁷³¹ Bu sebeple bölgenin harekât süresince tecrit edilmesi, giriş çıkışların rahat bir şekilde kontrol edilmesine imkân sağlamaktadır.

Harekât ile ilgili İsrail'e fırsat oluşturan başka bir durum ise araçlar vasıtasıyla veya tek taraflı ilan edilen ateşkeslerin sürekli olarak Gazze'den gerçekleştirilen roket ve havan saldırıları sonucu ihlal edilmesidir. Koruyucu Kenar Harekâtı sürerken 15 Temmuz'da Mısır'ın ateşkes teklifini İsrail kabul ettiğini belirtmiştir.⁷³² Ancak Gazze'deki silahlı gruplar Mısır'ın günün erken saatlerinde İsrail tarafından kabul edilen ateşkes teklifini

---

⁷²⁷ United Nations Development Programme (UNDP) "Detailed Infrastructure and Damage Assessment Gaza- 2014", <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-209211/> [Erişim Tarihi:21.05.2021].

⁷²⁸ UN-Habitat, Gaza Urban Profile.

⁷²⁹ Cohen ve Scheinmann, *a.g.e.*

⁷³⁰ Helen Frowe. "The 2014 Gaza War, Was Operation Protective Edge A Just War?", *The Critique*, (April 1, 2015), <http://www.thecritique.com/articles/was-the-2014-israeli-operation-protective-edge-a-just-war/> [Erişim Tarihi: 23.07.2021].

⁷³¹ UN-Habitat, Gaza Urban Profile.

⁷³² State of Israel, *a.g.e.*, 35.

reddetmiş ve roket atışlarına devam etmişlerdir. Gazze'den roket ateşinin devam etmesinin ardından Başbakan Netanyahu, Hamas'ın ateşkesi reddederek roket atışlarına devam etmesini İsrail için harekâtı daha da genişletmesi açısından meşruiyet sağladığını ifade ederek harekâta devam etmiştir.⁷³³ Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde İsrail'in uyguladığı harekât kapsamında avantaj sağlayan fırsat faktörleri Tablo 4.4'te gösterilmiştir.

4.4.4. Tehdit Faktörleri

İsrail açısından en önemli tehdit oluşturan hususların başında bölgedeki yoğun sivil nüfusedir. Akdeniz'in doğu kıyısında 360 km²'lik yüzölçümüne sahip dar bir bölge içerisinde yaklaşık 1.5-2 milyona yakın insanın yaşamaya çalıştığı oldukça yoğun nüfuslu bir bölgedir.⁷³⁴ Bölgenin harekâta etkisi açısından en önemli etkisi de bu kadar dar bir alan içerisinde adeta sıkışıp kalmış bu yoğun nüfustur. Gazze %74 şehir nüfusu ile yüksek şehirleşmeye sahip olup, yıllık şehirleşme oranı %3,1'dir. Şerid içerisinde Gazze kenti 400 bin kişilik nüfusu ve km² başına 10 bin kişi ile en yoğun şehir merkezi olup bunun yanında Jabalya ve Ash Shati kampları da km² başına 50 bin kişi ile nüfus yoğunluğu en fazla olan yerlerdir.⁷³⁵

Harekât süresince anlık hedeflerin ateş altına alınması harekât boyunca İsrail'i zor durumda bırakmıştır. Öncelikle İsrail'i uluslararası arenada zor durumda bırakacak, harekâtın meşruluğunun sorgulanmasına yol açacak istenmeyen sivil ve tali hasarın önlenmesi bakımından hedefin net tanımlanması ve sivillere zarar vermeyecek şekilde ele alınması gerekmektedir. Ayrıca anlık hedef bilgilerinin teyit edilerek emir komuta hiyerarşi içerisinde ateş yetkisinin verilmesinde oldukça uzun bir süreç ve prosedür ihtiva ettiğinden hedefin tespit edilip ateş altına alınmasına kadar geçen sürede hedef bölgeden uzaklaşabilmektedir. Bu sorunlara rağmen IDF, istenilmeyen hasardan kaçınmayı birincil bir kısıtlama olarak ele almış sivil kayıpları en aza indirmek için hedefleri titizlikle incelemek ve onaylamak için belli bir sürecin ve prosedürün işletilmesini zorunlu tutmuştur.⁷³⁶ Bu bakımdan İsrail'i harekât açısından kısıtlayan,

---

⁷³³ Global Security, "Operation Protective Edge Week 2, 14-20 July 2014", <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/operation-protective-edge-2.htm> [Erişim Tarihi: 01.11.2020].

⁷³⁴ PCBS, Palestinian Central Bureau of Statistics, http://pcbs.gov.ps/site/lang_ar/881default.aspx#PopulationA. [Erişim Tarihi: 13.03.2021].

⁷³⁵ UN-Habitat, Gaza Urban Profile.

⁷³⁶ Tira, *a.g.e.*, 2.

zorlayan ve harekâtın başarısı için tehdit eden önemli bir faktörün bölgedeki yoğun sivil nüfusun olduğu değerlendirilmektedir.

İsrail'in uyguladığı sıkı kontroller, abluka, gerçekleştirilen askerî müdahale ve operasyonlar neticesinde bölgedeki diğer önemli bir sorun ise yüzbinlerce insanın mülteci kamplarında yaşıyor olmasıdır. Gazze Şeridi içerisinde sekiz mülteci kampı bulunmakta olup bölgede yaşayan 772 bin mültecinin 423 bini bu kamplarda yaşamını sürdürmektedir.⁷³⁷ Bölgedeki bu mülteci kamplarında oluşan kontrolsüzlük buraların örgütler tarafından personel temini, eğitimi, gizlenme vb. faaliyetler için kullanılabilme imkânı sağlamaktadır.

Harekât süresince İsrail'e tehdit oluşturan diğer bir husus ise bölgedeki sivillerin her türlü temel insani ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bu hususla ilgili harekât süresince İsrail belli zamanlarda insani yardımın sağlanması için ateşkesler ilan etmiştir. Harekât esnasında bölgedeki sivillerin temel ihtiyaçlarının karşılanması bir gereklilik haline gelmiştir. Ancak bu ateşkesler çoğu zaman kısa süreli ve göstermelik olarak gerçekleşmiş bu sebeple de Filistinlilerin ihtiyaçları tam olarak karşılanmamıştır. Harekât sonucunda BM, 500.000 kişinin (Gazze nüfusunun %28'i) ülke içinde yerinden edildiğini tahmin ederken, yaklaşık 108.000 kişinin evi yaşanamaz hale gelmiştir. Koruyucu Kenar Harekâtı hem yaşanan can kayıpları hem de ekonomik olarak sıkıntılar ortaya koymuştur.⁷³⁸

İsrail'in Koruyucu Kenar Harekâtı ile ilgili yaşamış olduğu diğer bir tehdit oluşturan husus harekât sonrası kentin yeniden yapılması ve istikrar faaliyetlerinin yerine getirilmesidir. Ancak harekât esnasında olduğu gibi harekât sonrasında da İsrail tarafından Gazze'de meydana getirilen yıkım ve zararlar ilgili tedbir alınmamıştır. Harekât sonrası yapılan çalışmalarda uzun bir dönem geçmiş olsa da Gazze'de, evlerin yaklaşık %20'sinin hâlâ kullanılamaz durumda olduğu ve yaklaşık 2.300 ailenin- 13.000 kişi- evsiz olduğu ifade edilmektedir. Bu evsiz kalan insanların hayatlarını UNRWA tarafından yapılan cüzi miktarlarda para yardımları ile sürdürebildikleri belirtilmektedir.⁷³⁹ Bu bakımdan kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve

⁷³⁷ Özcan, Filistinli Mülteciler, 327.

⁷³⁸ Cohen ve diğ., From Cast Lead to Protective Edge.

⁷³⁹ B'tselem, "4.5 years after Israel destroyed thousands of homes in Operation Protective Edge: 13,000 Gazans still homeless", 03 March 2019. https://www.btselem.org/gaza_strip/20190303_13000_gazans_homelless_since_2014_war [Erişim Tarihi:03.11.2021].

operasyonlarda harekât sonrası kent yaşamının yeniden yapılanması ve istikrar faaliyetlerinin ele alınması gereken zorunlu hususlar olduğu değerlendirilmektedir.

İsrail'in harekât kapsamında yaşadığı diğer bir tehdit alanı siviller ile silahlı grupların ayrımının yapılmasıdır. Ancak İsrail'in Gazze'de yaşayan sivillerle ilgili dost ve düşman ayrımına önem vermeyen yaklaşımının bu harekâta da etkili olduğu görülmektedir. İsrail'in Filistinlilere karşı uyguladığı bu yaklaşım Filistinlilerin kalp ve zihinlerini kazanma gayreti içerisinde olmadan doğrudan askerî kuvvet kullanımı içerisinde hareket ettiğini göstermektedir. Michael Thomas İsrail politikacıları ve üst düzey askerî komutanların tüm Gazzelileri (hatta tüm Filistinlileri) düşman olarak gördüklerini ve hedeflerinin İsrail'e karşı gerçekleştirilen terörist eylemlerin sonuçlarının Filistinlilerce ölüm ve yaralanmayla karşılık bulacağını öğretildiğini ifade etmektedir.⁷⁴⁰

Harekâta yasal veya yasal olmayan hedeflerin belirlenmesinde sorunlar yaşanmıştır. Özellikle İsrail askerleri açısından belirli bir üniforması olmayan direnişçi grupları sivillerden ayırmak oldukça zor olmuştur. Bu açıdan ikincil hasarı azaltacak gerekli tedbirlerin alınmasını gerekli kılmıştır. Havadan uyarı notlarının dağıtılması, telefonla aranma ve çatı tıkladma tekniği ile uyarılması gibi teknikler kullanılmıştır.⁷⁴¹ Bu açıdan İsrail harekât öncesi yaptığı çeşitli uyarılar ve ikazlarla harekâtın yapılacağı bölgede bulunan sivillerin bölgeyi boşaltmalarını boşaltmadıkları takdirde hedef alınacakları ifade edilmiştir.

50 gün süren Koruyucu Kenar Harekâtı sırasında İsrail, Gazze Şeridi'ni sivil altyapıya ve evlere büyük zararlar verecek şekilde yoğun bir şekilde bombalamıştır. Yaklaşık 18.000 yapı ya tamamen yıkılmış ya da ağır hasar görmüş ve 100.000'den fazla Filistinli- yaklaşık 17.000 aile- evsiz kalmıştır. İsrail'in harekât süresince ayırım gözetmeden gerçekleştirmiş olduğu havadan, karadan ve denizden bombardımanı siviller ve sivil yapılar üzerinde bir yıkım ortaya çıkarmıştır. İsrail ordusunun verileri ve medyadaki rakamlarla harekât süresince gerçekleştirilen bombalamanın yoğunluğu ve şiddetinin diğer harekâtlara göre çok daha fazla olduğu değerlendirilmektedir. Gerçekleştirilen bu bombalamalarda İsrail'in hava saldırıları yanında 35.000 top mermisi ve 14.500 tank mermisinin kullanıldığı ifade edilmektedir. Özellikle top

---

⁷⁴⁰ Michael Thomas, "Operation Protective Edge The War Crimes Case Against Israel's Leaders", Middle East Report Online, (October 26, 2015), <https://merip.org/2015/10/operation-protective-edge/> [Erişim Tarihi: 22.07.2021].

⁷⁴¹ Cohen ve diğ., From Cast Lead to Protective Edge, 145.

ateşlerinin nokta atışlardan ziyade bölgesel olarak belli bir alanı ateşlerle kapamak için kullanılması nedeniyle kalabalık kentsel alanlarda kullanılmasının kentteki yıkımı arttırdığı ifade edilmektedir.⁷⁴²

İsrail açısından tehdit oluşturan önemli bir faktör de zayıt sayılarının fazla olmasıdır. Gazze’de silahlı gruplar, İsrail askerlerine karşı hızlı pusular, aceleci geri çekilme ve bubi tuzakları ile sofistike taktikler uygularken her seferinde tünel ağlarından en yüksek şekilde yararlanmışlardır. Hamas İsrail’e karşı bu harekâta IDF’nin şimdiye kadar ki en yüksek zayıtı vermesine sebep olmuştur. Harekâtın kara safhası hava safhasına göre kentlerin sahip olduğu fiziksel yapılar ve DDSA’ların asimetrik taktikleri yüzünden daha karmaşık ve kısıtlayıcı olmuştur. Gazze’nin sahip olduğu fiziki ve nüfus yoğunluğuyla beraber gerçekleştirilen tuzaklar, pusular, sızmalar ve yakın mesafeli çatışmalar sebebiyle İsrail sekiz yıl içerisinde en yüksek asker kaybını vererek en kanlı harekâtı icra etmiştir.⁷⁴³

İsrail açısından harekât kapsamında tehdit oluşturan diğer bir husus ise harekâtın uzamasından dolayı yüksek maliyetli ve temini zor mühimmat, teçhizat ve malzemenin tükenmesi riskidir. Harekât kapsamında Hamas’ın roketlerini durdurmak için fazla sayıda Demir Kubbe sistemi önleyici füze kullandığından füze stoku azalmış ve tedarikinde sıkıntılar yaşanmıştır.⁷⁴⁴ Ayrıca uzun süreli bir harekâta çok sayıda hedefe hassas güdümlü mühimmat kullanımı bu mühimmatların stoğunda sorun oluşmasına neden olabileceği gibi diğer tank, top vb. destek silahlarının mühimmat stoğunda sorunlar yaşanmasına yol açabilmektedir.

İsrail için önemli bir tehdit faktörü de yoğun tünel ağlarının kullanılmasıdır. Hamas, Dökme Kurşun ve Savunma Sütunu harekâtından elde ettiği tecrübeler ile askerî liderleri dâhil tüm varlıklarını yeraltındaki sığınak ve karargâhlara indirmiştir. Bu sayede İsrail bombalamalarına rağmen bu harekâta Hamas diğer iki harekâta oranla daha az kayıp yaşamıştır.⁷⁴⁵ Hamas daha önceki iki harekâta göre tünellerin sağlamış olduğu avantajdan yararlanarak inisiyatifi elde tuttuğu ve İsrail’in etkili bir saldırı

---

⁷⁴² B’tselem, *a.g.e.*

⁷⁴³ Cohen ve Scheinmann, *a.g.e.*

⁷⁴⁴ Cohen ve diğ., *From Cast Lead to Protective Edge*, 62.

⁷⁴⁵ Amos Yadlin, “Operation Protective Edge: The Goals, and the Strategy to Achieve Them”, INSS Insight No. 571, Institute for National Security Studies, (July 9, 2014). <https://www.inss.org.il/publication/operation-protective-edge-the-goals-and-the-strategy-to-achieve-them/> [Erişim Tarihi:31.05.2022], 2.

gerçekleştirmesine engel olduğu ifade edilmektedir.⁷⁴⁶ Bir İsraili analist Hamas'ın kapsamlı bir öğrenme ve güç oluşturma süreci geçirdiğini, sadece saldırı tünelleri değil, tüm sistemlerini yer altına aldıklarını bu yüzden IAF saldırı başlattığında Hamas tüm varlıkları ile tünellere indiğini ifade etmektedir. Ayrıca İsrail'in üstün askerî gücünü iyi bildiklerinden yeraltını çok iyi bir şekilde kullandıklarını bu sayede İsrail'in hava saldırılarının Hamas'ın komuta kontrol yapısına zarar veremediğini vurgulamaktadır.⁷⁴⁷

Hamas, tespit edilmeden hareket etmek için tünelleri yoğun bir şekilde kullanmış, beklenmedik zaman ve yerde özellikle İsrail sınırlarının içinde, saldırı gerçekleştirme imkânı bulmuştur. Kentsel ortamlarda tünellerin kullanılarak binalar arasında, çatışma pozisyonları arasında görünmez olarak hareket edilmesi Hamas'a askerî açıdan taktiksel üstünlük sağladığı gibi, IDF'ye ve İsrail vatandaşlarına karşı psikolojik bir silah görevi de görmüştür.⁷⁴⁸ Hamas harekât boyunca tünellerden yararlanarak gizlice İsrail güçlerine saldırılar gerçekleştirmiştir. Bunlardan bir tanesi 17 Temmuz'da, 13 Hamas savaşçısının İsrail'in yaklaşık bir buçuk kilometre ötesindeki bir tünelden çıkarak Kibbutz Sufa'ya etkili bir saldırı gerçekleştirmesiyle yaşanmıştır.⁷⁴⁹

Gazze'de Hamas'ın sivilleri kalkan olarak kullanması, aralarına gizlenmesi ve onların içinden, arkasından saldırılar gerçekleştirmesi nedeniyle askerî bir harekât gerçekleştirme oldukça zor olmuştur. Harekât esnasında sivillere zarar verilebileceği ihtimali nedeniyle IDF tarafından hedeflerin risk değerlendirmesinin yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Risk değerlendirmesini süratli bir şekilde gerçekleştirmek için üç seviye risk aşaması belirlemiştir. Harekâtın başında seviye-2 olarak belirlenmiş olup bu seviyede saha komutanları sivil hasarlarla ilgili çok daha fazla kısıtlı hareket etmek zorunda kalmışlardır. Daha sonrasında İsrail Genel Kurmayı günlük olarak hedefin ve operasyonun durumuna göre ayarlanan risk seviyesi belirlemiştir. Bu seviyede özellikle planlayıcı tarafından analitik değerlendirmeler yapılarak hedef bölgesinde yaşayan sivil sayılarına, araç sayılarına göre karar mekanizması oluşturmuşlardır.⁷⁵⁰

---

⁷⁴⁶ Eitan Shamir and Eado Hecht, "Gaza 2014: Israel's Attrition vs Hamas' Exhaustion", *Parameters* 44, no. 4 (2014), <https://press.armywarcollege.edu/parameters/vol44/iss4/10> [Erişim Tarihi: 15.08.2021], 84.

⁷⁴⁷ Cohen ve diğ. From Cast Lead to Protective Edge, 93-94.

⁷⁴⁸ Kim, *a.g.e.*, 10.

⁷⁴⁹ Rubenstein, *a.g.e.*, 125; State of Israel, *a.g.e.*, 69.

⁷⁵⁰ Cohen ve diğ., From Cast Lead to Protective Edge, 144.

Hamas, yoğun nüfuslu kentsel ortamlardan en iyi şekilde yararlanmaya ve bu bölgeleri kendisi için avantaja çevirmeye çalışmıştır. Kentsel alanlarda meydana gelecek sivil kayıplar uluslararası kamuoyunda avantaj oluşturacağından, Hamas kalkan olarak sık sık savaş dışı yerleri kullanmıştır. Hamas tarafından sosyal medya araçlarından faydalanılarak İsrail'in saldırılarına karşı uluslararası kamuoyunun dikkati çekilmeye çalışılmıştır. Bu sayede IDF'nin savaş yasalarını ve insancıl hukuk kurallarını ihlal ettiğini gösterme gayretinde olduğu ifade edilmektedir.⁷⁵¹

Hamas sivilleri kalkan olarak kullanırken bir yandan da uluslararası hukuka göre savaş dışı olması gereken yerleri kullanma gayretinde olduğu ifade edilmektedir. Hamas'ın, BM tesislerini saldırılar için başlatma noktası olarak kullandığı⁷⁵² Gazze'deki yoğun sivilin içine karışarak gizlenmeye gayret ettiği belirtilmektedir.⁷⁵³ Bunun yanında Hamas, evlerden, okullardan ve camilerden roketler fırlatmış ve Gazze'deki çeşitli medya kuruluşlarının ofislerini kendi amaçları için kullanmıştır.⁷⁵⁴ Bu bağlamda Filistinli silahlı gruplara karşı da devletler ve örgütler nezdinde tepkilerin oluşmasına neden olduğu görülmektedir.

İsrail açısından diğer bir tehdit faktörü ise Hamas ve Gazze'deki diğer silahlı grupların roket kabiliyetlerini geliştirmeleridir. Gazze'de silahlı gruplar, çeşitli büyüklük ve menzillerde 15.000 roket envanterine sahip oldukları ifade edilmiştir.⁷⁵⁵ İsrail açısından tehdidi artıran bir husus, 75 kilometre menzile sahip İran yapımı *Fajr-5* uzun menzilli füzelerin büyük miktarlarda tedarikinin sağlanması ile Tel Aviv'in Hamas'ın füze menzili içerisine girmesi olmuştur.⁷⁵⁶ IDF tahminlerine göre Filistinli gruplar Koruyucu Kenar Harekâtı öncesi 12.000 roketten oluşan bir cephaneliğe sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu roketler içerisinde Çin, İran ve Rus menşeli roketler yanında Gazze'de el yapımı üretilen roketler de bulunmaktadır. Dışarıdan getirilen roketler yanında İran'ın sağladığı ekipman ve malzeme desteği ile Filistin'de roket üretim endüstrisi faaliyetleri artırılmıştır. Ekipmanlar Gazze-Mısır arası tünellerden geçirilirken, personelin de İran'da eğitimlerini aldığı ifade edilmektedir. Hamas dışında Filistin İslami Cihat

---

⁷⁵¹ Cohen ve diğ., *From Cast Lead to Protective Edge*, 46.; Joshua Gleis, "Ten Lessons Learned by Hezbollah From Israel's Summer War in Gaza". *Huffington Post*, (January 30, 2015). http://www.huffingtonpost.com/joshuagleis/ten-lessons-learned-by-he_b_6564850.html. [Erişim Tarihi:21.06.2022].

⁷⁵² Gleis, *a.g.e.*

⁷⁵³ Siboni, *a.g.e.*, 30.

⁷⁵⁴ Israel Defence Force, "Operation Pillar of Defence", <https://www.idf.il/en/minisites/wars-and-operations/operation-pillar-of-defense/> [Erişim Tarihi:15.08.2021].

⁷⁵⁵ Shapir, *Iron Dome: The Queen of Battle*, 39.

⁷⁵⁶ Kemp, *a.g.e.*

(PIJ)'de harekât esnasında Libya'nın cephaneliğinden geldiği değerlendirilen Rus yapımı C8K daha kısa menzilli roketleri kullanmıştır.⁷⁵⁷

Tüm Filistinli gruplarca kullanılan roketlerin büyük çoğunluğu İsrail'in yoğun nüfuslu yerleşim yerlerini hedef alabilecek kapasitede olduğu ifade edilmektedir.⁷⁵⁸ İsrail füze savunma analisti Uzi Rubin, İsrail kaynaklarına göre 8 Temmuz-26 Ağustos arasında 4500 roket ve havan atışı gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Ayrıca Filistinli grupların roket atışlarında güneyden kuzeye tüm İsrail yerleşim yerlerini hedef alacak şekilde roket atışlarının gerçekleştirildiğini, bu saldırılarda İsrail merkezinde ve kuzeyindeki kritik tesislerin hedef alındığını ifade etmiştir. Silahlı gruplar tarafından gerçekleştirilen bu saldırılar sonucu isabet alan Ben Gurion uluslararası havaalanı belirli bir süre kapatılmak zorunda kalmıştır. Özellikle Ben Gurion uluslararası havaalanının roket atışları sonrası kapatılması Hamas tarafından sembolik bir zafer olarak görülmüştür.⁷⁵⁹

İsrail açısından diğer bir tehdit faktörü ise Gazze'deki silahlı grupların sürekli olarak kendilerini geliştirme gayreti içerisinde olmalarıdır. 2014 yılına kadar IDF'nin istihbarat bilgilerine göre Hamas'ın yaklaşık 25.000 ile 30.000 arasında silahlı güce ulaştığı ifade edilmiştir. Bu kuvvetin her birinde roket ve havan timleri, tanksavar timleri, keskin nişancılar ve piyade karışımından oluşan 2500-3000 kişilik altı tugay şeklinde tertiplenerek Gazze'nin farklı bölgelerine konumlandıkları belirtilmiştir.⁷⁶⁰ Netice itibariyle IDF, Gazze'de 26 tabur kuvvetinde bir güçle karşı karşıya olduğunu değerlendirmiştir.⁷⁶¹

Harekât kapsamında Hamas İsrail'e saldırılar gerçekleştirmek için denizden de yararlanmıştı. Denizden eğitim almış dalgıç komandolar ile sızarak saldırılar gerçekleştirmiştir.⁷⁶² Hamas, uyguladığı amfibi baskınlarının yanında ayrıca hava sızma teknikleri de denemiştir. Bu hava sızma taktiği ilk kez bu harekâta denenmemiştir. İlk kez Kasım 1987'de, iki Filistinli ajan, Lübnan'dan İsrail'e başarılı bir yamaç paraşütü saldırısı gerçekleştirmiştir. Otuz yıl sonra da Hamas bu taktiği tekrarlamaya çalışmıştır.

---

⁷⁵⁷ Uzi Rubin. "Israel's Air and Missile Defense During the 2014 Gaza War", BESA, The Begin-Sadat Center For Strategic Studies Bar-Ilan University Mideast Security and Policy Studies No. 111, (2015): 11-13.

⁷⁵⁸ Cohen ve diğ., *From Cast Lead to Protective Edge*, 130.

⁷⁵⁹ Rubin, *a.g.e.*, 16-19.

⁷⁶⁰ Jeffery White, "The Combat Performance of Hamas in the Gaza War," *CTC Sentinel*, Vol. 7, No. 9, (September 2014): 11.

⁷⁶¹ Cohen ve diğ., *Lessons from Israel's Wars in Gaza.*, 84.

⁷⁶² Lenny Ben-David, "Hamas' Order of Battle: Weapons, Training, and Targets", *The Gaza War 2014: The War Israel Did Not Want and the Disaster It Avoided*, eds. Hirsh Goodman and Dore Gold, Jerusalem Center for Public Affairs, (2015): 113.

Raed Attar komutasında 15 kişilik bir yamaç paraşütçü birimi kurularak Malezya’da eğitim görmüştür. Ancak bu birliğin başarılı olamadan birçok üyesi IDF tarafından öldürülmüş veya esir alınmıştır.⁷⁶³ Ayrıca Hamas’ın ilk kez bu harekâta İsrail’e karşı drone kullanmış olduğu ve bu kabiliyetini daha fazla geliştirebileceği değerlendirilmektedir.⁷⁶⁴

Hamas, Koruyucu Kenar Harekâtı kapsamında İsrail iletişim ağlarını, internet sağlayıcılarını aşırı yüklenme şeklinde siber saldırılar gerçekleştirerek 1000 kadar İsrail internet sitesini çökerttiği gibi, İsrail personelinin kişisel bilgilerini de çalmışlardır. Ayrıca İsraili vatandaşlara kendilerini İsrail güvenlik yöneticisi veya Haaretz gazetesinden bir yetkili gibi göstererek mesajlar göndermişlerdir. Hamas, harekât süresince İsrail’e karşı yoğun bir şekilde siber saldırılar gerçekleştirmiş olup bu saldırıların %70’inin Gazze dışındaki diğer Müslüman ülkelerden gerçekleştirildiği ifade edilmektedir.⁷⁶⁵

Gazze’deki silahlı gruplara sağlanan dış destek de İsrail açısından tehdit oluşturan diğer bir husustur. Özellikle askerî anlamda dışarıdan getirilen roketler yanında İran’ın sağladığı ekipman ve malzemeler sayesinde bölgedeki roket üretim endüstrisi artış göstermiştir. Ekipmanlar Gazze-Mısır arası tünellerden geçirilirken, personelin de İran’da gerekli eğitimleri alması sağlanmıştır.⁷⁶⁶ Bununla beraber Hamas’a siber alanda verilen dış desteğin en önemlisi özellikle İsrail ordusu, hükûmeti ve ekonomik sitelerine İran tarafından saldırıların gerçekleştirilmiş olmasıdır.⁷⁶⁷

Hamas ve diğer Filistinli silahlı gruplar İsrail askerlerinin ilerleyişini geciktirmek, bozguna uğratmak ve yıpratmak için birden fazla silah sistemiyle karmaşık pusular kullanmışlardır. Bu sayede EYP’ler, tanksavar silahları, havan topları ve keskin nişancıları kullanarak IDF’nin şehrin içine girmesini önleme ve ilerlemesini yavaşlatarak engelleme çabası göstermişlerdir. Ayrıca Hamas, nüfusun yoğun olduğu bölgelerde yakın muharebe savunma güçleri kurmuş, bu güçlerle kent içindeki IDF birliklerinin ilerlemelerine karşı ateşlerin entegre edilerek doğrudan kullanılacak ateşleme alanları oluşturmuştur.⁷⁶⁸ Silahlı gruplar Gazze’nin fiziki ve nüfus

---

⁷⁶³ Ben-David, Hamas’ Order of Battle, 114.

⁷⁶⁴ Shamir, The 2014 Gaza War, 6.

⁷⁶⁵ Daniel Cohen and Danielle Levin, “Operation Protective Edge: The Cyber Perspective”, *The Lessons of Protective Edge*, ed. Anat Kurz and Shlomo Brom, Institute for National Security, (2014): 60-61.

⁷⁶⁶ Rubin, *a.g.e.*, 11–15.

⁷⁶⁷ Lazaroff, *a.g.e.*

⁷⁶⁸ Kim, *a.g.e.*

yoğunluğunu uyguladıkları asimetrik tekniklerle birleştirerek İsrail'in gerçekleştirdiği harekâtı uzun süreli yıpratma çatışmalarına dönüştürmeye çalıştığı değerlendirilmektedir.

Harekâtın gerçekleştiği zaman sürecinde bölgedeki hava durumuna bakıldığında hava açık olup sıcaklık dışında harekâtı olumsuz etkileyecek herhangi bir hava olayının yaşanmadığı görülmektedir.⁷⁶⁹ Diğer yandan harekâtın işleyişi açısından sadece o tarihteki yoğun sıcaklığın askerler üzerinde özellikle de kara harekâtı safhasında zorlayıcı etkisi olduğu değerlendirilmektedir. Sıcak hava yoğun kentsel fiziki alan içerisinde ilerleme ve manevralar gerçekleştiren askerlerin daha çabuk yorulmalarına, su ve tuz kaybına dayalı sağlık problemlerinin yaşanmasına ve dirençlerinin düşmesine neden olmaktadır. Özellikle askerlerin çabuk yorulmalarına bağlı olarak muhakeme ve karar verme yeteneğini olumsuz etkileyeceği, bu sebeple de aceleci davranılmasına, hedef tespit ve teşhisinde hataların yapılmasına yol açacağı değerlendirilmektedir. Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde İsrail'in uyguladığı harekât kapsamında tehdit oluşturan faktörler Tablo 4.4'te gösterilmektedir.

---

⁷⁶⁹ World Weather Online. <https://www.worldweatheronline.com/gaza-weather-history/ps.aspx> [Erişim Tarihi:17.07.2021].

Tablo 4.4: Koruyucu Kenar Harekâtı GZFT Faktörleri.

Koruyucu Hat/Kenar Harekâtı GZFT Faktörleri	
1. Güçlü Faktörler (G)	2. Zayıf Faktörler (Z)
1 En ileri konvansiyonel askeri teknolojiye sahip olması,	1 İsrail'in devlet olarak uzun yıllardır çatışma, savaş ve gerginlikler içerisinde olması,
2 Gündüz ve gece kullanıma imkân kabiliyetine sahip hava araçlarına sahip olması,	2 İsrail kamuoyunun fazla zayıfa tahammülü olmaması,
3 Gündüz ve gece kullanıma imkân kabiliyetine sahip İHA/SİHA sistemlerine sahip olması,	3 İç kamuoyu desteğinin kaybedilmesi,
4 Harekât ile ilgili çok ayrıntılı hedef havuzunu/bankasını oluşturması,	4 İsrail Ordusunun toplam askeri mevcudunun büyük çoğunluğunun yedeklerden oluşması,
5 Direnişçilerin roket ve havan saldırılarına karşı İsrail'in Demir Kubbe hava savunma sistemini kullanması,	5 İsrail harekât kapsamında Filistinli gruplara karşı yeterli sayıda askeri üstünlük sağlayamaması,
6 Kentsel alanlar için özel müşterek karma birlik teşkilatlanmasının oluşturulması,	6 İnsan istihbaratının etkili bir şekilde yapılamaması,
7 Askerlerin kentsel alanlarda icra edilen askeri harekât ve operasyon eğitimine ve tecrübeye sahip olması,	7 Kullanılan bazı zıhlı araçların aktif koruma sistemleri olmaması,
8 İsrail'in harekâtı karşılayabilecek güçlü bir ekonomisinin olması,	8 Tankların ve zıhlı iş makinelerinin harekât bölgesine taşınmasında sorunlar yaşanması,
9 Gece operasyon gerçekleştirme imkân kabiliyetinin olması,	9 Silahlı grupların kullandığı tünel ağlarına karşı tedbir geliştirilememesi,
10 Hassas güdümlü mühimmatların kullanılması,	10 Gazze Şeridi'nde harekâta katılacak yerel veya bölgesel vekil güçlerin kullanılmaması,
11 Tugay seviyesinde istihbarat kabiliyetlerinin artırılması,	11 Gazze'de sivillerin kalp ve gönüllerinin kazanılması ilgili tedbirlerin alınmaması,
12 İsrail iç kamuoyu desteğinin sağlanması,	12 Askeri birliklerin yanında sivil işler ile ilgili birimlerin bulunmaması,
13 Siber teknolojinin kullanılması,	13 Harekât süresince birliklerle beraber hareket eden iliştilmiş gazetecilere yer verilmemesi,
14 Deniz Kuvvetlerin imkân kabiliyetlerinden de yararlanması,	
3. Fırsat Faktörleri (F)	4. Tehdit Faktörleri (T)
1 Mısır yönetiminin Hamas'a karşı tedbir alması,	1 Bölgede yoğun sivil nüfusun olması,
2 Batı Şeria'da El-Fetih ve Filistin hükümeti ile geliştirilen iyi ilişkilerin tekrar bozulması,	2 Bölgede yüzbinlerce insanın mülteci kamplarında yaşaması ve buraların Filistinli direnişçilerce İsrail'e karşı istisna edilebilmeleri,
3 Hamas'ın, bölgesel destekçilerini kaybetmesi,	3 İnsani yardım ve yerel halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması,
4 Bölgede BM tarafından kurulmuş mülteci kamplarının bulunması,	4 Harekât sonrası kentin yeniden yapılanması ve istikrar faaliyetleri ihmal edilmiştir,
5 Gazze Şeridi'nin ekonomik olarak sorunlar yaşaması,	5 Siviller ile savaşçıların ayırımında yaşanan zorluk,
6 Gazze'nin birçok konuda dışa bağımlı olması,	6 Silahlı çatışma/angajman kurallarının ihmal edilmesi,
7 Hamas'ın faaliyetlerine karşı uluslararası kınama ve tepkilerin oluşması,	7 Harekât kapsamında orantılı güç kullanmanın zorluğu,
8 Ulaşım sisteminin az olması sayesinde Gazze'nin kontrolünün kolay olması,	8 Zayıf sayıların fazla olması riski,
9 Ateşkes çabalarının her seferinde Hamas tarafından ihlal edilmesi,	9 Harekâtın uzun süreli olmasından dolayı yüksek maliyetli ve temini zor mühimmat, teçhizat ve malzemenin tükenmesi riski,
	10 Silahlı grupların geniş bir tünel ağını kullanmaları,
	11 Silahlı grupların sivillerin arasına karışması ve sivilleri kalkan olarak kullanılması,
	12 Silahlı gruplar tarafından uluslararası hukuka göre savaş dışı olan yerlerin kullanılması,
	13 Silahlı grupların roketleri geliştirerek Güney İsrail'in çoğunu tehdit eder hale gelmesi,
	14 Silahlı gruplar tarafından İsrail'e karşı sosyal medya ağlarının algı ve propaganda faaliyetleri için kullanılması,
	15 Hamas ve diğer silahlı grupların Denizden sızma, havadan sızma ve drone kullanma şeklinde askeri güçlerini sürekli geliştirme içerisinde olması,
	16 Hamas'ın siber saldırılar gerçekleştirme kabiliyeti,
	17 Silahlı gruplara dış destek verilmesi,
	18 Kritik tesislere silahlı grupların saldırı gerçekleştirme riski,
	19 Gazze Şeridi'nin pek çok yerinin EYP ve patlayıcılarla tuzaklanması,
	20 Kentsel alanlarda icra edilen askeri harekât ve operasyonların uzun süreli ve yıpratıcı olması,
	21 Havanın bölgede harekâtı olumsuz etkilemesi,

4.5. ABD'nin Uyguladığı II. Felluce Harekâtı ve GZFT Analizi

II. Felluce Harekâtı operasyonel isimleri ile *Phantom Fury* veya *Al-Fajr* harekâtı olarak da bilinmektedir. Nisan 2004'te gerçekleştirilen başarısız I. harekât (*Vigilant Resolve*) neticesinde ABD, İngiltere ve Irak askerlerinin katılımıyla müşterek ve birleşik olarak Felluce kentinin kontrol altına alınması için Iraklı silahlı direniş gruplarına karşı yürütülen kentsel harekât ve operasyonlardır. Harekât sonrası yapılan değerlendirmelerde II. Felluce Harekâtı 1968'de Vietnam Savaşı'ndaki Hue Muharebesi'nden sonra ABD Silahlı Kuvvetlerinin dâhil olduğu en kanlı harekât olarak gösterilmektedir.⁷⁷⁰ İkinci Felluce Harekâtı, Irak Savaşı'nın eski Baasçı Irak hükûmeti güçlerinden ziyade yalnızca isyancılara karşı icra edilen ilk büyük harekât olmasıyla da dikkat çekicidir. Lowe, II. Felluce harekâtını büyük bir şehri harabeye döndüren, 48 günlük evden eve bir kentsel kâbus olarak tanımlamaktadır.⁷⁷¹

31 Mart 2004'te Amerikan Blackwater Özel askerî Şirketine bağlı dört özel paralı askerin pusuya düşürülerek öldürülmesi⁷⁷² sonrası başlatılan I. Felluce operasyonu (4 Nisan- 1 Mayıs 2004) sonrasında şehrin kontrolü direnişçi güçlere ve yabancı aşırılıkçı silahlı grupların kontrolüne geçmiştir.⁷⁷³ Bunun yanında El Kaide lideri Ebu Musab el-Zerkavi, yerel isyancı liderler Abdullah Janabi ve Omar Hadid, Felluce'yi Irak'taki terörist ve intihar bombacılarının tedarik merkezi haline getirmişlerdir. Bu çerçevede ABD'nin Irak'ı işgaline yönelik silahlı muhalefetin daha da yayılmasına engel olmak ve şehri yeniden ele geçirmek için ABD önderliğinde kurulan koalisyon kasım ayında bir harekât başlatmaya karar vermiştir.⁷⁷⁴

ABD'li komutanlar harekâtın hedefini; Felluce'nin direnişçiler için bir merkez olarak kullanılmasını ortadan kaldırmak, yerel kontrol için koşulları sağlamak, başkentte gerçekleştirilecek seçimlerin sabote edilmesini önlemek olarak ifade etmiştir.⁷⁷⁵ Bu ana

⁷⁷⁰ Thomas E. Ricks, *Fiasco: The American Military Adventure in Iraq, 2003–2005*, (Penguin, 2007), 399.; Dan Lamothe, Remembering the Iraq War's bloodiest battle, 10 years later. (November4, 2014). <https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2014/11/04/remembering-the-iraq-wars-bloodiest-battle-10-years-later/> [Erişim Tarihi: 09.01.2021].

⁷⁷¹ Christian Lowe, "The battle for Fallujah is so important to Marine Corps history", 2019. <https://www.wearethemighty.com/mighty-history/operation-al-fajr-marine-corps-history-photos/> [Erişim Tarihi:30.12.2020].

⁷⁷² Erik Prince, Davin Coburn, *Civilian Warriors: The Inside Story of Blackwater and the Unsung Heroes of the War on Terror*, (New York: Penguin, 2014).

⁷⁷³ John Swift, Second Battle of Fallujah, <https://www.britannica.com/event/Second-Battle-of-Fallujah> [Erişim Tarihi: 01.01.2021].

⁷⁷⁴ a.g.e.

⁷⁷⁵ Rayburn ve Sobchak, *a.g.e.*, 346.

hedefe bağılı olarak gerçekleştirilecek harekâtın amacının ise; Felluce'nin isyancı güçlerce sığınılacak, güvenli (*safe heaven*) bir yer halinden çıkarılması, direnişçilerin sığınağı haline gelen Felluce şehrinde meşru yerel kontrolün tesis edilmesi, Bağdat'a ulaşım imkânı sağlayan yaklaşımların emniyet ve güvenliğinin sağlanması⁷⁷⁶, kentteki terörist unsurların imhası ve kentin restorasyonunun gerçekleştirilmesidir.⁷⁷⁷

Çalışmanın bu bölümünde ABD'nin Felluce'de icra ettiği harekât ve operasyonlar kapsamında askerî, politik, sosyolojik, iç kamuoyu ve ekonomik açıdan içsel özelliklerin incelenerek silahlı güçlere karşı sahip olduğu güçlü ve zayıf faktörler ortaya konulmuştur. Aynı şekilde ABD'nin icra ettiği harekât ve operasyonlar kapsamında coğrafi, hukuki, kültürel, insani ve uluslararası ilişkiler ile diplomasi açısından dışsal özelliklerin incelenerek harekât ve operasyonların icrasında fırsat ve tehdit oluşturan faktörler tespit edilmiştir.

4.5.1. Güçlü Faktörler

II. Felluce Harekâtı açısından ABD'yi güçlü kılan önemli faktörlerden biri Felluce'deki silahlı gruplara karşı sayıca üstün bir güç oluşturulmasıdır. Harekât kapsamında hava desteği dâhil olmak üzere toplam saldırı gücünün sayısı yaklaşık 12.000 personel olup eyaletteki koalisyon güçleri de bölgedeki toplam personeli 32.000'den 45.000'e çıkarmıştır.⁷⁷⁸

Harekâtın icrasında ABD taburları M1 tankları ve M2 *Bradley* zırhlı muhabere araçlarıyla destekli bir şekilde kuzeyden güneye hızlı bir şekilde ilerleme gerçekleştirmişlerdir.⁷⁷⁹ Felluce'deki M-1 *Abrams* tankları, Rus tanklarından farklı olarak isyancıların RPG'lerine karşı üstün zırh koruması sergilemiştir.⁷⁸⁰ ABD'nin sahip olduğu bu üstün zırhlı araçlar Felluce'deki DDSA'lara karşı önemli güçlü faktörlerden birini oluşturmuştur.

⁷⁷⁶ William Knarr, Robert Castro and Dianne Fuller, *The Battle for Fallujah Al Fajr—the Myth-buster*, (Virginia: Institute for Defence Analyses, September 2009), 52.

⁷⁷⁷ John R. Ballard, Lessons Learned from Operation *AL FAJR*: the Liberation of Fallujah, 10th Annual Command and Control Research and Technology Symposium: The Future of C2, 2005 <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a463934.pdf>. [Erişim Tarihi:01.01.2021].

⁷⁷⁸ John F. Sattler and Daniel H. Wilson, "Operation Al Fajr: The Battle of Fallujah-Part II", *Marine Corps Gazette*; *Quantico*, Vol. 89, Iss. 7, (Jul 2005): 12-18.

⁷⁷⁹ Kenneth W. Estes, *U.S. Marines in Iraq, 2004-2005: Into the Fray*, (Quantico, VA: History Division, U.S. Marine Corps, 2011), 70.

⁷⁸⁰ Bing West, *No True Glory: A Frontline Account of the Battle for Fallujah*, (New York, NY: Bantam Book, 2005), 54.

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlar açısından önemli bir husus askerî birliklerin her türlü ihtiyacının karşılanacağı lojistik destek üssünün harekât bölgesine yakın bir yerde kurulmasıdır. Felluce Harekâtının hazırlık safhasında, Doğu Felluce’de bir kamp kurulmuştur. Bu kamp hem tüm birliklerin toplanacağı ve harekâtın yönetileceği bir karargâh hem de en az 15 gün süre ile tüm birliklerin bütün ihtiyaçlarının karşılanacağı bir lojistik üssü haline getirilmiştir.⁷⁸¹ Lojistik desteğin yakından ve kısa mesafeler içerisinde sağlanması maksadıyla muazzam bir malzeme stoku oluşturulmuştur. Lojistik destek üssünün harekâta yakın bir yere kurulması ile kuvvetler bölge dışından desteklenirken çeşitli pusulara veya saldırılara maruz kalmasının önüne geçildiği gibi birliklerin ihtiyaçlarının hızla karşılanarak harekâtın sekteye uğraması da engellenmiştir.⁷⁸²

ABD açısından diğer bir güçlü faktör, hava gücünü çok etkin bir şekilde kullanmasıdır. Özellikle Al Fajr harekâtında kentsel alanlarda kullanımı fayda sağlayan bir hava unsuru AC-130U savaş uçaklarıdır. Bu uçaklar hem gündüz hem de gece gökyüzünden sağladığı hassas ateş desteği ile hareket eden hedefleri etkisiz hale getirmiştir. AC-130U uçağı çok fazla sayıda mühimmat taşıma kapasitesine ve gelişmiş ateş kontrol sistemine sahip olması sebebiyle ileri hava kontrolörüne ihtiyaç duymadan yer birliklerine yakın hava desteği sağladığı ifade edilmektedir.⁷⁸³ AC-130U’nun sahip olduğu farklı top ve mühimmat seçenekleri ile hassas ateş kontrol sistemleri dost birimlere ve sivillere zarar verme riskini de azaltmaktadır. Bunun yanında ABD hava kuvvetlerinin sahip olduğu yüksek hızlı jet uçakların yerdeki dost ve DDSA’ları tespit etmesi çok zor olduğundan AC-130U’nun kentsel alanlarda kullanımının oldukça kolaylık sağladığı görülmektedir.

Kentsel alanların sahip olduğu karmaşık fiziki yapısı içerisinde yüksek hızlı uçaklardan ziyade istifade edilen diğer araçlar ise İHA’lar olmuştur. Al Fajr harekâtında İHA’lar özellikle deniz piyadelerinin hayatlarını riske atmadan hedef koordinasyonu ve gerçek zamanlı görüntü aktarımında oldukça etkili bir şekilde kullanılmıştır.⁷⁸⁴

Koalisyon güçleri medyanın gücünden yararlanabilmek için bilgi operasyonlarını ikinci harekâtın önemli bir parçası haline getirmişlerdir. Bununla beraber bilgi harekâtını ve

---

⁷⁸¹ Sattler ve Wilson, *a.g.e.*, 12-18.

⁷⁸² Rayburn ve Sobchak, *a.g.e.*, 347.

⁷⁸³ Tao-Hung Chang, “The Battle of Fallujah: Lessons Learned on Military Operations on Urbanized Terrain (MOUT) in the 21st Century”, *Department of Naval Science, Journal of Undergrad Research*, Vol.6, Iss.1, (Fall 2007): 35.

⁷⁸⁴ Timothy R. Strabbing and Elliot L. Ackerman, *Marine Corps Gazette; Quantico*, Vol. 89, Iss. 3, (Mar 2005): 46-47.

algı yönetimini doğru yönetebilmek adına 60 basın medyasını temsil eden 91 muhabirin harekâta dâhil olan birliklere iliştirilmesi ile harekâtın güvenliğini riske atmayacak şekilde gerekli olan bilgi ve haberlerin kontrollü bir şekilde dağıtılması sağlanmıştır. İliştirilmiş muhabirler ve oluşturulan halkla ilişkiler birimleri sayesinde hem güncel ve doğru bilgilerin yayılması hem de harekâta karşı olan Arap kaynaklı diğer haber ajanslarının propagandalarına engel olmak amacıyla haber bültenleri ve bilgi notları hazırlanmıştır.⁷⁸⁵ Irak halkı üzerinde başarılı bir algı yönetimi sağlamak için harekâtın bir istila değil koalisyon tarafından gerçekleştirilen birleşik bir harekât olduğunun aktarılmasına önem gösterilmiştir. Bu çerçevede Arap basın mensuplarının operasyonda yer alan birliklere katılmasını, bir Iraklı generalin harekâtın sözcüsü olarak hizmet etmesini ve Arap medya kuruluşlarının harekât ile ilgili yayın merkezi olması gerektiği konusunda diğer koalisyon güçleri ile anlaşarak gerekli tedbirlerin alınması sağlanmıştır.⁷⁸⁶

Harekât esnasında yürütülen operasyonlarla ilgili çok sayıda abartılmış, yanlış bildirilmiş veya çarpık savaş alanı olayları hakkında haberler yapılmıştır.⁷⁸⁷ Ancak Al Fajr harekâtı askerî birliklere iliştirilmiş yerleşik muhabirlerin sağladığı bilgi ve haberler ile enformasyon savaşının harika bir örneği ortaya koyulmuştur. Harekât kapsamında iliştirilmiş muhabirlerden gelen haberlerin doğruluk oranının %95 olduğu ifade edilmiştir.⁷⁸⁸ Harekâtle ilgili her türlü bilginin çok kolay ve hızlı bir şekilde aktarıldığı kentsel alanlarda bilgi harekâtının başarılı bir şekilde yürütülmesinde askerî birliklerle hareket edip sahadan bilgi verecek iliştirilmiş muhabirlerin kullanılması oldukça önemlidir. Başarılı bilgi harekâtı sayesinde her türlü propaganda ve karalamalar ile oluşturulacak ulusal veya uluslararası kamuoyu baskısının azaltılması sağlanabilecektir.

ABD kuvvetlerini güçlü kılan diğer bir faktör ise Felluce'deki silahlı gruplara karşı ateş baskısının yoğun bir şekilde kullanılmış olmasıdır. Harekât alanının yumuşatılması aşamasında, daha önceden belirlenen isyancı hedeflere 12 ila 24 saatlik elektronik, havacılık ve topçu saldırıları gerçekleştirilmiştir. Bu ilk saldırılar sayesinde kara ve

---

⁷⁸⁵ Sattler ve Wilson, *a.g.e.*, 12-18.

⁷⁸⁶ Rayburn ve Sobchak, *a.g.e.*, 345-346.

⁷⁸⁷ West, *a.g.e.*, 144.

⁷⁸⁸ Chang, *a.g.m.*, 36.

deniz piyade taburları kara saldırısını başlatmadan önce isyancıların savunmaları yumuşatılmış ve hem fiziksel hem de zihinsel olarak yıpranması sağlanmıştır.⁷⁸⁹

Harekât kapsamında ABD, kentsel uygun müşterek karma birlik teşkilatlanmasını oluşturmuştur. Harekâta görevlendirilen ABD birlikleri iki Muharebe Alay Görev kuvveti olarak teşkilatlanmıştır. Birinci Muharebe Alayı; iki deniz piyade taburu, iki deniz inşaat/istihkâm taburu ve bir zırhlı taburdan oluşturulmuştur. İkincisi 7. Muharebe Alayı ise; üç deniz piyade taburu, bir topçu bataryası, bir kara piyade taburu, bir zırhlı taburu ve bir sahra topçu taburundan oluşturulmuştur.⁷⁹⁰ Ayrıca koalisyon içerisinde yaklaşık 2.000 Irak askeri de daha çok geri bölgelerde görev alacak şekilde harekâta katılmışlardır.⁷⁹¹ Müşterek Görev Gücüne destek olarak hava gücü unsurlarının yanında çok sayıda taktik İHA (*Pioneer, Scan Eagle ve Predator*), istihbarat kaynakları (HUMINT, COMINT ve SIGINT) ve özel operasyon kuvvetleri de entegre edilmiştir.⁷⁹²

Kentsel askerî harekât ve operasyonların başarısı için küçük birlik teşkilatlanması da oluşturulmuştur. Deniz piyade tümeni evleri, binaları blok blok çok ayrıntılı bir şekilde aramak, emniyet altına almak için manga büyüklüğünde küçük birimler halinde hareket etmişlerdir.⁷⁹³ Zırhlılar müşterek görev gücü tarafından etkili bir şekilde kullanılmasına rağmen şehirdeki yaklaşık 20.000 yapının⁷⁹⁴ kontrol edilmesi, ayrıntılı aramasının yapılarak emniyete alınması deniz piyadeleri tarafından yapılmıştır. Felluce'de deniz piyadelerinin manga ve takım seviyesinde iyi eğitilmiş bu küçük birimler, isyancı savunma hatlarına sızmış ve ardından yüksek hızda, iyi koordine edilmiş ateş desteğiyle sürpriz saldırılar başlatarak, direnişçilerin savunmasını dağıtmıştır. Bu sayede direnişçiler ise ya bulunduğu bölgede savunmasına devam ederek yoğun ateş desteği ile etkisiz hale getirilmiş ya da savunma hatlarını terk etmek durumunda bırakılmıştır.⁷⁹⁵

Harekât süresince kentsel alanlarda özel birlik unsurları ve keskin nişancı timleri çok başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Özel Kuvvet birimleri ile konvansiyonel kuvvetlerin iş birliği harekât boyunca oldukça başarılı olmuştur. Deniz piyadelerinin Özel Kuvvet birimlerinden olan SEAL keskin nişancıları harekât sırasında 66 net onaylanmış vuruş gerçekleştirdikleri aktarılmaktadır. Bu sayede deniz piyade taburlarıyla entegre edilerek

---

⁷⁸⁹ Sattler ve Wilson, *a.g.e.*, 14-20.

⁷⁹⁰ Richard S. Lowry, *New Dawn: The Battles for Fallujah*, (New York: Savas Beatie, 2010), 269–279.

⁷⁹¹ Thomas, *Fiasco: The American Military Adventure in Iraq, 2003–2005*, 399.

⁷⁹² Ballard, *a.g.e.*, 11-12.

⁷⁹³ Lowe, *The battle for Fallujah*.

⁷⁹⁴ Ballard, *a.g.e.*, 22.

⁷⁹⁵ Chang, *a.g.m.*, 35.

beraber hareket eden timlerin harekâtın başarısında etkili oldukları ifade edilmektedir.⁷⁹⁶

Harekâta istihbarat kaynaklarından gelen bilgiler doğrultusunda birliklerin silahlı gruplara karşı üstünlük kurması sağlanmış özellikle de nokta istihbarata dayalı hedef tespiti ile kilit liderlerin öldürülmesi için hava saldırıları planlanmıştır.⁷⁹⁷ II. Felluce Harekâtı'nda istihbarat kaynaklarını başarılı bir şekilde kullanılması ABD için üstünlük yaratan bir husus olarak görülmektedir. Bu bağlamda ABD harekât süresince HUMINT, COMINT ve SIGINT istihbarat kaynaklarını harekâta tam entegre bir şekilde kullanılmasını sağlayarak harekâtın başarısında oldukça etkili olduğu ifade edilmektedir.⁷⁹⁸

Harekât süresince Felluce'nin yoğun kentsel ortamında ABD birliklerinin direnişçi silahlı gruplara karşı üstün olduğu diğer bir faktör ise nokta vuruş imkânı sağlayan nüfuz edici hassas güdümlü mühimmatların kullanılmasıdır. Felluce'de tespit edilen tüm hedefler insanlı ve insansız hava araçlarıyla hassas nokta isabet sağlayan mühimmatlar kullanılarak vurulmuştur.⁷⁹⁹ Ayrıca nokta vuruşun başarılı bir şekilde uygulanması ve yakın çevresine zarar vermemesi içinde çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda ABD Hava Kuvvetleri envanterindeki en küçük bombanın dahi dik bir açıda sadece hedefe düşerek çevresine etkisinin azaltılmasına yönelik bir düzenleme ortaya koymuştur. Bu sayede hedef tek başına vurulurken yakınındaki diğer binalara, yapılara en az zarar verecek şekilde sivil hasarın ve ikincil hasarın en aza indirilmesine gayret edilmiştir. Ayrıca bu hassas vuruş kabiliyeti ile atış onay yetkisi daha ast birlik komutalarına kadar kaydırılabilmektedir.⁸⁰⁰ Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde ABD'nin uyguladığı harekât kapsamında sahip olduğu güçlü faktörler Tablo 4.5'te gösterilmiştir.

4.5.2. Zayıf Faktörler

Kentsel alanlarda icra edilen harekât diğerlerine göre daha hızlı, manevra kabiliyeti yüksek ve bir o kadar da zırh koruması fazla zırhlı araçlara ihtiyaç göstermektedir. Felluce harekâtında ABD, tank ve zırhlı araçları ile Iraklı silahlı gruplara karşı üstünlük sağlamış olsa da kentsel alanlar için zırhlı araçların geliştirilmesi gerektiğini tecrübe

---

⁷⁹⁶ Richard Natonski, "The Battle of Fallujah, 8 November 2004", *Marine Corps Heritage Foundation*, National Museum of the Marine Corps, Triangle, VA, (April 3, 2008).

⁷⁹⁷ Rayburn ve Sobchak, *a.g.e.*, 348.

⁷⁹⁸ Ballard, *a.g.e.*, 12.

⁷⁹⁹ Rayburn ve Sobchak, *a.g.e.*, 348-349.

⁸⁰⁰ *a.g.e.*, 349.

etmiştir. Felluce'deki M-1 Abrams tankları, Rus tanklarından farklı olarak isyancıların RPG'lerine karşı üstün zırh koruması sergilemiştir.⁸⁰¹ Ancak, kentsel askerî harekât ve operasyonlarda yoğun fiziki yapı ve tesisler içinde, üç boyutlu ortam, yakın temas riski ve harekât süresince oluşan yıkıntılar arasında süratli manevra, maksimum koruma ve etkili ateş gücü sağlayacak zırhlı araçlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda ABD ordusu da hızlı kentleşme çağında mürettebatın hayatta kalmasını sağlamak için M1A2 tanklarını kentsel ortamlara uygun şekilde geliştirilmesi için çalışmalar ortaya koymaktadır.⁸⁰²

ABD öncülüğündeki koalisyonun harekâtı başarılı bir şekilde sonlandırmış olmasına rağmen, harekât ile ilgili tartışmalar ve bir dizi iddialarda bulunulmuştur. Felluce Harekâtı'nda ABD kuvvetlerinin beyaz fosforu sivillere karşı bir silah olarak kullandığı ile ilgili iddiaların bulunduğu ifade edilmektedir. Ancak bu konu ile ilgili ABD ordusu tarafından beyaz fosforun doğrudan sivillere karşı kullanılmadığı Felluce'deki direnişçilere karşı yangın silahı olarak kullanıldığı vurgulanmaktadır.⁸⁰³ Bu yakıcı silahların kullanımı ile ilgili 10.04.1981 tarihli “*Yakıcı Silahların Kullanımının Yasaklanması ya da Sınırlanması Protokolü*” tam bir yasaklama getirmemekle beraber birtakım koşullar ve sınırlamalar ortaya koymaktadır. Bu tür silahların doğrudan sivillere ve sivil mallara karşı, sivillerin yoğun olduğu bölgelerde de hedeflerin sivillerden ayrılamadığı ve verilecek zararın çok aza indirilemediği durumlarda kullanılmaması gerektiği ifade edilmektedir.⁸⁰⁴ Beyaz fosfor, protokol çerçevesinde askerî harekâtlarda aydınlatma veya sis kamufleajı oluşturmak maksatları ile kullanıldığında hukuki açıdan herhangi bir sorun oluşturmamakla beraber toksik ve yakıcı özelliklerinin bir silah olarak kullanılması ve bundan sivil veya sivil malların zarar görmesi hukuksal açıdan tam bir sorumluluk ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ABD'nin harekâta beyaz fosforu silah olarak sivillere karşı kullandığı iddiaları hukuksal açıdan olumsuzluk yaratan bir husus olarak görülmektedir.

Bunun yanında ABD'nin kullandığı silahlar açısından olumsuz iddialarla ilgili olarak harekât sonrası yapılan bir araştırmada bölgedeki bebek ölümlerinde, kanser

---

⁸⁰¹ West, *a.g.e.*, 54.

⁸⁰² Benjamin M. Harris, USA, Abram tanks need TUSK in the age of rapid urbanization, *Armor Issue* (May-June 2006), Fort Knox, KY: U.S. Army Armor Center, 33-34.

⁸⁰³ “U.S. official admits phosphorus used as weapon in Iraq”, *Canadian Broadcasting Corporation*, (16 November 2005), <https://www.cbc.ca/news/world/u-s-official-admits-phosphorus-used-as-weapon-in-iraq-1.557818> [Erişim Tarihi:01.01.2021].

⁸⁰⁴ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, 8. bs. (Ankara: Turhan Kitabevi, 2009), 582-583.

hastalıklarında, çocuklarda doğuştan gelen anormallikler veya doğum kusurlarının sayısında bir artış tespit edilmiştir.⁸⁰⁵ Bununla beraber harekâta kullanılan mühimmatlardan dolayı zenginleştirilmiş uranyuma maruz kalmanın doğum kusurlarının ve kanserin birincil sebebi ya da nedeni ile ilgili olduğu iddia edilmiştir.⁸⁰⁶

ABD açısından askerlerinin uzun yıllardır sürekli savaş ve operasyonlar içinde olmaları, kendi ülkelerinden ve ailelerinden uzak yerlerde çeşitli harekât ve operasyonlara katılmaları ABD birlikleri açısından zayıf bir faktör olarak görülmektedir. Özellikle de kentsel alanlarda icra edilen uzun süreli ve yıpratıcı harekât ve operasyonlarda askerlerin moral ve motivasyonlarının düşmesine ve disiplinsizliklerin yaşanmasına neden olmaktadır. Kentsel alanların yoğun fiziki yapısı içerisinde hem fiziki hem de psikolojik yorgunluk askerlerin üzerinde olumsuz bir etki bırakmaktadır. Askerlerin disiplinsiz tavırlar sergilemelerine, kurallara uymamalarına ve hatta kentsel alan içerisindeki masum sivillere karşı suç oluşturabilecek hareket ve davranışlar da sergilenebilmektedir.

ABD askerleri uzun yıllardır gerçekleştirmiş oldukları operasyonlar ile kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekâtlar bakımından yeterli tecrübeye sahiptirler. Ancak tüm birliklerin, harekâtle ilgili tüm kurum ve kuruluşların ve sivillerinde katılacağı müşterek ve birleşik tarzda eğitim ve tatbikatların yapılacağı kentsel alanlarda karşılaşılabilecek her türlü yapıyı içinde barındıran bir eğitim alanı eksikliği bulunmaktadır. Bu da ABD açısından kentsel harekât ve operasyonlar bakımından zayıf bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Kentsel alanların yoğun karmaşık fiziksel yapısı ve sivil nüfusla beraber yaşayan dinamik bir sistem olması nedeniyle birincil görevi düşmanı ateş gücü ile etkisiz hale getirmek olan askerlerin yanında askerî kolluk birimlerin, sivil işler birimlerinin ve diğer kamu kurumlarından ilgili birimlerinde yer alması gerekmektedir. Bu birimler ile oluşan kombine bir yapının harekâtın başarılı bir şekilde yönetilmesinde, sevk ve idare edilmesinde katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.⁸⁰⁷ Bu bağlamda kentsel harekât ve

---

⁸⁰⁵ Patrick Cockburn, "Toxic legacy of US assault on Fallujah worse than Hiroshima", *The Independent*, (22 October 2011). <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/toxic-legacy-us-assault-fallujah-worse-hiroshima-2034065.html> [Erişim Tarihi: 01.01.2021].

⁸⁰⁶ Samira Alaani ve diğ., "Uranium and other contaminants in the hair from the parents of children with congenital anomalies in Fallujah, Iraq", *Conflict and Health*, 5: 15, (2011). <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3177876/> [Erişim Tarihi: 01.01.2021].

⁸⁰⁷ Mark Cancian, "Let's Get Serious about Stability", (December 2004). <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2004/december/lets-get-serious-about-stability> [Erişim Tarihi: 15.02.2022].

operasyonlar öncesinde askerî birimler dışında ihtiyaç duyulan diğer kamu, kurum, örgüt, meslek vb. alanlardan memur, sivil her türlü görev alacak kişilerin belirlenmesi, gerekli görev tanımlarının hazırlanması ve gerekli eğitim ve tatbikatlarının yaptırılması harekâtın başarılı bir şekilde icra edilmesinde oldukça önemlidir. Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde ABD'nin uyguladığı harekât kapsamında sahip olduğu zayıf faktörler Tablo 4.5'te gösterilmiştir.

4.5.3. Fırsat Faktörleri

Harekât ile ilgili fırsat oluşturan bir husus isyancı gruplar arasında anlaşmazlık ve çatışmaların yaşanması olmuştur. Operasyonel açıdan iş birliği içerisinde görünen direnişçiler arasında zaman zaman iktidarı elde bulundurma, uygulanacak strateji ve dini konularda anlaşmazlıklar yaşandığı belirtilmektedir. Savaş alanı komutanı olarak öne çıkan çoğunluğunu Suriyelilerin oluşturduğu Kara Sancaklar Tugayı adlı örgütü ile Omar Hadid⁸⁰⁸, Tevhit ve Cihat içinde sık sık Ürdünlü Ebu Musab el-Zerkavi ile çatışmıştır. Bunun yanında Albu Issa kabilesi Temmuz ayında, aşiret bölgesinde Ürdün tarafından eğitilmiş yeni bir polis gücü kurmaya çalışmış buna engel olmaya çalışan Şeyh Abdullah Janabi'nin adamları ile Albu Issa Kabilesi arasında şiddete ve karşılıklı çatışmalara neden olan mücadeleler yaşanmıştır. Yine benzer şekilde isyancı saldırılarını sınırlandırmanın daha yerinde olduğunu düşünen ve aşırı dini standartların uygulanmasını açıkça eleştiren Janabi ile her fırsatta koalisyonu vurmaya hedefleyen Zerkavi arasında da çeşitli anlaşmazlıklar ve mücadeleler yaşandığı ifade edilmektedir.⁸⁰⁹ Silahlı gruplar arasındaki bu anlaşmazlıkların harekât kapsamında kullanılarak silahlı grupların zayıflatılmasında fırsat oluşturabilecek husus olarak görülmektedir.

Diğer bir fırsat oluşturan husus ise isyancıların Şii'lere baskı yapması ve toplum içinde Sünniler ile Şii'ler arasında gerginliklerin ve ayrımcılığın yaşanmasıdır. Zerkavi'nin mezhepçi gündemini uygulayan cihatçıların Felluce'de Şii sivilleri öldürdükleri ifade edilmiştir.⁸¹⁰ Silahlı gruplar tarafından yerel halk üzerinde oluşturulan bu baskılar koalisyon güçleri için halkın desteğinin kazanılması ve harekâtın meşruiyetinin artırılması adına önemli fırsat faktörü olarak değerlendirilmektedir. Bölgesel desteğin

---

⁸⁰⁸ Dick Camp, *Operation Phantom Fury The Assault and Capture of Fallujah, Iraq*, (Minneapolis: Zenith Press, 2009), 16.

⁸⁰⁹ Rayburn ve Sobchak, *a.g.e.*, 344.

⁸¹⁰ Mark Kukis, *Voices from Iraq: A People's History, 2003-2009*, (New York: Columbia University Press, 2011), 69.

ve harekâtın meşruiyetinin sağlanması açısından fırsat oluşturan bir başka husus da yerel Irak güçlerinin de koalisyon güçlerine katılmış olmasıdır. Irak güvenlik güçleri bir önceki harekât olan “*Vigilant Resolve*” operasyonuna katılmayı reddetmişken Felluce harekâtına altı Irak taburu Amerikalılarla beraber katılmıştır.⁸¹¹

Harekât başlama zamanı yaklaştıkça koalisyon sivil zayıyatı önlemek için yerel halkın bilgilendirilmesi faaliyetlerine önem vermiştir. Felluce'nin sivil nüfusunun büyük çoğunluğunun yaklaşan harekâtla ilgili bildirimler ve yayımlarla uyarılarak şehirden ayrılmalarına yönelik uyarılar yapılmıştır.⁸¹² Koalisyon güçleri, şehirden sivillerin çoğunlukla ayrıldığı tespitini ile operasyonun diğer aşamasına geçmiştir. Felluce'nin sivil nüfusunun çoğu şehirden ayrılmış ve bu da savaşmayanların zarar görme potansiyelini büyük ölçüde azaltmıştır.⁸¹³ Bilgi harekâtı teknikleri Felluceli sakinlerin harekâttan önce şehirden ayrılmaya ikna etmiş, bu durum harekâttaki sivil kayıpların az olmasını ve koalisyon güçlerinin çok daha kolay manevra fırsatları bulmalarını sağlayan bir faktör olarak değerlendirilmektedir.⁸¹⁴

Harekât süresince Irak hükûmetinin otoritesini güçlendirmek ve yerel Irak halkının da desteğini kazanmak amacıyla yerel hükûmet ile iş birliği ve koordinasyonun geliştirilmesine önem verilmiştir. Bu kapsamda tüm faaliyetlerde Irak yönetimi ve Başbakan Allawi'nin karar ve onayı ile hareket edilmeye çalışılmıştır. General Casey, Başbakan Allawi ile yaptığı görüşmeler ile onun siyasi desteğini sağlamış ve harekât için gerekli olan pek çok kararın onun onayı ile alınmasına özen göstermiştir.⁸¹⁵ Bu sayede ev sahibi ülke yönetimi ile etkili koordinasyon ve iş birliği oluşturulmuştur. Ayrıca ev sahibi ülke ile etkili komuta kontrol yapısının geliştirilmesi için Iraklı General Abdul Qater, yardımcısı Tuğgeneral Kassim'in, Irak güçleri ve ABD deniz tümeni ile direk entegrasyonu, iş birliği ve koordinasyonu harekâtın başarısında kritik önem taşımıştır.⁸¹⁶

Harekât açısından bir başka fırsat sağlayan husus, kentsel yaşamın düzenlenmesi için birtakım tedbirlerin alınmasıdır. Başbakan Allawi harekâtın kolaylığı ve her türlü

---

⁸¹¹ Knarr, Castro ve Fuller, *a.g.e.*, 49.

⁸¹² Rayburn ve Sobchak, *a.g.e.*, 349.

⁸¹³ Bellavia ve Bruning, *a.g.e.*, 336.

⁸¹⁴ Filkins, Dexter and James Glanz, “With Airpower and Armor, Troops Enter Rebel-Held City”, *The New York Times*, (8 November 2004), <https://www.nytimes.com/2004/11/08/international/with-airpower-and-armor-troops-enter-rebelheld-city.html> [Erişim Tarihi: 01.01.2021].

⁸¹⁵ Estes, *a.g.e.*

⁸¹⁶ Ballard, *a.g.e.*, 23.

desteğin sağlanması için Irak Felluce Tugayının ve polis gücünün de harekâta katılması yanında harekât ile ilgili bir takım acil durum kararları alması sağlanmıştır.⁸¹⁷ Bu kararlar arasında 7 Kasım'da, harekât başlamadan hemen önce 60 günlük olağanüstü hâl ilanı, şehirde trafik yasağının uygulanması ve isyancıların dışarıdan takviye almalarının veya isyancı liderlerin kaçmasının engellenmesi maksadıyla Suriye ve Ürdün ile sınırların kapatılması bulunmaktadır.⁸¹⁸ Başbakan bu yapılan hazırlıklar kapsamında harekâtın planlanması esnasında “*Phantom Fury (Hayalet Öfke)*” olarak belirlenen isminin Irak halkının desteğini daha iyi kazanmak adına Arapça “*Yeni Şafak*” anlamına gelen “*Al Fajr*” olarak değiştirilmesini istemiş ve bu şekilde harekâtın başlamasından hemen önce harekât “*Al Fajr*” ismiyle ilan edilmiştir.⁸¹⁹

Silahlı grupların hukuksuzluklarının kamuoyuna bildirilmesi harekâtın meşruluğunu artırmak ve uluslararası kamuoyunun desteğinin kazanılması bakımından önemli fırsat sağlamıştır. II. Felluce harekâtında kentte yapılan ayrıntılı arama ve tarama faaliyetlerinde 568 büyük silah deposu, 24 bomba fabrikası ve 13 komuta-kontrol noktası bulunmuştur. Ayrıca silahlı grupların 47 camiyi de askerî amaçlarla kullanmış oldukları tespit edilmiştir.⁸²⁰

Harekâtın icrası açısından ABD için diğer bir fırsat yaratan faktör ise uluslararası kamuoyunun desteğinin alınmış olmasıdır. Irak Başbakanı Allawi tarafından yürütülen medya kampanyası sayesinde özellikle Arap ülkeleri başta olmak üzere diğer ülkelerin desteğinin alınması sağlanmıştır. Ayrıca bölgesel desteğin sağlanması kapsamında Başbakan Allawi tarafından Mısır Cumhurbaşkanı Mübarek ve Ürdün Kralı Abdullah ile de görüşmeler gerçekleştirilmiştir.⁸²¹

Harekâtın gelişimi ile ilgili kamuoyunda gündem oluşturarak koalisyon güçlerine fırsat yaratan bölgesel bir gelişme ise; Filistinli lider Yaser Arafat'ın 11 Kasım'da ani ölümüdür. Bu ölüm ile ilgili haberler kamuoyu gündemine hâkim olmuş, Arap dünyasını ve uluslararası medyanın büyük bölümünü Felluce'deki olaylardan uzaklaştırmıştır. Bu durumu bir fırsat olarak gören koalisyon güçleri, uluslararası kamuoyu Arafat'ın cenazesine kanalize olmuşken harekâtın sonlandırılması için harekâtı hızlandırma kararı

---

⁸¹⁷ West, *a.g.e.*, 248-249.

⁸¹⁸ “Iraq Declare State of Emergency”, *CBS News*, (November 7, 2004), <https://www.cbsnews.com/news/iraq-declares-state-of-emergency/> [Erişim Tarihi: 15.05.2021].

⁸¹⁹ Sattler ve Wilson, *a.g.e.*, 12-18; Knarr, Castro ve Fuller, *a.g.e.*, 51.

⁸²⁰ Rayburn ve Sobchak, *a.g.e.*, 355.

⁸²¹ Knarr, Castro ve Fuller, *a.g.e.*, 46.

almıştır.⁸²² Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde ABD'nin uyguladığı harekât kapsamında avantaj sağlayan fırsat faktörleri Tablo 4.5'te gösterilmiştir.

4.5.4. Tehdit Faktörleri

Harekât açısından en önemli tehdit unsurlarından biri bölgede yoğun sivil nüfusun bulunmasıdır. Felluce, Bağdat'ın yaklaşık 70 km batısında, 65km²'lik yüzölçümüne sahip bir şehir olarak harekât öncesinde 250.000 sivilin yaşadığı ifade edilmektedir.⁸²³ Bölgede bulunan sivil halkın yoğunluğundan dolayı sivil zayıat endişesi tüm aşamasında harekâtın seyrine etki etmiştir. Bu sebeple de nisan harekâtında edinilen tecrübeler ile sivil zayıatın azaltılmasına yönelik daha hassas hazırlıklar yapılmıştır. Harekât kapsamında yapılan hazırlıklar arasında nokta istihbarata dayalı hedef tespiti ve kilit liderlerin etkisiz hale getirilmesine yönelik planlanmalara öncelik verilmiştir.⁸²⁴

Harekât sonrası sivil halkın ihtiyaçlarının karşılanması, şehrin düzenlenmesi, yeniden inşası ihtiyacı kentsel alanlarda icra edilen operasyonlar için önemli bir sorun alanıdır. Felluce harekâtında ABD bu sorun ile ilgili yerel altyapı onarımlarına yardımcı olmaya ve daha fazla iş fırsatı yaratmaya çalışmıştır.⁸²⁵ Al Fajr harekâtında yerel halkın ihtiyaçlarının derhal ele alınabilmesi için sivil işler güçleri askerî birlikler içerisine entegre edilmiştir. Harekât sırasında birçok temel hizmet alanının durumunu ve işleyişini değerlendirmek böylece herhangi bir acil onarım başlatılabilmek için çalışmışlardır. Bozuk su şebekesi ve pompaları nedeniyle harekât sırasında sular altında kalan kent sokaklarından suların çekilmesi için arızalı pompalar tekrar çalışır hale getirilmiştir.⁸²⁶ İkinci Felluce harekâtında icra edilen sivil işler kapsamında eski hükûmet merkezinde bir sivil-asker operasyon merkezi ve yerel halka yardım malzemeleri sağlamak için üç insani yardım dağıtım bölgesi kurulmuştur. Felluce'de 87.620 yerel Felluceli'nin bu dağıtım bölgelerinden malzeme aldığı tahmin edilmektedir.⁸²⁷

ABD birlikleri harekât öncesi bölgeye konuşlanmadan önce halkın kalplerini ve zihinlerini kazanmak adına Iraklılara saygı gösterilmesinden başlayarak, yeni Irak güçlerinin eğitilmesine kadar geniş bir çerçevede eğitim çalışmaları yürütmüştür.

⁸²² Rayburn ve Sobchak, *a.g.e.*, 351.

⁸²³ ATP 3-06/MCTB 12-10B, *a.g.e.*, 2-16.

⁸²⁴ Rayburn ve Sobchak, *a.g.e.*, 349.

⁸²⁵ Chang, *a.g.m.*, 35-36.

⁸²⁶ Ballard, *a.g.e.*, 17-18.

⁸²⁷ Chang, *a.g.m.*, 34.

Vietnam gazileri tarafından Iraklılarla nasıl yaşayacakları ve eğitilecekleri öğretilmiş, uzmanlardan basit Arapça ifadeler ve yerel gelenekler öğrenilmiş, deniz piyadelerinin okuyup istifade etmeleri için Küçük Savaş El Kitapları hazırlanmıştır.⁸²⁸

Harekât öncesinde sivil halkla ilişkilerde yerel halkın kalplerini ve zihinlerini kazanmak için askerlerini kültürel konularda, dil konusunda eğitimden geçirmişlerdir. Arapça basit ifadeler için konuşlandırma öncesi dil eğitiminin Irak'taki farklı operasyonlar üzerinde birçok olumlu etkisi olduğu görülmüştür. Bu sebeple dil becerilerinin geliştirilmesinin yerel halkla iyi ilişkiler geliştirilerek, kalplerinin ve zihinlerinin kazanılmasında önemli etkisi olduğu ifade edilmektedir. ABD askerî harekât icra edilecek kentsel alanlarda sivil halkın kalbini ve zihnini kazanmak amacıyla çeşitli hazırlıkların da yapıldığı belirtilmektedir. Bunlardan birisi de Metropolis Projesi (ProMet) olup kentsel alanlarda deniz piyadeleri için taktik, teknik ve prosedürler geliştirilmesi ile hem kentsel alana hem de sivil işler faaliyetlerine uyum sağlayabilmesine yardımcı olacak konuşlanma öncesi tatbikatlar sağlamaktadır. Bu sayede askerler sivil işler faaliyetlerini konvansiyonel silahlarla birleştirmek için daha hazırlıklı hale gelmekte ve bu da Irak çevresindeki isyanı yenme ve Irak halkının kalbini ve zihnini kazanma şansını artırdığı ifade edilmektedir.⁸²⁹

Felluce Irak'ta yürütülen genel koalisyon harekâtına ve yeni Irak hükûmetinin tüm çabalarına direnen bir şehir haline gelmiş ve koalisyona karşı güçlü ve önemli bir direniş sembolü olmuştur.⁸³⁰ Bu bakımdan halkın koalisyon güçlerine karşı olumsuz tutumu harekâtın gelişimi için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. ABD harekât öncesinde sivillerin kalplerini ve zihinlerini kazanmak için gayret gösterse de bölgedeki halkın koalisyon güçlerine karşı olumsuz yaklaşımları ve tepkileri ile direniş göstermişlerdir.⁸³¹

Felluce'de her kentsel alan gibi sahip olduğu yoğun fiziki yapı ve altyapı tesisleri ile askerî harekâtın gelişimi ve başarısı açısından oldukça zorlayıcı olmuştur. Felluce sahip olduğu 30 km² kentleşmiş alan içerisinde birbirine çok bitişik 50.000 civarı yapıyı muhteva etmekte olup bunların yaklaşık 2000'i bloklar halinde sivil konutlar, hükûmet binaları ve sanayi bölgeleridir. Felluce, şehir merkezindeki 47 cami ve banliyö bölgesindeki 55 camisi ile "yüz camili şehir" olarak bilinmektedir. Şehrin kuzeyi daha

---

⁸²⁸ West, *a.g.e.*, 50-55.

⁸²⁹ Chang, *a.g.m.*, 36.

⁸³⁰ Ballard, *a.g.e.*, 20-23.

⁸³¹ West, *a.g.e.*, 13-14.

büyük ve modern konutların bulunduğu, refah düzeyi yüksek insanların yaşadığı yerlerken; şehrin güneyi ise daha az gelişmiş ve yoksul mahallelerden oluşmaktadır.⁸³²

Kentin bu yoğun fiziki yapısı harekâtı daha yıpratıcı hale getirmektedir. Özellikle kent içindeki mahallelerde sokaklar çok dar, evler birbirine adeta bitişik şekilde ve neredeyse her evin önünde 1-1,5 m. yüksekliğinde duvarlar bulunmakta olup manevra ve araç hareketliliğini olumsuz etkilemektedir.⁸³³ Fırat Nehri üzerindeki şehri birbirine bağlayan köprüler ile I. Felluce harekâtında direnişçiler tarafından karargâh olarak kullanılan hastane bölgesi kritik öneme sahiptir.⁸³⁴ Bu yoğun fiziki yapı ayrıca harekâta yakın temas riskini de beraberinde getirmekte ve askerlerin yüksek efor ve dikkat göstermeleri gerektiğinden hem fiziki hem de psikolojik yorgunluklar yaşamalarına neden olmaktadır.

Kentsel harekâtların uzun süreli olması yüksek maliyetli, temini zor mühimmat, teçhizat ve malzemenin tükenme riskini de ihtiva etmektedir. Özellikle harekât kapsamında sivil zayıttan kaçınılması ve hedeflerin çok daha hızlı bir şekilde ateş altına alınabilmesi için çok sayıda hassas güdümlü mühimmata ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede Felluce harekâtında da çok yoğun bir şekilde hassas vuruş kabiliyeti olan güdümlü mühimmatlara ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir.⁸³⁵

Kentin direnişçiler tarafından uzun süreli yıpratmaya dayalı strateji ile savunulacak şekilde hazırlıklar yapılması ABD birlikleri için harekâta tehdit oluşturan diğer bir husustur. Şehirde bulunan silahlı gruplar beklenen harekât öncesi tüneller, hendekler ve evden eve geçişler hazırlamışlardır. Ayrıca kentin pek çok yerine çeşitli el yapımı patlayıcılar yerleştirerek savunmalarını güçlendirmişlerdir.⁸³⁶

Silahlı grupların kent içerisindeki göstermiş oldukları savunma taktikleri içinde en yoğun olarak kullanılan ve ABD askerleri içinde büyük tehdit oluşturan bubi tuzaklarının ve EYP'lerin kullanılması olmuştur. Özellikle kent içinde bazı yerlerde, karanlık evlerin içlerini çok sayıda propanla, büyük benzin bidonları ve mühimmat ile doldurarak uzaktan kumandayla patlatılabilen tuzaklar hazırlamışlardır. Binaların kapı ve pencereleri, araçlar, el bombaları ve diğer mühimmatlarla hazırlanmış bubi tuzakları ile döşenmiştir. ABD'nin yüksek binaların çatısını ele geçirme taktiklerini öngörerek,

---

⁸³² Camp, *a.g.e.*, 13.

⁸³³ *a.g.e.*, 13.

⁸³⁴ Chang, *a.g.m.*, 32.

⁸³⁵ Rayburn ve Sobchak, *a.g.e.*, 349.

⁸³⁶ Ricks, *a.g.e.*, 343–346; Lowry, *a.g.e.*, 20.

merdiven boşluklarını çatılara kadar örmüşlerdir. Birçok bina içinde, askerlerin gireceğini umdukları hazır ateş alanlarına giden yollar oluşturmuşlardır. Evlerin içinde veya yollarda askerî birliklere saldırabilecekleri güçlü noktalar oluşturmak için bariyerlerle sokakları kapatmışlardır.⁸³⁷

Felluce kentinde ABD birlikleri için zorluk ve tehdit oluşturan diğer bir husus ise kentin yoğun fiziki yapısı içerisinde silahlı grupların sivillerin arasına karışarak hareket etmeleri, kendi faaliyetleri için sivilleri kalkan olarak kullanmalarındır. Harekât kapsamında silahlı grupların yaklaşık 3.000 ila 4.500 militan ve 306 tanımlanmış savunma pozisyonu ile şehirde sivillerin arasına karışarak sivilleri kalkan olarak kullanmışlardır. Ayrıca harekât süresince silahlı gruplar tarafından kentteki birçok caminin çeşitli askerî faaliyetler için kullanıldığı ifade edilmiştir.⁸³⁸

Kentteki kritik tesislerin korunması kentsel harekât ve operasyonlar açısından diğer bir tehdit faktörüdür. Bu çerçevede Felluce, Fırat Nehri kıyısında yer alması ve şehrin çoğunun su seviyesinin altında bulunması harekâtın gelişimi açısından tedbir alınması gereken bir husustur. Bu sebeple Felluce'nin su altında kalmaması için 10 büyük su pompalama tesisinin sürekli aktif olması gerekmektedir. Aksi takdirde şehir sular altında kalabilmektedir. Harekât esnasında da bozuk su şebekesi ve pompaları nedeniyle şehri önemli ölçüde su basmış ve suyu sokaklardan uzak tutmak için bu 10 pompa istasyonunun tekrar çalışır duruma getirilmesi gerekmiştir.⁸³⁹

II. Felluce harekâtında çok üstün teknolojik askerî silah ve ekipmanlara rağmen çok sayıda piyade askerine ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir. Zırhlılar müşterek görev gücü tarafından etkili bir şekilde kullanılmasına rağmen şehirdeki binlerce fiziki yapının kontrol edilmesi, ayrıntılı aramasının yapılarak emniyete alınması deniz piyadeleri tarafından yapılmış olduğundan kentsel askerî harekâtlarda piyadelere çok daha fazla ihtiyaç olduğu belirtilmektedir.⁸⁴⁰ Yoğun kentsel alanlar sahip olduğu fiziksel yapılar, tesisler, binalar, ulaşım alanları, alt yapı ve üst yapı tesisleri sebebiyle icra edilen harekâtlarda çok fazla askerinin katılımını gerekli kılmaktadır. Yüksek katlı bir binanın ele geçirilip kontrolünün sağlanarak emniyet altına alınması bile binanın büyüklüğü, konumu ve direnişçilerin durumuna bağlı olarak bir taburdan bir tugay mevcuduna kadar askerî gerektirebilmektedir. Ayrıca ele geçirilip emniyet altına alınan yerlerin

⁸³⁷ Bellavia ve Bruning, *a.g.e.*, 336.

⁸³⁸ Sattler ve Wilson, *a.g.e.*, 14-20.

⁸³⁹ Ballard, *a.g.e.*, 25.

⁸⁴⁰ Ackerman, *a.g.e.*, 47-54.

güvenliğinin sağlanması ve ilerleyen birliklerin geri bölge emniyeti için de ayrıca ilave çok sayıda askere ihtiyaç duyulmaktadır.

Kentsel askerî harekât ve operasyonlarda fiziki yapı, altyapı tesisleri, yoğun sivil nüfus ve silahlı grupların bu yoğunluklardan yararlanarak uyguladıkları asimetrik taktikler askerî birliklerin angajman kurallarına uymasını zorlaştırmaktadır. Bu da hukuksal olarak askerî birlikleri sorumluluk içerisinde bırakmaktadır. ABD harekât öncesinde kuvvete başvurulduğunda uyulması gereken çatışma kuralları (*jus in bello*) kapsamında sınırları belirlemek ve hukuka uygun bir şekilde hareket etmek için angajman kurallarını oluşturmuştur. Harekâtın başlangıcında, tespit edilen angajman kurallarının temel amacı, harekât esnasında oluşabilecek ikincil hasarının kısıtlanarak en aza indirilmesidir. Bu durum harekâtın planlanmasında önemli bir faktör olarak ele alınmıştır. Ancak harekâtın başlaması ile dost zayıfatı göze almamak için herhangi bir ateş veya saldırı gelen yere düşman unsurları ortadan kaldırmak için gereken güçle karşılıklı bulunulması talimatı verilmiştir.⁸⁴¹

Kentsel askerî harekât ve operasyonlarda çatışmaların yoğunluğu, silahlı grupların göstermiş olduğu direniş ve verilen zayıfatlar sebebiyle askerler üzerinde hedef gözetilmeden, orantısız bir güç kullanma eğilimi ortaya çıkmaktadır. Bu durum II. Felluce harekâtında da yaşanmış ve kentte orantısız güç kullanılması sonucu çok büyük zararlar ortaya çıkmıştır. Al Fajr Harekâtı sonunda şehir enkazla dolmuş ve beklenilenden fazla bir şekilde ikincil hasar meydana gelmiştir.⁸⁴² Harekât esnasında koalisyon güçleri tarafından şehrin etrafındaki hedeflere karşı 386 hava saldırısı ve 14.000'den fazla dolaylı ateşler kullanılmıştır. Kentteki 200 caminin 60'tan fazlası ve konutlarının %20'si harekât sonrası yıkılmış ve çok daha fazlası hasar görmüştür. Meydana gelen bu tahribat nedeniyle harekât öncesi kenti terk etmek zorunda kalan sivillerden sadece yüzde 30'u harekât sonrası evlerine geri dönebilmişlerdir.⁸⁴³ Bu orantısız ve aşırı güç kullanımı askerî birlikler açısından uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde sorumluluk doğurduğu gibi harekâtın meşruluğu konusunda da olumsuz etki bırakmaktadır.

Harekât açısından ABD için tehdit oluşturan diğer bir husus Felluce'de farklı silahlı grupların ve bu gruplar içerisinde de Irak ordusunda görev yapmış eski askerlerin

---

⁸⁴¹ Camp, *a.g.e.*, 152.

⁸⁴² Rayburn ve Sobchak, *a.g.e.*, 355.

⁸⁴³ Estes, *a.g.e.*, 83.

bulunmasıdır. Felluce Irak'taki hemen hemen her isyancı grup tarafından mesken edilmiştir. Irak El Kaidesi, Irak İslam Ordusu, Ensar el-Sunna, Muhammed Ordusu, Mücahitler Ordusu ve Gizli İslami Irak Ordusu gibi silahlı grupların bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bu grupların mevcudunun yaklaşık 2/3'ünün de Irak ordusunda görev yapmış askerlerden geri kalanının da çatışma tecrübesine sahip yabancılardan oluştuğu belirtilmiştir.⁸⁴⁴

Eski Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in ve Baas Partisi'nin kalesi olan Felluce, Birinci Felluce Savaşı'ndan sonra Iraklı direniş savaşçıları ve yabancı Müslüman gönüllüler için bir çekim merkezi haline gelmiştir.⁸⁴⁵ ABD'ye karşı direnişe katılmak isteyen Iraklı Sünni isyancılar ve diğer ülkelerden cihat düşüncesi ile savaşmak ve direnişe destek olmak isteyen yabancı militanlar kente gelmiştir.⁸⁴⁶ Harekâta karşı hazırlık yapan direnişçiler içerisinde sadece Iraklılar değil, onların yanında Çeçen, Suudi, Libyalı, Suriyeli ve Filipinli yabancıların da olduğu istihbarat raporlarında geçmiştir.⁸⁴⁷ Zerkavi'nin Tevhit ve Cihat'ı zamanla Felluce'yi karargâh haline getirirken, yabancı savaşçıların da şehre akın etmesiyle buradaki isyancıların sayısı 4.000'e çıkmıştır. Felluceliler bu sayının yaklaşık %50'sini, Anbarlılar kabaca %30'unu ve yabancı savaşçıları da %20'sini oluşturmuştur.⁸⁴⁸ Felluce'nin yabancı savaşçıları, teröristler ve isyancılar için güvenli bir sığınak haline geldiği harekât öncesinde ABD askerî yetkililerince de ifade edilmiş bir husustur.⁸⁴⁹

Silahlı gruplar harekât süresince bölge dışında da saldırılar gerçekleştirerek askerî birliklerin dikkatini dağıtma ve harekâtın düzenini bozma gayretinde olmuşlardır. ABD güçleri açısından harekât bölgesindeki bu saldırılar diğer bir tehdit faktörü olarak görülmektedir. Direnişçiler Felluce'de kurguladıkları savunmanın yanında, koalisyon güçlerinin düzenini bozmak maksatlı Anbar ve kuzey Babil'in bazı kesimlerinde direnişçiler yerleştirerek harekât başladığında ikinci bir cephe açmayı planlamışlardır.⁸⁵⁰ Harekâtın başlaması ile 10 Kasım'da, Ebu Musab el-Zerkavi'nin örgütü ve diğer isyancı savaşçıları, Musul'a koordineli bir saldırı düzenlemişler ve Musul'u 24 saat gibi çok kısa bir sürede ele geçirmişlerdir. Bu sayede hem Felluce

---

⁸⁴⁴ Nance, *a.g.e.*, 265.

⁸⁴⁵ Swift, *a.g.e.*

⁸⁴⁶ Rayburn ve Sobchak, *a.g.e.*, 344.

⁸⁴⁷ Bellavia ve Bruning, *a.g.e.*

⁸⁴⁸ Estes, *a.g.e.*, 59.

⁸⁴⁹ *a.g.e.*, 55.

⁸⁵⁰ Rayburn ve Sobchak, *a.g.e.*, 349-350.

harekâtını sekteye uğratmayı hem de harekât sebebiyle ortaya çıkan güç boşluğundan istifade ederek Suriye'ye giden ana karayolunun emniyetini sağlayan Musul ve Tel Afar gibi iki şehri ele geçirmeyi hedeflemişlerdir.⁸⁵¹

Harekât açısından diğer bir tehdit ise 2005 Ocak ayında yapılması planlanan ve Irak'ın demokratik dönüşümüne katkı sağlayacak seçimlerin yapılmasıdır. ABD'nin Irak güçleri komutanı General Casey ise harekâtın hedefi ile ilgili olarak seçimlerin sabote edilmesini önlemek amacı ile Bağdat'ın güvenliğini ve yaklaşma yönlerini güvence altına almak için Felluce'deki direnişçilere karşı bir askerî harekâtın gerekliliğini ifade etmiştir.⁸⁵² Felluce harekâtının en temel hedefi; ABD'nin demokratik ve özgür bir Irak'ın oluşturulması hedeflerine katkı sağlaması⁸⁵³ açısından Ocak 2005'te yapılması planlanan Irak seçimlerinin emniyetinin sağlanmasıdır. Seçimlerin başarılı bir şekilde yapılması için harekâtın başarılı olması ve Felluce kentinin silahlı gruplardan temizlenmesi gerekmektedir. Bu durum da harekâtın ilerleyişi için ABD üst kademesinde bir baskı oluşturmuştur. Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde ABD'nin uyguladığı harekât kapsamında tehdit oluşturan faktörler Tablo 4.5'te gösterilmektedir.

---

⁸⁵¹ Rayburn ve Sobchak, *a.g.e.*, 351.

⁸⁵² *a.g.e.*, 346.

⁸⁵³ Knarr, Castro ve Fuller, *a.g.e.*, 41.

Tablo 4.5: II. Felluce Harekâtı GZFT Faktörleri.

II. Felluce Harekâtı GZFT Faktörleri			
1. Güçlü Faktörler (G)	2. Zayıf Faktörler (Z)		
1	Felluce'de ki silahlı gruplara karşı sayıca üstün bir güç oluşturulması,	1	Daha süratli, manevra kabiliyeti yüksek ve bir o kadarda zırh koruması fazla zırhlı araçlara olan ihtiyaç,
2	Lojistik destek üssünün harekâta yakın bir yere kurulması,	2	Sivillerin kullanılan silahlardan zarar görmesi,
3	Hava gücünün çok yoğun olarak kullanılması,	3	Harekatın ABD'den oldukça uzak bir bölgede icra edilmesi,
4	Silahlı ve silahsız İHA'ların etkili bir şekilde kullanılması,	4	Kentsel harekât ve operasyonlarda askerlerin morali, motivasyonu, disiplinlerini olumsuz etkilenmesi,
5	Birliklerle iliştilmiş gazetecilerin kullanılması,	5	Kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonlar ile ilgili gerçekçi bir eğitim alanının bulunmaması,
6	Yoğun ateş baskısının oluşturulması,	6	Harekatlarda askerî, sivil tüm birimlerin beraber hareket edeceği bir yapıya olan ihtiyaç,
7	Harekât kapsamında kentin tamamen izole edilmesi,		
8	Kentsel alanlar için özel müşterek polis-asker karma birlik teşkilatlanmasının oluşturulması,		
9	Küçük birlik tekniklerinin etkili bir şekilde kullanılması,		
10	Tecrübeli ve eğitilmiş personele sahip olması,		
11	Özel birlik unsurları ve keskin nişancı timlerinin etkili bir şekilde kullanılması,		
12	Birliklerle beraber zırhlı iş makinelerinin ve savaş istihkamcılığının yoğun şekilde kullanılması,		
13	İstihbarat kaynaklarının etkili bir şekilde kullanılması,		
14	Nüfuz edici etkiye sahip yeterli sayıda hassas güdümlü mühimmata sahip olması,		
3. Fırsat Faktörleri (F)	4. Tehdit Faktörleri (T)		
1	İsyancı gruplar arasında anlaşmazlık ve çatışmaların yaşanması,	1	Bölgede sivil yoğunluğun fazla olması,
2	İsyancı direnişçilerin Şiilere baskı yapması ve Sünniler ile Şiiler arasındaki açılımı,	2	Harekât sonrası sivil halkın ihtiyaçlarının karşılanması, şehrin düzenlenmesi, yeniden inşası ihtiyacı,
3	Harekâta yerel Irak Güçlerinin de katılması,	3	Halkın desteği açısından sivillerin gönül ve zihinlerinin kazanılması ihtiyacı,
4	Sivil halkın büyük çoğunluğu kenti terk etmiştir,	4	Yoğun fiziki yapı ve altyapı tesislerinin harekâtı olumsuz etkilemesi,
5	Yerel hükümet ile iş birliği ve koordinasyonun sağlanması,	5	Koalisyon güçlerine karşı bölgedeki halkın tepkili olması,
6	Harekât için kentsel yaşamın düzenlenmesi için birtakım tedbirlerin alınması,	6	Harekâtın uzun süreli olmasından dolayı yüksek maliyetli ve temini zor mühimmat, teçhizat ve malzemenin tükenmesi riski,
7	Silahlı grupların hukuksuzluklarının kamuoyuna bildirilmesi,	7	Kentin direnişçiler tarafından uzun süreli yıpratmaya dayalı strateji ile savunulacak şekilde hazırlıklar yapılması,
8	UA Kamuoyunun desteğinin alınması,	8	Yoğun Bubi Tuzaklarının ve EYP'lerin Kullanılması,
9	Bölgesel kamuoyunu meşgul eden gelişmelerin yaşanması,	9	Silahlı grupların sivillerin arasına karışması ve sivilleri kalkan olarak kullanılması,
		10	Kentteki kritik tesislerin korunması ihtiyacı,
		11	Zayıf sayıların fazla olması riski,
		12	Felluce'nin sahip olduğu yoğun fiziki yapının çok sayıda piyade askerine ihtiyaç doğurması,
		13	Angajman kurallama (ROE) uygulanmasında zorluklar yaşanması,
		14	Kentte orantısız güç kullanılması ve kentin çok büyük zarar görmesi,
		15	Felluce'de çok çeşitli silahlı grupların bulunması ve Irak ordusunda görev yapmış eski askerlerin bulunması,
		16	Silahlı gruplar içerisinde çok fazla yabancı savaşçının da bulunması,
		17	Silahlı grupların harekât bölgesi dışında saldırılar gerçekleştirmesi,
		18	Ocak 2005'teki Irak seçimlerinin harekatın işleyişini üzerinde baskı oluşturması,

4.6. Musul Harekâtı ve GZFT Analizi

Musul Harekâtı, 16 Ekim 2016 – 20 Temmuz 2017 tarihleri arasında tam dokuz ay dört gün süren⁸⁵⁴ ABD'nin desteği ile Musul şehir merkezini ve civarındaki köyleri IŞİD'in elinden geri almak için gerçekleştirilen bir harekâttir. Musul harekâtı, Amerikan Field Manual (FM 3-0) talimnamesinde 2003 Irak işgalinden sonra ABD'nin katıldığı ilk büyük ölçekli askerî harekât olarak ifade edilmektedir.⁸⁵⁵

Haziran 2014'te tüm dünya, Irak'ın ikinci büyük kenti Musul'un IŞİD tarafından fazla bir direnişle karşılaşmadan Irak Güvenlik Kuvvetleri'nin elinden alınmasına şahit olmuştur. ABD ve koalisyon güçlerinin yıllarca süren eğitiminden ve milyonlarca dolar ekipman desteğinden sonra, yaklaşık 30.000 askerlik iki Irak tümeni, 800 civarı isyancı gücün saldırısı karşısında hiçbir mücadele göstermeden geri çekilmiştir. IŞİD'in şehirdeki hâkimiyeti neticesinde kenti geri almak ve IŞİD'in kontrolünde kalan milyonlarca yerel sivil halkı kurtarmak için ABD liderliğinde Irak güvenlik kuvveti, müttefik milisler ve uluslararası kuvvetlerden oluşan 100.000'den fazla askeri ihtiva eden koalisyon gücü oluşturulmuştur.⁸⁵⁶

ABD Savunma Bakanı Ashton Carter hedeflerini; IŞİD'in gücünü kırarak bir daha toparlanamayacak hale getirmek ve Musul dâhil tüm Irak topraklarında oluşturulan barbarlığın sonlandırılması olarak ifade etmiştir.⁸⁵⁷ ABD liderliğinde 114.000 askerden oluşan koalisyon güçleri 16 Ekim 2016'da “*Ninova Geliyoruz*” harekâtını başlatmışlardır. Şehri “solucan deliği” gibi kazan, binalar boyunca tüneller açan ve kapsamlı savunma barikatları inşa eden IŞİD'i yerinden etmek için çok kanlı bir harekât olacağı değerlendirilmiştir. Bu varsayım ve değerlendirme çerçevesinde koalisyon güçleri dokuz ay boyunca önce doğudaki modern Musul'a, ardından Dicle'nin batı yakasındaki eski Musul bölgelerine doğru harekâtı ilerletmişlerdir.⁸⁵⁸

Bu bölümde Musul, orijinal adıyla “*Eagle Strike*” ya da yerel adıyla “*Ninova Geliyoruz*” harekâtının GZFT analizi yapılmıştır. Bu analiz ile ABD açısından kendi ülke içi etkili

---

⁸⁵⁴ Eken, *a.g.e.*

⁸⁵⁵ Field Manual (FM) 3-0, Operations (Washington, DC: U.S. Government Publishing Office [GPO], October 2017), 2-62.

⁸⁵⁶ Konaev ve Spencer, *The Era of Urban*.

⁸⁵⁷ Deutsche Welle, “Musul'u kurtarma operasyonu başladı”, <https://www.dw.com/tr/musulu-kurtarma-operasyonu-ba%C5%9Fad%C4%B1/a-36057480>. [Erişim Tarihi: 18.04.2021].

⁸⁵⁸ Williams ve Souza, *a.g.e.*

olan içsel etkenler kapsamında güçlü ve zayıf faktörler ile ülkenin kontrolü dışında gelişen dışsal etkenler kapsamında fırsat ve tehdit faktörlerinin tespiti yapılmıştır.

4.6.1. Güçlü Faktörler

Bu başlık altında ilk ortaya çıkan husus ABD'nin sahip olduğu askerî gücü olarak dikkat çekmektedir. 2016 kayıtlarında askerî güç bakımından ABD, dünyada ilk sırada yer almaktadır.⁸⁵⁹ Mosul'u IŞİD'den kurtarma harekâtında koalisyon güçlerince en ileri teknolojide askerî silah mühimmat ve ekipman kullanılmıştır. Harekât kapsamında koalisyon güçleri uydudan 24 saat desteklenebilen sofistike keşif, istihbarat, ateş destek ve komuta kontrol sistemlerini birliklerin ihtiyaç duyacağı her türlü desteğin sağlanmasında en süratli bir şekilde kullanılması sağlanmıştır.⁸⁶⁰

Harekât kapsamında ABD tarafından hava gücünün çok yoğun bir şekilde kullanılmış olduğu görülmektedir. ABD hava kuvvetlerine bağlı çeşitli tip ve özellikteki avcı ve bombardıman uçakları Müşterek Terminal Saldırı Denetleyicileri (*JTAC Joint Terminal Attack Control*) tarafından hedeflerine yönlendirilecek şekilde kullanılmıştır. Bu sayede harekât ortamının şekillendirilmesi, düşmanın baskı altına alınması, tespit edilen hedeflerin imhası ve kara birliklerine acil yakın hava desteğinin sağlanması şeklindeki taktiksel kullanımlarla harekâtın gelişiminde oldukça etkili olmuşlardır. Bunun yanında harekât esnasında genel maksat helikopterlerinden ve Apache tipi saldırı helikopterlerinden de yararlanılmıştır.⁸⁶¹

Harekât kapsamında ABD tarafından kullanılan ve onu güçlü kılan diğer bir husus ise harekât süresince İHA ve SİHA'lardan çok yoğun bir şekilde istifade edilmiş olmasıdır. Harekât boyunca MQ-1 (*Predator*), MQ-9 (*Reaper*), RQ-11 (*Raven*), RQ-20 (*Puma*) ve RQ-7 (*Shadow*) dinamik olarak görüntü aktarımı ve tespit edilen hedeflerin vurulmasında aktif olarak kullanılmıştır.⁸⁶² İHA'ların harekât boyunca 7 gün 24 saat havada kalarak anlık bilgi aktarımı sağlaması harekâta katılan birliklere sağladığı imkânlar ve kolaylıklar açısından çok önemli bir avantaj ve üstünlüktür. Özellikle harekât bölgesinin durumu, IŞİD'in savunma ve saldırı hazırlıkları, tertiplenmeleri gibi

---

⁸⁵⁹ Globalfirepower, <https://www.globalfirepower.com/global-ranks-previous.php> [Erişim Tarihi: 16.11.2021].

⁸⁶⁰ Williams ve Souza, *a.g.e.*

⁸⁶¹ Eken, *a.g.e.*

⁸⁶² Mosul Study Group, "What the Battle for Mosul Teaches the Force", No.17-24 U. (2017): 12. <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/Primer-on-Urban-Operation/Documents/Mosul-Public-Release1.pdf> [Erişim Tarihi: 26.24.2021].

bilgilerin anlık ve sürekli akışının sağlanmasının istihbarî açıdan çok önemli bir husus olduğu değerlendirilmektedir.

Her ne kadar teknolojik olarak çok üstün silah, teçhizat ve ekipmana sahip olursa da kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda kentlerin sahip olduğu çok boyutlu fiziki yapıdan dolayı yoğun piyade gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Margarita Konaev özellikle kentin tecrit edilmesi ile her sokak, cadde, bina ve yapıların kontrol edilip emniyete alınmasını da sayıca çok daha fazla piyade gücüne ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir.⁸⁶³ Musul'u kurtarma harekâtı açısından, 16 Ekim'de harekât başladığında Musul'u geri almak için IŞİD'e karşı oluşturulan koalisyon içinde ABD liderliğinde yaklaşık 60.000 Irak askerî, 14.000 Haşdi Şabi milisi, 40.000 Peşmerge ve Almanya, Fransa, Kanada askerlerinin de katılımı ile müşterek ve birleşik bir güç oluşturulmuştur.⁸⁶⁴ Bu oluşturulan koalisyon gücü sayı bakımından Musul'da savunma hazırlığındaki yaklaşık 10-15 bin⁸⁶⁵ IŞİD militanı olduğu değerlendirildiğinde IŞİD'e karşı sayıca 10 kat bir üstünlük ortaya koyulduğu görülmektedir.

Musul'u kurtarma harekâtı ile ilgili diğer güçlü faktör ise harekâtı yakın mesafelerden destekleyecek lojistik üssün oluşturulmasıdır. Bu kapsamda Kayarah Hava Üssü'nde bir lojistik merkezi oluşturulmuştur. Musul'un 60 km güneyinde bulunan bu üs, temmuz ayı başlarında Irak Güvenlik Güçleri tarafından IŞİD'den geri alınmış olup harekât kapsamında mühimmat, yakıt ve istihkakların doğrudan cepheye ulaştırılması için kargo uçaklarının inebilmesi amacıyla yeniden düzenlenmiştir. Bu sayede harekât açısından ihtiyaç duyulan her türlü malzemenin 185 kilometre güneyde Bağdat yakınlarındaki askerî depolardan kara yolu ile taşınmasına gerek kalmamıştır. Bunun yanında Kayarah üssü koalisyon güçlerinin harekât öncesi toplanma noktası olarak da görev yapmış olup harekât boyunca daha sağlıklı ve yeterli ateş desteğinin sağlanması amacıyla ABD ve Fransa'nın uzun menzilli füze sistemleri, seyyar obüsleri de üs civarında konuşlandırılmıştır. Bu sayede top ve roketler kenti vurabilecek menzile ulaşmış, atılan roketlerin hedefi vurması 20 saniyeden az zamana indiği gibi vuruş doğrulukları da artmıştır.⁸⁶⁶

---

⁸⁶³ Konaev, *The Future of Urban Warfare*, 31.

⁸⁶⁴ Eken, *a.g.e.*; Hikmet Durgun, "KDP Musul sorumlusu: Musul operasyonu ekim ayının ilk haftasında başlıyor", (25 Kasım 2016). <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201609281025040456-musul-operasyonu-ekim-kdp/> [Erişim Tarihi:04.05.2020].

⁸⁶⁵ Zeidel, *a.g.e.*, 2.

⁸⁶⁶ Michael Knights, "Musul operasyonu hakkında bilinenler neler?", 5 Ekim 2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37558215>. [Erişim Tarihi: 18.04.2021].

Musul'u kurtarma harekâtı ile ilgili diğer üstünlük yaratan husus ise IŞİD üzerinde yoğun ateş baskısının oluşturulmasıdır. Gerek Doğu Musul'a gerekse de Batı Musul'a doğru ilerleme başlamadan hemen önce hem kırsal alanın hem de kentsel alanın yumuşatılması amacıyla IŞİD pozisyonları yoğun topçu atışları ile vurulmuştur.⁸⁶⁷ Ayrıca harekât esnasında IŞİD'in batıdan doğuya takviye ve destek göndermesini engellemek için Musul'un doğusu ve batısı arasında bağlantı sağlayan köprüler de bombalanmıştır. Şehrin beş köprüsünden dördü hava saldırılarıyla kullanılamaz hale getirilmiş ve şehir tam olarak ikiye bölünerek IŞİD'in savunma bütünlüğünün kırılması planlanmıştır.⁸⁶⁸

Harekât kapsamında üstünlük sağlayan diğer bir faktör ise, birliklerin gece ilerleme ve harekâta devam edebilme imkân kabiliyetlerinin olmasıdır. Harekât esnasında IŞİD direniş ve karşı saldırılarının sürekli gündüz olmasından dolayı koalisyon güçleri tarafından ilerleme geceleri yapılmaya çalışılmıştır. IŞİD direnişinin yoğunluğundan dolayı gündüz ilerleme gerçekleştirilememiş bu sebeple koalisyon güçleri gece ilerlemeye çalışmıştır.⁸⁶⁹

Harekât kapsamında üstünlük sağlayan diğer bir faktör ise hassas güdümlü mühimmatların kullanılmasıdır. Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda sivil nüfusun yoğunluğundan dolayı istenilmeyen ikincil hasarın meydana gelmesinin engellenmesi, ayrıca dost ateşinin de önüne geçilmesinde nokta vuruş imkânı sağlayan hassas güdümlü mühimmatların kullanımı oldukça büyük avantajlar sağlamaktadır. Bu kapsamda insanlı ve insansız hava araçların hassas nokta isabet sağlayan mühimmatlar kullanması ile ilgili hazırlıklar yapılmıştır.⁸⁷⁰ ABD bölgesel ateş desteği sağlayan topçu ve roketlerde dâhil uydudan yönlendirilebilen küçük savaş başlıklı güdümlü mühimmatlar kullanmışlardır. Ayrıca harekât kapsamında hava araçlarından atılan hassas güdümlü mühimmatlar Amerikan Müşterek Terminal Saldırı Denetleyicileri (JTAC'ler) tarafından hedeflerine yönlendirilecek şekilde kullanılmaya gayret edilmiştir.⁸⁷¹

Ayrıca hassas güdümlü mühimmatlar harekât esnasında dost ateşine sebebiyet vermemek için de yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Karadan ilerleyen birliklerde avcı

---

⁸⁶⁷ Eken, *a.g.e.*

⁸⁶⁸ Zeidel, *a.g.e.*; 2016.

⁸⁶⁹ Eken, *a.g.e.*

⁸⁷⁰ Rayburn ve Sobchak, *a.g.e.*, 348.

⁸⁷¹ Williams ve Souza, *a.g.e.*

bombardıman uçakları tarafından atılan JDAM (uydu güdümlü mühimmat) şeklindeki hava desteği veya Yüksek Hareketli Topçu Roket Sisteminden (HIMAR) GPS güdümlü topçu ateş desteği ile yüksek doğrulukla ateşler yapılarak dost zayıatının önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁸⁷² Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde ABD'nin uyguladığı harekât kapsamında sahip olduğu güçlü faktörler Tablo 4.6'da gösterilmiştir.

4.6.2. Zayıf Faktörler

Musul'u kurtarma harekâtı açısından zayıf faktörler arasında ilk dikkat çeken husus; ABD'nin uzun yıllardır dünyanın dört bir yanında sürekli savaş, çatışma, gerginlikler içerisinde olmasından dolayı ülke içi kamuoyunda yoğun bir şekilde var olan savaş karşıtlığıdır. Bu durum yapılacak her türlü askerî harekât ve operasyonunun icrasını olumsuz yönde etkileyecek ve harekât ile ilgili özellikle iç kamuoyunda tepkilerin oluşmasına neden olacak bir durum oluşturmaktadır.

ABD 2003 yılından beri gerçekleştirmiş olduğu askerî harekât ve operasyonlar bakımından pek çok zorluklar yaşamıştır. Başkan George Bush'un Irak'a özgürlük olarak başlattığı ve yıllardır devam eden uzun süreli bu harekât ve operasyonların Amerika'ya yaklaşık 4.500 asker kaybına ve bir trilyon doların üzerinde ekonomik maliyete sebep olduğu ifade edilmektedir.⁸⁷³ Uzun yıllardır bölgede çatışmalar içerisinde olması ABD'ye mali olarak çok fazla yük oluşturması yanında ABD'li askerler üzerinde de hem fiziki hem psikolojik olumsuzluklar oluşturmaktadır. Sürekli evden uzakta gerçekleştirilen operasyonlar askerlerde moral düşüklükleri, disiplinsizlikler ve suç işleme eğilimi ortaya çıkarmaktadır.

Harekât kapsamında diğer bir zayıf faktör ise, ABD tarafından dağıtılan ve koalisyon güçlerince kullanılan *Humvee* zırhlı araçlarıdır. Bu araçlar, zayıf zırh korumasına sahip olması sebebiyle IŞİD'in roket ve bombalı saldırılarından dolayı zayıatların oluşmasına neden olmuştur. Örneğin, yoğun kentsel alan içerisinde dar sokaklarda sadece birkaç mayına dayanıklı araçları dışında tamamen korumasız *Humvee* araçlarından oluşan yaklaşık 30 araçlık Selahaddin Alayı IŞİD militanlarınca pusuya düşürülmüştür. IŞİD militanları konvoyu hem önden hem de arkadan, çatılardan atılan roket atışlarıyla hedef almış, motosikletler, arabalar ile intihar saldırıları gerçekleştirmişlerdir. Koalisyon güçlerinin IŞİD saldırılarına karşı tek yapabildikleri araçlı intihar saldırılarına karşı

---

⁸⁷² Williams ve Souza, *a.g.e.*

⁸⁷³ *a.g.e.*

aceleyle çevredeki araç vb. ile barikatlar kurabilmek olmuş ve 24 saat sonunda konvoydaki üç araç dışında tüm araçlar hasar görecektir. 874

Askerî harekât ve operasyonların icrasını olumsuz yönde etkileyen diğer bir zayıf faktör ise, harekât ile ilgili Irak kamuoyunda oluşan tepkiler ve baskılardır. Musul harekâtında IŞİD'in göstermiş olduğu direniş sonucu harekâtın belirlenen hızda devam etmemesi ve verilen çok sayıda zayıt nedeniyle yerel basın başta olmak üzere tepkiler oluşmuştur. Harekâtın başlangıcında 2016 sonuna kadar Musul'un IŞİD'den temizlenebileceği varsayımı yapılırken IŞİD'in Musul'dan tamamen çıkarılması için çok daha uzun zamanlara ihtiyaç olduğu ifade edilmiştir. 875 Özellikle harekâtın çok ağır bir şekilde ilerlemesi yerel basın tarafından fazlaca eleştirilmiş ve harekâtın başarısız olacağı ile ilgili yorumların yapılmasına neden olmuştur. Bu medya baskısı ile Irak hükûmet yetkililerinde harekât planının değiştirilmesi düşüncelerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 876 İç kamuoyunda oluşan etkiler kimi zaman verilen zayıtlar veya ekonomik maliyetlerinden dolayı harekâtın hemen sonlandırılması taleplerine neden olabilmektedir. Bunun yanında kamuoyu etkisi kimi zaman da harekâtın bir an evvel bitirilmesi için askerî unsurlara harekâtın hızlandırılmasına varan baskılara da neden olabilmektedir. Gelişen bu şartlar her şekilde sahadaki gelişmeleri olumsuz yönde etkilemektedir.

Harekâtı olumsuz yönde etkileyen ve zayıf faktör olarak karşılaşılan diğer bir faktör ise acele alınan siyasi karar ve baskılardır. Askerî harekât ve operasyonların icrası ile ilgili siyasi makamlarca yapılan baskılar ve buna bağlı verilen aceleci kararlar işleyiş ve gelişim bakımından olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Bu bağlamda Iraklı yetkililer tarafından harekât ile ilgili hazırlıkların net bir şekilde tamamlanmadığından dolayı Musul harekâtının başlatılması konusunda isteksiz olmalarına rağmen, ABD tarafından Kasım 2016'da yapılacak Başkanlık seçimleri öncesinde harekâtın başlanması için baskı oluşturulduğu ifade edilmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında Musul harekâtının başlama zamanının belirlenmesinde hazırlıkların tam olarak bitmese

---

⁸⁷⁴ Lister, a.g.m.,32.

⁸⁷⁵ Bilgay Duman, "Irak'ta 2016'nın Anlamı: IŞİD'le Mücadele ve Hükûmet Krizi", Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, 30.03.2017, <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-ta-2016-nin-anlami-isis-le-mucadele-ve-hukumet-krizi/> [Erişim Tarihi:18.04.2021].

⁸⁷⁶ Zeidel, a.g.e, 2016.

de siyasi gerekçelerle bir an evvel harekâtın başlatılması ihtiyacının etkili olduğu değerlendirilmektedir.⁸⁷⁷

Musul'un kurtarılması harekâtı ile ilgili olumsuzluk oluşturan diğer bir husus da insan istihbaratının tam olarak yürütülemediği olmasıdır.⁸⁷⁸ Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlar açısından kentlerin sahip olduğu fiziki ve sivil nüfus yoğunluğu içerisinde gerekli olan doğru bilginin elde edilmesini sağlayan insan istihbaratı oldukça önemli bir husustur. Ancak bu yoğun fiziki yapılar ve sivil nüfus içerisinde örümcek ağı gibi her yere dağılmış, asimetrik taktik ve tekniklere dayalı, uzun süreli yıpratıcı bir savunma hazırlayan silahlı gruplara karşı insan istihbaratı kaynağının elde edilmesi ve bu kaynaklardan bilgi akışının sağlanması oldukça zor bir konudur.

IŞİD Musul savunmasını sürdürmek için nüfus desteğine ihtiyaç duyacağını bilmesinden dolayı, Musul'u işgal ettiği iki yıl boyunca, insanların tutumlarını, inançlarını ve eylemlerini etkilemek için tehdit ve teşvikler kombinasyonu yoluyla çeşitli uğraşlar göstermiştir.⁸⁷⁹ IŞİD siviller üzerinde çok fazla baskı ve tehdit uygulayarak sivillerin koalisyon güçlerine bilgi ve yardımda bulunmalarının da önüne geçmeye çalışmışlardır. Örnek olarak siviller arasında cep telefonu kullanmak bir yana sim kart bulundurmanın bile cezası ölüm olarak tebliğ edilmiş ve casus olarak tespit ettikleri pek çok sivil de IŞİD militanlarınca öldürülerek sivil halka gözdağı verilmiştir. Bu oluşturulan korku ve caydırıcılık yüzünden koalisyon güçleri kurtarılmış alanlardaki sivillerden bile yeterli bilgiler almakta güçlükler yaşamıştır.⁸⁸⁰ IŞİD'in Musul'da kurmuş olduğu düzen, halkın bir kısmının IŞİD'i desteklemesi ve bir kısmının da korkmaları koalisyon güçlerinin istihbarat çabalarını olumsuz etkilemiştir. Bu çerçevede koalisyon güçleri harekât süresince yerel halktan bilgi alma konusunda sorunlar yaşamıştır.

ABD askerleri uzun yıllardır gerçekleştirmiş oldukları harekât ve operasyonlar ile kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekâtlar bakımından yeterli tecrübeye sahiptirler. Ancak tüm birliklerin, harekâtle ilgili tüm kurum ve kuruluşlar ile sivillerinde katılacağı müşterek ve birleşik tarzda eğitim ve tatbikatların yapılacağı,

---

⁸⁷⁷ Bilgay Duman, "Musul Operasyonu ve Musul'un Geleceği: Fırsatlar ve Riskler", Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi ORSAM, Rapor No: 206, (2017): 14.

⁸⁷⁸ Lister, a.g.m., 33.

⁸⁷⁹ Thomas D. Arnold, Nicolas Fiore, "Five Operational Lessons from the Battle for Mosul", *Military Review*, (January-February 2019): 56-71. <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/English-Edition-Archives/Jan-Feb-2019/Arnold-Mosul/> [Erişim Tarihi:28.11.2020].

⁸⁸⁰ Lister, a.g.m., 33.

kentsel alanlarda karşılaşılabilecek her türlü yapıyı içinde barındıran bir eğitim alanı eksikliği vardır.⁸⁸¹ Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde ABD'nin uyguladığı harekât kapsamında sahip olduğu zayıf faktörler Tablo 4.6'da gösterilmiştir.

4.6.3. Fırsat Faktörleri

Musul'u kurtarma harekâtı bağlamında ülke dışı etkili olan faktörler açısından fırsat oluşturan ilk husus IŞİD'in ortaya koyduğu şiddet sarmalının tüm dünya tarafından bilinen ve kabul edilen bir durum haline almış olmasıdır. IŞİD terör örgütü öncelikle Afganistan'da kurduğu “*Tevhit ve Cihat*” (TCÖ) isimli örgütünü 2001 ABD işgalinden sonra Irak'a taşımasıyla⁸⁸² ABD'ye ve Iraklı güvenlik kuvvetlerine karşı saldırılar gerçekleştirmiştir. Bununla beraber IŞİD'in Suriye'de denetim sağlaması, diğer ülkelerdeki El Kaide bağlantılı terör örgütlerinin kontrolünü ele geçirerek Batı ülkelerinde de terör eylemleri gerçekleştirmesi, IŞİD'in küresel bir mesele haline gelmesine sebep olmuştur.⁸⁸³ Bu gelinen durum IŞİD'e karşı bir harekât ortaya koymak açısından meşruluğu artıran bir fırsat ortaya koymaktadır.

IŞİD'in dünyanın pek çok yerini tehdit eden küresel bir mesele haline gelmesi ile ABD açısından fırsat oluşturan diğer bir faktör ise IŞİD'e karşı bir koalisyon gücünün oluşturulmasıdır. Bu kapsamda Musul'u tekrar IŞİD'den geri kurtarmak için ABD'nin hava gücü ile özel kuvvetleri, İran destekli Haşdi Şabi (PMU/Halk Seferberliği Birimi)'den Şii milisleri, Suriye'den gelen Kürt Peşmerge savaşçıları ve Irak hükûmet güçlerinden oluşan bir koalisyon hazırlanmıştır.⁸⁸⁴ ABD önderliğindeki koalisyon güçleri, en genel manada hava ve lojistik desteği sağlayacak olup bu kapsamda ABD'nin yanında Almanya, Fransa ve Kanada askerleri de⁸⁸⁵ koalisyon gücü kapsamında harekâta katılmıştır.

ABD açısından harekât ile ilgili fırsat oluşturan diğer bir husus ise BM Güvenlik Konseyi tarafından IŞİD ile ilgili birtakım kararların alınmış olmasıdır. BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan 2170 sayılı kararda; Irak'ta ve Suriye'de gerçekleştirilen IŞİD, El-Nusra, El-Kaide ve ilişkili diğer gruplardan kaynaklı yoğun ve geniş çaplı

---

⁸⁸¹ John Spencer, “Four Transformational Steps The Us Army Should Take To Get Serious About Urban Operations”, (07.21.2020). <https://Mwi.Usma.Edu/Four-Transformational-Steps-The-Us-Army-Should-Take-To-Get-Serious-About-Urban-Operations/> [Erişim Tarihi:25.07.2021].

⁸⁸² Eylem Okumuş, *Ortadoğu ve IŞİD Gerçeği*, (Ankara: Siyah Beyaz Yayınları, 2014), 115.

⁸⁸³ Duman, Musul Operasyonu.

⁸⁸⁴ Williams ve Souza, *a.g.e.*

⁸⁸⁵ Durgun, *a.g.e.*

insan hakları ihlallerinin kınanması ve bu radikal gruplara karşı finansal yaptırımlar ile bu gruplara mensup kişilere de uluslararası yaptırımların uygulanmasını ele almaktadır.⁸⁸⁶ BM Güvenlik Konseyinin 2178 sayılı kararın da ise; ilk defa “*yabancı terörist savaşı*” tanımı yapılarak hukuki bir zemin oluşturulmuştur. Yabancı terörist savaşçılara ilişkin devletleri ortak bir paydada hareket etmeye davet ederek küresel iş birliğinin gerekliliğini, devletlerin terörizmle mücadele ederken uluslararası insancıl hukuka bağlılığını, kişi hak ve özgürlüklerine bağlı kalınmasını vurgulamıştır. Bununla beraber, radikal ve cihadist örgütlere yabancı terörist savaşçıların katılmasını engellemek amacıyla küresel terörizmin soruşturulması, kovuşturulması ve önlenmesinde devletlere birtakım sorumluluklar yüklenmiştir.⁸⁸⁷ Neticede BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararlarda terörle mücadele kapsamında üye devletlere terör örgütlerine karşı askerî güç kullanma yetkisi verilmemiş olsa da IŞİD’in bir tehdit olarak algılanması ve IŞİD’e karşı gerçekleştirilecek müdahaleler için hukuksal zemin açısından fırsat oluşturduğu değerlendirilmektedir.

ABD açısından harekâtla ilgili fırsat oluşturan diğer faktör ise Irak yönetiminin IŞİD’e karşı müdahale için talepte bulunmasıdır. IŞİD’in Irak’ın en büyük ikinci şehri olan Musul’u ele geçirmesi ile Irak hükûmeti, 25 Haziran 2014’te BM’ye bir mektup göndererek IŞİD tarafından ortaya koyulan tehdide karşı uluslararası toplumdaki yardım talep etmiştir.⁸⁸⁸ Irak, bir önceki mektubuna müteakip BM’ye 20 Eylül 2014 tarihinde bir mektup daha göndererek yardım talebini tekrarlamış ve ülkesinde gerçekleşecek silahlı müdahaleye rızasının olduğunu açıklamıştır. Ayrıca aynı mektupta Irak yönetimi, gerçekleştirilen bütün askerî yardımlar konusunda minnettar olduklarını ifade ederek Suriye’den gelen IŞİD saldırılarına karşı mücadele için ABD’nin bir koalisyon kurup liderlik etmesi gerektiğini beyan etmiştir.⁸⁸⁹

Irak’ta IŞİD ile mücadele konusunda kuvvet kullanılmasına ilişkin verilmiş olan rıza uluslararası toplum tarafından meşru olarak sayılan hükûmet tarafından verildiğinden

---

⁸⁸⁶ UNSC/RES/2170, 2014, <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/2170-%282014%29> [Erişim Tarihi:21.06.2022].

⁸⁸⁷ UNSC/RES/2178, 2014, <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/2178-%282014%29> [Erişim Tarihi:21.06.2022].

⁸⁸⁸ Irak’ın BM Daimî Temsilcisi, Irak Birleşmiş Milletlere Daimî Temsilcisinden 25 Haziran 2014 tarihli Genel Sekretere gönderilen mektup, UN Documents, S/2014/440, <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/s2014440.php> [Erişim Tarihi:21.06.2022].

⁸⁸⁹ Irak’ın Birleşmiş Milletler Daimî Temsilcisi’nin Güvenlik Konseyi Başkanı’na hitaben 20 Eylül 2014 tarihli mektubu, UN Doc. S/2014/691, (20 September 2014), http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2014/691 [Erişim Tarihi:09.05.2021].

gerçekleştirilen müdahale hakkında herhangi bir tartışma bulunmamaktadır. Irak hükûmetinin kendi topraklarında kuvvet kullanılmasına göstermiş olduğu rıza, ABD ve Koalisyon Güçleri'nin IŞİD'e karşı yürüttükleri operasyonlar açısından hukuki bir zemin sunmaktadır.⁸⁹⁰ Ülkesinde IŞİD'e karşı mücadelede yardım için Irak resmi hükûmetinin yapmış olduğu bu açık talep Koalisyon Güçleri tarafından Irak topraklarında kuvvet kullanılması için sağlam bir temel oluşturduğu ifade edilmektedir.⁸⁹¹

Harekât kapsamında ABD'nin elde ettiği diğer bir fırsat faktörü ise IŞİD'e karşı gerçekleştirilecek askerî harekâta yerel vekil güçlerden yararlanmasıdır. IŞİD'in 2014 yılında Musul'u ele geçirmesi tüm dünyada olduğu gibi ABD üzerinde de bir şok etkisi yaratmıştır. ABD Başkanı Barack Obama her ne kadar, Irak'ta daha fazla Amerikan kaybının olmaması sözünün arkasında olmaya gayret göstermiş olsa da resmi olarak IŞİD'e karşı müdahale etme kararı vermiştir.⁸⁹² Bu kararı da IŞİD'e karşı doğrudan sahada olmaktan ziyade geriden destekleyeceği vekil unsurlarla uygulamaya çalışmıştır.

ABD Başkanı Obama, Başkan George Bush'un Amerika'ya yaklaşık 4.500 cana ve bir trilyon doların üzerinde bir maliyete sebep olan Irak'a Özgürlük Operasyonunun olumsuzlukları nedeniyle yerel güçleri kullanarak işgal altındaki Felluce, Ramadi ve nihayetinde Musul şehirlerinin arka sokaklarında savaşmayı amaçlamıştır. Bunun için sahada yerel güçlerle beraber hareket eden Amerikan Yeşil Berelilere, PKK ile bağlantılı Halkları Koruma Birimleri (YPG)'ni Suriye'nin kuzeyindeki Ayn el-Arab (Kobani) ve Haseki'ye yerleştirmelerini sağlamıştır. Ayrıca Irak Güvenlik Güçleri (ISF) ve Irak'taki Kürt Peşmerge savaşçılarına eğitim desteği vermeleri için görevlendirilmişlerdir. Bu sayede Başkan Obama'nın vekil güçlerin kullanılmasına dayalı bir yaklaşımı tercih etmesi Amerikan askerlerinin hayatına mal olmadan IŞİD halifeliğini yok etmeyi amaçladığını göstermektedir.⁸⁹³ ABD'nin Irak işgali ile edindiği tecrübeler neticesinde ortaya koymaya çalıştığı uzak durma veya uzaktan yönetme şeklindeki bir yaklaşım olarak vekâlet stratejisini uygulamaya çalıştığı görülmektedir.

---

⁸⁹⁰ Derya Aydın Okur, "DAEŞ'e Karşı Suriye'de Yapılan Operasyonların Meşruiyeti Bakımından 'isteksiz ya da Aciz Devlet' Teorisi", *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.14, S.2, (Temmuz 2015): 46.

⁸⁹¹ Claus Kress, "The Fine Line Between Collective Self-Defense and Intervention by Invitation: Reflections on the Use of Force Against 'IS' in Syria", *Just Security*, (17 February 2015), <https://www.justsecurity.org/20118/clus-kreb-force-isilsyria/> [Erişim Tarihi:21.06.2022].

⁸⁹² Williams ve Souza, *a.g.e.*

⁸⁹³ *a.g.e.*

Harekât açısından ABD için diğerk bir fırsat oluşturan husus ise Musul'un IŞİD için stratejik öneme sahip olması ve Musul'un ele geçirilmesi ile IŞİD'e çok büyük darbe indirme imkânı sağlamasıdır. Musul, IŞİD'in elinde tuttuğu en büyük kent ve örgütün en değerli varlığı olup örgütün lideri Ebubekir El Bağdadi, ilk ve son kez kamuoyu önüne Musul'daki El Nuri Cami'nde çıkmış olması ile de IŞİD'in kalbi durumundadır. Bu sebeple Musul'un yitirilmesi IŞİD için başkent düşmesiyle eşanlımlı olacağı değerlendirilmiştir.⁸⁹⁴ Musul'un IŞİD'in elinden kurtarılması, Irak'ın ikinci büyük şehri olmasının yanında Irak ve bölgedeki diğerk ülkeler için jeopolitik önemi sayesinde IŞİD'in sonunun gelmesi anlamına da gelecektir. Bu sayede IŞİD bölgede güç ve destek kaybedecek ilerleme ve genişleme hızını kaybederek yabancı terörist savaşçılar için de bir cazibe noktası olmaktan çıkacaktır. Diğerk yandan Musul'un kurtarılması, Suriye'nin Rakka kentini fiili başkent olarak koruyan IŞİD militanları üzerinde psikolojik ve moral açısından yıkıcı etkisi olacağı değerlendirilmiştir.⁸⁹⁵

Musul'u kurtarma harekâtının icrası ile ilgili ABD açısından fırsat oluşturan diğerk bir husus da Dicle nehrinin kentin tam ortasından geçmesidir. Bu kapsamda Dicle ve Musul kentinin coğrafi yapısı IŞİD'in şehirde uygulayacağı savunmayı etkilemiştir. Dicle'nin kenti tam olarak ikiye ayırması sebebiyle IŞİD bütünsel bir savunma ortaya koyması güçleşmiştir. Musul'un Dicle ile ikiye bölünmesi ve kıyıda beş köprünün tamamında hâkimiyetin tam olarak sağlanamaması sebebiyle kentin her iki yakasında da IŞİD mühimmat stokları, EYP ve bombalı araç montajı gerçekleştirebileceği atölyeler bulundurmamak zorunda kalmış ve bu nedenle gücünü yaymıştır. Ayrıca Musul'un kırsal ve dış mahalleleri yoğun kentleşmeden uzak daha çok açıklıklar barındıran yapısı sebebiyle IŞİD tarafından uzun bir savunmanın uygulanmasını engellemiştir. IŞİD bu sebeple Doğu Musul'un dış mahallelerinde savunma uygulamak yerine daha çok EYP'ler ile bombalı araçlar ve havan atışları ile gerçekleştirilen eylemlerde bulunmuştur.⁸⁹⁶

Harekât ile ilgili fırsat oluşturabilecek diğerk bir husus ise bölgede var olan güçlü aşiret yapısıdır. Ninova eyaletinde nüfus açısından önemli bir konu bölgede sözü geçen çeşitli

---

⁸⁹⁴ Mansour, *a.g.e.*

⁸⁹⁵ Othman Ali. "Musul'un IŞİD'ten Kurtarılması, Musul'un Yıkımına Neden Olmamalı", 02.12.2016. <https://orsam.org.tr/tr/musul-un-isid-ten-kurtarilmasi-musul-un-yikimina-neden-olmamali/> [Erişim Tarihi:26.04.2021].

⁸⁹⁶ Michael Knights and Alexander Mello, "Defeat by Annihilation: Mobility and Attrition in the Islamic State's Defense of Mosul", CTC Sentinel, Combating Terrorism Center at West Point, Vol. 10, Is. 4, (April 2017): 1.

aşiretler bulunmasıdır. Ninova ve Kuzey Selahaddin Bölgelerinde değişen boyut ve etkiye sahip 136 farklı aşiret bulunmakta olup bu aşiretlerin büyük bir bölümü bölgede baskın olan Şamar ve Cibur aşiretlerinin etkisi altındadırlar. Şamar Aşireti Ninova batısında çok etkili olup etkisi Suriye sınırına kadar uzanmaktadır. Bu aşiretin sahip olduğu etki ve konum sayesinde Musul ve Suriye merkezli bölgedeki direnişçi ve isyancı gruplar için önemli bir müttefik halini almıştır. Bu sebeple çeşitli zamanlarda Şamar aşireti hem pasif hem de aktif olarak bu gruplara desteklerde bulunmuştur. Cibur kabilesi, Musul'un güneyinden Selahaddin Bölgesinin derinliklerine doğru uzanmakta olup Selahaddin Bölgesinde Musul'dan daha fazla etkiye sahiptir ve Dicle Nehri Vadisinin üst kısımları boyunca tüm iletişim hatlarını etkileyecek güce sahiptir.⁸⁹⁷ Bu aşiretler ile iyi ilişki ve koordinasyonlar sayesinde bölgedeki sivil halkın koalisyon güçlerine karşı destekte bulunmaları açısından fırsatlar sunmaktadır.

Harekât kapsamında ABD için fırsat oluşturabilecek diğer bir faktör ise IŞİD'in sivillere kötü davranışlarda bulunması olmuştur. IŞİD siviller üzerinde baskı ve tehdit uygulayarak koalisyon güçlerine destekte bulunmalarını engellemeye çalışmış ve onları kentten savunmasının hazırlanmasında pek çok işte kullanmıştır. Ayrıca pek çok sivil de gözdağı vermek amacıyla öldürülmüştür.⁸⁹⁸ Musul kentinde yüzbinlerce insan kalkanının arkasına gizlenerek savunmasına devam etmeye çalışan IŞİD, koalisyon güçleri ilerledikçe sivilleri daha küçük alanlara doğru çekerek daha dar alanlarda kalabalık sivilleri kendine kalkan olarak kullanmıştır.⁸⁹⁹ IŞİD'in sivil halka karşı uyguladığı bu baskı ve zulüm ABD tarafından sivil halkın desteğinin kazanılmasında fırsat olarak yararlanılabilecek bir durum oluşturmaktadır. Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde ABD'nin uyguladığı harekât kapsamında avantaj sağlayan fırsat faktörleri Tablo 4.6'da gösterilmiştir.

4.6.4. Tehdit Faktörleri

Musul'un IŞİD'den kurtarılması için gerçekleştirilen harekât ile ilgili ABD'ye yönelik ülke dışı tehdit oluşturacak faktörler açısından ilk ortaya çıkan husus Musul kentindeki sivil nüfus yoğunluğudur. Irak'ın ikinci büyük şehri durumunda olan Musul yaklaşık 1,8 milyon nüfusa sahiptir. Bağdat'ın 400 km. kuzeyinde Ninova Eyaletinde Dicle

---

⁸⁹⁷ Eric Hamilton. "The Fight for Mosul", The Institute for the Study of War, (23 Ocak 2008), <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/reports/Iraq%20Report%208.pdf>. [Erişim Tarihi:26.04.2021].

⁸⁹⁸ Lister, a.g.m., 33.

⁸⁹⁹ Cockburn, The world's lack of outrage.

boyunca yer alan Musul “Sünni Üçgeni” bölgesinin en üst noktasını oluşturmaktadır. Şehrin nüfus dağılımına göre yaklaşık %70 Sünni Arap, %25 Kürt ve kalan %5 Şiiler, Türkmenler, Yezidiler ve Hristiyanlardan oluşmaktadır.⁹⁰⁰ Musul’u kurtarma harekâtı başladığında şehirde 1-1,5 milyon sivilin kaldığı tahmin edilmektedir. Musul şehrindeki siviller harekâtın gelişimi ve başarısı açısından oldukça önemli bir konu olup askerî harekât devam ederken sivillerle ilgili gerekli tedbirlerin alınmasını zorunlu kıldığından harekâtı oldukça zor hale getirmiştir.⁹⁰¹

Bunun yanında koalisyon güçlerinin komutanları yoğun kentsel ortamda IŞİD ile yakın çatışmalara girerek zayıftan kaçınmak için şehirdeki sivillerin tamamen boşaltılmasını ve bu sayede kısıtlama olmadan kentte silah kullanılabilmesini belirtmişlerdir. Harekâtın başarılı bir şekilde gerçekleştirilerek sivil kayıpları en aza indirmenin en kolay yolu siviller için bir kaçış koridorunun oluşturulmasıdır. Ancak bu çözüm yolu bile bu kaçışın çok fazla rakamları bulması halinde bunlarla ilgili tedbirlerin alınmasını gerekli kılacağından başlı başına bir problem alanı oluşturmakta olup harekâtın maliyetini oldukça yükseltecektir. Bunun yanında kontrolsüz bir sivil akını hem IŞİD militanlarının bölgeden sıyrılarak kaçmasına hem de sızmalar gerçekleştirerek geri bölgede saldırılar gerçekleştirmelerine imkân sağlayacak bir husustur.⁹⁰² Bu çerçevede harekât öncesinde olası bir sivil göçü için Irak hükûmeti Mahmur kasabası çevresinde bir kamp kurmayı planlamıştır.⁹⁰³ Ancak harekâtın ilerlemesiyle yetersizlik baş göstermiş ve planların dışına çıkılmaya başlanmıştır. Kamptaki insan sayısı yüz binleri aşmış, harekâtın uzaması ve IŞİD’e karşı uygulanan kuşatma ile bölgede su ve temel gıda ihtiyacı ortaya çıkmıştır.⁹⁰⁴

Musul’da yaşayan 1,8 milyon kişinin yaklaşık 1,2 milyonu hâlâ şehirde olduğu ifade edilmiştir. Bu durum koalisyon kuvvetleri için önemli bir risk oluşturmakta olup kara birliklerinin desteklenmesinde sivillere zarar vermemek için hava veya topçu desteğinin sağlanmasında sorunlar yaşamıştır. Uluslararası hava saldırıları şehrin çevresindeki IŞİD noktalarına karşı gerçekleştirilirken ilerlemeye çalışan kara unsurlarına karşı yeterli yakın hava desteği sağlanamamış ve yakın temas içerisinde kalan birimler ağır

---

⁹⁰⁰ Hamilton, *a.g.e.*

⁹⁰¹ Lister, a.g.m., 33.

⁹⁰² a.g.m., 34.

⁹⁰³ Durgun, *a.g.e.*

⁹⁰⁴ Paul Torpey, Pablo Gutiérrez and Paul Scruton, “The Battle For Mosul In Maps”, <https://www.theguardian.com/world/2016/nov/04/battle-for-mosul-maps-visual-guide-fighting-iraq-isis> [Erişim Tarihi:14.12.2020].

kayıplar vermişlerdir. Neticede kentte bulunan yoğun sivil nüfus hem harekâtın işleyişini olumsuz etkileyerek hem de koalisyon güçlerinin fazla sayıda zayıt vermesine neden olarak harekât açısından çok önemli bir tehdit faktörü oluşturmuştur.

Harekât açısından tehdit oluşturan diğer bir husus, Musul kentinin yoğun fiziki yapısı ve bir milyonu aşkın sivil nüfus içerisinde koalisyon kuvvetlerinin fazla zayıt verme riskidir. Başkan George Bush'un Amerika'ya yaklaşık 4.500 cana ve bir trilyon doların üzerinde bir maliyete sebep olan Irak'a Özgürlük Operasyonunun olumsuzlukları nedeniyle ABD Başkanı Barack Obama, Irak'ta daha fazla Amerikan kaybının olmaması sözünün arkasında olmaya gayret göstermiştir.⁹⁰⁵ ABD açısından uzun yıllardır sürdürülen mücadeleler yüzünden iç kamuoyunun daha fazla asker kaybına tahammülü bulunmamakta olduğundan özellikle harekâtın karadan ilerleme safhasında ABD askerleri çok yakın çatışmalar içerisinde girmemeye özen göstermiştir. Harekât sonunda çok sayıda IŞİD militanı etkisiz hale getirilirken koalisyon güçleri tarafında 10 bine yakın Irak askerinin hayatını kaybettiği ifade edilmektedir.⁹⁰⁶

Şehrin askerî açıdan fiziksel yapısına bakıldığında yaklaşık 16 kilometre uzunluğunda ve 48 kilometre çapında bir alanı ihtiva etmektedir. Bu, Ramadi kentinde oluşturulan savunma hattının yaklaşık iki katı kadardır. Bu kadar geniş bir alanda 5-10 bin kişi ile bir savunma gerçekleştirmek zor olduğu kadar bu kadar geniş bir alanda askerî harekât icra etmekte on binlerce askeri gerektireceğinden oldukça zor bir durum ortaya koymaktadır.⁹⁰⁷ Batı Musul'un iç kesimleri ve özellikle büyük cami bölgesi çok yoğun bir binalaşma ve sivillerin yaşadığı bölge olup tank ve zırhlıların kullanılmasına imkân vermemektedir. Bunun yanında IŞİD'in bölgenin bu özelliklerinden yararlanıp sivilleri kalkan olarak kullanarak yoğun pusular ve intihar saldırıları gerçekleştirmişlerdir.⁹⁰⁸ Bu sebeple kentin fiziksel yapısı ve genişliği harekât için oldukça önemli bir tehdit faktörü oluşturduğu görülmektedir.

Harekât açısından diğer bir tehdit faktörü de bölgede bulunan kritik tesislerin korunmasıdır. Bu çerçevede su akışı bakımından Güneybatı Asya'daki en büyük nehir olan Dicle üzerinde, şehrin 30 km kuzeyinde bulunan Musul barajının kontrol ve korunması harekât açısından oldukça önemlidir. Stratejik bir konuma sahip Musul

---

⁹⁰⁵ Williams ve Souza, *a.g.e.*

⁹⁰⁶ Eken, *a.g.e.*

⁹⁰⁷ Knight, *a.g.e.*

⁹⁰⁸ Torpey, Gutiérrez ve Scruton, *a.g.e.*

Barajını önemli kılan diğer bir nokta ise çökme riskinin bulunmasıdır. Baraj jeolojik olarak uygun olmayan, sürekli bakım ve onarım gerektiren bir temelle inşa edilmiş olduğundan çökme riski ile karşı karşıyadır. Bu riskinden dolayı Musul Barajı dünya üzerindeki en tehlikeli barajlar arasında gösterilmektedir. Barajda yaşanılacak olası bir çökme durumunda Musul ve çevresinin sular altında kalması söz konusu olabilecektir. Bazı araştırmalar barajda meydana gelecek çökme sonrası yaşanılacak taşkınların yaklaşık 400 kilometre güneyde bulunan Bağdat'ın belli bölgelerine ulaşacağı ve bölgede bir milyona yakın insanın hayatını kaybedebileceği değerlendirilmektedir.⁹⁰⁹ Bu sebeple Musul Barajının kontrol ve güvenliğinin sağlanması koalisyon güçlerinin en önemli vazifeleri arasında olup harekâtın ilerleyişini tehdit eden önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Harekât açısından diğer bir zorlaştırıcı etken ise Musul kentinin tam olarak tecrit edilememesidir. Louis DiMarco yaptığı çalışmasında savaş tarihi içerisinde kentsel alanlarda icra edilen çatışma ve muharebelerde düşman güçlerin kent içerisinde tam olarak tecrit edilmesi halinde başarının elde edildiğini ifade etmektedir. Bu açıdan DiMarco askerî harekât ve operasyonlar açısından kentsel alanların tecrit edilmesinin önemine vurgu yapmaktadır.⁹¹⁰ Musul kentinin fiziki büyüklüğü, sahip olduğu nüfus ile ulaşım ve iletişim imkânlarının sağlamış olduğu kolaylıklar kentin harekât kapsamında izole edilmesini zorlaştırmaktadır.⁹¹¹ Dicle Nehri Musul'u fiziki olarak ikiye bölmekte, bir tarafta eski şehir olarak adlandırılan Batı Musul, diğer tarafta ise daha modern yapıdaki Doğu Musul bulunmaktadır. Kentin bu yapısından dolayı Musul'un bir bütün olarak tecrit edilmesi mümkün olamadığından harekâtın Dicle nehrinin önce doğu, sonrasında batı kıyısında olacak şekilde icra edilmesi planlanmıştır.⁹¹²

Harekât kapsamında tehdit oluşturan diğer bir husus ise, IŞİD'in çok çeşitli kaynaklara sahip devlet özelliği taşıyan bir örgüt olmasıdır. Musul işgali sonrasında IŞİD Ninova ve Selahattin eyaletleri bölgesinde etkinliğini artırmıştır. Irak ordusuna ait askerî üs ve havalimanlarıyla birlikte çok sayıda araç ve ağır silah Musul işgali esnasında örgüt tarafından ele geçirilmiştir. Merkez bankasından ele geçirdiği yüklü miktardaki para ve petrol satışları sebebiyle dünyanın en zengin terör örgütlerinden birisi haline gelmiştir.

---

⁹⁰⁹ Vakur Sümer, "DEAŞ'la Savaş ve Su: Musul Paradoksu", 07.12.2016.

<https://orsam.org.tr/deas-la-savas-ve-su-musul-paradoksu/>, [Erişim Tarihi:26.04.2021].

⁹¹⁰ Louis A. Dimarco, "Concrete Hell: Urban Warfare From Stalingrad to Iraq", (Osprey Publishing, 2012).

⁹¹¹ Arnold ve Fiore, a.g.e, 59.

⁹¹² Zeidel, a.g.e, 2016.

Bu imkânlarla IŞİD, yerel halkın desteğini kazanarak Irak merkezi hükûmet karşısında alternatif meşru bir güç oluşturabilmek ve “hilafet” iddialarını kuvvetlendirebilmek adına Musul’da belediyeçilikten sağlık hizmetlerine kadar birçok faaliyete imza attı bilinmektedir.⁹¹³

IŞİD’in bu faaliyetler içinde ilk ele aldığı konu sağlık hizmetleri olup bazı evleri hastanelere dönüştürerek yerel halka sağlık hizmeti vermeye çalışmıştır. Bunun yanında şehirde asayiş sağlamaya üzere 12 Temmuz 2014’te polis teşkilatı kurup gönüllüleri kabul etmeye başlamıştır. Bu yapı içerisinde yer alan şahıslara ise yaklaşık 400 ABD doları aylık bağladığı ifade edilmiştir. IŞİD’in yerel halkın “kalplerini ve zihinlerini” kazanmak için kullandığı yöntemlerden biri de yardım dağıtımıdır. IŞİD halka sürekli olarak yardım dağıtmış ve aldığı bir kararla Musul kentindeki kiraları yaklaşık 85 ABD doların altına düşürmüştür.⁹¹⁴ IŞİD Musul savunmasını sürdürmek için nüfus desteğine ihtiyaç duyacağını bilmesinden dolayı, Musul’u işgal ettiği iki yıl boyunca, insanlar üzerinde kimi zaman tehdit ve baskı yollu kimi zamanda teşviklerle nüfusun tutumlarını, inançlarını ve eylemlerini etkilemek için çeşitli uğraşlar göstermiştir.⁹¹⁵

Çeşitli kaynaklar kullanarak siviller üzerinde etkili olan IŞİD’in harekât açısından oluşturduğu diğer bir tehdit faktörü ise kentin savunulmasında sivilleri yoğun bir şekilde kullanmasıdır. IŞİD operasyonlarını süre ve alan olarak genişletmek için sivilleri kullanmıştır. 2014’te Musul dâhil Irak’ın büyük bölümünde hâkimiyet sağlayarak bu bölgedeki nüfus desteği ile küçük bir ordu kurma şansı yakalamıştır. Harekât süresince IŞİD’e sempati duyan ve müzahir olan kişileri, bilgi, lojistik ve tedarik sağlanmasında ve hatta IŞİD saldırılarının gerçekleştirilmesinde yardımcı olarak kullanmıştır.⁹¹⁶ Sivil halktan tünel ve hendek kazılmasında, toprak setlerinin hazırlanmasında, iş makinelerinin kullanılmasında faydalanılmıştır. Ayrıca sivil hane halkı küçük guruplar halinde tıbbi destek, bombalı araç ve motosikletlerin hazırlanması dâhil olmak üzere

---

⁹¹³ Ufuk Ulutaş, “Musul Operasyonu: Türkiye’nin Öncelikleri, Sorunlar ve Kalıcı Çözüm Yolları”, SETA Perpektif, Sayı: 149, (2016). https://setav.org/assets/uploads/2016/11/20161017182610_musul-operasyonu-pdf.pdf. [Erişim Tarihi: 25.04.2021].

⁹¹⁴ Jenna Lefler, “Life Under ISIS in Mosul”, *ISW*, (July 28, 2014), <http://iswiraq.blogspot.com/2014/07/lifeunder-isis-in-mosul.htm>, [Erişim Tarihi:25.04.2021].

⁹¹⁵ Arnold ve Fiore, a.g.e.

⁹¹⁶ Tim Arango, “Uneasy Alliance Gives Insurgents an Edge in Iraq”, *New York Times*, (18 June 2014), <https://www.nytimes.com/2014/06/19/world/middleeast/former-loyalists-of-saddam-hussein-crucial-in-helping-isis.html>, [Erişim Tarihi:10.10.2018].

üretilen silahlar ile intihar yeleklerinin üretiminde, ulaştırılmasında iş gücü sağlamışlardır.⁹¹⁷

Harekât açısından tehdit oluşturan diğer bir husus ise IŞİD'in sivilleri koalisyon güçlerine karşı kalkan olarak kullanmaları olmuştur. Harekât süresince yüzbinlerce insanın arkasına gizlenerek savunmasına devam etmeye çalışan IŞİD, koalisyon güçleri ilerledikçe sivilleri daha küçük alanlara doğru çekerek buralarda yoğun sivil nüfusun arkasında savunmalarına devam etmişlerdir.⁹¹⁸ Bu şekilde IŞİD hem koalisyon güçlerince yoğun hava ve kara bombardımanın gerçekleştirilmesine engel olma hem de olası sivil zayıfların olması halinde bunları propaganda amaçlı kullanma amacıyla olmuştur. Harekât süresince kentteki pek çok okul, hastane ve cami IŞİD tarafından sığınak, barınak, silah, teçhizat deposu, mevzi ve karargâh olarak kullanılmıştır. Bu nedenle de harekât esnasında çatışma ve insancıl hukuk bakımından korunması gereken pek çok yer hedef alınmış, zarar görmüş ve tahrip edilmiştir. Ayrıca IŞİD militanları, “*Halifeliğin Yavruları*” olarak bilinen zorla askere alınmış çocuk askerlerden, harekât boyunca koalisyon güçlerine karşı kullanmıştır.⁹¹⁹

Harekât ile ilgili diğer bir tehdit oluşturan husus ise IŞİD'in asimetrik tekniklerle Musul kentinde çok yoğun bir direniş ortaya koymalarıdır. IŞİD kentsel alanların sağladığı avantajlardan yararlanarak asimetrik taktikler uygulamıştır. IŞİD militanları evler arasında geçmeyi sağlayan “fare delikleri” oluşturarak koalisyonun keşif ve tespit imkânlarını engellemeye çalışmıştır. IŞİD militanları birkaç yüz metrede bir olacak şekilde bir makineli tüfekçi ve bir tane de roket nişancısı ile 4-5 kişilik küçük gruplarla beraber ön hatlarda 20-30 kişilik takımlar halinde tertiplenmiştir. IŞİD sokaklarda hendek ve barikatlar oluşturmuş, sokaklarda geçişi engellemek için araçlarla, blok betonlarla yolları kapatmıştır. Bununla beraber IŞİD gerek ateşlerle gerekse de intihar bombacıları ve bombalı araç saldırıları ile bu engelleri desteklemeye çalışmıştır.⁹²⁰

Ayrıca IŞİD militanları zorla evlerinden çıkardıkları insanların evlerini patlayıcılar yerleştirerek tuzaklar hazırlamışlardır. İntihar bombacılarının yanında bombalar yerleştirilmiş araçları uzaktan kumanda ile idare ederek de kullanma yoluna

---

⁹¹⁷ Arnold ve Fiore, a.g.e, 56-71.

⁹¹⁸ Cockburn, The world's lack of outrage.

⁹¹⁹ Williams ve Souza, a.g.e.

⁹²⁰ Mark Perry, “How Iraq's Army Could Defeat ISIS in Mosul—But Lose Control of the Country”, *Politico Magazine*, (December 15, 2016), <https://www.politico.com/magazine/story/2016/12/iraq-army-mosul-isis-214531>. [Erişim Tarihi:03.05.2021].

gitmişlerdir. Bununla beraber yoğun bir şekilde evlerin çatılarından keskin nişancılar yerleştirerek kullanmışlardır.⁹²¹ Bir yandan da ele geçirmiş olduğu petrol kuyularını ateşe vererek ABD'nin hava saldırılarının etkisini azaltmaya çalışmıştır.⁹²² Musul'da harekât süresince IŞİD teknolojiden de mümkün olduğunca yararlanmaya çalışmıştır. Araba kumandası, *playstation* kumandası tarzında uzaktan kumandalardan yararlanarak şehrin pek çok yerinde hareketli patlayıcılar yanında uzaktan komuta edilen kendi üretimleri makineli tüfekler ve roketler kullanmışlardır.⁹²³

Harekât süresince diğer bir tehdit faktörü ise IŞİD'in koalisyon güçlerine karşı kullandığı bombalı araçlarla yapılan intihar saldırıları olmuştur. Özellikle IŞİD'in kullandığı bombalı araç saldırıları koalisyon güçleri üzerinde çok büyük etki yaratmış harekât içerisinde adeta IŞİD tarafından en büyük psikolojik ve taktik silahlarından biri olarak kullanılmıştır.⁹²⁴ Doğu Musul'da çatışmalar devam ederken günde 10'a yakın bombalı saldırılar⁹²⁵ düzenleyen IŞİD'in harekât süresince 600'den fazla bombalı araç saldırısı düzenlediği ifade edilmektedir.⁹²⁶

Musul harekâtı ile ilgili diğer bir tehdit ise harekât devam ederken emniyetli geri bölgelerde ve harekât alanının dışında IŞİD'in saldırılar gerçekleştirilmesidir. Bu saldırılar koalisyon güçleri için önemli tehdit unsuru oluşturmuştur. IŞİD koalisyon güçlerince kurtarılmış olarak ilan edilen bölgelerde sızarak veya önceden gizlenerek birliklerin geri bölgesinde anlık saldırı ve pusular gerçekleştirmiştir. Ayrıca geri bölgedeki birliklerin üzerine sivil yerleşim yerlerinden özellikle araçlara monte edilmiş veya sivillerin boşaltmış olduğu evlerden havan ve roketlerle saldırılar gerçekleştirmeye çalışmıştır.⁹²⁷ Harekât devam ederken IŞİD Koalisyon güçlerinin ilerleyişini engellemek, azim ve kararlılığını bozmak ve yıpratmak amacıyla Bağdat şehrinde çok sayıda terör saldırısı gerçekleştirmiştir.⁹²⁸

Harekâtın icrası ile ilgili diğer bir tehdit oluşturan husus ise IŞİD'in çok geniş bir tünel ağını kullanmalarıdır. IŞİD militanları Musul şehrini yoğun bir tünel ağı ile örmüşlerdir. Bu tüneller Musul'un merkezinden batıya, batıdan doğuya çok uzun mesafeli, kapalı ve

---

⁹²¹ Lister, a.g.m., 32.

⁹²² Eken, a.g.e.

⁹²³ a.g.e.

⁹²⁴ Williams ve Souza, a.g.e., 10-14.

⁹²⁵ Mansour, a.g.e.

⁹²⁶ Eken, a.g.e.

⁹²⁷ Lister, a.g.m., 33.

⁹²⁸ Eken, a.g.e.

yarı kapalı şekilde oluşturulmuştur. Bu tünellerde IŞİD militanlarının motosikletlerle de çok rahat gidip geldikleri ve tünellerin uçlarının binaların altına bağlanarak görünmeden korunaklı bir şekilde hareket ettikleri ifade edilmiştir.⁹²⁹

IŞİD'in harekât kapsamında oluşturduğu diğer bir tehdit ise mikro ve mini İHA'ları kullanmaları olmuştur. IŞİD harekât süresince uyguladığı çeşitli taktiklere ek olarak düşman hareketlerini gözetleyebilecek ve hatta patlayıcı yüklü olarak da yararlanabildikleri mikro ve mini İHA'ları kullanmışlardır.⁹³⁰ Özellikle ocak ayı şehir çatışmaları açısından bambaşka bir boyuta taşınmıştır. IŞİD'in ortaya koyduğu savunma ve direniş içerisinde bomba yüklü mikro ve mini İHA'lar modifiye edilerek saldırılar gerçekleştirmeye başlanmıştır. Bu sayede İHA'ların kamikaze tarzında kullanılmalarının örnekleri IŞİD tarafından Musul harekâtında gösterilmiştir.⁹³¹

Harekât kapsamında tedbir alınması açısından harekâtı zorlaştıran bir husus da insani yardım ve yerel halkın temel ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bölgedeki çatışmalar tüm şiddeti ile devam ederken Batı Musul'da yiyecek ve içme suyu sıkıntısı hat safhalara ulaşmış, elektriğin ve yakıtın olmadığı bölgede 750 binden fazla sivil bir yandan çatışmaların şiddeti bir yandan zor şartlar arasında sıkışıp kalmıştır.⁹³² Harekât öncesinde olası bir sivil göçü için Irak hükûmeti Mahmur kasabası çevresinde bir kamp kurmayı planlamıştır.⁹³³ Ancak harekâtın ilerlemesiyle beraber planların dışına çıkılarak yetersizlik baş göstermiştir. Kamptaki insan sayısı yüz binleri aşmış, harekâtın uzaması ve IŞİD'e karşı uygulanan kuşatma ile bölgede su ve temel gıda ihtiyacı yüksek seviyelere çıkmıştır.⁹³⁴ Harekâtın daha başlarında Musul'da su bulunamaz hale gelmiştir. BM'nin raporlarına göre harekât boyunca günde yaklaşık 2000 kişinin evsiz kaldığı aktarılmaktadır.⁹³⁵

Musul'u kurtarma harekâtı ile ilgili hukuki açıdan tehdit oluşturan bir husus da harekât kapsamında orantısız ve ayırım gözetilmeden güç kullanılmasıdır. Bu kapsamda Batı Musul'da koalisyon güçleri yoğun hava bombardımanı desteğinde ilerleme gayretinde olmuşlardır. Örneğin 17 Mart 2017'de koalisyon güçleri Batı Musul'un Cidde bölümünde ilerlerken, ileri gözetleyiciler tarafından bir binanın tepesinde tespit edilen

---

⁹²⁹ Lister, a.g.m., 33.

⁹³⁰ Williams ve Souza, a.g.e., 10-14.

⁹³¹ Eken, a.g.e.

⁹³² Torpey, Gutiérrez ve Scruton, a.g.e.

⁹³³ Durgun, a.g.e.

⁹³⁴ Torpey, Gutiérrez ve Scruton, a.g.e.

⁹³⁵ Eken, a.g.e.

iki IŞİD keskin nişancısını etkisiz hale getirmek için Amerikan uçakları tarafından uydu güdümlü mühimmatlarla ateş altına almıştır. Ancak daha önceden IŞİD militanları tarafından patlayıcılarla tuzaklanmış olan bina vurulmanın etkisiyle içindeki tüm sivillerle beraber çökmüştür. Bunun yanında zaman ilerledikçe harekât alanı daralmış ve bu dar alanda sıkışan IŞİD militanları yakın temasa girerek daha fazla zayıt vermemek için koalisyon güçleri binaları kontrol altına alıp temizlemek yerine yıkmışlardır.⁹³⁶ Aynı şekilde harekâtın başında sıkı bir şekilde uygulanan angajman kuralları harekât ilerledikçe giderek gevşetilerek yoğun bir ateş gücü kullanılmıştır.⁹³⁷

Musul'u IŞİD'den geri almak için yapılan bu müşterek harekâta 40.000'den fazla sivilin öldüğü ifade edilmektedir.⁹³⁸ Özellikle Batı Musul'daki yıkım hava saldırıları ile top ve roket atışlarından kaynaklanmıştır. Uluslararası Af Örgütü tarafından yayınlanan bir raporda Irak hükûmeti ve ABD önderliğindeki koalisyon güçlerinin geniş alan etkisine sahip roket ve topları çokça kullandığı, kaba hedefleme yetenekleriyle bu silahların, yoğun nüfuslu batı Musul'da çok fazla hasara yol açtığı ifade edilmektedir.⁹³⁹

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda olumsuz bir durum oluşturan diğer bir husus ise kentlerin çok büyük yıkım ve tahribata uğrama riskidir. Musul'u kurtarma harekâtında da kent çok büyük yıkıma uğramıştır. Harekât sonrasında kentte kurşun izine rastlanmayan ev bulmak çok zordur. Musul'un batı yakasında eski şehir olarak nitelenen bölümde yerleşim nerdeyse tamamen tahrip olmuş, vatandaşların içinde barınabileceği ev sayısı nerdeyse kalmamıştır. Dicle'nin üzerindeki köprülerin yıkılmasından dolayı ulaşım tali veya mobil köprülerle sağlanmaya çalışılmış, bazı bölgelerde ise ilkel motorlu salları kullanılarak araçlar karşıya geçirilmeye çalışılmıştır. Kentin alt yapısı büyük zarar görmüş, sağlık hizmetleri çok düşük düzeyde sağlanabilmekte ve eğitim de zor şartlar altında yapılmaktadır.⁹⁴⁰ Harekât sonrası onarım ve yeniden yapılanma çalışmaları ile Musul tekrar yaşanılır bir yere getirilse bile yerel halk için Musul'u temsil eden pek çok eski ve tarihi simgesel yapılar tahrip

---

⁹³⁶ Williams ve Souza, *a.g.e.*, 10-14.

⁹³⁷ Cockburn, The world's lack of outrage.

⁹³⁸ Patrick Cockburn, "The massacre of Mosul: 40,000 feared dead in battle to take back city from Isis as scale of civilian casualties revealed", (19 July 2017). <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/mosul-massacre-battle-isis-iraq-city-civilian-casualties-killed-deaths-fighting-forces-islamic-state-a7848781.html>, [Erişim Tarihi:14.04.2021].

⁹³⁹ Cockburn, The massacre of Mosul.

⁹⁴⁰ Bilgay Duman. "Irak'ta Krizin Yeni Adı: Musul", (09.04.2019), <https://orsam.org.tr/tr/irakta-krizin-yeni-adi-musul/> [Erişim Tarihi:26.04.2021].

edildiğinden kentin ruhunu kaybettiği bundan sonra Musul'un eski Musul olmayacağı ifade edilmektedir.⁹⁴¹

Orantısız ve ayırım gözetilmeden gerçekleştirilen bombalamalar hukuki açıdan olduğu kadar uluslararası kamuoyunda oluşan baskılar açısından da harekât ile ilgili tehdit oluşturan bir husus olarak görülmektedir. Örneğin harekât devam ederken 17 Mart'ta gerçekleştirilen hava taarruzunda 150'ye yakın sivilin ölmesi ile ilgili haberler uluslararası öfkeye yol açmıştır. Ardından da harekâta karşı uluslararası tepkilerin oluşmasına ve harekâtın durdurulması ile ilgili uluslararası baskılara neden olmuştur.⁹⁴² Bu baskılar harekâtın meşruluğuna zarar gelmesine ve harekâtın hedeflerine ulaşmadan durdurulmasına ya da yarıda kalmasına neden olabilecek riskleri barındırmaktadır.

Harekâtın icrası açısından tehdit oluşturan diğer bir faktör ise hava durumunun olumsuz etkileridir. Harekâtın gerçekleştirildiği zaman bakımından hava durumu özellikle koalisyon güçlerinin şehre doğru girmeye başladığı kasım ayında olumsuz şekilde etkilemiştir. Özellikle keşif ve havadan yere ateş desteğinin sağlanmasında olumsuzlukların yaşanmasına sebebiyet verdiği ifade edilmiştir. Ayrıca kötü hava koşullarının harekâta etkisi Mart 2017'de Musul'un batısını ele geçirmek için eski şehir bölgesinde gerçekleştirilen harekâtın ikinci safhasında da oldukça etkili olmuş ve ilerleme belirli bir süre durmak zorunda kalmıştır.⁹⁴³ Yukarıda açıklanan bu hususlar çerçevesinde ABD'nin uyguladığı harekât kapsamında tehdit oluşturan faktörler Tablo 4.6'da gösterilmektedir.

---

⁹⁴¹ Cockburn, The massacre of Mosul.

⁹⁴² Torpey, Gutiérrez ve Scruton, *a.g.e.*

⁹⁴³ Mosul Study Group, *a.g.e.*, 62.

Tablo 4.6: Musul Harekâtı GZFT Faktörleri

Musul Harekâtı GZFT Faktörleri			
1. Güçlü Faktörler (G)	2. Zayıf Faktörler (Z)		
1	Yüksek teknolojiye sahip olması,	1	Ülke içi kamuoyunda savaş karşıtlığının fazla olması,
2	Hava gücünün yoğun bir şekilde kullanılması,	2	ABD 2003 yılından bu yana bölgede savaş ve çatışmalar içerisinde olması hem fiziki hem psikolojik yorgunluk hem de mali olarak çok fazla yük olması,
3	İHA ve SİHA'ların yoğun bir şekilde kullanılması,	3	Askerlerde görev yoğunluğundan dolayı moral düşüklükleri ve disiplinsizliklerin yaşanması,
4	İŞİD güçlerine karşı sayıca 1/10 üstünlük sağlanması,	4	Daha süratli, manevra kabiliyeti yüksek ve bir o kadar da zırh koruması fazla zırhlı araçlara olan ihtiyaç,
5	Bölgeye yakın lojistik destek üssünün kurulması,	5	Harekât ile ilgili iç kamuoyundan gelen tepki ve baskılar,
6	Yoğun ateş baskısının oluşturulması,	6	Harekât ile ilgili siyasi baskı sonucu aceleci kararlar verilmesi,
7	Birliklerin gece ilerleme imkân kabiliyetlerinin olması,	7	İnsan istihbaratının tam olarak yürütülememesi,
8	Hassas güdümlü mühimmatların kullanılması,	8	Kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonlar ile ilgili gerçekçi bir eğitim alanının bulunmaması,
9	Birliklerle beraber zırhlı iş makinelerinin ve savaş istihkamcılığının yoğun şekilde kullanılması,		
3. Fırsat Faktörleri (F)		4. Tehdit Faktörleri (T)	
1	İŞİD'in küresel bir mesele haline gelmesi,	1	Bölgede sivil yoğunluğun fazla olması,
2	İŞİD'e karşı koalisyonun kurulması,	2	Zayıf sayılarının fazla olması,
3	BM tarafından İŞİD'le mücadele kapsamında kararlar alınması,	3	Kentin fiziki yoğunluğunun harekâtı olumsuz etkilemesi,
4	Irak yönetiminin uluslararası toplumdaki yardım talebinde bulunması,	4	Kentsel alanın sahip olduğu (Termik-nükleer santral/Baraj/liman/ havaalanı vb.) kritik tesislerin korunması, Musul Barajının konumu, işlevi ve çökme riskinin bulunması,
5	Yerel vekil güçlerden yararlanılması,	5	Kentin coğrafi yapısından dolayı tecrit edilmesinin zor olması,
6	Musul İŞİD için stratejik öneme sahiptir, Musul'un ele geçirilmesinin İŞİD'e çok büyük darbe indirecek olması,	6	İŞİD'in çok güçlü kaynaklara sahip olması,
7	Musul'un coğrafi yapısının İŞİD'in savunmasını etkilemesi,	7	İŞİD'in halkın desteğini kazanmaya çalışması ve devlet örgütlenmesine gitmesi,
8	Bölgede etkin olan aşiretlerin desteğinin sağlanması,	8	İŞİD'in sivilleri kullanması,
9	İŞİD tarafından yerli halka kötü muamele ve baskı yapılması,	9	İŞİD'in sivillerin arasına karışması ve sivilleri kalkan olarak kullanması,
		10	İŞİD'in kentsel alanların sağladığı avantajlardan yararlanarak asimetrik taktikler uygulaması,
		11	İŞİD'in yoğun bir şekilde bombalı araç saldırıları gerçekleştirmesi,
		12	Harekât bölgesinin dışında özellikle geri emniyet bölgelerinde saldırılar gerçekleştirilmesi,
		13	İŞİD'in yoğun bir tünel ağı kullanması,
		14	İŞİD'in drone kullanma kabiliyetinin olması,
		15	İnsani yardım ve yerel halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması konusunda tedbir alınmasının zorunluluğu,
		16	Bölgede Sünni Şii geriliminin yaşanması,
		17	Harekât kapsamında orantısız ve ayırım gözetilmeden güç kullanılması,
		18	Kentin çok büyük tahribata uğraması sebebiyle harekât sonrası Musul kentinin destek ihtiyaçlarının çok fazla olması,
		19	Harekât ile ilgili dış kamuoyu baskısı,
		20	Harekâtın uzamasından dolayı hava durumunun olumsuz etkilerinin olması,

4.7. Kentsel Askerî Harekât ve Operasyonları Etkileyen Faktörlerin Analizi

Bu bölümde öncelikle Rusya, İsrail ve ABD'nin icra etmiş olduğu altı örnek harekât ve operasyonların incelenmesi neticesinde her bir harekât için ayrı ayrı elde edilen GZFT faktörleri tek bir matris içerisinde birleştirilerek nihai GZFT matrisi oluşturulmuştur. Bu sayede kentsel askerî harekât ve operasyonlarda etkili olan faktörlerin analitik değerlendirilmelerinin yapılarak önceliklerinin tespiti için tek bir matriste birleştirilmeleri sağlanmıştır. Daha sonra tespit edilen nihai GZFT matrisinde kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonları etkileyen faktörlerin öncelik derecesine göre sıralaması gerçekleştirilmiştir.

4.7.1. Nihai GZFT Matrislerinin Oluşturulması

Rusya, İsrail ve ABD'nin kentsel alanlarda devlet dışı silahlı örgütlere karşı gerçekleştirmiş oldukları askerî harekât ve operasyonların analizi neticesinde elde edilen faktörler, bu bölümde nihai faktörler olarak ifade edilmiştir. Her ülke için yapılan GZFT analizlerinde her vaka askerî, sosyal, siyasal, ekonomik, hukuk, kentsel fiziki yapı ve hava durumu gibi farklı boyutlara sahip olduğundan çok sayıda alt faktör tespit edilmiştir. Ülke ülke yapılan analiz neticesinde 6 örnek vakadan her üç ülke için ayrı ayrı olacak şekilde toplamda; 50 güçlü faktör, 48 zayıf faktör, 47 fırsat faktörü ve 79 tehdit faktörü tespit edilmiştir.

AHP, stratejik planlama ve karar verme süreçlerinde faktörler arasında karşılaştırma yapma yoluyla her bir faktöre göreceli öncelik verilmesine olanak tanıyan bir yöntem olup, ikili karşılaştırma matrisleri kullanarak mevcut ölçütlerin önem derecelerinin belirlenmesini sağlamaktadır. Özellikle faktör sayısının fazla olduğu analizlerde, stratejiler oluşturulurken faktörlerin önem derecelerinin belirlenmesi oldukça önemlidir. Bu açıdan AHP yönteminin uygulanması, GZFT analizinin ana faktörlerini ve ortaya çıkan alt faktörleri hiyerarşik şekilde modellememize yardımcı olabilmektedir. Nihai faktörler tespit edilirken üç ülkenin icra ettiği örnek vakalar bakımından tespit edilen ayrı ayrı faktörler o harekâtle ilgili yer, zaman, silah, araç ve gereç özelinden çıkılarak ortak ifadelerle ele alınmıştır. Bu bakımından incelenen altı örnek vakada harekât ve operasyonlar yer, zaman, çatışma taraflarının yaklaşımları, imkân ve kabiliyetleri ile uluslararası konjonktür bakımından çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar ele alınarak her harekât için ayrı ayrı çok sayıda alt faktör tespit edilmiş olup bu faktörler

arasında genel geçer olarak ortam, zaman ve şartlar değişse bile her kentsel askerî harekât ve operasyonlarda ortak bir şekilde ele alınması gereken alt faktörler nihai faktörler olarak değerlendirmeye alınmıştır. Bu sayede her vaka için tespit edilen faktörler genel anlamda ortak faktörler olarak ele alınarak tek bir matriste birleştirilmiş ve nihai GZFT matrisi oluşturulmuştur.

Bu aşamada AHP yönteminin uygulanmasında daha tutarlı ve kapsayıcı bir sonuç elde etmek amacıyla nihai GZFT matrisi oluşturulurken tespit edilen alt faktörler diğer vakalardaki faktörleri de kapsayacak şekilde ifade edilmiştir. Bu kapsamda güçlü, zayıf, fırsat ve tehdit ana faktörleri içerisinde kentsel askerî harekât ve operasyonlar açısından etkili olabileceği değerlendirilen 15 güçlü, 16 zayıf, 16 fırsat ve 22 tehdit alt faktörleri tespit edilmiş olup bu faktörlerle ilgili nihai GZFT matrisi Tablo 4.7’de gösterilmiştir.

Tablo 4.7: Nihai GZFT Faktörleri

Nihai GZFT Faktörleri		Nihai GZFT Faktörleri	
1. Güçlü Faktörler		2. Zayıf Faktörler	
1	Gece ve gündüz hava gücünün çok yoğun olarak kullanılması,	1	Kentsel alanlarda icra edilecek askeri harekât ve operasyonlar ile ilgili gerçekçi bir eğitim alanı eksikliği ve askerlerin tecrübe ve eğitim yetersizliği,
2	Silahlı ve silahsız İHA'ların etkili bir şekilde kullanılması,	2	Kentsel alanlarda icra edilen askeri hareketlara uygun manevra kabiliyeti yüksek ve zırh koruması fazla zırhlı araçların eksikliği,
3	Zırhlı birlik ve özel kuvvet unsurlarıyla destekli özel müşterek karma birlik teşkilatlanmasının yapılması,	3	Kentsel alanlarda gerçekleştirilen askeri harekât ve operasyonların uzun bir planlama ve hazırlık süresine ihtiyaç duyması,
4	Yoğun ateş baskısının oluşturulması,	4	İletişim, koordinasyon, haberleşme ve muharebe sistemlerinde eksiklik ve yetersizlikler,
5	İstihbarat kabiliyetlerinin en iyi şekilde kullanılması,	5	Dost ateş zayıflığının fazla olması,
6	Lojistik destek üssünün harekâta yakın bir yere kurulması,	6	Yerel dil bilen personel veya tercüman eksikliği,
7	Harekâti karşılayabilecek güçlü bir ekonominin olması,	7	İnsan istihbaratının gerçekleştirilmesinin zor olması,
8	Bilgi-elektronik harp sistemleri ve Siber teknolojinin kullanılması,	8	Kentsel harekât ve operasyonlarda askerlerin yoğun stres yaşamaları, moral, motivasyon ve disiplinlerinin olumsuz etkilenmesi,
9	Termobarik ve nüfuz edici etkiye sahip yeterli sayıda hassas güdümlü mühimmeta sahip olmak,	9	İç kamuoyu desteğinin kaybedilmesi,
10	Sivil korunma tedbirleri dahil aktif ve Pasif savunma tedbirlerinin alınması,	10	Angajman kurallarına ve insancıl hukuk kurallarına uymanın zorluğu, kuralların dışına çıkılması,
11	Gece operasyon gerçekleştirme imkân kabiliyetinin olması,	11	Harekâtın icrasında siyasi baskı ve aceleci kararların etkili olması,
12	Silahlı gruplara karşı 1/10 sayı üstünlüğünün sağlanması,	12	Askeri ve sivil kamu-kuruluşlar ile ortak hareket edebilecek bir sistemin eksikliği,
13	Geniş ve ayrıntılı nokta hedef havuzu/bankasının oluşturulması,	13	Kentsel alanlarda kullanılacak insansız kara araçlarına olan ihtiyaç,
14	Birliklerle iştirilmiş gazetecilerin kullanılması,	14	Harekâtın uzun süreli olmasından dolayı yüksek maliyetli ve temini zor mühimmat, teçhizat ve malzemenin tükenmesi riski,
15	İş makineleri dahil, savaş istihkamcılığında yoğun bir şekilde yararlanılması,	15	Kentlerin tecrit ve giriş-çıkış kontrolünün tam olarak sağlanamaması,
16		16	Medya ile ilişkiler, haber akışının ve sosyal medyanın kontrolünün tam olarak yapılamaması,
Nihai GZFT Faktörleri		Nihai GZFT Faktörleri	
3. Fırsat Faktörleri		4. Tehdit Faktörleri	
1	UA kamuoyunun desteğinin alınması,	1	Yoğun sivil nüfusun bulunması,
2	Uluslararası örgütlerin desteğinin alınması,	2	Kentsel hareket ve operasyonlarda zayıflık riskinin fazla olması,
3	Komşu ülkeler ile işbirliği yapılması,	3	Harekât kapsamında orantısız ve ayırım gözetilmeden aşırı güç kullanılması,
4	Yerel yönetimin onayının ve desteğinin alınması,	4	Kentlerin yoğun fiziki yapısının ve altyapı tesislerinin hareketin işleyişine olumsuz etkileri,
5	Bölgedeki sivil kuruluşlarla irtibat ve koordinasyon,	5	Kentsel alanın sahip olduğu (termik/ nükleer santral/ liman/ havaalanı vb.) kritik tesislerin korunması,
6	Bölgedeki aşiretler ve sözü geçen diğer kişilerin desteğini kazanmak,	6	Bölge halkının etnik ve dinsel farklılıkları,
7	Yerel ve bölgesel vekil güçlerden yararlanılması,	7	İnsani yardım ve yerel halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması zorunluluğu,
8	Yerel halkın desteğinin alınması,	8	Kentlerin çok büyük tahribata uğraması, harekât sonrası kentlerin inşası, yeniden yapılması ve istikrar faaliyetleri zorunluluğu,
9	Sivilin yerleşim yerlerini terk etmesi,	9	Uzun süreli ve yıpratıcı hareket riski,
10	Bölgenin coğrafi avantajlarından istifade edilmesi, silahlı grupların bu avantajları kullanmasının engellenmesi,	10	Yoğun bubi tuzakların ve EYP'lerin kullanılması,
11	Bölgede hareket için kentsel yaşamın düzenlenmesi için birtakım tedbirlerin alınması,	11	Silahlı grupların dış güçler tarafından desteklenmesi,
12	Bölgedeki güçler arasındaki rekabet ve sorunlardan istifade edilmesi,	12	Silahlı grupların birtakım konvansiyonel silah sistemlerine sahip olması,
13	Silahlı grupların yerel halka baskı yapması,	13	Silahlı grupların içerisinde tecrübeli eski askerler ve yabancı savaşçıların olması,
14	Silahlı grupların hukuksuzluklarının uluslararası kamuoyuna aktarılması, uluslararası baskı ve tepkinin azaltılması,	14	Silahlı grupların sivillerden yararlanması, çalıştırması ve sivillerin arasına karışıp onları kalkan olarak kullanmaları,
15	Silahlı gruplar içerisindeki yabancı teröristlerin tespit edilmesi,	15	Silahlı gruplar tarafından uluslararası hukuka göre savaş dışı olan yerlerin kullanılması,
16	Karşı gücün yaşadığı sosyo politik- ekonomik problemlerden istifade edilmesi,	16	Silahlı grupların sosyal medya araçlarını kullanmaları, siber saldırılar gerçekleştirmeleri,
17		17	Silahlı grupların geniş tünel ağları, hendek ve barikatlar kullanmaları,
18		18	Silahlı grupların teknolojiyi kullanarak bombalı araç, intihar ve drone saldırılar gerçekleştirmeleri,
19		19	Silahlı grupların harekât bölgesinin dışında özellikle geri emniyet bölgelerinde saldırılar gerçekleştirilmesi,
20		20	Bölge halkının askeri birliklere ön yargılı ve tepkili olması,
21		21	Harekâtın uzamasından dolayı hava durumunun olumsuz etkileri,
22		22	Harekât ile ilgili dış kamuoyu baskısı,

4.7.2. Nihai GZFT Matrisi ile Tespit Edilen Faktörlerin AHP Uygulaması ile Önceliklendirilmesi

Kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonlarda etkili olacağı değerlendirilerek tespit edilen nihai faktörler bu bölümde AHP yöntemi çerçevesinde yüz yüze görüşme ve derinlemesine mülakat uygulanarak sayısal değerlerle karşılaştırılıp elde edilen verilerle öncelik sıralaması yapılmıştır. Etkili olan faktörlerin derecelendirilerek, öncelik sırasına konulmasında hem askerî alanda tecrübeli hem de akademik olarak bu konuda bilgili jandarma personeli ile yüz yüze görüşme ve derinlemesine mülakat yapılmıştır. Mülakat çerçevesinde katılımcılardan nihai GZFT matrisi içerisindeki iç ve dış her bir faktör ve alt faktörlerin ikili karşılaştırmalarının yapılarak sayısal olarak puanlandırmaları istenmiştir. Gerçekleştirilen yüz yüze görüşme ve mülakat ile ilgili yarı yapılandırılmış mülakat formu Ek-1’de sunulmuştur. Müteakiben mülakat sonrası elde edilen veriler AHP uygulaması kullanılarak derecelendirilmiş ve her bir faktör öncelik derecesine göre sıralanmıştır.

Gerçekleştirilen mülakatlar neticesinde elde edilen veriler, Microsoft Excel programından istifade edilerek AHP uygulaması ile ilgili işlemler gerçekleştirilmiş ve GZFT analizi faktörlerinin önem katsayılarına göre sıralaması yapılmıştır. Gerçekleştirilen yüz yüze görüşme ve mülakatlarda değerlendirilen faktör ve alt faktör karşılaştırmaları ile ilgili verilerin AHP uygulamasında kullanılabilmesi için her bir matrisin tutarlılık testi yapılmış ve tutarlılık testi %0,1 altında çıkan matris verileri değerlendirmeye alınmıştır. Bu nedenle 101 katılımcı ile yapılan mülakatlardan 16 adet mülakatın verileri tutarlılık koşullarını karşılamadığından değerlendirmeye alınmamış olup 85 adet mülakatın verileri ile analize devam edilmiştir. Başka bir deyişle soru kâğıtlarının yaklaşık %84’ü değerlendirmede kullanılmıştır.

Mülakatlar neticesinde faktör ve alt faktörlerin ikili karşılaştırmaları ile elde edilen sayısal veriler aritmetik oranları alınarak hesaplanmıştır. Hesaplama neticesinde güçlü, zayıf, fırsat ve tehdit ana faktörlerin faktör ağırlıkları her ana faktör içerisindeki alt faktörlerin ağırlıkları ile çarpılarak her bir alt faktörün nihai faktör değerleri tespit edilmiştir. Mülakatlar sonucu elde edilen veriler kapsamında faktör değerleri, alt faktör değerlerinin hesaplanması ve tutarlılık oranlarının hesaplanması ile ilgili Microsoft Excel işlemleri Ek-3’te gösterilmiştir. Tespit edilen bu nihai alt faktör değerlerine göre

her bir alt faktörün öncelik sırası tespit edilmiştir. Tablo 4.8’de AHP uygulamasına göre GZFT analizi faktör ve alt faktörlerin öncelik değeri ve öncelik sıraları gösterilmiştir.

Tablo 4.8: GZFT Analizi Faktör- Alt Faktör Değerleri ve Sıraları.

Faktör	Faktör Değeri	GZFT ALT FAKTÖRLERİ	Alt Faktör Değeri	Nitel Alt Faktör Değeri	Sıralama
GÜÇLÜ	0,3	G1 Hava gücünün yoğun olarak kullanılması,	0,0536	0,0161	21
		G2 SIHA’ların etkili bir şekilde kullanılması,	0,0852	0,0256	4
		G3 Zırhlı birlik ve özel kuvvet unsurlarıyla destekli özel müşterek polis-asker karma birlik teşkilatlanmasının yapılması,	0,0645	0,0194	15
		G4 Yoğun ateş baskısının oluşturulması,	0,0599	0,018	18
		G5 İstihbarat kabiliyetlerinin en iyi şekilde kullanılması,	0,0989	0,0297	2
		G6 Lojistik destek üssünün harekâta yakın bir yere kurulması,	0,0516	0,0155	26
		G7 Harekâtı karşılayabilecek güçlü bir ekonominin olması,	0,1255	0,0377	1
		G8 Bilgi-elektronik harp sistemleri ve siber teknolojinin kullanılması,	0,0703	0,0211	10
		G9 Termobarik ve nüfuz edici etkiye sahip yeterli sayıda hassas güdümlü mühimmatla sahip olmak,	0,0697	0,0209	12
		G10 Sivil korunma tedbirleri dâhil aktif ve pasif savunma tedbirlerinin alınması,	0,034	0,0102	50
		G11 Gece operasyon gerçekleştirme imkân kabiliyetinin olması,	0,0567	0,017	20
		G12 Silahlı gruplara karşı 1/10 sayı üstünlüğünün sağlanması,	0,0535	0,016	22
		G13 Geniş ve ayrıntılı nokta hedef havuzu/bankasının oluşturulması,	0,0784	0,0235	6
		G14 Birliklerle iliştilmiş gazetecilerin kullanılması,	0,0318	0,0095	55
		G15 Zırhlı iş makineleri dâhil, savaş istihkâmçılığından yoğun bir şekilde yararlanılması,	0,0665	0,02	13
ZAYIF	0,181	Z1 Gerçekçi bir eğitim alanı eksikliği ile askerlerin tecrübe ve eğitim yetersizliği,	0,0721	0,0131	36
		Z2 Kentsel alanlara uygun manevra kabiliyeti yüksek ve zırh koruması fazla zırhlı araçların eksikliği,	0,0636	0,0115	43
		Z3 Askerî harekât ve operasyonların uzun bir planlama ve hazırlık süresine ihtiyaç duyması,	0,0532	0,0096	53
		Z4 İletişim, koordinasyon, haberleşme ve muhabere sistemlerinde eksiklik ve yetersizlikler,	0,0647	0,0117	41
		Z5 Dost ateş zayıflığının fazla olması,	0,078	0,0141	31
		Z6 Yerel dil bilen personel veya tercüman eksikliği,	0,0265	0,0048	69
		Z7 İnsan istihbaratının gerçekleştirilmesinin zor olması,	0,0605	0,011	45
		Z8 Askerlerin yoğun stres aşamaları, moral, motivasyon ve disiplinlerinin olumsuz etkilenmesi,	0,0586	0,0106	48
		Z9 İç kamuoyu desteğinin kaybedilmesi,	0,1033	0,0187	17
		Z10 Angajman kurallarına ve insancıl hukuk kurallarına uymamanın zorluğu, kuralların dışına çıkılması,	0,0832	0,0151	28
		Z11 Harekâtın icrasında siyasi baskı ve aceleci kararların etkili olması,	0,0878	0,0159	23
		Z12 Askerî ve sivil kurum-kuruluşlar ile ortak hareket edebilecek bir sistemin eksikliği,	0,0448	0,0081	62
		Z13 İnsansız kara araçlarına olan ihtiyaç,	0,0657	0,0119	40
		Z14 Yüksek maliyetli ve temini zor mühimmat, teçhizat ve malzemenin tükenmesi riski,	0,0666	0,0121	38
		Z15 Kentlerin tecrit ve giriş-çıkış kontrolünün tam olarak sağlanamaması,	0,038	0,0069	66
		Z16 Medya ile ilişkiler, haber akışının ve sosyal medyanın kontrolünün tam olarak yapılamaması,	0,0333	0,006	68
FIRSAT	0,216	F1 Uluslararası kamuoyunun desteğinin alınması,	0,0729	0,0157	24
		F2 Uluslararası örgütlerin desteğinin alınması,	0,053	0,0114	44
		F3 Komşu ülkeler ile iş birliği yapılması,	0,0468	0,0101	51
		F4 Yerel yönetimin onayının ve desteğinin alınması,	0,082	0,0177	19
		F5 Bölgedeki sivil kuruluşlarla irtibat ve koordinasyon,	0,0404	0,0087	59
		F6 Bölgedeki aşiretler ve sözü geçen diğer kişilerin desteğini kazanmak,	0,0612	0,0132	34
		F7 Yerel ve bölgesel vekil güçlerden yararlanılması,	0,0705	0,0152	27
		F8 Yerel halkın desteğinin alınması,	0,1362	0,0294	3
		F9 Sivillerin yerleşim yerlerini terk etmesi,	0,0916	0,0198	14
		F10 Bölgenin coğrafi avantajlarından istifade edilmesi, silahlı grupların bu avantajları kullanmasının engellenmesi,	0,0606	0,0131	35
		F11 Bölgede harekât için kentsel yaşamın düzenlenmesine yönelik tedbirlerin alınması,	0,0558	0,012	39
		F12 Bölgedeki silahlı güçler arasındaki rekabet ve sorunlardan istifade edilmesi,	0,0477	0,0103	49
		F13 Silahlı grupların yerel halka baskı yapması,	0,0419	0,009	56
		F14 Silahlı grupların hukuksuzluklarının uluslararası kamuoyuna aktarılması, (uluslararası baskı ve tepkinin azaltılması),	0,0502	0,0108	46
		F15 Silahlı gruplar içerisindeki yabancı teröristlerin tespit edilmesi,	0,0413	0,0089	57
		F16 Karşı gücün yaşadığı sosyo politik- ekonomik problemlerden istifade edilmesi,	0,0501	0,0108	47
TEHDİT	0,303	T1 Yoğun sivil nüfusun bulunması,	0,0702	0,0213	9
		T2 Zayıflığın fazla olması,	0,0819	0,0248	5
		T3 Harekât kapsamında orantısız ve ayrım gözetilmeden aşırı güç kullanılması,	0,049	0,0149	29
		T4 Kentlerin yoğun fiziki yapısının ve altyapı tesislerinin harekâtın işleyişine olumsuz etkileri,	0,046	0,0139	33
		T5 Kentsel alanın sahip olduğu (termik/ nükleer santral/ liman/ havaalanı vb.) kritik tesislerin korunması,	0,0464	0,0141	32
		T6 Bölge halkının etnik ve dinsel farklılıkları,	0,022	0,0067	67
		T7 İnsani yardım ve yerel halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması zorunluluğu,	0,0265	0,008	64
		T8 Kentlerin çok büyük tahribata uğraması, harekât sonrası kentlerin inşası, yeniden yapılması ve istikrar faaliyetlerinin zorunluluğu,	0,0288	0,0087	58
		T9 Harekâtın uzun süreli ve yıpratıcı olma riski,	0,0488	0,0148	30
		T10 Yoğun bubi tuzaklarının ve EYP’lerin kullanılması,	0,0693	0,021	11
		T11 Silahlı grupların dış güçler tarafından desteklenmesi,	0,0381	0,0115	42
		T12 Silahlı grupların birtakım konvansiyonel silah sistemlerine sahip olması,	0,0513	0,0155	25
		T13 Silahlı grupların içerisinde tecrübeli eski askerler ve yabancı savaşçıların olması,	0,0321	0,0097	52
		T14 Silahlı grupların sivillerden yararlanılması, çalıştırılması ve sivillerin arasına karışıp onları kalkan olarak kullanmaları,	0,0635	0,0192	16
		T15 Silahlı gruplar tarafından uluslararası hukuka göre savaş dışı olan yerlerin kullanılması,	0,0271	0,0082	61
		T16 Silahlı grupların sosyal medya araçlarını kullanmaları, siber saldırılar gerçekleştirmeleri,	0,0265	0,008	63
		T17 Silahlı grupların geniş tünel ağları, hendek ve barikatlar kullanmaları,	0,072	0,0218	8
		T18 Silahlı grupların teknolojiyi kullanarak bombalı araç, intihar ve drone saldırılar gerçekleştirmeleri,	0,0738	0,0223	7
		T19 Silahlı grupların harekât bölgesinin dışında özellikle geri emniyet bölgelerinde saldırılar gerçekleştirmeleri,	0,0278	0,0084	60
		T20 Bölge halkının askerî birliklere ön yargılı ve tepkili olması,	0,0316	0,0096	54
		T21 Harekâtın uzamasından dolayı hava durumunun olumsuz etkileri,	0,0258	0,0078	65
		T22 Harekât ile ilgili dış kamuoyu baskısı,	0,0417	0,0126	37

Çalışmada gerçekleştirilen GZFT analizi, mülakat ve AHP uygulaması neticesinde kentsel alanlarda DDSA'lara karşı icra edilecek askerî harekât ve operasyonlarda etkili olan faktörler önem derecelerine göre sıralanmıştır. Bu sıralama işleminde genel olarak ÇKKV problemlerinde faktör ve alternatiflerin önem derecelerine göre sıralanmasında yaygın bir şekilde kullanılan ve ilk kez H.F. Dickie tarafından ele alınan ABC analizinden yararlanılmıştır.⁹⁴⁴

Organizasyonlarda etkili ve çok yaygın bir şekilde kullanılan bir sınıflandırma tekniği olan ABC analizi, pareto prensibine dayanılarak alternatiflerin, faktör veya kriterlerin önem değerlerine göre üç ayrı sınıfa ayrılarak verilerin anlaşılmasını kolaylaştıran bir yöntemdir. A sınıfına ayrılan faktörler kriterler açısından çok fazla öneme sahip, nispeten az sayıda bir sınıftır. C sınıfı ise sayı olarak fazla olan, ancak daha az önemli olan faktörlerin toplandığı bir sınıftır. B sınıfı ise A ve C sınıfları dışında kalan faktörlerin yer aldığı sınıftır.⁹⁴⁵ Wan Lung NG. tarafından kullanıldığı şekilde ABC sınıflandırma yönteminde faktörler öncelik değerlerine göre en yüksek değerden başlayarak ilk %10'luk dilimde yer alan faktörler A sınıfı içerisinde, sonraki %20'lik bölümde bulunan faktörler B sınıfı içerisinde, kalan %70'lik kesimde bulunan faktörler ise C sınıfı içerisinde sınıflandırılmıştır.⁹⁴⁶

Çalışma kapsamında değerlendirmeye alınan kentsel alan askerî harekât ve operasyonlarda etkili olan faktörlerin ABC yönteminden yararlanılarak gerçekleştirilen sınıflandırma işleminde 69 adet faktörün %10'unun (7 adet) A sınıfı, %20'sinin (14 adet) B sınıfı, %70'inin ise (48 adet) C sınıfı olacak şekilde tespit edilmiştir. Bu sayede kentsel alanlarda DDSA'lara karşı gerçekleştirilecek askerî harekât ve operasyonlarda etkili olan faktörlerin öncelik değerlerine göre sıralanması gerçekleştirilmiştir. ABC yöntemi kapsamında kentsel alan askerî harekât ve operasyonlarda etkili olan faktörlerin öncelik değerlerine göre sıralanması Tablo 4.9'da gösterilmiştir.

---

⁹⁴⁴ Friedman H. Dickie, *Key Consideration to Enventory Management*, (ABD: AMA Yayını, 1953).

⁹⁴⁵ Ali S. Torabi, Morteza S. Hatefi, Saleck B. Pay, "ABC Inventory Classification in The Presence of Both Quantitative and Qualitative Criteria", *Computer and Industrial Engineering*, 63, (2012): 530-537.

⁹⁴⁶ Wan, Lung, Ng. "A Simple Classifier for Multiple Criteria ABC Analysis", *European Journal of Operational Research*, 177, (2007): 344-353.

Tablo 4.9: Faktörlerin Öncelik Değerine Göre ABC Sıralaması.

A Sınıfı Faktörler			B Sınıfı Faktörler			C Sınıfı Faktörler								
Sıra	Faktör	Öncelik Değeri	Sıra	Faktör	Öncelik Değeri	Sıra	Faktör	Öncelik Değeri	Sıra	Faktör	Öncelik Değeri	Sıra	Faktör	Öncelik Değeri
1	G7	0,037656	1	T17	0,021804	1	G12	0,016043	17	Z14	0,012068	33	T20	0,009562
2	G5	0,029695	2	T1	0,021261	2	Z11	0,015901	18	F11	0,012033	34	G14	0,009538
3	F8	0,029386	3	G8	0,021099	3	F1	0,015726	19	Z13	0,011907	35	F13	0,009049
4	G2	0,025565	4	T10	0,020984	4	T12	0,015543	20	Z4	0,011722	36	F15	0,008917
5	T2	0,024804	5	G9	0,020931	5	G6	0,015473	21	T11	0,011546	37	T8	0,008736
6	G13	0,023527	6	G15	0,019955	6	F7	0,015206	22	Z2	0,011526	38	F5	0,008708
7	T18	0,022348	7	F9	0,019758	7	Z10	0,015066	23	F2	0,011439	39	T19	0,008432
			8	G3	0,01937	8	T3	0,014853	24	Z7	0,010953	40	T15	0,008226
			9	T14	0,019235	9	T9	0,014797	25	F14	0,010838	41	Z12	0,008119
			10	Z9	0,018714	10	Z5	0,014122	26	F16	0,010811	42	T16	0,008021
			11	G4	0,017971	11	T5	0,014053	27	Z8	0,010621	43	T7	0,008016
			12	F4	0,017699	12	T4	0,013934	28	F12	0,010281	44	T21	0,007822
			13	G11	0,017006	13	F6	0,013208	29	G10	0,010197	45	Z15	0,006874
			14	G1	0,016085	14	F10	0,013065	30	F3	0,010094	46	T6	0,006669
						15	Z1	0,013062	31	T13	0,009719	47	Z16	0,006037
						16	T22	0,012639	32	Z3	0,009642	48	Z6	0,004792

Buna göre en önemli olarak görülen faktörler (A) grubu faktörler olup planlama ve hazırlıklarda önceliğin bu gruptaki faktörlere verilmesi kaynakların etkin kullanılmasında önemli olacaktır. Gerçekleştirilen çalışma kapsamında kentsel alanlarda DDSA'lara karşı gerçekleştirilecek askerî harekât ve operasyonlarda hedeflere ulaşılması açısından ele alınması gerekli olan tedbirler, hazırlıklar ve planlamalar ile uygulanacak stratejilerin belirlenmesinde en öncelikli olan ve (A) sınıfında gösterilen ilk yedi faktör aşağıda belirtilmiştir.

- 1- Harekâtı karşılayabilecek güçlü bir ekonominin olması (G7),
- 2- İstihbarat kabiliyetlerinin en iyi şekilde kullanılması (G5),
- 3- Yerel halkın desteğinin alınması (F8),
- 4- SİHA'ların etkili bir şekilde kullanılması (G2),
- 5- Zayıf riskinin fazla olması (T2),
- 6- Geniş ve ayrıntılı nokta hedef havuzu veya bankasının oluşturulması (G13),
- 7- Silahlı grupların teknolojiyi kullanarak bombalı araç, intihar ve drone saldırıları gerçekleştirmeleri (T18).

Önem derecelerine göre sıralanan faktörler arasında ilk sırada gelen faktörün; *Harekâtı karşılayabilecek güçlü bir ekonominin olması (G7)* olduğu görülmektedir. Mülakat sonucunda bu faktörün en önemli faktör olarak değerlendirilmesi kentsel alanlarda icra

edilen askerî harekât ve operasyonların maliyet açısından ne kadar zorlayıcı olduğunun bir göstergesidir. Kentsel askerî harekât ve operasyonların özelliklerinden bahsedilirken değinildiği gibi bu tür askerî harekât ve operasyonlar diğer harekât nevelerine göre çok daha uzun vadeli, yıpratıcı ve maliyeti fazla harekât türleri olarak dikkat çekmektedir. Kentsel askerî harekât ve operasyonlar daha planlama safhasından başlayarak icra ve harekât sonrası safhaları dâhil tümüyle oldukça büyük maliyetlere sebep olmaktadır. Bu nedenle böyle bir harekâta başlamadan önce her türlü maliyetin uzun süreli olarak hesaplanarak harekât için gerekli olan bütçenin oluşturulması ve bu şekilde harekâtın icra edilmesi istenilen hedeflere ulaşılmasında oldukça önemlidir.

Gerçekleştirilen askerî harekâtın ekonomik olarak etkileri açısından bakıldığında askerî açıdan harcamaların artması yanında mali alış-satış işlemlerinin, yatırımların ve üretimin azalmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede İsrail'in icra ettiği Dökme Kurşun ve Koruyucu Kenar Harekâtı'nın İsrail için ekonomik açıdan çok büyük maliyeti olmuştur. Örneğin 22 gün süren Dökme Kurşun Harekâtı'nın askerî maliyetinin 2,45 milyar dolar ve 50 gün süren Koruyucu Kenar Harekâtının ise 7-11 milyar dolar arasında olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Koruyucu Kenar Harekâtı sonrası İsrail'de meydana gelen zararın maliyetinin bir milyar dolar civarı olduğu da belirtilmektedir. Bununla beraber doğrudan maliyet yanında Koruyucu Kenar Harekâtının İsrail ekonomisine olan dolaylı maliyetinin de 18-36 milyar dolar olduğu vurgulanmaktadır.⁹⁴⁷

Ayrıca kentsel askerî harekât ve operasyonlar açısından ekonomik gücün harekâta olan diğer bir etkisi de sahip olunan silah, teçhizat ve mühimmat ihtiyaçlarının askerî birliklere tedarikinde sorunların yaşanmasıdır. Harekât ve operasyonların bu yoğun ortamlarda zamansal açıdan uzamasıyla beraber mühimmat tüketimi artmakta ve özellikle de maliyeti yüksek ve tedariki zor olan mühimmatların bütünlenmesinde sorunlar yaşanmaktadır. Bu noktada özellikle kentsel alanların sahip olduğu zor şartlar ve yoğun sivil halkın bulunması hassas güdümlü silahların kullanımını artırmaktadır. Bu husus ile ilgili Amos Fox analizinde Musul Harekâtının süre olarak uzamasına bağlı

---

⁹⁴⁷ Eran Yashiv, "Operation Protective Edge: Economic Summary", 143-145. https://www.inss.org.il/wpcontent/uploads/systemfiles/Operation%20Protective%20Edge_%20Economic%20Summary.pdf [Erişim Tarihi: 17.04.2022].

olarak hassas güdümlü mühimmatların kullanımının da arttığını ve Hellfire füzeleri ile bir dizi diğer hassas mühimmatın tükendiğini vurgulamaktadır.⁹⁴⁸

Kentsel askerî harekât ve operasyonların ekonomik açıdan diğer önemli bir etkisi de önemli ulaşım ve iletişim hatlarının, alt yapı sistemleri ile büyük küçük birçok sanayi tesisinin kentsel alanlarda ve çevrelerinde bulunması nedeniyle buraların zarar görmesi ve faaliyetlerinin aksamasıdır. Kentsel askerî harekât ve operasyonların etkisi ile sanayi gibi ticari pazarlar da olumsuz etkilenmekte ve ülke ekonomisinin gelir gider dengesi oldukça derinden etkilenmektedir. Bu kapsamda Musul Harekâtı'nın ekonomik etkileri sebebiyle Irak'ta fiyatların çok yükseldiği ve Irak hükûmetinin ekonomik kriz içerisine girdiği ifade edilmektedir.⁹⁴⁹

Kentsel askerî harekât ve operasyonların askerî harcamalar ve ekonomik işleyiş yanında harekât sonrası bölgede oluşan zararın, yıkımın ortadan kaldırılması ve bölgenin yeniden düzenlemesi de ekonomik açıdan önemli maliyetler oluşturmaktadır. Bu dikkate alındığında Dökme Kurşun Harekâtı'nın sonunda Gazze'ye olan zararın 1,9 milyar dolar civarı olduğu iddia edilmektedir.⁹⁵⁰ Bütün bu ekonomik etkiler çerçevesinde kentsel alanlarda icra edilecek uzun süreli ve yıpratıcı askerî harekât ve operasyonlar için harekât öncesinde, esnasında ve sonrasında olmak üzere her türlü maliyetin çok iyi ve detaylı bir şekilde hesaplanması ve gerekirse harekât için belirli bir fonun oluşturulabileceği değerlendirilmektedir.

İkinci öncelikli faktör ise; *İstihbarat kabiliyetlerinin en iyi şekilde kullanılması* (G5) faktörüdür. Kent üçlemesi olarak ifade edilen yoğun fiziki alanlar, kalabalık insan nüfusu ve alt yapı sistemleri içerisinde uzun süreli ve yıpratıcı bir direnişe hazırlanan DDSA'lara karşı başarılı bir askerî harekât gerçekleştirmek için istihbarat kaynakları etkili bir şekilde kullanılmalıdır. Nitekim Russel W. Glenn kentsel çatışmalarda başarılı olmanın en önemli şartının istihbarat kaynaklarının etkili şekilde kullanımı olarak ifade etmektedir.⁹⁵¹

Askerî güçlerin DDSA'lara karşı en önemli üstünlüğü olan teknolojik silah sistemlerinin sivillere ve sivil yerleşim yerlerine zarar vermeden doğrudan silahlı gruplar üzerinde

---

⁹⁴⁸ Amos Fox, "What The Mosul Study Group Missed", (10.22.19), <https://mwi.usma.edu/mosul-study-groupmissed/#:~:text=By%20producing%20a%20report%20so,include%20those%20against%20nonstate%20actors.> [Erişim Tarihi:05.06.2022].

⁹⁴⁹ Eken, a.g.e.

⁹⁵⁰ Operation Cast Lead, a.g.e.

⁹⁵¹ Russell W. Glenn, Gina Kingston, *Urban Battle Command in the 21st Century*, (Santa Monica: RAND Corporation, 2005), 84.

kullanılması için harekâtın başından sonuna kadar ayrıntılı bilgi akışının sağlanması gerekmektedir. Bununla beraber harekât süresince ilerleyen askerî unsurların hareketlerinin takip edilerek, tehdidin anlık olarak tespiti için uydulardan, keşif uçaklarından, İHA ve dronelardan en yüksek seviyede faydalanılmalıdır. Ayrıca, kentsel alanların teknolojik sistemlerin kullanımını kısıtlayıcı özellikleri, kötü hava koşulları ve uçuş yasağı uygulamaları ihtimallerine karşı bilgi akışının kesintisiz devamını sağlayacak istihbarat ağı yapısı oluşturulmalıdır. Benzer şekilde iç içe geçmiş istihbarat kaynaklarının kullanımı ile değişen durum ve şartlarda birbirinin açığını kapatacak bir istihbarat akış sistemi kurulmalıdır.

Kentsel askerî harekât ve operasyonlarda dost, düşman, tarafsız ve kentsel alanın bütün çevresi ile ilgili tüm detayına kadar bilgi akışının sağlanmasında uzaktan görüntü, sinyal, iz vb. teknolojik istihbarat kaynaklarının kullanımının yanında insan istihbaratından faydalanma oldukça önemlidir. Özellikle kentsel alanların sahip olduğu fiziksel yoğunluk, altyapı sistemleri ve sivil nüfus içerisinde faaliyet yürüten, sivil yerleşim yerlerini kullanan, sivillerin arasına karışarak onları işgücü ve kalkan olarak kullanabilen DDSA'larla ilgili tam zamanında ve en doğru bilginin alınması için insan istihbaratı ağının oluşturulması gerekmektedir. Fakat bu yoğun fiziki yapılar ve sivil nüfus içerisinde örümcek ağı gibi her yere dağılmış, asimetrik taktik ve tekniklere dayalı, uzun süreli yıpratıcı bir savunma hazırlayan silahlı gruplara karşı insan istihbaratı kaynağının elde edilmesi ve bu kaynaklardan bilgi akışının sağlanması oldukça zor bir konudur.

Bu konunun gerçekleştirilen kentsel harekât ve operasyonların icrasına ve başarısına doğrudan etki eden önemli bir husus olduğu görülmektedir. Örneğin Musul'un kurtarılması harekâtı ile ilgili olumsuzluk oluşturan önemli bir faktörün insan istihbaratının tam olarak yürütülemediği olduğu değerlendirilmektedir. Benzer şekilde İsrail harekât kapsamında özellikle kara safhalarına geçtiğinde Filistinli silahlı grupların niyet ve maksadının tespiti, ne kadar direnç göstereceği gibi yeterli değerlendirmelerin yapılamaması, tünel ağlarının tam olarak tespit edilememesi ve bölgede ne kadar sivil kalıp kalmadığı ile ilgili net bilgiler elde edilememiştir.⁹⁵² Bu bağlamda her ne kadar teknolojik imkâna sahip olursa da kentsel askerî harekât ve operasyonlarda insan istihbaratının elde edilmesi oldukça zor bir husus olarak görülmektedir.

---

⁹⁵² Cohen ve diğ., From Cast Lead to Protective Edge, 139-140.

Kentsel askerî harekâtlarda istihbaratın önemini gösteren bir başka nokta ise hedeflerin net olarak belirlenmesi, silahlı gruplar ile sivillerin ayrımının tam olarak yapılmasına duyulan ihtiyaçtır. Aksi takdirde net bilgi olmadan gerçekleştirilecek saldırılar sonucunda uluslararası kamuoyunda zor durumda bırakacak, harekâtın meşruluğunun sorgulanmasına yol açacak istenmeyen sivil ve tali hasara sebebiyet verme olasılığı oldukça yüksektir. İsrail'in Gazze'de gerçekleştirdiği harekâtları analiz eden Amos Yadlin, istihbaratın önemine vurgu yapmakta ve hem kara operasyonlarının hem de hava operasyonlarının başarısının yüksek kaliteli istihbarata bağlı olduğunu ifade etmektedir. Yadlin, harekâtlar kapsamında ne kadar yüksek doğrulukla ve geniş istihbarat sağlanırsa kara harekâtlarına daha az ihtiyaç duyulacağını ve bu sayede taktik seviyede yaşanan zorlukların daha kolay aşılabileceğini belirtmektedir.⁹⁵³

Üçüncü öncelikli faktör ise; *yerel halkın desteğinin alınması* (F8) faktörüdür. Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonları diğer harekât nevelerinden ayıran en önemli özellik bu harekâtın yoğun sivil nüfus içerisinde icra ediliyor olmasıdır. Bu açıdan kentsel askerî harekât ve operasyonların tüm süreçlerinin yerel halka bağlı olarak yürütülmesi gerekmektedir. Yerel halkın desteğinin sağlanması hem harekâtın icrasını kolaylaştırırken hem harekâtın meşruluğunu artırmakta hem de harekât sonrası gerçekleştirilecek yeniden düzenleme faaliyetlerinin yürütülmesini de çok daha kolay bir hale getirmektedir. Benzer şekilde Thomas Arnold ve Nicolas Fiore Musul harekâtı sonrası elde edilen stratejik derslerden birinin de yerel halk desteğinin kazanılması olduğunu ve kentsel askerî harekât ve operasyonların başarısına doğrudan etki ettiğini vurgulamaktadırlar.⁹⁵⁴

Yerel halkın desteğinin alınması bir noktada harekâtın meşruiyetiyle de yakından ilgilidir. Meşruiyeti kazanmak ve korumak için, askerî güçler her türlü faaliyetlerinde yerel nüfusu hesaba katmalı ve onların şikâyetlerini, sorunlarını en büyük ölçüde azaltmaya gayret etmelidir.⁹⁵⁵ Kentsel alanlarda sivillerin korunması, sivillerin yaşamlarının devamının sağlanması, yiyecek, içecek, sağlık, enerji gibi ihtiyaçlarının karşılanması, elektrik, su, kanalizasyon ve diğer alt yapı sistemlerin korunması ve işlevselliğinin sağlanması günümüz kentsel harekât ve operasyonlarını normal askerî çatışma mantığından çok daha ileri boyutlara taşımaktadır.

---

⁹⁵³ Yadlin, a.g.e.

⁹⁵⁴ Arnold ve Fiore, a.g.e., 68-69.

⁹⁵⁵ Nicksch, a.g.t.

Bu açıdan kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda sivillerin silahlı gruplardan ayrılması, sivillerin korunması, temel ihtiyaçlarının karşılanması, sosyal hayatın düzenlenmesine sürekli dikkat edilmelidir. Sivillerin çatışmalardan zarar görmemesi, silahlı grupların saldırılarından, tehdit ve baskılarından korunması için her türlü tedbir ve düzenlenmenin harekât başlamadan ele alınması, planlamalara dâhil edilmesi gerekmektedir. Bu sayede yerel halkın gözünde hedefin kesinlikle o bölgenin halkı veya toplumu olmadığı hedefin net bir şekilde silahlı gruplar olduğu insanlara fiilen gösterilmelidir. Amerikan müşterek kentsel operasyon talimnamesinde, Wilson'ın halkın kazanılması noktasında yaptığı şu vurgu aslında durumu tam olarak özetlemektedir. *“İçinde bulunduğunuz toplumu anlayamazsanız, o toplumda kararların kimler tarafından verildiğini, alt yapı sistemlerinin nasıl dizayn edildiğini ve o toplumun değer ve tabularındaki eşsiz özelliklerin neler olduğunu anlayamaz ve başarılı olamazsınız.”*⁹⁵⁶

Mao'nun ortaya attığı gerilla stratejisinin halkın desteğinin kazanılmasıyla ilgili çok bilinen metaforunda; gerilla, su (halk) içerisindeki balığa benzetilmektedir. Balığın hayatını sürdürmek için suya ihtiyacı olduğu gibi gerilla hareketinin de varlığını sürdürmesi ve başarıya ulaşmasında halkın desteğine ihtiyacı vardır.⁹⁵⁷ Günümüz kentsel alanlarında DDSA'larla yapılan mücadelede halk desteğini kazanmak önemli bir boyutu oluşturmaktadır. Halkın desteğine ihtiyaç duyan kırsaldaki silahlı gruplar insanların kentlere göç etmesi ile halktan uzaklaşmaya ve etkinliğini yitirmeye başlamışlardır. Bu sebeple halkın desteğini kazanmak için halkla kolayca irtibat ve iletişimde olabileceği, halk üzerinde etki kurabileceği kentsel alanlar DDSA'lar tarafından tercih edilmeye başlanmıştır. Bu sayede halkın kentlere hareketiyle beraber halkı istismar etme gayretinde olan DDSA'ların kentlerdeki faaliyetlerinin yoğunlaştığı görülmektedir.

Kentsel alanlarda faaliyet yürüten DDSA'lar sivillerin arasına karışmakta sivil yerleşim yerlerini faaliyet alanları olarak kullanmakta, kendi faaliyetlerinde sivilleri zorla çalıştırabilmekte, onlar üzerinde baskı kurmak için tehdit, şiddet ve saldırılar gerçekleştirebilmektedir. Ayrıca askerî birliklerin harekât ve operasyonlarında askerî birliklere karşı sivilleri kalkan olarak kullanabilmektedirler. Alan Cowell da kentsel alanlarda silahlı grupların sivil kayıplar veya sivilleri canlı kalkan olarak kullanma

---

⁹⁵⁶ JP 3-06, a.g.e., II-1.

⁹⁵⁷ Kiras, a.g.e., 189.

konusunda tereddüt yaşamadıklarını, ancak askerî birliklerin ise sivillerden dolayı sahip oldukları üstün teknoloji ve silah gücünün kullanımında kısıtlamalar ve sınırlamalar yaşadıklarını ifade etmektedir.⁹⁵⁸

Yerel halk desteğinin kazanılmasının kentsel askerî harekât ve operasyonların başarısına olan etkisi açısından İsrail'in icra ettiği harekât ve operasyonlarda Filistinli sivillerin kalp ve zihinlerinin kazanılması ilgili tedbirlerin alınmayarak sivillerin sağlayacağı desteğin göz ardı edildiği görülmektedir. Gazze'deki siviller harekâtın gelişimi ve başarısı açısından oldukça önemli bir konu olup askerî harekât devam ederken sivillerle ilgili gerekli tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır. Kentsel alanlarda önemle dikkate alınması gereken insan faktörü ile ilgili Shamir kentsel harekâtların asıl zorluğunun, harekât görevlerinin yerine getirilmesi değil, insan yaşamına ne kadar zarar verdiği ile ilgili olduğunu ifade etmektedir.⁹⁵⁹

Chang, Irak harekâtında ABD birliklerinin halkın kalplerini ve zihinlerini kazanmak adına çeşitli hazırlıkların yapıldığını ifade etmektedir. Bu kapsamda Vietnam Gazileri tarafından Iraklılarla nasıl iletişim kuracakları ile ilgili eğitimler verilmiş, basit Arapça ifadeler ve yerel geleneklerle ilgili Küçük Savaş El Kitapları hazırlandığını ve ayrıca denizciler tarafından ABD'den Iraklı çocuklar için oyuncak kutularının hazırlandığını ifade etmektedir. Arapça basit ifadelerin öğretilmesinin yerel halk ile etkili bir iletişim kurularak hem halkın güven ve sempatisinin kazanılmasında hem de istihbarî bilgilerin elde edilmesinde Irak'taki farklı operasyonlar üzerinde birçok olumlu etkisi olduğunu ifade etmektedir.⁹⁶⁰

Dördüncü öncelikli faktör ise; *SİHA'ların etkili bir şekilde kullanılması* (G2) faktörüdür. SİHA'lar sahip olduğu özellikler sayesinde askerî alanda çok faydalı olmaktadır. Pek çok avantajının yanında, özellikle geliştirme ve işletme maliyetlerinin görece düşük olması ve harekât alanında doğruluk ve hassasiyetleriyle zayıf ile tali hasarların en aza indirilmesinde çok büyük katkı sağladığı kabul edilmektedir.

Özellikle uzun süreli yoğun çatışmaların yaşandığı, yıpratıcı ve yorucu etkileri olan kentsel askerî harekât ve operasyonlarda SİHA'lar uzun süre havada kalarak askerî unsurların gücünün ve dikkatinin bittiği anlarda dahi harekât alanının en ayrıntısına kadar takip edilmesine imkân sağlamaktadır. Ayrıca karışık ve karmaşık yapıları ile

---

⁹⁵⁸ Cowell, *a.g.e.*

⁹⁵⁹ Shamir, *The 2014 Gaza War*, 7.

⁹⁶⁰ Chang, *a.g.m.*, 33.

DDSA'lara askerî güçler karşısında asimetrik imkânlar sağlayan kentsel alanlarda SİHA'lar silahlı grupların faaliyetlerinin en ince ayrıntısına kadar takip edilmesine ve nokta vuruş gerçekleştirilmesine imkân sağlamaktadır. Özellikle kentsel alanlarda askerî birliklerin ulaşmasının çok zor ve uzun zaman alacağı derinlikteki silahlı grupların kritik noktalarına, karargâhlarına, silah ve mühimmat depolarına, lider kadrolarına yönelik nokta saldırılar gerçekleştirilmesine imkân vermektedir. Bu sayede askerî unsurlar hem zayıt verme riskinden kurtulmakta hem de sürpriz etkisiyle DDSA'lar üzerinde psikolojik çöküntü yaratmaktadır.

SİHA'lar kentsel alanlarda silahlı gruplar üzerinde nokta vuruş imkânı verirken askerî unsurlara karşı büyük bir risk oluşturan sivillerin hareketlerin takibini ve silahlı gruplardan ayrımını sağlamaktadır. Bu sayede askerî harekâtlar için en önemli tehdit oluşturan istem dışı sivil zayıtın ve tali hasarın önüne geçilmektedir. Ayrıca SİHA'lar kentsel alanlarda sivil yerleşim yerlerini karargâh, depo, savunma alanı veya saldırı noktası gibi maksatlarla kullanan silahlı grupların hem bu faaliyetlerinin anlık takip edilmesine hem de vurulma anı öncesi ve sonrası ile detaylı görüntü kaydı sağlayarak harekâtın hukuksal meşruluğu açısından önemli argümanlar oluşturmaktadır. Bu sayede askerî unsurların sivilleri, sivil yerleşim yerlerini hedef aldığı gibi propagandaların da önüne geçilmesine imkân sağlamaktadır.

İHA'ların kentsel askerî harekâtlara sağladığı önemli etkiler açısından Musul harekâtında ABD tarafından MQ-1 (*Predator*), MQ-9 (*Reaper*), RQ-11 (*Raven*), RQ-20 (*Puma*) ve RQ-7 (*Shadow*) dinamik olarak görüntü aktarımı ve tespit edilen hedeflerin vurulmasında aktif olarak kullanılmıştır.⁹⁶¹ İHA'ların harekât boyunca 7 gün 24 saat havada kalarak anlık bilgi aktarımı sağlaması harekâta katılan birliklere sağladığı imkânlar ve kolaylıklar açısından çok önemli bir avantaj ve üstünlüktür. Özellikle harekât bölgesinin durumu, DDSA'ların savunma ve saldırı hazırlıkları, tertiplenmeleri gibi bilgilerin anlık ve sürekli akışının sağlanması istihbarî açıdan çok önemli bir husus olduğu değerlendirilmektedir.

Beşinci öncelikli faktör ise; *zayıt riskinin fazla olması* (T2) faktörüdür. Bu faktör, iç kamuoyu desteğinin kazanılması ile de doğrudan bağlantılıdır. Askerî harekât ve operasyonlarda iç kamuoyunun tepkisini çeken, desteğini azaltan en önemli faktörlerden birisi de harekât süresince verilen zayıt sayılarının yüksek olmasıdır. Bu çerçevede

---

⁹⁶¹ Mosul Study Group, *a.g.e.*, 12.

harekât kapsamında zayıat sayıları arttıkça iç kamuoyunda harekâtın icrasına yönelik tepkilerin oluşmasına ve harekâtın durdurulması ile ilgili baskıların artmasına neden olmaktadır.

Zayıat sayılarının artması, askerî birliklerin moral ve motivasyonunu da doğrudan etkilemektedir. Askerî birliklerin artan bir oranda sürekli zayıat vermesi harekâtın icrası esnasında birliklerin moral ve motivasyonlarının düşmesine neden olurken, birliklerin harekâtı ilerletme konusunda tereddütlerin yaşanmasına, harekâtın belirli yer ve zamanda durmasına neden olabilmektedir. Öte yandan bu husus hasım unsurların direnişi sürdürme, saldırıları artırma ve kendilerine duydukları güven duygularının artmasına neden olabilmektedir. Bu açıdan harekâtın hedeflerine ulaşacak şekilde devamlılığının sağlanması açısından zayıat sayılarının düşürülmesine yönelik tedbirlerin alınmasına, harekâtın sürdürülmesine yönelik taktik, teknik ve stratejilere uygun askerî ve politik kararların alınmasına gayret gösterilmelidir.

Gerçekleştirilen kentsel askerî harekât ve operasyonlar açısından I. Grozni harekâtında Rusların tam olarak zayıat sayıları net olarak bilinmese de binlerce asker, yüzlerce tank ve zırhlı araç kaybı olduğu değerlendirilmektedir. II. harekâta ise 5-6 bin civarı Rus askerinin öldüğü ve yaklaşık 10 bin Rus askerinin de yaralandığı ifade edilmiştir.⁹⁶² Ancak diğer Rus kaynakları bu rakamların gerçekte iki katı olduğunu iddia etmektedirler.⁹⁶³ İsrail'in Dökme Kurşun Harekâtı'nda verdiği zayıatlar ile ilgili 10 İsrail askeri hayatını kaybederken (dört ölüm dost ateşi kaynaklı gerçekleşmiştir), üç sivil İsrailli hayatını kaybetmiş, dördü ağır, 11'i orta dereceli olmak üzere 167 sivilin de yaralandığı ifade edilmiştir.⁹⁶⁴ Koruyucu Kenar Harekâtı'nda ise İsrailli 66 asker ve altı sivil ölmüştür.⁹⁶⁵ ABD ise II. Felluce harekâtında 57'si deniz piyadesi, altısı ise ordu güçlerinden olmak üzere 63 asker ölü, 309'u tekrar göreve dönecek şekilde 600'den fazla asker yaralı vermiştir.⁹⁶⁶ Musul'u IŞİD'den geri almak için yapılan müşterek harekâta da binlerce Irak güvenlik güçlerinin öldüğü ifade edilmektedir.⁹⁶⁷ Bu örneklerden de anlaşıldığı üzere kentsel askerî harekât ve operasyonların oldukça

---

⁹⁶² Saradzhyan, *a.g.e.*

⁹⁶³ Malashenko, *a.g.e.*

⁹⁶⁴ Amnesty International, "Israel/Gaza: Operation 'Cast Lead' - 22 Days of Death and Destruction Facts and Figures", (02 July 2009). <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/07/mde150212009eng.pdf> [Erişim Tarihi:23.06.2022].

⁹⁶⁵ Lenny Ben-David, "Gazan Casualties: How Many and Who They were", *The Gaza War 2014: The War Israel Did Not Want and the Disaster It Avoided*, eds. Hirsh Goodman and Dore Gold, (Jerusalem, Israel: Jerusalem Center for Public Affairs, 2015), 141.

⁹⁶⁶ Camp, *a.g.e.*, 299; Estes, *a.g.e.*, 66.

⁹⁶⁷ Cockburn, The massacre of Mosul.

yüksek oranda askerî zayiata sebebiyet verdiği görülmektedir. Bu sebeple kentsel askerî harekât ve operasyonların kısa sürede neticeye ulaştırılması ile ilgili baskılara mahal vermeyecek şekilde planlanması ve yönetilmesi gerekmektedir.

Altıncı öncelikli faktör ise; *geniş ve ayrıntılı nokta hedef havuzu veya bankasının oluşturulması* (G13) faktörüdür. Bu husus, harekâtın askerî, ekonomik, siyasi, hukuki, insani, toplumsal açıdan pek çok alanı ilgilendiren ve bu sebeple de harekâtın hedeflerine ulaşmasında çok önemli bir yere sahip faktör olarak dikkat çekmektedir. Askerî açıdan bakıldığında tespit edilen geniş bir nokta hedef havuzu askerî yeteneklerin ve saldırı gücünün bunlar üzerine önceliklendirilmesini sağlayabilecektir. Bu sayede DDSA'ların kritik noktaları, karargâhları, lider kadroları çok daha süratli ve yüksek doğrulukla etkisiz hale getirilebilecek ve silahlı grupların direnişi de çok daha kısa sürede sonlandırılabilir. Bu sayede tespit edilen nokta hedefler uzaktan vurularak yoğun fiziki yapılar arasında yakın mesafeli çatışmalardan, direnişçilerin her türlü tuzak ve saldırılarından askerî güçler korunabilecek ve daha az yıpranabilecektir. Ayrıca askerî güçlerin morali artarken, direniş gösteren silahlı grupların da üzerinde beklenmedik an ve zamanda hassas güdümlü silahlar kullanılarak psikolojik baskı oluşturulabilecek ve morallerinin düşmesi sağlanabilecektir.

Geniş ve ayrıntılı hedef havuzunun kullanılmasının ortaya koyduğu diğer bir avantaj ise sadece direnişçilerin hedef alınarak sivillerin ve sivil yerleşim yerlerinin daha az etkilenmesini sağlamasıdır. Bu sayede kentsel yapı daha az zarar görebilecek, yerel halkın, yerel yönetim ve yerel söz sahibi güçlerin desteği kazanılabileceği gibi bölgesel, uluslararası organizasyon ve örgütlerin destekleri de artırılabilir. Diğer yandan nokta hedeflerin vurulması siyasi olarak daha güçlü kararlar alınmasına yardımcı olabileceği gibi harekâtın meşruluğu ile ilgili tepkilerin azalmasına ve uluslararası kamuoyundan gelebilecek baskıların daha az olmasına imkân verebilecektir. Ayrıca tespit edilen nokta hedeflerin vurulması ile angajman kurallarının uygulanmasına riayet edilirken, çatışma hukuku ve insancıl hukuk kurallarının da ihlal edilmesinin önüne geçilebilecektir.

İsrail'in Gazze Şeridi'nde gerçekleştirdiği harekât ve operasyonlarda harekât öncesinde hava, insan ve sinyal istihbarat vasıtalarının yoğun bir şekilde kullanılması ile silahlı gruplar tarafından kullanılan çeşitli karargâh, silah deposu, bina, alt yapı tesisi içeren

çok geniş ve ayrıntılı hedef havuzu oluşturulmuştur.⁹⁶⁸ Bu hedef havuzu sayesinde hassas güdümlü ve delici savaş başlıklı bombalarla⁹⁶⁹ nokta ve sürpriz saldırılar gerçekleştirilerek direnişçiler üzerinde baskı oluşturulduğu görülmektedir. Dökme Kurşun Harekâtı'nda 3430 hedef bu şekilde vurulmuş olup bu hedeflere karşı %81 oranında hassas güdümlü mermi kullanılmıştır.⁹⁷⁰

Benzer şekilde 2012'de İsrail'in gerçekleştirdiği sekiz günlük Savunma Sütunu Harekâtında elde edilen ayrıntılı nokta hedef havuzu sayesinde çok kritik hedefler vurulmuştur. Bu hedefler arasında; Hamas'ın üst düzey askerî komutanı Ahmed el-Jaabari dâhil 19 üst düzey lideri, 30 büyük komuta merkezi, 980 yeraltı roketatarı, silah transferi için kullanılan 140 tünel, 66 saldırı için kullanılan araç, 42 kontrol odası ve Hamas üssü, 26 silah depolama ve üretimi için kullanılan alanlar ve onlarca uzun menzilli füze rampası bulunmaktadır.⁹⁷¹ Hazırlanan ayrıntılı hedef havuzunun kullanılması ile yaklaşık 1.500 hedef⁹⁷² çok kısa zaman içinde İsrail tarafından süratli ve baskın tarzında saldırılarla başarılı bir şekilde vurulmuştur. Bu sayede İsrail kentsel askerî harekât ve operasyonların sahip olduğu güçlükler sebebiyle uzun vadeli yıpratıcı bir mücadeleye girmeden kısa sürede hedeflerine ulaşabilecek şekilde geniş ve ayrıntılı hedef havuzlarından yararlandığı görülmektedir.

II. Felluce Harekâtı'nda ABD de direnişçi silahlı grupların kilit liderlerinin etkisiz hale getirilmesi için geniş ve ayrıntılı nokta hedef havuzlarından yararlanarak hava saldırıları gerçekleştirmiştir.⁹⁷³ Neticede kentsel askerî harekât ve operasyonlar ile ilgili oluşturulacak geniş ve ayrıntılı hedef havuzunun harekâtın başarılı bir şekilde icra edilmesinde ve stratejik seviyede hedeflere ulaşılmasında oldukça önemli bir faktör olduğu görülmektedir.

Kentsel askerî harekât ve operasyonlarla ilgili öne çıkan yedinci faktör ise; *silahlı grupların teknolojiyi kullanarak bombalı araç, intihar ve drone saldırılar gerçekleştirmeleri* (T18) faktörüdür. Kentsel askerî harekât ve operasyonlarda askerî unsurlar açısından en büyük tehditler arasında silahlı gruplar tarafından gerçekleştirilen intihar saldırıları ve uzaktan kumanda edilen patlayıcı yüklenmiş araçlı saldırılardır.

---

⁹⁶⁸ Cordesman, *a.g.e.*, 15-16.

⁹⁶⁹ Catignani, *a.g.m.*, 68.

⁹⁷⁰ Harel, 81% of the Fire—Precision Guided Munitions, 20.

⁹⁷¹ Cohen ve diğ., From Cast Lead to Protective Edge, 46-47.

⁹⁷² Israel Defence Force, Operation Pillar of Defence.

⁹⁷³ Rayburn ve Sobchak, *a.g.e.*, 348.

Özellikle silahlı gruplar tarafından askerî birliklere zayıt verdirmek, ilerlemesini durdurmak, belli bir bölgede toplanmasına imkân vermemek, tertip ve düzeninin bozularak geri çekilmesini sağlamak maksadıyla araçlı veya yelekli olarak vücuda giyilen intihar bombalı saldırılar yoğun olarak kullanılmaktadır.

Williams ve Souza'nın Musul harekâtı ile ilgili yaptıkları çalışmada IŞİD'in kullandığı bombalı araç saldırılarının koalisyon güçleri üzerinde çok büyük psikolojik etkiye sahip taktik bir silah olarak kullanıldığı ifade edilmektedir.⁹⁷⁴ IŞİD'in harekât süresince özellikle doğu Musul'da çatışmalar devam ederken günde 10'a yakın⁹⁷⁵ harekât boyunca da toplamda 600'den fazla bombalı araç saldırısı düzenlediği ifade edilmektedir.⁹⁷⁶

İsrail'in gerçekleştirdiği kentsel askerî harekât ve operasyonlarda Filistinli silahlı gruplar İsrail askerî birliklerine karşı intihar saldırıları gerçekleştirmişlerdir. Özellikle İsrail birlikleri ile yakın temasa girmeden uzaktan zarar vermek, moralini düşürerek yıldırarak, İsrail askerlerinin ileri operasyon üslerini ve savunma çevrelerini etkisiz hale getirerek birliklerin ilerlemelerini engellemek için direnişçi grupların yoğun bir şekilde intihar bombacıları kullandıkları, kentin birçok yerine EYP'ler yerleştirdikleri ifade edilmektedir.⁹⁷⁷ Ayrıca denizden de intihar saldırıları gerçekleştirmek için küçük teknelerinin hazırlandığı da belirtilmektedir.⁹⁷⁸

Bunun yanında teknolojideki gelişmelerden yararlanan silahlı grupların daha önceden keşif amaçlı olarak çokça kullanılan dronelara bomba yükleyerek kamikaze tarzında “*intihar drone*” modeli şeklinde kullanmaya başlamışlardır. Bu sayede askerî birliklerin hareketlerini takip ederek gerçekleştirdikleri intihar saldırıları ile birliklerin tertip ve düzenin bozmaya, ilerlemelerinin durmasına, engellenmesine, yavaşlatılmasına neden oldukları gibi askerler üzerinde olumsuz psikolojik etki de yaratmaktadırlar. Ayrıca bu tip intihar droneleri ile uzaktan askerî birliklerin komuta yerlerine, toplanma noktalarına, mühimmat toplama ve dağıtım yerlerine, yeniden ikmal ve tertiplenme noktaları ile istirahat ve sıhhi destek yerlerine saldırılar da gerçekleştirerek uzaktan risksiz bir şekilde zayıt verdirebilmektedirler. Bu intihar dronelerinin silahlı gruplar tarafından kullanılmasının bir avantajı da çok düşük maliyetlerle internet ortamından

---

⁹⁷⁴ Williams ve Souza, *a.g.e.*, 10-14.

⁹⁷⁵ Mansour, *a.g.e.*

⁹⁷⁶ Eken, *a.g.e.*

⁹⁷⁷ Johnson, *a.g.e.*, 116.

⁹⁷⁸ Israel Ministry of Foreign Affairs, *a.g.e.*

temin edilerek, çok kolay bir şekilde üzerlerine çeşitli bomba ve patlayıcıların monte edilip kullanabilme imkânlarına sahip olmalarıdır.

Bu kapsamda Musul’u Kurtarma Harekâtında IŞİD’in göstermiş olduğu direnişte kullanılan dronelar ayrı bir etki sağlamıştır. Özellikle ocak ayından itibaren dronelerin hem askerî birliklerin hareketlerinin gözetlenmesi hem de patlayıcı yüklü olarak kullanılmasının şehir çatışmalarını bambaşka bir boyuta taşıdığı ifade edilmektedir.⁹⁷⁹ Benzer şekilde Gazzeli direnişçiler de Koruyucu Kenar Harekâtı’nda İsrail güçlerine karşı ilk kez droneleri saldırı amaçlı kullanmışlardır.⁹⁸⁰ Yoğun fiziksel yapılar ve sivil nüfus içerisinde harekât icra eden askerlerin hareket ve ilerlemelerini takip edip hiç beklemedikleri bir anda drone saldırısında bulunulması zaten yorulmuş ve yıpranmış bir vaziyette olan birlikler üzerinde oldukça olumsuz bir etki yaratacaktır. Bu tehdidin önümüzdeki dönemde DDSA’lar tarafından çok daha yoğun bir şekilde kullanılacağı değerlendirilmektedir.

Bu öncelikli faktörler yanında Amos Yadlin’in kentsel askerî harekât ve operasyonlar açısından önemli olduğunu ifade ettiği diğer önemli bir faktör de iç kamuoyu desteğinin kaybedilmemesi olarak ifade etmektedir.⁹⁸¹ Çalışmada zayıf faktörler arasında ele alınan iç kamuoyunun kaybedilmesi mülakat çalışmasında katılımcılar tarafından tüm faktörler içinde on yedinci öncelikli faktör olarak 16 zayıf alt faktör arasında ise birinci öncelikli faktör olarak değerlendirilmiştir. Özellikle harekâtın tıkandığı noktalarda yerel halk desteğinin kaybedilmesi, hem askerî unsurların moral ve motivasyonların olumsuz etkilenmesi hem de askerî ve politik aceleci kararların alınabilmesi noktasında kentsel harekât ve operasyonlar üzerinde etki yaratabileceği değerlendirilmektedir.

Kentsel askerî harekât ve operasyonlarda ülkeler tarafından önemle üzerinde durulan önemli faktör de hava gücünün yoğun bir şekilde kullanılmasıdır. Ülkelerin uygulamalarına bakıldığında özellikle kentsel alanlarda DDSA’lar ile yakın teması girmeden ani ve yoğun saldırılarla direnişlerini kırmak ve daha kolay hedeflerine ulaşmak amacıyla hava gücünü yoğun olarak kullandıkları görülmektedir. Bu sayede kentsel alanlarda yoğun fiziki alan içerisinde fazla zayıf vermektense kurtulma yoluna gitmeye çalışmaktadırlar. Askerî terminolojide “*yanmış toprak*”⁹⁸² taktiği olarak ifade edilen bir taktikle Ruslar hem Grozni’deki iki harekâta hem de günümüzde Suriye ve

⁹⁷⁹ Williams ve Souza, *a.g.e.*, 10-14.

⁹⁸⁰ Shamir, *The 2014 Gaza War*, 6.

⁹⁸¹ Yadlin, *a.g.e.*

⁹⁸² *The Economist*, *a.g.e.*

Ukrayna'da kentsel alan çatışmalarında hava gücünü çok yoğun bir şekilde kullanmaktadır. Benzer şekilde İsrail ve ABD'nin düşmanın savaş alanı algısını felç ederek, savaşıma azim ve direnişini yok etmek için ezici bir güç kullanımına dayanan *şok ve korku konsepti*⁹⁸³ çerçevesinde kentsel askerî harekât ve operasyonlarda hava gücünü yoğun bir şekilde kullandığı görülmektedir.

Hava gücü ülkeler tarafından yoğun bir şekilde kullanılsa da Robert Pape tarafından askerî harekâtlarda hava gücü kullanımının hedeflere ulaşmadaki etkisinin araştırıldığı ve beş örnek olay üzerinden gerçekleştirdiği değerlendirmede hava gücünün etkili bir araç olduğu ancak tek başına yeterli olmadığı ifade edilmektedir.⁹⁸⁴ Çalışmada da katılımcıların değerlendirmelerinde hava gücünün yoğun bir şekilde kullanılması faktörü on altı güçlü faktör içerisinde on birinci öncelikli faktör ve tüm altmış dokuz faktör içerisinde yirmi birinci öncelikli faktör olarak yer almıştır.

Diğer üzerinde durulması gereken husus ise askerî birliklerin kentsel harekât ve operasyonlar konusunda gerçekçi eğitimlerin yapılmasıdır. ABD Eğitim ve Doktrin Komutanlığının Musul Harekâtı sonrası hazırladığı raporda askerî birimlerin giderek daha fazla bir şekilde kentsel alanlarda harekât icra etmek zorunda kalacakları bu nedenle de kentsel harekât ve operasyonlara yönelik daha gerçekçi eğitimlere ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir. Özellikle kentsel alanların sahip olduğu fiziksel yapıların zorluklarını yansıtan, askerî unsurların karşılaştığı her türden tehditlerin, sınırlılık ve kısıtlamaların yaşanacağı senaryoları içeren geniş eğitim planlamalarının gerekliliği üzerinde durulmaktadır.⁹⁸⁵ Çalışmada gerçekçi bir eğitim alanının eksiliği ile askerlerin eğitim ve tecrübe eksikliği zayıf alt faktörleri arasında tespit edilmiştir. Mülakat çalışmasında da bu alt faktör katılımcılar tarafından tüm alt faktörler içerisinde otuz altıncı en öncelikli faktör olarak değerlendirilmiş olup zayıf faktörler arasında da en öncelikli beşinci alt faktör olarak yer almıştır.

Günümüz savaş ve çatışmalarının kentlere kayması göz önüne alındığında kentsel askerî harekât ve operasyonlar bakımından önemi vurgulanan diğer bir husus ise vekil güçlerin kullanılmasıdır. Amos C. Fox tarafından Musul Harekâtı ile ilgili yapılan bir analizde vekil güçlerin kullanımı üzerinde durulmaktadır. Fox, analizinde 2014 yazından bu yana, büyük güçler veya bölgesel güçler tarafından desteklenen vekâlet savaşların artış

---

⁹⁸³ Ullman and Wade, *a.g.e.*

⁹⁸⁴ Robert A. Pape, *Bombing to Win: Airpower and Coercion in War*, (Ithaca and London: Cornell University Press, 1996).

⁹⁸⁵ Mosul Study Group, *a.g.e.*, 25.

gösterdiğini ve son yıllarda vekâletle savaşların belirgin özellikler ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Büyük ve bölgesel güçlerin kendi aralarındaki rekabete yönelik çıkarlarını sürdürmeye devam ettikleri ve bunu yaparken de askerî kayıp vermekten çekindiklerini bu sebeple de vekil güçlerin kullanımının artarak devam edeceğini belirtmektedir. Ayrıca konunun önemi açısından ABD ordusunun bir vekil savaş teorisi geliştirmek için zaman, entelektüel enerji ve kaynak ayırması gerektiğine de vurgu yapmaktadır.⁹⁸⁶ Çalışmada yerel ve bölgesel vekil güçlerin kullanılması fırsat alt faktörleri içerisinde ele alınmıştır. Mülakat çalışmasında bu alt faktör katılımcılar tarafından tüm alt faktörler içerisinde yirmi yedinci öncelikli alt faktör olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca vekil güçlerin kullanılması fırsat faktörleri içerisinde de beşinci en öncelikli alt faktör olarak yer almıştır.

Kentsel askerî harekât açısından yapılan analizlerde önemli olarak ifade edilen diğer bir husus ise DDSA'lar tarafından kentsel alanlarda yoğun bir şekilde tünel ağlarının kullanılmasıdır. Bu hususa özellikle İsrail'in Gazze'de gerçekleştirdiği harekâtlarla ilgili yapılan analizlerde daha çok vurgu yapılmaktadır. İsrail'in Gazze'deki tünel ağlarıyla mücadele konusunda teknolojik vasıtaların kullanılması, istihbarat vasıtalarının özellikle de görüntü ve insan istihbarat kaynaklarının kullanılması ile ilgili yoğun çabaların harcandığı belirtilmektedir. Tünellerle mücadele konusunda İsrail tarafından araştırma ve geliştirme çalışmaları ile ilgili milyonlarca dolarlık harcamaların da yapıldığı vurgulanmaktadır. Özellikle yapılan bu kadar çalışmalara ve mücadelelere rağmen Koruyucu Kenar Harekâtında Gazze'deki tünellerin yalnızca beşte ikisinin tespit ve etkisiz hale getirildiği belirtilmektedir. Ayrıca bazı İsrail savunma analistleri tarafından Gazze'deki tünellerin, İsrail için stratejik tehdit olarak görüldükleri de ifade edilmektedir.⁹⁸⁷

DDSA'ların tünel ağları kullanmaları taktik seviyede kentsel askerî harekât ve operasyonları oldukça zor duruma sokan, askerî birlikleri yakın temas riski içerisinde bırakan ve bu sebeple de zayıf riskinin fazla olmasına neden olan bir husus olarak dikkat çekmektedir. Sınır hattında bulunan kentsel alanlarda tünellerin bir ucunun diğer ülke sınırları içerisine gidiyor olması bu tünellerle ilgili mücadeleyi farklı boyutlara taşımaktadır. Özellikle ülke sınırlarının dışına taşan tünellerin kullanılarak saldırılar gerçekleştirilmesi, bu tünellerden yararlanılarak silah, mühimmat ve ihtiyaç duyulan

---

⁹⁸⁶ Fox, What The Mosul.

⁹⁸⁷ Cohen ve diğ., From Cast Lead to Protective Edge, 160-161.

diğer malzemelerin geçirilmesi bu tünellerle mücadeleyi stratejik seviye taşıdığı değerlendirilmektedir.

Çalışmada da DDSA'lar tarafından tünel ağları ile hendek ve barikatların kullanılması tehdit faktörleri arasında ele alınmıştır. Çalışmada yapılan mülakat neticesinde de katılımcılar tarafından yapılan değerlendirilmede tüm alt faktörler arasında en öncelikli sekizinci alt faktör olarak değerlendirilmiştir. Tehdit alt faktörleri arasında da üçüncü öncelikli tehdit alt faktörü olarak yer alarak kentsel harekât ve operasyonlar açısından gerekli tedbir, hazırlık ve önlemlerin alınması gereken önemli bir husus olduğu görülmektedir.

Kentsel askerî harekât ve operasyonlar açısından stratejik seviyede etkilediği değerlendirilen başka bir husus harekât ve operasyonların hukuk kuralları çerçevesinde icra edilmesidir. Kentsel alanları kendilerine mesken olarak belirleyen, sivillerle iç içe ve sivil yerleşim yerlerini veya diğer korunması gereken hastane, okul, ibadethane gibi yerleri kullanan DDSA'lara karşı harekât icra ederken hukuk kurallarının gözetilerek hareket edilmesi harekâtın meşruluğuna ve başarısına doğrudan etkisi bulunmaktadır. İsrail'in Gazze'deki harekât ve operasyonlardan alınan derslerle ilgili yapılan çalışmada da bu hususa vurgu yapılmaktadır. Özellikle kentsel alanlarda düzensiz silahlı güçlere karşı askerî birliklerin giderek daha fazla hukuk kuralları ile yüzleşmek zorunda oldukları ifade edilmektedir.

Tez çalışmasında bu konu hukuk kurallarına uyulma zorunluluğu ve kuralların dışına çıkılması şeklinde zayıf alt faktörleri arasında gösterilmiş olup mülakat sonucunda bu alt faktör tüm faktörler arasında en öncelikli yirmi sekizinci alt faktör olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında zayıf alt faktörleri arasında ise en öncelikli üçüncü alt faktör olarak yer almıştır. Hukuk kurallarına uyulması ve uyulmasına yönelik tedbirlerin alınması günümüz bilgi çağında kentsel harekâtları başarıya götürecektir ve meşruluğunu koruyacak önemli bir husus olarak özellikle ele alınması gereken faktör olduğu değerlendirilmektedir.

Kentsel askerî harekât ve operasyonlar açısından ele alınması gereken diğer önemli bir husus ise bu faaliyetlerin sivillerle iç içe yapılmasıdır. Kentsel askerî harekât ve operasyonlar açısından kentte yerleşmiş terörist, isyancı her türden silahlı örgütleri etkisiz hale getirerek askerî hedefleri ele geçirmek kentteki sivilleri korumak gibi diğer bir önemli hedefle iç içe geçmekte ve harekâtı çok zor bir duruma sokmaktadır. Bu

sebeple taktik seviye de askerî unsurlar harekâtı icra ederken sivillerin korunması bakımından gerekenlerin taktik seviyenin üstünde planlama, takip ve koordinasyonunun yapılması harekâtın başarıya ulaşmasında çok daha etkili olacağı değerlendirilmektedir. Çalışma kapsamında da kentsel harekât ve operasyonu tehdit eden faktörler arasında gösterilen kentlerin sahip olduğu yoğun sivil nüfus faktörü mülakat çalışmasında katılımcılar tarafından tüm faktörler içerisinde dokuzuncu en öncelikli alt faktör olarak, tehdit faktörleri içerisinde de dördüncü en öncelikli alt faktör olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmada mülakat verilerinin analiz ve değerlendirmesi neticesinde önem derecelerine göre üst sıralarda sıralanmış olan alt faktörlerin daha çok stratejik seviyede ele alınması gereken faktörler olduğu dikkat çekmektedir. Nitekim yapılan yüz yüze görüşme ve mülakatta katılımcılara kentsel askerî harekât ve operasyonların icrasında taktik, operatif ve stratejik seviyelerden hangisinin daha önemli olduğu ile ilgili ayrıca bir soru yöneltilmiştir. Bu soru ile ilgili alınan cevaplarda katılımcıların %58'i stratejik seviyenin, %33'ünün taktik seviyenin, %9'unun da operatif seviyenin kentsel askerî harekât ve operasyonlarda daha önemli olduğu ve harekâtın sonucuna doğrudan etki ettiğini ifade etmişlerdir.

Ancak kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarla ilgili yapılmış pek çok çalışmada kentsel askerî harekât ve operasyonların başarılı bir şekilde uygulanmasında taktik seviyenin çok daha önemli olduğu, harekâtın icrasında ast birlik seviyelerinde yapılacak hataların stratejik seviyelerde çok daha büyük sonuçları olacağı vurgusu yapılmaktadır. Özellikle kentlerin ihtiva ettiği fiziksel yapı, insan nüfusu ve alt yapı tesislerinin DDSA'lara avantajlar sağladığı ve askerî birliklerin sahip olduğu teknolojiyi ve üstün silah gücünün kullanımını kısıtladığı ifade edilmektedir.⁹⁸⁸ Benzer şekilde Amerikalı Albay Douglas Winton'un gerçekleştirdiği doktora tez çalışmasında kentlerin DDSA'lar için üstün askerî güçlere karşı çok önemli dengeleyici bir araç olduğu sonucuna varmaktadır.⁹⁸⁹ Bu çalışmalarda kentsel askerî harekât ve operasyonlarda stratejik seviyeden çok taktik seviyenin önemine vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu da kentsel askerî harekât ve operasyonlar açısından stratejik mi yoksa taktik seviyenin mi önemli olduğu veya başarıya doğrudan hangi seviyenin daha çok etkisinin olduğu sorusunu veya tartışmasını ortaya çıkarmaktadır.

---

⁹⁸⁸ Kaldor, Sassen, a.g.e.; Konaev, *The Future of Urban Warfare*; Niksch, *a.g.t.*

⁹⁸⁹ Winton, *a.g.t.*

Öncelikle kentsel askerî harekât ve operasyonlarda taktik seviyenin daha önemli olduğu algısının oluşmasını sağlayan bir husus kentsel harekât ve operasyonların sadece aktörler bakımından değerlendirmeye alınmasıdır. Kentsel harekât ve operasyonlarda askerî unsurlara karşı kentlerde savunma ve direniş gerçekleştiren DDSA'lar çoğunlukla küçük seviyede, daha çok taktik silahlarla mücadele yürüten bir yapıya sahiptirler. Bu açıdan DDSA'lara karşı gerçekleştirilecek harekât ve operasyonların da taktik seviyede gerçekleştirilmesi gerektiği ile ilgili değerlendirmeler yapılmasına yol açmaktadır. Ancak kentsel askerî harekât ve operasyonlar sadece askerî olarak değil, siyasi, toplumsal, mali, hukuki ve diplomatik olarak ele alınması gereken pek çok farklı boyutları ihtiva etmektedir. Bu farklı boyutların beraber değerlendirmeye alınması ile kentsel askerî harekât ve operasyonlarda taktik seviyenin yanında stratejik seviyenin de ön plana çıktığı değerlendirilmektedir.

Rusların Grozni harekât ve operasyonlarından edinilen önemli dersler arasında taktik seviyede yapılan hatalar dışında stratejik seviyedeki eksikliklerin daha etkili olduğu değerlendirilmektedir. Bu harekâtlarda siyasi olarak askerî unsurlara hazırlık, planlama ve icra yönünden gerekli imkânların sağlanmadığı, politik baskı ve aceleci kararların harekâtın seyrinde oldukça etkili olduğu değerlendirilmektedir. Özellikle vekil güçlerin kullanılması stratejilerinin öne plana çıkarılması gerektiği, harekâtla ilgili yapılacak her türlü bilgi, propaganda ve iç-dış kamuoyu baskılarına karşı bilgilendirme, koordinasyon ve ortak hareket konularında gerekli tedbirlerin alınması öne çıkan dersler olarak ifade edilmektedir.⁹⁹⁰

Amos Yadlin, İsrail'in Gazze'de gerçekleştirdiği kentsel askerî harekât ve operasyonlar açısından kentsel alanlarda harekâtın süresinin uzamasıyla beraber insani krizlerin ortaya çıkacağını ve bunun stratejik seviyede sorumluluk doğurduğuna vurgu yapmaktadır. Bu sebeple insani krizlerin yaşanmaması için gerekli tedbir ve hazırlıkların yapılmasının stratejik seviyede ele alınması gerektiğini ifade etmektedir.⁹⁹¹

Kentsel askerî harekât ve operasyonlarda stratejik seviyenin öneminin harekât öncesi, esnasında ve sonrasında gerçekleştirilmesi gereken politik hazırlıkların alınmasında ortaya çıktığı değerlendirilmektedir. Özellikle harekât öncesi istihbarat, planlama ve hazırlıkların stratejik seviyede yapılması harekâtın seyri açısından önem arz etmektedir. Harekât öncesi stratejik hazırlıkların doğru bir şekilde yapılması, harekât başladıktan

---

⁹⁹⁰ Saradzhyan, *a.g.e.*

⁹⁹¹ Yadlin, *a.g.e.*

sonra taktik seviyede yapılacakları kolaylaştıracağı gibi harekât sonrası karşılaşılabilecek her türlü zorlukların aşılmasında yardımcı olacaktır. Çünkü kentsel alanlar sahip olduğu iç içe geçmiş karmaşık özellikleri sayesinde harekât ve operasyonları oldukça zorlaştırmaktadır. Stratejik seviyede istihbaratın doğru yapılması, hukuksal hazırlıkların yapılması, ülkelerle gerekli koordinasyonun sağlanması, gerekli ülkesel ve örgütsel desteklerin sağlanması harekâtı taktik seviyede kolaylaştırabilecektir.

Stratejik seviyede hazırlıkların ve tedbirlerin tam olarak yapılamaması durumunda kentsel harekâtın sonuca ulaşmasının zaman olarak uzayacağı ve bütün yükün taktik seviyeye kalacağı değerlendirilmektedir. Harekât açısından en önemli husus harekâtın çok uzamadan en kısa zamanda hedeflerine ulaşılmasının sağlanmasıdır. Bu sebeple stratejik hazırlık, tedbir, planlama ve koordinelerin yapılması ve bunlar için gerekli şartların oluşturulması oldukça önemlidir.

Süre olarak uzayan kentsel askerî harekât ve operasyonlarda askerî birliklerin zayıyatı artabileceği gibi hem fiziksel hem de psikolojik olarak yorulan askerler de hatalar yapmaya başlayabilecektir. Harekât zamanının uzaması hem iç hem de dış kamuoyu olmak üzere pek çok baskıların yaşanmasına neden olacaktır. Bu oluşan baskıların üstesinden gelinmesinde stratejik hazırlıkların yapılmış olması veya aşılmaya yönelik gerekli tedbirlerin stratejik seviyede alınması gerekmektedir. Ancak bu tür durumlarda harekâtın uzaması ile oluşan tüm tepkiler taktik seviyede askerî birliklere baskı olarak dönmekte ve harekâtın bir an evvel sonlandırılması, askerî hedeflere bir an evvel ulaşılması ile ilgili zorlamalarla karşılaşıldığı görülmektedir. Ayrıca askerî birliklere yapılan harekâtın hızlandırılarak bir an evvel sonlandırılması ile ilgili baskılar taktik seviyede hataların yapılmasına ve zayıyat sayılarının daha da artarak harekâtları daha da zora sokmaktadır. Bu açıdan kentsel askerî harekât ve operasyonlarda stratejik seviyenin önemine vurgu yapanlar bu yukarıda ifade edilenler çerçevesinde harekâtın kolaylaştırılması, karşılaşılabilecek her türlü zorluğun aşılmasında stratejik seviyenin başarıya ulaştıracak önemli etkiye sahip olduğunu değerlendirmektedirler.

Benzer bir değerlendirme yapan Amos Yadlin, kentsel askerî harekât ve operasyonların uzaması durumlarında askerî ve siyasi liderliğin daima uygulanabilir bir çıkış mekanizmasına sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu açıdan karar vericilerin harekât ve operasyonların gerekliliklerinin ve hedeflerinin tam olarak tespit edilerek nerede ve hangi zamanda sonlandırılacağı ile ilgili kararların en doğru şekilde alınması

gerektiğine vurgu yapılmaktadır.⁹⁹² Stratejik seviyede harekâtın hangi seviyede ve nasıl bitirileceği ile ilgili hedefler tam olarak tespit edilmeli ve bu hedeflere ulaşılmasında askerî yöntemler dışında ekonomik, hukuksal, toplumsal vb. gibi harekâtı ilgilendiren diğer yöntemler ortaya koyulmalıdır. Özellikle komşu ülkelerin veya yerel yönetimlerin sorumluluğu ele alması, uluslararası örgütler tarafından gerekli müdahalelerin gerçekleştirilmesinin sağlanması açısından stratejik olarak harekâtın meşruluğu ve gerekliliğinin ele alınması gerekmektedir. Bu sayede stratejik seviyede önem arz eden ve harekâtın gelişimine etki eden hususların doğru bir şekilde ele alınması sayesinde operatif ve taktik seviyede askerî yöntemlerin daha kolay hedefe ulaşmasına imkân sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Musul Harekâtı sonrası ABD Eğitim ve Doktrin Komutanlığı tarafından yayımlanan raporda Musul'un yoğun kentsel çevresinin kendine özgü zorlukları ve IŞİD gibi kendini adapte edebilen bir örgüte karşı istihbarat, gözetleme ve keşif varlıklarının yanı sıra hava ve yer ateş desteğinin senkronize kullanımının gerekli olduğu ifade edilmektedir. Raporda kentsel arazinin savunmayı güçlendirdiği ve bu nedenle kentsel alanlardaki silahlı mücadelenin taktik seviyeye indirmekten ziyade daha üst seviyeden kontrol edilen birleşik bir ateş destek yaklaşımının gerekliliği vurgulanmaktadır. Ayrıca Musul harekâtında hem taarruz ve savunma hem de şekillendirme ve istikrar görevlerinin eş zamanlı olarak yürütülmesinin zorunluluğu tecrübe edilmiş olup harekât ve operasyonların daha üst seviyede stratejik bir yaklaşımla planlama, kontrol, koordinasyon, sevk ve idaresine ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir.⁹⁹³

Kentsel askerî harekât ve operasyonlar askerî hedeflerin gerçekleştirilmesi ile sivilin korunması gerçekliği arasında tam bir paradoks oluşturmaktadır. Herhangi bir askerî operasyonun planlanması karmaşıktır, ancak kentsel bir ortamda binlerce sivilin varlığı, özellikle de insancıl hukuk ve çatışma hukuk kuralları çerçevesinde orantılılık ve ayırım gözetme ilkelerine bağlı kalma ihtiyacı gibi ek hususları da beraberinde getirmektedir. DDSA'ların hukuk dışı eylem ve saldırıları askerî birimlerin hukuk kurallarının dışına çıkarak hareket etmesini gerektirmeyeceği gibi hukuki yükümlülüklerden de kurtarmamaktadır. Bu nedenle kentsel askerî harekât ve operasyonlarda sivillere ve sivil yerleşim yerlerine zarar vermemek için mümkün olan tüm önlemler en üst seviyede alınmalıdır.

---

⁹⁹² Yadlin, a.g.e.

⁹⁹³ Mosul Study Group, a.g.e., 10-13.

Bu durumun Musul harekâtında da yaşandığı ve IŞİD’i yenilgiye uğratmak için gerçekleştirilen harekâtla ilgili askerî hedeflerin, sivilleri korumak gibi daha büyük bir hedefle iç içe geçmiş olduğu ifade edilmektedir. Musul harekâtında kullanılan geniş alan etkileri olan patlayıcı silahların, roketlerin, topçu ve havan atışları ile uçak mühimmatlarının insancıl hukuka göre kullanımı yasaklanmamış olsa da kentteki sivilleri tehlikeye attığı ifade edilmektedir. Bu açıdan kentsel alanlarda sivillerin zarar görmemesi için stratejik seviyenin kontrol ve denetiminde birtakım tedbirler alınmalıdır. Bu tedbirler şu şekilde sıralanmaktadır: Mümkün olduğunca güdümsüz veya geniş bir yıkıcı yarıçapa sahip silah kullanmaktan kaçınılmalıdır. Kentsel alanda askerî birliklerin her hareketine rehberlik edilmeli, sivillerin durumuna göre saldırı zamanları planlanmalı, sivillerin durumu netleştirilmeden saldırılar gerçekleştirilmemelidir. Planlanan bir saldırının ayırım gözetme ve orantılılık ilkelerini ihlal etme olasılığı varsa saldırı ya iptal edilmeli veya ertelenmelidir. Yoğun nüfuslu bölgelerde hava saldırılarından kaçınılmalı ve bu tür saldırılar için daha yüksek komuta onayının alınması sağlanmalıdır. Ayrıca insani yardım örgütleri, kuruluşları ve görevlileri ile koordineli olarak güvenli ve emniyetli tahliye yolları oluşturulmalıdır.⁹⁹⁴

Sivillerin korunması, harekât nedeniyle kenti terk etmek zorunda kalan sivillerin barındırılması, temel ihtiyaçlarının giderilmesi ve harekât sonrası sosyal hayatın yeniden tesis edilmesi kentsel harekât ve operasyonlarda ele alınması gereken önemli stratejik seviye konular olarak ifade edilmektedir.⁹⁹⁵ Bu hususun askerî yaklaşımla taktik seviyede ele alınmasından ziyade stratejik seviyede harekât daha başlamadan ulusal ve uluslararası örgüt ve kuruluşlarla beraber ele alınarak planlanması, icra ve kontrolünün yapılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Musul harekâtı sonrası hazırlanan bir raporda harekât kapsamında sivillerin zarar görmesi ile ilgili üç ana neden ortaya koyulmaktadır. Bunlar; kent içinde IŞİD’in kullandığı taktikler, askerî harekât kapsamında kullanılan mühimmatın özelliği ve sivillerin kentte kalma veya terk etme konusunda yaşadıkları kararsızlıklardır.⁹⁹⁶ Bu üç etkene de bakıldığında harekâtın planlama aşamasından başlayarak, devamında ve

---

⁹⁹⁴ Sahr Muhammedally, “Lessons From Mosul: How to Reduce Civilian Harm in Urban Warfare”, (July 20, 2017). <https://www.justsecurity.org/43382/lessons-mosul-reduce-civilian-harm-urban-warfare/>, [Erişim Tarihi: 05.06.2022].

⁹⁹⁵ Mosul Study Group, *a.g.e.*, 21.

⁹⁹⁶ Center for Civilians in Conflict (CIVIC), “Protection of Civilians in Mosul: Identifying Lessons for Contingency Planning”, (October 17, 2017): 3. <https://reliefweb.int/report/iraq/protection-civilians-mosul-identifying-lessons-contingency-planning-center-civilians> [Erişim Tarihi:21.02.2021].

sonrasında stratejik seviyede alınacak tedbirler, hazırlıklar ve yönetim ile taktik seviyede yaklaşımların bir bütün olarak doğru bir şekilde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bunun yanında stratejik seviyede yapılacak işlemler ne kadar doğru ve eksiksiz yapılırsa taktik seviyede yapılacakların daha doğru olmasını sağlayacağı gibi yapılacak hataların da önüne geçeceği değerlendirilmektedir.

İsrail'in Gazze'de gerçekleştirdiği harekâtlarla ilgili karşılaştırmalı bir analiz ortaya koyan Gabi Siboni, kentsel alanların ortaya koymuş olduğu zorluklardan dolayı harekât ve operasyonların sadece askerî anlayış ve yaklaşımla gerçekleştirilemeyeceğini belirtmektedir. Askerî anlayış yanında, politik, sosyal, toplumsal ve hukuki gerçeklikleri ve yaklaşımları da içerecek entegre bir konsept ortaya koyulması gerektiğini ifade etmektedir. Kentsel alanlarda yoğun fiziksel yapı ve alt yapı tesisleri içerisinde yoğun sivil nüfusu kalkan olarak kullanan DDSA'lara karşı yapılacak harekât ve operasyonlarda başarıya bu şekilde oluşturulacak entegre bir konseptle ulaşılabileceğini değerlendirmektedir.⁹⁹⁷

Harekâtın en başında stratejik seviyeye bağlı faktörler en ayrıntısına kadar hesaplanıp gerekli tedbirler alınırsa taktik ve operatif seviyede faktörler doğru bir şekilde kullanılabilir ve harekâtı başarısızlığa götürecek hataların yapılmasının önüne geçilecektir. Kaldı ki kentsel askerî harekât ve operasyonlar askerî anlamının dışında diğer pek çok alanı da içinde barındırdığından siyasi, askerî, insani, toplumsal, sağlık, hukuk, ekonomik diğer pek çok alandaki planlayıcı ve karar alıcıların bir araya gelerek koordinasyon ve sinerji içerisinde harekâtın başından sonuna kadar birlikte çalışmalarını gerektirmektedir. Bu da kentsel askerî harekât ve operasyonlar bakımından stratejik seviyenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Ayrıca kentsel alanların DDSA'lar tarafından daha çok çatışma alanları haline getirilmesi ile stratejik seviyede kentlerin yapısı ile ilgili çeşitli tedbir ve düzenlemeler yapılabileceği değerlendirilmektedir. Kentlerin düzenlenmesi ile ilgili Stephen Graham kentsel alanların İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kentsel odaklı meydana gelecek savaşa göre şekillenmeye başladığını ifade etmektedir. Graham insanların yüksek katlı binalarda yaşama düşüncelerinin İkinci Dünya Savaşı'ndaki yoğun hava bombardımanları ile ortadan kalktığını, Soğuk Savaş yıllarında kentler için önemli tehdit olan nükleer silahlara karşı korunaklı yapılar ve ışın tipi sokakların

---

⁹⁹⁷ Siboni, a.g.e., 35.

oluşturulduğunu ifade etmektedir. Nükleer tehdit sebebiyle kentlerin yoğunluktan uzak ve geniş alanlara yayılmış şekilde dizayn edilmesine çalışıldığını belirtmektedir.⁹⁹⁸ Benzer şekilde kentlerin olası yaşanacak düzensiz çatışmalara, DDSA'lara karşı icra edilecek askerî harekât ve operasyonlara yönelik birtakım tedbirlerin alınması için şehir planlamacılarıyla beraber çalışmalar yapılabileceği değerlendirilmektedir.

Savaş ve çatışmalar tarihine bakıldığında kentsel alanlarda icra edilen savaş ve çatışmaların oldukça acımasız, yıkıcı ve kanlı bir şekilde geliştiği kaydedilmektedir. Bu sebeple kentsel alanlarda gerçekleştirilecek askerî harekât ve operasyonlarla ilgili verilecek kararlar politikacılar tarafından ele alınması gerektiği ifade edilmektedir.⁹⁹⁹ Bu açıdan kentsel alanlarda başarılı bir harekât gerçekleştirmek, askerler ile politika yapımcılar arasında etkili bir koordinasyonu ve kararlarda eşgüdümü zorunlu kılmaktadır.

Neticede yukarıda ifade edilen stratejik faktörlerle ilgili gerekli tedbirler alındığında, eksiklikler giderildiğinde, bu faktörlere uygun şekilde hazırlıkların ve planlamaların yapılması sağlandığında taktik seviye askerî unsurların işini daha da kolaylaştıracağı ve askerî unsurların hata yapmalarının önüne geçileceği değerlendirilmektedir. Bu sayede taktik seviyede yapılan hataların stratejik başarıların önüne geçmesi engellenmiş olabilecektir. Sonuçta asıl mesele seviyelerden hangisinin öncelikli veya önemli olduğunun ortaya koyulması değildir. Asıl mesele kentsel askerî harekât ve operasyonların hazırlık aşamasından başlayarak harekât sonrası süreç de dâhil tüm seviyelerin koordineli ve senkronize bir şekilde ortak çalışmalarının sağlanması olduğu değerlendirilmektedir.

Kentsel askerî harekâta ele alınan stratejiler ve yaklaşımlar açısından Rusya, İsrail ve ABD tarafından icra edilen harekât ve operasyonlar ele alındığında; öncelikle dikkat çeken ilk nokta Rusya ve ABD'nin icra ettikleri harekât ve operasyonların ulaşılmak istenilen sonuç bakımından İsrail'in uyguladıklarından farklılaştığı görülmektedir. Bu kapsamda, Rusya Grozni'yi, ABD de Felluce ve Musul kentlerini ele geçirerek kontrolü sağlamak hedefinde olmuşlardır. İsrail'in Gazze'de icra ettiği harekât ve operasyonlarda ise hedefin Gazze kentini ele geçirmekten ziyade İsrail'in güvenliğine karşı gerçekleşen tehditlerin ortadan kaldırılması veya azaltılması olduğu değerlendirilmektedir.

---

⁹⁹⁸ Stephen Graham, "Postmortem City Towards and Urban Geopolitics", *City*, C.8, S.2, (July 2004): 175-177.

⁹⁹⁹ Sean J. A. Edwards, *Mars Unmasked: The Changing Face of Urban Operations*, (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2000), 75-78. https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1173.html. [Erişim tarihi:23.05.2021].

Bu kapsamda, üç ülkenin uyguladığı askerî yaklaşımlar bakımından Rusya'nın öncelikle İkinci Dünya Savaşı'nda edinilen tecrübeler ve Soğuk Savaş dönemi Sovyetlerinden kalma konvansiyonel yaklaşımlar çerçevesinde hareket ettiği gözlenmektedir. Rusya bu yaklaşımlar ile tank ve zırhlı araçların yoğunluğunda oluşturulan bir güç ile süratle hedefe doğru ilerleyerek düşman unsurları teslim mecbur bırakacak bir plan ile hareket etmiştir. Ancak Çeçen direnişçiler yoğun kentsel alanların sağladığı avantajlardan yararlanarak kendinden kat ve kat üstün Rus kuvvetlerine karşı uyguladıkları asimetrik yaklaşımla Rus kuvvetlerin çok büyük kayıplar vermesine neden olmuşlardır. Ruslar birinci Grozni harekâtından elde ettikleri tecrübeler ile 1999'da icra edilen harekâta gerekli hazırlıklarını yapmış olarak girmişlerdir. Ancak her ne kadar kentsel alanlarda gerçekleşecek operasyonlara ve çatışmalara hazırlıklı olsalar da kullanılan yoğun hava ve kara bombardımanları neticesinde harekât sonucunda her şeyi ile tamamen ölü hale gelmiş bir şehri ele geçirmişlerdir.

İsrail'in Gazze'de uyguladığı askerî stratejiler açısından daha çok ulusal baskılara engel olmak çerçevesinde hareket ederek öncelikle kendi askerî zayıfatı daha sonra da sivil zayıfatı en aza indirecek şekilde yaklaşımlar ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bakımdan İsrail Gazze'de uyguladığı askerî harekât ve operasyonlarda, istihbarata dayalı hassas güdümlü mühimmatlar kullanılarak gerçekleştirilen hava, deniz ve kara ateş destek vasıtalarını kullanmıştır. İsrail gerçekleştirdiği harekât ve operasyonlarda sınırlı tuttuğu hedefleri çerçevesinde kapsamı daha dar hava ve kara saldırıları gerçekleştirmiştir. Hedeflerinde; askerî lider kadro, askerî tesis ve üniteler, mühimmat depoları, roket fırlatma yerleri ile kaçakçılık ve saldırı amaçlı kullanılan tünel ağları olmuştur. İsrail bu şekilde hareket ederek “çimleri biçmek” olarak ifade edilen bir stratejiyi uyguladığı görülmektedir. Ancak İsrail her ne kadar harekât ve operasyonlarını sınırlı kapsamda tutmaya çalışsa da yoğun kentsel alanların sağladığı avantajlardan yararlanan Hamas ve diğer grupların uyguladığı asimetrik uygulamalar neticesinde yoğun hava ve kara bombardımanları gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu saldırılar sonucunda sivil zayıfatlarla beraber sivil yerleşim yerlerinin ağır hasar gördüğü ve hatta zaman zaman dost zayıfatlarına da sebebiyet verdiği görülmektedir.

ABD'nin uyguladığı askerî harekât ve operasyonlar açısından 2004'te İkinci Felluce harekâtında Irak işgali ile geliştirdiği şehirlerde askerî operasyonlar/MOUT (*Military Operation in Urban Terrain*) doktrini ve direnişle mücadele harekâtı çerçevesinde stratejiler ile hareket etmiştir. Ancak bu stratejiler ile yoğun kentsel alanlarda

DDSA'lara karşı icra edilen askerî harekât ve operasyonlarda çok fazla zayıat vermesi hem ulusal tepki ve baskılara yol açmış hem de Soğuk Savaş dönemi ile Afganistan, Irak Savaşları ile yıpranmış ve yorulmuş ABD ordusu için çok daha yıpratıcı olmuştur. Bu kapsamda ABD hükûmeti edinilen tecrübeler çerçevesinde yeni bir strateji ortaya koyarak vekâlet savaş stratejisini uygulamaya koymuştur. Bu strateji ile kendi askerini geri planda tutarak daha çok eğitim, lojistik, silah-mühimmat, istihbarat ve ateş desteği sağlayarak bölgedeki diğer muhalif yerel güçlerden yararlanmıştır. Özellikle 2016 Musul Harekâtında Irak güvenlik güçlerini, Kürt grupları, Şii Milisleri her türlü desteği sağlayarak ve bunların yanında haberleşme, irtibat ve koordinasyon sağlamak için iliştiirdiği özel kuvvet askerini kullanarak vekâlet savaş stratejisini uygulamıştır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünya üzerinde yoğun insan topluluğunun kentlerde yaşayacak olması sebebiyle 21'inci yüzyılda savaş ve çatışmalarda da bazı dönüşümlerin olması kaçınılmazdır. Bu çerçevede kesin sonuçlu muharebeler yerine uzun süreli ve yıpratmaya dayalı düşük yoğunluklu çatışmaların yaşanacağı, kentsel alanların savaş ve çatışma alanlarına doğru evrileceği, konvansiyonel savaş konsept ve doktrinlerinde birtakım değişikliklerin gerektiği ayrıca kentsel harekât ve operasyonlara yönelik yaklaşımların yeniden gözden geçirilmesinin zorunlu olduğu değerlendirilmektedir.

DDSA'lar ve konvansiyonel askerî güçler arasında her yönde oluşan eşitsizlik gün geçtikçe daha da artmaktadır. DDSA'lar ve konvansiyonel kuvvetler arasındaki bu eşitsizlik Grozni'de, Gazze'de, Felluce'de, Musul'da ve diğer kentsel alanlarda görüldüğü üzere kentlerin DDSA'lara asimetric ve düzensiz savaş stratejileri kapsamında uzun süreli bir mücadeleye girebilme imkânı sağladığı apaçık ortadadır. Bu sebeple kentsel alanlar çok üstün askerî güçlere karşı uzun süreli savaş ve çatışmaların yürütüleceği yerler olacağı ve günümüz koşullarında kentsel çatışmaların daha da fazla bir şekilde gerçekleşeceği değerlendirilmektedir.

Günümüzde artarak devam eden bir oranda DDSA'lar, düzensiz savaş kapsamında asimetric yöntemler ve tekniklerle beraber şehir üçlemesi olan fiziksel alan, nüfus ve altyapıyı karşılarındaki üstün askerî güçlere karşı dengeleyici bir araç olarak kullandıkları görülmektedir. Bu sebeple günümüzde kentlerin sağladığı bu dengeleyici özelliği her yönden üstün askerî güçlere karşı kullanan DDSA'lara karşı gerçekleştirilecek askerî harekât ve operasyonların daha çok icra edileceği değerlendirilmektedir. Bunun etkisi ile kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonlar askerî, siyasi, hukuki, ekonomik, toplumsal ve çevresel yönleri ile derinlemesine düşünülmesi gereken geleceğin harekât çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentsel ortamlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonların hazırlıklarının dinamik bir süreç çerçevesinde uzun zamana yayılarak yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu sebeple savaş ve çatışma dışı dönemlerde harekât hazırlıkları

kapsamında çok çeşitli eğitim ve tatbikatlar, silah kombinasyonları, çeşitli kısıtlamalar, sınırlamalar, kuvvet karışımlarının nasıl olması gerektiği, düşman kompozisyonları, yasal faktörler ve şehir özellikleri ile karakteristiği gibi incelenmesi gereken pek çok konu ele alınmalıdır. Kentsel ortamlarda icra edilecek her bir askerî harekât, kentsel alanların sahip oldukları kendilerine has özelliklerine, yapısına, jeopolitiğine ve etkilemiş olduğu karşı gücün imkân kabiliyetleri ile ulusal ve uluslararası politik ve hukuksal hususlara göre değişiklik gösterecektir. Bu farklı etkenler çerçevesinde standart bir kentsel askerî harekât ve operasyon şeklinin olamayacağı değerlendirilse de kentsel askerî harekât ve operasyonların icrasında etkili olabilecek ortak veya genellenebilir faktörlere göre hazırlıkların ve planlamaların yapılmasında, gerekli tedbirlerin yerinde ve zamanında alınmasında ayrıca eksikliklerin tamamlanmasında önemli olduğu görülmektedir.

Tez çalışmasında kentsel alanlarda gerçekleştirilen askerî harekât ve operasyonlarda uygulamanın nasıl olması gerektiği her ortam, şart ve farklı faktörlere göre değişiklik arz edeceğinden stratejik seviyede genel bir yaklaşımın ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda kentsel askerî harekât ve operasyonların hedef ve amaçlarına ulaşılmasında etkili olan genellenebilir ortak faktörlerin tespiti gerçekleştirilerek kentsel askerî harekât ve operasyonlar açısından taktiksel seviyede uygulamanın nasıl olması gerektiği ile ilgili çıkarım ve değerlendirmeler yapılmamıştır. Çalışmada taktiksel çıkarımlardan ziyade ileri dönemlerde gerçekleştirilecek kentsel askerî harekât ve operasyonlarla ilgili hazırlık, planlama ve gerekli tedbirlerin alınmasında stratejik bir bakış açısı ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Ayrıca çalışmada olduğu gibi farklı ve değişik kriterlerin ve faktörlerin bulunduğu kentsel askerî harekât ve operasyonlarla ilgili doğru strateji ve yaklaşımların oluşturulmasında faktörlerin önem derecelerine göre önceliklendirilerek gerekli projelerin, yatırımların, hazırlıkların, nerelerde, ne kadar sürede yapılması ve kaynakların nerelere, ne oranda dağıtılması gerektiği ile ilgili daha sağlıklı adımlar atılmasına yardımcı olabilecektir. Bu sayede kentsel askerî harekât ve operasyonlar kapsamında askerî, siyasi, mali, hukuki, toplumsal, ulusal ve uluslararası kamuoyu, gibi çok farklı türden faktörün daha etkin ve verimli olarak kullanımının sağlanmasına yönelik daha rasyonel adımlar atılabileceği ve her türden kaynağın zayii edilmeden hedeflere uygun kullanılmasına imkân sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

Askerî harekâtlar öncesi planlama sürecinde tespit edilen iç ve dış faktörlere uyum sağlayan stratejilerin belirlenmesi ve bu stratejiler çerçevesinde hazırlıkların yapılarak eksikliklerin tamamlanması harekâtın hedeflerine ulaşmasında son derece faydalı olacaktır. Kentsel askerî harekât ve operasyonların sahip olduğu karmaşık ve çok sayıda farklı faktörler kapsamında gerekli olan durum analizlerinin harekât öncesinden başlayarak harekât süresince belirli aralıklarla ve sürekli olarak yenilenmelidir. Bu analizler ile tespit edilen değişimlere uygun olarak harekât ile ilgili oluşturulan stratejilerin uygulama aşamalarının değiştirilmesi veya ihtiyaç durumunda belirlenen stratejilerin tamamen revize edilmesi yoluna gidilebileceği değerlendirilmektedir.

Kentlerin ihtiva ettiği çok farklı özellikler ve kentsel askerî harekât ve operasyonları etkileyen çok farklı faktörlerin bulunması sebebiyle her harekâtın planlama ve hazırlık dâhil tüm safhalarının en baştan ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir. Amos Fox'un ifade ettiği şekilde kişinin nasıl savaşması gerektiği, nasıl savaşmak istediğinden daha önemli olup, askerinin nasıl savaşmayı istediğinden çok nasıl savaşması gerektiğinin ortaya koyulması gerekmektedir.¹⁰⁰⁰ Bu bağlamda her harekât için tespit edilen bu farklı faktörler çerçevesinde farklı strateji ve yaklaşımlar ortaya koyulması bir zorunluluk olarak değerlendirilmektedir. Neticede kentsel askerî harekât ve operasyonlar için genel geçer belli stratejilerin uygulanmasından ziyade her durum ve şartta tespit edilen birbirinden farklı faktörler çerçevesinde uygun stratejilerin ortaya koyulmasının başarıya katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonlarla ilgili politikalarının belirlenmesi sürecinde içsel (güçlü ve zayıf yönler) ve dışsal (fırsatlar, tehditler) faktörlerin neler olduğunun ortaya çıkarılması bir gereklilik olarak görülmektedir. Kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonlarda etkili olan içsel ve dışsal faktörlerinin belirlenmesi ve analize tabi tutulmasının bu harekât ve operasyonların yönetiminde hedeflere uygun stratejilerin belirlenmesine yardımcı olacağı gibi mevcut stratejilerin ve uygulamaların değerlendirilerek hatalı ve yanlış uygulamaların düzeltilmesine de olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada kentsel askerî harekât ve operasyonlar da etkili olan faktörlerin tespit edilmesinde güçlü ve zayıf yönleri oluşturan iç faktörler ile içinde bulunulan ortama bağlı fırsatlar ve tehditleri oluşturan dış faktörlerin analiz edilerek stratejik karar verme

---

¹⁰⁰⁰ Fox, What The Mosul.

süreçlerinde kullanılan Güçlü-Zayıf-Fırsat-Tehdit analizi kullanılmıştır. GZFT analizi ile tespit edilen faktörlerin sayısallaştırılarak nicel bir şekilde değerlendirilmesi ve önem derecelerine göre sıralanmasında ise birbirinden farklı alanlarda, fazla sayıda faktör ve alt faktörlere bağlı olarak karar verilmesinde kullanılan AHP çok kriterli karar verme yönteminden yararlanılmıştır. Bu çerçevede çalışmada kentsel askerî harekât ve operasyonlarda etkili olan faktörler tespit edilmiş ve analitik olarak önceliklendirilerek sıralanmıştır. Tablo 5.1.'de tüm alt faktörlerin önceliklerine göre sıralanması gösterilmiştir.

Tablo 5.1'e bakıldığında en öncelikli faktör olarak ele alınan A grubu ilk yedi alt faktör içerisinde zayıf alt faktörlerden hiçbir faktörün bulunmadığı görülmektedir. Bu öncelikli alt faktörler içerisinde dört güçlü alt faktörü, iki tehdit alt faktörü ve bir tane de fırsat alt faktörü yer almaktadır. Aynı şekilde ikinci öncelikli B grubu on dört alt faktöre bakıldığından yedi tanesinin güçlü faktörler içinde, dört tanesinin tehdit faktörleri içerisinde, iki tanesinin fırsat faktörleri içerisinde ve bir tanesinin de zayıf faktörler içerisinde yer aldıkları görülmektedir. Bu çerçevede kentsel askerî harekât ve operasyonlara yönelik yapılacak planlamalarda, hazırlıklarda tespit edilen güçlü alt faktörlerin etkisini daha da artıracak, sağladığı avantaj ve üstünlükten daha fazla yararlanılacak stratejilerin ele alınması doğru bir yaklaşım tarzı ortaya koymaktadır. Yine aynı şekilde öncelik sıralamasında üstte yer alan tehdit alt faktörlerin olumsuzluklarını azaltan veya ortadan kaldıran stratejilerin uygulanması doğru bir yaklaşım tarzı olacağı gibi harekât ve operasyonlarla ilgili yapılan hazırlık ve planlamalarda kaynakların doğru yer ve zamanda en etkin şekilde kullanılmasına da imkân sağlamış olacaktır.

Tablo 5.1'de öncelik sırası ile gösterilen kentsel askerî harekât ve operasyonlarda etkili olan alt faktörlere bakıldığında bu faktörlerin hem stratejik hem operatif hem de taktik seviyeleri ihtiva ettiği görülmektedir. Bu kapsamda kentsel askerî harekât ve operasyonlarda stratejik, operatif ve taktik seviyelerde gerekli olan tedbirlerin eş zamanlı alınması, yapılacak hazırlık ve planlamaların senkronize bir şekilde yapılması gerekmektedir. Kentsel askerî harekât ve operasyonların hazırlık aşamasından başlayarak harekât sonrası da dâhil tüm süreçlerde stratejik seviyeden, operatif ve taktik seviyeye kadar askerî, mali, idari, hukuki, toplumsal, diplomatik ve şehir yapılanması dâhil her türlü gerekli faaliyetlerin eş zamanlı ve koordineli bir şekilde

gerçekleştirilmesi harekât ve operasyonların başarıyla icra edilmesinde önemli katkı sağlayacaktır.

Tablo 5.1: Tüm Alt Faktörlerin Önceliklerine Göre Sıralanması.

Sıralama	Faktör	GZFT ALT FAKTÖRLERİ	Nispet Alt Faktör Değeri
1	G7	Harekâtı karşılayabilecek güçlü bir ekonominin olması,	0,0377
2	G5	İstihbarat kabiliyetlerinin en iyi şekilde kullanılması,	0,0297
3	F8	Yerel halkın desteğinin alınması,	0,0294
4	G2	SİHA'ların etkili bir şekilde kullanılması,	0,0256
5	T2	Zayıf riskinin fazla olması,	0,0248
6	G13	Geniş ve ayrıntılı nokta hedef havuzu/bankasının oluşturulması,	0,0235
7	T18	Silahlı grupların teknolojiyi kullanarak bombalı araç, intihar ve drone saldırılar gerçekleştirmeleri,	0,0223
8	T17	Silahlı grupların geniş tünel ağları, hendek ve barikatlar kullanmaları,	0,0218
9	T1	Yoğun sivil nüfusun bulunması,	0,0213
10	G8	Bilgi-elektronik harp sistemleri ve siber teknolojinin kullanılması,	0,0211
11	T10	Yoğun bubi tuzaklarının ve EYP'lerin kullanılması,	0,021
12	G9	Termobarik ve nüfuz edici etkiye sahip yeterli sayıda hassas güdümlü mühimmeta sahip olmak,	0,0209
13	G15	Zırhlı iş makineleri dâhil, savaş istihkâmçılığında yoğun bir şekilde yararlanılması,	0,02
14	F9	Sivillerin yerleşim yerlerini terk etmesi,	0,0198
15	G3	Zırhlı birlik ve özel kuvvet unsurlarıyla destekli özel müşterek polis-asker karma birlik teşkilatlanmasının yapılması,	0,0194
16	T14	Silahlı grupların sivillerden yararlanması, çalıştırması ve sivillerin arasına karışık onları kalkan olarak kullanmaları,	0,0192
17	Z9	İç kamuoyu desteğinin kaybedilmesi,	0,0187
18	G4	Yoğun ateş baskısının oluşturulması,	0,018
19	F4	Yerel yönetimin onayının ve desteğinin alınması,	0,0177
20	G11	Gece operasyon gerçekleştirme imkân kabiliyetinin olması,	0,017
21	G1	Hava gücünün yoğun olarak kullanılması,	0,0161
22	G12	Silahlı gruplara karşı 1/10 sayı üstünlüğünün sağlanması,	0,016
23	Z11	Harekâtın icrasında siyasi baskı ve aceleci kararların etkili olması,	0,0159
24	F1	Uluslararası kamuoyunun desteğinin alınması,	0,0157
25	T12	Silahlı grupların birtakım konvansiyonel silah sistemlerine sahip olması,	0,0155
26	G6	Lojistik destek üssünün harekâta yakın bir yere kurulması,	0,0155
27	F7	Yerel ve bölgesel vekil güçlerden yararlanılması,	0,0152
28	Z10	Angajman kurallarına ve insancıl hukuk kurallarına uymanın zorluğu, kuralların dışına çıkılması,	0,0151
29	T3	Harekât kapsamında orantısız ve ayırım gözetilmeden aşırı güç kullanılması,	0,0149
30	T9	Harekâtın uzun süreli ve ypratıcı olma riski,	0,0148
31	Z5	Dost ateş zayıflığının fazla olması,	0,0141
32	T5	Kentsel alanın sahip olduğu (termik/ nükleer santral/ liman/ havaalanı vb.) kritik tesislerin korunması,	0,0141
33	T4	Kentlerin yoğun fiziki yapısının ve altyapı tesislerinin harekâtın işleyişine olumsuz etkileri,	0,0139
34	F6	Bölgedeki aşiretler ve sözü geçen diğer kişilerin desteğini kazanmak,	0,0132
35	F10	Bölgenin coğrafi avantajlarından istifade edilmesi, silahlı grupların bu avantajları kullanmasının engellenmesi,	0,0131
36	Z1	Gerçekçi bir eğitim alanı eksikliği ile askerlerin tecrübe ve eğitim yetersizliği,	0,0131
37	T22	Harekât ile ilgili dış kamuoyu baskısı,	0,0126
38	Z14	Yüksek maliyetli ve temini zor mühimmat, teçhizat ve malzemenin tükenmesi riski,	0,0121
39	F11	Bölgede harekât için kentsel yaşamın düzenlenmesine yönelik tedbirlerin alınması,	0,012
40	Z13	İnsansız kara araçlarına olan ihtiyaç,	0,0119
41	Z4	İletişim, koordinasyon, haberleşme ve muhabere sistemlerinde eksiklik ve yetersizlikler,	0,0117
42	T11	Silahlı grupların dış güçler tarafından desteklenmesi,	0,0115
43	Z2	Kentsel alanlara uygun manevra kabiliyeti yüksek ve zırh koruması fazla zırhlı araçların eksikliği,	0,0115
44	F2	Uluslararası örgütlerin desteğinin alınması,	0,0114
45	Z7	İnsan istihbaratının gerçekleştirilmesinin zor olması,	0,011
46	F14	Silahlı grupların hukuksuzluklarının uluslararası kamuoyuna aktarılması, (uluslararası baskı ve tepkinin azaltılması),	0,0108
47	F16	Karşı gücün yaşadığı sosyo politik- ekonomik problemlerden istifade edilmesi,	0,0108
48	Z8	Askerlerin yoğun stres yaşamaları, moral, motivasyon ve disiplinlerinin olumsuz etkilenmesi,	0,0106
49	F12	Bölgedeki silahlı güçler arasındaki rekabet ve sorunlardan istifade edilmesi,	0,0103
50	G10	Sivil korunma tedbirleri dâhil aktif ve pasif savunma tedbirlerinin alınması,	0,0102
51	F3	Komşu ülkeler ile iş birliği yapılması,	0,0101
52	T13	Silahlı grupların içerisinde tecrübeli eski askerler ve yabancı savaşçıların olması,	0,0097
53	Z3	Askerî harekât ve operasyonların uzun bir planlama ve hazırlık süresine ihtiyaç duyması,	0,0096
54	T20	Bölge halkının askeri birliklere ön yargılı ve tepkili olması,	0,0096
55	G14	Birliklerle iliştilmiş gazetecilerin kullanılması,	0,0095
56	F13	Silahlı grupların yerel halka baskı yapması,	0,009
57	F15	Silahlı gruplar içerisindeki yabancı teröristlerin tespit edilmesi,	0,0089
58	T8	Kentlerin çok büyük tahribata uğraması, harekât sonrası kentlerin inşası, yeniden yapılması ve istikrar faaliyetlerinin zorunluluğu,	0,0087
59	F5	Bölgedeki sivil kuruluşlarla irtibat ve koordinasyon,	0,0087
60	T19	Silahlı grupların harekât bölgesinin dışında özellikle geri emniyet bölgelerinde saldırılar gerçekleştirilmesi,	0,0084
61	T15	Silahlı gruplar tarafından uluslararası hukuka göre savaş dışı olan yerlerin kullanılması,	0,0082
62	Z12	Askerî ve sivil kurum-kuruluşlar ile ortak hareket edebilecek bir sistemin eksikliği,	0,0081
63	T16	Silahlı grupların sosyal medya araçlarını kullanmaları, siber saldırılar gerçekleştirmeleri,	0,008
64	T7	İnsani yardım ve yerel halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması zorunluluğu,	0,008
65	T21	Harekâtın uzamasından dolayı hava durumunun olumsuz etkileri,	0,0078
66	Z15	Kentlerin tecrit ve giriş-çıkış kontrolünün tam olarak sağlanamaması,	0,0069
67	T6	Bölge halkının etnik ve dinsel farklılıkları,	0,0067
68	Z16	Medya ile ilişkiler, haber akışının ve sosyal medyanın kontrolünün tam olarak yapılamaması,	0,006
69	Z6	Yerel dil bilen personel veya tercüman eksikliği,	0,0048

Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonların başarılı bir şekilde icra edilerek, hedef ve amaçlara ulaşılmasında etkili olduğu değerlendirilen 69 ortak faktör tespit edilmiş ve Tablo 5.1’de gösterildiği şekilde nispi olarak önem derecelerine göre sıralanmıştır. Kentsel alan askerî harekât ve operasyonlara yönelik yöntem ve stratejilerin belirlenmesinde sadece görece en üst sıralardaki faktörleri ele alacak yaklaşımlar dışında hem öncelikli hem de sıralanmanın daha aşağısında kalan faktörlerin de değerlendirmeye alındığı daha yaygın yaklaşımlar ele alınabilir. Bu çerçevede planlama ve karar verme süreçlerinde fazla sayıda ve farklı faktörlere bağlı olarak uygun stratejilerin belirlenmesinde etkili bir şekilde kullanılan ve Weichrich tarafından önerilen dört farklı alternatif stratejinin ortaya koyulduğu yaklaşım tarzı örnek olarak alınabilir. Weichrich’in ortaya koyduğu bu alternatif stratejiler;¹⁰⁰¹

- (1) ZT (Zayıf-Tehdit/Mini-Mini) Stratejisi; zayıf faktörlerin ve tehdit faktörlerinin etkisinin azaltılmasına yönelik strateji veya stratejilerdir.
- (2) ZF (Zayıf-Fırsat/Mini-Maxi) Stratejisi; zayıf faktörlerin etkisi azaltılırken fırsat faktörlerinin etkisinin artırılmasına yönelik strateji veya stratejilerdir.
- (3) GT (Güçlü-Tehdit/Maxi-Mini) Stratejisi; güçlü faktörlerin etkisini artırırken tehdit faktörlerinin etkisini azaltmaya yönelik strateji veya stratejilerdir.
- (4) GF (Güçlü-Fırsat/Maxi-Maxi/) Stratejisi; hem güçlü faktörlerin hem de fırsat faktörlerinin etkilerini artırmaya yönelik strateji veya stratejilerdir.

Yukarıda ifade edilen alternatif stratejiler zayıf ve güçlü olarak tespit edilen içsel faktörlerin fırsat ve tehdit olarak tespit edilen dışsal faktörlerle beraber değerlendirmesine dayanmaktadır. Bunun yanında ortaya koyulan maxi-mini, mini-mini, mini-maxi, maxi-maxi şeklindeki bu dört alternatif stratejilerin dışında içsel ve dışsal faktörlerle uyumlu olacak daha karışık ve iç içe geçmiş strateji ve yaklaşımlar ele alınabilir. Çalışma ile ilgili olarak tespit edilen faktör ve alt faktörlerle ilgili benzer alternatif strateji ve yaklaşımlar ortaya koymak mümkündür. Bu amaçla kentsel askerî harekât ve operasyonların istenilen hedef ve amaçlara ulaşılmasını sağlayacak stratejilerin belirlenmesinde örnek bir değerlendirme yapmak amacıyla güçlü, zayıf, fırsat ve tehdit ana faktörleri içerisinde en öncelikli sıraya sahip beş alt faktörler ele alınarak Tablo 5.2 oluşturulmuştur.

---

¹⁰⁰¹ Weichrich. a.g.m., 11.

Tabloda gösterilen faktörlere bağlı olarak maxi-maxi yaklaşımı çerçevesinde stratejilerin oluşturulmasında öncelikli fırsat faktörlerinin sağladığı avantajlı şartlardan en yüksek şekilde yararlanırken bunun yanında güçlü faktörlerin de etkilerinin artırılmasına, olumlu ve üstün yanlarından daha fazla yararlanmaya yönelik stratejiler ele alınabilir. Tablo 5.2’de gösterilen ilk beş fırsat ve güçlü alt faktörlerin aynı anda etkisini artıracak stratejilere öncelik verilmesine gayret edilmelidir. Bu sayede maxi-maxi yaklaşımı çerçevesinde ortaya koyulacak stratejiler çerçevesinde fırsat faktörlerinden yararlanılarak sahip olan güçlü faktörler en üst seviyede kullanılabilir.

Tablo 5.2: Her Faktör Açısından En Öncelikli Alt Faktörler.

Faktör	GZFT ALT FAKTÖRLERİ		Sıralama
GÜÇLÜ	G7	Harekâtı karşılayabilecek güçlü bir ekonominin olması,	1
	G5	İstihbarat kabiliyetlerinin en iyi şekilde kullanılması,	2
	G2	SİHA’ların etkili bir şekilde kullanılması,	3
	G1 3	Geniş ve ayrıntılı nokta hedef havuzu/bankasının oluşturulması,	4
	G8	Bilgi-elektronik harp sistemleri ve siber teknolojinin kullanılması,	5
ZAYIF	Z9	İç kamuoyu desteğinin kaybedilmesi,	1
	Z11	Harekâtın icrasında siyasi baskı ve aceleci kararların etkili olması,	2
	Z10	Angajman kurallarına ve insancıl hukuk kurallarına uymamanın zorluğu, kuralların dışına çıkılması,	3
	Z5	Dost ateş zayıflığının fazla olması,	4
	Z1	Gerçekçi bir eğitim alanı eksikliği ile askerlerin tecrübe ve eğitim yetersizliği,	5
FIRSAT	F8	Yerel halkın desteğinin alınması,	1
	F9	Sivillerin yerleşim yerlerini terk etmesi,	2
	F4	Yerel yönetimin onayının ve desteğinin alınması,	3
	F1	Uluslararası kamuoyunun desteğinin alınması,	4
	F7	Yerel ve bölgesel vekil güçlerden yararlanılması,	5
TEHDİT	T2	Zayıflığın fazla olması,	1
	T18	Silahlı grupların teknolojiyi kullanarak bombalı araç, intihar ve drone saldırılar gerçekleştirmeleri,	2
	T17	Silahlı grupların geniş tünel ağları, hendek ve barikatlar kullanmaları,	3
	T1	Yoğun sivil nüfusun bulunması,	4
	T10	Yoğun bubi tuzaklarının ve EYP’lerin kullanılması,	5

Tabloda gösterilen faktörlere bağlı olarak mini-mini yaklaşımı çerçevesinde stratejilerin oluşturulmasında tehdit oluşturan faktörlerin etkisi azaltılırken aynı zamanda zayıf faktörlerin ortadan kaldırılmasına yönelik stratejiler ele alınabilir. Bu kapsamda Tablo 5.2’de gösterilen ilk beş tehdit ve zayıf faktörlerin etkisini azaltacak stratejilere öncelik verilmesine gayret edilmelidir. Bu sayede hem tehdit oluşturan dış faktörler azaltılacak

hem de sahip olunan zayıflıklar giderilecek veya etkilerinin en aza indirilmesi sağlanabilecektir.

Bu faktörlere bağlı olarak maxi-mini yaklaşım çerçevesinde stratejilerin oluşturulmasında güçlü faktörlerin etkisinden en üst seviyede yararlanılırken tehdit faktörlerinin etkisini en aza indirecek stratejiler ele alınabilir. Buna yönelik ilk beş güçlü faktörün etkisinin artırılmasına ve ilk beş tehdit faktörünün etkisinin azaltılmasına yönelik stratejilere öncelik verilmesine gayret edilmelidir. Bu sayede hem güçlü faktörlerin avantajları artırılarak daha etkin kullanılacak hem de tehdit oluşturan faktörler ortadan kaldırılacak veya olumsuz etkilerinin önüne geçilebilecektir.

İlk beş faktörlere bağlı olarak mini-maxi yaklaşımı çerçevesinde stratejilerin oluşturulmasında ise sahip olunan zayıf faktörlerin etkisi azaltılırken fırsat oluşturan faktörlerden en üst seviyede yararlanılmasını sağlayacak stratejiler ele alınabilir. Buna yönelik gösterilen ilk beş zayıf faktörün etkisini azaltacak aynı zamanda fırsat oluşturan faktörlerin etkisini artıracak stratejilere öncelik verilmesine gayret edilmelidir. Bu sayede sahip olunan zayıflıkların dezavantajları ortadan kaldırılırken fırsat faktörlerinin sağladığı avantajlardan en üst seviyede yararlanılması sağlanabilecektir.

Çok geniş ve uzun zamanlı bir planlama, hazırlık ve icra sürecine ihtiyaç gösteren kentsel askerî harekât ve operasyonlarla ilgili doğru stratejilerin ve yaklaşımların ele alınması oldukça önemlidir. Kentsel harekât ve operasyonları etkileyen faktörlerin tespit edilerek bu faktörler çerçevesinde optimum stratejilerin oluşturulması kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlayacağı gibi harekâtın başarısını kolaylaştıracak ve meşruiyetine zarar getirmeyecektir.

Kentsel alan askerî harekât ve operasyonlarda hedef ve amaçlara ulaşmak için etkili olan tüm faaliyetler ve faktörler en ayrıntısına kadar ele alınmalıdır. Bu kapsamda çalışmada tespit edilen faktörler çerçevesinde güçlü olunan yanlar ile fırsatlardan en üst şekilde yararlanıp etkilerini artıracak ve zayıf olan hususlar ile tehditlerin ortadan kaldırılmasına veya etkisinin azaltılmasına yönelik kentsel alan askerî harekât ve operasyonlarla ilgili ele alınması gereken öncelikli hususlar şu şekilde ifade edilebilir;

- Harekât ve operasyonların en başından sonuna kadar tüm süreç ve faaliyetlerin aksamadan dinamik olarak yerine getirilmesi için harekâta yönelik detaylı bir şekilde hesaplanmış mali bir kaynağın oluşturulması,

- En alttan en üste kadar tüm seviyelerde gerekli olan bilgilerin anlık olarak elde edilmesinde tüm istihbarat toplama vasıtaları ve tekniklerinin aktif bir şekilde kullanılabilirlikleri ve birbirleriyle senkronize olarak çalışabilecekleri harekâta özel bir istihbarat yapısının oluşturulması,
- Yerel halkın desteğinin kazanılması bakımından halkın sosyo-kültürel yapısı, dini ve etnik değerleri harekâtın her aşama ve seviyesinde ele alınarak planlamaların yapılacağı, yerel yöneticiler yanında sözü geçen etnik, dini ve aşiret büyüklerinin fikirlerinin alınarak harekâta ilgili kararlarda ortak aklın sağlanabileceği bir sistemin oluşturulması,
- Harekât ile ilgili askerî, idari, mali, hukuki, coğrafi, çevresel ve sivil tüm bilgilerin anlık elde edilmesi, işlenmesi ve iletilmesini sağlayan, her şart ve ortamda çalışabilir teknik cihaz ve sistemlerle donatılmış ve harekâta dâhil olan birlik, kurum, kuruluş ve organizasyon üyelerinin koordinasyon ve eşgüdüm içerisinde çalışabilecekleri bir harekât bilgi merkezinin oluşturulması,
- Gerek dost zayıat gerekse istenmeyen sivil zayıatın azaltılması ile hukuk bakımından hedef alınmaması gereken yerlerin korunması amacıyla çatışma kuralları çerçevesinde angajman kurallarının her seviye ve aşamada detaylı olarak belirlenmesi ve gerekli zamanlarda güncellemelerin yapılarak oluşturulacak harekât bilgi merkezinden kontrol ve koordinasyonunun gerçekleştirilmesi,
- SİHA'ların kentsel alanlarda etkili bir şekilde kullanılması için tek ve sürü kullanımı ile askerî birliklerle senkronize olarak kullanılabilirlik seviyeleri, kurallar ve şartlar ile ilgili kentsel askerî harekât ve operasyon konseptinin oluşturulması,
- Kentsel askerî harekât ve operasyonlar uzun süreli ve yıpratıcı harekât türü olarak dikkat çekmekte olup harekâtın süresi uzadıkça olumsuzluk ve tehdit oluşturan hususlar da katlanarak artmaktadır. Bu yüzden DDSA'ların kritik noktaları, karargâhları, lider kadrolarının çok daha süratli ve yüksek doğrulukla etkisiz hale getirilerek DDSA'ların direniş ve mücadele azminin kırılmasını ve operasyonların kısa sürede sonlandırılmasını sağlayacak ayrıntılı ve geniş hedef havuzlarının oluşturulması,
- DDSA'lar tarafından hem keşif hem de bomba yükleyerek kamikaze tarzı saldırı amacıyla giderek daha fazla şekilde kullanılmaya başlanan çeşitli büyüklük ile imkân ve kabiliyetteki dronelara karşı yeni savunma sistem ve silahlarının askerî birliklere tedarikinin sağlanması ve dronelara karşı koyma konseptinin oluşturulması,

- Kentsel alan harekât ve operasyonlarda DDSA'ların yoğun olarak kullandığı ve askerî güçlerin sahip olduğu her türlü silah ve teknoloji üstünlüğün etkisini azaltan ve DDSA'lara avantaj sağlayan hendek ve tünel ağlarının tespiti, ele geçirilmesi, emniyet altına alınması ve ortadan kaldırılmasında tünellerle mücadele konseptinin oluşturulması,
- Kentlerin sahip olduğu birçok farklı özelliği çeşitli şart ve ortamlarda yansıtılabilen, harekât ve operasyonlarda karşılaşılabilecek çeşitli senaryoların uygulanabileceği, en az tugay seviyesinde askerî birliklerle beraber kamu kurum ve kuruluşlar ile sivil organizasyonların temsilcilerinin de eş zamanlı olarak katılabildiği kentsel çatışmalar eğitim alanının oluşturulması,
- Günümüzde kentsel çatışmaların kaçınılmaz bir hale gelmesi yanında ulusal ve uluslararası düzeyde önemli bir güvenlik konusu olan kentsel alan askerî harekât ve operasyonları için her türlü taktik, operatif ve stratejik seviyede hazırlıkları tamamlanmış, müşterek ve birleşik harekât imkân kabiliyetine sahip, kolordu seviyesinde acil müdahale birliğinin teşkil edilmesi,

Küreselleşmenin de etkisi ile günümüz dünyasında siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel, teknolojik vb. pek çok alanda yoğun değişimler yaşanmakta ve ülkelerin bu şartlarda başarılı olabilmesi için en uygun stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu stratejilerin geliştirilmesi güçlü ve zayıf yönlerin belirlenmesine, fırsatlardan maksimum fayda sağlanmasına ve tehditlerin ise minimuma indirilmesine bağlıdır. Günümüz savaş ve çatışmalarındaki değişim ve dönüşüm ile devletlerarası ilişkiler açısından konjonktürel gelişmeler dikkate alındığında kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonların uygulanmasını etkileyen pek çok farklı faktör bulunmaktadır. Bu faktörler ülke içi ve dışı, bölgesel ve küresel etkenler yanında ekonomik, sosyal, hukuki, siyasi fırsat ve tehdit oluşturan hem birbirine bağlı hem de birbirinden farklı pek çok etkeni ihtiva emektedir. Kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonların uygulanmasında istenilen amaç ve hedeflere ulaşmak için bütün bu farklı faktörleri tespit etmek, analiz etmek, değerlendirmek ve bu faktörlerin önem derecelerine göre gerekli stratejilerin geliştirilmesi ve planların uygulanması gerekmektedir.

Bu çalışmada kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlar ile ilgili analitik bir analiz ortaya koyabilmek adına sayısalıktan uzak, daha nitel ve öznel

değerlendirmelere sahip GZFT analizi ile AHP yöntemi beraber kullanılmıştır. Bu sayede GZFT analizi kullanılarak kentsel askerî harekât ve operasyonları etkileyen içsel ve dışsal faktörler belirlenmiş, AHP yöntemi kullanılarak da etkili olan faktörlerin analitik olarak önem derecelerinin tespiti ve öncelik sıralaması yapılmıştır. Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonları etkileyen faktörlerin tespit edilerek, bu faktörlerin öncelik derecelerinin sayısal veriler kullanılarak sıralanmasının alanla ilgili çalışmaya özgünlük kattığı değerlendirilmektedir.

Kentsel alanlar; fiziksel alan, toplum ve altyapı sistemlerinden oluşan ve sistemlerin sistemi olarak nitelenebilecek tamamen farklı ve kendine özgü özelliklere sahip canlı ve dinamik bir yapıya sahiptir. Bu bakımdan kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonların her kentsel alan için ayrı ayrı ele alınmasını, kentin sahip olduğu özellikler bakımından her seferinde farklı tedbirlerin alınarak, hazırlık ve planlamaların yeniden yapılmasını gerektirmektedir.

Krulak'ın üç bloklu savaş olarak ifade ettiği¹⁰⁰² kentsel alanlardaki harekât ve operasyonlar günümüz şartlarında sadece üç blok değil çok daha fazla harekât çeşidinin aynı anda yaşanacağı multi/çoklu blok harekâtı diyebileceğimiz hale gelmiştir. Yoğun karmaşıklık içerisinde kentsel alanlarda bir bölgede ev içinde çok yakın çatışmalar sürdürülürken, diğer bir yerde bölgenin kontrol ve emniyetinin alınması, hemen yakınında patlayıcıların etkisiz hale getirilmesi gerekmektedir. Bununla beraber aynı ortamda bir yanda sivillerin tahliyesi, başka bir alanda sivillere temel ihtiyaç desteğinin sağlanması, diğer bir alanda ise bölgenin alt yapı ihtiyaçlarının giderilmesi ile ilgili çalışmalar yapılabilmektedir. Bu çeşitlilik günümüz kentsel alanlarının gelişimi ile daha da artırılabilir bir hale dönüşmektedir. Bu sebeple kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonlar için kuvvet yapısının çok çeşitli faaliyetleri yerine getirebilecek imkân kabiliyete sahip bir teşkilatlanmayı ihtiva etmesi gerekmektedir. Ayrıca kentlerin sahip olduğu bu karmaşık, iç içe geçmiş, heterojen yapısı sebebiyle aynı kentin her alanında farklı yöntem ve yaklaşımların ele alınmasını gerektireceğinden her alan için planların, hazırlıkların, tedbirlerin tekrar tekrar gözden geçirilerek her şart ve ortama uyumlu hale getirilmesi gereklidir.

Bu açıdan kentlerin sahip olduğu kendilerine özgü yoğun, karmaşık ve dinamik özellikler ile etkili olan farklı faktörler kentsel operasyonları dağlık alan, ormanlık alan,

---

¹⁰⁰² Krulak, a.g.e.

Çöl alanları ve yoğun kar gibi diğer alanlarda gerçekleştirilen askerî harekât ve operasyonlara göre çok daha fazla zorlaştırmaktadır. Ayrıca kentsel alanlarda diğer harekât alanlarındaki gibi ortak bir yaklaşım, bir yöntem ve strateji belirlemek son derece zordur. Kentsel alanlarda gerçekleştirilen askerî harekât ve operasyonlarda standart, genel geçer bir yaklaşım ortaya koyulamamaktadır. Bu nedenle de her kentsel alanın sahip olduğu özellikleri, bulunduğu konumu, şartları, imkân ve kabiliyetleri ayrı ayrı ele alınmalıdır. Bu bakımdan da kentlerin sahip olduğu bu eşsiz ve dinamik yapı kentsel alanlarda ortak olabileceği değerlendirilen faktörler üzerinden ayrıntılı bir şekilde ele alınarak gerekli olan yaklaşım, yöntem ve stratejiler oluşturulmalıdır. Bu çerçeve de diğer harekât alanlarına göre kentsel askerî harekât ve operasyonlar başlangıcından sonuna tüm süreçlerde askerî, mali, idari, hukuki, toplumsal, diplomatik her türlü gerekli faaliyetlerin stratejik seviyeden, operatif ve taktik seviyeye kadar eş zamanlı ve koordineli bir şekilde gerçekleştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu çerçeve de kentsel alanların askerî harekât ve operasyonların icra ve yönetimi bakımından diğer harekât alanlarına göre çok daha zor, yıpratıcı, uzun süreli ve maliyetli olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle de kentsel alanlarda icra edilecek harekât ve operasyonların başlangıcından sonuna kadar her aşamasının çok detaylı bir şekilde planlanması, hazırlıklarının yapılması ve tedbirlerinin alınması gerekmektedir.

Ulusal ve uluslararası alanlarda meydana gelen gelişmeler hızlı ve etkili kararlar alınmasını gerektirecek durumlara sebep olabilecektir. Bu açıdan karar vericilerin çok farklı kriterleri bünyesinde barındıran sorunların çözümünde ÇKKV yöntemleri gibi bilimsel modellerin kullanılması son derece yararlı olacaktır. Bu çalışmada önerilen model, karar vericilerin sadece sezgileriyle ve tecrübeleriyle değil daha rasyonel karar vermelerine imkân sağlayacak olup, ayrıca benzer çalışmaların yapılması için bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Günümüzde terör örgütlerinden, vekâlet savaşçılara, özel askerî şirketlerden, paralı askerlere, savaş ağalarından, suç örgütlerine kadar çok geniş perspektifte DDSA'ların etkinliklerinin artığı görülmektedir. DDSA'lar çeşitli güdülerle kentsel alanların sahip olduğu karmaşık yapıyı karşılarındaki her yönden güçlü askerî kuvvetlere karşı dengeleyici bir araç olarak kullanılmaktadırlar. Bu bağlamda bu çalışmanın önümüzdeki dönemde kentsel alanlarda icra edilecek askerî harekât ve operasyonlara yönelik olarak hem güvenlik hem askerî hem de idari ve hukuki açıdan alınması gereken tedbirlerin ve

hazırlıkların doğru bir şekilde yerine getirilmesinde yol gösterici bir çalışma olabileceği değerlendirilmektedir.

Ayrıca günümüz kentsel savaş ve çatışmaları konusunda yapılan çalışmaların daha çok yurtdışı kaynaklı olmaları, bunun yanında Türkiye’de bu konularda yapılan çalışmaların da daha çok betimleyici bir tarz ihtiva ettiği görülmektedir. Bu sebeple uygulamaya dönük bir çalışma olarak bu tez çalışmasının ayrı bir önem kazandığı ve ilerleyen zamanlarda yapılacak hem uygulamaya hem de teoriye dönük çalışmalara da örnek teşkil edebileceği değerlendirilmektedir.

Orta Doğu’da yaşanan gelişmelerle beraber Türkiye’nin sınır komşuları olan ülkeler ile yakın coğrafya içerisinde Akdeniz ve Orta Doğu-Kuzey Afrika (MENA) bölgelerinde DDSA’ların çeşitli çıkarlarla kentsel alanlar ve yakın çevresinde askerî güç kullanımı içerisinde buldukları görülmektedir. Bu bölgelerdeki DDSA’lar terör örgütlerinden, vekâlet savaşçılara, özel askerî şirketlerden, paralı askerlere, savaş ağalarından, suç örgütlerine kadar çok geniş perspektifte olabilmektedir. Bu çerçevede Türkiye’nin bu bölgelerde hem güvenliği hem de ulusal çıkarları adına kentsel alanlarda faaliyet gösteren bu DDSA’lara karşı çeşitli çatışmalar içerisinde olabileceği değerlendirilmektedir. Bu bakımdan Türkiye’nin kentsel çatışmalara karşı her türlü tedbir ve hazırlığı alması oldukça önemlidir. Buradan hareketle bu çalışmanın ileride Türkiye’nin de içinde bulunacağı benzer çatışma ortamlarına yönelik olarak hem güvenlik hem de askerî açıdan alınması gereken tedbirlerin ve hazırlıkların doğru bir şekilde yerine getirilmesinde bir rehber oluşturabileceği değerlendirilmektedir.

Tez çalışmasının ortaya koyduğu esaslar çerçevesinde önümüzdeki dönem içerisinde yapılacak çalışmalar açısından Türkiye’nin farklı coğrafyalar içerisinde gerçekleştireceği kentsel askerî harekât ve operasyonlarla ilgili inceleme ve değerlendirmeler yapılabilir. Bu çalışmalarda farklı zaman, coğrafya, güç unsurları ve konjonktürel durum sebebiyle harekât ve operasyonlarda hangi stratejilerin uygulanabileceği, bu stratejilerin uygulanması ile ilgili hangi tedbirlerin alınacağı konusunda örnek çalışmalar yapılabilir.

Ayrıca yapılabilecek inceleme ve değerlendirmelerde tespit edilen askerî, siyasi, ekonomik ve hukuksal eksikliklerin giderilmesi ile ilgili bütünlük veya her alan için ayrı ayrı çalışmalar yapılabilir. Bu kapsamda dünya genelinde pek çok ülke, devlet dışı örgüt ve kuruluş tarafından kentsel askerî harekât ve operasyonlarla ilgili eksikliklerin

giderilmesi için yapılan çalışmalar ele alınarak bu çalışmaların karşılaştırılması, ele alınan proje, uygulama, eğitim vb. hususlar ile ilgili değerlendirilmeler yapılabilir. Bu değerlendirmeler çerçevesinde Türkiye'ye uyarlanabilir benzer projeler oluşturularak zayıf olan hususlar ve eksiklikler ile ilgili çeşitli çalışmalar yürütülebileceği önerilmektedir.

Önümüzdeki dönemde gerçekleştirilmesi tavsiye edilen diğer bir konu ise, diğer ülkeler tarafından kentsel alan askerî harekât ve operasyonlarda gerçekleştirilen taktikler, uygulamalar, yöntemler ve alınan tedbirlerle ilgili karşılaştırmalı analiz çalışmalarının gerçekleştirilmesidir. Bunun yanında günümüzde kullanımı giderek artan otonom sistemlerin kentsel alanlardaki askerî harekât ve operasyonlarda tek veya sürü halinde kullanılması ile ilgili çalışmaların yapılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Bu otonom sistemlerin kentsel askerî harekâtlarda diğer güç unsurları ile beraber senkronize bir kullanımını sağlayacak taktik, operatif ve stratejik seviyelerdeki yöntem ve uygulamalar ile ilgili çalışmalar ortaya koyulabilir. Bu konuda hem uygulamaya hem de literatüre dönük askerî ve akademik çalışmaların yapılabileceği değerlendirilmektedir.

Önümüzdeki dönem içerisinde önerilebilecek diğer bir çalışma konusu ise; Kentsel alanlar ile dağlık, ormanlık, çöl ve yoğun kar gibi diğer alanlarda icra edilecek askerî harekâtların karşılaştırılarak harekâtın değişik alanlar bakımından icra ve yönetiminde etkili olan faktörlerin önemlilik ve zorlukları ile ilgili analitik çalışmalar gerçekleştirilebilir. Son olarak önerilebilecek bir çalışma konusu da günümüz güvenlik tehditlerine karşı en uygun müdahaleye imkân sağlayan şehir planlamalarının yapılmasıdır. Hem güvenlik uzmanları ve şehir planlamacıları hem de idareci ve yöneticilerin ortaklaşa ele alacakları günümüz tehdit koşullarına uygun bir kent düzeni oluşturulması ile ilgili çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

“Institute for National Security Studies” [http://www.inss.org.il/upload/\(FILE\)1245235226.pdf](http://www.inss.org.il/upload/(FILE)1245235226.pdf) [Erişim Tarihi:15.08.2021].

“Iraq Declare State of Emergency”, CBS News, November 7, 2004, <https://www.cbsnews.com/news/iraq-declares-state-of-emergency/> [Erişim Tarihi:15.05.2021].

“Livni: We won't let thugs rule Mideast”, Ynetnews, Articles, <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3648381,00.html> [Erişim Tarihi:15.08.2021].

“Little Green Men: A Premier On Modern Russian Unconventional Warfare, Ukraine 2013-2014” (Rapor, The United States Army Special Operations Command, 2015), 9-11, <https://publicintelligence.net/usasoc-little-green-men/> [Erişim Tarihi: 10.01.2019].

“U.S. official admits phosphorus used as weapon in Iraq”, Canadian Broadcasting Corporation. 16 November 2005. <https://www.cbc.ca/news/world/u-s-official-admits-phosphorus-used-as-weapon-in-iraq-1.557818> [Erişim Tarihi:01.01.2021].

“Operation Cast Lead”, <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/operation-cast-lead.htm> [Erişim Tarihi:03.05.2020].

“The Urban Threat: Guerrilla and Terrorist Organizations”, 2002, <https://smallwarsjournal.com/documents/urbanthreat.pdf> [Erişim Tarihi:20.01.2022].

“The Joint Operating Environment”, USJFCOM Public Affairs, 1562 Mitscher Avenue, Suite 200, Norfolk, 2010 <https://man.fas.org/eprint/joe2010.pdf> [Erişim Tarihi:23.12.2021].

“Urban Warfare Training Center – Simulating the Modern Battle-Field”, Israel Defence Force, Articles, <https://www.idf.il/en/articles/training-and-preparation/urban-warfare-training-center-simulating-the-modern-battle-field/> [Erişim Tarihi:15.08.2021].

ABD Savunma Bakanlığı. *U.S. Army Counterinsurgency Handbook*, New York: Skyhorse Publishing, 2007.

Abdurahman, Suat. Makedonya'nın Enerji Arz Güvenliğinin İncelenmesi ve Sayısallaştırılmış Swot Analizi ile İrdelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Enerji Enstitüsü, 2015).

Abdülkadir Özkan, “Simetrik, Asimetrik ve Hibrit Tehditlere Karşı Her Türlü Tedbiri Alıyoruz”, *M5 Savunma ve Strateji Dergisi*, Yıl:48, Sayı:370, (Mayıs 2022), 12-21.

Ackerman, Elliot L., USMC, Relearning Storm Troop Tactics: The Battle of Fallujah, Marine Corps Gazette September 2006 Issue. Quantico, VA: Marine Corps Association, 2006.

- Akhiyadov, Mokhmad. İkinci Çeçen-Rus Savaşı'nın Yıl Dönümü ve Hatırlattıkları. https://insamer.com/tr/ikinci-cecen-rus-savasinin-yil-donumu-ve-hatirlattiklari_2409.html [Erişim Tarihi:17.05.2020].
- Akova, İsmet. “Şehir Coğrafyası”. *Beşerî ve Ekonomik Coğrafya*. ed. Mesut Doğan, Özlem S. Doğan. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2018, 87-145.
- Alaca, A. İ. Sökmen. “Şehir Savaşları ve Yeni Askerî Kentçilik”. *Kamu Güvenliği Politikaları Yerelden Küresele*. ed. Hasan Acar. Ankara: Nobel Yayınevi, 2019, 201-221.
- Alaani, Samira ve diğ. “Uranium and other contaminants in the hair from the parents of children with congenital anomalies in Fallujah, Iraq”. *Conflict and Health*. 5: 15, (2011). <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3177876/> [Erişim Tarihi: 01.01.2021].
- Ali, Othman. “Musul’un IŞİD’ten Kurtarılması, Musul’un Yıkımına Neden Olmamalı”, 02.12.2016. <https://orsam.org.tr/tr/musul-un-isid-ten-kurtarilmasi-musul-un-yikimina-neden-olmamali/> [Erişim Tarihi:26.04.2021].
- Alonso, José Antonio and Teresa Lamata. “Consistency in The Analytic Hierarchy Process: A New Approach”, World Scientific, International Journal of Uncertainty, Fuzziness and Knowledge-Based Systems, Vol. 14, No. 4, (2006): 445–459.
- Amble, John and John W. Spencer. “The Army Can Avoid Fighting in Megacities”. May 16, 2017, <https://mwi.usma.edu/think-army-can-avoid-fighting-megacities/> [Erişim Tarihi:12.01.2020].
- _____. “Prepare The Army For Future Urban Battlefield”. May 16, 2018. <https://www.ausa.org/articles/prepare-army-future-urban-battlefield>, [Erişim Tarihi:12.11.2020].
- Amnesty International. “Israel/Gaza: Operation ‘Cast Lead’ - 22 Days of Death and Destruction Facts and Figures”. 02 July 2009. <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/07/mde150212009eng.pdf> [Erişim Tarihi:23.06.2022].
- Aneja, Atul. “40 die in Israeli strike at school”, *Online edition of India's National Newspaper*. <http://hindu.com/2009/01/07/stories/2009010754191700.htm> [Erişim Tarihi:15.08.2021].
- Arango, Tim. “Uneasy Alliance Gives Insurgents an Edge in Iraq”. *New York Times*. 18 June 2014. <https://www.nytimes.com/2014/06/19/world/middleeast/former-loyalists-of-saddam-hussein-crucial-in-helping-isis.html>, [Erişim Tarihi:10.10.2018].
- Arınç, Kenan. *Doğal, Beşerî, İktisadi ve Siyasal Yönleriyle Ege ve Marmara Bölgeleri*. Erzurum: Biyosfer Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2018.
- Arnold, Thomas D., Nicolas Fiore. “Five Operational Lessons from the Battle for Mosul”. *Military Review*, January-February 2019, 56-71. <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/English-Edition-Archives/Jan-Feb-2019/Arnold-Mosul/> [Erişim Tarihi:28.11.2020].
- Atalay, İbrahim. *Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya*. İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri, 2011.

- Ateş, Davut. "Gazze ve Soykırım Tartışması". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 8, S.1, (2011): 609-634.
- ATP 3-06/MCTP 12-10B. *Urban Operation*. July 2022, 1-1. <https://atiam.train.army.mil/catalog/dashboard>, [Erişim Tarihi:27.07.2022].
- ATTP 3-06.11 (FM 3-06.11). *Combined Arms Operations in Urban Terrain*. Washington: Headquarters, Department of the Army, 2011.
- Avni, Benny. "Peace on Hold as Kidnapping of Israeli Teens Divides Palestinians," *Newsweek*, June 24, 2014. <https://www.newsweek.com/2014/07/04/peace-hold-kidnapping-israeli-teens-divides-palestinians-256032.html> [Erişim Tarihi:13.07.2021].
- Ayhan, Ufuk. *Metropol Alanlarda Kamu Güvenliği*. Ankara: Kripto Yayınları, 2008.
- Baev, Pavel K. "Has Russia Achieved a Victory in Its War Against Terror?" International Peace Research Institute (PRIO), Oslo, PONARS Policy Memo No. 415, 2006. http://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/ponars/pm_0415.pdf [Erişim Tarihi:04.07.2021].
- Bakır, Mahmut, Hilal Tuğçe Bal, Şahap Akan. "Türk Sivil Havacılık Sektörünün Değerlendirilmesinde Bütünleşik SWOT-AHS Yaklaşımı". *Journal of Aviation*, C.1, S.2, (2017): 154-169.
- Bal, Hüseyin. *Kent Sosyolojisi*. İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2015.
- Ballard, John R. Lessons Learned from Operation *AL FAJR*: the Liberation of Fallujah, 10th Annual Command and Control Research and Technology Symposium: The Future of C2, 2005 <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a463934.pdf>. [Erişim Tarihi:01.01.2021].
- Başbüyük, Âdem. *Genel Coğrafya*. Ankara: Pegem Akademik Yayınları, 2012.
- Bayat, Duygu. Gelişmekte Olan Ülkelerde Nüfus Sorunu ve Türkiye Örneği. (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010).
- BBC NEWS "Chechen problem far from over". 16 Apr.2009, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7974652.stm> [Erişim Tarihi:05.06.2021].
- Beaumont, Peter. "Palestinian Unity Government of Fatah and Hamas Sworn In". *The Guardian*, June 2, 2014. <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/02/palestinian-unity-government-sworn-in-fatah-hamas> [Erişim Tarihi:07.07.2021].
- Beckett, F.W. Ian. *Modern Insurgency and Counter-Insurgency: Guerrillas and Their Opponents since 1750*. New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2001.
- _____. "The Future of Insurgency", *Small War and Insurgency*, V.16, I.1, (2005): 22-36.
- Beevor, Antony. *Stalingrad*. çev. Nurettin Elhüseyini. 2.bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.

- Begeç, Suat. *Meskûn Mahallerde Savaş Stratejisi*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020.
- Bellavia, David and John, R. Bruning. *House to House: A Tale of Modern War*. New York: Free Press, 2008.
- Bell, Jeremy. *Urban Insurgencies: A Study of its Effectiveness and its Future*. (Yüksek Lisans Tezi, Hawai'i Pacific University, 2008).
- Ben-David, Lenny. " Hamas' Order of Battle: Weapons, Training, and Targets," in Hirsh Goodman and Dore Gold, eds., *The Gaza War 2014: The War Israel Did Not Want and the Disaster It Avoided*, Jerusalem, Israel: Jerusalem Center for Public Affairs, 2015.
- _____. "Gazan Casalties: How Many and Who They were". *The Gaza War 2014: The War Israel Did Not Want and the Disaster It Avoided*. ed. Hirsh Goodman and Dore Gold. Jerusalem, Israel: Jerusalem Center for Public Affairs, 2015.
- Betz, David and Hugo Stanford-Tuck. "The City Is Neutral: On Urban Warfare in the 21st Century", *Texas National Security Review*. V.2, I.4, (August 2019): 60-87. <https://tnsr.org/2019/10/the-city-is-neutral-on-urban-warfare-in-the-21st-century/> [Erişim Tarihi:12.11.2020].
- Boot, Max. *Görünmeyen Ordular*. çev. Fethi Aytuna. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014.
- Bölme, M. Selin. "Gazze'de Katliam Türkiye, Ortadoğu ve Filistin Sorunu". SETA Analiz, Sayı.3. (Ocak 2009).
- Bölükbaş, Özgün Özger ve Davut Ateş. "Uluslararası İlişkiler Kuramında Silahlı Grupları Kavramlarla Açıklama". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 32, (2014),
- British Army Field Manual. "Countering Insurgency", Vol:1, Part: 10, Army Code 71876, October 2009, http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/16_11_09_army_manual.pdf [Erişim Tarihi:22.01.2022].
- Bryson, John Ad. "A Strategic Planning Process for Public and Non-profit Organizations". *Long Range Planning*. Vol. 21, No. 1, (1988): 73-81.
- B'tselem. "4.5 years after Israel destroyed thousands of homes in Operation Protective Edge: 13,000 Gazans still homeless". 03 March 2019. https://www.btselem.org/gaza_strip/20190303_13000_gazans_homelless_since_2014_war [Erişim Tarihi:03.11.2021].
- Budak, C. Muhammet, İsmail Ermağan. "Tarihten Günümüze Çeçenistan-Rusya İlişkileri: Putin ve Kadirovlar Dönemi". *Türk Dünyası Araştırmaları*. C.119, S.235, (Temmuz-Ağustos 2018): 185-204.
- Bumin, Kürşat. *Demokrasi Arayışında Kent*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Camp, Dick. *Operation Phantom Fury The Assault and Capture of Fallujah, Iraq*. Minneapolis: Zenith Press, 2009.

- Cancian, Mark. "Let's Get Serious about Stability". December 2004 <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2004/december/lets-get-serious-about-stability> [Erişim Tarihi:15.02.2022].
- Catignani, Sergio. "Variation on a Theme Israel's Operation Cast Lead and the Gaza Strip Missile Conundrum". *Rusi Journal*. Vol. 154, No. 4, (2009): 66–73.
- Carter, Harold. *The Study of Urban Geography*. London: Edward Arnold (Publishers) Ltd., 1973.
- Cayias, Jennifer. "A Strategic Analysis of The Chechen Wars: The Keystone of Good Leadership". (Master Thesis, The Ohio State University, 2012).
- Center for Civilians in Conflict (CIVIC). "Protection of Civilians in Mosul: Identifying Lessons for Contingency Planning". (October 17, 2017). <https://reliefweb.int/report/iraq/protection-civilians-mosul-identifying-lessons-contingency-planning-center-civilians> [Erişim Tarihi:21.02.2021].
- Chang, Tao-Hung. "The Battle of Fallujah: Lessons Learned on Military Operations on Urbanized Terrain (MOUT) in the 21st Century". *Department of Naval Science, Journal of Undergrad Research*, Vol.6, Is. 1, (Fall 2007): 31-38.
- Chechen Parliamentarians, Briefing of the Commission on Security and Cooperation in Europe, 106th Congress, 2nd Session, February 2, 2000; <https://webharvest.gov/peth04/20041016193546/csce.gov/pdf.cfm?file=020200brf.pdf> [Erişim Tarihi:17.06.2021].
- Childe, Gordon. *Kendini Yaratan İnsan*. İstanbul: Varlık Yayınları, 1978.
- Chriptoher, Alexander. *A Pattern Language*. New York: Oxford Pres, 1977.
- Cockburn, Patrick. "The massacre of Mosul: 40,000 feared dead in battle to take back city from Isis as scale of civilian casualties revealed". 19 July 2017. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/mosul-massacre-battle-isis-iraq-city-civilian-casualties-killed-deaths-fighting-forces-islamic-state-a7848781.html>, [Erişim Tarihi:14.04.2021].
- _____. "The world's lack of outrage over tens of thousands of civilian deaths in Mosul is shameful". 21 July 2017. <https://www.independent.co.uk/voices/west-mosul-mass-civilian-casualties-death-isis-iraq-us-coalition-aleppo-russia-a7853586.html>. [Erişim Tarihi:14.04.2021].
- Cohen, Yoram and Jeffrey White. " Hamas in Combat The Military Performance of the Palestinian Islamic Resistance Movement". The Washington Institute. *Policy Focus* 97, (October 2009). <https://www.washingtoninstitute.org/media/3416> [Erişim Tarihi:21.06.2022].
- Cohen, Raphael and Gabriel Scheinmann. "The Grim Lessons Of "Protective Edge". The Long War, August 31, 2014 <https://www.the-american-interest.com/2014/08/31/the-grim-lessons-of-protective-edge/> [Erişim Tarihi:31.10.2020].

- Cohen, Daniel and Danielle Levin. "Operation Protective Edge: The Cyber Perspective". *The Lessons of Protective Edge*, ed. Anat Kurz and Shlomo Brom. Institute for National Security, (2014).
- Cohen, S. Raphael, David E. Johnson, David E. Thaler, Brenna Allen, Elizabeth M. Bartels, James Cahill, and Shira Efron. *From Cast Lead to Protective Edge Lessons from Israel's Wars in Gaza*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2017. https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB9975.html. [Erişim Tarihi:27.02.2021].
- Conway, James T. USMC, Farther and Faster in Iraq. Proceedings January 2005 Issue. Annapolis, MD: U.S. Naval Institute, 2005.
- Craig, William. *Enemy at the Gates*. New York: Open Road, 2004.
- Crozier, Brian. *The Rebels*. Boston: Beacon Press, 1962.
- Cleveland, William L. *Modern Ortadoğu Tarihi*. ev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları, 2008.
- Cordesman, Anthony H. "The Gaza War, a Strategic Analysis". CSIS Center for Strategic & International Studies. Burke Chair in Strategy, (February 2, 2009).
- Cowell, Alan. "A Nation at War: House to House; Part of an Underdog's Down-to-Earth-Arsenal". *The New York Times*. 17 August 2003. <http://www.nytimes.com/2003/03/27/world/nation-warhouse-house-urban-warfare-long-key-part-underdog-s-down-earth-arsena.html>, [Erişim Tarihi:22.01.2022].
- alışkan, Zekeriya. "Türkiye'de Kentleşme ve Gecekondulaşma". Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi, C. 4, S.2, (2006).
- een, Anıl. *eenistan Dosyası*. Ankara: Yeni Avrasya, 2002.
- elik, Selahattin. "Hızlı şehirleşmenin Doğurduğu Sorunlar ve zm Yolları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C. 12, S. 62 (2019): 312-320.
- Dadon, Tova. "Deputy Chief of Staff: Worst still ahead". *Yediot Ahronot*. 29 December 2008. <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3646462,00.html> [Erişim Tarihi:08.08.2021].
- Dalar, Mehmet. "Gazze Sorunu: İsrail Ablukası, Uluslararası Hukuk, Palmer Raporu ve Türkiye'nin Yaklaşımı". *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*. Rapor No: 71, (2011).
- Dash, P. L., "Chechnya: War Has No End". *Economic and Political Weekly*. Vol.35, Iss.18. (2000): 1517-1520.
- Dearolph, Jeffry E. "Enemy Inside the Gates: Snipers in Support of Military Operations on Urbanized Terrain". School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College. Kansas: 2002, <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA402701.pdf> [Erişim Tarihi: 22.01.2021].

- Demographia World Urban Areas. 17th Annual Edition June 2021. <https://www.newgeography.com/content/007127-focusing-world-megacities-demographia-world-urban-areas-2021> [Erişim Tarihi:22.02.2020].
- Demir, Cenker K. *Ayaklanmalar ve Ayaklanmalara Karşı Koyma: Kavramlar, Stratejiler ve Ülke Tecrübeleri*. 1.bs. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2017.
- Demirbaş, Timur. *Kriminoloji*, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2005.
- Department of Defence Dictionary of Military and Associated Terms. Department of Defence Dictionary of Military and Associated Terms. (08 November 2010): 270. http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf [Erişim Tarihi:31.03.2021].
- Dickie, Friedman H. *Key Consideration to Inventory Management*. ABD: AMA Yayını, 1953.
- Dimarco, Louis. A. *Concrete Hell Urban Warfare From Stalingrad to Iraq*. Osprey Publishing, 2012.
- Diñer, Yüksel. *Kent, Kentleşme ve Kent Planlaması, Sivil Toplum İçin Kent*. Siyaset ve Demokrasi Seminerleri. Demokrasi Kitaplığı. İstanbul: Wald Yayınları, 1999.
- Dixon Robyn and Mayerbek Nunayev, “Chechen Militia Leads Russian Raids on Grozny”, Los Angeles Time, 24 Dec. 1999, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1999-dec-24-mn-47023-story.html>; [Erişim Tarihi:25.06.2021]
- DSIAC Defence Systems Information Analysis Center. “Israel Unveils Wheeled, Actively Protected Armored Carrier”. 2 August 2016. <https://dsiac.org/articles/israel-unveils-wheeled-actively-protected-armored-carrier/> [Erişim Tarihi:06.11.2021].
- Dugin, Aleksandr. *Rus Jeopolitiği-Avrasyacı Yaklaşım*. çev: Vügar İmanov. 5.bs. İstanbul: Küre Yayınları, 2005.
- Duman, Bilgay. “Musul Operasyonu ve Musul’un Geleceği: Fırsatlar ve Riskler”. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi ORSAM. Rapor No: 206, (2017).
- _____. “Irak’ta 2016’nın Anlamı: IŞİD’le Mücadele ve Hükûmet Krizi”. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi. (30.03.2017). <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-ta-2016-nin-anlami-isid-le-mucadele-ve-hukumet-krizi/> [Erişim Tarihi:18.04.2021].
- _____. “Irak’ta Krizin Yeni Adı: Musul”. 09.04.2019. <https://orsam.org.tr/tr/irakta-krizin-yeni-adi-musul/>, [Erişim Tarihi:26.04.2021].
- Durac, Vincent. “The Role of Non-State Actors in Arab Countries after the Arab Uprisings”. Barcelona: European Institute of the Mediterranean (IEMed) Yearbook, (2015): 37-41, <https://www.iemed.org/wp-content/uploads/2021/04/Anuari-2015-EN.pdf> [Erişim Tarihi:10.04.2022].
- Duran, Hacı. “Kent Kimliklerinden Küresel Kentlere: Kentli Hakları”. <http://www.yerelsiyaset.com/pdf/2008/3.pdf>, [Erişim: 12.11. 2020].

- Durgun, Hikmet. “KDP Musul sorumlusu: Musul operasyonu ekim ayının ilk haftasında başlıyor”. (2016). <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201609281025040456-musul-operasyonu-ekim-kdp/> [Erişim Tarihi:04.05.2020].
- Duru, Bülent, Ayten Alkan. *20. Yüzyıl Kenti*. Ankara: İmge Kitabevi, 2002.
- Edwards, Sean J. A. *Mars Unmasked: The Changing Face of Urban Operations*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2000. https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1173.html. [Erişim tarihi:23.05.2021].
- Eken, Bartu. “Musul: ‘Dünyanın Gördüğü En Şiddetli Savaş’”. 16 Aralık 2018. <https://www.stratejikortak.com/2018/12/detaylariyla-musul-savasi.html> [Erişim Tarihi:24.04.2020].
- Erkan, Rüstem. *Kentleşme ve Sosyal Değişme*. Ankara: Bilimadamı Yayınları, 2002.
- Erlanger, Steven. “A Gaza War Full of Traps and Trickery,” NYTimes.com, January 11, 2009. <https://www.nytimes.com/2009/01/11/world/middleeast/11hamas.html> [Erişim Tarihi:08.08.2021].
- Erkmen, Serhat. “İsrail-HAMAS Çatışmasının Taraflar Açısından Sonuçları”. 28.01.2009, <https://www.orsam.org.tr/tr/israil-Hamas-catismasin-in-taraflar-acisindan-sonuclari/> [Erişim Tarihi:15.02.2021].
- Estes, W. Kenneth. *U.S. Marines in Iraq, 2004-2005: Into the Fray*. Quantico, VA: History Division, U.S. Marine Corps, 2011.
- Evan, D. Robert. “Russian Airpower in the Second Chechen War”. School of Advanced Military Studies U.S. Army Command and General Staff College. Fort Leavenworth, Kansas:2001.
- Evangelista, Matthew. *Chechen Wars: Will Russia Go the Way of the Soviet Union*. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2002.
- Field Manual (FM) 3-0. *Operations*. Washington, DC: U.S. Government Publishing Office [GPO], October 2017.
- Filkins, Dexter, James Glanz. “With Airpower and Armor, Troops Enter Rebel-Held City”. *The New York Times*. (8 November 2004). <https://www.nytimes.com/2004/11/08/international/with-airpower-and-armor-troops-enter-rebelheld-city.html> [Erişim Tarihi: 01.01.2021].
- Finkelstein, Norman. “The facts about Hamas and the war on Gaza”. 2009. <http://www.middle-east-online.com/English/?id=29692>. [Erişim Tarihi:15.02.2021].
- FM 2-91.4. “*Intelligence Support To Urban Operations*”. Headquarters Department of the Army. Washington, DC, (20 March 2008). <https://irp.fas.org/doddir/army/fm2-91-4.pdf>, [Erişim Tarihi: 21.01.2020].

- Friesner, Tim. "History of SWOT Analysis". September 3, 2008. <https://www.marketingteacher.com/history-of-swot-analysis/> [Erişim Tarihi: 23.03.2022].
- Fox, Amos. "What The Mosul Study Group Missed". 10.22.19. <https://mwi.usma.edu/mosul-studygroupmissed/#:~:text=By%20producing%20a%20report%20so,includ%20thos%20against%20nonstate%20actors.> [Erişim Tarihi:05.06.2022].
- Fox, Tim. "Population growth: the defining challenge of the 21st Century". *NATO Review*. 14 February 2011. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2011/02/14/population-growth-the-defining-challenge-of-the-21st-century/index.html> [Erişim tarihi: 12.01.2022].
- Frowe, Helen. "The 2014 Gaza War, Was Operation Protective Edge A Just War?". *The Critique*. April 1, 2015. <http://www.thecritique.com/articles/was-the-2014-israeli-operation-protective-edge-a-just-war/> [Erişim Tarihi: 23.07.2021].
- Gaddis, John L. *Surprise, Security, and the American Experience*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004.
- Gann, Lewis H. *Guerrillas in History*. Stanford California: Hoover Institution Press, 1971.
- Galula, David. *Counterinsurgency Warfare Theory and Practice*. Westport: Praeger Security International, 1964.
- Gentile, Gian, David E. Johnson, Lisa Saum-Manning, Raphael S. Cohen, Shara Williams, Carrie Lee, Michael Shurkin, Brenna Allen, Sarah Soliman, James L. Doty III, *Reimagining the Character of Urban Operations for the U.S. Army How the Past Can Inform the Present and Future*, Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, 2017.
- German, Tracey. *Russia's Chechen War*. New York: Routledge, 2003.
- Gerwehr, Scott, Russel W Glenn. *The Art of Darkness: Deception and Urban Operations*. Santa Monica: RAND Corporation, 2000.
- Gilboa, Etyan. "The CNN Effect: The Search for a Communication Theory of International Relations". *Political Communication*, (22,1). Routledge, Taylor & Francis Inc., 2005.
- Glaeser, L. Edward, Bruce Sacerdote. "Why is There More Crime in Cities?". *Journal of Political Economy*, C.107, S.6 (1999): 225-258.
- Gleis, Joshua. "Ten Lessons Learned by Hezbollah From Israel's Summer War in Gaza". *The Algemeiner*. January 28, 2015. <https://www.algemeiner.com/2015/01/28/ten-lessons-learned-by-hezbollah-from-israel%E2%80%99s-summer-war-in-gaza/>. [Erişim Tarihi:21.06.2022].
- Gleen, Russel W. *Combat in Hell A Consideration of Constrained Urban Warfare*. Santa Monica: Rand Publishing, 1996.
- _____. *Heavy Matter Urban Operations' Density of Challenges*. RAND Arroyo Center, 2000.

- Glenn, Russel W. and Gina Kingston. "Urban Battle Command in The 21st Century". Santa Monica: RAND Arroyo Center, 2005.
- Global Fire Power. "2021 Israel Military Strength". https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=israel [Erişim Tarihi:05.11.2021].
- Global Fire Rower. <https://www.globalfirepower.com/global-ranks-previous.php> [Erişim Tarihi:16.11.2021].
- Global Security. "Operation Protective Edge, Week 1, 7-13 July 2014". <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/operation-protective-edge-1.htm> [Erişim Tarihi: 01.11.2020].
- _____. "Operation Protective Edge Week 2, 14-20 July 2014". <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/operation-protective-edge-2.htm> [Erişim Tarihi: 01.11.2020].
- _____. "Operation Protective Edge Week 3, 21-27 July 2014". <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/operation-protective-edge-3.htm> [Erişim Tarihi: 01.11.2020].
- _____. "Operation Protective Edge Week 7, 20-27 August 2014". <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/operation-protective-edge-7.htm> [Erişim Tarihi: 01.11.2020].
- Goldenberg, Tia, and Ibrahim Barzak. "Israel, Hamas Dig In as Gaza Talks Go On in Cairo". *Associated Press*. (August 7, 2014).
- Goodman, Hirsh. "Israel's Narrative—An Overview". *The Gaza War 2014: The War Israel Did Not Want and the Disaster It Avoided*. Ed. Hirsh Goodman and Dore Gold. Jerusalem, Israel: Jerusalem Center for Public Affairs, 2015.
- Gott, Kendall D. *Breaking The Mold Tanks in The Cities*. Kansas: Combat Studies Institute Press, 2006.
- Gökulu, Gökhan. "Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.24, S.1, (2010), 209-226.
- Görener, Ali. "A SWOT-AHP Approach for Assessment of Medical Tourism Sector in Turkey". *alphanumeric journal The Journal of Operations Research, Statistics, Econometrics and Management Information Systems*. Vol.4, Is.2, (2016): 159-170.
- _____. "Türkiye'de Medikal Turizm Sektörünün Değerlendirilmesinde Bütünleşik SWOT-AHS Yaklaşımı". *Alphanumeric Journal*, C.4, S.2. (2016): 159-170. <http://dx.doi.org/10.17093/alphanumeric.277740>, [Erişim Tarihi:24.06.2021].
- Görener, Ali, Kerem Toker, Korkmaz Uluçay. "Application of Combined SWOT and AHP: A Case Study for a Manufacturing Firm". 8th International Strategic Management Conference, *Procedia- Social and Behavioral Sciences* 58, (2012): 1525–1534,
- Graham, Stephen. "Postmortem City Towards and Urban Geopolitics". *City*. C.8, S.2, (July 2004): 165-196.

- _____. *Cities, War, and Terrorism: Towards an Urban Geopolitics*, ISBN: 978-1-405-11575- Wiley-Blackwell, 2004.
- Grau, Lester W. “Changing Russian Urban Tactics: The Aftermath Of The Battle For Grozni”. INSS Strategic Forum, number 38. (July 1995).
- _____. Russian-Manufactured Armored Vehicle Vulnerability in Urban Combat: The Chechnya Experience. Fort Leavenworth, KS. Foreign Military Studies Office, 1997. 14 Ekim 2007. <http://www.fas.org/man/dod-101/sys/land/row/rusav.htm> [Erişim Tarihi:21.09.2021].
- Greenberg, Hanan. “Top officer: Activity efficient for limited amount of time”. 13 January 2009. <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3655094,00.html> [Erişim Tarihi:15.08.2021].
- Guillen, Abraham. *Philosophy of the Urban Guerrilla: The Revolutionary Writings of Abraham Guillen*, çev. ve ed. Donald C. Hodges. New York: William Morrow and Company, 1973.
- Gunaratna, Rohan and Aviv Oreg, *The Global Jihad Movement*. New York, NY: Rowman & Littlefield, 2015.
- Gündüz, İhsan. “The Islamic State of Iraq and al-Sham and Its Urban Warfare Tactics”, FMSO Foreign Military Studies Office 18.04.2017, <https://community.apan.org/wg/tradoc-g2/fmso/m/fmso-monographs/195102> [Erişim Tarihi:22.01.2022].
- Güney, Emrullah. *Çevre sorunları Ortam Kirlenmesi*. Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları, 1992.
- Gwynn, Charles. *Imperial Policing*. Londra: Macmillan, 1939.
- Israel Ministry of Foreign Affair. “ Hamas’s Military Buildup in the Gaza Strip”. April 8, 2008, <https://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/Terrorism/Pages/Hamas%20military%20buildup%20in%20the%20Gaza%20Strip%20-%20Apr%202008.aspx> [Erişim Tarihi:15.08.2021].
- Hamilton, Eric. “The Fight for Mosul”. *The Institute for the Study of War*. 23 Ocak 2008. <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/reports/Iraq%20Report%208.pdf>. [Erişim Tarihi:26.04.2021].
- Hancı, İ. Hamit. “Gecekondulaşma ve Çocuk suçluluğu”. *Adli Tıp Dergisi*. 11, (1995): 55-62.
- Harel, Dan. “81% of the Fire—Precision Guided Munitions”. *Israel Defense*. Vol.1, (February–March 2011).
- Harel, Amos. “Soldiers Killed in Gaza Were Deployed in 50-Year-Old APC”. *Haaretz*. (July 20, 2014). <https://www.haaretz.com/2014-07-20/ty-article/.premium/soldiers-killed-in-gaza-were-deployed-in-50-year-old-apc/0000017f-dc5b-d3ff-a7ff-fdfb05690000> [Erişim Tarihi:20.02.2021].
- Harker, Patric T. and Luis. G. Vargas, “The theory of ratio scale estimation: Saaty’s analytic hierarchy process”. *Management Science*. 33, (1987): 1383-1403.

- Harris, Michael J. *Tanks: Fulfilling A Role In Military Operations In Urban Terrain (MOUT)*. Fort Leavenworth, Kansas: U.S. Army Command and General Staff College Press, 1998.
- Harris, Benjamin M. "USA, Abram tanks need TUSK in the age of rapid urbanization". *Armor Issue*. (May-June 2006). Fort Knox, KY: U.S. Army Armor Center, 2006.
- Harvey, David. "Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı". *20'nci Yüzyıl Kenti*. ed. Ayten Alkan ve Bülent Duru. İstanbul: İmge Kitabevi, 2002, 147-172.
- Hass, Amira. "Norwegian doctor: Israel used new type of weapon in Gaza". *Haaretz*. (19 January 2009). <https://www.haaretz.com/1.5064515>. [Erişim Tarihi:15.08.2021].
- Hecht, Eado. "The Tunnels in Gaza". Testimony before the UN Commission of Inquiry on the 2014 Gaza Conflict, February 2015.
- Herbert, David T. and Colin. J. Thomas. *Urban Geography-A New Approach*. New York: John Wiley&Sons, 1982.
- Hill, Terry and Roy Westbrook. "SWOT analysis: It's Time for a Product Recall". *Long Range Planning*, C.30, S.1. (1997): 46–52.
- Hills, Alice. *Future War in Cities: Rethinking a Liberal Dilemma*. London: Routledge, 2004.
- Hofmann, Claudia and Ulrich Schneckener. "Engaging Non-State Armed Actors in State and Peace-Building: Options and Strategies". *International Review of the Red Cross*. Vol. 93, Num. 883 (September 2011). <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r28824.pdf> [Erişim Tarihi: 20.01.2022].
- Hoffmann, Alvina. "The Urbanization of Warfare: Historical Development and Contemporary Challenges for International Humanitarian Law", *St Antony's International Review* C.12, S.2, (February 2017): 176-189.
- Inbar, Efraim and Eitan Shamir. "Mowing the Grass: Israel's Strategy for Protracted Intractable Conflict Journal of Strategic Studies". *Journal of Strategic Studies*. (2013). <https://doi.org/10.1080/01402390.2013.830972> [Erişim Tarihi:21.06.2022].
- Ingmar, Oldberg. "The War on Terrorism in Russian Foreign Policy". *Swedish Defence Research Agency Defence Analysis*. Stockholm, (2006): 5- 43.
- Institute of Middle East Understanding. "Operation Cast Lead". *Articles*. <https://imeu.org/article/operation-cast-lead> January 04, 2012 [Erişim Tarihi: 26.05.2020].
- International Committee of the Red Cross, "New research shows urban warfare 8 times more deadly for civilians in Syria and Iraq", 01 Oct. 2018. <https://www.icrc.org/en/document/new-research-shows-urban-warfare-eight-times-more-deadly-civilians-syria-iraq>. [Erişim Tarihi:27.07.2022].
- International Committee of The Red Cross. ICRC. "The ICRC at the World Urban Forum: Cities' resilience is key in armed conflict and violence",

<https://www.icrc.org/en/document/icrc-world-urban-forum-2022>,
Tarihi:18.10.2022].

[Erişim

Israel Defence Force. “Operation Pillar of Defence”. <https://www.idf.il/en/minisites/wars-and-operations/operation-pillar-of-defense/> [Erişim Tarihi:15.08.2021].

Israel Ministry of Foreign Affair. *Hamas’s Military Buildup in the Gaza Strip*. April 8, 2008, <https://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/Terrorism/Pages/Hamas%20military%20buildup%20in%20the%20Gaza%20Strip%20-%20Apr%202008.aspx> [Erişim Tarihi:15.08.2021], 46.

İşbir, G. Eyüp. *Kentleşme ve Meseleleri*. 2. bs. Ankara: Gazi Büro Yayını, 1991.

Jackson, Richard. “Critical Reflections on Counter-Sanctuary Discourse”. *Denial of Sanctuary: Understanding Terrorist Safe Heavens*, ed. Michael A. Innes. Santa Barbara: Praeger Security International, 2007, 21-33.

James, Miskel F. and P.H. Liotta. “Digging Deep: Environment and Geography as Root Influences for Terrorism”. *The Making of a Terrorist: Recruitment, Training, and Root Causes*. ed. James J.F. Forest. Westport: Praeger Security Studies, 2006, 254-265.

Jasper, Scott and Scott Moreland. “The Islamic State is a Hybrid Threat: Why Does That Matter?”. *Small Wars Journal*. (12 Şubat 2014): 1-14. <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/the-islamic-state-is-a-hybrid-threat-why-does-that-matter> [Erişim Tarihi:22.01.2022].

Jenkins, Brian M. *The Five Stages of Urban Guerrilla Warfare: challenge of the 1970s*. Santa Monica, Calif.: Rand Corp, 1971.

Jewczyn, Nicholas. “Integrative Business Policy With a SWOT Analysis of Southwest Airlines: What Are They Doing Right in Today's Economy?”. *Journal of Business Leadership Today*. C. 1, S.8, (2010): 1-12.

Joes, Anthony James. *Urban guerrilla Warfare*. The University Press of Kentucky, 2007.

Johnson, David E. *Hard Fighting: Israel in Lebanon and Gaza*. Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, 2011.

_____. “Urban Legend: Is Combat in Cities Really Inevitable?”. *War on The Rocks*. May 7, 2019. <https://warontherocks.com/2019/05/urban-legend-is-combat-in-cities-really-inevitable/> [Erişim Tarihi:19.06.2022].

Jones, Seth. G. *Waging Insurgent Warfare: Lessons from the Vietcong to Islamic State*. (e-kitap). New York: Oxford University Press, 2017.

JP (Joint Publication) 3-06. *Joint Urban Operations*. Washington Dc: Government Printing Office, 2013.

Kaldor, Mary and Saskia Sassen. *Cities at war*. New York: Columbia University Press, 2020.

Kandakoğlu, Ahmet. *Strateji Geliştirme ve Değerlendirme Yaklaşımı ve Uygulaması*. (Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2006).

- Kangas J. Pesonen, M. Kurttila. M. Kajanus. M. "A'wot: Integrating The Ahp With Swot Analysis". Switzerland: 6th Isahp 2001 Proceedings. Berne, (2001): 189-198.
- Karadağ, Haluk ve Kadir Tamer Türkeş. "DDSA'lar ve Düzensiz Savaş". *Ortadoğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörler*. ed. Murat Yeşiltaş, Burhanettin Duran. İstanbul: SETA Turkuaz Haberleşme ve Yayıncılık, 2018.
- Karaman, Kasım. "Türkiye'de Kentleşme Olgusu ve Gecekondulu Sorunu". *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları 4*. (2003): 108-117.
- Karatepe, Şükrü. *Kendini Kuran Kent*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.
- Katz, Yaakov. "IDF applying lessons of war to improve use of tanks". <https://www.jpost.com/israel/idf-applying-lessons-of-war-to-improve-use-of-tanks> [Erişim Tarihi: 15.08.2021].
- Kavasoğlu, Taner. "Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Araştırması". II. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu. İzmir. 25-26 Ekim 2007,
- Kaya, Erdem. *The Resistance Of States System Against Nonstate Violence: International Cooperation To Preserve State Monopoly Of Force*. (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Siyasi Bilimler ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, 2010).
- Kaya, Erol. *Kent Yönetiminde Yeni Yaklaşım Yerel Kalkınma Yönetimi*. İstanbul: Okutan Yayıncılık, 2007.
- _____. "Kent Güvenliğinin Sağlanması". (2008): 19-22. <http://www.yerelsiyaset.com/pdf/2008/4.pdf>, [Erişim Tarihi: 28.4.2020].
- _____. *Kentleşme ve Kentleşme*. 1.bs. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.
- Kaypak, Şafak. *Kent Sosyolojisi*. Basılı Ders Notu. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi, 2015.
- _____. *Kentsel Bir Sorun Olarak Kentsel Güvenlik*. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 33, (2016): 35-50,
- Keinon, Herb. "Outline of Protective Edge cease-fire agreement with Hamas". *The Jerusalem post*. (28 Ağustos 2014). <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/outline-of-protective-edge-cease-fire-agreement-with-hamas-372560> [Erişim Tarihi: 22.07.2021].
- Kekilli, Emrah. "Devrimden Parçalanmaya Libya'da DDSA'lar". *Ortadoğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörler*. ed. Murat Yeşiltaş, Burhanettin Duran. İstanbul: SETA Turkuaz Haberleşme ve Yayıncılık, 2018.
- Keleş, Ruşen. *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Yayını, 1996.
- Keleş, İhsan. "Türkiye'de Göç Eğilimleri ve Şehirleşme Süreci". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.1, S.2, (1997): 167-187.
- Kemp, Richard. "Operation Pillar of Defence Israel Strategic Objectives". 21st November 2012. <https://rusi.org/commentary/operation-pillar-defence-israel%E2%80%99s-strategic-objectives>, [Erişim Tarihi: 27.11.2020].

- Kızılçelik, Sezgin. *Sosyoloji Yazıları 2*. Ankara: Anı yayınları, 2000.
- Kilcullen, David. “Three Pillars of Counterinsurgency”. US Counterinsurgency Conference in Washington DC, 28 Eylül 2006.
- _____. *Counterinsurgency*. Londra: C. Hurst Co. Ltd. 2010.
- _____. “The City as a System: Future Conflict and Urban Resilience”. *The Fletcher Forum of World Affairs*. C.36, S.2. (2012): 19-39.
- _____. *Out of The Mountains: The Coming Age of The Urban Guerrilla*. New York: Oxford University Press, 2013.
- Kim, Michael B. *The Uncertain Role of the Tank in Modern War: Lessons from the Israeli Experience in Hybrid Warfare*. The Institute of Land Warfare. No:109. Arlington, VA: The Association of the United States Army. 2016.
- King, Anthony. “Urban insurgency in the twenty-first century: Smaller Militaries and Increased Conflict in Cities”, *International Affairs*, 98: 2, (2022), 609-628.
- Kiras, James. “Irregular Warfare: Terrorism and Insurgency”. *Strategy in Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies*. ed. John Baylis, James Wirtz, Eliot Cohen and Colin S. Gray. Oxford: Oxford University Press, 2019, 183-201.
- Knarr, William, Robert Castro and Dianne Fuller. *The Battle for Fallujah Al Fajr—the Myth-buster*. Virginia: Institute for Defence Analyses, September 2009.
- Knights, Michael. “Musul operasyonu hakkında bilinenler neler?”. 5 Ekim 2016. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37558215>. [Erişim Tarihi: 18.04.2021].
- Knights, Michael and Alexander Mello. “Defeat by Annihilation: Mobility and Attrition in the Islamic State’s Defense of Mosul”. *CTC Sentinel, Combating Terrorism Center at West Point*. Vol.10, Iss. 4, (April 2017): 1-7.
- Kohl, James and John Litt. *Urban Guerrilla Warfare in Latin America*. Cambridge: MIT Press, 1974.
- Konaev, Margarita. “The Future of Urban Warfare in the age of Megacities”. *Focus Strategique*. No.88, Ifri, (March 2019). <https://www.ifri.org/en/publications/etudes-de-lifri/focus-strategique/future-urban-warfare-age-megacities> [Erişim Tarihi:22.01.2021].
- Konaev, Margarita and Spencer John. The Future of Warfare is Urban and The Future is Already Here. Foreign Policy Research Institute. (March 2018). <https://www.fpri.org/article/2018/03/the-era-of-urban-warfare-is-already-here/> [Erişim Tarihi:16.12.2019].
- _____. The Era of Urban Warfare is Already Here, <https://www.fpri.org/article/2018/03/the-era-of-urban-warfare-is-already-here/> [Erişim Tarihi: 16.03.2020].
- Kou, Gang, Daji Ergu, Yi Peng, Yong Shi. “Data Processing for the AHP/ANP”. Quantitative Management, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2013.

- Krause, Keith and Jennifer Milliken. "Introduction: The Challenge of Non-State Armed Groups". *Contemporary Security Policy*. C. 30, S. 2, (2009): 202-220.
- Kress, Claus. "The Fine Line Between Collective Self-Defense and Intervention by Invitation: Reflections on the Use of Force Against 'IS' in Syria", *Just Security*, 17 February 2015, <https://www.justsecurity.org/20118/claus-kreb-force-isilsyria/> [Erişim Tarihi:21.06.2022].
- Krieger, H. Martin. *Urban Tomographies*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2011.
- Krulak, Charles C. "The Strategic Corporal: Leadership in the Three Block War". Center For Army Lessons Learned Fort Leavenworth Ks Virtual Research Library. 01.01.1999. <https://apps.dtic.mil/docs/citations/ADA399413> [Erişim Tarihi:05.03.2022].
- Kukis, Mark. *Voices from Iraq: A People's History, 2003-2009*. New York: Columbia University Press, 2011.
- Kurtilla, M., Pesonen, M., Kangas, J. Kajanus, M. "Utilizing the analytical hierarchy process (AHP) in SWOT analysis: A hybrid method and its application to a forestcertification case". *Forest Policy and Economics*. C.1, S.1, (2000): 41-52.
- Kurum, Mehmet. *Terörist Örgütlerin Güvenli Ortamları ve Terörist Örgütleri ile Mücadelede Güvenli Ortamları Hedef Alma Yaklaşımı: PKK Terörist Örgütü Örneği*. (Doktora Tezi, Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, 2015).
- Lademan, Jerome J. and Alexander Thew. "Objective Metropolis: The Future of Dense Urban Operational Environments". *Modern War Institute*. (2 June 2017).
- Lamothe, Dan. "Remembering the Iraq War's bloodiest battle, 10 years later". *Washingtonpost*. (November 4, 2014). <https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2014/11/04/remembering-the-iraq-wars-bloodiest-battle-10-years-later/> [Erişim Tarihi: 09.01.2021].
- Laqueur, Walter. *Guerrilla Warfare: A Historical and Critical Study*. 5.bs. New Jersey: Transaction Publishers, 1998.
- _____. *The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*. Oxford: Oxford Press, 1999.
- Lappin, Yaakov. "More Iron Dome Batteries to Be Deployed Across Counter". *Jerusalem Post*. (July 13, 2014).
- _____. "IDF's first wheeled armored personnel carrier unveiled". *The Jerusalem Post*. August 1, 2016. <https://www.jpost.com/israel-news/watch-defense-ministry-unveils-idfs-first-wheeled-armored-personnel-carrier-462936> [Erişim Tarihi:06.11.2021].
- Lawrence, E. Thomas. *Seven Pillars of Wisdom*. eBooks@Adelaide 2006 <http://etext.library.adelaide.edu.au/l/lawrence/te/seven/complete.html> [Erişim Tarihi:20.03.2022].

- Lazaroff, Tova. "Netanyahu: Iran Behind Cyber Attacks on Israel". *Jerusalem Post*. (September 14, 2014). <https://www.jpost.com/israel-news/watch-live-netanyahu-addresses-cyber-security-conference-375290> [Erişim Tarihi:31.05.2022].
- Lefler, Jenna. "Life Under ISIS in Mosul". *ISW*. (July 28, 2014). <http://iswiraq.blogspot.com/2014/07/lifeunder-isis-in-mosul.htm>, [Erişim Tarihi:25.04.2021].
- Lieven, Anatol. *Chechnya: Tombstone of Russian Power*. London: Yale University Press, 1998.
- Lister, Tim. "The Mosul Campaign: From Here to the Horizon". *The CTC Sentinel Combating Terrorism Center*. Vol.9, Iss. 11, (November/December 2016): 31-38.
- Logan, Nick. "Mourning, Military Strikes after Israeli Teens Found Dead". *Global News*. (July 1, 2014). <https://globalnews.ca/news/1426608/mourning-military-strikes-after-israeli-teens-found-dead/> [Erişim Tarihi:13.07.2021].
- Lomedico, M. and Elizabeth M. Bartels, City As a System Analytical Framework: A Structured Analytical Approach to Understanding and Acting in Urban Environments, 08.04.2015. <https://smallwarjournal.com/jrnl/art/city-as-a-system-analytical-framework-a-structured-analytical-approach-to-understanding-and> [Erişim Tarihi:28.08.2020].
- Lowe, C. Alan. "Todo o Nada: Montoneros Versus the Army: Urban Terrorism in Argentina". *Block by Block: The Challenges of Urban Operations*, ed. William G. Robertson ve Lawrence A. Yates. Kansas: U.S. Army Command and General Staff College Press, 2003.
- Lowe, Christian. "The battle for Fallujah is so important to Marine Corps history". 2019. <https://www.wearethemighty.com/mighty-history/operation-al-fajr-marine-corps-history-photos/> [Erişim Tarihi:30.12.2020].
- Lowry, Richard S. *New Dawn: The Battles for Fallujah*. New York: Savas Beatie. 2010.
- LWP-G 3-9-6. Land Warfare Procedures-General, Operations in Urban Environments, Developing Doctrine, Amendment list number 1, Commonwealth of Australia (Australian Army) 2008. https://australianarmycadets.files.wordpress.com/2017/06/lwpg_396_operations_in_urban_environments.pdf, [Erişim Tarihi:22.01.2022].
- Malashenko, Alexey. *What the North Caucasus Means to Russia*. ifri Russia/NIS Center. (July2011). <https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ifricaucasianimpactmalashenkoengmai2011.pdf> [Erişim tarihi:26.06.2021].
- Manni, Nathaniel F. "Iran's Proxies: State Sponsored Terrorism in the Middle East". *Global Security Studies*. Vol.3, Iss.3. (2012): 34-45.
- Mansour, Renad. "Musul harekâtı neden en zorlu dönemecine girdi?". 23 Şubat 2017. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39064721>. [Erişim Tarihi: 18.04.2021].
- Marighella, Carlos. *Şehir Gerillasının El Kitabı*. İstanbul: Eriş Yayınları, 2003.

- Marine Corps Security Environment Forecast 2015. Futures 2030-2045. Future Directorate Future assesment Division, 3087A Roan Street Quantico VA 22134, 2015.
- Marston, Daniel and Carter Malkasian. *Counterinsurgency in Modern Warfare*. New York: Osprey Publishing, 2008.
- McGeady, Thomas D. *Outsourced Combatants: The Russian State and the Vostok Battalion*. (Yüksek Lisans Tezi, Virginia Polytechnic Institute, 2017).
- McHugh, Gerard and Manuel Bessler. "Humanitarian negotiations with armed groups: A manual for practitioners". United Nations: New York, 2006. <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/28BEC3628B99A532852571070071B4B3unocha-30jan.pdf> [Erişim Tarihi:20.01.2022].
- McLeary, Paul. "On the Road to Mosul: Iraq Buys IED-Detecting Vehicles". *DefenseNews*. N.p., (24 Feb. 2015). <https://www.defensenews.com/opinion/intercepts/2015/02/24/ontheroadtomosuliraqbuysieddetectingvehicles/#:~:text=WASHINGTON%20%E2%80%94%20Iraqi%20security%20forces,the%20roads%20for%20its%20troops,> [Erişim Tarihi:22.01.2022].
- Mcneilly, Mark R. *Sun Tzu and Heart of Business: Six Strategic Principles for Managers*. çev. Murat Demirekin, İstanbul: İmak Ofset Basım Yayım, 2019.
- Meir, Amit. Intelligence and Terrorism Information Center. "Operation Pillar of Defense, No. 8". November 22, 2012. https://www.terrorism-info.org.il/Data/articles/Art_20433/E_239_12_1270310492.pdf, [Erişim Tarihi:13.07.2021].
- Metz, Steven. *The Future of Insurgency*. US Army War College Press. (1993). <https://press.armywarcollege.edu/monographs/275> [Erişim Tarihi:12.02.2021].
- Metz, Steven and Raymond Millen. "Insurgency and COIN in the 21st Century: Reconceptualizing Threat and Response". U.S. Army Strategic Studies Institute. November 2004. <https://publications.armywarcollege.edu/pubs/1691.pdf> [Erişim Tarihi:20.01.2022].
- Miraldi, Jake. "MWI Podcast: Tunnel Warfare and Robots with IDF Brig. Gen. Nechemya Sokal". Modern War Institute, February 15, 2017, <http://mwi.usma.edu/mwi-podcast-tunnelwarfare-robots-idf-brig-gen-nechemya-sokal/>. [Erişim Tarihi:26.12.2020].
- Mockaitis, Thomas R., "Resolving Insurgencies". *Monographs, Books, and Publications*. 578. 2011. <https://press.armywarcollege.edu/monographs/578> [Erişim Tarihi:03.02.2022].
- Moore, R. Scott. "The Basics of Counterinsurgency". *Small Wars Journal*. (2007): 1-24, <Http://Smallwarsjournal.Com/Blog/Small-Wars-Pleasures>, [Erişim Tarihi:01.03.2022].
- Moss, Robert. *Urban Guerrilla Warfare: With an Appendix: Mini-manual of the Urban Guerrilla*. International Institute for Strategic Studies. 1971.

- Mosul Study Group. "What the Battle for Mosul Teaches the Force". No.17-24 U. 2017. <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/Primer-on-Urban-Operation/Documents/Mosul-Public-Release1.pdf> [Erişim Tarihi: 26.24.2021].
- Muhammedally, Sahr. "Lessons From Mosul: How to Reduce Civilian Harm in Urban Warfare". July 20, 2017. <https://www.justsecurity.org/43382/lessons-mosul-reduce-civilian-harm-urban-warfare/>, [Erişim Tarihi: 05.06.2022].
- Nance, Malcolm W. *The Terrorists of Iraq: Inside the Strategy and Tactics of the Iraq Insurgency 2003–2014*. CRC Press. (2014).
- NATO Research and Technology Organization. RTO-TR-071 AC/323(SAS-030) TP/35, "Urban Operations in the Year 2020". RTO Studies, Analysis and Simulation Panel Study Group SAS-030. Neuilly-Sur-Seine Cedex: April 2003. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.214.7989&rep=rep1&type=pdf>, [Erişim Tarihi:21.02.2020].
- Natonski, Richard. "The Battle of Fallujah, 8 November 2004". Speech, Marine Corps Heritage Foundation, National Museum of the Marine Corps, Triangle, VA, April 3, 2008.
- Newman, Edwar. "The 'New Wars' Debate: a Historical Perspective is Needed". *Security Dialogue*. 35 (2), (2004): 173-189.
- Nikolai, Bobilev and Jefferson Ian. "Integration Of Urban Physical Infrastructure into Land Use Governance". 2014 World Bank Conference on Land and Poverty, March 24-27 2014, The World Bank- Washington Dc.
- Niksch, Christian A. "The Strategic Challenges of Urban Warfare". Electronic Theses and Dissertations. 1285, (2017). <https://digitalcommons.du.edu/etd/1285> [Erişim Tarihi:25.12.2020].
- OCHA. 2018. "5 ways to protect civilians in conflict zones". <https://www.unocha.org/story/5-ways-better-protect-civilians-conflict-zones> [Erişim Tarihi:05.03.2022].
- Okumuş, Eylem. *Ortadoğu ve IŞİD Gerçeği*. Ankara: Siyah Beyaz Yayınları, 2014.
- Okur, Derya A. "DAEŞ'e Karşı Suriye'de Yapılan Operasyonların Meşruiyeti Bakımından 'isteksiz ya da Aciz Devlet' Teorisi". *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.14, S.2, (Temmuz 2015): 39-65.
- Oliker, Olga. *Russia's Chechen Wars 1994-2000: Lessons from Urban Combat*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2001. https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1289.html. [Erişim Tarihi:05.01.2021].
- O'Neill, Bard. *Insurgency and Terrorism: From Revolution to Apocalypse*. 2. Bs. Washington: Potomac Book, 2005.
- Orr, Michael. "Second Time Lucky". *Jane's Defence Weekly*. (March 8, 2000). <https://www.globalsecurity.org/military/library/report/2000/JIRArticle.htm> [Erişim Tarihi:01.02.2021].

- Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültür Tarihine Giriş* 1. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1978.
- Önen, Fatma. G. Swot Analizi ve Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri ile Strateji Geliştirme. (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2016).
- “Operation Pillar of Defense”. Global Security. <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/operation-pillar-of-defense.htm> [Erişim Tarihi: 01.11.2020].
- Özcan, Nihat A. “İşgal Sonrası Irak’ta Olanlar Güvenlik Sorunumu?”. *Uluslararası İlişkiler*. C. 1, S. 1, (2004): 93-119.
- Özcan, Sevinç A. “Filistinli Mülteciler”. *Filistin Çıkmazdan Çözümüne*. Haz: M. İbrahim Turhan. İstanbul: Küre yayınları, 2003.
- Özçelik, Nejdete. “Düzensiz Savaş, Ayaklanma ve Terörizmin Çatışma Kavramı”. *Ortadoğu’da Devlet Dışı Silahlı Aktörler*. ed. Murat Yeşiltaş, Burhanettin Duran. İstanbul: SETA Turkuaz Haberleşme ve Yayıncılık. (2018): 125-141.
- Özçelik, Sezai. “Kuzey Kafkasya Çatışmaları: Çeçenistan ve Dağıstan Örnek Olayları”. *Yeni Türkiye, Kafkaslar Özel Sayısı-9*. sayı: 79, (Temmuz-Aralık 2015): 359-369.
- Özdemir, Haluk. “11 Eylül: Post Modern Savaşın Miladı ya da Dış Politika Mücadelelerinin Görünmeyen Boyutu”. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. C.7, S.1. (2002): 153-173.
- Özen, Özcan, Osman Akınhay. *Çeçenistan: Yok Sayılan Ülke*, İstanbul: Everest Yayınları, 2000.
- Özer, Ahmet. “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Kentleşme (Me) Sorunu ve Yarattığı Sonuçlar Sosyolojik Bir Bakış”. *1.Ulusal Kentsel Altyapı Sempozyumu*. (20 Kasım 1997): 83-102. <https://www.imo.org.tr/TR,83351/1-ulusal-kentsel-altyapi-sempozyumu.html> [Erişim Tarihi: 25.06.2022].
- Öztürk, Yunus. “Sivil-Asker İş birliği Uygulamaları ve Askerî Etkililik: “Yeni” Bir Kuvvet Çarpanı mı?”. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*. C. 25, S. 2, (Aralık 2015): 109-139.
- Pape, Robert A. *Bombing to Win: Airpower and Coercion in War*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1996.
- Pain, Emil. “The Second Chechen War: The Information Component”. Translated. Love Robert R. *Military Review*. (July-August 2000). <https://community.apan.org/wg/tradoc-g2/fmso/m/fmso-monographs/243760> [Erişim Tarihi:11.02.2021].
- _____. “From the First Chechen War Towards the Second”. *The Brown Journal of World Affairs*. Vol. 8, No. 1 (Kış/Bahar 2001): 7-19.
- Parlak, Bekir. “Bilgi Toplumunda Kent ve Kentleşmenin Dönüşen Paradigmaları”. *Uluslararası 7. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler*, 30 Ekim-1 Kasım 2009. Yalova: Yalova Üniversitesi, 2009, 1253-1263.
- Pazarcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*. 8. Bs. Ankara: Turhan Kitabevi, 2009.

- PCBS. Palestinian Central Bureau of Statistics. http://pcbs.gov.ps/site/lang_ar/881default.aspx#PopulationA. [Erişim Tarihi:13.03.2021].
- Perry, Mark. “How Iraq’s Army Could Defeat ISIS in Mosul—But Lose Control of the Country”. *Politico Magazine*. (December 15, 2016). <https://www.politico.com/magazine/story/2016/12/iraq-army-mosul-isis-214531>. [Erişim Tarihi:03.05.2021].
- Peters, Ralph. “Our Soldiers, Their Cities”. *The US Army War College Quarterly: Parameters*. V.26, N.1 (Spring 1996). <https://press.armywarcollege.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1768&context=Parameters> [Erişim Tarihi:21.12.2021].
- Pettersson, Therese and Peter Wallensteen. “Armed Conflicts, 1946-2014”. *Journal of Peace Research*. C.52, S.4, (2015): 536-550.
- Popovich, Elad. “A Classical Analysis of the 2014 Israel-Hamas Conflict”. *CTC Sentinel*. Vol. 7, Iss. 11, (November/December 2014): 20-24.
- Press, Daryl G. “Urban Warfare: Options, Problems And The Future”. The summary of a conference sponsored by the MIT Security Studies Program, Hanscom Air Force Base, Bedford, Massachusetts, January 1999.
- Prince, Erik, Coburn, Davin. *Civilian Warriors: The Inside Story of Blackwater and the Unsung Heroes of the War on Terror*. New York: Penguin, 2014.
- Raghavan, Sudarsan, William Booth, Ruth Eglash. “Israel, Hamas Agree to 72-Hour Humanitarian Cease-Fire”. *Washington Post*. 2014. https://www.washingtonpost.com/world/israel-presses-ahead-with-gaza-offensive-calls-up-16000-more-reservists/2014/07/31/40281e0d-819f-4ebf-9a7c-5f36bda97e36_story.html [Erişim Tarihi:15.08.2021].
- Rayburn, Joel D. and Frank Sobchak. “The U.S. Army in the Iraq War”. Carlisle PA: United States Army War College Press, 2019.
- Raymond, Gregory. “The Evolving Strategies of Political Terrorism”. *The New Global Terrorism: Characteristics, Causes, and Controls*. ed. Charles W. Kegley. New Jersey: Prentice Hall, 2003, 71-83.
- Renz, Bettina. Russian Military Capabilities after 20 Years of Reform, *Global Politics and Strategy*, Vol. 56, No. 3, (2014): 61-84.
- Ricigliano, Robert. “Choosing to Engage: Armed Groups and Peace Processes”. Accord, Conciliation Resources, Issue 16, (2005). https://rc-services-assets.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fspublic/Choosing_to_engage_Armed_groups_and_peace_processes_Accord_Issue_16.pdf [Erişim Tarihi: 09.04.2022].
- Ricks, Thomas E. *Fiasco: The American Military Adventure in Iraq, 2003–2005*. Penguin, 2007.

- Roberto, Willian, Moraes and Ana Carolina Melo. “The Situation Regarding NonState Military Actors in the Middle East”. UFRGSMUN, UFRGS Model United Nations C.2, (2014): 247-293.
- Rogers, Ann. “Investigating the Relationship Between Drone Warfare and Civilian Casualties in Gaza”. *Journal of Strategic Security*. Vol. 7, No. 4, Article 8, (2014): 94-107.
- Roy, Sara. *The Gaza Strip, The Political Economy of De-development*. Washington, DC: Institute for Palestine Studies, 1995.
- Rubenstein, Daniel. “ Hamas’ Tunnel Network: A Massacre in the Making”. *The Gaza War 2014: The War Israel Did Not Want and the Disaster It Avoided*. ed. Hirsh Goodman and Dore Gold. Jerusalem: Jerusalem Center for Public Affairs, 2015.
- Rubin, Uzi. “Israel’s Air and Missile Defense During the 2014 Gaza War”. BESA, The Begin-Sadat Center For Strategic Studies Bar-Ilan University Mideast Security and Policy Studies No. 111, 2015.
- Saaty, Roozan W. “The Analytic Hierarchy Process-What It Is And How It Is Used”. *Mat/d Modelling*, Vol. 9, No. 3-5, (1987): 161-176.
- Saaty, Thomas L. “A scaling method for priorities in hierarchical structures”, *Journal of Mathematical Psychology*, Vol. 15, No. 3, (1977): 234-281.
- _____. “Decision Making with the Analytic Hierarchy Process”. *Int. J. Services Sciences*, Vol. 1, No. 1, (2008): 83-98.
- Sapmaz, Ahmet. “Rusya Federasyonu’nun Terörle Mücadele Stratejisinin Kuzey Kafkasya’nın İstikrarı Üzerine Etkileri”. *Savunma Bilimleri Dergisi The Journal Of Defense Sciences* C. 12, S.2, (Kasım/November 2013): 1-35.
- Saradzhyan, Simon. “Army Learned Few Lessons From Chechnya”. *The Moscow Times*. March 9, 2005. <https://www.worldpress.org/Europe/2043.cfm> [Erişim Tarihi:17.05.2020].
- Sattler, John F. and Daniel H. Wilson. “Operation Al Fajr: The Battle of Fallujah-Part II”. *Marine Corps Gazette; Quantico*. Vol. 89, Iss. 7, (Jul 2005): 12-24.
- Scheckener, Ulrich. “Fragile Statehood , Armed Non — State Actors and Security Governance”. *Private Actors and Security Governance*. ed. A Bryden and M. Caparini. Cenevre: LIT & DCAF, 2006.
- Searle, Deane. “Low Intensity Conflict: Contemporary Approaches and Strategic Thinking”. (Doctorate Thesis, University of Waikato, 2006).
- Seren, Merve ve Murat Aslan. “DDSA’lar ve İstihbarat”. *Ortadoğu’da Devlet Dışı Silahlı Aktörler*. ed. Murat Yeşiltaş, Burhanettin Duran. İstanbul: SETA Turkuaz Haberleşme ve Yayıncılık, 2018.
- Sezal, İhsan. *Kentleşme*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992.

- Shamir, Eitan. "The 2014 Gaza War: Rethinking Operation Protective Edge". *Middle East Quarterly*. Vol.22, Iss.2. (2015): 1-12. https://www.meforum.org/5084/rethinking-operation-protective-edge#_ftn8 [Erişim Tarihi:10.05.2021].
- Shamir, Eitan and Eado Hecht. "Gaza 2014: Israel's Attrition vs Hamas' Exhaustion". *Parameters* 44, no. 4 (2014). <https://press.armywarcollege.edu/parameters/vol44/iss4/10> [Erişim Tarihi:15.08.2021].
- Shany, Yuval. "Faraway, so Close: The Legal Status of Gaza after Israel's Disengagement". Hebrew University International Law Research Paper No. 12-06, Yearbook of International Humanitarian Law, Vol. 8, (2006). <https://ssrn.com/abstract=923151> [Erişim Tarihi:21.06.2022].
- Shapir, Yiftah. "Hamas' Weapons". *Strategic Assessment*. Vol. 11, No. 4, (February 2009): 51-57. <https://strategicassessment.inss.org.il/wp-content/uploads/antq/fe-1475535653.pdf> [Erişim Tarihi: 11.03.2021].
- _____. "Iron Dome: The Queen of Battle". *In the Aftermath of Operation Pillar of Defense, the Gaza Strip*. ed. Shlomo Brom. Tel Aviv, Israel: Institute for National Security Studies, November 2012.
- Shapir, Yiftah S. and Gal Perel. "Subterranean Warfare: A New-Old Challenge". *The Lessons of Protective Edge*. ed. Anat Kurz and Shlomo Brom. Institute for National Security, (2014).
- Shear, Michael D. and Somini Sengupta. "Obama Issues Rare Apology Over Bombing of Doctors Without Borders Hospital in Afghanistan". *New York Times*, (7 October 2015).
- Shlaim, Avi. "Ten years after the first war on Gaza, Israel still plans endless brute force". <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/jan/07/ten-years-first-war-gaza-operation-cast-lead-israel-brute-force> [Erişim Tarihi: 26.05.2020].
- SIPRI. "SIPRI Yearbook 2001 Armaments, Disarmament and International Security". <http://www.sipri.org/yearbook\2001\04> [Erişim Tarihi: 28.10.2021].
- Siboni, Gabi. "Operations Cast Lead, Pillar of Defense and Protective Edge: A Comparative Review". *The Lessons of Operation Protective Edge*. ed. Anat Kurz and Shlomo Brom. INSS Institute for National Security Studies, 2014, 27-37 https://www.inss.org.il/he/wpcontent/uploads/sites/2/systemfiles/SystemFiles/Operations%20Cast%20Lead,%20Pillar%20of%20Defense,%20and%20Protective%20Edge_%20A%20Comparative%20Review.pdf [Erişim Tarihi:09.06.2020].
- Simon, Shuster. "How The War On Terrorism Did Russia A Favor". 2011. <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2093529,00.html> [Erişim Tarihi:26.06.2021].
- Sirén, Pontus. "The Battle For Grozni: The Russia Invansion of Chechnia, December 1994-December 1996". *Russia and Chechnia The Permanent Crisis*. ed. Ben Fowkes. London: Macmillan Press Ltd, 1998, 87-169.
- Sjöberg, Anki. "Armed Non-State Actors and Landmines Volume III: Towards a Holistic Approach to Armed Non-State Actors?". Geneva: Geneva Call and the PSIO, 2007.

Sloan, Steven. “The Changing Face of Insurgency in The Post Cold War Era: Doctrinal and Operational Implications”. *Saving Democracies: US Intervention in Threatened Democratic States*. ed. A.J. Joes. WestportCT: Praeger, 1999.

Smith, Sebastian. *Allah’ın Dağları: Çeçenistan’da Savaş*. çev. Hadiye Nugay. 1.bs. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2002.

Spencer, John. “What an Army Megacities Unit Would Look Like”. *Modern War Institute*. 4 December 2017. <https://mwi.usma.edu/armymegacitiesunitlooklike/#:~:text=A%20megacity%2Dfocus%20military%20intelligence,a%20highly%20dynamic%20urban%20environment>. [Erişim Tarihi:11.03.2021].

_____. “Why Militaries Must Destroy Cities to Save Them”. November 8, 2018. <https://mwi.usma.edu/militaries-must-destroy-cities-save/> [Erişim Tarihi:12.01.2020].

_____. “Getting Beyond Door Kicking: Four Tasks For Urban Warriors”. September 18, 2018. <https://mwi.usma.edu/getting-beyond-door-kicking-four-tasks-urban-warriors/> [Erişim Tarihi:12.01.2020].

_____. “The Destructive Age of Urban Warfare; or, How To Kill a City And How To Protect It”. (2019). <https://Mwi.USma.Edu/Destructive-Age-Urban-Warfare-Kill-City-Protect/>. [Erişim Tarihi: 12.01.2020].

_____. “Four Transformational Steps The Us Army Should Take To Get Serious About Urban Operations”. 07.21.2020. <https://Mwi.USma.Edu/Four-Transformational-Steps-The-Us-Army-Should-Take-To-Get-Serious-About-Urban-Operations/> [Erişim Tarihi:25.07.2021].

Spencer, John and John Amble. “*Every City Is Different. That’s Why a One-Size-Fits-All Approach To Urban Operations Won’t Work*”. May 30, 2019. <https://mwi.usma.edu/every-city-different-thats-one-size-fits-approach-urban-operations-wont-work/> [Erişim Tarihi:12.11.2020].

Spiller, J. Roger. *Sharp Corners: Urban Operations At Century’s End*. Kansas: Us Command And General Staff College, 1999.

State of Israel. The 2014 Gaza Conflict (7 July–26 August 2014): Factual and Legal Aspects, Israel Ministry of Foreign Affairs, May 2015. <http://mfa.gov.il/ProtectiveEdge/Documents/2014GazaConflictFullReport.pdf> [Erişim Tarihi:10.02.2021].

Strabbing, Timothy R. and Elliot L. Ackerman. *Marine Corps Gazette; Quantico*, Vol.89, Iss.3, (Mar 2005).

Susmaz, H. ve Cevdet Emin Ekinci. “Sağlıklı Kentleşme Süreci Esasları”. *e-Journal of New World Sciences Academy*, Vol. 4, Num.1, (2009): 21-34.

Sümer, Vakur. “DEAŞ’la Savaş ve Su: Musul Paradoksu”. 07.12.2016 <https://orsam.org.tr/tr/deas-la-savas-ve-su-musul-paradoksu/>, [Erişim Tarihi:26.04.2021].

- Swift, John. "Second Battle of Fallujah". <https://www.britannica.com/event/Second-Battle-of-Fallujah>, [Erişim Tarihi: 01.01.2021].
- şahinalp, Mehmet S. Veysi Gnal. "Türkiye'de Kentleşme Hareketleri zerinde Terör Olaylarının Etkisi". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Y. 4, S. 37, (2016): 30-42.
- şehitoğlu. H. Onur. "Güvenlik Yaklaşımları Perspektifinde Meskûn Mahalde Harekât". *Güvenlik Bilimleri Dergisi*. C.5, S.1. (Mayıs 2016): 1-33.
- şensoy, Arda. Rusya'nın Hibrit Savaş Stratejisi ve Suriye rneği. (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü, 2018).
- Taw, Jennifer. *Operation Just Cause: Lessons for Operations Other Than War*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 1996. https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR569.html.
- Taw, Jennifer and Bruce Hoffman. *The Urbanization of Insurgency: The Potential Challenge to U.S. Army Operations*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 1994. https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR398.html.
- Taymaz, Erol. *Çeçenistan'da Gelişen Olayların Tarihsel Arka Planı*. Ankara: İnsan Yayınları, 1995.
- TDK. <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 23.09.2021].
- _____. <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi:15.04.2022].
- The Economist. "Grozni Rules in Aleppo". 1 Ekim 2016, <https://www.economist.com/leaders/2016/10/01/grozni-rules-in-aleppo>. [Erişim Tarihi:30.05.2021].
- The Joint Operating Environment. USJFCOM Public Affairs, 1562 Mitscher Avenue, Suite 200, Norfolk, 2010. <https://man.fas.org/eprint/joe2010.pdf> [Erişim Tarihi:23.12.2021].
- The Military Balance 2016. International Institute for Strategic Studies (IISS). London: Routledge, 2016.
- The Wall Street Journal. "How Russia Responds to Cities That Rebel". Nov. 10, 2016, <https://www.wsj.com/articles/how-russia-responds-to-cities-that-rebel-1478811150> [Erişim Tarihi:05.06.2021].
- _____. "The Battle of Grozny: Deadly Classroom for Urban Combat". *Parameters* C.29, S.2. (1999): 87-102.
- _____. "Combat Stress in Chechnya: The Equal Opportunity Disorder". *Army Medical Department Journal*, (Jan-Mar 2000). https://community.apan.org/fcsfile/_key%2Fdocpreviews%2F000034355%2F2000_2D00_03_2D00_01CombatStressinChechnya_2D00_TheEqualOpportunityDisorder_2800_ThomasandO_2700_Hara_2900_.pdf, [Erişim Tarihi:21.02.2020].

- _____. *The 31 December 1994-8 February 1995 Battle for Grozni, Block by Block: The Challenges of Urban Operations*. Fort Leavenworth, Kansas: U.S. Army Command and General Staff College Press, 2003.
- Thomas, Michael. "Operation Protective Edge The War Crimes Case Against Israel's Leaders". Middle East Report Online. October 26, 2015. <https://merip.org/2015/10/operation-protective-edge/> [Erişim Tarihi: 22.07.2021].
- Thompson, Robert F. *Defeating Communist Insurgency: Experiences from Malaya and Vietnam*. Londra: Macmillan Press, 1987.
- Timetürk. "Çeçen Komutan Vehhabiliğe Karşı Uyarıyor". 22.06.2014. <https://www.timeturk.com/tr/2014/06/22/cecen-komutan-vehhabilige-karsi-uyariyor.html>, [Erişim Tarihi:18.06.2020].
- Tira, Ron. "Operation Protective Edge: Ends, Ways and Means and the Distinct Context". *Infinity Journal*. (September 10, 2014).
- Topel, Ayten. Analitik Hiyerarşı Prosesinin Bulanık Mantık Ortamındaki Uygulamaları-Bulanık Analitik Hiyerarşı Prosesi. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).
- Torabi, Ali S. Morteza S. Hatefi, Saleck B. Pay. "ABC Inventory Classification in The Presence of Both Quantitative and Qualitative Criteria". *Computer and Industrial Engineering*. 63, (2012): 530-537.
- Torpey, Paul, Pablo Gutiérrez and Paul Scruton. "The Battle For Mosul In Maps". <https://www.theguardian.com/world/2016/nov/04/battle-for-mosul-maps-visual-guide-fighting-iraq-isis> [Erişim Tarihi:14.12.2020].
- TRADOC Pamphlet 525-3-1. The U.S. Army in Multi-Domain Operations 2028, Appendix D. <https://adminpubs.tradoc.army.mil/pamphlets/TP525-3-1.pdf> [Erişim Tarihi:21.06.2022].
- Trinquier, Roger. *Modern Warfare: A French View of Counterinsurgency*. Connecticut, London: Praeger Security International Westport, 2006.
- Tuna, A. Korkut. *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1987.
- Turbiville, Graham. "Soviet Bloc Maneuvers". *Military Review*. 58 (August 1978): 19-35.
- Tümertekin, Erol ve Nazmiye Özgüç. *Beşerî Coğrafya İnsan Kültür Mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi, 2014.
- Uluslararası Af Örgütü. Rapor-Rusya Federasyonu: Adaletin Reddi. (30 Ekim 2002): 5-7 <https://m.bianet.org/bianet/print/14255-rusya-federasyonu-adaletin-reddi>. [Erişim Tarihi:25.06.2021].
- Ullman, Harlan and James P. Wade. *Shock and Wawe: Achieving Rapid Dominance*". Washington DC: National Defence University, 1996.

- Ulutaş, Ufuk. “Musul Operasyonu: Türkiye’nin Öncelikleri, Sorunlar ve Kalıcı Çözüm Yolları”. *SETA Perspektif*. S.149. (2016). https://setav.org/assets/uploads/2016/11/20161017182610_musul-operasyonu-pdf.pdf. [Erişim Tarihi: 25.04.2021].
- UNSC/RES/2170, 2014. <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/2170-%282014%29> [Erişim Tarihi:21.06.2022].
- UNSC/RES/2178, 2014. <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/2178-%282014%29> [Erişim Tarihi:21.06.2022].
- UN Documents, S/2014/440. June 2014. <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/s2014440.php> [Erişim Tarihi:21.06.2022].
- UN Documents, S/2014/691. 20 September 2014. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2014/691 [Erişim Tarihi:09.05.2021].
- UNHCR. *Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the Implementation of Human Rights Council Resolutions S-9/1 and S-12/1*, Human Rights Council. March 6, 2013.
- United Nations Development Programme (UNDP). “Detailed Infrastructure and Damage Assessment Gaza- 2014”. <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-209211/> [Erişim Tarihi:21.05.2021].
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs. Population Division (2018). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision*. <https://population.un.org/wup/Download/> [Erişim Tarihi: 25.02.2022].
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs. Population Division (2019). *World Population Prospects 2019, Online Edition. Rev. 1*. <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/> [Erişim tarihi: 25.02.2022].
- Uppsala Conflict Data Program, Department of Peace and Conflict Research, UCDP Dataset Download Center, <https://ucdp.uu.se/downloads/index.html#armedconflict>, [Erişim Tarihi:05.02.2021].
- U.S. Arms Control and Disarmament Agency. “World Military Expenditures and Transfers 1996”. Washington DC.: Us. Government of Printing Office, 1997.
- US Department Of Defence. *Unmanned Systems Integrated Roadmap FY2011-2036*. <https://irp.fas.org/program/collect/usroadmap2011.pdf> [Erişim Tarihi:21.02.2021].
- U.S. Department of State Country Reports on Terrorism:2013. United States. Department of State. Bureau of Counterterrorism, (2013). <http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2013/index.htm> [Erişim Tarihi: 11.02.2021].
- Urbano Fighting in the Streets. *A Manual of Urban Guerilla Warfare*. Miami: J. Flores Publication, 1991.

- Ülgen, Hayri ve Mirze, S. Kadri. *İşletmelerde stratejik yönetim*. İstanbul: Literatür Yayınları Yayın No: 113, 2004.
- Uyar, Mesut. “Çeçenistan: Siyasi ve Askerî Kısırdöngü”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. Yıl:14, Sayı: 28, (2018): 275- 317.
- You, Xiong, Weiwei Zhang, Meng Ma, Chen Deng, and Jian Yang. “Survey on Urban Warfare Augmented Reality”. *ISPRS International Journal of Geo-Information* 7. no. 2: 46. 2018:1-16. <https://doi.org/10.3390/ijgi7020046> [Erişim Tarihi: 22.01.2022].
- Wagner, Luca N. *Urbanization: 21st Century Issues and Challenges*. New York: Nova Science Publish, 2008.
- Wan, Lung, Ng. “A Simple Classifier for Multiple Criteria ABC Analysis”. *European Journal of Operational Research*. 177, (2007): 344-353.
- Warren, Marcus. “Grozni Will Be an Easy Victory, Say Russians”. *London Daily Telegraph*. (November 23, 1999).
- Weichrich, Heinz. “The TOWS matrix: a tool for situational analysis”. *Journal of Long Range Planning*, V.15., No:2, (1982): 55-66.
- Weinstein, Jeremy M. “Inside Rebellion: The Politics of Insurgent Violence”. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Weinberg, Gerhard L. “Stalingrad and Berlin: Fighting in Urban Terrain”. *Soldier in cities: Military Operations on Urban Terrain*. ed. Michael C. Desch. Strategic Studies Institute. 2001. <https://publications.armywarcollege.edu/pubs/1595.pdf> [Erişim Tarihi:22.01.2021].
- Welle, Deutsche. “Musul'u kurtarma operasyonu başladı”. <https://www.dw.com/tr/musulu-kurtarma-operasyonu-ba%C5%9Fad%C4%B1/a-36057480>. [Erişim Tarihi: 18.04.2021].
- West, Bing. *No True Glory: A Frontline Account of the Battle for Fallujah*. New York: Bantam Book, 2005.
- White, Jeffrey. “The IDF in Gaza: Operational Concepts, Lines of Effort and Effects”. *Policy Analysis PolicyWatch 1457*. The Washington Institute for Near East Policy, 14 January 2009. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/idf-gaza-operational-concepts-lines-effort-and-effects> [Erişim Tarihi: 27.05.2020].
- _____. “Examining the Conduct of IDF Operations in Gaza”. March 27, 2009. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/examining-the-conduct-of-idf-operations-in-gaza> [Erişim Tarihi: 27.05.2020].
- _____. “The Combat Performance of Hamas in the Gaza War”. *CTC Sentinel*. Vol. 7, No. 9, (September 2014): 9-13.
- Wickramasinghe, Vasantha and Shin-ei Takano. “Application of combined SWOT and Analytic Hierarchy Process (AHP) for tourism revival strategic marketing planning: A

- Case of Sri Lanka tourism". *Journal of the Eastern Asia Society for Transportation Studies*. Vol. 8, (2010): 954-969.
- Wind, Yoram and Thomas L. Saaty. "Marketing Applications of the Analytic Hierarchy Process". *Management Science*. Vol: 26, No: 7, (1980).
- Wilkinson, Paul. *Terrorism and the Liberal State*. Londra: The Macmillan Press, 1977.
- Williams, Phil. "Violent Non-State Actors and International Security". *International Relations and Security Network (ISN)*, (2008).
- Williams, Brian, Glyn and Robert Troy Souza. "The Fall of a Jihadist Bastion: A History of the Battle of Mosul (October 2016 – July 2017)". *Jamestown Foundation*. 12 October 2017. <https://www.refworld.org/docid/59e5ce2f4.html> [Erişim Tarihi: 21.04.2022].
- Winton, Douglas. *Is Urban Combat Great Equalizer?* (Dr. Tezi. Johns Hopkins University School of Advanced International Studies, 2019).
- Wirth, Louis. *Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme, 20.Yüzyıl Kenti*. çev. Bülent Duru, Alkan, Ayten. Ankara: İmge Kitabevi, 2002.
- World Bank. *World Development Report 1999/2000: Entering The 21st Century*. New York: Oxford University Press, 1999.
- World Weather Online. <https://www.worldweatheronline.com/gaza-weather-history/ps.aspx> [Erişim Tarihi:17.07.2021].
- Vargas, Luis G. "An overview of the analytic hierarchy process and its applications". *European Journal of Operational Research*. 48, (1990): 2-8.
- Varlık, A. Bilgin. "Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım". *Avrasya Terim Sözlüğü*. C. 1, S. 2, (2013): 114-129.
- Villner, Viktor. *Fighting in the Streets Testing Theory on Urban Warfighting*. (Master's Thesis, Swedish Defense University International Master's Programme in Politics and War, 2017).
- Vinci, Anthony. "Anarchy, Failed States, and Armed Groups: Reconsidering Conventional Analysis". *International Studies Quarterly*. C.52, S.2, (2008): 295-314.
- Yadlin, Amos. "Operation Protective Edge: The Goals, and the Strategy to Achieve Them". INSS Insight No. 571, Institute for National Security Studies, July 9, 2014. <https://www.inss.org.il/publication/operation-protective-edge-the-goals-and-the-strategy-to-achieve-them/> [Erişim Tarihi:31.05.2022].
- Yapıcı, Merve, İrem. *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler*. Ankara: USAK Yayınları, 2010.
- Yaar, Ephraim and Tamar Hermann. "War and Peace Index – December 2008". The Tami Stein7 Center for Peace Research and the Evens Program in Mediation and Conflict Resolution of Tel Aviv University. http://www.yan-systems.co.il/peace/files/peaceindex2008_12_3.pdf [Erişim Tarihi:08.08.2021].

- Yashiv, Eran. "The Economics of the Gaza Situation: A Crucial Element in the Conflict and the Resolution". INSS Insight No. 585, Institute for National Security Studies. August 6, 2014. <https://www.inss.org.il/publication/the-economics-of-the-gaza-situation-a-crucial-element-in-the-conflict-and-the-resolution/> [Erişim Tarihi:07.07.2021].
- _____. "Operation Protective Edge: Economic Summary", https://www.inss.org.il/wpcontent/uploads/systemfiles/Operation%20Protective%20Edge_%20Economic%20Summary.pdf [Erişim Tarihi:17.04.2022].
- Yavuz, Fadim, Tüzin Baycan. "Use of SWOT and Analytic Hierarchy Process Integration as a Participatory Decision Making Tool in Watershed Management". 6th International Conference on Information and Communication Technologies in Agriculture, Food and Environment (HAICTA 2013), Procedia Technology 8, 2013, 134-143.
- Yeşiltaş, Murat. "Musul Sonrasında DAEŞ". *Ortadoğu Analiz*. C.8, S.77. (2016): 30-33.
- Yeşiltaş, Murat ve Necdet Özçelik. "PKK Terörünün Yeni Dinamikleri: Radikalleşme ve Şehir Çatışması". *SETA Analiz*, Sayı:157, (2016).
- Yeşiltaş, Murat ve Burhanettin Duran. "Ortadoğu'da DDSA'ların Yükselişi". *Ortadoğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörler*. ed. Murat Yeşiltaş, Burhanettin Duran. İstanbul: SETA Turkuaz Haberleşme ve Yayıncılık, 2018.
- Yevgeniy, Primakov. *11 Eylül ve Irak'a Müdahale Sonrası Dünya*. Çev. Fatma-Serdar Arıkan. İstanbul: Doğan Ofset, 2004, 177-188.
- Yılmaz, Nail. "Farklılaştırıcı ve Ayırıştırıcı Bir Mekanizma Olarak Kentleşme". İstanbul Sosyal Siyaset Konferansları, C.0, S.48, (2004): 249-267.
- Yılmaz, Sait. "Kuzey Kafkasya'nın Çalınmış Savaşları". 11 Ekim 2017. <http://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirmalar-merkezleri/rusya-slav-arastirmalari-merkezi/kuzey-kafkasyanin-calinmis-savaslari>. [Erişim Tarihi:20.05.2020].
- Yourish, Karen and Josh Keller. "The Toll in Gaza and Israel, Day by Day". *New York Times*. August 8, 2014. <https://www.nytimes.com/interactive/2014/07/15/world/middleeast/toll-israel-gaza-conflict.html> [Erişim Tarihi:11.07.2021].
- Yurtkan, Semra. Kentleşme Sürecinde Geleneksel Yaşam Tarzının Değişimi: Ankara'da Yaşayan Tillolular Örneği. (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996).
- Yüceşahin, Murat M. Bayar, Rüya ve Özgür E. Murat. "Türkiye'de Kentleşmenin Mekânsal Dağılışı ve Değişimi". *Coğrafi Bilimler Dergisi*. C.2, S.1, (2004): 23-39.
- Yüksel, Mehmet. Kentleşme ve Asimetrik Askerî Mücadele: PKK Terör Örgütünün Silopi'de "Kent Savaşı" Denemesi ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Mücadelesi. (Yüksek Lisans Tezi, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).
- Zarakhovich, Yuri. "A Nightmare War in a Remote Land". *Time*. 23 Ağustos 1999. <http://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,991815,00.html>. [Erişim Tarihi:29.06.2021].

Zeidel, Ronen. “The Battle for Mosul: A Situation Report”. Telaviv University Telaviv Notes. Volume 10, Number 20 (December 29, 2016). <https://dayan.org/content/battle-mosul-situation-report> [Erişim Tarihi:26.04.2021].

Zengin, Esra Çelebi. “Kent ve Kentlileşme Sarmalında Türkiye”. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. C.20. S.1 (2018): 84-103.

Zeren, Fatma ve Burcu Kılınç Savrul. “Türkiye’de Kentleşmeyi Etkileyen Faktörler: Mekânsal Ekonometri Analizi”. *Journal of Yasar University*. C.28. S.7 (2012): 4749 – 4765.

EKLER

Ek 1. Yarı Yapılandırılmış Mülakat Formu

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Sayın Katılımcı,

İyi günler! Milli Savunma Üniversitesi, Alpaslan Savunma Bilimleri Enstitüsü'nde "Kentsel Alanlarda Devlet Dışı Silahlı Aktörlere karşı İcra Edilen Askerî Harekât ve Operasyonlar" adlı doktora tez çalışmasını yürütmekteyim. Doktora tez çalışmasında Rusya, İsrail ve ABD'nin kentsel alanlarda icra etmiş olduğu altı askerî harekât ve operasyon vaka analizi kapsamında ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bu vakaların incelenmesi neticesinde etkili olan faktörlerin tespiti için her bir vaka ayrı ayrı GZFT (G/güçlü- Z/zayıf- F/fırsat- T/tehdit) analizine tabii tutulmuştur. GZFT analizi neticesinde her bir vakada etkili olan faktörler tespit edilmiştir. Bu kapsamda kentsel alanlarda devlet dışı silahlı aktörlere karşı icra edilen askerî harekât ve operasyonların icrasında etkili olan faktörlerin değerlendirilmesi ve puanlandırılması ile ilgili tamamen sizin kişisel görüşlerinize dayalı görüşme ve mülakat yapmak istiyorum.

Bu görüşmedeki amacım; kentsel alanlarda devlet dışı silahlı aktörlere karşı icra edilen askerî harekât ve operasyonların icrasında etkili olan faktörlerin analitik olarak değerlendirilerek öncelik ve önem sırasına konulmasını sağlamaktır. Bu sayede kendine özgü farklı, dinamik özellikleri ile kentsel alanlar içinde çeşitli imkân ve kabiliyetlere sahip birbirinden farklı Devlet Dışı Silahlı Aktörlere karşı icra edilecek askerî harekât ve operasyonların başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde öncelik sırasına göre tespit edilen faktörler dikkate alınarak gerekli olan planlamaların, taktik, teknik ve stratejiler ile düzenleme ve tedbirlerin alınmasında kolaylaştırıcı bir örnek çalışma ortaya koyabilecektir.

Bu amaç kapsamında konu ile ilgili bilgi ve tecrübeye sahip sizlerin vereceği bilgiler sayesinde güvenlik alanında uygulanabilecek daha bilimsel ve objektif bir çalışma ortaya koyulabilecektir. Araştırma kapsamında katılımcıların, kendi bilgi ve tecrübelerine göre değerlendirme yapmaları çalışmanın zenginleşmesine katkı sağlayacaktır.

Araştırmaya katılmanız gönüllülük esasına dayalıdır. Bu form aracılığı ile elde edilecek bilgiler gizli kalacaktır ve sadece araştırma amacıyla (veya "bilimsel amaçlar için") kullanılacaktır. Çalışmaya katılmamayı tercih edebilirsiniz veya çalışmayı doldururken istemezseniz son verebilirsiniz.

Çalışma formuna adınızı, soyadınızı veya sizinle ilgili kişisel bir bilgi yazmayınız.

Görüşmemiz yaklaşık 45 dakika sürecektir. Görüşmeye vakit ayırdığınız için teşekkür ederim.

Çalışmaya katılmayı kabul ediyorsanız aşağıdaki kutucuğu X ile işaretleyiniz ve devam ediniz.

Kabul ediyorum.

BÖLÜM 2

KATILIMCI GENEL BİLGİLERİ

- ✓ Şimdi cevapları sınıflandırabilmek için gerekli bazı sorularım daha var.
- ✓ Lütfen, aşağıdaki sorulara uygun olan cevabı işaretleyiniz/yazınız.

1. Cinsiyetinizi belirtmek için uygun olan seçeneği işaretleyiniz.

☐	ERKEK	☐	KADIN
--------------------------	-------	--------------------------	-------

2. Görev yaptığınız kurum, statünüz/rütbeniz ve görevinizi belirtiniz.

3. Görev yaptığınız kurum da kaç yıldır hizmet ettiğinizi belirtiniz.

☐	1 yıldan az	☐	1-5 yıl	☐	6-10 yıl	☐	10 yıldan
--------------------------	-------------	--------------------------	---------	--------------------------	----------	--------------------------	-----------

4. Yaş grubunuzu belirtmek için uygun olan seçeneği işaretleyiniz.

☐	25 ve altı	☐	26-30	☐	31-40	☐	41-50	☐	51 ve
--------------------------	------------	--------------------------	-------	--------------------------	-------	--------------------------	-------	--------------------------	-------

5. Eğitim seviyenizi nasıl tanımlarsınız?

☐	Ortaokul	☐	Lise	☐	Üniversite	☐	Lisansüstü
--------------------------	----------	--------------------------	------	--------------------------	------------	--------------------------	------------

6. Askerî bir faaliyetler, çalışmalar, eğitim-tatbikat, konferanslar ve operasyonlarda bulundunuz mu?

7. Çalışmanın yanıtlanması esnasında 1.-5. sorularda İkili Karşılaştırma Matrislerinin doldurulması istenecektir. 6., 7. ve 8. Sorular ise açık uçlu olarak doldurulacaktır. **İkili Karşılaştırma Matrislerinin** doldurulmasında Tablo1'deki ölçekten yararlanılarak aşağıdaki örnek matrisler göz önüne alınarak işlem yapılacaktır.

ÖRNEK 1

GRUP	GZFT Grup Değerleri			
	A	B	C	D
A	A/A	A/B	A/C	A/D
B	B/A	B/B	B/C	B/D
C	C/A	C/B	C/C	C/D
D	D/A	D/B	D/C	D/D

ÖRNEK 2

GRUP	GZFT Grup Değerleri			
	A	B	C	D
A*	1	3	1/9	1
B**	1/3	1	1/5	4
C	9	5	1	1/7
D	1	1/4	7	1

* Örnek olarak birinci satırın yani A faktörünün diğer faktörlerle karşılaştırılmasında A, B'den orta derece daha önemli ise etkinlik değeri Tablo 1 Karşılaştırma ölçeğinden bakılarak 3 yazılır. A değil de C, A'dan tamamıyla önemli Tablo 1'den 1/9 yazılır. A ile D eşit öneme sahipse Tablo 1'den 1 yazılır.

** B faktörünün karşılaştırılmasında yukarıda A faktörünün karşılaştırması ile tutarlı olacak şekilde değerlendirme yapılmalıdır. Yani B faktörü bir üst satırda A, B'den orta derece önemli olarak değerlendirilmiş olup bu durumda B faktörü A'ya göre orta derece daha az önemli olduğundan 1/3 yazılacaktır. Diğer tüm sütunlarda benzer şekilde değerlendirilip Tablo 1'deki ölçeğe göre derecelendirilecektir.

BÖLÜM 3
MÜLAKAT SORULARI

Tablo 1. İkili Karşılaştırma Ölçeği

Önem Derecesi	Tanım
1	İki kriter esit öneme sahip
3	Bir kriter diğeri üzerinde orta derece önemli
5	Bir kriter diğerdinden fazla önemli
7	Bir kriter diğerdinden çok fazla önemli
9	Bir kriter diğerdinden tamamıyla önemli
2, 4, 6, 8	Ara değerler

Mülakat süresince faktörlerle ilgili puanlama yapılırken tablo 1’de gösterilen ikili karşılaştırma ölçeğine göre değerlendirme yapılacaktır. Bir faktör diğeri göre önemli ise; 1, 3, 5, 9 gibi değerler alabilir. Önemsiz olması durumunda ise bu değerlerin tersi (1/3, 1/5 vb.) değerler kullanılabilir.

1. GZFT analizi neticesinde kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonları etkileyen faktörlerin Önceliklendirilmesi için öncelikle her bir GZFT grubunun değerlendirilmesi yapılacaktır.

Tablo 2. GZFT Grupları İkili Karşılaştırma Matrisi

GRUP	GZFT Grup Değerleri			
	G	Z	F	T
G	1			
Z		1		
F			1	
T				1

Tablo 1’deki karşılaştırma ölçeğinden yararlanılarak Tablo 2’deki boş haneler her bir faktör ikili olarak karşılaştırılarak doldurulacaktır.

2. GZFT analizleri neticesinde kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonları etkileyecek (G) Güçlü yanlarla ilgili faktörler Tablo 3'te ifade edilmiştir.

Tablo 3. Güçlü GZFT Faktörleri

GZFT Grubu	GZFT Faktörleri	
G Güçlü Yönler	G1	Hava gücünün yoğun olarak kullanılması,
	G2	SİHA'ların etkili bir şekilde kullanılması,
	G3	Zırhlı birlik ve özel kuvvet unsurlarıyla destekli özel müşterek polis-asker karma birlik teşkilatlanmasının yapılması,
	G4	Yoğun ateş baskısının oluşturulması,
	G5	İstihbarat kabiliyetlerinin en iyi şekilde kullanılması,
	G6	Lojistik destek üssünün harekâta yakın bir yere kurulması,
	G7	Harekâtı karşılayabilecek güçlü bir ekonominin olması,
	G8	Bilgi-elektronik harp sistemleri ve Siber teknolojinin kullanılması,
	G9	Termobarik ve nüfuz edici etkiye sahip yeterli sayıda hassas güdümlü mühimmata sahip olmak,
	G10	Sivil korunma tedbirleri dâhil aktif ve pasif savunma tedbirlerinin alınması,
	G11	Gece operasyon gerçekleştirme imkân kabiliyetinin olması,
	G12	Silahlı gruplara karşı 1/10 sayı üstünlüğünün sağlanması,
	G13	Geniş ve ayrıntılı nokta hedef havuzu/bankasının oluşturulması,
	G14	Birliklerle iliştilenmiş gazetecilerin kullanılması,
	G15	Zırhlı iş makineleri dâhil, savaş istihkâmcılığında yoğun bir şekilde yararlanılması,
	G16	
	G17	

2.a. Sizde, Tablo 3'te ifade edilen güçlü faktörlerin dışında ilave edilmesini düşündüğünüz faktör varsa aşağıdaki boş (G16, G17,) satırlara ekleyiniz.

2.b. (G) Güçlü GZFT faktörlerin ikili karşılaştırmalarının yapılması

Tablo 4. Güçlü GZFT Faktörleri için İkili Karşılaştırma Matrisi

G	Faktör Değerleri														
	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10	G11	G12	G13	G14	G15
G1	1														
G2		1													
G3			1												
G4				1											
G5					1										
G6						1									
G7							1								
G8								1							
G9									1						
G10										1					
G11											1				
G12												1			
G13													1		
G14														1	
G15															1

Tablo 1'deki karşılaştırma ölçeğinden yararlanılarak Tablo 4'teki boş haneler her bir faktör ikili olarak karşılaştırılarak doldurulacaktır.

3. GZFT analizleri neticesinde kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonları etkileyecek (W) Zayıf yanlarla ilgili faktörler Tablo 5'te ifade edilmiştir.

Tablo 5. Zayıf GZFT Faktörleri

GZFT Grubu	GZFT Faktörleri	
Z Zayıf Yönler	Z1	Gerçekçi bir eğitim alanı eksikliği ile askerlerin tecrübe ve eğitim yetersizliği,
	Z2	Kentsel alanlara uygun manevra kabiliyeti yüksek ve zırh koruması fazla zırhlı araçların eksikliği,
	Z3	Askerî harekât ve operasyonların uzun bir planlama ve hazırlık süresine ihtiyaç duyması,
	Z4	İletişim, koordinasyon, haberleşme ve muhabere sistemlerinde eksiklik ve yetersizlikler,
	Z5	Dost ateş zayıflığının fazla olması,
	Z6	Yerel dil bilen personel veya tercüman eksikliği,
	Z7	İnsan istihbaratının gerçekleştirilmesinin zor olması,
	Z8	Askerlerin yoğun stres yaşamaları, moral, motivasyon ve disiplinlerinin olumsuz etkilenmesi,
	Z9	İç kamuoyu desteğinin kaybedilmesi,
	Z10	Angajman kurallarına ve insancıl hukuk kurallarına uymanın zorluğu, kuralların dışına çıkılması,
	Z11	Harekâtın icrasında siyasi baskı ve aceleci kararların etkili olması,
	Z12	Askerî ve sivil kurum-kuruluşlar ile ortak hareket edebilecek bir sistemin eksikliği
	Z13	İnsansız kara araçlarına olan ihtiyaç,
	Z14	Yüksek maliyetli ve temini zor mühimmat, teçhizat ve malzemenin tükenmesi riski,
	Z15	Kentlerin tecrit ve giriş-çıkış kontrolünün tam olarak sağlanamaması,
	Z16	Medya ile ilişkiler, haber akışının ve sosyal medyanın kontrolünün tam olarak yapılamaması,
	Z17	
	Z18	

3.a. Sızca, Tablo 5'te ifade edilen zayıf faktörlerin dışında ilave edilmesini düşündüğünüz faktör varsa aşağıdaki boş (Z17, Z18) satırlara ekleyiniz.

3.b. (Z) Zayıf GZFT faktörlerin ikili karşılaştırmalarının yapılması

Tablo 6. Zayıf GZFT Faktörleri için İkili Karşılaştırma Matrisi

Z	Faktör Değerleri															
	Z1	Z2	Z3	Z4	Z5	Z6	Z7	Z8	Z9	Z10	Z11	Z12	Z13	Z14	Z15	Z16
Z1	1															
Z2		1														
Z3			1													
Z4				1												
Z5					1											
Z6						1										
Z7							1									
Z8								1								
Z9									1							
Z10										1						
Z11											1					
Z12												1				
Z13													1			
Z14														1		
Z15															1	
Z16																1

Tablo 1'deki karşılaştırma ölçeğinden yararlanılarak Tablo 6'daki boş haneler her bir faktör ikili olarak karşılaştırılarak doldurulacaktır.

4. GZFT analizleri neticesinde kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonları etkileyecek (F) Fırsatlarla ilgili faktörler Tablo 7’de ifade edilmiştir.

Tablo 7. Fırsatlar GZFT Faktörleri

GZFT Grubu	GZFT Faktörleri	
F Fırsatlar	F1	Uluslararası kamuoyunun desteğinin alınması,
	F2	Uluslararası örgütlerin desteğinin alınması,
	F3	Komşu ülkeler ile iş birliği yapılması,
	F4	Yerel yönetimin onayının ve desteğinin alınması,
	F5	Bölgedeki sivil kuruluşlarla irtibat ve koordinasyon,
	F6	Bölgedeki aşiretler ve sözü geçen diğer kişilerin desteğini kazanmak,
	F7	Yerel ve bölgesel vekil güçlerden yararlanılması,
	F8	Yerel halkın desteğinin alınması,
	F9	Sivillerin yerleşim yerlerini terk etmesi,
	F10	Bölgenin coğrafi avantajlarından istifade edilmesi, silahlı grupların bu avantajları kullanmasının engellenmesi,
	F11	Bölgede harekât için kentsel yaşamın düzenlenmesine yönelik tedbirlerin alınması,
	F12	Bölgedeki silahlı güçler arasındaki rekabet ve sorunlardan istifade edilmesi,
	F13	Silahlı grupların yerel halka baskı yapması,
	F14	Silahlı grupların hukuksuzluklarının uluslararası kamuoyuna aktarılması, (uluslararası baskı ve tepkinin azaltılması),
	F15	Silahlı gruplar içerisindeki yabancı teröristlerin tespit edilmesi,
	F16	Karşı gücün yaşadığı sosyo politik- ekonomik problemlerden istifade edilmesi,
	F17	
	F18	

4.a. Sizde, Tablo 7’de ifade edilen fırsat faktörlerin dışında ilave edilmesini düşündüğünüz faktör varsa aşağıdaki boş (F17, F18) satırlara ekleyiniz.

4.b. (F) Fırsatlar GZFT faktörlerin ikili karşılaştırmalarının yapılması

Tablo 8. Fırsatlar GZFT Faktörleri için İkili Karşılaştırma Matrisi

F	Faktör Değerleri															
	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	F9	F10	F11	F12	F13	F14	F15	F16
F1	1															
F2		1														
F3			1													
F4				1												
F5					1											
F6						1										
F7							1									
F8								1								
F9									1							
F10										1						
F11											1					
F12												1				
F13													1			
F14														1		
F15															1	
F16																1

Tablo 1’deki karşılaştırma ölçeğinden yararlanılarak Tablo 8’deki boş haneler her bir faktör ikili olarak karşılaştırılarak doldurulacaktır.

5. GZFT analizleri neticesinde kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonları etkileyecek (T) Tehditlerle ilgili faktörler Tablo 9’da ifade edilmiştir.

Tablo 9. Tehditler GZFT Faktörleri

GZFT Grubu	GZFT Faktörleri	
T Tehditler	T1	Yoğun sivil nüfusun bulunması,
	T2	Zayıf riskinin fazla olması,
	T3	Harekât kapsamında orantısız ve ayırım gözetilmeden aşırı güç kullanılması,
	T4	Kentlerin yoğun fiziki yapısının ve altyapı tesislerinin harekâtın işleyişine olumsuz etkileri,
	T5	Kentsel alanın sahip olduğu (termik/ nükleer santral/ liman/ havaalanı vb.) kritik tesislerin korunması,
	T6	Bölge halkının etnik ve dinsel farklılıkları,
	T7	İnsani yardım ve yerel halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması zorunluluğu,
	T8	Kentlerin çok büyük tahribata uğraması, harekât sonrası kentlerin inşası, yeniden yapılanması ve istikrar faaliyetlerinin zorunluluğu,
	T9	Harekâtın uzun süreli ve yıpratıcı olma riski,
	T10	Yoğun Bubi Tuzaklarının ve EYP’lerin Kullanılması,
	T11	Silahlı grupların dış güçler tarafından desteklenmesi,
	T12	Silahlı grupların birtakım konvansiyonel silah sistemlerine sahip olması,
	T13	Silahlı grupların içerisinde tecrübeli eski askerler ve yabancı savaşçıların olması,
	T14	Silahlı grupların sivillerden yararlanması, çalıştırması ve sivillerin arasına karışıp onları kalkan olarak kullanmaları,
	T15	Silahlı gruplar tarafından uluslararası hukuka göre savaş dışı olan yerlerin kullanılması,
	T16	Silahlı grupların sosyal medya araçlarını kullanmaları, siber saldırılar gerçekleştirmeleri,
	T17	Silahlı grupların geniş tünel ağları, hendek ve barikatlar kullanmaları,
	T18	Silahlı grupların teknolojiyi kullanarak bombalı araç, intihar ve drone saldırılar gerçekleştirmeleri,
	T19	Silahlı grupların harekât bölgesinin dışında özellikle geri emniyet bölgelerinde saldırılar gerçekleştirilmesi,
	T20	Bölge halkının askerî birliklere ön yargılı ve tepkili olması,
	T21	Harekâtın uzamasından dolayı hava durumunun olumsuz etkileri,
	T22	Harekât ile ilgili dış kamuoyu baskısı,
	T23	
	T24	

5.a. Sızce, Tablo 9’da ifade edilen tehdit faktörlerin dışında ilave edilmesini düşündüğünüz faktör varsa aşağıdaki boş (T23, T24) satırlara ekleyiniz.

5.b. (T) Tehditler GZFT faktörlerin ikili karşılaştırmalarının yapılması

Tablo 1’deki karşılaştırma ölçeğinden yararlanılarak Tablo 10’daki boş haneler her bir faktör ikili olarak karşılaştırılarak doldurulacaktır.

Tablo 10. Tehditler GZFT Faktörleri için İkili Karşılaştırma Matrisi

T	Faktör Değerleri																					
	T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12	T13	T14	T15	T16	T17	T18	T19	T20	T21	T22
T1	1																					
T2		1																				
T3			1																			
T4				1																		
T5					1																	
T6						1																
T7							1															
T8								1														
T9									1													
T10										1												
T11											1											
T12												1										
T13													1									
T14														1								
T15															1							
T16																1						
T17																	1					
T18																		1				
T19																			1			
T20																				1		
T21																					1	
T22																						1

6. Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonların başarıyla sonuçlanmasında sizce en etkili 10 faktör hangisidir? Faktörü ve karşısına öncelik sırasını yazınız.

Faktör Öncelik Sırası

-
-
-
-
-
-
-
-
-
-

7. Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonların başarıyla sonuçlanmasında hangi seviyedeki (Stratejik- Operatif- Taktik) faaliyetler daha etkilidir. Sıralamasını yapar mısınız?

1-

2-

3-

8. Kentsel alanlarda icra edilen askerî harekât ve operasyonlarla ilgili eklemek istediğiniz ilave bir husus varsa yazınız.